Jókai Mór

Rab Ráby

Mercator Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 267 6

Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.
www.akonyv.hu
Tel/Fax: 06-26-301-549
Mobil: 06-30-305-9489
e-mail: peteryk@t-online.hu

JÓKAI MÓR

RAB RÁBY

TARTALOM

Első fejezet és mintegy elöljáró beszéd 5
Első fejezet 7
Második fejezet 10
Harmadik fejezet 13
Negyedik fejezet 16
Ötödik fejezet 24
Hatodik fejezet 32
Hetedik fejezet 37
Nyolcadik fejezet 39
Kilencedik fejezet 46
Tizedik fejezet 52
Tizenegyedik fejezet 56
Tizenkettedik fejezet 64
Tizenharmadik fejezet 66
Tizennegyedik fejezet 74
Tizenötödik fejezet 78
Tizenhatodik fejezet 83
Tizenhetedik fejezet 96
Tizennyolcadik fejezet 105
Tizenkilencedik fejezet 110
Huszadik fejezet 115
Huszonegyedik fejezet 125
Huszonkettedik fejezet 128
Huszonharmadik fejezet 135
Huszonnegyedik fejezet 142
Huszonötödik fejezet 148
Huszonhatodik fejezet 159
Huszonhetedik fejezet 162
Huszonnyolcadik fejezet 167
Huszonkilencedik fejezet 169
Harmincadik fejezet 176
Harmincegyedik fejezet 182
Harminckettedik fejezet 187
Harmincharmadik fejezet 192
Harmincnegyedik fejezet 197
Harmincötödik fejezet 203
Harminchatodik fejezet 208
Harminchetedik fejezet 214
Harmincnyolcadik fejezet 218
Harminckilencedik fejezet 225
Negyvenedik fejezet 231
Negyvenegyedik fejezet 238
Negyvenkettedik fejezet 242
Negyvenharmadik fejezet 250
Negyvennegyedik fejezet 255
Negyvenötödik fejezet 257
Negyvenhatodik fejezet 262
Negyvenhetedik fejezet 266
Negyvennyolcadik fejezet 270
Negyvenkilencedik fejezet 272
Ötvenedik fejezet 275
Ötvenegyedik fejezet 280
Ötvenkettedik fejezet 283
Ötvenharmadik fejezet 285
Történelmi befejezés 290

Első fejezet és mintegy elöljáró beszéd

(Melnec foliamattiaaban elewadatic, 100 eztendewnec elewtte mileteen formaivv aabrazatia wala az io Pest-Buda waarossaanac, es mű ocnaal fogwa nem lacozaanac ez helienn procatoroc?)

Hogy voltaképpen miért választotta szerző ezt a címet regényéhez, annak az okát nem az magyarázza meg, hogy ez a kettős név „Rab Ráby” olyan szépen rímel egymásra, hanem kideríti azon kényszerítő körülmény, hogy a regény főhősét az akták bizonysága szerint valósággal Rábynak hítták, s ugyanazon akták szerint őkegyelme folyvást a „rab” melléknévvel említtetik.

Hogy mit vétett Ráby, amiért a Rab predikátumot kellett viselnie, azt is mindjárt az elején megmondjuk.

Még száz év előtt Budapest városában nem volt *prókátor* – a szó mai értelmében. Fiskálisok igenis valának; tabuláris fiskálisok, megyei és városi fiskusok, uradalmi ügyészek; de prókátor, aki a publikumot szolgálja, éppen olyan kevéssé volt, mint újságíró: úgyhogy nehéz lenne meghatározni, melyiket értse a kettő közül az a falusi ember, aki a „Tudós Palóc”-ban keresi azt a valakit, aki „pénzért hazudik”.

De hogy megérthetővé legyen téve, miért nem volt Pest-Budában száz év előtt „prókátor”, elébb egypár vonással vázolnunk kell a két város akkori képét.

Mert két város volt az valójában, két külön címerrel és jurisdictióval, s maga sem tudta, hogy melyik az egyik, melyik a másik. A német magisztrátus állhatatosan „Altofen”-nek címezi *Pestet;* Pestnek pedig a budai rácvárost nevezi; ellenben a magyarok szerint a „Pestinum antiqua” a neve Pestnek, Buda pedig az „új város”.

Úgyhogy ha az idegen valami némettül kérdezi, hogy hol van Ofen, az átküldi őtet Pestre, s ha azt kérdi tőle, hol van Pest, átküldi a Tabánba, ha pedig magyartul kérdezi, hogy „Ubi est Buda?”, az elcsónakáztatja őt Óbudára.

Maga Pest a hatvani kapuig és a váci kapuig terjed. A Magyar utca helyén látszik a védő kőfal romladéka, ahhoz vannak ragasztva az alacsony vályogházak. Az ótörök temetőt, amelynek helyén most a nemzeti színház áll, akkoriban ajándékozták el Grassalkovich hercegnek házhelyül, kissé odább kapta Beleznay a mostani munkásgyűlések és népénekesek csarnokának, később az iparmúzeumnak telkét; azontúl káposztáskertek voltak. A másik oldal, a mostani Deák Ferenc utca végében, a Duna-parton állt a tömör rondella, a szélső bástyakörönd, melyben a civilizáció első jeléül egy színésztársaság ütötte föl tanyáját (természetesen német). Hiszen még akkor a város statútumai szerint tiltva volt *magyart* választani

meg *városbírónak.* Egy magyar szabó s egy magyar csizmadia vitte csak odáig, hogy háziúr lehessen Pest városában.

A Lipótvárosnak még akkor híre sem volt; a mostani börze helyén úgy vadásztak akkor a vadkacsákra, mint ma a hírlapi kacsákra, s a Deák Ferenc utca hosszában vonult végig egy iszapos árok, sárral tapasztott sövénykerítéssel. A Józsefvárosnak akkor kezdték a területét házhelyekre és utcákra felosztani, de a Terézvárosnak már volt valami kezdetleges nyoma, egy csoport egymáshoz tömődött ház, melynek szűk sikátorát úgy hívták, hogy Zsidó utca. Ebben az utcában, de csak ebben, volt szabad a városi tanács rendelete szerint a zsidóknak *minden héten egy napon* kirakni azokat a holmikat, amik náluk zálogban ott maradtak, de benn a városban nem volt szabad kereskedniük, sem a portékáikat a házakhoz hordaniok, s a Zsidó utcán kívül kötelezve voltak ismertetőjelül veres köpenyeget hordani, s nehogy a szerezsánokkal összetévesztessenek, a veres köpeny közepére arasznyi sárga foltnak kellett felvarrva lenni, aki e nélkül kapatott, fizetett négy dénár bírságot.

Kereskedés nem volt. Kupec, kalmár, csiszár készpénzen vett és adott; adósságot csak az csinálhatott, aki zálogot tudott adni, s ha nem fizetett, ott veszett a zálog. Ehhez nem kellett prókátor. A polgárságnak, ha valami baja volt egymással, azt elmondta élőszóval a bíró előtt, s az úgy igazította azt el, hogy vagy az alperes, vagy a felperes, de valamelyik bizonyosan meg volt vele elégedve. Ehhez sem kellett prókátor. Becsületsértési, kriminalitási causákban ex offo járt el a fiskus, volt főfiskus és vicefiskus, az egyik vádolta, a másik védte az incattust: annak sem kellett prókátor.

Volt azután a „Miseriek” utcájában (mai nevén Granátos utca) egy emeletes ház, átellenben a Komlókerttel (ahol a törökfutás alatt a magyar korona volt elrejtve). Ennek a háznak a kapuján belől csak a vármegye parancsolt. Sok ideig garázdálkodtak ugyan benne a német dragonyosok, kik azt egészen a maguk kaszárnyájának nézték, míglen Mária Terézia „királyunk” e helyet „Salva Guardiá”-vá emelte, a kapujára festetvén egy óriási kétfejű sast, keblében Magyarországcímerrel, s attól fogva tilalmas volt e ház küszöbén bármiféle katonának betenni a lábát. Ide csak nemesemberek járhattak fel, meg olyanok, akik érdemessé tették magukat arra, hogy a lábukon lánc legyen. Az épületnek csak a keletre néző része állt fenn; ott voltak a tiszti hivatalok, a föld alatt a börtönök.

A nemesurak zálogpöreiben, oppositionalis, repositionalis, praeemptionalis, reoccupationalis pöreiben harcolt ki-ki a maga tudományával, hisz a magyar nemes mind juris prudens volt, sőt voltak asszonyok is, kik a perviselésben tökéletesebbek voltak minden prókátornál. S a törvény jogot adott a nemesembernek, ha nem akarta engedni, hogy az ítéletet végrehajtsák, kivont karddal kergetni el az ajtajából az egzekúciót, ugyanezzel a joggal a nemesasszonyt is felruházta, kard helyett botot adván a kezébe. Nagyobb juris causákat a tabularis fiskálisok ültek meg, s ha értették a dolgukat, úgy vitték, hogy abból még az unokáik is részesüljenek: ezek igazán gondoskodtak az új generációrul. Nem is kívánta a közjó, hogy siessenek a perbefejezéssel. A hosszú juristitiumok arra valók voltak, hogy bíró

és peres fél hadd menjen haza szántatni, arattatni, szüreteltetni, disznót öletni. Azalatt a pöröket jégre tették, hogy el ne romoljanak.

Ha pedig a misera plebs contribuensnek, a jámbor adózó parasztnak volt egymás között valami ügye-baja, azt elintézte a falusi bíró, a kupaktanács meg az „úriszék”. A földesúr jogait megvédte a saját „jurium directora”. Ide sem kellett prókátor.

De hátha a misera plebs contribuensnek volt valami baja a maga elöljáróságával, földesuraságával, hát annak az ügyét ki védelmezte? Itt van a „hiátus”.

Ezt a hiányzó valakit kipótolni támadt egy vakmerő ember a semmiből. – Ez volt a Rab Ráby. Nemesi nevén „Mathias Ráby de Rába et Mura.”

Ez volt az első ember, akinek az a rettenetes gondolatja támadt, hogy egészen a maga öklére prókátor legyen Pestben, Budában és Pest-Pilis és Solt vármegyében: nem választatva meg a restauráción, nem küldetve ki a personalis, az országbíró által, nem plenipotenciáztatva a potiorok megbízásából, hanem csak alázatosan és titokban felkéretve azok által, akiknek a kis baj is nagy baj, s akiknek a panaszhangja, ha külön-külön szólal meg, csak nyöszörgés; de ha egyszerre adhatnák ki, mennydörgés volna.

Hát ennek az új mesterségnek a feltalálója akart lenni Ráby. Azért lett Rab Ráby. Bele is tört a kése.

Tehát ennek a kornak a rajzát akarja feltüntetni az itt következő nagy részben igaz história. – Érdemes lesz azt elolvasni, hogy tudja meg az ember, milyen lehetett a világ, mikor még egy prókátor sem volt Pestben, Budában. Majd talán akkor kibékülünk azzal a faktummal. hogy most olyan sok van.

Első fejezet

(Mellben leiratic edj wigh züreti mulattchaag, az holott neemellec hegedülnec, maasoc penigh hegedültetnec, es edjebb bolondsagoc müweltetnec wala.)

Heten ülének együtt a tintapettyes zöld asztalnál, az uradalmi prefektúra gyűléstermében. A bonorum director elnökölt, mellette jobbról a prefektus, ki az ügyek sorrendjét válogatta elő a conceptusból, amit a szomszédja, a kasznár jegyzetei iparkodtak felhomályosítani; balrul egy szék üres volt, túl rajta ült a megyei perceptor, ki az előtte fekvő számadások hátára mindenféle huszárokat igyekezett pingálni veres plajbásszal; ennek átellenében a kiküldött asszesszor, akinek a nyaka megfájdult már a háta mögé nézegetésben, ahol az óra áll, hogy mikor lesz már dél. A többiek urodalmi tisztek, akik részint diák stílusgyakorlatok felolvasásában fárasztják magukat, részint fogpiszkálókat faragnak a közelgő ebédhez.

A nyolcadik szék, amelyik üresen áll, a szolgabíróé.

S ez nem azért áll üresen, mintha annak a képviselője hanyag volna a betöltésben; hanem inkább azért, mert hivatalos exmissióban van távol. Távol és mégis közel; csak a szomszéd szobában, melynek ajtaja félig nyitva vagyon: úgyhogy dacára annak, miszerint a tárgyalt ügy folyamatját nem hallhatja, mégis az ítélethozatalban részt vehet, s mikor az elnök úr felhívja a votumáért: „Domine spectabilis Judlium!” – hangzatosan kiálthatja vissza: „Viginti solidos!”

(Hja, persze, ha azt a mai kor fia tudná, hogy mit jelent az a viginti solidos kapása.)

Mert úgy van az, hogy a tanácsteremben már olyan vastag az ázottszűr-szag, meg a savanyú bundairha-illat, keverve a trágyában cserzett sarubőr bűzével, meg a kilehelt fokhagymával, hogy azt késsel lehetne metélni. Sok a paraszt idebenn: magyar paraszt, rác paraszt, sváb paraszt; akinek mind meg kell kapni azt a „viginti solidos”, jelentvén az húsz kemény botokat.

Ma van ugyanis az úriszék negyedik napja. Ezen a napon kerülnek a zöld asztalra a criminaliák, s egypár halálítélet kimondása után (az uradalom *pallosjoggal* bír) következik a sor a kisebb delictumokra, amikben a parasztok számosan leledzenek. Vagynak, akik vermeket törtek fel, mások, akik az apjukat megverték; de a legnagyobb számot három csoport képezi. Az egyik csoport az izbégi telepítvényeseké, kik az uradalmi erdőben fát szedni bátorkodtak. A második csoportot képezik azok, kik olyan furfangosak voltak, hogy a szüret ideje alatt a szőlőjükben az érett fürtöket földdel eltakarták, hogy dézsmát ne vegyen belőlük az uraság, s csak szüret után szedték le lopva a szőlőjüket, mikor már a hajdúk nem álltak strázsát az úton. A harmadik csoport pedig azoké a refractariusoké, kik a világos tilalom ellenére deputációba mentek fel az udvari kancelláriához, vakmerően könyörögve, hogy a község számadásai huszonöt év óta vizsgáltassanak meg! Holott ez részint vakmerő, részint bolond kívánság; mert hiszen huszonöt év nagy idő, azalatt a számadások részint elrohadtak, részint megevődtek az egerek által, részint pedig annyira jó rendben vannak, hogy az idei 1783-iki esztendőben volt a bevétel hatvanezer forint, ebből fizettetett hatezer forint a kincstárnak mint földesuraságnak, kétezer forint a vármegyének a domesticába; maradt tehát a cassában ötvenkétezer forint- nem *fölösleg,* hanem *hiány.* Márpedig 8-at 60-ból ha kiveszünk, marad ott csakugyan 52. Hogy pedig a *plusz* meg a *mínusz* között mi különbség van? Ahhoz mi köze van a parasztnak?

Tehát „viginti solidos” neki! – Ez is olyan „plusz”, amelyik annak, aki kapja, „mínusz”. Quod fuit demonstrandum.

A szolgabíró úr tehát csak az ajtón keresztül küldi ki a votumát, maga pedig azt a hivatalos küldetést teljesíti, hogy a mellékszoba udvarra nyíló ablakából ellenőrzi az ítélet végrehajtását az udvaron. Ott van tudniillik a deres: azon hajtatik végre a kiszolgáltatott igazság. Nem megvetendő stúdium a pszichológ és az etnográf számára. A szőlődézsma-kijátszók rácok, azok a verés alatt jajgatnak és káromkodnak: rácul jajgatnak, s magyarul káromkodnak; az erdőtilalomszegők svábok, azok a puffanások időközeit arra használják fel, hogy fennhangon szidják az elöljárókat, szemükre hányva, hogy maguk pusztítják a kamara erdejét; májusban vágatják a fát, azzal vesztegetik meg a nagy urakat; az *odafenn* járt

deputáció tagjai pedig vegyes nemzetiségbeliek, azok nem jajgatnak, összeharapják a fogaikat; úgy állják ki a megrovást.

A legale testimoniumnak pedig azért kell e végrehajtást saját szemeivel ellenőrizni, nehogy a hajdú meg a delikvens között valami egyetértés szövődjék a büntetés enyhítésére. Sok függ a bot megsuhintásától. Nemcsak a szám betöltéséről van szó, hanem hogy a „solidus” is legyen. Amiért is nemegyszer, midőn a hajdú irgalmazni látszik, lekiált rá a szolgabíró: „fortius!” Mivelhogy ennek a hangszernek is mutatója van, mint a fortepiánónak.

Szolgabíró úr azonban érti a hivatalos funkciót összekötni a kellemessel: „Miscuit utile dulci”.

Ugyanazon oldalszobában van jelen Fruzsinka kisasszony, a prefektus unokahúga. Jól megjegyzendő: „kisasszony”, nem „leányasszony”, ami e kor szólásmódja szerint nagy különbség.

A titkos suttogások, forró kézszorítások, az epedő pillantások alapos gyanúokot szolgáltatnak arra, hogy a szolgabíró úr és a kisasszony nem indifferens kérdések tárgyalására kerülnek e helyen össze.

Amíg a mellékteremben a jegyző olyan magosra emelt szóval igyekszik felolvasni a species factit, hogy azt a mellékszobában helytálló szolgabíró úr is meghallgassa, ez alatt sokkal érdekesebb „puncta de utri” keresztkérdéseire felelget, s csak a felhívásra kiáltja oda a maga votumát.

Bizony még az sem volna lehetetlen, hogy csókok is váltassanak.

Hisz a családfő nem mozdulhat most az ülnöki székről, minden ellenőrzés lehetetlenné van téve.

A botozás időközeiben a szerelemalku igen erősen folyik. Fruzsinka kisasszony végre egy gyöngéd kérést súg a fiatal szolgabíró fülébe.

– Legnagyobb örömmel – súgja az vissza a kisasszonynak, aki addig az ablak függönye mellől nézte csak az olimpi mulatságot. – Hanem amíg azt teszem, addig a kisasszonynak kell ideállni az ablakba, és számlálni a botokat helyettem.

Fruzsinka kisasszony nevetett, aztán előlépett a függöny mögül, s elfoglalta a szolgabíró helyét az ablakban.

– Aztán annak a hajdúnak az a neve, hogy „Fortius” – informálá a szolgabíró úr a helyettesét.

Fruzsinka kisasszony kihajolt az ablakon, folyvást kedélyesen nevetve, s elkezdé számlálni: „unus, duo, tres, quatuor, quinque, sex”, mintha csak zongoraskála volna.

A delikvens, amint észrevette, hogy vidám női alak váltotta fel a szigorú végrehajtást, könyörgésre fogta a dolgot. S a kisasszonynak nem is volt kemény szíve, odakiáltott a hajdúnak:

„Ugyan ne üsse szegényt olyan nagyon, Fortius!” – Az meg aztán annál jobban kitett magáért.

A szolgabíró úr a duodecimnál visszatért, s lopva valamit odacsúsztatott az ablakon kihajló kisasszony kezébe.

Azt a valamit Fruzsinka kisasszony, amint ismét a függöny mögé visszalépett, az ajkaihoz szorítá, s aztán elrejté a keblében viselt nagy medaillonba. Szolgabíró úr számlált tovább.

Még egy banda cigány következett, kik hatan loptak egy ludat, s azért most mind fejenként kapnak hat botot. Azután az asztal fölött fognak muzsikálni, a kövér asszesszor úr szavaiként: „Most mi hegedülünk tinektek; aztán meg ti hegedültök minekünk”.

Fruzsinka kisasszony egy utolsó kézszorítással siet utánanézni a felterítésnek: az ő dolga az ezüst és a porcelán meg az asztalkendők. A szolgabíró úr kezet csókol.

– Domine spectabilis Judlium! – hangzik át a tanácsteremből.

– Viginti solidos! – zeng vissza a felelet a gyöngéd ölelkezés közben; mire általános hahota támad a teremben; a kövér asszesszor úr hasa megrázza a zöld asztalt a kacagás földrengésével. Úr, hajdú, principális és kancellista kórusban röhög fel unisono.

– Mi történt? – kérdé a szolgabíró, átlépve a törvénytartó-terembe.

Hát az történt, hogy arrul volt szó, miszerint az úriszék tagjai közt ezúttal is, mint a múlt alkalommal, negyvenkét körmöci arany osztassék-e ki rang és állás szerint, s erre kiáltá vissza a szolgabíró úr, hogy „viginti solidos”, amit a társaság összes tagjai igen jó quidproquonak találtak, kivéve a prefektus urat, aki igen kolerikus ember lévén, egyátaljában sohasem szokott nevetni, ez esetben pedig különösen azért nem, mert ő tudhatta legjobban, hogy a quidproquo ezúttal a quiproquora nagyon ráillett, s az egész társaság érdemes volt rá, hogy a szolgabíró ítéletét csak intra dominium apellálja.

Második fejezet

(Kiben leiratnac soc jeless urasaghoc, edj azzonizemeellel edjedembenn; nem különbenn edj konihamesternec az eö zaamadaasa, a mi chodalatrameelto leezen!)

Következett a jól megszolgált ebéd, melynek alkalmával a háziurat és kisasszonyt, a négy hivatalos vendéggel együtt lesz szerencsénk közelebbről szemügyre vehetni.

A prefektus, tekintetes Zabváry János úr, epeszínű arcával, megsárgult szemfehéreivel, az önmagát bálványozó egoizmus tökéletes mintaképe. Neki minden ember ellensége, akár kér tőle valamit, akár hoz valamit. Ha kér, hogy minek kér? Ha hoz, hogy miért nem hoz többet? Szeretné, ha maga volna a világon, s nem kellene osztozni senkivel. Étvágya iszonyú, és enni meg nem tud. Szereti a pénzt, és nincs senkije, akire hagyja. Folytonos szaggatott köhécselése úgy hangzik, mintha mindig figyelmeztetni akarna valakit valami elkövetett hibára. Viseletében nem alkalmazkodik senkihez. Akármilyen tekintetes urak jöjjenek

hozzá, azoknak a kedvéért a panyókára vetett dolmányát fel nem ölti. Csak úgy lobogós ingujjakban ül az asztal végén, s tart magának egy irtóztató nagy ernyőjű, veres bársonysipkát, tarkójába boruló veres bársonyleffentyűvel, amivel csúffá tesz minden magyar viseletet. Rossz szónok, s ha haragba jön, akkor éppen elakad a nyelve, s csak dadogni tud. Ő Fruzsinka kisasszonynak a nagybátyja és nevelőatyja.

Talán éppen ez az oka epés arcszínének.

Mert Fruzsinka kisasszony, bármilyen szép délceg alak, villámló szemekkel, csókra termett ajkkal, azért mégis valóságos házi kereszt. Jaj, de szeretné már a prefektus úr, ha valaki megszabadítaná tőle! De szívesen megadná neki a paraphernumot. (Azaz, hogy *megígérné:* a megadás más szó.)

Hanem hát maga az oka, hogy nem veszik el: – mert mindenkivel kacérkodik. Most is hogy viseli magát az asztalnál! A szolgabíróval kenyérgalacsin-bombázást folytat, ami nem illik erkölcsös leányhoz. Köhög is egyre-másra a prefektus úr, s ha Fruzsinka kisasszony felé pillant, a fejét csóválja, amire aztán Fruzsinka részéről durcás vállrángatás a felelet.

Pedig az a Petray Péter szolgabíró igazán délceg férfi. Úgy áll rajta az a fekete magyar dolmány, mintha ráöntötték volna. Fekete kondor haja nincsen a némettől bevett módi szerint se behajporozva, se copfba fonva, hanem szép csigás fürtökbe bodorítva, amik fel homlokát takarják; bajsza is ahhoz illőn felkunkorítva. Igazi dalia a javából.

A mellette ülő táblabíró, tekintetes Laskóy Bálint úr már jobban képviseli a Mária Terézia korábul átszármazott magyart. Kövér, potrohos termet, cseresznyeszín kurta dolmányban, sűrű gombokkal és zsinórokkal, hasonló színű magyar nadrágban, széles sárga csizmákkal a lábain, fakó bajusza hosszan lelóg a két szája végén, s a két bozontos szemöldök vetekedik vele haragos voltában; hanem az arc maga, az folyvást nevetésre van gömbölyödve, s hatalmas hangja is van az indulatkifejezéshez; ha néha bevetődik Pesten a Rondellába, ahol a német komédiások játszanak, s rákezdi a kacagást, meg kell állni az előadással, míg abba nem hagyja. S e marciális magyar alaknak már copfba van fonva a haja hátul, a szalagcsokor végei meg egy fehér nyúlfark körül bogozva, ami a háta közepéig fityeg, míg elöl két kifelé bodorított hajgöngyöleg, vulgo „vukli” takarja a füleket.

Az ebéd késő estig tartott: azt minek volna leírni? Ismeri biz a magyar ebédet mindenki. Más népnél az evés legfeljebb gyönyörűség; de minálunk „kultusz”. Még a népdalaink is arról zengnek. A „menyecskéről, aki meg tudja főzni a borsos levecskét”; a derék asszonyról, aki „ha beteg is, keljen fel, megfőzni a vacsorát”; a „kálvinista mennyországról”; s ételeinket úgy megbecsüljük, hogy azoknak egész címlajtorját adtunk: elkezdve a „felséges” töltött káposztán, le egész a „hallja kend” hajdúkásáig.

Fűszerezi az ebédet az adomázás, ami kényesebb tartalmú tárgyaknál „ne foeminae intelligant” latin nyelven folyik, s mindent olimpi fellegekbe burkol végre a muskotálydohány édes füstje.

Mikor aztán asztalbontás előtt bekövetkezett az „amabilis confutsio”, szolgabíró úr elővonta a dolmánya zsebéből azt a kis iratkát, amit Fruzsinka kisasszony csúsztatott a kezébe az asztal alatt, s amiről a kémkedők bizton azt hihették, hogy az szerelmes levél, s odatolva azt az asszesszor úr elé, azt mondá neki:

– Domine spectabilis. No, még ezt a kis számadást méltóztassék ratificálni.

– Micsoda ez? Nem látok gyertyánál olvasni! – szólt az asszesszor, s a prefektus elé tolta a lajstromozott papirost.

– Ez a konyhamester számlája – szólt az fanyarul, s könyökével tolta el magától, utána mormogva a fogai közül: – Ez a húgomnak a bénéje. *Nem tartozik elém!*

– Nem látok gyertyánál! – szólt az asszesszor úr, messze eltakarva magától az írást. – Egy betűt sem látok. (Pedig inkább az volt a baja, hogy kettőt látott egy helyett.) Pápaszemet pedig igaz magyar nem tesz fel az orrára. Olvassa fel valaki a „dócé”-t, akinek jó szeme van.

Szolgabíró úrnak jó szeme volt.

Fruzsinka kisasszony megnyomta a lábát az asztal alatt, amit a szolgabíró úr elértett.

– Tehát halljuk, hogy mit ettünk és ittunk meg *négyen négy nap alatt?*

– Itt az elenchus:

Elfogyott kávé 12 font,
nádméz 24 font és 31 lat,
626 zsemlye,
534 karafina bor,
154 font marhahús,
4 süldő sertvés,
107 pár apró baromfi, pulyka, lúd,
54 és fél pint tejszín,
174 és fél font hal,
24 1/2 font mandula,
18 1/3 rész font mazsolaszőlő,
422 tojás. Alkermes a tortáták rajzolásához 4 icce,
három mázsa mondliszt.

A táblabíró úr nem állhatta meg, hogy minden egyes tételnél növekedő kacajjal ne fejezze ki tetszését az adatok furcsasága felett! Amit felolvasnak, az nem négy táblabírónak, de négy gulo primigeniusnak is sok lett volna. Hanem hát ez Fruzsinka kisasszony *bénéje:* ez az ő javadalma; ebből fedezi a toalettszükségleteit. Az úriszék feladata udvariasnak lenni a szépnem iránt. Fruzsinka kisasszony, a ratifikáció alatt, szemérmesen arca elé tartja két kezével az asztalkendőt, hogy szégyenkedő elpirulását eltakarja vele, s csak a szöveten keresztül vizsgálja az areopag tekintetét. A hajdú ott állt a háta mögött a készen tartott kalamárissal, hogy a perceptor és asszesszor aláírhassák a megértett költségvetést, mely ellen senkinek nincsen kifogása. Szerencsére a tinta, amellyel aláíratott, ki volt feledve a számlából, mert az is lett volna – egy akó. Hanem az asszesszor úr elcseppenté a névaláíráskor a toll nedvét, s erre szolgabíró úr azt mondá nevet-

ve: „Ott az ötödik sertés!”, melyre az illető rubrum négyről ötre ex offo kiigazíttatott. Hitelesíti azt a szolgabíró úr „coram me mint legale testimonium” előtt.

A számla Fruzsinka kisasszonynak átadatik, s azzal mindenki kedves egészségére kívánja egymásnak az ebédet, s ha volna valakinek még valami észrevétele, azt a cigány rázendített kesergője mellett bízvást elfeledheti. Nem mulasztja el azonban az asszesszor úr, hogy tarsolyát, mely oldalán függ, az asztalra feltett cukkerpakkerájból meg ne tömje, s hatalmas kalpagját tele ne rakja naranccsal. Örülni fog ennek otthon az asszonyember!

Harmadik fejezet

(Mellnec summaia ez haarom zavacbann vagion kifeiezwe: „canis tota mater”.)

Este nem szokott szívesen látott vendég elutazni a háztul, amiben egyébiránt az utak mivolta is határoz, levén még akkor az az útcsinálási rendszer, hogy „lutum super luto imposuerant”. Sarat sárra rakának. Csak másnap keltek az urak útra, akkor sem igen korán, mert éjjel sokáig fennmaradának egy kis „halber zwelwe” mellett, melyben prefektus úr a diurnumokat mind az utolsó *babkáig* visszanyerte a vendégeitől.

Fruzsinka kisasszony is együtt kártyázott a férfiakkal reggelig. Nem volt benne szerencséje; de segített magán azzal, hogy tudott csalni. S miután ezt a szép hölgynél elnézik a férfiak, tehát nyert is valami tíz aranyat. – Laskóy asszesszor úr pedig vesztett ugyanennyit (tudniillik az egész úriszék sallériumát). Hanem azt a nyertes fél, a prefektus titokban visszaadta neki. – Ez úgy volt szokás, hogy a kártyán elnyert pénzt az asszesszor úrnak a legtöbbet nyerő visszaadja. Aki ezt elmulasztotta, annak még hetedízigleni rokonai is számíthattak az asszesszor úr bosszúállására. A tíz aranyat Fruzsinka kisasszony által csempésztette a házigazda a vendég úr markába.

– Aztán vigyázzon rá, bácsi – tréfált vele a kisasszony –, hogy az útban el ne vegye a „Gyöngyöm Miska”!

– Dejszen jól eldugom; ahol senki sem találja meg. Ide a kalpagom lelógó csákójába. Olyan ez, mint egy erszény, aztán senki se gondolná, hogy micsoda ravaszság van benne! A Gyöngyöm Miska pedig ezúttal Somogy vármegyében vagyon. Azt ugyan a *„Lébekotty”* kapitány hiába kergeti a dragonyossaival a mi vidékünkön.

– Nono. Én csak azt mondom, hogy vigyázzon a sárga csikóira!

Asszesszor úr nagyot kacagott. És meg újrakezdte. Azon kacagott, hogy milyen szép nevet talált ő ki a Lievenkopp dragonyos kapitány úr számára – aki szintén egyike volt Fruzsinka kisasszony udvarlóinak. „Lébekotty!” Ezen el lehet nevetni egy esztendeig.

Asszesszor úr a szolgabíró úr hintajával utazott a legközelebbi stációig, ahol útaik elválnak: nem azért, mintha az ő patriarkális „castrum doloris”-a számára is ki nem járna a forspont: utánadöcög az szépen; de a szolgabíró úr új hintója nem ráz olyan nagyon, s a saját négy tüzes paripája úgy röpíti azt tova, mint a sárkány. Ergo: a patvaristát meg az esküdtet összecsapták a táblabíró bricskájába, a két úr pedig a módi hintóba ült össze amicaliter conversálni.

– Capitalis egy persona ez a mi domicellánk, spectabilis uramöcsém – kezdé az asszesszor úr, amint a kapun kívül voltak.

– Nem mondom, hogy nem az.

– Sőt visum repertumot is exhibeálhatna felőle, spectabilis uramöcsém.

– Hát csak úgy, mint más.

– Nono. Minek ez a tergiversatio? Ha én nézek a domicella szemei közé, csak egészen mást látok én azokban, mint mikor uramöcsém veszi oculata alá. Csak nem kell denegálni, ami factum.

– No, hát igen, hát néztem rá! Mi az?

– Tudjuk! „Post visum risum, post risum venit ad usum.” Először néznek, azután nevetnek, azután megszokják. Talán nem elucubrál, hogy a sedria alatt miről trafikáltak ott a benyílóban!

– Én trafikáltám?

– Ipsissime. Tudok mindent. Az éjjel lefekvés előtt, mikor a szobámba mentem, hallottam valami vociferátiót a domicella szobájának az ajtaján keresztül, megálltam auscultálni, s constatáltam, hogy a prefektus erősen remonstrál bizonyos pronunciált tenor ellen, amivel Fruzsinka kisasszony uramöcsémmel correspondeál, amire a domicella eminenter replicázott azzal, hogy kettőjök között declaratiók történtek, s a dolog egészen serio.

– Oh, bizony! Ha én minden leányt elvennék, akinek már declaratiót tettem.

– Hahaha! Az éppen olyan nehezen exequálható volna, mintha Fruzsinka kisasszony mindazokhoz férjhez akarna menni, akik neki már declaratiót tettek. Nem mondom, hogy *vice versa!* Kár érte! Mert capitalis egy persona.

– Hiszen csak akadna már egy jó ember, aki férjhez venné!

– S uramöcsém nem vindicálja magának ezt a „jó ember” titulust?

– De nem ám. Mert arról bizonyos vagyok, hogyha nem én veszem el, hanem más, akkor igen hűséges lesz – *hozzám;* de hogyha én veszem el, nem más: akkor mindennap meg fog csalni.

– Akkor „kávé”, mint a barátnak az ancilla. De hát, spectabilis uramöcsém, ha ez a convictio praedominál nála, akkor nagy lapsus volt a verbalis contestatiókon kívül még reális indiciumokat is hagyni a domicella kezében, amik incidentaliter még legalis praetensiokra is argumentumul producáltathatnak.

– Miféle reális indiciumokat ért, urambátyám?

– Nono! Uramöcsém! Én nem hiába cooperáltam húsz esztendeig a criminalis praxisba; tudok ám a benevolisáláshoz! Hát mi is történt csak abban a kis benyílóban? Mit mond elsőrendű vádlott?

– Hát én collaudáltam az ablakbul az executiót.

– És a pausák alatt „informáltam a domicellát e verbum regens conjugatiójában: amo, amas, amat”.

– Posito, sed non concesso, hogy úgy volt…

– Amikor aztán a domicella így duplikázott: „Ha re vera valósággal szeret az úr, akkor a bona fides signumául adjon nekem egy tincset a hajából.”

– Ugye?

– Ugye? Most mindjárt convincálva lesz a delikvens! Erre uramöcsém azt enunciálta, hogy a priori nincs ellene semmi animadversiója, csak egy ollót keres; s amíg uramöcsém az ollót kereste, azalatt a domicella az ablakba kihajolva, mint locumtenense, regestrálta az ictus baculorumokat. Tandem a hajtincs levágatott; uramöcsém tovább számlálta az ictusokat; s azalatt a legveszedelmesebb ictust követte el a legártatlanabb szerető szíven, mely uramöcsém ajándéka alatt dobog; elrejtvén azt Fruzsinka kisasszony a medaillonjába; de nihilominus mindenkinek eldicsekedvén a tropheumával. Még amikor elváltunk is, láttam, amint az ablakbul kihajolt, s a kebléből kivont medaillonocskát számtalanszor megcsókolgatá: „pars, pro toto”. Convincálva van-e az incriminatus?

– Nem vagyok, urambátyám! Nem írom alá a protocollumot. Illusión fordul meg az egész conclusio. Odáig áll a species facti, amint elindultam az ollót keresni, de itt következik a fatalis divagatio. Mikor már a tükör előtt álltam, s az olló a kezemben volt, odajön hozzám a kisasszony fekete pudlikutyája, a Pamina, s minthogy igen jó barátok vagyunk, nyájasan felteszi rám a két első lábát. Nekem akkor egy jó ideám támad. – Ennek a pudlinak a nyakán éppen olyan göndör tincsek vagynak, mint az én hajam. Hátha ez is megtenné? Dictum, factum. A kisasszony nem nézett oda, el volt foglalva az executióval; én hirtelen lecsikkentettem az ollóval a Pamina nyakárul egy kompetens volumenű tincset, s azt csúsztatám a kisasszony bársonypuha tenyerébe, azt rejté el ő a medaillonjába. De el ne mondja valakinek, urambátyám; mert ha megtudja a domicella, a legközelebbi traktánál mindnyájunkat megmérgez.

Laskóy Bálint úr nem szokta egyszerre rákezdeni a nevetést, mikor okot talál rá; elébb recapitulálja a dolgot:

– Ergo a Pamina szőre volt: ergo a Pamina szőrét tette a medaillonjába: – és azt csókolgatja annyi deliciával a domicella… Ez aztán canis tota mater! – Most azután, mint a vulkáneruptio, kitört egyszerre a joviális kacagás, oly hangerővel, hogy a négy ló mind megijedt tőle, s elkezdte a kocsit ragadni, kocsis és hajdú nem bírták megállítani őket egész az állomás előtti hídig. A kocsiban ülők majd kirepültek az üléseikből; de még az imminens veszedelem sem bírta elnémítani a táblabíró hahotáját; amíg csak a töltésnél, ahol elválnak az utak, le nem szállt a szolgabíró hintajából, bevárandó a saját hátramaradt fogatát.

– De aztán el ne beszélje ezt valakinek, urambátyám – mondá a szolgabíró a búcsúvételkor.

– Mit gondol, uramöcsém? Sohasem volt a Laskóy de Lakosfalva familiában traditor, profuga, spion. – Hanem már arról nem tehetek, hogy valahányszor én már ezentúl egy fekete pudlit meglátok – bruhhahahihahujajajaja… megszakadok a nevetésben. Ugyan menjen már, ne nevettessen már tovább!

Szolgabíró úr odább is ment. Sietni kellett. Terminusa volt – még tegnap.

A hídnál, ahol az utak eltértek, nyugodalmasan bevárhatá a táblabíró úr az utána jövő bárkáját. Ott volt egy hosszú, keskeny töltés, ami egy sárvíz-rét csatornáját rekesztette el, azon kényelmesen végig lehetett sétálgatni a várakozás közben. Valami emberi alak nem látszott se messze, se közel. Csak egy lebotolt fűzfa állt a töltésoldalban; ami buckós fejével, az azon levő odúkkal és dudorodásokkal, meg a kuszált sajrúágak bozontjával nagyon hasonlított egy szájtátva, szemmeresztve hallgató kezdetleges emberhez. A táblabíró úr, amint e tréfás alakú tuskóval négyszemközt találta magát, nem állhatá meg, hogy legalább ezt az egyet be ne vonja a bizalmába. Odáig csak csendes buffogásban jelentkezék nála a letiltott jókedv, itt aztán kitört a bírói zár alól. Nekitámaszkodott a két tenyerével az odvas fűzfatörzsnek, s annak a fülébe röhögte el keble vigalmait.

– Hallott már ember ilyet? – A szép kisasszony keblében az arany medaillon. – Abban a fekete pudli szőre! – Hahaha! Ha megint összejövök vele. – Hahaha. – Mi lehet abban a medaillonban, húgomasszony? – Hahaha. – Szép gavallérnak a haja? – Hahaha. – Kitaláljam a nevét, hogy híják? – Hehő. – Hogy sohase találom ki? – Uf – buff! – Nem úgy kezdődik, hogy „Pam”. – Kukrupszkmpuhuhum! – A nevet és nevetést markával fojtá vissza a szájába a táblabíró úr. – Aztán letörülgetve a szemeiből a kacajkönnyeket, megfenyegeté nádpálcájával az ormótlan faembert, aki még akkor is bámult a vele közölt titkon.

És aztán valahányszor elsétált az odvas fűz mellett a táblabíró, mindig megújult nála a kitörő kacaj. – Pedig sokszor elsétálhatott: mert a töltés nem volt hosszú, s túl rajta morotvás rét volt; a kocsija pedig iszonyú időkig váratott magára. El nem tudta gondolni, hogy hová lehetett. Már a dél is elérkezett, a has korgott, s a bricska mégsem érkezett. De még ez a bosszúság sem rontá el a jókedvét.

Végre feltűnt a láthatáron a veszedelmes jármű; de nemcsak az, hogy olyan lassan döcögött, mintha ökrök vontatták volna; hanem még azon felül minden százlépésnyire megállt: pedig még itt jó volt az út. Vajon mi történhetett vele?

Negyedik fejezet

(Megtvdivc az reeghi ioo welaaghbann mill ercevlchevs magawiselettel dichecedeec vala egi iool newelth falvssi aarthatlansaagh, ees hogi woltaceepen mi oca wala az dombon aalloo embernec, hogy az ev newe legien „Gievngievm Misca”)

Hát azzal a kocsival az történt, hogy az útban elvesztette az egyik hátulsó kerekének az elősrófját: minélfogva a kerék kiesett. Akkor aztán elébb elkezdték keresni a srófot az út hosszában. Keresték egy óráig, akkor felhagytak vele. Bizonyosan beleesett valamelyik kátyúba, s az elnyelte. Akkor aztán megpróbáltak sróf nélkül utazni tovább, az pedig nehéz. Parasztszekérnél, ha elvész a kerék-

szeg, azt még csak lehet valahogy helyettesíteni, más szeggel, facövekkel; de az úri hintó csavarját nehéz kipótolni.

Minden szíjat, madzagot felkötöztek már a tengely végére, de azt a kerék puskája két perc alatt mind pozdorjává vágta: úgyhogy utoljára a két úrfi közül az egyiknek folyvást a kocsi mellett kellett bandukolni egymást fölváltva, hogy amint a kerék kezd a tengelyről leválni, azt helyretaszítsa.

Ami az esküdtnek különösen nem volt ínye szerint.

– Hol van az én principálisom? – kérdé az esküdt, amint körültekintett, s a szolgabíró hintaját nem látta sehol.

– A biz, öcsém, megunt rád várni, s itt hagyott faképnél. Azt mondta, hogy vagy sétálj utána gyalog a stációig, vagy gyere el hozzám, majd visszatérett fölvesz.

– De köszönöm a mulatságot! – szabódék az úrfi. – Elég volt idáig fognom a kocsi kerekét. Inkább gyalog megyek.

Azzal kikereste a maga kardját a kocsiülésből, felkötötte, s nekiindult gyalog a principálisát utolérni.

Ezzel aztán az az egész hivatal a táblabíró úr patvaristájának a nyakában maradt.

Tudniillik az a hivatal, hogy gyalog baktasson a hintó mellett, s mikor azt látja, hogy a kerék kezd tágítani, azt helyrelódítsa.

Maga a táblabíró úr felült a hintóba, amivel most már csak lépést lehetett döcögni, s az ő faluja felé kezdődött csak az igazi rossz út. Lesz este, mire bevergődnek.

– A „nap”-nál ebédelünk ma! – monda zavartalan kedéllyel; előkeresve a pincetokot meg az elemózsiás tarisznyát. Óvatos magyar e nélkül útra nem indul. Van sonka meg jó szentendrei rácürmös, amivel az ember vigasztalhatja magát.

Hanem amint kibontotta a holmit, arra a tapasztalatra jött, hogy az ifjú urak nagy elkeseredésükben szintén hozzáfolyamodtak már ehhez a neméhez a vigasztalódásnak. A sonkának is csak a fele volt meg a csonton, a pintesüveg is csak félig volt már.

– Audiát! – kiálta le a sárban taposó patvaristára. – Evett valaki ebből a sonkából!

– Melyik sonkából?

– Amelyik itt a kezemben van.

– Dehogy evett!

– Hát ebből a borból nem ivott valaki?

– Melyik borból?

– Aki itt az üvegben van.

– Dehogy ivott.

– Hát hogy hiányzik mégis annyi belőle?

– Hát bizonyosan abbul a sonkábul evett valaki, amelyik már nincs urambátyám kezében, meg abbul a borbul ivott, amelyik már nincs a palackban.

– Canis tota mater!

Ez sem hozta ki a táblabíró urat a jókedvéből; eszébe jutott a pudlikutya hajemléke: s ráért a nevetés. Még az üvegbe is visszanevette a bort, amíg húzott belőle.

A patvarista meg azt hitte, hogy az ő nyomorúságát neveti, aki a kerékhelyretevéssel vesződik. Egyszer aztán gondolt ki valamit. Vágott valahol az útfélen egypár jó hosszú fűzfavesszőt, abból gúzst csavarintott, azzal hozzákötözte a keréktalpat a sárhányóhoz: akkor aztán nem eshetett ki többet a kerék; de nem is fordulhatott többet; ezt meg a befogott turcsik nem szerették, bekötött kerékkel vontatni ezt a nagy kasornyát a ragadó sárban; ezzel még hosszabb lett az út.

De még az sem rontotta el a principális úr nevetési kedvét. Minden nyomon kialudt a pipája a ráérkezett nevethetnémség miatt.

– Üssön ki, audiát!

A patvarista nem győzött neki kicsiholni.

Csak legalább elmondhatná valakinek, hogy min nevet! Hisz ez valóságos tortúra, folyvást nevetni, és nem mondhatni meg a szomszédjának, hogy miből támad a jókedve.

Legalább nem unta magát, amíg a négy csiga mászott a bekötött kerekű ősshintóval a latyakban.

Egy magaska dombon az út mellett áll egy lovas, alatta erős, csontos paripa, mely fejét a földre lehajtva szimatol, mint a kopó, s szemeivel vigyázva tekintget, s füleivel előre-hátra hallgatózik, s amellett olyan csendesen tartja magát, hogy még a legyekre sem csapkod a farkával, amik a vékonyát csípik. A lovag szintoly csendesen ül a nyeregben; barna képű, sasszemű, kondor fekete hajú legény, kacskaringósra kipödört bajusszal. Parasztöltözetet visel, de cifrát, szűre virágokkal televarrva; ingujja széles csipkehímzés, patyolatgatyájának a rojtja arany; süvege mellett árvalányhaj meg csinált virág; szironyos tüszőjébe egy pár ezüstveretes török pisztoly van dugva, a nyereg kápájáról duplapuska lóg alá; a jobb kezében fokost tart. Egy nyárfabokor takarva tartá eddig a lovast, hogy a kocsiból nem vehették észre, csak mikor rájuk köszöntött:

– Hát azt a Judás-apostollal-összecimborázott aprópénzhamisító-Poncius-Pilátusát-a jeruzsálemi-Golgota-hegyén-Krisztuskáromlólator képpen-keresztrefeszített-paraszt-öregapádnak! Nem állsz meg mingyár?

Dehogynem állt meg a kocsis; még le is ugrott a bakról ijedtében, s bebújt a kocsi alá, onnan nyöszörögte:

– Jaj, tekintetes uram! A Gyöngyöm Miska.

A lovas legény odafincoltatta lovát a hintó oldalához; a paripa csak úgy hánytatta-vetette a cifra sallangot a fejével nagy büszkén.

– Most nevessen már, urambátyám! – dörmögé a patvarista.

Nevetett is.

– Mi az ördög? Hisz ez a mi *Karcsatáji Miskánk!*

A zsivány is elnevette aztán magát.

– Hát csak rám ismert mégis, urambátyám? Én vagyok a híres Gyöngyöm Miska.

– Hát hogy lett tebelőled Gyöngyöm Miska?

– Tán nem emlékezik rá? Hisz urambátyám tett meg azzá. Nem emlékezik már rá, mikor tavaly a generális gyűlésen hozzáfogtam egy orációhoz, urambátyám a közepén belekiáltott: *„Jaj, gyöngyöm* Miska, hat ökör vagy te ahhoz!"; tudja, hogy nem mondhattam tovább a közkacagástul. Azóta rajtam száradt a „Gyöngyöm Miska" név. Akármihez kezdtem, mindenütt azzal fogadtak, hogy „Jaj, gyöngyöm Miska!" No, hát mondék: legyek Gyöngyöm Miska! Majd produkálok én nektek olyan tudományt, amiben nem tesz túl rajtam senki! – Ugye, hogy emlegetnek?[1]

– No, de engemet csak nem akarsz kirabolni? Nem veszed el a lovaimat?

– Dehogy! Nem rablok én ki senkit; csak elveszem, amit szívesen adnak, s elhajtom, amire a gazdája nem ügyel; az ilyen négy rossz dikhencet meg, amilyenen urambátyám jár, ha utánam dobálják, se szedem fel. Válogatós vagyok. – Aztán hát ne prézsmitáljunk sokat. Nem kérem én azt, ami nincs. Tudom, hogy urambátyámnak is sietős az útja. Csak azt a tíz sárga csikót adja ide, aztán mehet Isten hírével.

Táblabíró úr nem akarta az allegóriát elérteni.

– Micsoda sárga csikót?

– No, azt a tíz körmöci máriás aranyat, amit a szentendrei úriszéken szoktak salláriumba osztogatni.

– Jaj, Miska öcsém, igaz, hogy megkaptam én azt; de egy kis parázs halber zwelwén az éjjel mind visszanyerte azt tőlem a prefektus: írmagnak se maradt belőle.

Ezt a patvarista is sietett megerősíteni.

– Istenuccse, igaz! Ott szurkoltam az urambátyám háta mögött egész éjjel; mindig hetest kaptunk, mikor ötös kellett volna.

A betyár arisztokratikus megvetéssel nézett végig a fiatalemberen.

– Te meg, öcsém, tanulj mórest! S mikor azt látod, hogy „urak" beszélnek egymással, ne kottyanj bele! Várd meg, míg kérdeznek; akkor is zsinórra tedd a kezedet, s csak annyit mondj, hogy „Igenis, nem tudok semmit: engedelmet kérek, hogy élek!" – Urambátyám meg mért nem tartja jobb regulában a fiatalságot? Mit tudja még az ilyen gyerek a juridicus praxist. Hogy ami pénzt a tiszttartó elnyer a táblabírótul, azt vissza szokás suttyomban adni.

Táblabíró úr ezen is igen jóízűt nevetett.

– Pletykabeszéd! Biz énnekem nem adogatják vissza a pénzt, amit elnyernek tőlem. Itt van, öcsém, keresd össze a zsebeimet, tapogass össze, csak meg ne csiklandj, s ha találsz nálam egyebet egy kajla máriásnál, legyen mind a tied. Itt a tarsolyom is. Nézd, nincs benne egyéb, mind cukedli. Ez nem neked való; kipotyog tőle a fogad. A csizmámat is lehúzhatod, abban se találsz pénzt. Cantat vacuus coram latrone viator![2]

---

[1] Angyal Bandi is éppen ilyen vármegyegyűlésen rajta esett „stikk" miatt lett rablókalandorrá.

[2] Danol az üres zsebű utas a rabló előtt.

A rabló megpörgette az ujjai között a fokosát, s aztán a rézbalta fokával nagy kényesen odakoppintott a táblabíró úr feje búbjára, ahol a begyűrt bársonycsákó volt:

– Hát itt mi csörög, la?

A táblabíró úr szájából egyszerre kiszakadt a nevetés. Kövér arca négyszegletűre szaladt a bámulattól.

– Hát ez már micsoda? Canis tota mater! Ki árulta ezt el? Hisz én nem mondtam azt senkinek. – Csak éppen egy embernek.

De Gyöngyöm Miska nem várta azt, hogy vége legyen a töprengéseinek, hanem a szemfényvesztő gyorsaságával előrántotta a somogyi bicskáját a piros csizma szára mellől, s egyet hasítva vele a táblabíró úr bársony csákóleffentyűjén, egy perc alatt markába önté az eldugott aranyakat: egy térdnyomására a paripa megfordult, s aztán egy szökéssel túltermett az árkon gazdájával együtt. Gyöngyöm Miska csak onnan kiáltotta vissza a szolgabírói köszöntőt:

– Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat az úrnak! – s azzal elvágtatott az árva nyárfás bozótban.

– Canis tota mater, ez nem jól van! – dohogá a kirabolt táblabíró, akinek azzal a kalpagleffentyűjén ejtett hasítással mintha a jókedve tömlőjét hasították volna ki, úgy elszállt rajta. – Ez nem jól van, ez sehogy sincsen jól; az embernek megáll az esze. S most már, ha Fruzsinka kisasszonyra gondolt, nem az egy csipet humorisztikus kutyaszőr jutott az eszébe, hanem egy egész nagy anyányi mérges harapós kutya: „canis tota mater”!

A Gyöngyöm Miska pedig nekieresztve karikás ostorát, nagyokat pattantott, úgy vágtatott végig az avaron.

Estefelé volt már; az őszi nap hosszú árnyékokat vetett végig a sík mezőn. Egy kerek erdő szélében pásztortűz égett. Az előtt ült a földön egy fiatal amazon, fejét két tenyerébe hajtva, mellette két agara hevert; a paripája oda volt kötve egy nyírfához. Az ostordurranásokra felugrott a helyéből, még egy nyaláb tar gallyt vetett a tűzre, felpattant a lovára, s leoldva nyakából a karikás ostorát, ő is visszafelelt a kérdező kongatásra. Az árva kökörcsines mezőn összetalálkoztak. Ott a nyeregből egymáshoz hajolva megölelték, megcsókolták egymást, s azzal aztán az egyik napkeletnek, s másik napnyugatnak elvágtatott.

Alig távoztak el az urak a kastélyból, midőn egy *staféta* érkezett a városba az óbudai út felől. A staféta pedig olyan nevezetes tünemény, akinek a csodájára minden ember kiszalad a háza kapujába. Van neki veres frakkja, szarvasbőr nadrágja, térden fölül érő csizmával, a fején pofoncsapott karimájú kalap, egy fehér meg egy veres strucctollal; annak minden postamester tartozik rögtön váltott lovat adni, s mikor az belefúj a trombitájába, hát annak minden paraszt tartozik az útból kitérni, akárhány ökröd- vagy lovadmagával legyen is. Ismerik is már a trombitája nótáját: úgy hangzik az, hogy „Elmaradt az úr a lórul!”, s mikor végigvágtat az utcán, minden gyerek utánatrombitálja tülökké alakított markán keresztül, hogy „Elmaradt az úr a lórul!”, s asszonyok, férfiak törik rajta a fejüket, vajon mit hozhatott.

Mert nem lehet az bolondság, mikor egyetlenegy levélnek a kedvéért lóra ültetnek egy ilyen egész veres frakkos embert, s azt addig ületik egyik lórul a másikra éjjel-nappal, míg csak oda nem érkezik, ahova a levél küldve van. Így csak nagy urak levelezhetnek egymással, meg katonák.

Ez is az „újabb” kor intézményei közé tartozik. Azelőtt voltak minden városban jó gyalogoló emberek, akik ezt a hivatalt végezték: többnyire cigányok. Ha nevezetesebb levele volt az embernek, várt vele, míg alkalmatosság jön: a vásárosokra legjobban rá lehetett azt bízni. De a „fölséges német” minden városba postamestereket rendelt, s most már kocsin, lovon küldeti a leveleket, és portót fizettet érte. Postamesternek még akadt magyar ember elég; mert lóval kellett foglalkozni, s a birtokos úr jót is tudott állni a pénzes levelekért; de már kihordót nem lehetett kapni az országban: még németet sem. Mert olyan emberre nem lehetett a drága leveleket bízni, aki kauciót nem tud letenni; akinek pedig annyi pénze van, hogy leteheti a kauciót, az inkább szőlőt vesz rajta, s abban kapál, mint hogy vízben, sárban járja a várost végtől végig, s fejében tartsa, hogy ezért a levélért jár egy *peták,* ezért két *gresli,* ezért három *poltura!,* s aztán még arra is vigyázzon, hogy a beszedett pénzt valahol be ne igya. Az idegen institutióhoz helvétákat kellett behozni, többnyire franciák voltak, akik minden embert mossziőnek tituláztak, s megtanították rá az egész világot, hogy az „Adjon Isten jó napot” azt teszi franciául, hogy „Trezömbl szervitőr!”

Trezömbl szervitőr, mamsell Öfrüzin! Vla egy estafett! An Iro okwolgeboren Fraülin Öfrüzin de Zabváry. Porto nix becal. Kapsz nekem három máriás; mert szaladsz nagyon. Recepisse retur! Van benned ezer forint.

A mossziő minden embert és tárgyat tegezett, saját magát is, s a kézbesített levelet azzal szokta ajánlani, hogy: van benne ezer forint. Így könnyebb szerrel megfizették érte a portót.

A Fruzsinka kisasszony stafétájában semmiképpen nem volt ezer forint; mert azt Lievenkopp Henrik dragonyos kapitány írta, s hogy a dragonyos tisztek leveleiben miért nincsen ezer forint, arról nem szükség hosszasan disserálni.

A levél az akkori időkben divatozó francia-német stílussal, mitológiai frázisokkal, kaszárnyai míveltséggel és ragyogó tintával volt írva. Mivelhogy a tintába cukrot szoktak keverni, hogy a papiros át ne igya a betűket: különben kívülről is el lehetett volna olvasni a levelet.

Fruzsinka kisasszony kifizette a postást, meghagyta neki, hogy egypárszor a nap folytán nézzen fel a kastélyba a stafétának adandó válasz átvétele végett. (Ez is a kihordó dolga volt: a választ megsürgetni a hozott levélre.)

Azután felvágta a pecsétet s olvasta, ami következik:

„Adorált Madonnám!

Mercur szárnyas lábain egy extremement agreable messaget adressálok Ihro Hochwohlgeborenhez. Mars isten úgy capricirozta magát, hogy a Cacust attakirozó Heracles herosi facinussait eggyel még cumulálja. A detestable latro, a Gyöngyöm Miska, miután az örkényi pusztán cernirozó phalanxunk közül par force échappirozott, a Duna felé deployirozva, a ráckevei szigetbe bride abattu átsaltomortalirozott, protegálva Neptun és a tolvajok istene, Hermes által. Azalatt

minekünk, Bellona fiainak, ott kellett rostokolnunk a parton, – wie die Ochsen am Berge, míg kompot hoztak, s utána traversirozhattunk. De a miserable couyon azzal chicanirozott bennünket, hogy a Duna másik ágán átúsztatott a túlsó partra. Erre a bennünket convoitirozó Pest megyei pandúrok doucement declarálták, hogy oda nem poursvivirozhatják, mert ez már Fehér vármegye. És így nekünk retournirozni kellett Pestre, amíg Pest vármegye inhibeálja Fehér vármegyének a velünk való strategiai cooperatio szükségét. A Fama szerint azonban a félelmes rabló már Fehérből is átvoltigirozott megint Pest megyébe, s ott grassiroz a vörösvári erdőkben. Annálfogva én új marschordret kaptam a Generalcommandottul, hogy eskadronommal debouchirozzak Vörösvár felé. Holnap, Aurora első sugarainál lesz a departirozás, mely engemet a Horák szárnyain az én aimable Calypsom magicus circulusába, a szép vörösvári Tempe völgyébe ameniroz.

Azonban egy kis fatalis incidens inquietálja deliberatiómat, amit a kisasszony előtt sincerment detegálok. A múlt héten a *Petray* Judlium úrral (aki egy charmant enfant) cavalierment amusiroztuk magunkat Fortuna festett lapjai mellett, mely alkalommal a keréken táncoló istenasszony irántam extremement disgracieuse producálta magát, úgyhogy én húsz arannyal a Judlium úrnak obligoban maradtam; in cambio hagyva nála a tiszti parolámat, hogy dito summát dato holnapi napig neki recompensálom. Item insistál a szavam beváltására; mert holnap nála is cassavisitatio van *indicálva,* s a többek között az a húsz arany is manquiroz a statusquohoz. Én pedig, miután gazdag tanteomtul az apanageom, az inqualificable utak rosszasága miatt, a dato nem arrivirozott, egészen impossiblenak találom a praetensio complanálását. A *Rothesel* zsidóra sem calculálhatok; mert a zsidóknak most éppen malapropos új esztendő napjuk vagyon, amikor semmiféle financoperatumot nem entriroznak. És így nem marad számomra egyéb chance, mint vagy egy pisztolylövéssel magamat a világnak recommandálva, Charon csónakjába expediálni; vagy – ami ennél sokkal nehezebb – az én annyiszor suppeditáló geniusom, Egeria nymphám tündéri protectiójára apellálnom, humblement apprecálván, ha még egyszer, és utoljára intermediálna illustre cousinjánál egy a soudit summával aequivalens empruenteot számomra, melyet én, a praecedensekkel együtt, mihelyt gazdag tanteomtul az apanageom arrivirozni fog, a legprofondabb reveranceal recompensálni cavalierement impleálandó devoiromnak declarálok.

Acceptálja leghumbleabb complimentjaimat a kisasszony

Henrik von und zu Lievenkopp.”

Fruzsinka kisasszony, amint a levelet megérté, azonnal sietett a nagybátyjához, a prefektus úrhoz.

– Hallod-e, Hanzi, nem adhatnál nekem arra az approbált konyhakontóra tíz arany anticipandót? (A másik tíz ott volt a múlt éjjeli nyereségből.)

– Hohó, galambom! – szólt, agárvonításhoz hasonló hangon, Zabváry úr – hol van az már? Nincs már arra mit anticipálni; intabulázva van az már a bécsi masamód expensnótáival terque quaterque. De hát mire kell neked most olyan nagy

sebbel-lobbal tíz arany? Talán bizony megint a dragonyos kapitány érzi magát momentán pénzkalamitásban? Ez nála, úgy látszik, krónikus nyavalya kezd lenni. Majd si friget, majd ha fagy. Stante pede kell neki, ugye? Különben főbe lövi magát. Faxit Deus! Csak már megtenné egyszer. Minek nekem az ilyen dragonyos kapitány? Az sohasem házasodik, csak a becsületes kérőket ijeszti el a háztól. Veszett volna Sziléziában! S ha még megházasodnék is, nekem kellene őtet is tartanom. Hogy van neki egy öreg tantéja. Azt se hiszem. De ha van, utoljára bizonyosan még majd azt is nekem kell tartanom. Csak írj vissza neki szépen: „Centurio” = „kapitány”; „pecunia” = „pénz”; „non est” = „nincs”. „Si vales, valeas” = „Ha nincs píz, igyál víz!”

– Jól van, ha te nem adsz, majd kérek mástul – mondá nagy dér-durral Fruzsinka kisasszony, s bevágta az ajtót maga után.

Zabváry úr nem bánta biz azt.

Hozzá volt szokva, hogy Fruzsinka innen-amonnan kasznártul, számadó juhásztul, birkástul felszedegesse a kölcsönöket, amiket azok sohasem is mertek a prefektustól megkérni, hanem valószínűleg elszámították imide-amoda – ahogy műnyelven szoktuk mondani: „Csináltak a kis nullábul nagy nullát.” (Szép tudomány ez, aki érti.)

Fruzsinka kisasszony azonban ezúttal békében hagyta mindezen gyanúba vett urakat; hanem felnyergeltette a paripáját, s a karikás ostort a nyakába vetve, a két kedvenc agarával együtt kiment az irtványosba vadászni.

Azonban úgy látszott, mintha nem sok gondja volna a nyulakra, hanem inkább a sűrű erdőt iparkodnék elérni; ahol a patak mentében hegynek fölfelé haladva, miután az uradalmi kanászra rátalált, aki ott makkoltatott az erdőben, s azzal nehány szót váltott, annak az utasítása nyomán nekivágott egy fiatal csalitnak, s amint azon keresztültörtetett, kijutott egy szép kerek tisztásra, aminek a szélében parázstűz körül heverészett leterített cifra szűrén hat fegyveres legény, akik közül a legcifrább öltözetű, amint a kisasszonyt meglátta, felugrott fektéből, s odasietett eléje, összetalálkozván, összecsapta a sarkantyúit gavallérosan, s kétfelé sodorintva a bajuszát, miután leemelte a kisasszonyt a lórul, úgy megcsókolgatá annak a két orcáját, ahogy csak illett; a két agár is úgy látszott, hogy jól ismerte az urat, mert az meg őtet csókolgatta össze jobbrul-balrul. Akkor aztán ketten egymás vállát átölelve, s a Gyöngyöm Miska cifra szűrével közösen betakarva alá s fel sétálgatának a szép kakukkfüves pázsiton, halkan beszélgetve, aminek a vége az lett, hogy a délceg lovag maga is lóra kapott, s egypár szót dörmögve a társaihoz, fegyvereit magához vette, s a kisasszony társaságában elcsörtetett a csalitos berek közé.

Hogy azután mi történt, azt már láttuk.

Fruzsinka kisasszonynak, mikor hazatért, kezében volt a tíz aranyja; azt a másik tízhez téve, szépen bepecsételé egy levélbe, azt átadta a reá váró postásnak, s a veres frakkos staféta, még mielőtt bealkonyodott volna, már vágtatott vissza Óbuda felé, s fújta a trombitáján, hogy „Elmaradt az úr a lórul!”

És így Fruzsinka kisasszony egy füst alatt három jótettet vitt végbe. Először az egyik imádóját, a Gyöngyöm Miskát figyelmezteté, hogy mely oldalról fenyegeti

drága életét a veszedelem; ugyanakkor azzal megszerezteté azt a tíz aranyat, amelyikre a másik imádójának, a kapitánynak van szüksége, hogy a paroláját beválthassa, és magát a főbelövéstől megkímélje; harmadszor pedig a harmadik imádóján, a szolgabírón segített azáltal, hogy a holnapi computusnál be tudjon számolni a bekasszált árvapénzekkel és *dicával.*

Az a tíz arany különben is olyan megbabonázott pénz volt, aminek az volt a hivatása, hogy egy huszonnégy óra alatt hét kézen keresztül hétszer legyen elcsalva, ellopva, visszacsalva, visszalopva, s csak akkor találjon nyugodalmat.

Hogy pedig Fruzsinka kisasszony mind a három imádója iránt egyforma jó indulattal viseltetett, s mind a hárommal jót tett, arról meg kezünk írását adhatjuk.

Ötödik fejezet

(Leiratic egi magistratvs, mell mindenecbenn az zegeen neepnec az ev iavaat vgi tecinti wala, minth az magaeet, zoo leezen contribvitocrvl ees eigebb Isten chapaasairvl, weegezetre penigh az kiss laadaarvl, megh az nagi laadaarvl, az micbenn nem tudatic hogi mi wagion?)

A szentendrei meg a hozzá tartozó izbégi szőlőhegyekben javában folyt a szüret. Üstökösjárta esztendő volt, kitűnő jó bor ígérkezett, minden promontorium (így nevezi a törvény a szőlőhegyeket) tele volt danoló szedőkkel.

Valamennyi szőlőhegyről azonban csak egy úton szabad a leszűrt mustot lajtokban lehozni, a többi mellékutak el vannak zárva puskás és dárdás hajdúk által, akik még csak egy hátikosaras asszonyt sem eresztenek ott keresztül. Mivelhogy mindaz, ami a szőlőhegyen termett, elébb dézsma alá vétetik.

A szabad út kijáratánál van felállítva négy gunyhó, mindenik előtt egy nagy kád. Az első gunyhó a váci püspöké. Amint a musttal telt lajtot hozza a szekér, azt ott megállítják, s abból a püspöki sáfár kiméri a maga kilencedét. Akkor továbbmegy a szekér a második gunyhóhoz. Ott a városi kamarás kiveszi a mustból az uradalom jussát, a tizedet.

Azután kerül a szekér a két átelleni kunyhó közé, amik úgy őrzik a szoros utat, mint a Dardanellák tornyai a Fekete-tenger szorosát. Ott, ha a megszólításra a gazda magyarul vagy németül felel, akkor a plébános sekrestyése veszi ki a hordóbul a papot illető tizenhatodot, ha pedig rácul szólal meg, akkor a pópa sekrestyése teszi meg neki ezt a barátságot.

Akkor aztán odább mehet.

Mehetne bizony, ha még egy ötödik gunyhó is nem volna az útjában, s ott megint két hajdú meg nem fogná a lova zabláját, s egy esküdt ember jobbrul, a másik balrul bele nem kapaszkodnék a gallérjába, s azt nem kérdené tőle, hogy „Hát a *porciós* könyv mit vétett?”

(Mivelhogy a szegény paraszt azt a szót, hogy „proporció”, oda rövidítette, hogy „porció”.)

Ez a legpraktikusabb módja az adóbehajtásnak. Mint mikor a birkákat esztrengára fogják, s egyenkint megfejik. Addig haza nem viheti a paraszt a leszüretelt borát, míg a porcióját az utolsó dénárig le nem fizeti.

Aki teheti, már készen is tartja magát a *harács* lefizetésére; csak oldja a tüszőt, s számlálja elő rézgarasokban a hátralevő tartozást, amit a könyve kimutat. Mind rézpénzzel fizetnek. Isten ellen való vétek volna adóba ezüstpénzt adni. Hadd menjen vissza a bécsi garas meg a dénár (vulgo babka) oda, ahol csinálták; a tallért, akinek van, jól eltegye. A „forint” az csak ideális pénz, aminőt sohasem vertek, hanem van egy félezüst, félréz monéta: a gresli, amiből öt tesz egy forintot. Tehát az ötödik gunyhónak az asztalán termetes zsákok telnek meg rézpénzzel, amit a szüretelőkből préseltek ki bírák uraimék. Úgy kell nekik! Ha ők nem sajnálták a drága szép szőlőgerezdeket sarkaikkal összetaposni, prés alatt kisajtolni, megérdemlik, hogy velük is hasonlót tegyenek a magistratualis szüretelők.

Vagynak azonban számosan, akik nem látták el magukat elegendő aprópénzzel, s nem tudnak stante pede fizetni. Azokkal megfizettetik a hátralékot in natura. Arra valók azok a nagy kádak ott az útfelen. Borban is elfogadtatik a fizetés.

Az ekként; összegyűjtött bort pedig rögtön hordókba tölteti, s készen álló tót szekerekkel leszállíttatja a Dunára a „veres zsidó”; ott hajóra rakatja, felviszi Bécsbe, eladja a „Veres ökör”-korcsmárosnak, akihez szoktak szállni mind a magyarországi urak meg a deputatusok. A veres zsidó általjában fizet az új borért rénes forintot.

Mármost azután, ha egy megszorított gazdának a tüszője fenekéről elfogyott az aprópénz – akkor ott volna a veres zsidó, aki szívesen megsegítené azzal, hogy az ő borának akójáért is megadná a két forintot. De nem úgy van ám ez egy jól rendezett községben elintézve. Bort idegennek eladni csak a városnak van privilégiuma, a pógár maga csak a városnak adhatja el a borát. Azt pedig, hogy mi legyen az új bornak az ára, a „hatvan személyek” limitálják meg. Az idénre egy forintban van az megállapítva.

A gazda tehát kitölti a porcióban ott fogott borát a nagy kádba egy forintért akóját, s a veres zsidó ugyanonnan kiméri azt két forintért. Ilyenformán megesik egy jámbor szőlősgazdán, hogy amilyen üresen hozta ki a lajtját a szüretelésre, éppen olyan üresen viszi vissza szüretelés után. Pedig jó termése is volt.

A parasztnak az nem tetszik.

– De már ez mégiscsak istentelenség! Hogy egész esztendőn át én kapálom a szőlőt, s szüret után még csak annyit se látok belőle, hogy bíró uram, nótárus uram egészségére egyet ihassam a magam borábul.

No, hiszen megkapja a magáét ezért a vakmerőségért.

Megfelel neki nótárius uram ex tripode.

Kracskó Mátyás nótárius vézna, szikár ember; savószínű, gyér bajuszának a szálait meg lehetne számlálni, s a két orcája majd beszakad a soványságtul. Hanem azért van olyan hangja, mint a pereces trombitájának: azt meghallhatja a paraszt. Bíró uram, a kövér termetű, piros orrú Bikács János uram meg a maga

rekedt borízű hangjával csak kontrázni szokott a nótáriusnak, mint a bőgő a klarinétnak, mikor a paraszttal veszekedik.

– Hát tehetek én róla, hogy annyi restancia van a kee porciós könyvében?

– De hát mért van az a sok numerus ebben a porciós könyvben? – Dohog vissza a paraszt. – Hiszen nem kellene nekünk olyan sokat fizetnünk. Beszélte azt nekem egyszer „valaki”, aki érti a törvényt, hogy egy sessio után nem kell többet fizetni törvény szerint hat kurtaforintnál; mért fizet hát a szegény gazda mégis hatvan kemény forintokat?

– „Valaki”-e? No, iszen hozza kee ide nekem azt a „valaki”-t, majd megtanítom a Corpus Jurisra, hogy arrul koldul! Igen bizony, jámbor paraszt, az a hat forint, az csak a *„dica”;* de hol van azután még a *„subsidium”;* a *„datia”;* az *„accisa”* meg a *„trigesima”?* Ami mind itt van a törvényben. Akarja kee, hogy kiverjem a szemét csupa *„articulusokkal”?* Azután jönnek még a *„contributiók”;* ahogy azokat a diaetán elhatározták; contributio a *„lóvásárlásra”;* contributio a *„végvárakra”;* contributio a *„török által elhurcolt foglyok kiváltására”?* Kilenc forint contributio csak a *„katonatartásra”;* hát az *„annonarium”* egy nagyszombati mérő búza vagy annak az ára a *„szent korona őrzésére”;* második a *„határőrzésre”;* harmadik a *„római szent birodalom megőrzésére”;* a negyedik *„a törökök ellen operáló dunai flotta felépítésére”;* azután *öt denár* minden *napszám forint* meg *cselédbér* után; no, meg a *„bellica cassa”;* aztán meg a *„domestica cassa”!* Verjek még többet a kee fejéhez? Hátha még a *„sexagesima”* is hozzájön, amiről már törvény van, hogy akinek *hat forintnál többet érő ingóbingója* van, annak egy hatvanadrész valorát lefizesse a *regnicolaris palota* építésére. Megálljon kee csak, majd mindjárt megbecsülöm a kee szekerét, lovát, mennyit ér? Aztán a sexagesimát is lefizetheti kee!

A jámbor paraszt úgy megijedt, hogy közé vagdalt a lovainak, s áldotta Szent Orbánt, amért a szőlőhegyrül üres hordóval szerencsésen hazasegíté.

S ez így ment szép gyönyörűséggel késő estig. Akkor becsukták a szőlőhegyi utak kapuit, s az igazi szüretelők hazatérének; de nem pihenni, hanem hivatalos kötelességüket tovább folytatni, a tanácsházhoz.

Együtt voltak a bíró, a nótárius, a kisbírák meg az esküdtek. A nótárius volt egy személyben perceptor és controllor is, amiből elgondolható, hogy igen okos embernek kellett neki lenni.

A vörös zsidó is hivatalos volt a tanácsházban, abbul a célbul, hogy a tömérdek sok beszedett pénzt beváltsa.

Mert igaz ugyan, hogy már azokban az időkben rendes pénznem gyanánt Mária Terézia tallérjai, húszasai, tízesei és ötösei voltak bevéve országszerte; de azok csak ünnepnap kerültek az asztalra; a közforgalomban még ott kóválygott a múlt századból hátramaradt máriás, poltura, peták, bécsi garas, fillér, gresli és babka, sőt a rézpénz közé még egy-egy „libertás” is vegyült, s azzal fizettek összevissza számítva, a sehol nem létező kurtaforintban és vonásforintban. Kurtaforint volt, ha két denárt lehúztak belőle; vonásforint volt, ha két denárt hozzáadtak. Az ilyen pénznek aztán zsák kellett. Egy zsák rézpénzzel, megavult monétával pedig fizetni nem lehetett; azt eltenni is bajos volt; azért a zsidónak kellett azt

átvenni és becsületes pénzt adni helyette. Ő aztán felvitte azt Bécsbe, s ott lerázta a nyakáról.

A rézpénzt csak amúgy mázsára téve számolták át neki; hanem azt a mindenféle „kongót”, ami nem szégyenlette magát ezüstnek kiadni, úgy kellett darabonkint megválogatni, mert azok között irtóztató sok volt a hamis.

Amíg Ábrahám a két kisbíró meg két esküdt pógár jelenlétében ezt a foglalatosságot végezte a benyílóban, azalatt a tanácsterem hosszú asztalát végigülték kétfelül a „hatvan személyek” öregei; a fiatalabb tagok a fal melletti lócákon foglaltak helyet, s nótárus uram előhozá a protocollumot, amiben a magisztrátus ez évi működésének summázata volt foglalva.

Mind a protocollum, mind a számadások rác nyelven és cirill betűkkel voltak írva. A magyarok meg a svábok abból nem értettek semmit. Annál könnyebb volt nekik benne megnyugodni.

Egyszer azonban egy fiatal magyar legény nekidurálja magát, feláll a lócáról, s megszólal, mondván:

– De már megkövetem az érdemes tanácsot, ha szabad volna nekem is szót emelnem.

Mire nagy zúgás támadt a vének közt.

– Ki fia csikaja ez a kotnyeles otténg? – mordul fel bíró uram.

– A Bacsó Marci! – dörmögi a nótárus. – Az idén halt meg az apja, aztán ő következett a hatvanszemélységre a helyébe; először van a tanácsban. Az a baja, hogy iskolába is járt. – No, hát mi kell, Marci öcsém? Beszélj!

– Hát csak azt szeretném megtudni, nagy alázattal, hogy voltaképpen minélfogva kívánatos minékünk ezt a protocollumot rác nyelven meghallgatni, amit se magyarok, se svábok nem értünk?

– Hát, Marci öcsém, tudod, az urak azért vezetik a maguk protocollumait diák nyelven, hogy azt a parasztok meg ne értsék; mi pedig azért írjuk a magunk protocollumait rác nyelven, hogy az urak meg ne értsék.

Mely elmés felelet általános helyeslő morgással találkozott.

– Az ám! – pattogott vissza a legény. – De akkor mi magunk pógárok sem értünk belőle semmit, s azt írhatja bele nótárus uram, ami tetszik.

Erre a goromba szóra aztán mind ellene röffentek: „Nem szégyenled magad? Ilyen gyalázatot elkövetni a tanácsházban!” Kicsinyben múlt, hogy ki nem dobták őkemét.

– Ezt a fickót – dörmögé bíró uram a nótárusnak –, mihelyt katonafogdosás lesz, jó lesz a verbungosok körmére keríteni.

– Lesz rá gondom.

A beszámolás aztán folyt a maga rendén tovább, egy olyan nyelven, amit a gyülekezet kétharmada nem értett meg.

Ezalatt a benyílóban elkészültek a pénzleszámlálással, s Ábrahám előjött a nagy fekete táblával, amire fel voltak krétázva az egyes tételek. Ennyi az átvett rézpénz, ennyi a bor ára, ennyit tesz ki a régi ezüst váltópénz, ennyi pedig a kiválogatott hamis pénz, ami itt hagyatik.

– Nem venné meg kee már azt a hamis pénzt is, Ábrahám szomszéd? – mondá bíró uram.

– Nem biz én, hallja kee bíró uram, mert ha én adom ki a hamis pénzt, engem megfognak, becsuknak érte, kentek pedig beteszik szépen a „kis cassába”, ezzel fizetik a napszámosokat, hajdúkat, cselédséget, csőszöket; azok ezt kiadják itthon a piacon, a mészárszéken, a kocsmában, a publikum meg újra behordja szépen dicába, porcióba, s így szépen megfordul a hamis pénz egyszer minden esztendőben, a maga útján, mint a nap a föld körül. Nem vész az el.

– Nem a, hogy nem vész el, de még inkább szaporodik – mondá bíró uram. – Minden esztendőben, mikor kend megszeleli a garmadánkat, egy-egy ezer forinttal több a rostaalja. Hát már ez hogy lehet, mikor ide idegen vásáros nem jöhet?

– Már hiszen, ha olyan bizonyos nem volna, mint a nap az égen, hogy egy ilyen derék városban, ahol olyan szép nagy templomok vannak, csupa merő istenfélő becsületes emberek laknak, azt kellene hinni az embernek, hogy idebenn a városban van valami hamis pénzverő műhely; de mivelhogy ezt feltenni Isten ellen való vétek volna, annálfogva azt hiszem, hogy ez a hamis pénz – úgy fiadzik.

Nagyon jót nevettek a zsidónak ezen az észrevételén.

Ábrahám azután megmondta, hogy az átvett kongó pénzért mennyit szándékozik adni aranyban. Megegyeztek nagy hercehurca nélkül.

A zsidó elővette a talárja alól a táskáját, s százaranyas tekercsekben leszámlálta az asztalra a körmöcieket. A körülülőknek mindnek járt utána a szája, amint sorba számlálták a sorba rakott sárga csikókat.

– De hát nincsenek ezek az aranyak *körülmetélve,* Ábrahám? – tréfálózék, a végzett munka után, bíró uram.

– Ej, ej, bíró uram, én sem kérdeztem kendtektől, hogy nincs-e az a bor *megkeresztelve,* amit nekem eladtak?

Tréfás fiú ez a vén Ábrahám!

– No, mármost aztán, nótárus uram, adjon nekem egy kis igazságlevelet – monda Ábrahám –, hogy ezt az aprópénzt itt váltottam be, s igaz járatban vagyok; de ne rácul írja, hanem diákul.

– Jól, van Rothesel.

– Aztán, megkövetem: Ne úgy írja a nevemet, hogy Rothesel, hanem úgy, hogy Rotheisel; ha terhére nem esik a karjának azt az „i” betűt is közbeszúrni.

– De hiszen Rotheselnek híja kendet minden ember, Ábrahám; a névosztogató comissio is ebben erősítette meg.

– Mind igaz az. Csak hadd híjanak, ahogy akarnak; elvállalok én mindent hanem írásban mégiscsak Rotheisel a nevem; magam jártam érte Bécsben a császárnál, hogy kegyelmezzen meg azzal az egy kis „i” betűcskével.

– Hej, Ábrahám, sok szép pénzébe kerülhetett kendnek az az egy „i” betűcske ott Bécsben. Vallja meg az igazat.

– Már hiszen minek vallanám meg az igazat? Hiszen akár azt mondanám, hogy énnekem bizony de csak egy babkámba se került az az „i” betű, akár azt mondanám, hogy bizony az az egy „i” betű kóstál valami százezer forintot; de azt

nem én fizettem meg; hanem kentek fogják megfizetni; hát mind a kettőre azt mondanák kentek, hogy „Hazudsz, bolond vagy, elmehetsz!”

Igazán tréfás fickó ez a vén Abrahám!

A nótárus elkészíté az „igazságot”, azalatt bíró uram halhólyagokba csomagolá az aranyakat, s sorba rakta egymás mellé a kalamáris körül.

Mikor aztán a zsidó eltávozott, azt mondá bíró uram:

– No, mármost az érdemes külső tanács hazatakarodhatik, csak a belső tanács meg a presbitérium marad itten, hogy a „nagy láda” felnyitásánál jelen legyen.

Mert nem minden halandó szemének szabad a „nagy láda” titkaiba bepillantani.

Amint a „belső emberek” magukra maradtak, nótárus uram elővett a faliszekrényből ugyanannyi hálósapkát, ahányan voltak az ott levők, s azokat egyenkint mindegyiknek a fejére húzogatá, úgy, hogy csak az orruk hegye látszott ki belőle. Ez arra való volt, hogy ne lássanak semmit. Mikor aztán mind vakká volt téve, egyedül ő maga volt a látó, akkor vette a gyertyát az asztalról, a botja végét bíró uram kezébe adta, bíró uram viszont a maga botja végét az esküdt polgár kezébe, és sorba míg az egész, mint egy vakok láncolata, megindult valahová de hogy hová, azt csak a nótárus tudta; az dirigálta az egész vonatot: „No, most grádics jön! Nagyot lépjünk lefelé: egy, kettő, három – tíz!” Egyszer aztán vasajtóba dugott kulcs nyikorgott. „Bukjunk le, hogy bele ne üssük a fejünket szemöldökfába!” Valami alacsony ajtón vonultak keresztül. „Helyben vagyunk, szabad a látás!”

Az esküdt polgárok többször is voltak már ezen a helyen, egy alacsony, tömör boltívekre osztott pinceüreg volt az, aminek egyik sarkában állt egy vasláda, erősen a kőfalhoz pántolva.

A vasládán kívül volt még egy rác pópa is az üregben; aki, hogy honnan kerülhetett oda, azt tán a nótáruson kívül senki sem tudta. Annak kezet csókolt – aki akart.

Egy nagy cifra kulcsot a pópa adott elő, a másikat a nótárus.

– Na, itt vannak a kulcsok, nyissa fel, akinek tetszik.

Hárman, négyen próbálkoztak vele, de nem mentek semmire, fordultak azok a kulcsok jobbra is, balra is, tízszer is; de egyszer se nyitottak.

– Ugyan, ne töltsétek az időt hiábavalósággal – szólt közbe a pópa –; nyissa kend ki, nótárus uram, kend annak a mestere.

Az aztán csak rátette a kezét a két kulcsra, s mindjárt nyitva volt a láda.

Szabad volt mindenkinek belenézni.

Nem volt abban egyéb, csak arany. Szép, átlátszó halpukkantyú erszényekbe elrakva, amiken keresztülfénylett a sárga érc, száz darabjával; egymás mellé sorakozva, hadi rendben, mint a katonák. Rengeteg pénz lehetett az! Most ismét megszaporodott egy glédával. Azt is odarakták a többiek közé. Aztán a ládának egyik mellékfiókjából kivettek egy kis könyvet, s abba a nótárus holmi egyet-mást bejegyezgetett. Furcsa dolgok lehettek! Az esküdt pógárok „Ejh! Ejh!” sóhajtozásai tanúsíták, hogy sokallják a budget-et. „Muszáj volt!” Ez a nótárus válasza. S

erre meg kell adni az indemnityt. Olyan kiadások ezek, amiket nem lehet kiharangozni.

Bíró uram egyszer majd el is szólta magát.

– De, hogy még őexcellenciájának is…

– Trum-rum! – kiálta közbe a nótárus. – Nem ütnők dobra?

– Hát hiszen ha muszáj kellett lenni.

A kis könyv számadásai is helybenhagyatván, a nagy láda ismét lezáratik. Ekkor azonban megszólal a pópa.

– Hát hiszen azt látom, hogy megint jól gazdálkodtatok, a pénz megint szaporodott; de hát az Isten áldása hol maradt! Az eklézsia csak nem jut eszetekbe? Azt ígértétek, hogy új harangot vesztek, a torony tetejét újra megaranyoztatjátok, a kántornak házat építtettek; erre mind nem telik megint; hanem a nagy láda csak telik!

– Ne búsuljon, tisztelendő atyám – szólt a nótárus. – Mind meglesz az jövő esztendőre, ha Isten éltet bennünket. Ezt még a kis cassa is kiadja.

– De ördög anyját adja! Hát az ispitály mit vétett? A szegény nyavalyások nyáron majd megvesznek éhen, télen majd megfagynak a hidegben, míg ti száz szekérszámra küldtek fel az ölfát Pestre elajándékozni; hát még a sok szárított vizát, tokot, meg a sok új bort – imide-amoda – mindenféle nagy uraknak; hanem a szegény betegeknek nem jut.

– Hagyja el, tisztelendő atyám! Aki nyavalyás, annak semmi sem olyan jó, mint a friss levegő, s semmi sem olyan rossz, mintha megterheli a gyomrát. Azoknak a nagy uraknak pedig sokkal jobb, ha mi fűtünk, mint ha ők fűtenek be nekünk.

– De hát a szegények háza! Amire boldogult királyasszonyunk, Mária Terézia tizennyolcezer forintot hagyott, hogy a város szegényeinek legyen hol meghúzni magukat: most is üresen áll.

– Hát tehetünk mi arról, ha nem kapunk bele való szegényt a városban?

– De ördög anyját nem kaptok! Hiszen vasárnaponként két glédában áll a koldus a templom előtt sorban; ki vak, ki sánta; de ha azt akarom, hogy a vakok lássanak, s a sánták szaladjanak, hát csak azt kell nekik mondanom: „No, jertek, ti árvák, elviszlek benneteket a szegények házába”; mind szétiramodik menten; úgy fél a város kenyerétől!

– Pedig biz az nem rossz kenyér – ugye, bíró uram? – tréfálkozék a nótárus.

– Ördög anyja kotlott ki benneteket! Hát a szegény izbégiek, akik tavaly negyven házszámra elégtek. A császár elengedett annyit az árendából, amennyit a leégett házak porciója kitesz, s ti azt csak kivetettétek a többi házakra, azoktul hajtottátok be!

– Hát az természetes. A császár elengedte az árenda égett részét a városnak, annyival mi kevesebbet fizetünk a kincstárnak; de nem engedte el Péternek meg Pálnak. Ha Péternek nincs miből, fizeti Pál. Ez a regula!

– Istentelen regula. Nekem megjavítsátok magatokat, azt mondom; mert ha énnekem még esztendőre is annyi panasz jön a fülembe, feladom a ládátokat a fiskusnak.

Erre aztán valamennyien nevettek.

– Nem olyan „rossz” ember tisztelendő uram! – mondá a bíró megnyugasztalt hangon.

Azzal a kulcsokat ismét kétfelé osztották; a hálósipkákat megint ráhúzták a deputáció fejére, s nótárus uram visszavezette megint valamennyi vak emberét föld alatti utakon keresztül a tanácsterembe, ott aztán meggratulálták egymást a kiállott veszedelem után.

– Csak az a pap valami garabonciát ne csináljon egyszer – évődék bíró uram. – Mert mind ilyenek ezek a papok! Mindeniknek csak *maga felé* hajlik a keze. Mind csak azt akarná, hogy templomra, ispitályra prédálja az ember a keserves szerzeményét.

Erre megszólalt egy fekete szemöldökű rác ember: igazi bosnyák alak, még abban a viseletben, amiben apái a Boszna-völgyből ide vándoroltak.

– Már az igaz, bíró uram. Én magam is sokkal jobbnak látnám, ha már egyszer azt a sok temérdek pénzt, ami ott a nagy ládában haszontalanul hever, felosztanók rendén, kire mi jut.

Az indítványtevőnek számos pártja lehetett a helyeslő mormogásból következtetve; de leverte a lábáról valamennyit nótárus uram a maga ékesen szólásával.

– Jaj, édes Avakumovics barátom, ez aztán éppen olyan dolog volna, mint mikor a tót gyerekek úgy osztoztak meg az atyjuk hagyatékán, a bőven termő körtefán, hogy kivágták. Ez a „nagy láda” a mi uraságunknak a fundamentuma. Erősebb fundamentum, mint a nemes uraknak a *„pusztaszeri kötés”* vagy az „aranybulla”. Ez a mi privilégiumunk – ez a mi patrónusunk – ez a mi frigyládánk. – Amíg ez a láda bírja magát, addig mi vagyunk az urak ebben a városban, meg minden ennek alávetett kolóniákban. S azt tudják kendtek, hogy úrnak lenni milyen jó. Amíg ez a láda mellettünk szól, addig akármit kezdenek a mi irigyeink, mind szégyent vallanak; mert szolgabíró, vicispán, törvényszék, királyi tábla, septemviratus, királyi kamara és udvari kancellária mind a mi kedvünkre olvassa a törvényt. Még az ökör sem bőg, ha szénával bedugják a száját, hát még az ember, akinek esze van? Amíg ez a láda beszélni tud, addig a mi fiainkat nem viszik el katonának – a mi számadásainkat nem kérik fel a vármegyére, s ha bírót, belső tanácsot kell választanunk, magunk végezzük el: nem kérdjük a paraszttól. Mikor kaszálót, kertiföldet kell osztani, mink végezzük a nyílhúzást, s ha kijön az inzsellér, mi igazgatjuk a cirkalmát, hogy merrefelé kanyarítson. Mi vágatjuk a fát a nagy erdőn, mi húzatjuk meg a hálót a Dunában; mi limitáljuk meg a bort, mi veszünk, mi adunk el; mi vetjük ki a porciót. Ezzel a ládakulccsal a kezünkben olyan urak vagyunk a magunk városában, mint József császár a királyi pálcájával Bécsben. Ennek a ládakulcsnak a likas végén én olyan nótát tudok fújni, hogy minden nagy úr táncol rajta.

– Igaz a! Úgy van biz a! – kiálta rá az egész presbitérium.

– No, hát kendtek is táncoljanak rajta.

Azt pedig szó szerint vették.

Előhozták a tamburákat, azután meg az orros kancsókat a jó veres borral, s míg a társaság rákezdte dalolni a „Mnoga ja léta!” ismeretes rác nótáját, bíró uramnak olyan kedve szottyant, hogy maga kezdte el járni a „kolót”.

Mert a magyar parasztnak már egyszer az a különös természete van, hogy amíg a németet meg a diákot sehogy se veszi be a nyaka, addig – a saját nótájakint: „Megtanultam tótul, rácul: kukoricagombócátul.”

Hatodik fejezet

(Mell nem zool egieebrewl, mint eepen chac az i betew fevlevtti pvnctvmochcaarvl.)

Tudniillik, hogy az Ábrahám zsidónak tizenkét gyermeke volt, mind fiú, és mind vörös hajú. Egyik úgy hasonlított az apjához, mint a másik. Egész nemzetség ígérkezett belőle időjártával támadni.

Hanem hát kezdjük az elején a dolgot.

Egész József „császár” idejéig a zsidók csak úgy jártak-keltek az országban családnév nélkül, mint hajdan az ígéret földén. Minek is lett volna nekik a családnév? Hisz az ő ősiségük Palesztinában feküdt.

Mikor aztán II. József a zsidókat is felvette az emberszámba: ti. kimondta róluk, hogy ők is tartoznak katonáskodni: akkor egyúttal az is múlhatatlan kötelességükké lett téve, hogy valami előnevet válasszanak maguknak, mégpedig okvetlenül németet.

Evégre kiküldettek mindenfelé a regnicolaris deputációk, hogy a zsidókat lássák el nevekkel. Ez volt a szüret! Ki milyen mélyen nyúlt az erszényébe, olyan mélyen válogathatott a nevek javában, vehette azt az arany és ezüst, a napok és csillagok, a madarak és négylábú állatok, az angyalok és az igaz emberek, a fák és virágok s a szivárvány színei közül; míg aki csak úgy üres kézzel jött, bizony rajta maradt a csúfnév, amit úton-útfélen ragasztott rá a nép csúfondáros ajka.

Ábrahám nem jött ugyan üres kézzel a comissio elé; de mivel abban a hírben állt, hogy igen gazdag ember, s a hírét nem igazolta elégséges tettekkel, bizony rajta hagyták a *Rothesel* nevet.

A *vereshez* azért jutott, mert a haja egészen olyan színű volt, a *szamárhoz* meg azért, mert amikor a felesége hozományául kapott kétszáz tallérral azt kezdte, hogy borokba verte mind, hát akkor minden ember azt mondta neki: „Szamár vagy!” – És minden embernek igaza volt – a priori. – Mert hogy minek a *zsidónak* a bor? Idebenn az országban ki nem mérheti, mert az „epocillatio” joga a községeké és az uradalmaké; az út melletti fogadókba csak örményeknek és görögöknek szabad magukat megfészkelni; kifelé pedig hová viszi a zsidó a bort? Délnek törökök laknak, azok nem isszák a bort; keletnek oláhok laknak; azok innák: de nincs pénzük hozzá; északnak lengyelek laknak, azok jól tudják a bort inni, fizetni is tudnak érte, de az ország törvénye szerint Felső-Magyarországon meg van tiltva a zsidónak borral kereskedni. Maradna a nyugoti határ; de arrafelé meg az a baj van, hogy az ország törvénye ott már nem a zsidót, hanem magát a bort vetette tilalom alá, arra nem szabad a magyar bort kivinni – igaza is volt benne! Ha

már a német nekünk annyi búbánatot importál, legalább a búfelejtőnket ne engedjük neki exportálni.

Annálfogva egész méltán mondta minden ember az Ábrahámnak, mikor az fiatal korában elkezdett borokat vásárolni, hogy „bist ein Esel”. Ez az üzlet alig hozta be a kenyérre, sóra valót.

Hanem az Ábrahám nagy pszichológ volt. Előre látta, hogy a szeretetreméltó asszonykirály uralkodása alatt sok törvény feledékenységbe fog menni, anélkül, hogy eltörülnék, mint például az, hogy „a luteránusokat meg kell égetni”, hogy „a más feleségének udvarlókat le kell nyakazni”, hogy „a tolvajnak a szemét ki kell szúrni” meg hogy „ha egy nemesember elveszi a *szolgálóját,* szalmakötelet kell kötni a nyakába, s mind a kettőt eladni a vásáron.” Sohase hajtották ezeket végre, csak ijesztgetésre voltak. Így járt a borkiviteli tilalom articulusa is. Ábrahám megtalálta az utat a Dunán felfelé Bécsbe a magyar boraival: első volt a vásáron, s meglépesedett az üzletével, s nem csalta meg a vásárlóit, ami *legnehezebb* a borkereskedésben.

Hanem azért a pénzét nem szerette könnyen odaadni. A commissio azt várta tőle, hogy majd ezrével adja elő az aranyakat, ő pedig nem hozott egyebet egy pincetok bornál. Ezért bosszúból rábillogozták a gúnynevét: „Rothesel”.

Hát bánta is ő! A név csak név! A hitelező neve mindig szép név, az adósé meg mindig csúnya.

Hanem a felesége nem azon a véleményen volt. Az apának mindegy, akárhogy híják; de a tizenkét fiúra nézve ez nem közönyös dolog. Azok időjártával házasodni fognak. A leendő menyasszonynak az apja az adandó „keszubbá”-t,[3] ami 37 1/2 darham, legalábbis megkétszerezteti, s a „párnászát”[4] lehúzza felére, azért hogy a vejét Roteshelnek híják. A nőkre nézve a hitvesi hűség, a gyermekekre nézve a szülők iránti tisztelet lesz megnehezítve a fatális Rothesel név által. Mindezek praktikus nézpontok voltak. – S Ábrahám föltette magában, hogy ezen a bajon utólag segíteni fog. De úgy, hogy mégse kerüljön ezer aranyba.

Hiszen, ha egy *embert* agyonütnek, annak a homagiuma *kétszáz forint* hát *„egy szamárnak”* az agyonütéseért ne lenne elég *kétszáz arany?* Kétszáz aranyat rászánt.

Fölment Bécsbe, hogy majd eligazítja ő azt a dolgot fenn a kútforrásnál. Okos ember magában a fabrikában vásárol.

Mikor aztán odafenn volt, meghányta-vetette magában a dolgot, hogyan kezdjen hozzá, hogy sok tollát ki ne húzzák.

Ha az elején kezdi, az udvari kancelláriánál – először jön a kapus, azután a janitor, azután a registrator, azután a sollicitator, azután az ágens, azután a secretarius, azután a referendarius, azután a kancellár: az nagy lajtorja! Felmászni rajta! De visszajönni még nehezebb. Ott van az *expeditura.* A bölcs Salamon gyűrűjével lepecsételt kútból könnyebb kiszabadítani az ördögöt, mint az expediturából kiásni az indorsátát, mikor már minden készen van is.

---

[3] Móring.

[4] Hozomány.

Ábrahám egyet gondolt. Volt neki „egy” ismeretsége a magas udvarnál. A titulusát nem tudta, mert még fiatal ember volt, s annál nem tudja az ember, hogy kancellistának nevezze-e, vagy kancelláriusnak? – Olyanformán jutott pedig Ábrahám ennek az ismeretségéhez, hogy ennek a nagybátyja volt a szentendrei postamester: tekintetes Leányfalvy János úr, aki a nővére árván maradt fiát gyermekkorában felküldte Bécsbe, hogy ott kezdjen életpályát; és aztán minden alkalommal, amikor Ábrahám beszólt hozzá, a borszállítás alkalmával, hogy nem izen-e valamit a „Matyi úrfinak”, küldözött az öccsének Ábrahám által nagybecsű falusi ajándékokat: finom almát, körtét; néha bizony egy kis *szalonnát, sonkát* is, amit Ábrahám csak elvitt híven; de, ha kérdezte az úrfi, hogy „Mit hozott?”, azt mondá rá: „Én nem tudom, mi lehet a batyuban!” Ilyenformán Ábrahám mindig szívesen fogadott látogató volt a Matyi úrfinál.

A Matyi úrfi pedig valamiféle „bennfentes” volt az udvarnál ott dolgozott a császári Burgban. Hogy mit? Azt biz ő nem tudta. Tanácsokat osztogat-e a császárnak, vagy a kabátját keféli? Ez utóbbi volna a legjobb. Senki sem olyan jó patrónus, mint az inas.

Tehát azt gondolta ki Ábrahám a maga furfangos eszével, hogy felkeresi a Burgban a Matyi úrfit. – S hogy ezúttal se jöjjön üres kézzel, vitt neki *körtét.* – Abban az időben voltak ti. divatban azok a fából faragott körték, amiket kétfelé lehetett nyitni, s azokban valami primitív muzsika volt elrejtve (embriója a kintornának) , amit ha az ember a szájába tett, és színi (nem fújni) kezdett, hát igen szépen szólt. Hát egy ilyen körtét vásárolt meg Ábrahám a nürnbergi árusnál; hanem annak a nem muzsikáló részébe kétszáz aranyat tömött bele, s így tette a zsebébe: ezt a körtét szánta a Matyi úrfinak, ha az szerencsésen bejuttatja a császárhoz az ő instantiáját, amit nem készített se ágens, se prókátor; hanem maga írta meg az Ábrahám, e rövid sorokban: „Fölséges császár. Engem a magas commissio elnevezett Rotheselnek, kérek a nevem közepébe még egy alázatos »i« betűcskét.”

Ilyen munícióval ellátva indult neki Ábrahám bevenni a Burgot. Az ugyan sokkal könnyebben sikerült, mint képzelte volna. A Burgban az a rend volt, hogy semmiféle folyamodót nem szabad elutasítani. Őt is bebocsáták a nagy váróterembe, ahol már akkor sok ember volt.

Csallóközi szerencséje volt Ábrahámnak. (Annak nevezik azt, mikor az utazó éppen indulásra készen találja a kompot az innenső parton.) A legelső úriember, aki a várótermen végigment, éppen a Matyi úrfi volt. A Matyi úrfi már akkor lehetett huszonnégy éves. Finom arcú, sima legényke, olyan gyöngéd arcszínnel, mint egy kisasszonyé, púderezett hajjal, zöld selyem *szárdutban*[5], piros hajtókával, tarka, virágos mellénnyel, *tászlis* ujjakkal, *sapódlis* ingelővel, térdig érő meggyszín bársony*puliderben* selyemharisnyában, csatos cipőkben s az oldalán a gyíkleső *koszperddel,* ami harántosan állt, mint az „f” betűn a keresztvonás. A nagy mellény zsebéből kifityegett az óraszalag, s azon mindenféle bolondság,

[5] Szirmay szerint az akkori nagyzsebű frakk neve.

medaillon, távcső, pecsétnyomó, aranyszív és szerecsenyfej: a hóna alatt vitte a *sapapáját*[6].

S az elegáns úrfi nem szégyenlette ráismerni a sokaság között a maga régi látogatójára: amint meglátta annak a veres köpönyegét, mindjárt odament hozzá, kikérdezte, hogy van, mint van. Hát a nagybátyja odahaza egészséges-e? Miután pedig megértette, hogy mi járatban van itt Ábrahám, „Tréfaság az egész dolog!" – monda neki. S azzal megfogta a kezét, bevitte magával három-négy szobán keresztül, ahová neki minden kocogtatás nélkül lehetett belépni, míg egy ötödik szobába jutott vele, ahol ő maga felakasztotta a szegre a sapapáját, annak a jeléül, hogy ő itt helyben van, s aztán azt mondá az Ábrahámnak, hogy ő csak várjon egy kissé, majd mindjárt bejelenti a császárnak.

Ábrahám, mikor megtudta, hogy őtet csak ez a nagy szárnyajtó választja el a császártól, majd lerogyott a lábáról. S ezen az ajtón is szabad belépése van a Matyi úrfinak. Bizonyosan valami komornyikféle lesz.

Egy percnek a felénél hamarább visszatért az úrfi.

– Bemehet kend, Ábrahám.

S azzal betuszkolta az ajtón, az instantiával a reszkető kezében.

De nem látott Ábrahám a császárbul egyebet, mint annak a csizmáit, azokrul pedig azt látta, hogy egy hét óta nem voltak suvickolva: ha Matyi úrfi az inasa, akkor ugyan rosszul teljesíti a hivatalát.

Egyszer aztán csak visszakerült a nagy szárnyajtón megint az előszobába Ábrahám.

A Matyi úrfit már akkor ott találta az íróasztalnál; sietős dolga lehetett: írt.

Ábrahám meg volt főve a dicsőségtül; azt sem tudta, hogyan kezdje: „Itt van, megvan! A császár maga írta rá az instantiára, hogy »fiat«. Itt van a neve. Maga írta bele az »i« betűt a nevem közepébe. Itt van! Lelkem, dicsérd az urat…"

Hanem aztán egyszerre kettészakadt a szájában a dicsérő zsoltár; amint a kibontott írásba belepillantott.

– Aj weh!

– No, mi baj, Ábrahám?

– Őfelsége elfelejtette az „i" fölé a punctumot odatenni. Anélkül mármost az az „i" úgy néz ki, mintha „e" volna – úgyhogy, ha eddig rövid Esel voltam, ezután hosszú Eesel leszek. Hamut a fejemre. Holt emberré vagyok téve! Ugyan, édes Matyi úrfi, nem lenne olyan jó kegyes (hogy egyforma tintával legyen) peccentse oda az „i" fölé azt a szükséges kicsi kis punctumot. Úgyis kezében van a toll.

– Mit gondol kend? – pattant fel az úrfi. – A császár kéziratába beleigazítani! Hisz az hamisítás volna.

– Csak egy punctum…

– Aki egy punctumot megenged magának, az egész okiratot is meghamisíthat. Adja ide kend azt az instantiát; majd visszaviszem a császárhoz, ő majd maga helyrepótolja, ami kimaradt.

---

[6] Összenyomható kalap csipkeszegéllyel.

Azzal kikapta az Ábrahám kezéből a folyamodást, s bement vele a nagy szárnyajtón.

Ábrahámnak egészen megkönnyebbült mármost a szíve tája. Egészen elérte a célját – s nem kellett hozzá ezer arany: megtette kétszáz is. Előkereste a tarsolyából a zengő körtét, s szépen letette azt a Matyi úrfi kalamárisára: úgy, hogy az azt rögtön meglássa, amint a tollát bele akarja ütni a tintába.

Az úrfi sietve jött vissza.

– Itt van kendnek az igazsága. Mármost Isten áldja meg. Sok a dolgom. Köszöntetem az urambátyámat, mondja meg neki: semmi bajom. Kívánok neki is minden jókat, kendnek pedig szerencsés utat.

Ábrahám eltette az írását a tarsolyába, és sírt mellette, mint egy házeresz. Matyi úrfi kikísérte őt a szomszéd szobáig, azt gondolta, hogy onnan majd magától is kitalál. Hanem abban a szobában volt valami négy falialmárium, azokba Ábrahám mind benyitogatott, azt gondolva, hogy az a kijárás, s míg az igazi ajtó felfedezésével bajlódott, csak jön ám utána rohanva a Matyi úrfi, elvörösödve, mint egy kanpulyka, s megragadja az egyik kezével az Ábrahám veres palástjának a gallérját, a másikkal pedig a muzsikáló körtét tartja a szeme elé, s mérgesen rivall rá:

– Kend hagyta ezt ott az én asztalomon?

Ábrahám mosolygásra fogta a dolgot.

– No hát igen. Egy kis körtét hoztam. Szokás szerint. Egy kis „szép asszony körtéjét”.

– De ezek az aranyak benne!

– Hát azért a kegyes pártfogásért, amiben részesített az úrfi.

– Én nem részesítettem kendet semmiféle pártfogásban. Igazsága volt, s azt megkapta. Vigye vissza a pénzét.

– De már minek vigyem vissza? Mikor azt az úrfi megérdemelte. Ez a fáradságáért van. Hát nem fáradt-e az „i” fölötti punctumért?

– De csak nem fogok egy „i” fölötti punctumért egy marék aranyat elfogadni!

– Ha énnekem ez a punctum egy marék aranyat ér! Én nem sokallom érte. Az úrfi meg hasznát veheti. Kifizetheti vele a hitelezőit.

– Nekem nincsenek adósságaim.

– Nincsenek adósságai? Isten a világ felett. Bécsi úrfi s nincs adóssága! Hát nem tartozik se szabónak, se vendéglősnek? Ilyen nincs több. – Hát vegyen rajta ajándékot a kedvesének.

– Nekem nincsen kedvesem.

– Szeretője sincs? Ezt már higgye, aki akarja! Tán még most is hűséges a kis Mariska leányasszonyhoz? Ni, hogy elvörösödött rá! – No, hát költse el, traktálja el, kártyázza el jó pajtásokkal: de én vissza nem viszem a pénzt.

– Én nem iszom bort, nem kártyázom, s nekem nincsenek jó pajtásaim. Ezt a pénzt pedig vissza fogja vinni; mert ezzel engem megsért. – Engemet azért, amit végzek, megfizet az, akinek szolgálok. S aki hivatalban van, annak nem szabad mástól jutalmat elfogadni, mint a maga urától. Vegye kend vissza a pénzét.

– Jól van, *„Ráby”* úr – monda a zsidó, s visszatette a tarsolyába a pénzt.

Hetedik fejezet

(Az mellnec svmmaaiaabol az niaaiass olwasoo nem fog megtvdni semmit.)

– Jól van, Ráby úr – azt mondta erre a zsidó. (Most már nem mondta neki, hogy „ifjú úr”.) – De mármost nem megyek el innét, ha kikergetnek is, amíg három szót el nem mondok. Akárcsak a Szirmay gróf kápsáló barátja, akinek nem volt szabad többet elmondani három szónál, mégis elmondott vele mindent. – „Bort! Búzát! Szalonnát!”

– No, hát halljuk azt a három szót!

– Hát az egyik az: hogy amióta én ezt a télen sáros, nyáron poros világot járom, se keresztben, se hosszában nem találtam még olyan emberre, *aki a pénztül megijedt volna.* Ma bukkantam az elsőre. Hogy meg volt ijedve attul a csomó aranytul, amit a markában tartott! Azt hittem szentül, hogy a fejemhez vágja. Azután – szeretőt nem tart, nem iszik, nem kártyázik, nem bratinázik senkivel. Ilyen sincs több. Ámbátor azt mondta bölcs Salamon, hogy semmi új sincs a nap alatt. No, ez új! Azután akit még csak annyira sem visz rá a lelke, hogy a más írásában egy „i” fölé odapeccentse a punctumot; mert még azt is hamisságnak találja. Ilyen ember nincs több a világon! Ezt nekem meg kellett mondanom.

– No, ez elég hosszú volt „egy” szónak; hát a másik mi lesz?

– Hát a másik meg énrólam szól. Mert amilyen igaz, hogy engem még tegnap Rotheselnek híttak, oly igaz az, hogy ami kincset a Rothesel felfedezett valahol, azt a Rotheisel felásatlan nem hagyja. Én tudok egy kincset, aminek a fölvételéhez, valamint a mesékben halljuk, szűz *kézre* van szükség.

– Nem értem, miről van szó?

– Elhiszem azt. De annál jobban értem én. Van valahol egy elásott kincs – nem példabeszédképpen mondva – igazi kivert körmöci aranyokbul élére vert kincshalmaz, amire én rá akarom az én egyetlen választott vitézemet vezetni. Van ott több mint százezer forint.

– Mégsem értem. Kié az a kincs?

– Ez a kincs a legnyomorultabb emberek véres verítékéből van összegyűjtve; didergő emberek utolsó gúnyájából, éhező nyomorultak falatjaiból összeharácsolva, földönfutóvá tett telkes gazdák átkaival, özvegyek és árvák könnyhullatásaival megtetézve, országtul, királytul elcsalva, eldugva. Az úr szülötte városának a népe az, aki összeéhezte, összeizzadta ezt a kincset, s szaporítja folyvást; és maga rongyossá lesz mellette, koldussá, földönfutóvá; ott hagyja üresen a telkét, s ha soká tarthat ez így, elpusztul miatta az egész város. És én tudom azt jól. S erre a kincsre én az urat rávezethetem, ha kiáshatja a sárkány körme közül, kétharmada visszatér a szegény nyomorgatott néphez, egyharmada pedig a feljelentőnek jut.

– De hát ha ön tudja, mért nem jelenti ön fel maga?

– Ugyan, édes, tekintetes Ráby Mátyás úr, hát ebben a Bécs városában olyan nagyon kitanult a Corpus Jurisból, hogy a saját hazájának a törvényeire nem emlékszik? Hisz ott van, hogy az *„accusator”-nak keresztyénnek kell lenni.* A zsidónak nem szabad vádolni. Még ha azt látja is, hogy az ország címeréből az egyik folyóvizet ellopják, azt se szabad neki meglátni; mert ő zsidó. De azonban pediglen mindamellett is hiába volnék én akár olyan nagy keresztyén, mint a Miseriek harangozója, aki mindennap maga nyitja ki a templomot, s maga csukja be a kulccsal; azért mégsem volnék én az a „legény a gáton”, aki erre a helyre kell. Mert ember kell oda, olyan, mint kegyelmed, tekintetes uram. Aki először is bizonyos maga felől, hogy mikor hozzákezd ahhoz a kincsfölvételhez, semmi babonasággal magát a lábáról le nem hagyja vetetni. Mert, amint az a hétfejű sárkány, aki azt a kincset őrzi, észreveszi, hogy jön valaki a kincset fölvenni, egymás után emeli föl majd a fejeit. Az egyik feje aranyat okádik. A legtöbb vitéznek már ez is elég. Mikor az investigáló uraságnak az asztalán ott felejtenek olyan tíz, húsz tekercset amelyikben mind egyenkint száz arany van, nagyhamar visszafordul, s azt referálja, hogy mindent rendben talált. S ha ez nem fogott, akkor elődugja a sárkány a másik meg a harmadik fejét, azok tüzet, mérget, hazugságot okádnak. A vitéznek az életét fenyegetik, meg is teszik, hogy néma embert csinálnak belőle, ha tíz körmére nem áll. Eget, földet, poklot megmozdítanak ellene. Mindenütt ellenségeket talál, ahol segítséget várt is; rászedik, hamis útra vezetik, bevádolják, eláztatják. Ugyan hogy kezdene az ilyen dologhoz egy ilyen szegény jámbor halandó, mint én vagyok, oda egy hatalmas ember kell, akinek a fejét nem lehet büntetlen elütni; akinek minden órában be lehet lépni magához a császárhoz, aki maga is nemesember, s kardot, pennát egyformán tud forgatni; és akinek van valamije, ami kevés embernél található – szíve –; hogy be tudja fogadni annak a nyomorult földhözragadt népnek az égrekiáltó panaszait, aki nem az én népem, mert én idegen vagyok közötte, és mégis megesik rajta a lelkem; s mikor végigmegyek közötte, s látom, hogy húzza az ekét, s töri a lantot – más számára –, hogy vet és arat – másnak –, olyankor áldom a Jehovát, hogy nekem ennek az országnak a földjéből nem adott mást, mint az országutat. – Mert higgye el kegyelmed, tekintetes Ráby Mátyás uram, hogy nehéz iga volt ezen a népen a török járom – a nemesurak is elég jól meg tudják magyarázni a jobbágynak, hogy az úr pokolban is úr – hanem mikor a „pugris” ember maga kaphat fel a magaszőrű szegény parasztnak a nyakába, akkor verte azt meg csak igazán a mindenható: mert a török basa csak megnyírta, a földesúr csak megkopasztotta; de a kupaktanács már megnyúzza a jámbort. Ez volt a *harmadik szavam.*

– Jó. Ha erről akar ön nekem adatokat szolgáltatni, jöjjön el a szállásomra, ott majd beszélhetünk róla. Otthon leszek egész este.

Ábrahám megjelent a mondott időben Rábynál, s csak a reggeli harangszó vetette haza. Addig mindig beszélt. Hogy miket? Azt nem volt szabad avatlan füleknek meghallani.

Még mikor eltávozott is, lelkére kötötte Rábynak, hogy:

– Hanem aztán el ne árulja ám a tekintetes Ráby úr, hogy ezeket a dolgokat honnan tudja. Mert a spanyol inkvizíció csak dínomdánom ahhoz képest, amit

énvelem csinálnának az atyafiak, ha megtudnák, hogy én fűtöttem be a kemencéjüket – nyár derekán.

És így mármost érthetővé válik, amit Ábrahám bíró uramnak arra a szavára felelt, hogy „Hej, sok szép pénzébe kerülhetett kendnek az az »i« betű a neve közepén!” Mert akár azt felelte rá, hogy „A biz az egy batkába sem került”: az is igaz volt – akár pedig azt felelte rá, hogy „Százezer forintba került az; de azt nem én fizetem meg, hanem kentek”, az is igaz volt. – Hanem hát ki törte volna a fejét azokon a bolondságokon, amiket a *Rothesel* szokott elejtegetni? Minden ember tudja róla, hogy ő szamár.

Nyolcadik fejezet

(Mellben elevfordol egi madaarieztev, ees bezeelgetees leezen az dinnieecrevl ees egieeb cvcvrbitaceacrol)

Leányfalvy János úr egészen magának való ember volt. Ő vitte a szentendrei postahivatalt. Azzal őneki csak délelőtt volt dolga, délután pedig történhetett a világban, ami akart, az őrá nézve nem volt sürgetős. Ő sem járt sehová, őhozzá sem járt senki. Nem szeretett semmi mulatságot. Csak egy szenvedélye volt: a kertészet; azt azután egész hollandi nekiadással űzte. Voltak olyan virágai, aminőknek soha senki hírét sem hallotta: külföldi ritkaságok; aztán meg kiveszőben levő fajok, amiknek az utolsó sarjadékát az ő kőfallal körülkerített kertje tartogatta még. És azokra ő féltékenyebb volt, mint egy arabs a háremére. Dehogy engedte volna másnak azt az örömöt, hogy az ő virágaiból szaporítson! Ha kértek tőle magot, azt ugyan nem tagadta meg a „jó embereitől”, hanem a jó embereknél sohase kelt ki abból egy szem se. Alapos a gyanú, hogy az elajándékozandó magot előbb leforrázta valami lúggal.

A dinnyéi kivált kitűnőek voltak. Ő azokból soha egy szeletet maga meg nem evett. Igaz kertész szokásaként, nem volt gyümölcsevő. Csak elajándékozásra termelt. De amit elajándékozott, azt előbb kétfelé vágta, s az utolsó magot is kiszedte belőle.

A dinnyeérés idején két nagy sinkorán őrizte a kertjét, s az ő saját hálószobájának az ablaka is a kertre szolgált. Akit tolvajlási szándék vezetett volna a kőfalon keresztül, azt srétek és cerberusok tették volna tönkre.

Hanem a sárgarigókkal volt nagyon megakadva. Azok a szomszéd kertekből minduntalan átlátogattak az ő dinnyeágyaiba, s a legszebb gerezdes gömböket kikezdték.

Ezek ellen mindenféle madárijesztőket kigondolt. De azok az udvari színeket viselő madarak szörnyű arisztokraták, mindenféle plebejus váztul meg nem ijednek; ami ott holmi rongyos kalapban, szakadozott szűrrel, fancsali feszületként áll a dinnyeágyak között: tudják, hogy az csak paraszt, akivel packázni lehet.

Egyszer aztán azt mondá a postamester úr: „No, megálljatok, rigók, majd csinálok én nektek ide egy olyan madárijesztőt, amitől tudom, hogy mind a *Szigetségbe* repültök át.”

Nem restellt Pestre felmenni, ott a Zsidó utcában összevásárolni holmi zsibvásárra jutott módi viseletet, lebernyeges frakkot, csókaorrú kalapot, pulidert, kenderből készült parókát. Azzal aztán szépen kistaffirozta a kitömött bábot, aki kétlábú karóra volt felállítva, kobakfejjel, tászlis ujjú kezekkel: s még azt sem restellte, hogy annak az egyik kezébe egy fakardot adjon, ami olyan elmésen volt formálva, hogy mikor a szél fújt, a fakard elkezdett hadakozni, mintha valami igazi gavallér csinálná vele a hatvágást.

No, ettül csak elijed a határbul minden becsületes madár!

Az öregúr nagy gyönyörűséggel nézegeté csodálatra méltó alkotását, úgyhogy észre sem vette, hogy a láncra kötött kutyák milyen bomlottul ugatnak valakire, aki a kertajtón át közeledik felé.

Csak akkor vette észre, mikor az „szerencsés jó napot” kívánt neki. – Visszatekintett. – Hát azt látta, hogy a háta mögött is ott áll az a madárijesztő – eleven alakban.

Tulajdon az a madárijesztő, akit ő recentissime componált, csakhogy selyem kiadásban.

Az öregúr először megijedt, azután elnevette magát, azután megharagudott, végtére pedig örvendett – egy rövid pillanat alatt mind. Megijedt azért, mert azt hitte, hogy a megelevenedett *homunculus* állt eléje (mint aminőt a bűvész Hatvani professzor, a magyar Faust, csinált egyszer), de elnevette magát, mert csakugyan nagyon hasonlított a divatos gavallér kosztümje az ő madárijesztőjéhez, bosszankodott pedig azon, hogy ebben az idegen stutzerben a saját kedves Matyi öccsét ismerte fel; de elvégre is örült neki, hogy láthatja; mert nagyon szerette.

De ezt a sok indulatkifejezést mind nem lehetett rajta észrevenni attól a nagy bajusztól. Olyan volt az, mintha egy bajuszhoz ragasztottak volna hozzá egy embert; úgyhogy a vele találkozónak kedve lett volna rákiáltani: „Ajh, te bajusz, hová viszed azt az embert?” A fején volt egy báránybőr sipka, a vállára vetve pongyolára pedig egy „kirilájzum” (Kyrie eleison) szürke *moldonbul,* ahogy azt a rácos szabású dakut nevezték abban az időben.

– Nézd csak, nézd, hisz ez az én Matyi öcsém Bécsből! Majd alig ismertelek meg ebben a módi hábitusban. Hozott Isten, öcsécském!

Azzal nyalábra fogva a fiatalembert, odaszorítá annak az orcáját a két nagy bajusz közé.

– Ejh, de megemberesedtél, amióta nem láttalak! De csak már legalább kölcsönadhatnék neked ebbül az én bajuszomból. – Csiba te, ne! (Ez már a komondoroknak szólt.) Ne nézd azt, hogy ő német: azért az én öcsém az; s ne ugass rá, mert megütlek! No, de most már csak nem eresztelek egyhamar vissza abba a csirkefogyasztó Bécsbe.

– Dejsz, ha kergetne urambátyám, akkor se mennék el egyhamar. Itt telelek az idén.

– No, de a kutyámat tedd bolonddá, édes öcsém. Ne biztass engem ilyen szóval. Tudom én, hogy van, aki teneked parancsoljon.

– No hát, most az éppen azt parancsolta, hogy itt maradjak; mégpedig nagyon sokáig.

A nagy bajusz kegyetlen fintorgást követett el jobbra-balra.

– Te! Talán csak nem az *adórectificáló-commissióba* vagy kinevezve.

Ez volt az a cím abban az időben, ami a magyar ember előtt egyenlő értelmű volt *„Caraffával”* meg a *„kutyafejű tatárral”.*

– Nagyobb ez annál – szólt mosolyogva az ifjú, s odasúgá az öreg fülébe a választ, amit nem volt tanácsos fennhangon elmondani.

Az öregúr erre nagyon felderült, a nagy bajusz felszaladt kidomborodó arca közepéig.

– Ez már derék! Ez már capitalis dolog! Most már azt mondom, hogy ember lesz belőled. Csak erősen fogd a dolgot.

– Azt fogom tenni.

– Aztán ne alul kezd, a hiblihubli embereknél, hanem a nagyját fogd nyakon. Egyenesen a prefektus torkának eredj; mert az a nagy calefactor! Hej, ha én beszélni akarnék! De hát „audi, vide, tace, si vis manere in pace!”[7] De te csak nyaggasd, ahogy isten tudnod engedte.

– Már hisz akárki legyen, akit hibában találok, azt nem fogom kímélni.

– Meglátod, öcsém – szólt az öreg, kezeit dörzsölve –, hogy ha jól megszorongatod a nyakát a prefektusnak, hát esztendő ilyenkorra visegrádi tiszttartó vagy. – Szépen a vállára veregetett az öccsének.

Az meg bámultában majd belelépett a sarkával a legszebb dinnyeágyba.

– Micsoda tiszttartó? Visegrádon?

– Hát, öcsém, az a legjobb hivatal ezen a vidéken: többet ér száz vicispánságnál; aztán most üres.

– De hát hogy keveredem én abba belé?

– Ejnye de durae capacitatis homo[8] lett belőled abban a Bécsben. Hogyhogy nem keveredel te abba belé? Hát csak nem számítod tán magadat azok közé az incifinci emberek közé, akiket ide küldöznek investigálni, computisálni, aztán négy szép lóval vagy egypár körmöci hengerkével ki hagyják szúrni a szemeiket: az ilyen embernél, mint te, uraim őkegyelmeknek valami igazi derék dologgal kell kirukkolni.

A fiatalember céklavörös lett.

– De urambátyám, én nem azért jövök ide, hogy engem akár paripákkal, akár aranyokkal, akár tiszttartósággal lekenyerezzenek ezek az urak; hanem hogy az elnyomott népnek a panaszait megorvosoltassam, s kiderítsem a visszaéléseket, akárkik legyenek is azok az urak, akiket bennük találok.

János úr erre a szóra a bal vállárul a jobb vállára rázta át a kirilájzumot.

---

[7] „Hallj, láss és hallgass, hogy békességbe maradhass!”

[8] Nehezen felfogó.

– De hát édes öcsém, a szegény népnek mindig tele van panasszal a szája; Isten aki segíthet rajta; jön jégeső, jön sáska, jön fagy, jön árvíz: hát ki tehet az Isten csapása ellen? Köd megüti a szőlőt virágzáskor, mind lehull. Ki tehet róla? Hát az elöljáróság is csak ilyen elementáris csapás rajta. Ki segíthet azon? Hörcsököt, seregélyt ki tud a vetésből kipusztítani? Ráolvasással talán? Az ember is csak olyan hörcsök. Pusztítsd el a mostani elöljáróit, tégy helyükbe újakat, akkor azok fognak lopni. Amíg okos paraszt meg ostoba paraszt van a világon, addig az egyik a másikat mindig meg fogja lopni.

– Már ha urambátyám az elöljárói visszaéléseket is az Isten csapásai közé számítja, akkor én azon kezdem, hogy erős akarattal magát az elemi vészt is meg lehet győzni. S ez az akarat nálam megvan.

– De hát tehetség van-e hozzá? Vana sine viribus ira.[9] Ki van a hátad mögött, akire támaszkodol?

– Maga a császár.

– Hát még?

– Hát még? Nem elég ez?

– De gutát elég! Patrónusod-e a második vicispán? Vagy a judex curiae? A camarae praeses? Az udvari kancellár? Vagy legalább a districtualis commissarius? Ha valaki azt mondhatja, nekem barátom Eszterházy, vagy Niczky, vagy Orczy! Az már valami. De ha csak annyit tud mondani, hogy nekem barátom József császár! Azzal se kinn, se benn. Mit adjanak az olyan császárra, aki mindennap engedi magát kipasquilizáltatni. Mindennap megfordul a kezem alatt egy-egy paksaméta Bécsbül, amit *Wucherer* küldöz széjjel a mi urainknak. (Hiszen te magad jobban fogod tudni, hogy ki az a Wucherer?) Tele van az mind ocsmánynál ocsmányabb pasquilusokkal a császár személye ellen.

– Ő a teljes véleményszabadság barátja.

– De lánchordtát. Ha énellenem nyomtatnának ki olyan dolgokat, én nem vagyok császár, de régen kaptam volna a fokost, s olyan sort vertem volna Wucherer uramnak a hátán végig, hogy nem kívánt volna belőle második kiadást. Aztán mikor azt látja a magyar, hogy a császárt még a németnek is szabad szidni, akinek nincs egyéb constitutiója egy rongyos paraplénál, hát neki hogyne volna szabad, akinek van primae nonusa?[10]

– Igenis. Ellene röffennek mindazok, akik megrettennek az ő újításaitól. Szidják azért, mert a szabadságot, ami eddig csak egy osztálynak, egy hitfelekezetnek volt szabadsága, ki akarja terjeszteni országainak minden lakóira. Szidják, mert jót akar a néppel.

– Kedves öcsém, beszéljünk most a dinnyékről. Nézd azt a szép kantalupot, azzal a márványos héjával, azokkal a mély vágányú gerezdekkel. Valóságos versailles-i fajta. Mikor megérik, olyan illata van, hogy betölti az egész házat; s olyan az íze, mint a nádméz. Ha egy egészet megeszel magad, az sem árt meg. De próbálj belőle csak egy falatot lenyelni, mikor még éretlen, hát nemcsak az,

---

[9] Hasztalan a harag erő nélkül.

[10] A nemzeti előjogokról szóló t.-cikk.

hogy keserű lesz tőle a szád, de olyan nyavalyássá leszesz tőle, hogy megihatod utána az egész „diákkonyhát”. Látod, ilyen a szabadság is. Ha megérik egyszer, maga a termesztő, a kertész fogja azt felszeldelni, s cintányéron kínálja meg vele a népet: itt van, tessék, neked termesztettem – de amíg éretlen, ne lékeljétek meg, mert a dinnye is elromlik, meg az is megromlik, aki megkóstolja. Tudom, tudom, hogy mit akarsz erre mondani: hogy de bizony lehet a dinnyét is kényszeríteni, hogy korábban érjék, mint az Isten elhozza rá a maga Lőrinc-napját; van melegágy meg üvegharang. No, hát ilyen melegágyban, üvegharangban érett dinnyéi vagytok ti a mai kornak, te meg a többi filozóf, filantróp kozmopolita barátaid. De hát ugyan ki győzne az egész ország alá melegágyat rakni, s üvegharangot borítani rá? Várjátok meg, míg elhozza az úr a kánikulát. Akkor magátul megjön az ígért idő, hogy minden ember egyforma igazságot kap.

– Jól van, urambátyám, én elfogadom a dinnye-allegóriát, s a saját kertésznyelvén felelek rá vissza. Ha valaki dinnyét akar növelni, annak előbb magot kell vetni. Fele kikel, fele bennfullad, azután nekijön a lóféreg: kirágja; vakandok: kitúrja; mézharmat, ragya, késő fagy: megrontja; sok eső: meddővé teszi; szomszéd uborkája: elkorcsosítja; de azért a hű kertész mégiscsak türelemmel ápolja azt elejitől végig. No, hát ilyen magvető vagyok én is. Elültetem, amit rám bíztak, a késő ivadék szedje le a gyümölcsét, ha megérett.

Az öregúrnak megtetszett a folytatott allegória: kétfelé törülte a bajuszát.

– Ember vagy, öcsém! Hát ha érzed magadban az erőt, birkózzál meg vele. De félek, hogy beletörik a késed. Experto crede Ruperto. Szeretném hallani, hogyan kezdesz hozzá. Mert talán csak nem a „crabrones irritare”[11] jöttél ide. Bejelented a császár parancsolatját a districtualis commissariusnak, hogy utasítsa Pest vármegyét, hogy vizsgáltassa meg a szentendrei cameralis uradalom jobbágyainak a panaszait. Arra Pest vármegye kiküldi a maga asszesszorát mint commissariust. Az három nap itt fog együtt tractálózni az elöljáró urakkal, délutánonkint együtt kuglizik velük garasban, harmadnap azt sem tudja már, hogy fiú-e vagy leány! Akkor felteszik a hintajába, hazaküldik, mikor aztán kialussza a crapuláját, akkor azt mondja a patvaristának: „Audiát, írja meg a relatiót. A szentendrei cameralis dominiumban minden rendben találtatott”, s a patvaristának is ád egy aranyat abból, amit a dolmánja zsebében talált, maga sem tudja, hogy került oda. – A relátiót aztán elküldik a districtualis commissariusnak, a commissarius elküldi neked; te meg hazamehetsz vele Bécsbe.

– Nem úgy kezdek hozzá, urambátyám. Előbb a valóságos dátumokat szerzem meg, s addig senkinek sem szólok, amíg azok a kezemben nincsenek.

– Ez már okos beszéd. De hogyan jutsz azokhoz a dátumokhoz? Mint az én vendégemet, szívesen látnak mindenütt a városban – de a belső ügyeikbe bele nem hagynak kotnyeleskedni. Arra azt mondják, hogy „Orrod tőle fokhagymás!”

– Erre is gondoltam: házat, telket, szőlőt veszek, itt letelepülök, mint itteni lakosnak jogom lesz a község ügyeivel megismerkednem.

---

[11] Darazsakat bosszantani.

– Ez tehát egészen serio megy. No, ha azt akarod, akkor mindjárt tudok neked egy arravaló házat is kommendálni. Itt van a nótárius öccsének a háza. Csinos lokalitás, szép kerttel, szőlővel, szántóföldekkel. Korhely, iszákos ember a gazda; tele van adóssággal. De a legnagyobb baja az, hogy éppen a bátyjának adós, s az könnyen elbánik vele. Az adósságban elveszi tőle az egész lelkét, s egy garast se ád neki belőle vissza. Ettül kéz alatt meg lehetne szerezni a telket, még valami ráfizetéssel úgy, hogy neki is maradjon, s a contractuscsinálásnál majd gondoskodunk róla, hogy a praeemptiónak[12] útját vágjuk. Bízd azt egészen énrám.

– Jól van, urambátyám, a pénz nem jön kérdésbe. Annyival rendelkezem, amennyi szükséges.

– Idáig hát csak meglennénk? De hát aztán, ha kezedben lesznek a dátumok, mit kezdesz velük? Van valakid, aki föllép, mint „accusator”?

– Én magam…

Az öregúr a két nagy bajuszt egészen lehúzta a markával az álláig.

– Hjú! Öcsém. Ez veszedelmes dolog! Ehhez az embernek a más bőrét kell kölcsönkérni, ha a magáét nem szereti kicserzetni. Tudod-e: hogy törvényeink szerint név nélkül nem szabad vádolni, hanem az accusatornak a vád mellett a bíró előtt saját neve alatt evictiót kell vállalni, hogy a bíró ismerje azt, aki vádol.

– Nyíltan fogok vádolni: hogy a bűnösök is megismerjenek.

– Hisz akkor elölnek!

– Katonadolog!

A nagy bajusz elkezdett kétfelé széthúzódni. Az öreg ravaszul mosolygott.

– De most jut eszembe valami. Hiszen te nem is lehetsz vádló.

– Miért nem?

– Ej, hogy kitanultál ott Bécsben a magyar Corpus Jurisből! Hát nem ismered már Szt. István király II-ik R. 3. c. decretumát: „Accusator debet esse *uxoratus”.* A vádlónak *feleséges* embernek kell lenni. Ha feleséged nincs, végig sem olvassák a feljelentésedet: hiányzik a *qualificatio.*

– Jó. Hát akkor megházasodom.

Már erre a két bajusz igazán elkezdett táncolni: olyan nevetésnek eredt.

– No már, öcsém, sok mindenféle motívumait hallottam a szent házasság copulájába való belépésnek; s azt hittem eddig, hogy valamennyi között legoriginálisabb a palóc legényé, aki azért házasodott meg, mert az édesanyja mindennap „nyögvenyelőt”[13] főzött neki ebédre. De a te praetextusod elüti tőle a pálmát. Megházasodol, azért – hogy a misera plebs contribuens elnyomott sorsán segíts általa. Hej, pedig csak igaz az a jezsuita proverbium: „Qui capit uxorem, litem capit atque dolorem”.[14] Hogy ő azt csak olyan flegmával ejti ki, mint mikor az ember ki akar menni az utcára, s aztán mondják, hogy „Esik az eső.” – „No, hát akkor köpönyeget veszek.” Könnyen segít magán. A törvény követeli a feleséget.

---

[12] *Elővétel.* Rokonok, szomszédok joggal bírtak az idegentől ajánlott árban megtartani az eladott telket.

[13] „Gánica”, aki így jobban ismeri.

[14] Ki feleséget vesz, perpatvart és kínokat vesz.

Mindjárt vesz egyet. Hej, pedig csak igaz az a kálvinista felkiáltás, hogy „Sunt tria damna domus: imber, *mala femina,* fumus."[15]

– De már, urambátyám, mi baja van magának a házassággal, aki sohase próbálta, hogy most minden jezsuita, kálvinista *adagiumot előcitál a diffamálására,* s más embernek a *disgustálására?*

– Jaj, de szeretem, hogy már egyszer *magyarul* kezdesz el beszélni. Úgy ki nem állhatom azokat a neologizálókat. No, hát nekem bizony semmi – egy csepp – kifogásom sincs az ellen, hogy megházasodjál. Itt is az ideje. Embernyi ember vagy. Bízd rám azt is. Ha már házat kerestem a számodra, még asszonyt is szerzek bele.

– Jó lesz, urambátyám.

– No, hát ha nem tréfa a dolog, akkor egyet mondok: kettő lesz belőle. Tudok én egy jó, neked való kisleányt! Hiszen mit mutassak én farkasnak berket? Magad is jól ismered. Mikor patvarista voltál a háznál, de sok cifra iskátulát csináltál neki! Minden accidentiádat cifra papirosra költötted. A szép kis Mariska, hajdani principálisod leánya. Ugyan derék leány lett ám belőle. Amióta megboldogult anyját eltemettük, ő maga viszi az egész háztartást, de nincs olyan rend sehol a világon, mint a Tárhalmyéknál. A minap is, hogy ott voltam a protonotáriusnál ebéden, maga fonta abroszt terített fel a Mariska. A császárnál sincs annál különb. S nem megy ott ki a házbul egyéb pénz, mint amit a koldusnak adnak; mégis úri módon élnek; mert van, aki takarékoskodni tud. Nem látsz azon módi ruhát, *pufándlit,* bóbitás frizurát, *rikikit, kalamajkát,* hanem tiszta fehér köténytt, szép fűzött derekat, gyöngyös pártát a simára fésült haján, s meg nem mondod, ha vele beszélsz, hogy milyen színű volt a szeme (azazhogy te már tudod; de más meg nem látja azt, mert nem emeli fel a szempilláit). Aztán nem olyan leány ám az, mint a mai módi kisasszonyok, akiknél azon kell kezdeni, hogy „kisztihand": már előre nyújtják a kezeiket a kézcsókolásra. Ez még a régi becsületet tudja. Ha úri vendég vagy tisztes atyafi lép be a szobába: ő siet neki kezet csókolni. Aztán nem kotyog bele minden beszédbe; hanem, ha kérdik, megfelel okosan; s szépen elpirul, amikor hozzá szólnak… Ez lesz neked való feleség, kis öcsém! Mikor legutoljára láttad, akkor volt tizenkét esztendős; azóta még jobban megszépült. Hogyha ezt elveszed, egész életedre valót imádkoztál.

– Jól van, kedves urambátyám. Mihelyt a házat megszereztem, s körülnéztem itthon a *dörgést:* rögtön első dolgom lesz Tárhalmyékat meglátogatni.

– Úgy hívják ám azt nálunk, magyaroknál, hogy „háztűznézés".

– No, hát háztűznézni.

Az atyafiságos beszélgetést valami sajátszerű hangok szakították félbe, hasonlatosak a rácok nagypénteki kalakolásához vagy a lovas katonák jeladó kelepeléséhez; mintha keményfa deszkát ütnének tempóra kalapáccsal.

– No, édes öcsém, most már megengedj: készülőre harangoznak, én indulok a templomba. Látod, azóta templomunk is van Szentendrén, kálvinistáknak.

– Lám, ezt is József császár türelmi edictumának köszönhetjük.

---

[15] A házban három csapás van: eső, rossz asszony és füst.

– Az ám. Az már igaz. De már ugyanannyi erővel azt is megengedhette volna a császár, hogy templomaink ajtajai az utcára nyíljanak, s harangot is vehessünk megunknak, így most a káposztáskerteken keresztül kell az istenitiszteletre járnunk, a harang helyett deszkát kalapáltat a pap a híveknek, mint az abrakoló dragonyosoknak. Már biz ezt egy füst alatt megadhatta volna a császár.

– Tudja, urambátyám: „A dinnye! A dinnye!”

– Igazad van: megadom magamat. A saját szavammal fogtál meg. Még ez a dinnye sem érett meg: várjunk rá türelmesen. Patientia: baráttánc. Te addig eredj a szobámba, s mulasd magadat, míg én a templomba járok.

– Hát én nem mehetnék urambátyámmal együtt oda?

– Nem, édes öcsém; ebben a habitusban, amiben itt állsz, velem a templomba nem jöhetsz; mert ha a papunk meglát, rögtön kiprédikál. Különben sem jó lesz így magadat mutogatnod a városban, mert az a kisebbik baj, hogy minden kutya utánad fog iramodni, de nagyobb az annál, hogy minden ember azt fogja rólad mondani: „Ahol megy a bécsi úr!”, s kész a gyanúper ellened. Most csak tedd el magadat a háznál; délután én bekocsikázok Budára Nagy János uramhoz, aki magyar ruhákat készít, s attól hozok ki neked egy egész öltözet ruhát, amilyenben igaz magyar ember szokott járni; *„kancamentét, sábeszteklit*; egyszóval becsületes magyar köntöst.

(A kancamente volt egy kvekker-formára szabott, de mégis körülprémezett, zsinórral kikacskaringózott felöltő, a sábesztekli pedig egy háromszegletűre behajtott szélű kalap. Mikor ahhoz a múlt század ivadéka az ezüstös kardot felkötötte, meg volt a lelke nyugodva benne, hogy egészen Tuhutumhoz hasonlít.)

– Ad vocem: köntös: Hát urambátyámnál még mindig tartja magát a kyrie eleison?

– Tartja bizony. De ki kell ennek szolgálni a maga árát. Mert drága köntös ez énrajtam.

Tudniillik, hogy valami nyolc esztendővel azelőtt az öregúrnak a kertje kőfalán át egy tolvaj mászott be éjszaka. Az először is a méhest feltörte, a köpűket mind elrontotta, azután meg a félérett dinnyéket sorba mind meglékelte, azokat is elpusztította, akkor János úr felébredt a nagy kutyaugatásra, kiszaladt a kertbe a fokossal; a tolvaj megugrott, de a nyakába vetett kirilájszum ott maradt a káros fél kezében. S azóta János úr jure neoacquistico viseli a tolvajtól elvett felöltőt híven, még a templomba is abban jár. A tolvaj természetesen sohase jött azt reklamálni.

Kilencedik fejezet

(Mell nem akkeeppen veegzevdic, mint a mikeeppen kezdevdic wala.)

A postamester úr mindent akképpen végzett el, ahogy megígérte: elkezdve a ruhától a házig. Mindent a legjutányosabban szerzett be az unokaöccse számára.

– No, én már *megházasítottalak,* most már rajtad a sor, hogy *megházasodjál.* (A magyarnál a ház és a feleség egyet jelent.) Valami sok retyemutyát (értsd bútort) ne végy belé; mert a feleség majd hoz eleget. Magadnak nem kell egyéb egy nyoszolyánál, egy asztalnál, egy almáriumnál meg egypár széknél: azt nagyhamar csinál az asztalos; de ha akarod, megveheted a volt házigazda holmiját is, aki most már valamelyik ángyának a nyakára megy élősködni. Nincs már annak egyébre szüksége, mint egy légycsapóra. Addig, amíg asszony jön a házhoz, az egyik szolgálómat odaadom kölcsön: az fejni is tud. Tehenet okvetlen kell tartanod; aztán otthon főzetned, mert itt nincs se kávéház, se vendégfogadó, mint Bécsben; hozzám sem járhatsz el mindennap, ha az esők beállnak, mert akkor térdig ér a sár az utcán. A borospincédnek a kulcsát pedig sohase bízd másra.

Ráby Mátyás megfogadta szépen a jó tanácsokat, s egészen aszerint rendezte be az újon szerzett házat, mint aki ott szándékozik megtelepedni. Az ugart felszántatta, búzát vettetett bele; a szőlőt befödette, s bevásárolta a télire valót. Ismeretségeket azonban még egyelőre nem kötött senkivel, mintha senki sem érdekelné; a látogatói irányában pedig nagyon szófukar volt: úgy kellett belőle kipréselni a szót.

A köznép között azonban mégis híre terjedt, hogy az az úr, aki most itt letelepedett, a császártól van küldve, azért, hogy az elöljáróságnak *hátulkösse a sarkát.*

Egy este, jó későcskén, négy idegen férfi jelent meg Ráby tornácán, akik a kertajtón át jöttek be az udvarra. Mind a négy rác volt; az első közülök, aki magát és a többieket bemutatta, Avakumovics György volt; a másik három neve nem megtartani való, azokkal nem lesz semmi dolgunk.

Ez az Avakumovics volt az, aki a tanácsházban azt az indítványt tette, hogy a nagy cassa tartalmát legjobb lenne felosztani. Akkor letájcsolták, s azért bosszút esküdött.

Ez a négy férfi késő éjfélig ott maradt Rábynál. A szolgálót kiküldték a tehénistállóba, hogy ne hallgatózhassék az ajtón.

Nagy dolgokat beszélhettek Rábynak; mert eltávozásuk után az nemhogy lefeküdt volna, hanem papirost vett elő, egész éjjel írt, s reggel egy egész paksamétát vitt fel a postamesterhez, amit staféta által küldött fel Bécsbe.

Az öregnek csak annyit mondott, hogy „Valóságos Sodoma és Gomora!”

Az öreg tudott már valamit. Tőle kérdezősködtek a rácok, hogy mikor lehetne a „nagyságos urat” otthon találni.

– Pedig még csak az „egyik” panaszkodott a „másikra”; hát még majd ha a „másik” kezd el panaszkodni az „egyikre”? Mert mind egy húron pendül ám ez! – monda János bácsi.

Ráby azt mondá, hogy még ma fel akar menni Pestre, s lovakat kért.

Nagybátyja aztán utasítást adott neki, hogy melyik vendégfogadóba szálljon Magyarország fővárosában. Legjobb a „Fehér farkas”; de nem a pesti „Fehér farkas”, hanem a budai. A pestiben húsz krajcárt is fizettetnek egy szobáért,

azért, mert a Hatvani utcában van.[16] A „Zöld ház”-ba pedig éppen ne menjen: mert oda hamis nasi-vasi játékosok járnak. Aztán sorba köszöntette valamennyi pesti, budai ismerősét.

Ráby Mátyásnak csakugyan az volt a legelső dolga, hogy Tárhalmyékat felkeresse Pesten.

Tárhalmy megyei főjegyző volt, s a megyeházban lakott. Ráby tudta ott jól a járást, patvarista korában mindennapos volt. Amint a megyeház kapujához ért, ott állt az útjában az őrt álló hajdú, nyalábra fogott puskával, s egyik lábát a másikon keresztbe téve, a fél vállával nekitámaszkodott a kapufélnek. Keresztül kellett volna rajta lépni valahogy.

– Ugyan édes atyámfia – szólítá meg Ráby a vén hajdút, akit név szerint is ismert –, nem tudja megmondani: itthon van-e a tekintetes pronotárius úr?

A közbiztonság őre végignézte tetőtől talpig a kérdezőt, s aztán a fogai közül egy hegyeset köpve annak a két piros, sarkas, csatos cipője közé, azt mondta rá nagy fumigálva:

– Ha tudná, nem kérdezné az úr.

Ráby nagyot bámult; hanem aztán a csatos cipő megmagyarázta neki, hogy hol a hiba. Visszafordult szépen; hazament a „Fehér farkas”-ba (a Hatvani utcaiba), levetette a csatos cipőt meg az egész német viseletet, amiben Budapesten reméllett parádézhatni, s felvette helyébe az igazi magyar dolmányt, felkötötte hozzá az ezüstös kardot, s úgy ment vissza megint a vármegye házához.

De már messziről elkezdett a hajdú glédába állni, s olyat prezentírozott neki a puskával, hogy zörgött azon minden. S mikor másodszor kérdezte tőle, hogy itthon van-e a főnótárius úr, egész becsülettel elmondá, hogy az bizony most ment ki éppen; de azt mondta, hogy mindjárt visszajön; csak tessék felsétálni szépen, odafenn van a kisasszony, az szívesen látja a *tekintetes urat!*

(„Ruha: tisztesség!” Ráby uram!)

Ráby sietett föl az ismerős falépcsőkön, amik már középen ki voltak kopva a sok járás-keléstől. A téglával kirakott folyosón szemközt jött rá nagy csörömpöléssel a vármegyeház legrégibb lakója, a „Csajkos”, másodmagával. Az is rab volt. Csakhogy a Csajkos volt a legtekintélyesebb; mert annak harminchárom fontos vas volt a lábán: minden lépéssel egy félkört kellett neki csinálni maga körül a lábával a nehéz lánc miatt. Vizet vittek fel a kútról a vicispán konyhájába egy nagy fedett vendelyben, rúdon emelve. Ráby megszólítá az öreget, aki hírhedett lókötő volt: „No, öreg, hát még mindig itt szolgálja a vármegyét?” – „Az ám – felelt az, zsíros süvegét még mélyebbre húzva a szemére –, mert a császár mégsem koronáztatta meg magát.”

No lám: még a rabnak is az a baja, hogy a császár mért nem koronáztatja meg magát. Bizonyosan arról beszélnek egymás között odalenn, hogy a koronázás napján általános amnesztia lesz adva a raboknak, s mind eleresztik őket. Hová le nem hatol a politika?

---

[16] Átellenben volt a mostani nemzeti casinóval.

Rábynak nem kellett vezető ezen a helyen. Tudta jól a járást, az időt is, amikor látogatóba lehet jönni: délután három és négy óra között. Elébb a kancelláriába megy az ember, ott leteheti a kardját meg a kalapját, ami nem szükséges a vizitához, ott bizonyára talál egy patvaristát, aki *körmöl;* attól megtudja, hogy itthon vannak-e? Elszedték-e már az asztalt? Nincs-e beteg a háznál? Ha ezt megtudta, akkor aztán a konyha felől kerülhet (mert az irodából nem illik a női lakosztályba átmenni). Ott nincs se inas, se komornyik, aki bejelentse a látogatót; hanem maga bekocogtat az első szoba ajtaján, ha azt hallja, hogy „tessék", benyit rajta, s vagy ráismernek, vagy megmondja, hogy kinek híják.

Az ismeretes ebédlő volt az, ahol Matyi úrfi patvarista korában annyiszor segített boldogult asszonynénjének pulykát, libát trancsírozni; s ahol aztán, eltakarítás után, a fehérnép összeült – fonni.

Most is ott ülnek: a két szolgáló meg a leányasszony, a kerekes guzsaly mellett. Szép kis „velocipede" volt ez, a hajdankori úrhölgyek számára! Egyúttal fortepiano is. – De jól emlékszem még a zenéjére!

A Mariska csakugyan nagyon megszépült: ámbár igen egyszerűen volt öltözve és fésülve; ahogy János bácsi mondá. Azt is jól mondá János bácsi, hogy a kisleány szépen elpirul, mikor megszólítják. Most megszólításra sem volt szükség: elég volt a belépőt meglátni, hogy arca kigyulladjon. – De még másban is igazat mondott János bácsi. A kisleány a kerekes rokka mellől fölkelt tiszteletteljesen; eléje ment a látogatónak szemlesütve, s mielőtt az sejthette volna a szándékát, gyermeteg pukkedlivel, *kezet csókolt neki.*

Ráby csaknem megharagudott érte.

– De ugyan, Mariska, hát nem ismer?

– Hogyne ismerném, Ráby bácsi?

– Hát akkor hogy csókolhat *nekem* kezet?

– Kegyelmed már nagy úr…

– De hát ha akkora úr volnék is, mint Eszterházy herceg, még akkor sem illetne meg, hogy nekem csókoljon kezet – egy kisasszony.

– Kérem: én nem vagyok kisasszony.

– No, hát én sem vagyok nagy úr. Mármost nyújtsa a kezét, hadd adjam vissza a kézcsókot.

Arra pedig a leány mind a két kezét eldugta a háta mögé.

– Akkor én aztán mindjárt kisasszony lennék! Tessék leülni, kérem.

Azzal helyet mutatott Rábynak a bőrkanapén, maga pedig visszaült a kerekes rokka mellé, megnyálazva a nyelvecskéje hegyével a rózsaszínű ujjai hegyét, s folytatta a szöszke len szálainak selyemvékony fonállá eregetését. Amellett beszélgethet az ember.

A két szolgálónak azért nem volt szükség elhagyni a szobát. Azoknak szabad, sőt illik meghallani, hogy a kisasszony meg a látogató úrfi miről beszélnek egymással.

Matyi úrfi azonban azt hitte, hogy majd könnyen segít ő azon, hogy a szolgálók ne fülelhessenek a diskurzusra: német szóra húzta széjjel a száját.

– Was machen Sie?

A leány ránézett a nagy kék szemeivel, s e tekintetben bámulat és neheztelés volt. – Pest vármegye házában, a magyar szabadság Sion-hegyén, azt a szót intézni egy magyar nemesleányhoz, hogy „Was machen Sie?” Azután lesütötte azokat a szép szemeket, s halkan rebegé:

– Én nem tudok németül.

– Nem tud németül? Hát aztán mikor a pesti burgerek bált adnak, hogyan beszél a táncosával?

– Bálba engem nem visznek, s táncolni nem tudok.

– Nem táncol? Hát mivel mulatja magát?

– Mikor ráérek, olvasok.

– De hát mit olvas, ha nem tud, csak magyarul?

– Van édesapámnak igen szép bibliotékája, amit abból édesapám kiválaszt, azt szabad elolvasgatnom.

– Példának okáért?

– Hát azt a szép „Cancionalét”.

– Szent úr Isten! A *Cancionalét!* A jó Heltai Gáspár énekes krónikáját –, melyben „kuelemb-kuelemb fele zep dolgoc vadnac nyomtatua az Magyari királyocrol es egieb zep lut dolgocrol. Gionorusegessec oluasasra es hallgatasra.” Nyomatott 1574-ben! S ez magának a legutolsó olvasmánya?

– Édesapám megígérte, hogy majd később a *Zrínyiászt* is ideadja; de most még nem értek hozzá.

– Hát aztán az egész napot mindig csak a ház körüli dolgokkal tölti?

– De van egy kis kertem az udvaron. Szeretem a virágokat.

– Hát énekelni nem szokott? Nincsen gitárja?

– Nekem volna kedvem hozzá; de édesapám nem szereti a gitárt. Azt mondja, ez csak diákok kezébe való.

Most egyszerre egy harmadik is beleszólt a beszélgetésbe. Egy ökölnyi kis emberke. Nálunk „seregélynek” híják. Ott volt a falon, drótkalitkában. Igazi ember az, csakhogy kiadja magát madárnak: így kikerüli az adófizetést meg a robotba járást.

Ráby úr meglepetve fordította vissza a nyakát, amint a háta mögött azt kérdezték:

– Matyi bácsi, mit csinál?

A leány pedig fülig pirul, s szemérmes bosszankodással csitítja a fecsegő tollas embert. Annak pedig az a szokása, hogy mentül jobban csitítják, annál jobban igyekezik produkálni, hogy mit tud még. Fütyölni, öblögetni, vizet tölteni palackból, trombitálni, s aztán megint Matyi bácsiról beszélni. „Matyi bácsi de soká…” szerencsére a mondat végét elkerepeli: azt már nem tudta megtanulni. Az árulkodó!

A két szolgáló a fejét egymáshoz dugva vihog a kályha mellett, Mariska pedig halkan rebegi:

– A leányok tanították mindenfélére: én nem is tudtam.

A mentség csak még jobban megerősíti a gyanúpert. Eszerint a Matyi bácsiról sokat beszélnek annál a háznál. A leányok is. Még a madár is. Még a kerekes guzsalyak is! A kétszárnyú tanú mind kifütyörészte azt a nehéz titkot.

Íme, egy leány, aki tizenkét esztendős korától tizennyolc esztendősig nem *„tanult”* semmit, és nem *„felejtett”* semmit!

Ilyen virágot sem rejteget már más ország: csak a Pannonia Hunnorum.

Sok más egyéb apróságot talált még ott Ráby Mátyás, ami titkos szavakban őhozzá beszélt. A varróasztalon még ott voltak a cifra skatulyák, amiket ő készített patvarista korában, cérnagombolyag, olló, gyűszűtartónak: szárított virágok, egy bokréta összerakva, üveges rámában, egy ágy fölött; nem ismert-e egyenkint rájok? Semmi sem veszett el: minden meg van tartogatva, s az az írótoll, amit legutoljára használt az irodában, a zászlójára írt nevével, oda van dugva a tükör mellé.

Pedig hiszen nem vártak rá, nem voltak ez emlékek az ő látogatásának hírére előkeresve, s látványul kirakva. Mindennapos megszokott gondolatok tanújelei ezek: ereklyéi a legigazibb oltárnak, egy ártatlan leányszívnek, aki végtelenül szeret – és még nem tudja, hogy mi az.

Óh, beh háládatlan volt Ráby Mátyás a maga sorsához, mely számára egy ilyen kincset tett félre. Hiszen nem esik az jól a fiatalembernek, ha azt látja, hogy olyan nagyon szeretik valahol! Hogy olyan szertelenül hűségesek hozzá! Hogy van valaki, aki játékos kisleánykorától egész pártás hajadon koráig megtartogatja a szeretetét! Nem kell érte küzdeni; nem kell meghódítani; csak *haza* kell jönni hozzá! De nem tetszik az ilyen könnyű birtok egy gavallérnak! Annak az kell, hogy az imádottját vetélytársak rajongják körül, kilencvenkilenc elbolondított között ő legyen a győztes századik (akit legjobban elbolondítottak), az kell neki, hogy egyszer eltaszítsák, másszor visszacsalogassák, a szívét megkínozzák, tűzvízpróbán keresztülvigyék; elébb jól kétségbe ejtsék, azután megvigasztalják. Ilyen kell a módi gavallérnak!

Szinte jólesett már, mikor a fecsegő madár a sok „Matyi bácsi” helyett egyszer már arra fordítá a szót, hogy „du spitzbub”. Ez pedig már nem a vendégnek szólt: mert a spitzbubot, ezt az ősalkotmány védvárában kivételképp forgalomban levő egyetlen német szót a tollas ember a Miska hajdú számára szokta fenntartani. Mikor az belép a szobába, annak mondja azt, hogy „spitzbub”!

– Ni! Hogy rám ismer az a csúnya madár! – szól vigyorogva a hajdú, s csak azután jelenti be a tekintetes ifjú úrnak, hogy a tekintetes főnótárius úr már hazaérkezett, s ott vár reá a kancelláriában.

Ráby Mátyás fölkelt a kanapéról, s kezdett búcsút venni.

A kisleány kikísérte az ajtóig.

Ott az „Isten áldja meg” szónál kezét nyújtá a leánynak, aki félve tette bele a magáét, mintha a kézcsóktól tartana, ami aztán nagy szégyen volna reá nézve. – És amikor aztán Ráby ezt a félve nyújtott s örömest ott hagyott kezecskét, ezt a bársonysima delejárasztó talizmánt kezében tartá, egyszerre föltámadt benne a régi ember. Egy kérdés jött a nyelvére; az a kérdés, ami tulajdonképpen idehozta: az a kérdés, amit a szemei elmondtak volna, ha a leány föl mert volna azokba nézni.

És a leány ajkain is ott lebegett egy kérdés: „Meddig marad még kegyed itthon?” Ha annak hangot mer adni, akkor arra az lesz a válasz, hogy „Sokáig, na-

gyon sokáig!” – Mire múlhatlanul azt kell válaszolni: „Akkor látogasson meg bennünket sokszor, igen sokszor”, s ahhoz jön magától egy önkénytelen kézszorítás – amit aztán lehetetlen nem viszonozni, s aminek a vége utoljára ez a szó: „örökké”. – Így kellett volna tenniök.

Ahelyett úgy tartották egymás kezét a kezükben, mint akik mind a ketten attól félnek, hogy a másik kezet akar csókolni.

Most az egyszer tartotta kezében Rába Mátyás azt a vékony, láthatatlan selyemfonalat, amit a nagy Ismeretlen minden halandó elé lebocsát egyszer az életben: jó, ha megragadja! Az keresztülvezeti őt az élet minden viszontagságain; jaj, ha elszalasztja! Esik, botlik, töri, zúzza magát, míg elpusztul, elmerül.

Rába elszalasztotta azt. Nem mondta ki, amit a szív dobogása diktált. Majd máskor! Majd később.

Ilyen máskor pedig nem következett el soha.

– Isten áldja meg! – rebegék egymásnak. És az igen jó szó. Mert megáld az Isten minden embert; de arról az Isten sem tehet, ha sok ember van, aki magamagát nem akarja megáldani.

…Sohasem szoríthatták meg többé egymás kezét.

Tizedik fejezet

(Mellben elmondatic, mi oknaal fogva kell mindeneknec akkeeppen lenni, az mikeeppen wadnac, ees nem penigh azonkeeppen, az mikeeppen lehetneenec.)

Amint a kancelláriába visszatért Rába, a patvarista azt mondá neki, hogy a principális ott várja a palotában. (Palotának hítták azt a szobát, ahová csak kitüntetett vendégeket volt szokás bevezetni, ami családi ünnepélyek alkalmával szokott nyitva lenni. Itt már fénymázos bútorok is voltak, és képek a falakon, aranyozott állványú óra is volt benne, amit minden ünnepnapon felhúztak – a többi napokon nem járt.)

Tehát az nagy kitüntetés volt Rábyra nézve, hogy a protonótárius nem a kancelláriában fogadja őt, hanem a díszszobában. Ehhez a becsülethez fel is kötötte a kardját, úgy nyitott be az ajtón.

A főjegyző még most is szép, méltóságteljes arcú férfi volt, sűrű szürke haja hátrafelé simítva; de nem copfba fonva, hanem magyarosan a fejtetőn egyik fültől a másikig érő görbe fésűvel leszorítva. Bajusza is volt, de kurtára nyírott, egyéb része az arcának simára borotválva; kurta, csípőig érő prémes dolmányt viselt, ami a derekán széles gombkötő övvel volt átkötve, arról csüggött le egy kis tarsoly, amiben rendesen toll és kalamáris volt, az óralánc tisztességesen onnan csüggött ki a nadrághasítékból; s minthogy már ennél az öltönydarabnál vagyunk, amit a magyarok nem neveznek „inexpressible”-nek, azt is el kell róla mondanunk, hogy az akkori magyar divat szerint az kétféle színű posztóból készült, csí-

pőtől combtövig sötétzöld volt, azon alul a csizmaszárig piros; s elöl a két lábszáron kihánytatva akkora zsinórcifrázattal, mint egy lefelé fordított gótikus münster tornya. És ez szimbolikus divat volt: ez jelezé hazánknak a török járom alul való felszabadulását, miután a török hódoltság alatt tiltva volt a zöldet, a próféta szent színét, lábszárra húzott öltözetnél profanálni.

Matyi úrfi meg volt akadva az üdvözlés módja iránt. A franciás köszöntés nagyon sok előre-hátra lépegetéssel, csoszogással, derékmeghajtással jár; a németnél meg az a szokás, hogy egymásnak a tenyerébe csapnak, azt megrázzák, mintha zabra alkudtak volna, s most arra paroláznának; a régi magyarnál pedig az volt a szokás, hogy az ifjabb az öregebbnek kezet csókolt. Matyinak eszébe jutott az a kézcsók, amit ő kapott eljöttekor, s az határozott nála. Visszaadta az apának. Amire a hajdankori principális arca felderült.

– No, lásd – mondá tiszta mély hangon –, hajdanában én ezt azzal szoktam viszonozni, hogy a markommal felborzoltam a hajadat; most ezt se tehetem már, hisz elrontanám vele a frizurádat, amin három frizőr remekelt. Ugyan nem sajnáljátok a lisztet így elpazarolni? Eddig a molnárokat csúfolták lisztlopóknak.

Matyi úrfi kapott rajta, hogy az öregurat ilyen jó kedvében találta, s folytatni akarta a tréfát.

– Sokkal jobb, hogyha liszt közé keveredem, mintha korpa közé keveredtem volna.

– Pedig aligha korpa közé nem keveredtél, édes öcsém!

Ráby csak elbámult.

Most aztán Tárhalmy arca elkomorult.

– Én tudom jól, hogy miben jársz te itt most.

– Itt? (Tudná talán?)

– No – nem itt: énnálam; hanem itt: az országban, s nem kések felőle megmondani a magam véleményét, ha meghallgatod.

– Sőt kérem.

– Hát, tudod, édes öcsém: én mindenkor nagyon szerettelek: mint a tulajdon fiamat. Szép tehetségedet mindjárt felismertem, s azt mondtam, nagy ember lesz belőled! Jobb erkölcsű, nemesebb érzésű ifjút keresve sem lehetne találni náladnál. Becsületed tisztaságáról pedig akkora ideám van, hogy rád mernék bízni akár egy olvasatlan milliót, akár egy ártatlan hajadont; … hanem azt mondom neked, édes öcsém, hogyha azon az úton haladsz előre, amelyen elindultál, itt fogsz megrohadni Pest vármegye tömlöcében! – És én mindennap fogom hallani a láncod csörgését, és egy ujjamat nem fogom kinyújtani, hogy megszabadítsalak!

– Azért, mert a nép barátja vagyok?

– De a nemzetnek ellensége!

– Hát nem a nép a nemzet?

– Nem! A nemzet a nemesi Karok és Rendek. Ti idealisták (elöl a császártokkal) nem látjátok a fától az erdőt, a néptől az országot. Ráfogjátok az ősi házra, hogy az börtön, s le akarjátok rombolni, hogy szabaddá tegyétek a benne lakókat, s hogy minden embernek jusson belőle egy tégla.

– Megvárjuk-e, míg a vihar szakítja a fejünkre a házat?

– Ez a ház sok vihart kiállt már kilencszáz esztendő alatt.

– A lengyeleké is oly régi volt, s a szomszédok szedték széjjel.

– Most azután boldogok a lengyel parasztok, ugyé?

– Az a sajnos, hogy nem érzik, hogy mit vesztettek „clitellas dum portem meas”[17].

– Hiszen hitesd el a köznéppel, hogy a tirannizmus alatt boldogabb lesz, mint a constitutio alatt, s megtalálod – Hórát és Kloskát. Még ott fehérlenek a csontjaik a keréken!

– A constitutióban a hiba, ha a nép „egy” zsarnokot könnyebben elvisel, mint ötszázezeret.

– Te fiú! Az az ötszázezer zsarnok ennek az országnak védelmezője a csatatéren, bírája, rendfenntartója, pásztora s tanítója.

– Volt eddig! De a kor meg nem áll ott, ahol a magyar középkori alkotmány behelyezkedett. Az idő jobb honvédelmet, jobb igazságszolgáltatást, jobb közigazgatást, javított vallást s jobb közoktatást követel.

– De mindezt egy hatalomszóval megteremteni Magyarországon nem lehet. Másutt sem! Mi még csak passzív ellenállással védelmezzük ázsiainak csúfolt alkotmányunkat; de a németalföldiek már fegyveres kézzel védik a császár által eltörült „Blyde Inkomst”-jukat. Nem érti még azokat az ideákat senki, amiket a császár élő hússá és vérré teremteni akar.

– Mikor Jézus elkezdte a maga tanait hirdetni, csak tizenkét ember volt, aki megértette, abból is egy áruló lett. Ha ő akkor visszarettent volna a nép értetlenségétől, a farizeusok haragjától, a papok bosszújától, s az olimpi istenek majorum et minorum gentium gyülekezetétől és a bizonyos Golgotától: – hová lett volna a „szeretet vallása”?

– Éppen jó példát hoztál fel: a Jézust. Ő az egész világ idvezítője lett: Messiása minden népeknek; de a saját nemzetét, a zsidót semmivé tette. Mennyországot nyitott meg a kerek föld népének, de a maga népétől elvette a hazát. Az ő győzelmével Izraelnek nem volt a Kanaánban megmaradása többé. – Ilyen Izrael vagyunk mi, magyarok, József császárral szemközt. Az ő doktrinái lehet, hogy új érát fognak alkotni az egész emberiségre nézve; de minket, ős magyar nemzetet, megsemmisítenek.

– A kérdés tehát csak az, amit a dodonai berek elénkbe dörg, hogy mire van nagyobb szüksége a jövendőnek: arra-e, hogy legyen egy szép, nemes, dicsőséges magyar nemzet – vagy arra, hogy legyen népszabadság?

A főjegyző e szónál cordialiter nyújtá kezét az ifjúnak.

– Ez tiszta kérdés volt. Becsülöm benned az őszinteséget. Még eddig akárhány proselytája a császárnak került velem össze, mind azzal akart ámítani, hogy hiszen ez a két nagy antagonista kiegyeztethető, hogy a nemesi privilégiumnak lerombolása után a jogegyenlőség, a közteherviselés mellett is lehetünk még az a nemzet, aki voltunk. Te pedig őszintén kimondod, hogy ez egy alternatíva, ami

[17] Ha rajtam marad a nyereg.

között választottál; én is. Én azt hiszem, hogy ennek a világrésznek nagyobb szüksége van arra, hogy itt, ezen a helyen, létezzék egy alkotmányos, hazaszerető magyar nemzet, mint arra, hogy a parasztnak hetenkint eggyel több elheverni való napja legyen, s ahelyett, hogy az ország színe-java parancsol a sokaságnak, ezentúl a sokaság parancsoljon az ország színe-javának.

A fiatalember elnevette magát.

– Azonban én, kedves urambátyám, egy kisujjammal sem jöttem érinteni ősi alkotmányunkat; mert az én egész misszióm abból áll, hogy bizonyos égrekiáltó visszaéléseket, amik egy kamarai uradalomhoz tartozó községben elkövettettek, megorvosoltassak.

– De ki bízta ezt rád?

– Először a császár, másodszor a nyomorgatott nép maga.

– Itt van a hiba. Ennek a kettőnek nincs joga neked megbízást adni. Ez a jog a megye közönségeé.

– De a korona joga követelni, hogy a megyei közönség ezt a jogát gyakorolja.

– Az igaz. Ha eddig mégy, még akkor a lábadat nem ütöd meg sehol. A megye megteszi, amire fel lesz híva. De tovább ne lépj, mert ott vas van!

– És ha a megye rosszul fogja ezt a feladatát megtenni?… Mert a saját hivatalnokai is bűnrészesek e népnyomorgatásban!

– Tudom.

– Kegyelmed tudja? És mégis azt mondja, hogy ne lépjek tovább? – Igen. Nem titok. Tisztviselőink egészen fölfelé menő láncolatban mind complicitásba vannak keveredve azokkal a népnyomorgatókkal, akiket te megfenyíteni lejöttél. S a legelső *tisztújítási* gyűlésen én magam leszek az, ki vétkeiket nyílt szóval a generalis congregatio, a Karok és Rendek színe előtt szemeikre fogom hányni – és egy is közülök meg nem marad a maga székében, azt fogadom! De ki az oka, hogy restauratiót nem tarthatunk? Nem a császár? Addig pedig ezek a tisztviselők a mi választottaink, és inkább eltűrjük őket magunk felett, a hét főbűnnel megterhelve, mintsem helyükbe a császár által kinevezett hivatalnokokat fogadjunk el, ha mindjárt a szenteket hozná is ide az égből, a hét főerényekkel ékeskedve. Ez nem juris kérdés; ez nem humanitási ügy: ez az alkotmány kérdése. Ha a nép szenved, a nép majd kigyógyul; ember meghal, ember születik helyébe; de a constitutiónak nem szabad se szenvedni, se meghalni. – Amit te mondasz, az a császár szava, amit én mondok, az a nemzet szava. Halandó mind a kettő: a császár is, a nemzet is. – Meglássuk, melyik éli túl a másikat. – De neked annyit mondok, hogy abban a munkában, amit elkezdtél, senki, de senki segítségére az országban ne számíts, mindenkit ellenségednek tekints.

– Köszönöm – szólt Ráby nyugodtan –, az is egy segítség, megtudni, hogy csak egy emberben bízhatom; de afelől bizonyos vagyok, hogy nem hágy el.

– Ki az? – szólt Tárhalmy, azt vélve, hogy Ráby a császárt érti alatta; s egy keserű válasz előmosolya volt az ajkán.

– Saját magam.

Erre odaölelte őt magához a főjegyző, s érzékenyen kebléhez szorítá.

– Szegény fiú!… – Aztán eltolta őt magától. – Isten veled… Bár sohase látnálak többet!…

Hogy ezen bevezetés után semmi kedve sem volt Ráby Mátyásnak arról beszélni, hogy ő itt most háztűznézőben járt, az már természetes. Elment, anélkül, hogy a szép Mariskáról egy szót is szólt volna. Pedig azzal a szándékkal jött ide. Kutya dolog az a politika!

Tizenegyedik fejezet

(Mellben kimagiaraaztatic, millen naghi kevlevmbseegh leegien ioo baraatoc ees az ellenseegec kevzevtt.)

Alig húzta ki a lábát a kancellária felőli ajtón Ráby, amint a díszszobának az ebédlő felüli ajtaján meg bedugta a fejét Mariska leányasszony. Tárhalmy úr még ott járkált nagy léptekkel.

– Hítt engem, édesapám? – kérdé a lányka.

– Nem híttalak én, kisleányom. De hát gyere be!

– Haragszik, édesapám?

– Nem haragszom én, kisleányom.

– Pöröltek?

– Dehogy pöröltünk! Országos dolgok fölött disputáltunk, s az úgy hangzik az ajtón keresztül, mintha pörpatvar volna. No, gyere be hát egészen.

A lányka odasompolyodott hízelkedve az atyjához.

– De igazán nem hítt, édesapám?

– Nem én.

– Én úgy hallottam, mintha azt mondta volna, hogy „Mariska, holnap vendégünk lesz!”

– Igazságod van! – szólt elmosolyodva Tárhalmy. – Persze, hogy mondtam. Holnap itt ebédel nálunk Matyi bátyád. Lásd, hogy elfelejtettem volna.

– Pedig azt nekem jókor meg kell tudni.

– Igaz, igaz. Hogy a kedvenc ételeit elkészíthesd számára. No, hát csak láss hozzá. Kell valamit hozatni a „görögtül”?

– Nem kell semmi, minden van itthon.

A leány azzal kezet csókolt, mind a kettőt megcsókolta, s mint aki valami új ruhát kapott, olyan örömmel táncolt vissza a másik szobába. (Tudott ő táncolni, de csak úgy, a maga örömében, mint a madár.)

A két szolgálónak, nosza, rögtön abba kellett hagyni a fonást, az egyiknek a mozsárhoz állani és mandolát törni, a másiknak lisztet szitálni a dorongos fánkhoz. (Nem volt ám akkor numero nulla liszt.) Ő maga pedig citromhámozáshoz fogott. „Krisztuslábát” fog készíteni: az a Matyi bácsi kedvenc süteménye; nem is tudnak olyat csinálni a bécsi cukkerpakkerek. Volt aztán danolás az egész háznál. – Dehogynem volt szabad Mariskának danolni, ha kedve támadt hozzá! Csak-

hogy nagyon ritkán támadt kedve. S ha nem volt hozzá gitár: ott volt a szita, az is jó zenekíséret; aztán meg a rézmozsár, amiben a mandulát törték.

A főnótárius úr pedig kiment a hajdúhoz, s azt mondta neki:

– Hallja kend, Mihály, siessen azonnal tekintetes Ráby Mátyás urat felkeresni valahol a városban. Egész Pest nem nagy erdő. – Aztán mondja meg neki, hogy köszöntetem, szívesen látom holnap délre egy kanál levesre.

– Tüstüllést indulok, tekintetes uram; csak elébb a dolgomat elvégzem – viszonza a hajdú; az a dolog pedig abból állt, hogy a tekintetes úr csizmáit sorban megtisztítsa; ami nem volt olyan gyerek dolog, mint a mai világban; mert akkor még sárga, meg piros, meg zöld csizmát hordtunk; ha sár volt, lovon meg gyaloghintóban jártunk, az ilyen csizmának nem kellett ám suvick, hanem kréta, s mindegyiknek pengős ezüstsarkantyúja volt; azt ki kellett szépen fényesíteni. Amíg pedig ezzel elkészült a Mihály, addig bejárhatta Ráby Mátyás egész Pesten, Budán, ahány locumtenentialis és districtualis praeses volt, valamennyit.

Első volt a helytartósági elnök, akinél prezentálnia kellett magát.

Ehhez a látogatáshoz megint át kellett öltöznie, mert az már a császár által kinevezett főhivatalnok. Ide az udvari köntöst kellett fölvenni.

Őexcellenciáját bizonyos nimbusz vette körül; mindenki gyűlölte: az udvar is, a nemzet is, és egyik sem tudta nélkülözni. Szívós volt, és keresztülharaphatatlan, mint a kaucsuk. Amit nem látott jónak, azt hiába kísértette meg a császár, nem lett belőle „gálickő”; de a Tekintetes Rendek is hiába akartak mozogni, ahol ő kimondta, hogy nyugodjanak. Senkivel sem szimpatiált, senkinek sem járt kedvében. Ezért volt nélkülözhetetlen.

Ráby jól kitudakolta, hogy mikor kell őexcellenciájához látogatóba járulni, mert aki rossz órában lépett be hozzá, az háttal jött tőle kifelé. Öt órakor szokta a filagóriában meginni a kávéját, akkor leginkább megközelíthető.

Őexcellenciájának a külseje is ahhoz való volt, amilyen volt a híre. Verhenyeges arca, rosszul borotvált szakállal, levont szemöldökkel; azon természetes hibája miatt, hogy a nyaka félre volt görbülve a jobb válla felé, mindig alulról látszott felnézni az emberre. Haja tapírozva volt, és az is vereses; öltönye fél magyar, fél német, kopott és piszkos; elöl sárga az elhullatott tubáktól, amiben a mindig nyakán viselt Szent István-rend commandeur-szalagja is bőven részesült. A hangja visszataszítóan dörmögő volt. Aztán mindenkihez németül beszélt: és az rettenetes német nyelv volt; budakeszi dialektus, kecskeméti kiejtéssel; a beszéd közben sűrűn előfordult ez a mondat nála: „bihászman” (wie heisst man?), s akkor haragudott, ha a társalgó ki nem tudta találni, hogy mit akart ő most mondani.

Mikor Ráby Mátyás őexcellenciájának a szeme elé került, még akkor az csak félig itta meg a kávéját, s hagyta maga előtt állni a tisztelkedőt, folyvást nyilazó szemekkel lövöldözve feléje vizsgapillantásokat.

Csak mikor az utolsó cseppet is kihörpenté a findzsából, akkor kelt fel, és odalépve, azt mondá neki:

– Sind Sie ein Graf?

Ráby el nem tudta gondolni, hogy hogy jött ő kapóra ennek a kérdésnek. Mondta, hogy nem az, csak nemesember. Azzal őexcellenciája megfogta a két ujjával Rábynak a selyemmellényét, s azt hevesen megrázva, azt mondá:

– Hát ez, bihászman? Micsoda?

Ráby tudta már, hogy mi ez a bihászman.

– Az aranyhímzést méltóztatik érteni a lajblimon?

– Igenis, szolgálatjára. A „Kleiderordnung” parancsolatja szerint aranyhímzést csak a grófoknak szabad viselni.

Mert abban az időben Kleiderordnung volt. A császárnak még arra is kiterjedt a gondja, hogy alattvalói hogy öltözködjenek. Ami öltözet és cifrázat a grófoknak dukált, az nem volt megengedve a bárónak. Minden emberről az első látásra meg lehetett már tudni, hogy micsoda. A kalapja is megmondta. A hercegek és hercegasszonyok kalapján a tollprémezet fehér-fekete volt, a grófokén fehér, a bárókén fekete, a nemesemberekén fehér-piros és a színészekén világoszöld. Ezek tartoztak az arisztokráciához. Ami azon alul volt, annak nem competált toll a kalapja szélére. Hanem a színésznőknek köténynek is kellett viselni, mégpedig sárgát, kéket vagy rózsaszínűt. Még a fuschermestereknek is meg volt szabva az egyenruhája. – Pálcát mindenki viselt, de azon aranyzsinórt csak a hercegek, ezüstöt arannyal a grófok, ezüstöt a bárók, selyemcafrangot a nemesek, szalagot a színészek, síjat a polgárok; ezt a rendet a hölgyeknek is meg kellett tartani, kik mind nagy négy láb hosszú nádpálcákkal jártak. A hímzések a frakkon, mellényen és vállfűzőn pedig éppen egész heraldikai tanulmányt képezének.

Azért volt olyan nagy dolog őexcellenciája előtt az az aranyhímzés a Ráby mellényén, kinek, mint nemesembernek, nem arany, hanem csak ezüst járta volna meg, az sem hímzés, hanem csak paszománt.

– Ez a császári iroda titkárjainak a viselete – magyarázá meg Ráby.

– Az már más. – Különben a keményített máslis nyakravaló sem járná meg egy szimpla nemesnek.

Azzal körüljárta nagy gyanakodva a látogatóját.

– No hát – ilyen a bihászman? Hofkabinet-Sekretär? Még az a széles másli is a cipőcsaton. No, jól van. – Tudom már, hogy mért jött ide az úr. Referálták. – Tegye meg az úr a kötelességét. De jól vigyázzon mindenre, amit tesz, mert ha valahol elbotlik, senki sem lesz, aki fölemelje. – Ennyit mondok. Servus humillimus!

De Ráby nem hagyta magát ilyen könnyen kiexpediálni.

– Még én nem mondok „Servus humillimus”-t, excellenciás uram. Mert nekem excellenciádhoz egyenes küldetésem van; attól, aki mindkettőnkkel rendelkezik. Nekem kötelességem beszélni: excellenciádnak azt meghallgatni. Itt a császár credentionalisa.

A határozott hang egyszerre kitölt minden rang- és korkülönbséget. Őexcellenciája hiába találta azt ki, hogy a szobában alá s fel sétáljon; Ráby együtt tette meg vele a sétát, az ajtótól az ablakig, meg vissza, mindaddig, míg az egész rábízott ügyet a fülébe nem rágta őexcellenciájának, jól ügyelve amellett, hogy minden fordulónál jobb felől eressze nagyméltóságú sétáló társát.

Mikor aztán vége volt az előadásnak, akkor szépen meghajtotta a fejét, a csókaorrú kalap hegyét az álláig emelte, a jobb lábát hátrahúzva 65 fokú szögletben térdben meggörbíté, és sarkát fölemelte, s most már ő is „Servus humillimus”-t mondva, három etikettszerű korrekt lépéssel kihátrált az ajtón.

Alig tette be maga után az ajtót, midőn a szobából heves csengetés hangzott utána, amire a folyosón keresztül jött rohanva őexcellenciájának a titkárja: egy savanyú képű, lenparókás dicasterialis hivatalnok, csíkos szövetű kartonfrakkban; majd egymásba ütötték az orraikat. Az is nagyon megnézte nemes Ráby Mátyásnak a – cipőmáslijait, s megcsóválta azt a kiskutyafark módjára felkunkorodott copfot a parókás fején.

Hallatlan dolog az mégis! Hogy a császári kabinét titkárainak tulajdon olyan széles keményített máslijuk legyen a cipőjük csatján, aminő a grófoknak van, holott más nemesuraknak csak keskeny és lágy szalagot szabad rangjuk jelvényéül viselni ugyanott.

A mai kor fia és leánya ezen persze nevetni fog, s sehogy sem fogja elhinni, hogy ez tragikus dolog, mélyen sérti az alattvalók érzületét.

Nemes Ráby Mátyás innen egyenesen a districtualis commissarius úr lakására sietett, ki szintén Budán lakott, maga egy egész házban. Ennek a kapuja előtt már strázsa is állt. Azonkívül kapus is volt a bejáratnál, aki csöngetett, ha gyaloghintós látogató érkezett. Akkor még a gyaloghintó volt a „gőzsikló” fel a várba. Kocsin is fel lehetett menni; de azt nem köszönte meg az ember. Gyalog pedig nem volt tanácsos járni mert a *fedett* folyosón, ami a Vízivárosba levezetett, olyan sötét volt, hogy a magányos embert könnyen kirabolhatták.

A districtualis commissariushoz már nagyobb biztossággal sietett fel Ráby. Az bécsi ismerős volt: híres gavallér. Amint a komornyik bejelenté a vendéget, rögtön kiizent, hogy csak menjen be hozzá, most éppen a toalettjét csinálja, a régi jó barátot ez nem fogja zsenírozni.

Hja, bizony az akkori férfitoalett nem volt bolondság, s aki azt kiegészíté, a frizőr, a szabad művészek osztályához tartozott. Elébb simára kellett borotválnia őexcellenciája ábrázatját, azután elővenni az egyik pikszist, abból valami fehéret, a másikból valami gyönge pirosat mázolni az arcára; mert akkor nemcsak a delnők hanem a *delfiak* is festették magukat, majd finom pemzlivel szemöldököt rajzolni, azután meg egy ultramarin griflivel gyöngéd ereket a halántékra; azután a kipirosított ajkak fölé művészi kiszámítással odailleszteni a szépségflastromot.

S mikor készen volt a remekmű, csak azután kellett végezni a felbodorított, táskába font haj beporozását mely alatt, hogy a pictura el ne rontassék, a gavallér egy olyanforma hüvelyt tartott az arca elé, ami a cukorsüveg végét takaró papiroshoz hasonlít, míg a fodrász egy óriási nagy pamaccsal hajporfellegeket szórt a frizurájára.

Hát ezalatt lehetett diskurálni.

– Krisztigott, brúderkám! – üdvözlé a belépőt őexcellenciája. – Mindjárt készen leszek, s akkor szolgálatodra állok. Ülj le addig az olvasóasztalhoz, s mulasd magad a lektűrrel.

Ott a főhivatalnok asztalán hevernek a legújabb pamfletek „A Babylon”. – „Babel”. – „Ninive”. – „Briefe aus dem Mond”. – „Briefe aus der Hölle”. Fezer, Wucherer, Hoffmann Riederer nevezetes pasquilljai József császár ellen. De ott volt az „Antininive” is, s Batthyány „Tausend und ein Irrthum” ja és a „Babuk” – meg az „Unwahrscheinlichkeiten”. – A pamfletek stílusa olyan volt, hogy ahhoz képest a mai világbeli ellenzéki polémia még mind csak adventi prédikáció.

Szapperment! Az volt aztán a bors amit egyenesen a császár orra alá törtek! – S ő maga adta nekik hozzá a mozsarat, hogy hadd törjék.

– Mind ismerem én már ezeket – szól Rába Mátyás. – Nálunk is ott hevernek az irodaasztalon, minden szobában.

– S a császár nem haragszik érte?

– Sőt maga hozatja fel a pamfleteket, és velem olvastatja fel magának, és igen jókat nevet rajtuk.

– Másutt ezt a kiadót legalábbis kerékbe törték volna.

– József okosabb nemét találta ki számára a büntetésnek. Wucherer a pasquilljait harminc krajcárért szokta árultatni, s házakat vásárolt a nyereségen; most a császár azt teszi, hogy amint egy pasquill megjelenik az ő személye ellen, azt rögtön utánanyomatja, s árultatja nyolc krajcárért. Wucherernek a példányai mind a nyakán maradnak, a publikum mind a császár utánnyomatait veszi. A begyűlt pénzt pedig kiosztják a szegényeknek.

– Eh! Ez nem császárhoz illő ötlet! Sokkal fejedelemhez illőbb gondolat volna a fickót lenyakaztatni.

– A császárnak mind ilyen plebejus ötletei vannak.

– Azzal a gárdistatiszttel is mit tett? Nem tudtatok neki szólni? Akik közel vagytok hozzá. Pellengérre állíttatni egy nemesembert. Aztán miért? Azért, mert elvett a gárda kasszájából rongyos kilencvenhatezer forintot. Hiszen nem lopta el, csak elszámította magát. Nem tudta, hogy mibe kerülnek a szép asszonyok, akik hintóban járnak. Aztán lám, helyre akarta pótolni a hiányt becsületesen, három *alkimista* műhelyt is állított fel; de hát mégsem tudott aranyat csinálni. Az ilyen kis hiányt Mária Terézia az *udvari perselyből* szokta helyrepótolni.

– Hja, most annak kilyukadt a feneke.

Ezalatt a frizőr elkészült őméltósága fejével, s magukra hagyta az urakat.

Rábynak könnyű volt a felvett témából egyenesen áttérni az idejövetele céljára.

– A császár a közpénzek kezelésében a végletekig menő szigorral szokott ítélni. Most éppen azért küldött le engemet, hogy a szentendrei kamarai uradalom kezelésében észrevehető visszaélések kiderítését szorgalmazzam.

– Tudom, tudom – szólt őméltósága, otkolont töltve a tenyerébe. – Nekem is intimálva van a dolog. Hanem átkozottul unni fogod magadat abban a sárfészekben; vagy akár ebben a mi Krähwinkelünkben itt! *Noverre balettjei* után azt nézni, hogy ugrálnak a szarkák egyik fáról a másikra? – Hej, van-e már új operett társaság a Kärtner-kapui színházban? Vagy még most is minden igazgató sorban bukik benne? Háta lipótvárosi színházban adják-e még *Kasperlét?* Ah, milyen fölsé-

gesen játszta azt La *Roche!*[18] Hát a *Mercur, der Mode-Zauberer*-t hányszor nézted meg? Azt hallom, hogy tizenháromszor adták egymás után.

– Bizony, énnekem most más *Mercurokkal* van bajom, és másforma szemfényvesztőkkel, akik a szegény nép tarsolyából tudják kieskamotírozni a pénzt.

– Ördög vigye a parasztjaidat! Hát a Grabenen, a Kohlmarkton lornyettírozzátok-e még a szép hölgyeket? Fennmaradt-e még a Redutban a stájertánc? Hát az *„Arany Ábécé”*-be járnak-e még a cimborák? Hol van most estenkint az összejövetel a téli szezon alatt? A *„Púposhátú reménység”*-nél vagy a *„Nackender Herrgott”*-nál?

– Nem. Most *„Zur guten Frau”* jár a társaság. A kocsmacímeren egy asszony van lefestve – akinek nincsen feje.

– Hahaha! Nincsen feje? *Azért* jó asszony. Mit szól hozzá a kocsmáros felesége?

– De azt én most meg nem kérdezhetem, mert énnekem itt kell töltenem a telet számadások átvizsgálásával.

– Ostoba munka! Végezd el hamar, s eredj vissza Bécsbe. Mondd, hogy nem találtál semmit. Hát Pozsonyban a Grassalkovich herceg színházában voltál-e már? Azt mondják, hogy hetenkint *húsz forintot* fizet a társaságának, s azonkívül kosztot is ád nekik! Mit meg nem értünk? Pozsonyban! Csak nekünk kell itt az ország fővárosában ezzel a rossz truppal kínlódnunk. De hát az is jó, ha nincs más. Hát az öreg *Stephani* játssza-e még *Codrust?* Bizony Isten, egy foga sincs már. – Hanem a szegény *Jaquet Katharináért* kár! Kellemesen deklamált. Igaz-e, hogy a császár lefestette az arcképét, s a Burgban akasztatta fel? Tizenöt aranyat fizetett érte?

– Igaz, igaz, lefestette, felakasztatta, tizenöt aranyat fizetett érte, hanem hát kérem, méltóságos districtualis commissarius úr, kegyeskedjék az én szentendrei ügyemnek az előterjesztését is meghallgatni.

– Hiszen hallgatom, barátom. Egészen rendelkezésedre állok. Csupa fül vagyok. Csak beszélj. Ne confundáld magad azért, hogy én közbeszólok. Hallok én mindent. Hogy annyit kizsaroltak a szegény néptől? Hallatlan! Hogy ez ellen maga a rác pópa is felszólalt már! Derék ember! Éppen olyan pap lehet, mint a mi *Parhammerünk* Bécsben! Tudod, mikor nagypénteken odavitette magának az ebédjét a temetőbe, két vízbe főtt gombócot, s ott költötte azt el egy sírhalmon, a nép szeme láttára, estére meg odajött hozzánk a „Nackender Herrgott”-ba, s jóllakott strassburgi pástétommal. Hahaha! Folytasd csak! Hallgatom. Odahallgatok én. Nagyszerű gazságok, amiket felfedeztél! Az a *rejtett láda* históriája valósággal hasonlít a *„Soncha barlangja, oder die vierzig Räuber”* darab történetéhez. Mondd csak tovább! Az a nótárius megérdemelné, hogy oda jusson *Donáti* mellé az *armensünder kerkerbe*! Apropos! Igaz az a nagyszerű hamisítás, amiért egy nagynevű gróf börtönbe jutott? A legnagyobb szigorral kell az ilyen emberekkel elbánni. Ej, az olyan apró-cseprő szúnyogocskák, mint a te falusi nótáriusod, bíz-

[18] Nem a mostani, hanem a nagyapja.

vást fennakadnak a pókhálóban, de a nagy excellenciás dongók keresztültörnek rajta. Azokon kell példát szolgáltatni.

Ráby Mátyás egészen letett róla, hogy ő a maga szentendrei ügyét-baját elmondhassa a méltóságos úrnak úgy, hogy azt annak a kegyes fülei bevegyék. Jobbnak látta elhallgatni, s engedni, hogy hadd beszélje az ki magát.

Akkor aztán a méltóságos úr, aki igen fain ember volt, úgy tett, mint aki egészen megértette a dolgot.

– Csak bízd rám, kedves barátom, én utána fogok járni a dolognak. Számíthatsz a segélyemre. A vármegyei urak, ha renitenskednek, majd megtáncoltassuk őket. Hanem mármost nekem is van hozzád egy komoly kérdésem. Egy dologban szeretném a véleményedet megtudni. Valahányszor az öreg Ráday Pállal összejövünk, mindig összedisputálunk fölötte. Az a kérdés, hogy *Mozart*-e különb muzsikus, vagy *Kutzeloch?* Ráday azt állítja, hogy Mozart, én pedig azt, hogy Kutzeloch. Te ismered, hallottad muzsikálni mind a kettőt. Mi véleményed van felőle? No, nem kívánom, hogy rögtön választ adj. Gondold meg a dolgot, s ha megint lesz hozzád szerencsém, akkor majd kikérem az ítéletedet.

De inkább sohase jön ide többet Ráby Mátyás, mint hogy azt megmondja őméltóságának, hogy Mozart-e nagyobb, vagy Kutzeloch.

– No, de most már színházba menetel ideje van, kedves barátom. Ott játszik a trupp a Rondellában. Tudod, hogy mire való volt az a Rondella? Azt Zsigmond király azért építette, hogy onnan egy láncot húzat keresztül a budai csonkatoronyig, s a Dunán járó hajóktól vámot szed. Fölséges idea! Hunyadi Mátyás alatt meg azokat a perduelliseket csukták ide, akik az ügyeiket a római pápához apellálták. Az a „Mátyás diák” valóságos „gróf Falkenstein” volt magyar kiadásban.[19] Gyere velem oda. Van páholyom. Onnan rendre megláthatod a budai és a pesti szépeket. A darab nem sokat ér.

– Köszönöm, méltóságos uram, sajnálom, hogy nem használhatom e kegyes nagylelkűséget; de haza kell sietnem, s megírnom a tudósításomat a császárhoz.

– Ugyan minek az az irkafirka? *Ne irkálj te Bécsbe!* – No, ha nem akarsz ma velem a színházba jönni, hát akkor gyere el hozzám holnap ebédre, akkor majd beszélhetünk mindenféléről.

Ráby nem vethette szemére magas pártfogójának, hogy az meg ne adta volna neki a barátságos jó tanácsot: „Ne irkálj te Bécsbe!” Az ő részén volt a hiba, hogy a sok polyva közül ezt az egy magot ki nem tudta rostálni. Mégiscsak hazament firkálni Bécsbe.

Amint a helytartósági elnök úrhoz benyitott a titkárja, őexcellenciája ezt mondá neki:

– Melyik törvénycikk az, amely szól a „nobilis, cum rusticis tumultuans”-ról?[20]

---

[19] Az egyik Hunyadi Mátyás, a másik II. József álneve úti kalandjaik alat.

[20] „A parasztokkal zavargó nemes.”

A titkár maga volt az eleven Corpus Juris. Nemcsak azt meg tudta mondani, hogy a kívánt törvénycikk az 1514-ik 33-ik kaccsában foglaltatik, de szó szerint is tudta azt idézni. „Az olyan nemesek, kik a parasztság zavargásaiban részt vettek, száműzessenek, és minden világi birtokoktól megfosztassanak."

Őexcellenciája nagyot dörmögött rá, s a fogai közt rágogatta a törvénycikket kelletlenül, mint akinek az nem elég.

– Hát az a másik a „nota conjurationis"-ról?

– Az az 1536-iki 40. tc. – Az összeesküvés egyenlő vétség a hűtelenséggel. Vide Nota infidelitatis.

A kérdező megrázta a fejét.

– Hát a „consiliariorum calumniatores"-ról szóló törvénycikk?

– Az 1588-iki 48-ik. Szól eképpen: „Az ország tanácsosainak rágalmazója és méltatlanul vádolója *fejének és minden birtokának elvesztésére ítéltetik."* Foganatba vétetett a törvénycikk az ország akkori „altárnokmestere" ellenében.

– Jól van. Elmehet az úr. Őexcellenciája meg volt elégedve.

Hanem aztán megint visszacsengette a titkárt.

– Melyik törvénycikk szól a *„portatores causarum"*-ról?

– Az 1498-iki 63-ik. „Akik az ügyeiket az országon kívül eső fórumok elé viszik, elfogassanak, és a *csonkatoronyba* zárassanak." Ez azonban csak a lelki ügyekben támadt processusokra vonatkozik.

– Azt nem kérdeztem az úrtól. – Most már igazán elmehet az úr.

Őméltósága a districtualis commissarius úr pedig, aki Ráby előadása alatt úgy tett, mintha az egész szentendrei ügyre rá sem hallgatna, a Rondellába megérkezve, rögtön papirost, tintát, tollat hozatott magának a páholyba, s nem törődve vele, hogy Iffland „Gonosztett nagyravágyásból" drámája alatt hogy sírják tele zsebkendőiket a szép asszonyok, nagy sietve levelet írt a prefektus úrnak, melyben tudatta vele, hogy Ráby Mátyás mi járatban van; hogy a császártól van egyenes megbízatása a számadoltatásra, hogy már eddig is igen jól van mindenről értesítve: még a titkos nagy ládáról is tudomással bír; annálfogva jó lesz vele *csínyján bánni;* mert különben még bajt csinálhat az uraknak.

Azt a levelet még onnan a színházból éjszakai stafétával elküldte, egyenesen a prefektus kastélyához címezve, hogy a staféta a postamester házánál meg se álljon.

A Mihály hajdú pedig csak késő este érkezett vissza Ráby Mátyás lemondó válaszával a megyeházához. Nem jöhet el, mert már a districtualis commissarius őméltóságához ígérkezett holnapra ebédre.

– No, kisleányom – monda aztán a főnótárius Mariskának –, hagyd abba már a madulatöretést; Matyi bátyád nem jön el holnap hozzánk ebédre, mert ő holnap *nagy kanállal eszik.*

Vége lett aztán egyszerre minden danolásnak a háznál!

Tizenkettedik fejezet

(Kiben gengeen tvdtvl adatic, hogi meeg az kinchneel is wagion nagiobb kinch, mellel emberecnec ziweet meg lehessen weztegetni.)

Ráby Mátyás alig érkezett haza Szentendrére, rögtön tapasztalá, hogy már ott minden ember tudja, hogy ő mi járatban van itten. Egyszerre tyúkkal, kaláccsal forgolódott körülötte minden ember. A szolgálója arról értesíté, hogy távolléte alatt két hordó finom bort hengerítettek le a pincéjébe; s nem mondták meg, hogy ki küldi. Az udvarára szépen be volt állítva a télire való tizenkét öl fa. Azt sem tudni, hogy ki küldte. A baromfiudvara tele volt libával, pulykával, az mind úgy repült ide az égből. Hát még az a sok szép mákos kalács, ami egyszer csak itt termett az asztalon. Azt is mind az isten adta.

Kár volt Ráby úrnak olyan nagyon bosszankodni efelett! Ne búsuljon, majd eljön az idő, amikor meg valahányszor kihúzza a lábát a házból, mindannyiszor tisztára ki fogják rabolni – ugyanazok, akik most ajándékkal telehordták. – Szörnyen pattogott, hogy hozzá ne merjen a szolgáló semmihez nyúlni, amit ajándékba hoztak; mert rögtön elkergeti. A szegény Böske nagyon elbámult ezen. – Hiszen attól hízik az ember, amit ingyen kap.

A hazaérkezése napján pedig oda áll a kapuja elé szép négy lóval meg egy könnyű bricskával két esküdt polgár, akik közül az egyiket Paprika Péternek hívták.

Korábbi időkben hat esztendeig bíró volt, ilyenformán nagyon jó tudomása lehetett az itteni állapotokról. Betértek egy jónap-kívánásra Ráby úrhoz. Paprika uram mindjárt azon kezdé, hogy ilyen úrnak nem lehet lovak nélkül létezni ezen a vidéken, akinek olyan sok járása-kelése van. – Ez a négy ló kocsistul együtt eladó Ráby úr számára negyven magyar forintokért. Ne tessék az ár fölött elbámulni; azért nem lopott jószág ez; a város saját nevelése a négy ló; a bricskát meg remekbe csinálta a bognár.

Ráby Mátyás igen szép udvariasan megköszönte az atyafiaknak a szívességét; de neki az ekvipázs még ilyen olcsón sem kell, s nem szándékozik nagyobb úrnak mutatni magát, mint amekkora.

Azok csak nem hagytak neki békét, utoljára még szénát, zabot is ígértek hozni a négy ló számára, míg elvégre Ráby megmondta nekik kereken, hogy ide hiába hordanak ajándékot; mert azzal az ő feltett szándékát se jobbra, se balra el nem térítik.

Paprika Péter uram nagy hüledezve tért vissza a tanácsülésbe, ahol az esküdtek vártak rájuk, hogy mit végeztek.

– Jaj, bírák uraimék – mondta a küldött –, itt nem teszi meg a kis láda! Kemény embert küldtek a nyakunkba. – Ennél az öreg ládába kell nyúlni!

Meghányták-vetették a dolgot, s bíz abban állapodtak meg, hogy a „közjó kedvéért” eret kell vágni az e célra félretett kincsen: s az újabb kísérlet végrehajtásával megint Paprika Péter uram és esküdt társa levének megbízva; akiknek az ilyen eljárásokban már nagy tapasztalatuk vala.

Másnap tehát visszamenének Ráby Mátyás házához, és előadták neki világosan a dolgot. Hogy „itt van egy kis teher a saraglyában” – mert hát „a nyomtató lónak sem kötik be a száját”, s „asztag mellett kalászt szedni: jó!” – de hát „akit nem éget, az ne fújja a kását” – mert „aki molnárral utazik, annak lisztes lesz a kabátja” – aztán meg a „szakáccsal nem jó az embernek haragban lenni”. De hát különben is „bolond ember az, aki az ökör alatt is borjút keres”, ellenben „addig hántsd a hársfát, amíg hámlik”, sőt igaz az, hogy „ha ludat osztasz, a legjobb darabot magadnak tartsd”, de mivelhogy „akinek Krisztus a barátja, az idvezül”, tudnivaló pedig, hogy „a Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen” – a vége a dolognak az, hogy Paprika Péter uram a magisztrátus nevében, íme, *háromezer* darab körmöci aranyat teszen le Ráby uramnak az asztalára; amiért azután a tekintetes úr majd tudni fogja, hogy mit kell cselekedni.

Háromezer arany a mai világban is szép pénz, akkoriban éppen egész capitalis volt; de majd kiverte azzal Paprika uraimékat Ráby Mátyás a szobájából. Most már igazán megharagudott, és goromba volt. Úgy taszigálta ki erővel a látogatóit az ajtón.

– Jól van, jól – dunnyogá magában Paprika Péter uram. – Láttam én már ilyen haragos urat máskor is eleget; hallottam én már elégszer: Kitakarodik kend! Elviszi kend a pénzét! Hogy mer engem így megbántani! – Mondani mind így mondják; hanem aztán okos ember ezt úgy intézi el, hogy engedi magát leszidatni, s míg a hatalmas úr az egyik deputatust a gallérjánál fogva tologatja ki a szobájából, azalatt a másik a megvetett aranyakat szépen belecsúsztatja a haragos főúr szegre akasztott felső kabátjának a zsebébe, s szépen ott hagyják. Nincs rá eset, hogy utánaküldjék az összeget, amit hat szem között fejéhez vágnak a kísértőnek; hanem mikor az ember magára marad, egyedül a szobában, s észreveszi, hogy valami húzza le a zsebét, belenyúl; látja, hogy a biz arany: azt mondja rá, hogy „Az Isten adta hát.” – Ez a praxis.

Azt hitték, hogy most is úgy történt. Eltelt egy hét és Ráby Mátyás uram csak nem ment panaszra sehova a rajta elkövetett megbántás miatt. Az atyafiak kezdtek már neki confidens mosolygásokkal köszöngetni az utcán. Ismerik már! Ez is oly madár, mint a többi. – Kissé több madárlép kellett neki a talpára, mint a többinek; de csak megragadt aztán mégis. Itthon van már!

Bezzeg nagy volt aztán a híveknek a megrökönyödésük, mikor a következő vasárnap valamennyi templomban, plebánus, pópa és prédikátor mind felolvasá a prédikáció végén a császárnak azt a kegyelmes leiratát, mely szerint ama 3000 darab aranyak, melyek e város „becsületes” (cím) tanácsa által Ráby Mátyás kamarás úrnak jótékony célokra átadattak, a tavaly leégett negyven gazda között kiosztassanak, úgy, hogy mindegyiknek adassék 75 arany. Volt is processio Rábynak a házához! A károsult nép egész familiástól ment hozzá hálálkodni, kézcsókolni. Soknak a háza még most is fedetlen volt. Soha jobbkor nem jöhetett

volna az a segítség. De egyszerre híve is lett a szegény nép. Van annak esze! Nem kellett annak magyarázni, hogy volt, mint volt. Mindjárt kitalálta, hogy nem jótékony célra adták bírák uraimék Rábynak azt a sok pénzt, hanem lekenyerezésül. S ő ajándékozta nekik a megvetett bűndíjt. Most már úgy nézték, mint a megváltójukat.

Hanem annál jobban meg voltak rémülve bírák uraimék. Nosza, futott bíró uram, nótárius uram, Paprika Péter uram a prefektushoz, s jelenté hüledezve, hogy no, most küldtek ám a nyakukra egy olyan sárkányt, akit még a „nagy kincs" sem bír kielégíteni.

– Jó! – monda a prefektus. – Akkor majd elővegyük a még nagyobb kincset, az majd kielégíti bizonnyal.

Hogy mi volt légyen az a még nagyobb kincs? Az majd a dolgok rendén lassankint kitudódik.

Tizenharmadik fejezet

(Laatni fogivc, hogi az zeepseegwel paarosvlt ezesseeg mill kemeen wezedelem azokra neezwe, az kiknec genge ziwevk wagion.)

Ez napokban tartatott meg a nagy megyei „körjárat": nem a hajdankori „ambulatorium forum" (körüljáró törvényszék), hanem egy legújabbkori intézmény, melyet József császár hozott be, miszerint az alispán (ha az első nem ér rá, a második, ha az sem, a substitutus) egy évben egyszer körül tartozik járni az egész vármegyéjét, és annak mindenféle ügyéről, bajáról értesülést venni, s mindeneket referálni a kerületi biztosnak, amilyen megint tíz volt az egész országra. Hiszen egy Torna vagy Esztergom megyei vicispán csak könnyen elbánt ezzel a feladattal; de Pest vármegyének, ami akkora, mint egy német királyság, valamennyi királyi és mezei városában, járásbeli székhelyén végigenni, inni a hivatalos traktákat – gyomor kellett ahhoz; mégpedig hatalmas! Az olyan kákabélű városi urak, mint az első meg a második vicispán, már negyednapra mind a bodzaherbatéra szorultak, s a vége felé az egész teher a substitutusra maradt: a legidősebb és leghozzátermettebb táblabírára, aki hogy is lehetett volna más, mint tekintetes Laskóy de Laskafalva úr? Az aztán kigyőzte végig.

Tehát mikor a körjáró bizottság Szentendrére került, akkor természetesen a kamarai uradalmi prefektuson volt a sor a traktálásra. Ehhez a traktához nemes Rábai és Murai Ráby Mátyás „belső bizalmas udvarnok" úr is kapott a prefektus úrtól egy saját kezűleg írt meghívólevelet.

A francia kihordó, hogy még hosszabb fogat csináljon neki a lakomához (helyén levő *germanizmus),* azt is elmondá, hogy kiket fog ott conviva-társakul találni az *udvarnok* úr? Ott lesz a substitutus, a főszolgabíró esküdtjével (az utóbbi, a dokumentumokon, az elébbivel csak egy ember; de az asztalnál négy helyett

eszik), azután az inzsellér, meg a megyei orvos, meg a kirurgus, meg a városbíró, meg a rác pópa, meg a plébánus, azonkívül a helyben állomásozó dragonyos svadrony kapitánya. – Aztán van egy házi kisasszony is, aki egy „superbe donzelle!”, egy „friand morceau!”

No, képzelte magában Ráby, ez is valami olyan tenyeres-talpas falusi szépség lesz, akivel nem lehet egyébről beszélni, mint a tehenekről meg a pulykák veszedelmeiről.

A meghívásnak azonban eleget kelle tenni. Mint hivatalos színű lakomához, csak elővette azt az öltözetet, amiben az embert faluhelyen megugatják a kutyák. Jó, hogy a divathoz tartozik a hosszú nádpálca. Tizenkét órára lévén híva, amint harangoztak, elindult.

A kastélyhoz érve, ott talált a kapuban egy csoport pipázó hajdút és kocsist. Meg sem szólította őket, okulva a pesti megyeház kapujában vett leckén; csak felment egyenesen a kastélyba.

Ott aztán ment, amíg egy urasági hajdú útját nem állta.

Ez kivételképpen nem volt vele goromba: jámborul tudtára adta, hogy még egy kicsit korán tetszett érkezni, az urak még tanácskoznak; hanem addig, amíg az ebéd ideje eljön, tessék lesétálni a kertbe; ott fogja találni a kisasszonyt, azzal elmulathatja magát.

Rábynak kezdett nagyobb véleménye lenni a házi kisasszony felől: aki már a nagy trakta előtti órákban ráér a kertbe lemenni sétálni. Ez nem büszke a gazdasszonyságára.

Hanem hát most menjen az ember egy kertbe, ahol sohasem volt, keresni egy kisasszonyt, akit sohasem látott.

No, de közel volt a segítség. Mintha csak megszagolta volna, ott termett a fekete pudli a folyosórul: először barátságosan kezdé a farkát csóválni a vendég előtt, azután a két első lábának a konterfáját odanyomta annak a bársonypuliderére, végre pedig a foga közé fogta a nádpálcájának a végét, s elkezdte őt annál fogva vezetni a kertajtó felé.

Ráby Mátyás látva, hogy milyen nagy kedve van az uszkárnak ahhoz a pálcához, egészen odaadta neki, amidőn aztán az okos kutya, középen fogva a sétabotot, nagy készséggel vezeté őt a kerti utakon egyenesen oda, ahol a kisasszonya járt a labirintusban.

Az akkori kertészeti divat szerint, nagy úri parkokban voltak ilyen élőfákból csinált tömkelegek, amikből nehéz volt kitalálni.

Biz, ott magától sohasem akadt volna rá Fruzsinka kisasszonyra Ráby Mátyás, mert az ott félrevette magát a legbelső rejtekbe, s a gyeppadra ledűlve olvasott.

Ez nem volt az a kalpagos, zsinóros mentés magyar amazon, akit első alkalommal láttunk. A legújabb bécsi divat szerint volt öltözve, amit a Kleiderordnung a nemeskisasszonyok számára megszab: kalap, sétapálca, hajfodrozat, nyakmásli; mind kifogástalanul korrekt. Arcfestés, flastromkák, ahogy illik; s az üdvözlést elfogadó válasz is: „Ihre Dienerin, mein Herr!”

Idáig hozta a Pamina a vendég úr pálcáját, s ott letette azt úrnője lábához.

A kisasszony pedig, kecses meghajlással, fölemelé azt a földről, s visszanyújtá a lovagnak. Neki már volt egy pálca a kezében, a másikban pedig egy díszkötésű könyv: Wieland Oberon-ja, amint azt Ráby kérdésére szíveskedett megmutatni.

No, már azzal az úrhölggyel, aki Wieland Oberon-ját olvassa, másról is lehet beszélni, mint kispulykákról.

De már az első negyedórában megtudta Ráby Mátyás, hogy ő egy eltemetett kincsre bukkant itt ebben a falusi városban. Ez egy magas míveltségű hölgy, aki úgy beszél Voltaire-ről és Rousseau-ról, mint más falusi kisasszony a tiszttartóné fejkötőjéről; és amellett úgy ejti ki a németet, hogy nem lehet rajta észrevenni, hogy magyarul gondolkozik, s úgy fordítja le azt németre. Ez nevelést kapott!

Hát még azok a szemek!

A labirintból folyvást a magas irodalomról diskurálva, kisétáltak a parkba; a virágokra áttérve, Fruzsinka kisasszony azt is elárulta, hogy a „napkeleti virágnyelvhez” is ért. Ez pedig legújabb divat volt a bécsi jó társaságokban. Urak és úrhölgyek sok kellemes mulatságot találtak benne. Fruzsinka kisasszony egy télizöld-ágacskát tört le, s azzal ajándékozá meg Rábyt, aki aztán nagyon jól emlékezett a versre, mely e növénynek megfelel:

„A télizöld örökzöld, de sohasem virágoz:
Hasonlít egy férfi és hölgy közti barátsághoz.”

Lám, még nem is kacér. Nem ád avance-okat.

Hanem azok a szemek!

Az ebédre hívó csengettyűszó aztán véget vetett az élvezetteljes társalgásnak. Fruzsinka kisasszony Ráby Mátyás kíséretében tért vissza a kertből a kastélyba, ahol már az úri társaság türelmetlenül várt megérkezésükre; a leves az asztalon volt.

Az új vendéget a kisasszony bemutatta a régieknek, akivel mindenki kezet szorított. A szolgabíró meg a dragonyos kapitány egyszerre pertu lettek vele. És igen kitüntették. Az asztalnál odaültették őt a kisasszony mellé jobbrul. Az egész asztalnál Fruzsinka kisasszony mindig csak ővele társalgott: ami ugyan az ő részéről nem nagy áldozatba került; mert a többi urak diskurzusában nem lett volna könnyű élvezetet találnia. Az asszesszor meg a papok mindig diákul beszéltek, a többiek pedig – szokás szerint – egymást csipkedék élceikkel. Ez megkívántatik az ejtőzéshez (amit concoctiónak is hívnak). A kapitány pedig talált egy méltó versenytársra az esküdtben, akivel arra fogadtak, hogy a leves és a hús között melyik tud több fánkot megenni. Az állkapcaversenyben (szégyenpírral kell megvallanunk), hogy a német maradt a győztes, mert nem, mint az esküdt, kétfelé szakítva rakta a szájába a fánkot, hanem kettőt összefogva. Ő begyűrt huszonkilenc fánkot, az esküdt csak huszonhatig vitte.

– No, majd a töltött káposztánál revánzsot veszek! – fenekedék az esküdt. – Majd hogy ki vág be több tölteléket?

De biz ott is győztes maradt a német. Volt hahota aztán! A szolgabíró azt mondá:

– No, kapitány! Ha te a háborúban is úgy fogod kardra hányni az ellenséget, mint itt a töltött káposztát, akkor a szegény törökből marad is, nem is a muszkának valami.

Bíró uram erre kiüríté a poharát:

– Az Isten éltesse a vitéz kapitány urat.

– Csak te végezd a magad dolgát – vágott vissza Lievenkopp. – Te vagy csak derék szolgabíró! Rábízták a népösszeszámlálást, s úgy végezte, hogy csak a menyecskéket meg a leányokat számította össze.

– Ha a többiek nem engedték magokat összeszámítani.

Bíró uram kiitta rá a poharát.

– Az Isten éltesse a tekintetes főszolgabíró urat.

Laskóy táblabíró nevetése elnyomta a többi beszédet.

– De hát én legalább a fiatalját találom meg az asszonyfélének, de te, kapitány, valahányszor a Gyöngyöm Miskát elfogni kirukkolsz, mindig megfogsz egy vénasszonyt! – vágott oda a szolgabíró.

Új hahota.

– Az Isten éltesse a Gyöngyöm Miska urat – mondá bíró uram, és ivék.

Mikor újra szóhoz lehetett jutni, akkor meg az inzsellér kezdte el vagdosni a megyei orvost, odakoccintva a poharát azéhoz.

– Hej, doktor, ilyen medicinát nem főznek a kalocsai patikában, ugye? Van-e ilyen a receptjei közt? Azt mondják, hogy az ajtóra vannak felfűzve a receptjei, s amint jön egy beteg, amelyik recept következik, azt leszakítja a madzagról, s odaadja neki. A minapi nagy patécsjárvány alatt így adta ki a szentendrei ispitályosoknak recept helyett a tintaspeciest. Azok mind végig tintát szedtek be kanállal, s ki elfutott, ki meggyógyult tőle.

Mindenki nevet rajta, csak bíró uram iszik híven.

– Az Isten éltesse a tekintetes doktor urat!

– No, de most már elhallgass, indzsellér! – pattant fel a doktor. (Az orvosok egyáltaljában nem szeretik az élcelést.) – Mert ha én elmondom, hogy hogyan mérted ki a szentendrei határban ezerhatszáz ölével a primae classis földet az esküdt uraknak, s ezer ölével a cincsés piócatenyésztőt a jámbor parasztnak, hát majd azon lehet ám nevetni.

De már ez nem is volt nevetnivaló. Prefektus úr a fogát szítta, s Ráby Mátyásra tekingetett, vajon nem hallgat-e oda félfüllel. Bíró uram azonban sietett a maga áldomásával a jó kedvet helyreütni.

– Az Isten éltesse a tekintetes *„hityimityimatyimókus”* urat.

Tudniillik, hogy megyei mérnök hivatalos címe ez volt: „hites matematikus”, amiből a népajk aztán ilyen szép magyar szót acclimatizált.

Azután következtek az áldomások. Magyar asztalnál az a szokás, hogy az ott jelenlevők közül senki eláldatlan nem marad. Különösen a kálvinista papnak volt meg az a gyászos szokása, hogy toaszt nélkül senkit el nem eresztett, aki vele egy asztalnál ült: mindenkiben fedezett fel valami occulta qualitást, amiért áldomást lehetett rá mondani.

Ez aztán éppen Rába Mátyásnak való mulatság volt: aki maga vízissza. Pedig ilyen helyen inni kell, minden áldomásra ki kell üríteni a poharat, mert különben az embernek a nyakába töltik a bort. És hát Mátyás csak végigitta azt mind, s még csak görögül sem beszélt tőle, pedig azt várták, hogy ebéd vége felé az asztal alul fogják összeszedni. Csodálkoztak aztán nagyon, hogy a pakenehändli-evő bécsi gavar hogy győzi a nagy ivományt!

Pedig hát Fruzsinka kisasszony finessze volt az egész. Amint egymás mellé leültek, azt súgá Rábynak:

– Ön bornemissza: itt ebben a pintes üvegben van az ön számára ribiszkebor, a színe olyan, mintha veres bor volna.

Így csalták végig az egész lakomán át a társaságot, versenyt nyakalva a ribiszkeborbul, ami nem megy a fejbe.

Éppen csak Fruzsinka kisasszony egészségére nyúlt a tokaji boros pohárhoz Rába. Ennyi excessust meg lehetett neki engedni – azokért a szép szemekért.

Az ebédnek – természetesen – sohase szakadt volna vége, mert a hajdúk egyre hordták, a kapitány leveses kanállal ette az ananászkocsonyát; ha a doktornak eszébe nem jutott volna a társaság egészéről – legalább prophylacticus módon – gondoskodni.

– No, urak, de már erre a nagy evésre csakugyan kell egy kis commotio. Délután kuglizni fogunk.

„Kuglizni”, ez volt a népszerű jelszó, mely még a plébános indítványát is csaknem megbuktatta, aki amondó volt, hogy ebéd után meghallgassuk Fruzsinka kisasszony bájos éneklését a *clavicordium* mellett.

A kuglizók, ha többségben nem is, de tüzes oppositióban voltak. Különösen a kapitány félretett minden udvariassági szabályt. Fruzsinka kisasszonyt hallotta ő már máskor is klavírozni és énekelni; de ma az egész társaságot le akarja verni a tekepályán.

– Engem nem! – kiáltott közbe az esküdt. – Fogadjunk, hogy tőlem egy zsinórt sem fogsz behúzni!

A kapitány tűzbe jött, és nagyot mondott: amit a műszavak miatt csak eredetiben lehet visszaadni.

– Auf einem gesattelten Pudel mach ich immer den König.

Amin aztán Laskóy táblabíró úr, a Pudelt négylábú értelemben véve, irtóztatóan elkezdett kacagni.

– Egy dragonyos kapitány, aki egy felnyergelt pudlin királyt csinál! Az kellene nekünk magyaroknak, akik felnyergelt lovon se tudtunk József császárból királyt csinálni! – Efölött oly kacagásba jött a táblabíró úr, hogy szétnevette az alatta levő széket. Erre aztán határozatba ment, hogy elébb meghallgattatik Fruzsinka kisasszony éneklése és klavírozása, azután pedig elkezdetik a kuglizás.

De biz az csak olyan határozat volt, mintha a diaetán hozták volna, hogy aki nem akarta, nem tartotta meg. Ketten-hárman ott somfordáltak eleinte a zongora körül, amíg Fruzsinka kisasszony valami románcot bájos hangjával énekelni kezde; de miután emellett pipázni nem lehetett, utoljára az indítványt tevő

plebánus maga is elpárolgott, s utánaszökött a kuglizóknak, akiknek a nagy lármájuk a nyitott ablakon át felhangzott a kertből.

A kapitány még ott is kiabálta, hogy „Auf einem gesattelten Pudel mach ich immer den König”. Azt ugyan egész délután egyet sem csinált; hanem kiteremtette a kuglitámogatónak két fogát a kiugratott tekével, amiért ott rögtön a legale testimonium által elmarasztaltatott a III: 3 : 14. tc. alapján, mely hat forintban állapítja meg egy kiütött fognak az árát, tizenkét frtokban. Igaz, hogy nem fizette meg.

Fruzsinka kisasszonyt bizony egyedül hagyta mindenki odafenn a zongora mellett, Ráby Mátyással. Az ért a hangjegyekhez is, s mikor rákerül a sor, el tudja fordítani a lapot.

Mikor aztán ketten maradtak egyedül, akkor Fruzsinka kisasszony becsapta a kótát, s felkelt a zongora mellől, s egyetlen hallgatójához fordulva e szavakkal:

– Minő társaság ez! – S összecsapta a kezeit. – Egy magasabb eszme, egy nemes gondolat nem kerül felszínre soha. – S ez a mi világunk!

Ráby udvaronc volt: szerette a társaságot, amellyel együtt ebédelt, menteni.

– Egészen a hivatalkörük képezi a szférájukat.

– Hivatalkörük? Nem hallotta ön, hogy micsoda adomákat hordtak fel egymásról – egész leplezetlen cinizmussal? Az mind igaz! Valamennyinél versenyez a tudatlanság a restséggel és a kapzsisággal. Itt mérnök, orvos, bíró és katonatiszt mind nem érti a hivatását és elhanyagolja: hanem ahelyett, ahol valami nyereség kínálkozik a hivatalos eljárásból, annak az elfogadását lelkére sem veszi.

Ráby csak prókátorkodott mellettük.

– Nálunk csaknem kényszerítve van erre a tisztviselő. A fizetése csekély, s a legtöbbször a nagy családtartás szüksége kényszeríti a mellékjövedelmek után látni.

Fruzsinka elnevette magát.

– De hisz ez egy sem családos ember. Akiket itt látott ön az asztalnál, azok a vén táblabírón kívül mind nőtlen urak, akik azért járnak a házhoz, hogy nekem udvaroljanak, s valamennyi mind azt számlálja a dolmánya gombjain, hogy elvegyen-e, vagy ne vegyen. Meg is tenné, ha olyan nagyon nem félne tőlem.

– Félni a kisasszonytól? Különös hatást tulajdonít magának.

– Hát azt hiszi ön, hogy én nem tudom, hogyan kell megijeszteni valakit, akinek „szándékai vannak”! Selyem divatöltöny, regény a kézbe, ügyesség a klavírnál, nemtörődés a konyhával: a háta kezd borsózni a kémszemlélőnek: „Ezt én nem tudom eltartani!”, s odább menekül.

– Ellenkezőleg. A toalett és a nevelés gazdagságot árul el, s eggyel több ok a rajongásra.

– Igen, ha arról valaki assecurálná őket, hogy nagybátyám gazdagsága, amit az maga szerzett, valaha rám száll, de ez az a titok, amit nem tudnak kitanulni. Mert két dologról nem tud tisztába jönni az elővigyázó épouseur: hogy nagybátyám valósággal szeret-e engem, s hogy én tudok-e úgy hízelkedni a nagybátyámnak, hogy ki ne essem a szeretetéből. S azt bizony magam sem tudom megmondani.

– No, bizony azt nem volna nehéz kitalálni. Éppen e kitűnő nevelés, s az elegáns toalett tanúskodik a nagybátyja szeretetéről.

– A nevelést a budai Erzsébet-apácáknál kaptam, Mária Terézia kegyelméből, az nem került senkinek semmibe. Ami pedig a toalettemet illeti, annak a kútforrását ezek az urak, akik itt az asztalnál ültek, mind ismerik. Illő, hogy ön is megismerje.

Azzal egy aranyozott szekrénykéhez sietett, s onnan kivett egy hosszú számlát, amiben a mai lakoma költségei voltak feljegyezve: párját a már egyszer ismertetettnek, csakhogy megbővített kiadásban. – Akkora quantumok voltak abban felrakva, mintha a kapitány svadronyostul s a pap eklézsiástul ebédelt volna itt. – Mindazt fizeti a kamarai uradalom.

– Szabad önnek is elolvasni ezt!

Fruzsinka kisasszony mind a két tenyerét arcára szorítá, mintha attul tartana, hogy pirulása még a festéken is keresztüllobog.

– Mármost ön is tudja az én fényűzésem titkát – susogá elfogódottan. – S elképzelheti ön, hogy kedvem volna letépni magamról a gros de Naples bouffant-t s elszaladni mezítláb – kapálni.

Rábynak megesett a szíve a leányon.

– De hát miért kénytelen ön ezt tenni?

– Miért? Miért? Hát azért, hogy megfogjak valakit. Ha párducos levente tűnik fel a láthatáron, akkor velem is felvétetik a gyöngyös vállderekat, a csipkés köténytt s a kócsagos kalpagot, ha pedig divaturacs közeledik a kalithoz, akkor a *szalüpöt* és a *trompőzt.* De hát mindent meg akar ön tudni első találkozóra? No, hát tudjon ön meg annyit, hogy legyen az elsőből az utolsó is. Akarja ön megtudni, hogy mért kell most önnek itt lenni? – Jöjjön be velem a belső szobába: mert itt ki találna valaki hallgatni.

Ráby már bele volt vonva e nőnek a bűvkörébe: az már forgatta őt maga körül, mint Klimius Miklós a holdjává alakult zsemlyét. Követte őt a boudoirba.

Itt leültek a causese-re, s Fruzsinka legyezőjével játszva, elkezdé az érdekes vallomást.

– Nem ön az első, édes Ráby, aki ebbe a városba leszáll, szigorúan összevont szemöldökkel, hogy „par ordre du Mufti” számot kérjen *tőlünk.* Méltán mondhatom „tőlünk”, mert mint az imént látta ön, én is benne vagyok a Szent Hermandad szövetségében. Kevés idő jártával mind valamennyit mosolygó ábrázattal láttam innen eltávozni. – Most egyszerre híre futamodik, hogy hej, érkezett ám a nyakunkra egy igazi kemény ember, aki még az aranytul sem rozsdásodik meg. Aki az ajándékozott nagy összeget kiosztja a szegények között: akit megvesztegetni nem elég a nagy kincsesláda! Azt mondja erre a szövetség feje: No, hát van nekem egy kincsem, majd megveszem azon! S azzal felöltöztetik a prefektus húgát divathölgynek, s egyedül hagyják őt a megvesztegethetetlennel. – Ugyan kérem, nem pirul el ön helyettem? Én nem tehetem; mert ki vagyok festve. – És én azt mondom önnek: fusson ön innen!

– De kisasszony, a szavak, amiket ön hozzám intézett, csak megerősítenek abban a szándékomban, amiért idejöttem.

– Én most látom önt először, csak annyit tudok önrül, amennyit azoktul hallottam, akik önt szidják. Ma együtt ebédelt velük. De az, amit önrül az ellenségeitül hallottam, elég arra, hogy önnek a pártjára keljek. Ön nem a mindennapi emberek közül való. Meneküljön ön e helyről!

– Én? Meneküljek?

– Igen, arról van szó. Ön nem is képzeli, hogy milyen rossz emberek közé tévedt. Itt képesek önt megölni. Én hallottam, hogy valaki azzal fenyegetőzött, hogy önt az utcán *szélpuskával* lelövi.

Mit akar ez a hölgy? Csakugyan el akarja-e riasztani erről a helyről a fenyegető alakot? S azzal is cél lesz érve, ha az megijed, s hazaszalad Bécsbe. Vagy pedig egy tekintetre keresztülismerte az emberét s megtudta, hogy ezt azzal lehet legjobban megfogni, ha el akarják riasztani. Miért mutatta be magát is oly eltaszító vonásokkal; mert kitalálta, hogy a leghathatósabb csáb – az elutasítás?

Ráby azzal felelt erre az ijesztésre, hogy most már odaült a kisasszony mellé, s kivéve annak a kezéből a legyezőt, felváltva hol magát, hol a kisasszonyt hűsíté vele.

– De hisz ez nekem nagyon tetszik, így éppen regényes lesz az ittmulatásom.

– Meg fogja ön azt bánni. Higgye el nekem. Ezer bajnak, veszélynek teszi ki magát, amit leküzdeni az ön tehetsége kevés. Azt látom önrül, hogy személyes bátorságára büszke. Ha önnek párbajra kellene menni valakivel, az nem tartaná önt vissza, ha megtudná, hogy ellenfele nagyon jó lövő? Jó. Hanem ha abban a percben, amelyben önök a barrière-n állnak, valaki azt súgá önnek: „Vigyázz, a szekundásod az ellenféllel összejátszik, a pisztolyodba nem tett golyót!” – nem azt mondaná-e ön: „Így nem vívok!”

– De az itt lehetetlen.

– Jó! Hát hogy én önnek bebizonyítsam, miszerint nem azt teszem, amit az ön ellenségei rám bíztak, hogy önt körülhálózzam; hanem annak az ellenkezőjét, hogy a tőrt széttépjem, amiben már ön vergődik, tehát mutatok önnek valamit, ami egyszerre fel fogja önt világosítani.

Azzal az íróasztalához lépett, s annak a fiókjából kivett egy levelet.

– Ismerős ön előtt ez az írás?

– Nagyon jól. A districtualis commissarius írása.

– A levél hozzám lett címezve, hogy gyanút ne költsön. Olvassa el, kérem.

Ez volt az a levél, amit őméltósága még a színielőadás alatt írt vala. Rábynak az arca e levélnek az olvasása alatt nem sápadt el az ijedelemtől, hanem lángra gyulladt a haragtól. Pedig meg kellett volna rémülnie afölött, hogy maga a hivatalbeli elöljárója, akinek az ő küldetését elő kellene segítenie, elárulja őt az ellenségeinek, s egy gyékényen árul azokkal, akiket meg kellene fenyítenie! Hát kiben bízzék mármost?

– Menekülni fog ön innen? – kérdé Fruzsinka tőle, és szavai kergették; de a szemei maraszták.

– Most fogok csak igazán itt maradni! – felelt Ráby, talpra pattanva, s hogy megmutassa, milyen dolgok elkövetésére van merészsége, hirtelen ajkához emelte Fruzsinka kezét, s forrón megcsókolta azt.

S a leány nem rántotta vissza a kezet, hanem adott neki egy forró szorítást vele, mely azt mondá: „Ilyen férfit kerestem én már régen.”

– Hagyjon ön el most! – súgá neki, de szemei azt mondták: „De jöjjön vissza minél elébb!”

Ráby Mátyás annyit már tudott, hogy magához méltó magas lelket, erős szívet, nemes, rokonszenves alakot hozott eléje a sors.

Tizennegyedik fejezet

(Megvagion irwa; hogi „Ne maazz az faara, nem esel le rola!”– ees meeg iss socac wadnac akkic felmaaznac az faara.)

Ha az embernek valami vakmerőség jól sikerül, akkor azt mondják az emberre, hogy „Napóleon”, ha pedig rosszul sikerül, akkor azt mondják rá, hogy „Hűbele Balázs”.

Ha ez a történet csak szimpla regény volna, akkor elég lenne annyit elmondanunk, hogy Fruzsinka kisasszony szemeiben tűz volt, Mátyás úrfi szíve pedig viaszkból volt, egymáshoz közeljutottak, s az egyik a másikat elolvasztá. Aki nem hiszi, esküdjék meg rá, hogy sohasem látott hasonló esetet.

Azonban, mivelhogy ez a szerelmes história nagyjában valóságos megtörtént dolog is, annálfogva nem tartjuk elégnek pusztán a szóbeli érzésekre utalni, hanem elmondjuk még azt is, hogy Ráby Mátyás, mint filozóf és diplomata, meg is gondolta azt a dolgot elejétől végeig, és meghányta-vetette magában, s nem csupán Venus Anadyomenével tartott tanácsot, de magával a sisakos Minervával is, s mindenképpen úgy találta, hogy először is itt van egy magas erényű lélek, akit tűzeszével keresztüllátja a környezetét képező emberek gonoszságait, melyeknek kiviteléhez azok még az ő ártatlan kezeit is fölhasználják: azt kiszabadítani kárhozatos helyzetéből, lovagias és nemesi feladat. Azután: ebben a nagy tusában, ahol valamennyien egy ellen küzdenek, vajmi jó segítség leend ennek egy olyan társat venni maga mellé, aki amazoknak minden tőreit ismeri, és aki a megtámadottat szíve szerint szeretvén, e veszedelmek közepett földi őrzőangyala lészen.

Egy napon Ráby Mátyás meglátogatta Leányfalvy János urabátyját.

– No, kedves urambátyám, itt vagyok az ígéretéért. Násznagyra van szükségem.

– Násznagyra? Megyek, öcsém! Rögtön befogatok.

– Nem kell oda befogatni. Itt van az a város végén.

– Város végén? – Ott cigányputrik vannak. – Te, csak nem a szép cigány Mancit akarod elvenni?

– Nem, urambátyám; ez még a cigányputrikon is túl van valamivel: az uradalmi kastélyban!

– A Fruzsinka! – kiálta fel az öregúr, s aztán elkezdte az öt körmével körülvakarni a fejét, csúnya nagy fintorgatást követve el aközben a nagy bajusszal. Aztán csak kirukkolt vele. – Tudod, öcsém, vedd el inkább a cigány Mancit.

– Bátyám, kikérek minden sértegetést, ő nekem jegyesem.

– Hiszen nem sértem én meg a kisasszonyt, de csak egy szóval sem. Csak azt akarom mondani, édes öcsém, hogy én ismertem az apádat is, meg az anyádat is, jámbor, istenfélő, kegyes lélek volt mind a kettő. Ha Mózes a tíz parancsolat helyett húszat hozott volna le a Sion hegyéről, azt is mind megtartották volna. S úgy szerették egymást, hogy mikor az egyik meghalt, a másik másnap már utánahalt; egy pap prédikálta el mind a kettőt, s másfél óráig tartott, amíg a virtusaikat mind előszámlálta; magadról sem mondhatnám, hogy emberölő gyilkos vagy templombrabló lettél volna; azért méltán szállhatok perbe az Úristennel, mikor azt kérdezem, hogy holott se apád, se anyád, se te magad oly főbenjáró vétket el nem követtetek vala, minélfogva méri rád mégis, hogy neked adja házastársul – a Fruzsinkát?

– De – urambátyám.

– Ha te tudnád, hogy kicsoda-micsoda az a leány.

– Tudom jól. Ő maga elmondott nekem mindent.

– Mindent! Mindent! De vajon „mindeneket”?

Mátyás vállat vont, mint aki nem érti a grammaticalis subtilitást. János úr aztán megmagyarázta neki diákul.

– Dixit tibi *omnia;* sed dixitne *omnes?*[21]

Erre csak elnevette magát Mátyás.

– Csigavér az, bátyám! A nagyvilági hölgyeknél ez mindennapi dolog.

– De ezek nem mindennapi dolgok.

– No, én nem akarok semmi rosszat hallani felőle! Magdolna sokat vétkezett e punctumban, s Jézus mind megbocsátotta neki.

– De nem vette feleségül… Uram bocsá, hogy ilyen bolond szót ereszték ki a szájamon e szent adventvasárnapi délestén! Különben hát bánom is én! Én kommendáltam neked derék, jó erkölcsű leányt, akinek a cipője pántlikáját sem érdemes amaz felkötni, pedig még szebb is amannál! Mit azok a fekete cigányszemek emennek a gyönyörű ártatlan kék szemeihez? De hát ha tinektek, gavalléroknak az ilyen tetszik (én nem tudom, mit szerettek rajta), hát vedd el magadnak. Feleségben az igaz, hogy nem lesz hiányosságod.

– No hát, kedves urambátyám, mármost arra kérem, hogy jöjjön el velem, kérő násznagynak.

János úr mindenképpen azon volt, hogy ha lehetne, mind a két bajuszát az ábrázatjának az egyik oldalára fintorítsa által; végre is csak kellett neki a pantomimia mellé valami élő szót is kitalálni.

– Nincs nekem új ruhám, édes öcsém. Ebben a kirilájzomban csak nem mehetek olyan nagy urakhoz.

– Hozok én urambátyámnak új mentét Pestről.

---

[21] A „minden” többese hímnemben.

János úr gyönyörűen tudta a két bajuszát úgy mozgatni, hogy azzal az orra hegyét végigkefélje.

– Nem lesz az jó, kedves öcsém. Az ilyen nagy urakhoz nem mehet kérő násznagynak ilyen kurta nemes, mint én vagyok, akit csak „nemzetes uramnak” hínak. Vidd oda násznagynak a districtualis commissarius urat, az neked nagy jóakaród, és méltóságos úr.

– De énnekem nem kell semmi méltóságos úr. Én azt akarom, hogy urambátyám jöjjön el velem násznagynak.

Ekkor aztán a postamester is kitört a maga véleményével.

– Én pedig nem akarok veled odamenni násznagynak. – Nem akar? Miért nem?

– Azért, mert haragban akarok lenni veled! Azt akarom, hogy úgy legyünk, hogy mikor egymásnak a háza előtt elmegyünk, be se nézzünk az ablakon. Haragban akarok lenni veled! Nem azért, hogy a Fruzsinkát elveszed, azért majd haragudjál magad magadra – hanem azért, hogy azt a derék, szép, ártatlan jó leánykát ott hagyod, megcsalod. Elmehetsz felőlem, nekem nem vagy emberem többé! Vidd el magaddal násznagynak a méltóságos urat!

– No, hát nem viszek magammal senkit. Odamegyek egyedül, s megkérem magam!

S azzal megfordult a sarkán és tovament. Ugyan nagy szégyen lett volna egy olyan magasállású férfinak, akit a Theresianumban neveltek, akit a császár országos dolgaiba beavatni sem restellt, aki maga dacolni mert vármegyével és dicasteriummal, ha azt egy ilyen együgyű falusi kukkónak az ellenkezése feltett szándékától eltérítette volna.

Az ellenmondás csak sietteté elhatározását.

Aztán meg azok a szép szemek!

Ráby Mátyás az az ember volt, aki, ha egyszer föltett magában valamit, azt azután véghez is vitte. Ment egyenesen a kastélyba a prefektushoz, s röviden előadá neki, hogy mi járatban van: a kisasszony kezét kéri.

E szóra Nepomuk János feltolta egy kicsit a sipkája ernyőjét a homlokáról, s ekként sivalkodott a leánykérő fülébe:

– Tud-e az úr magyarul?

Ráby meghőkölt e kérdésre:

– Hogy tudok-e magyarul? Hisz úgy beszélek.

– Hja, barátom, magyarul beszélni, meg magyarul érteni, az két különböző dolog. Hát mindjárt meglássuk. Csak azt kérdem, hogy mit kíván az úr: Fruzsinka húgomat akarja-e magának feleségül venni, vagy Fruzsinka húgomnak akar férje lenni?

– Hát hisz azt vélem, hogy ez mind a kettő egyet tesz.

– Dehogy tesz. Az egyik is, a másik is más. Hát teszem fel: ha az úr azt választja, hogy a Fruzsinka húgomnak lesz férje (a „nak”-ban van a virtus!), hát az lesz a dolog, hogy az úr ideköltözik hozzánk a kastélyba; az egész felső traktus az úré lesz, lesz négylovas hintaja, kocsija, hajdúja; a háztartásra, asszonyi puccra semmi gondja; amire kell, döge lesz a pénznek; aztán ha megunta az úr a

kancellistáskodást ott fenn Bécsben, itt a visegrádi tiszttartóság vacantiában, mindjárt beleülhet, vagy ha úgy tetszik, az udvarnál levő hivatalát is megtarthatja; a visegrádi dolgot elvégzi idelenn az ispán is helyette, még jobban: az úrnak csak a jövedelem elköltésével lesz dolga. Még így jobb is lesz, ha nekünk is lesz odafenn mindig egy jó emberünk kéznél, aki a dolgunkban peroráljon. Aztán még egyet mondok. Ha idejön az úr a kastélyba hozzám, akkor ketten leszünk, akik vigyázunk rá, hogy „róka be ne törjön a baromfias udvarba"; mert jó ám arra gondolni annak, *aki tyúkot tart!* Hát ez az egyik „másik" – a másik „másik" meg az, hogy ha az úr akarja magának feleségül a Fruzsinka húgomat, akkor elviszi magához a bogárhátú házikójába, s azután az úr gondja a többi, nem az enyim. – Hát ez magyarul volt mondva, megértette-e az úr?

– Tökéletesen megértettem, s készen vagyok a felelettel. Nekem nem kell se kastély, se négylovas hintó, se tiszttartóság; hanem csak Eufrozina kisasszony szeretett személye, én leányt kérek; nem vagyont.

– Hát úgy is jól van. Menjen be az úr hozzá, s magyarázza meg ezt neki. Ha neki tetszeni fog, nekem semmi kifogásom ellene.

Azzal beküldé a kérőt Fruzsinka kisasszonyhoz, akinek Ráby már előre megmondta, hogy ma eljön a kezét megkérni.

– Ön násznagy nélkül jött – szólt Fruzsinka, amint Rábyt egyedül látta belépni. – Ugye, nem kapott embert, aki erre a hivatalra vállalkozzék? Ahány jó embert megszólított ön, mind azt mondta önnek: „Én nem megyek teneked azt a leányt megkérni!" S aztán elmondta ön előtt az egész litániáját a rosszaságaimnak.

– Biztosíthatom róla a kisasszonyt, hogy nincs az a halandó a világon, akinek meg volna engedve az én fülem hallatára, akármi rosszat elmondani, ami az ön személyéhez még csak közel is esik. Ezt még az apámtól sem tűrném el. De egész őszintén megmondom, hogyan van. Egyetlen jó barátom és rokonom az egész világon, ön tudja jól: Leányfalvy János az. Őt kértem föl násznagyul, s ő ezt igaz, hogy megtagadta; de azért tette, mert ő nekem más menyasszonyt szemelt ki, egy gyermekkori játszótársnémat; a jó öreg magát egészen beleélte ebbe az eszmébe, s most elkeseredett, hogy nem lett belőle semmi.

– Hát miért is nem veszi el azt a leányt, aki önt olyan nagyon szereti?

– Azt is megmondom. Én olyan őszinte akarok lenni önhöz, mint ön volt énhozzám. Az a leány oly kedves, oly szelíd, oly jószívű, hogy valóságos kegyetlenség volna az Istentől, egy olyan küzdelmes sorsot, mint az enyim, hozzákötni az övéhez. Nekem egészen újra kellene teremtenem magamat, ha őt el akarnám venni. Ha én olyan jó, nyugodalmas, a közáramlattal úszni tudó ember volnék, aki nem törődik a maga házatáján kívül semmivel; aki, ha lármát hall az utcán, otthon marad, aki a nagy urak előtt szépen befogja a száját: akkor gondolhatnék őreá. De énbennem egy légió ördög lakik. A nép baja nem hagy nyugodni, s a hatalmasokkal szembeszállni lázít. Az én számat nem lehet csókokkal elhallgattatni. Az én életem egy nagy küzdelem lesz, előre látom. S a veszedelem nemhogy megrémítene, hanem ingerel. Vakmerőségem a hangyáéhoz hasonlít, melyet, az állatok legparányabbikát, eltaposni lehet, de elkergetni nem. S ehhez a sorshoz, ehhez a nyugtalan kedélyhez láncoljak én egy gyermeteg teremtést, akinek erő he-

lyett a sors csak a végtelen türelem és szenvedni tudás kiapadhatatlan kincsét adta osztályrészül, s aztán minden elhatározásomnál tépjem a lelkemet azzal a gondolattal, hogy én ezt a kincset teli kézzel pazarolom, s kínozzam magamat azzal az érzéssel, hogy minden szenvedés, amit magamra idéztem, százszorosan fáj egy szegény teremtésnek, aki csak titokban sír miattam. – Nem, kisasszony, mikor idejöttöm után felismertem egész kietlen nagyságában a feladatom ellen tornyosuló akadályt, föltettem magamban, hogy társat nem keresek hozzá. (Találok más vádlót, aki feleséges ember.) Nem is gondoltam volna a házasságra többé, ha a sors *önnel* össze nem hoz. – Az első pillanatra azt mondtam: „Itt az én saját lelkemnek e tükre!” Egy hölgy, akinek a lelkében éppen annyi világgal dacoló önérzet van, mint az enyimben. Senki sem képes önt megérteni, egyedül én. Amitől más visszariad, az engem odaragad önhöz. Nekem viharos életem lesz, de hiszem, hogy dicsőségteljes. Az én sorsomat csak az oszthatja meg velem, akinek dicsvágya van, s a vele együtt járó vésztől nincs félelme. Ha igaz, hogy ön az, úgy válaszát kérem.

Fruzsinka kisasszony nem felelt neki mást, mint hogy a keblére borult – egy kezét kérték, s mind a kettőt odaadta; mégpedig úgy, hogy a Ráby feje közbeesett. Nem is látta őket aztán az ember a kézfogótul a lakodalom napjáig másképpen, mint csókolózva. – Ez biz akkori divat volt, ami, úgy látszik, hogy mind a mai napig fenntartotta magát.

Három hét múlva meg is történt az esküvő; nem ugyan a templomban, hanem a plébánia kapubejárása alatt, ami akkor volt szokás, ha a protestáns vőlegény nem adott magáról *reverzálist,* hogy a József császár pátense által körülírt *jogáról lemond,* ha ezt nem tette, csak a kapu alatt eskették meg, s nem kapott papi áldást. Aki nagyon kíváncsi rá, hogy miben állt a hajdankori vőlegénynek ez a joga, ne sajnálja az 1791 : XXVI. tc. 15. §-át elolvasni, mely néhány évvel később e jogot kodifikálta.

Mikor vége volt az esküvőnek, Nepomuk János úr a tenyerét dörzsölve mondá:

– No, hála Istennek, nyakában van már a Ráby Mátyásnak a gúzs! – Furcsa áldás.

Tizenötödik fejezet

(Laatni fogiuc, hogian lehet chinaalni az elefaantból zvniogoth?)

Csoda történt. Fruzsinka fejét a főkötő egészen helyreigazította. Mintha csak kicserélték volna, amióta férjhez ment. A cifra ruha helyt adott az egyszerű perkál viseletnek, s a fejdísz állandóul az a magyar csipke főkötő maradt, aminek vé-

delmére azon években nemes Müller Jakab egy egész könyvet adott ki.[22] Paripa, agarak, zongora, mind ott hagyattak a kastélyban, nem jött el más, csak a könyvek, de azokban sem sokat nézegetett az új menyecske, mert azt nagyon elfoglalta a házi dolog. Tüzes gazdasszony lett, minden rendeletet ő maga adott ki; mindig ott csüggött a csomó kulcs az övére akasztva; az utolsó kanál lisztet is tőle kellett kérni a szolgálónak. A fánktészta ott kelt meg az ő szobájában a kályha vállára téve, s azt nem engedte másnak kiszaggatni, a tejet is maga fölözte le, s a kávépörkölést ki nem adta a kezéből. Még rokkát is hozatott a házhoz, s hozzáült a fonáshoz, amikor aztán a Mátyás meg melléje ült, s aztán hiába pörölt rá: „Vidd el innen a fejedet, mert biz idefonom a hajadat a len közé!" Annálfogva képzelhetni, hogy milyen szapora fonál lett abbul? A rokkakerék maga sem tudta, hogy előre forog-e vagy hátrafelé? Az urát pedig nagyon szerette; még az udvarra sem eresztette ki anélkül, hogy a téli bekecset az álláig be ne gombolta volna, hogy meg ne hűtse magát, s ha valami változása történt, volt dolga az ezerjófűnek meg a melegített fedőnek. Az, hogy ő ment volna ki valahová az ura nélkül, még csak álomnak sem járta meg; ellenben az ura akárhová indult, belécsimpaszkodott, nem eresztette egyedül – féltette – ami olyan jólesik a férjeknek, ámbár úgy tesznek, mintha haragudnának érte. A szép leányoktól meg a menyecskéktől féltette.

Rábynak elég esze volt kitalálni, hogy sokkal valószínűbb, miszerint a rossz emberektül, az ellenségeitül félti, nehogy valahol kárt tegyenek benne. Rá kezdett jönni, hogy biz az asszony, aki az urát szereti, mind egyforma. Mesebeszéd az a história a hős asszonyokrul, akik maguk adják a férjeik kezébe a kardot, s noszogatják: „Eredj a háborúba, vágasd le magadat!" De bizony, mikor nagy veszedelemről van szó, akár Mariskának, akár Fruzsinkának híják, eltakarja az az urát a szoknyájával, mikor híni jönnek, s azt mondja: „Nincs itthon."

Egyébiránt a veszedelem sem volt olyan igen nagy. A dolog, amiért Ráby ide küldetett, egész simán ment. A helytartóság utasította a kerületi bizottságot, a kerületi bizottság a Pest megyei főispánt, a főispán az alispánt, az alispán összehítta *Kalocsára* particularis gyűlésre a megye rendeit; ott megválasztották a számadásvizsgáló deputációt, az ki lett küldve teljhatalommal, az felszólította a szentendrei tanácsot a számadásra, az megválasztotta a húsz tagból álló esküdtbizottságot. Minden készen volt, Rábynak csak elő kellett állni a vádjával. Sokan haragudtak rá; de azokat mind a kezében tartotta.

A mindenféle bizottságok ugyan erősen gyanúban álltak, hogy maguk is érdekelve vannak a számadásokban; hanem biztató körülmény volt, hogy maga a districtualis commissarius fog praesideálni; s aztán az sem volt olyan rossz ember, mint amilyennek eleinte hittük. Mert ha Ráby szándékait elárulta az ellenségeinek, de viszont Rábyt is tudósította egész barátságosan minden veszedelemről, amit a nem jóakarói készítenek a számára; még a kipécézett törvénycikkelyek címeit is megküldte neki, hogy tanulja meg, mitől óvakodjék. Nagyon jó ember volt, ez volt a hibája. Nem szerette, ha a jó barátjai veszekedtek egymással, azért

[22] Gedanken über die Nationaltracht der Frauenzimmer in Ungarn. Wider das berüchtigte Buch „Niniven".

mindegyiknek az ártó szándékát elárulta a másiknak, hogy meghiúsítsa, ha lehet, a küzdelmüket, ne bántsák egymást. Minek az a civakodás? Mikor békében is megélhetnének.

Az ilyen átkozott jó emberek csinálják a legtöbb bajt a világon. Végre elkövetkezett a nagy és nevezetes nap, hogy a commissió kijöjjön a számadásokat megvizsgálni. Őméltósága, a districtualis commissarius sem váratott magára sokáig. Olyan igazságos volt, hogy ebédre a prefektus úrhoz ígérkezett el, de vacsorára Rábyékhoz invitálta meg magát. Az ifjú asszonynak régi tisztelői közé tartozott. Pesten a nobel-bálban táncoltak együtt.

A tanácsházban gyűltek össze a nagyszerű operatióhoz.

No, iszen gyönyörű munka volt, az igaz! Tíz esztendőre való számadásokat előhordtak innen-amonnan. Mintaképei a könyvvezetésnek! Tele kivakart helyekkel; néhol egész lapok ki voltak vágva, s azok helyett új lapok odacsirizelve, a régi, megfakult, rozsdaveres írás újdonat fekete tintával vakmerően kiigazítva; nevek kitörülve, számok megmásítva, ahol legérdekesebb volt az adat, ott az egér kirágta a contextust. Ennek aztán nekiállították a húsz tagból álló esküdtbizottságot, ötfelé felosztva, azoknak a szétszedett fasciculusokat kiosztották, úgy, hogy mindegyik csak a maga részét ismerte meg belőle. Ráby Mátyás majd a kezét-lábát ette meg mérgében a szép gazdálkodás felett, s minden egyes visszaélésre sietett figyelmeztetni őméltóságát.

– Bagatell! – felelt rá őméltósága. – Menjünk tovább!

S továbbmentek.

A legvakmerőbb orcátlansággal ugrottak át mindenféle csempészeten, vesztegetésen, prédáláson, zsaroláson.

– Bagatell! – szólt csitítólag a tüzeskedő Rábyhoz őméltósága. – Ez így szokott menni mindenütt.

S amikor végre az érdemes pógár-commissió, mely úgy értett a számadásokhoz, mint a tyúk az ábécéhez, ennyi furfang, sikkasztás, csalás és természetes butaság dacára összeszámítá a vizsgálat eredményét, kiderült, hogy mindamellett is *nyolcvanhatezer* forintra megy, amiről nem lehet kimutatni, hogy hova lett. Ennyit zsaroltak ki a szegény néptől, aminek nem tudták a hovalettét kimutatni.

– Bagatell! – monda rá őméltósága. – Menjünk odább.

– De nem bagatell! És nem megyünk odább! – monda neki Ráby. – Gondolja meg méltóságod, hogy kilencvenhatezer forintnyi hiány miatt egy gárdista kapitányt a pellengérre állítottak, nyakába akasztott táblával. Egy nemesembernek, egy gárdista kapitánynak ezt el kellett viselni, akit szerencsétlen szenvedély ragadt e bajba, s ezeknek itt azt mondjuk, hogy „Bagatell!”, akik a pénzt eldugták. Tessék csak a titkos ládát előkövetelni tőlük.

A nemesemberre és a gárdista kapitányra való hivatkozás egy kis hatással látszott lenni a districtualis commissarius úrra. Úgy tett, mint aki haragba jött. Elővette a hosszú nádpálcáját a térde közül, s kegyetlenül végigvert vele az asztalon. És hatalmas fenyegetéssel kísérte ez aktust.

– Hallják kendtek! Ez több, mint kettő! Én a császár nevében ezennel megparancsolom kendteknek, hogy énnekem azt a bizonyos titkos ládát, amiben a félre-

rakott pénz őriztetik, előteremtsék. Mert, ha délután két óráig, amikor a computust folytatni fogjuk, az a láda itt nem lesz előttem, mind az egész magisztrátust a csonkatoronyba csukatom (ott ugyan most a színészek játszanak). Tehát a kincsesládát ideteremtsék kendtek. Nec secus facturi! No, mármost gyerünk ebédelni, tekintetes uraim.

Ezekre ugyan ráijesztett.

Ráby Mátyás nem ment a prefektushoz a traktára; mert ő a feleségét nem hagyja egymagában ebédelni. Várhatta aztán azt a délutáni két órát, amikor őt újra meghívják a tanácsházhoz a vizsgálatot folytatni. Lesz abból négy óra. Akkor már kész este van ilyen téli időben. Pedig még egy nagy dolog hátra volt: a fakérdés. Azt nappal kellett volna elvégezni.

Amint aztán jött érte a kisbíró, hogy meghívja, sietett fel a tanácsházba. Az urak mind együtt ültek már a hosszú asztalnál; csak éppen őreá vártak.

– No hát, bíró uram! – parancsolá a kerületi biztos őméltósága. – Hadd lássuk azt a titkos vasládát!

Bíró uram engedelmesen fölkelt a helyéből, kiment a mellékszobába, s nemsokára visszatért onnan, a *fél tenyerén* hozva egy vasládát, akkorát, mint egy tisztességes varróvánkos, s azt lehelyezé az elnök elé az asztalra.

– Íme, kegyelmes uram, itt a mi titkos vasládánk, itt vannak a hozzá való kulcsok, méltóztassék beletekinteni.

A districtualis commissarius úr akként cselekedék, s talált a ládában összevissza két forintot és negyvenöt krajcárokat válogatott pénznemekben.

– Ez a mi kincsünk – monda bíró uram hipokrita szomorúsággal, s azt olvan jól adta, hogy nemcsak az egész commissió, de még maga Ráby Mátyás is jóízűt nevetett rajta.

– No, méltóságos uram, erre mondjuk már, hogy „bagatell”!

Mikor azonban vége lett a nagy nevetésnek, akkor azt mondá Ráby Mátyás:

– No, hát ez igen jó volt tréfának, bírák uraimék; hanem hát nem errül volt szó. De igenis arrul a „nagy ládárul”, amelyhez a titkos bejáratot a tanácsházbul csak nótárius úr ismeri.

– Én ismerek! Titkos bejáratot! – pattant fel a nótárius. – De már micsoda kupcihér mondhatta azt? Tessék a tekintetes commissiónak összevissza vizitálni a tanácsház valamennyi zegét-zugát: talál-e valaki ebből a teremből valamerre titkos kijáratot? Ha talál, itt a nyakam, vágja le!

– Hiszen én is tudom – monda Ráby –, hogy van kőműves Szentendrén, s a titkos bejáratot befalaztatni nem boszorkányság; hanem hát ennek a rejteknek még egy másik bejárata is van.

Itt aztán diákra fogta a beszédet, mert ezt csak a commissiónak kellett megérteni.

– A rác pópa tudni fogja, és meg is fogja mondani, hogy hol van a másik bejárat az összezsarolt kincshez, csak azt kell megkérdezni.

Hanem ennek a districtualis commissarius igen alapos akadályát tudta felfedezni.

A rác pópa egyházi személy; azt a világi hatóság egyszerűen maga elé nem idézheti, hanem annak directe a karlovici patriarcha parancsol. Az viszont nem tartozik a magyarországi helytartótanács jurisdictiója alá, mert az a horvát – szlavon bánus együtt uralkodó társa. Annálfogva meg kell tartani a törvényes formákat, miszerint a magyar helytartótanács írjon át (ha ráér) a horvát bánhoz, hogy az szólítsa fel (ha el nem felejti) a karlovici érseket, miszerint az idézze maga elé (ha akarja) a szentendrei keleti, nem egyesült görög hitű plébánust, hogy az jelenjen meg előtte (ha az idő engedi), s beszélje el, hogy mit tud ama titkos nagy cassáról (ha nem sajnálja).

No, ez hát jól el lett intézve.

Ráby Mátyás az óráját nézte.

– Itt eszerint semmi tennivaló sincs többé. A papirosrul, amit lehetett, kitöröltek, kivakartak; hanem hátravan még a „fakérdés”. – Feljelentésemben azzal is vádolva van a tanács, hogy a nagy kamarai erdőben példátlan pusztítást követ el. Amíg a szegény népnek a legnagyobb szigor és büntetés mellett tiltva van száraz gallyat szedni az erdőben, amíg a kórházban a betegek télen megfagynak a hideg szobákban, addig az elöljárók a nyár elején halomra vágatják a fát, s száz meg száz ölével ajándékozzák el egyenesen vesztegetésre. Ez faktum, amit nem lehet eltitkolni. Ott van az erdő. A préda csempészet kiáltó nyomait már csak nem lehet letörülni, mint a papirosra írt sort!

Dehogynem lehet, Ráby úr! Azt is lehet. Csak tessék azt ránk bízni. Az elnök úr azt mondta rá, hogy ez már igaz. Már azt rögtön meg kell vizsgálni. Ha ez igaz, akkor ez maga elég arra, hogy az összes elöljáróság elmozdíttassék a hivatalból. – Ki is adatott rögtön a rendelet, hogy a kocsik járjanak elő; még világossal be lehessen járni az erdőt.

Jaj, de mikor azok a kocsisok olyan nehezen tudnak elkészülni a felszerszámolással! Amíg azok szöszmötölnek, csak esik ám be az ajtón nagy ijedten a kisbíró:

– Jaj, tekintetes uraimék! Ég az erdő!

Erre aztán minden ember felugrált az asztal mellől: „Ég az erdő! Ég az erdő!” Hasztalan csitította őket Ráby, hogy hiszen csak most gyulladhatott az ki, könnyű lesz a tüzet télvíz idején elfojtani, nem hallgattak rá, vége lett a sessiónak, minden ember szaladt ki az udvarra, az utcára. Tűz van! Lajtot! Vedreket hamar! Csáklyákat, köteleket! Vizet, vizet! Minden ember parancsolt, senki se fogadott szót. Utoljára kisült, hogy a város egyetlen vízhordó lajtjának a szekeréből hiányzik egy hátulsó kerék; azt nem tudni, ki vitte el? Más kerék meg nem megy rá a tengelyre. Mivel hordjanak most vizet az erdőoltásra? Lett zűrzavar! Egy csoport nép lefelé szaladt az utcán, a másik felfelé szaladt, ember ordított, asszony jajgatott, kutya vonított, egész falu tyúkja mind kotkodácsolt, a harangokat félreverték, a kisbíró ütötte a dobot, úgy szaladt végig az utcán, a lovas legények vágtattak kiabálva, a dragonyos eskadron kivonult nagy trombitálva a piac közepére; egyszóval: nagy *petek* lett abbul.

– Gyerünk, barátom – monda a districtualis commissarius –, menjünk hozzád. A szegény feleséged ezóta kétségbeesett rémületében, vigasztald meg.

Ez csakugyan legokosabb volt, amit Ráby tehetett.

Fruzsinka már a kapuban várta az érkezőket, s igen megható látvány volt, amint görcsös sírások között szorítá át visszatérő kedves urának a nyakát; azt hitte már, hogy azt széttépték a gyilkosok, s aztán egész este le nem szakadt a nyakából, folyvást reszketett a sok harangfélreveréstől, s alig engedte magát megnevettetni a méltóságos vendég úr által, ki a bekövetkezett vacsora felett mindenféle adomáit előszedte, hogy elűzze a félelmét a gyönge asszonykának. Még azt is megtette a kedvéért, hogy ott maradt náluk hálásra éjszakára, hogy jelenléte által nagyobb bátorságot öntsön a szívébe. Reggel aztán egész tíz óráig aludt; az volt a szokott felkelési ideje őméltóságának. Addig nem volt szabad az ajtókat nyitogatni sem a háznál.

Mikor aztán hozzájárulható volt őméltósága, akkor jöttek neki jelenteni a kávézásnál, hogy az éjjel a fél erdő leégett.

Ez volt a számadás befejezése.

Erre már nem mondta azt őméltósága, hogy bagatell. Hanem erős szemrehányást tett érte – Ráby Mátyásnak.

– Látod, ez a te hibád! Ha te elő nem hozod azt a szerencsétlen fakérdést, nem gyújtatták volna fel az erdőt, nem történt volna az aerariumnak ilyen nagy kára.

S csak a szép menyecske jelenlétének köszönhette szegény Ráby, hogy ezért őméltósága által, érdeme szerint, kegyetlenül le nem hordatott.

Tizenhatodik fejezet

(Soc niomorvsaagos dolgoc wadnac, az mellecnec ugi kell lenni, de azonban egi wigh teurteeneth is wagion, mellnec kimenetele zomorusaaghoss leezen.)

Ráby Mátyás nem szólt odahaza semmit. Harapófogóval sem lehetett volna belőle kihúzni egy szót a számadásvizsgáló commissió előtt történtekről; csak azt tette, hogy mikor a vendég urak eltávozának, elővette az útitáskáját, s elkezdett pakolni.

– Te készülsz valahová? – kérdezé Fruzsinka. – Aztán nekem nem is szólsz. Nem tudod, hogy asszony dolga a pakolás.

Tudta biz azt Ráby Mátyás; de éppen nem akarta ezúttal, hogy az asszony be legyen avatva abba, hogy mit csomagol ő az útitáskába, mert abból kitalálta volna, hogy hová megy. Pedig hát azon volt, hogy elhitesse vele, miszerint Nagyszombatba készül, ott vannak letéve az okiratai, amik a szentendrei dolgokra vonatkoznak; miután a vizsgáló bizottság ilyen komédiát hagyott játszani magával, most előhozza azokat a bizonyítványokat, s egyenesen a megyei sedria elé viszi a dolgot saját valódi minőségében. Azt is megmagyarázta aztán az asszonynak, hogy azért nem viheti őtet is magával az útra, mert ő nyergesújfalusi

gyorsparasztokkal fog utazni, parasztszekeren; az ilyen út téli időben még a férfit is megviseli; asszonyember abban összetörik.

– No én, ha neked volnék, nem mennék Nagyszombatba; hanem egyenesen Bécsbe, odamennék a császárhoz, s elmondanám neki tisztára, hogy miféle gonoszságok történnek itten, hogy értse meg.

Ráby csak elbámult. Hiszen szórul szóra azt akarta ő is tenni. Az a Nagyszombat csak ürügy volt. (De hát azért ereszt az ember magához olvan közel egy asszonyt, hogy az mindent kiolvasson a szívéből meg a májából?)

– Leírnám előtte az egész cselszövényt-folytata a tüzelést Fruzsinka –, s aztán azt mondanám neki: „S mármost uram, küldj *helyettem* oda olyan embert, aki ezeknek a cselszövőknek a nyakukra tud hágni.”

Aha! Mátyás kezdett látni. „Helyettem?”

– De én nem tudnék helyettem magamnál jobb embert felfedezni, aki az itteni bajokkal megküzdjön.

– Hát magad akarsz ebben a küzdelemben elveszni? – Férjem! Az ég szerelmére kérlek: gondold meg a helyzetünket! Csupa ellenség között élünk. Azok, akik nem irtóztak felgyújtani a nagy erdőt, hogy vétküket eltakarják, nem fognak visszarettenni attól, hogy a házunkat a fejünkre gyújtsák. Engem a rettegés fog el, valahányszor a házból kimégy, s nincs nyugtom, míg visszatérni nem látlak. Minden éjjel azt álmodom, hogy megöltek. Babonás vagyok. Tegnapelőtt a kardod minden ok nélkül leesett a szegről, s az ivópoharad, amíg öblítettem, szétpattant a kezemben. A vizslakutyád minden reggel gödröt kapar a küszöb előtt; úgy takarjuk be a leánnyal. Én irtózom e között a nép között élni: Soha bosszúállóbb, alattomosabb, kapzsibb népet nem ismertem. Veled itt szerencsétlenség fog történni. Menjünk innen. Menjünk haza Bécsbe. Ott van a te karriered. Hagyd a maga veszedelmére azt a háládatlan, malíciózus népet, aki minden lépteden romlásodat készíti.

Mátyás elkomolyodott – keserűen.

– Óh, milyen nagyon megvetnél te engemet, ha én most a te szavadra meglágyulnék, s megijedve a phaeákok hadától, elhagynám a helyemet, s kiszaladnék az országból!

– Tehát komolyan akarod a harcot folytatni ellenük?

– Nem harcot: ítéletet és büntetést!

– Jól van. Ne hidd azt, hogy asszonyi gyöngeség beszélt csak belőlem. Én végiggondoltam ezt a dolgot egész komolyságában. Te azt akarod most, hogy az általad kiderített visszaéléseknek a megtorlása olyan kezekre bízassék, amik senkit sem fognak kímélni.

– Úgy van.

– De hát nem gondoltál rá, hogy ha valaki egész a minutiákig fogja ezeket a dolgokat átvizsgálni: én saját magam, a te feleséged is megkapom a magam részét a vád szégyenéből?

– Mi oknál fogva?

– Hát nem emlékezel azokra a famózus konyhaszámlákra?

– Úgy? Azokon ugyan inkább nevetni fog mindenki, mint komolyan venni őket. Egyet közülök már a császár is látott, s nevetve mondá Pálffynak: „Ezek a fickók képesek volnának egy regementet felfalni!” De elvégre is, hogy jönne azokkal a te neved kapcsolatba? A számlát a konyhamester csinálta, s az összeget a prefektus vette át.

– De azt mindenki tudja, hogy ez az én javamra történt. S ha azok nem vállalnák magukra? Engedhetnéd-e, hogy a te feleségedet a prefektussal és a konyhamesterrel confrontálják? Nem volna-e az neked szégyen?

– Hát az nem volna neked szégyen (és bizonyos) , hogy a te férjed visszatérjen az uralkodóhoz, azzal a szóval, hogy „Íme, uram, én is az vagyok, aki a többi volt, hetedik a hat után, akiket kiküldél, hogy országodban a szegény nép panaszait orvosolják, s akik fél év múlva visszajöttek meggörbített háttal, s referáltak nagy fejlesütve, hogy bizony mindig és mindenütt a tolvajnak van igaza, ha gazdag és hatalmas”. Ha egy szót nem szólna is rá, ha csak rám nézne is azokkal a megkövítő kék szemeivel, a földbe kellene süllyednem előtte. Te félsz attól, hogy a prefektussal szembesíteni találnak, s abból a koromból, ami őhozzá tapad, a te ujjaid hegyére is ragad valami, de attól nem félsz, hogy tégedet majd be kell mutatnom ott a császárnak: Íme, itt a feleségem – akinek az arcfestékével a prefektust fehérre festettem.

No, ez már gorombaság volt, Ráby úr. Az embernek szabad azt tudni, hogy a felesége hercegnővizet használ (ez divat) , de nem illik róla beszélni.

Az ilyen szót legnehezebben bocsátják meg.

Fruzsinka asszony ki is jött a sodrából e szóra.

– De elvégre is gondold meg, hogy azáltal, ha mi a bátyám ellen fellépünk, egy nagy, gazdag vagyont veszítünk el.

Most aztán a Ráby is kitört.

– Te attul rettegsz, hogy azt a vagyont elveszíted, én pedig attul rettegek, hogy azt örökleni találod.

– Nem értelek.

– Igazad van. Más sem értené ezt meg. Ugyan, ki értené meg? Hiszen, ha egy rongyszedő után öröklenék dús vagyont, aki a szemétről szedette össze az eldobott rongyokat, s abbul gazdagodott meg, azt még az unokáimnak is szemére hányná minden ember, hogy zsidók voltunk; hanem, ha egy nagy vagyont öröklünk, amit úgy szereztek, hogy a rongyokat az élő emberek testérül szaggatták le, akkor minden ember azt mondja, hogy nagyságos urak lettünk.

Fruzsinka észrevette magát. Nem szabad ezt az áriát tovább folytatni; fordítani kell egy lapot a kótában. Ahol a cisz-moll szimfónia kezdődik. Egyszerre odaborult a férje vállára, s a szemébe nézett azokkal a megigéző szép szemeivel.

– De hát Ráby! Arra esküdtünk-e mi meg egymásnak, hogy a népet boldogítjuk, vagy arra, hogy egymást fogjuk boldoggá tenni? Ettül a hangtul, ettül a nézéstül aztán úgy járt a Ráby lelke, mint a vas, amit a tűzbe tesznek: elveszté acélát.

Mit lehet a csókokra felelni? Szókratész! Plato! Luther! Diogenész! Napóleon! Álljatok elő! Ki tud a csókra más feleletet adni, mint csókot? Okosabb, élcesebb,

igazabb, érthetőbb választ, mint csókot? Kutatói a világnyelvnek, találtatok-e ennél többet, nagyobbat, örökkévalóbbat, mint a csókot?

Ugyan, ki vehetné rossz néven Ráby Mátyásnak, ha ebben a disputában ő is megbukott, mint a bölcsek és szentek minden collegiumai és synedriumai, s utoljára kapta magát, odavágta a sutba az egész útibőröndöt. Menjen az magában Bécsbe – ha tudja az utat.

Akkor aztán a menyecske fordította enyelgésre a dolgot.

– No, mármost én pakolok a számodra! – Azzal leakasztotta a falról a vadásztáskát, azt megrakta hideg sülttel, paprikás szalonnával, puha cipóval; a kulacsot megtöltötte jó szilvóriummal: „Eredj ki! Ne ülj idehaza. Tele van a fejed bosszúsággal; szellőztesd ki. Eredj el vadászni. Jót tesz, ha kijárod magadat.”

Aztán felöltöztette a vadászköntösébe, előhozta neki a nagy sárgyúró csizmákat; a vizslakutyáját is behítta a szobába, az elkezdett csaholni, amint a puskát, tarisznyát meglátta, s örömében a gazdája nyakába ugrált. A vadászkutya jókedve pedig az emberre is elragad. Ráby Mátyás a vállára vetette a puskát meg a tarisznyát, s nem ment se Nagyszombatba, se Bécsbe, hanem kiment a határba nyulászni. Az eltávozó férj sokáig hallotta még a feleségét künn a folyosón jókedvűen dalolni, s a honn maradt feleség még sokáig hallgatott az utcán végigcsaholó vadászeb hangjára. – Allegretto!

Amíg Ráby az utcán végigballagott, azon gondolkozott magában, hogy lehet az, hogy ő egyetlenegy régi ismerős kortárssal sem találkozott még eddig a városban? Pedig itt járta ki az elemi iskolát (még akkor kálvinista iskola nem volt, tehát együtt a többiekkel a pápista rektornál), annak mindössze tizenöt esztendeje, hogy nem ismer rá akkori iskolatársaira? Hát csak úgy lehet, hogy a nyomorúság gyorsan vénít. Akit az idők megviselnek, az már huszonhat esztendős korában kész vén ember, vén asszony. Találkozott ő azokkal, akikkel egy padon ült hajdan, akikkel együtt labdázott, meg a kisleányokkal is, akikkel a „hármas futós”-ban kergetőzött csaknem mindennap az utcán, köszöntek is azok neki; de ő el nem tudta volna gondolni, hogy ez a görbe hátú vén ember meg az a fakó, cserszínű anyóka az ő játszópajtása lehetett valaha, aki maga most a legszebb virágában élő délceg ifjú. Biz, ez úgy van!

Most azonban éppen egy olyan alak jött rá szemközt az utcán, akinek az arcára kivételképpen ráemlékezett. Bőrkötény volt előtte, mely jártában csattogott a lába szárán – az övébe dugva a háromszög-vonalzó meg a lapos plajbász, aztán meg a szekerce. Szépen köszönt előre Rábynak, s aztán el akart mellette suhanni, hanem az megállította.

– Szervusz, Marci! Ugye, te vagy a Dacsóék Marcija? No, hát meg sem állnál az ember előtt egy szóra. De régen láttuk egymást!

Azzal megfogta a legény kérges tenyerét, s belécsapott, és aztán ott tartá megfogva.

– De bizony magam is örülök, hogy újra láthatom a tekintetes urat itt a mi szegény városunkban.

– De hát ne tekintetesurazz engem! Jó pajtások voltunk mi régente is. Tudod, hogy egymás mellett ültünk az iskolában is. Emlékezel rá, mikor a gyújtó üveggel

lyukat égettem a kalapodon, s te még csak meg sem vertél érte; azt mondtad, hogy „De mármost mit hazudjam én odahaza, hogy hogyan égettem ki?” Hát tegezz engem most is.

– A magam részéről igen szívesen veszem, ha az úr azt mondja, hogy „te”, de engedjen meg, hogy én vissza ne mondjam; az nekem olyan nehezén esnék, mintha az apámnak kellene mondanom azt, hogy „te”!

– No, hát ahogy neked jobban fog esni; hanem a régi jó pajtásságot csak fenntartjuk azért ezutánra is!

A legény nyüzsgölődve tekintgetett jobbra-balra, s látszott a képén, hogy nem bánná, ha a kezét eleresztenék.

– Már hiszen ami azt illeti, megkövetem egész alázattal, tisztesség nem esik, mondván: én azt gondolom, hogy nem egészen idvességes dolog lesz az, ha meglátják, hogy mi itt az utcán egymással így parolázunk.

– Vagy úgy? – monda Ráby, egyszerre eleresztve a legény kezét. – Attól tartasz, hogy gyanúba fognak téged, ha velem meglátnak beszélni?

– Attól nem tartok; eléggé gyanúba vagyok én már fogva, hanem megfordítva, attól félek, hogy az úrnak lesz abból valami baja, ha meglátják, hogy énvelem ilyen kontemfinter beszélget.

– Hát ugyan miért: teveled?

– Azért, mert énrólam tudják, hogy én *kontrabontos* ember vagyok.

– Mi az a „kontrabontos”?

Ráby ki nem tudta találni annak a szónak az értelmét; franciául annyit tesz az, hogy „csempész”, de hát az a bőrkötény meg ez az ácsszekerce sehogy sem illik a csempészet külső jeleihez.

– Hát én nem tudom azt más szóval magyarázni. Kontrabontos az olyan ember, aki valami kontrabontot csinál.

– Te ácsmester vagy, ugye?

– Azaz, hogy kőműves is, ács is. A falat is megrakom, meg a tetőt is kifaragom. Úgy hívják az ilyent nálunk egy szóval, hogy „faragó ember”. Most éppen sietek az embereimet megnézni, akik az alsó városban az égettek házaira felrakják a gerendákat. Az Isten áldja meg az urat, hogy felsegítette a szegényeket!

– No, hát én is odamegyek veled. Nekem úgyis mindegy, akármerre megyek ki a mezőre.

– Jó lesz biz az; csak arra kérem az urat, hogy ne igen álljon szóba a nyomorultakkal, mert aztán majd nem állhatják meg, hogy ne panaszkodjanak. Mindig akad ám rossz ember aki azt befütyüli, s akkor aztán rájuk fogják, hogy kontrabontot csinálnak.

Most már kezdett hozzáhajazni Ráby, hogy mi az a kontrabont. No, hát elindultak egymás mellett utcahosszant; egy úri vadász meg egy bőrkötényes faragó ember.

Ahány ház előtt elmentek, Ráby mindegyikre emlékezett, hogy hívták a gazdáját. Némelyiknek a címere most is ott lógott a kapu fölött. Sorba el tudta számlálni: „Ez itt a Tóth Pál szűcsnek a háza.” – „Ez a Sánta Gábor csizmadiáé.” – „Itt lakik a Zöld Mihály takács”. A zuboly döngése most is kihallik az utcára.

– Igaz, hogy Tóth szűcs, Sánta csizmadia meg Zöld takács most is itten laknak, de a házak már nem az övéik. Ezét megvette a bíró, amazét a nótárius, azét túlnan a Paprika Péter; a régi gazdáik zsellérségben laknak ott most. Elvették tőlük kótyavetyén.

– S miért vették el?

– Hát porcióban.

– Hát az öreg Sajtosné néne él-e még, aki annyiszor megtraktált bennünket *csájával* meg mustos tökkel, mikor szombaton délután a labdázásból hazafelé jöttünk, s aztán verseket mondtunk neki?

– Él biz az. Vasárnaponkint ott láthatja az úr a templomajtóban koldulni.

– Koldulni? Hisz az olyan jómódú asszony volt. Mi érhette?

– Hát – a rossz idők. Van ott még más is. Egész gléda. Hajdani jó ismerősök. Csak egyszer, úgy vasárnap délelőtt ne sajnáljon az úr a pápista templom ajtajához elmenni, ahol a koldusok sort állnak, aztán ahogy eszébe jutnak a régi ismerősök nevei, kiáltsa el sorba, mindenikre meghallja: „Itt vagyok!” A presbiter is él még, aki examenkor húszast osztogatott a legjobban felelő fiúknak az iskolában. Minden pénteken délelőtt megláthatja az úr, amint a konyha ajtójában tartja a tarisznyáját a kenyérdarab elé, amit a szolgáló leszelt a számára. Az a legvénebb koldus.

– Boldog Isten! De hát hol ennek az orvossága? Most a néptanító lakása elé értek.

– Hát a jó öreg Buczkay él-e még? De szeretném újra látni.

– Él; de ne kívánja az úr meglátogatni; arra kérem. Nem veszi jó néven. Valahányszor ilyen úrforma jött ide, az mind meglátogatta, őtet is, az iskoláját is. Kikérdezték, mi hogyan van? Az öreg jó hittel elmondott mindent, hogy ez is kéne, az is kéne még az iskolában, az urak azután megbiztatták, hogy no, majd közbevetik magukat az elöljáróságnál, hogy a kívánságai teljesüljenek. Meg is tették. Aztán amint továbbmentek, akkor az elöljárók megrohanták a rektor uramat, lekorholták, hogy mit csinál az ő hátuk mögött kontrabontot? Mit panaszkodik az uraknak, hogy e kéne, a kéne! S bosszúból aztán még azt is elhúzták tőle, ami eddig kijárt neki. Úgyhogy az öreg most abból él, hogy dohányzsacskókat készít, s ha az állapotja felől kérdezősködik valaki, veszi a kalapját, s kimegy a házból.

Aztán találtak egy olyan házat a piac szegletén, amelyiken nem volt se ajtó, se ablak; a kapuboltozatig felnőtt gaz kórói zárták el az utat az udvarra.

– Hát innen hova lettek?

– Árváké volt a ház, akik az osztály felett összeperlekedtek; aztán olyan szépen eligazították a dolgukat, hogy most már a félig összedűlt házra a szomszédok sem licitálnak. Úgy jár majd, mint az a másik, meg az a harmadik ott, aminek a puszta helyén most a libák legelnek; olyan szép fű van.

Mindenütt elijesztő ínség, hanyatlás nyomai! Ahol pedig egy szép új házat látni, cifrára kifestett ablakokkal, vastáblákkal, az mind elöljáró uraim őkegyelmeiké.

Az alsó városban volt az a negyven ház, ami egy nagy tűzvészben leégett. Ott voltak a legsárosabb utcák, feneketlen utakkal, hogy csak a kerítésbe kapaszkodva lehetett az embernek egyesével végiglépkedni a házak mellett.

A legtöbb háznak a tetején most dolgoztak.

A gazdák csak úgy félve köszöngettek Rábynak, mikor meglátták, s észre lehetett venni, hogy küldözik befelé az asszonyaikat az udvarról, mert a fehérnép nem állja meg, hogy el ne járjon a szája. Nem is igen adtak ezek feleletet, akármit kérdezett tőlük; pedig többekhez intézte a kérdést, hogy miért halasztották ilyen tavaszi időre a betetőzést, mikor még az ősszel megkapták a szétosztott ajándékot?

… Hát – csak – hogy – így-úgy – no… Ez volt a felelet. Dacsó Marci tovább vonta őt magával, odadörmögve neki:

– Nem mondják ám ezek, hogy mi bajuk van, az úrnak, ha mézeskaláccsal csalogatja is ki belőlük, mert tudják már a mulatságnak a végét. Az úr meghallgatja a panaszukat, elmondja odafenn a császárnak, a császár erre leküld egy hatalmas pirongatóriumot az uradalomnak, hogy miért nem orvosolja meg a jobbágyok bajait. Arra az úriszék odacitálja maga elé a panaszkodókat, jó húszat vágat rájuk sorban, s azzal megírja a császárnak, hogy a jobbágyok meg vannak már orvosolva. Nem panaszkodnak ezek már senkinek. Dehogy árulták volna el az úrnak, hogy a házuk azért maradt födetlen, mert amint a hetvenöt aranyakat megkapták, még meg sem melegedett náluk a pénz már rajtuk jöttek nótárius, esküdt, kisbíró, s behajtották tőlük a ki tudja, mióta elmaradt porciókat, s elszedték a kapott pénzt.

– De már ez istentelenség! – kiálta fel Rába. – Ezt nem fogom eltűrni. Csak egy ilyen porcióskönyvet kaphassak meg tanúbizonyságnak.

– No az úrnak nem fognak egyet is odaadni, hanem ha akarja, én összeszedek estig negyvenet, s holnap odaviszem a házához. Nekem ideadják.

– De hát te nem félsz az elöljárók haragjától?

– Bánom is én, ha haragszanak. Ok vannak énrám szorulva, nem én őrájuk; s ha akarom, itt hagyom őket, más városban is megélek a tenyerem után. Gondol is azzal egy faragó ember, hogy ki haragszik rá.

– De bosszút állhatnak rajtad alattomos úton…

– No, azt ők nem teszik. Mert kezemben van az üstökük.

– Ugyan hogyan?

– Hát hiszen – az úrnak csak el merem mondani, mert tudom, hogy jó ember; de másnak meg nem mondanám. Egy szép este odahívattak a tanácsházhoz, azt mondták, hozzam magammal a kőműves-szerszámaimat is. Odamentem. Akkor azt mondták, hogy el kell mennem a nótáriussal ahhoz a titkos bejárathoz, amiről rajta kívül senki sem tud; mert azt még a török uraság alatt készíttették, s soha az egy nótáriuson kívül, meg rác papon kívül, senkinek nem volt szabad tudni hol annak a rejteke. Azt most be kell falaznom.

– Eszerint te tudod, hogy hol van a rejtett kincs folyosójának a bejárata.

– Tudom, mert én csináltam el úgy, hogy arra most aztán keresve se talál senki a nótáriuson kívül.

– Rávezetnél engem?

– Nem biz én. Mert elébb megesküdtettek nagy kegyetlenül, hogy soha senkinek másnak, mint a nótáriusnak a parancsolatjára azt a berakott ajtót fel nem

bontom. S amire én megesküdtem, azt én meg is tartom. Hanem mondok valamit. Rá lehetne arra mégis jönni.

– A rác pap által, aki a rejtek másik bejáratát tudja.

– Azáltal éppen nem. Az tudja jól, hogy őt agyonvernék, ha a titkot elárulná. Hanem másképpen. Ha az úr olyan könnyen beszélhet a császárral, csinálja azt ki, hogy rendeljen el új tanácsválasztást a községben. Akkor tudom, hogy se bíró, se nótárus, se szénátor, egy sem marad meg; s ha aztán új nótárus lesz, annak felfedezhetem, hogy hol a befalazott bejárat; mert az esküm úgy szólt, hogy csak a nótárus parancsolatára szabad azt kibontanom.

– Ez jó gondolat volt tőled, Marci. Ezt keresztülviszem.

– Hát csakugyan olyan nagyon szívén hordja az úr ennek a mi nyomorult népünknek a sorsát? Az Isten áldja meg érte! De hát mármost tudja meg tőlem, hogy mi a legfőbb veszedelme ennek a városnak. Mert amit eddig megtudott, az még mind csak kismiska. Hogy nyáron szolgáltatják le vele a téli robotot, hogy tízszeres adót hajtanak be rajta, hogy a borát elharácsolják szüretkor, hogy háromféle dézsmát szednek tőle, az még mind tréfa volt eddig; de most már a földet húzzák ki a lába alól. – Tudom, hogy jót akart vele a császár, mikor elrendelte, hogy az egész országot fel kell mérni. Jó is volna az, ha a császár elküldhette volna a rézcirkalmát: „Eredj, te cirkalom, neked fejed is van, két lábad is van, lépd meg, mérd meg az én országomat, aztán gyere vissza, s adj számot.” Az ám; de az eleven cirkalomnak még két keze is van, s az arrafelé hajlik, ahol jobban kenik a markát. Tudom, hogy vannak köztük derék, megvesztegethetlen emberek is, csak az a kár, hogy azokat én nem ismerem. Ez a miénk rosszabb a töröknél, a tatárnál. Csupa hamisság az egész munka, amit csinál. Minden java föld bitangba megy az ő mérése szerint, s azt az elöljáróság szétosztja maga közt. A köznépet pedig mindenütt a mívelhetlen atkás, mocsáros földekre szorítják. Úgyhogy már az utolsó tehenkéjét is kénytelen eladni minden szegény pógár, mert nincs hol legeltetni. Hiszen ne restelljünk kifáradni a határba, tegyünk úgy, mintha vadásznánk, majd meglátja az úr, micsoda égrekiáltó igazságtalanság történik ezzel a néppel.

Ráby naphosszant elbarangolt a mezőkön, a mocsárokon keresztül-kasul, régi iskolatársával; az megmutogatott neki mindent. Biz itt, ha az új felmérés foganatba lesz véve, a nép négyötöd része elpusztul; felfalja az ötödik. A telkes gazdából lesz zsellér és béres.

De minden nyúl megmenekült Ráby elől. Vadászhatott magára a vizsla; a gazdája nem azon a nyomon járt. Estefelé üres tarisznyával tért haza. Hogy az asszony észre ne vegye, az elemozsinát a vizslának osztotta el. Éhes sem lett. Hanem a feje tele lett, meg a szíve.

Fruzsinka bizonyosan vette észre az urának a lelkiállapotját, mert nagyon nyájasan forgolódott körülötte; jó túrós csepedettre várta haza; tudta, hogy azt szereti legjobban, kivált ha olyan kemény, hogy kiugrik a villa alól. De azzal sem igen lelte kedvét. Csak fekhetnék volt.

Másnap korán reggel ott volt nála a Dacsó Marci. Elhozta, amit ígért. Egész nyaláb porcióskönyvet. Ráby azokkal aztán bevette magát az írószobájába, s

egész nap volt velük dolga, míg azt a sok furfangos zsarolást mind kapicánra tudta szedni.

A Dacsó Marci meg ment tovább a maga dolgára.

Mikor a Hosszú utcáról a piac felé közeledett, nagy hegedű-dudaszó ütötte meg a füle dobját.

„Ejnye, de furcsa – gondolá magában –, nagyböjtben muzsikaszó! Vajon ki lakodalmaskodik most?”

Mikor aztán a piacra kiért, mindjárt megtudta, hogy mi az.

Verbunkosok táncoltak az utcán.

Hja, biz a császárnak nagyböjtben is szüksége van katonára. Az emberhúsra nincs böjt.

Szép institúció volt ez a verbunk!

Kiválogatták a huszárok közül a legszebb, legdélcegebb és a legkorhelyebb legényeket. Azok aztán hatosával, tizenkettesével városról városra, faluról falura jártak verbuválni.

Végigmuzsikáltatták magukat az utcán, maguk is danolták hozzá:

Piros csákós süvegem,
Most élem víg életem,
Bokréta van mellette,
Barna babám kötötte!

Palack, csutora volt a kezükben, tele jó borral; amely legény eléjök került, megölelgették, összecsókolták, itatták a jó borból; egyszer csak azt vette észre, hogy az ő fején van a bokrétás, szalagos huszárcsákó. Akkor aztán a pap sem mentette ki onnan többet. Az övéké volt. Dalolhatta aztán, hogy:

Sohasem vétettem Székesfehérvárnak,
Mégis elrántottak gyalog katonának,
Huszárnak állottam, bakancsosnak tettek,
Hej, aki áldotta! Már mindjárt rászedtek.
Verje meg az Isten a mészáros bárdját!
Minek vagdalta el a kisborjú lábát?
Mostan a kisborjú nem tud lábán járni:
Szegény bakancsosnak hátán kell hordani!

De legnagyobb aratása volt a verbunknak a vásártéren. Mikor ott karikába állva, elkezdték lejteni azt a délceg táncot, amit én magam is csak kétszer láttam életemben. Olyan tánc volt az, hogy azt nem lehet leírni. Benne volt a magyar daliás tempóknak egész összessége, a hetyke legénykedés, a kackiás legyeskedés, a dévaj jókedv és a világfitymáló dac minden mozdulatban, taglejtésben, fejhordozásban, azok a tengerátlépni készülő nekilépések, azok a csillagijesztő fejfölütések, azok a hegyet emelő válltaszítások; taps, lábdobbantás, sarkantyúpengetés, mind egyszerre, mintha zsinórra rántanák – aztán mikor jött a kopogóssa, nem ám lábhegyen, mint a színpadi táncosok, hanem a két sarkán, egyenesen, mint a jegenyeszál, kezében a tarsolyos kard, fejében a tollas csákó,

úgy járta azt a muzsikaszó frissére a tizenkét délceg vitéz egy karéjban, forogva és körüljárva, mint a planétakeringés, s tüzet szórva a szép asszonyokra a két szeméből s integetve a legénynek, aki a sokaság közül termetre kiválik!… Nem lehet azt így elmondani. Látni kellett azt. Az elszédített. Magamnak is az a szerencsém, hogy még gyerek voltam, különben talán én is felcsaptam volna.

A toborzók éppen akkor végezték a verbunkos táncot, s jöttek az utcán arrafelé, ahonnan Dacsó Marci közeledett.

Elül táncolt a kisbíró; kulacs volt a kezében; s úgy szeretett volna tenni, mintha jókedve volna. Utána járta idomtalan bakugrásokkal a toborzó dudás, egyszerre táncolt és muzsikált; mind a kettőhöz értett, egyikhez csúfabbul, mint a másikhoz; azután jött csupa merő pávakakas-lépésekkel a szép verbunkos csapat, csak úgy kínálgatta az iccés üveggel a parasztlegényt, akit az anyja a kis ajtóból ugyancsak igyekezett a toborzók elől visszaráncigálni gatyájánál fogva. (Ne tessék megbotránkozni ezen a szón, mert hiszen másutt akárhol fogják meg a parasztlegényt, kirántja magát könnyen de ha *ennek* a sűrű ráncába hátul belemarkol valaki, akkor meg van fogva; mert ha el talál szakadni a korc, vége a vitézségnek.)

Egypár legény lépre akadt már, azok egy-egy huszárral összeölelkezve járták volna a Kállai-kettőst, fejűkben a huszárcsákó, a huszárában meg a parasztkalap; egy közülök a tenyerével hajigálta fel a légbe a szép fehér lázsiás tallért, amit felpénzül kapott, dicsekedve, hogy milyen olcsón jutott pénzhez; egy morva vándorló legény meg, akit a kocsmában térítettek el a suszteri pályáról, szörnyen igyekezett utána csinálni a huszárnak a kuferces tempólépést, ami rettenetes jól illett a papucsos lábának.

Marci bizony oda se nézett nekik, dolga volt, sietett. Hanem a kisbíró a verbunk elején útját állta.

– Uccu bizony, Marci pajtás! Már csak meg sem állnál egy szóra? Úgy szaladsz, mintha rákot loptál volna, s az csípné a fodor hájadat az ing alatt.

– Sietek ám. A Csicsóék szelemenfáját még ma mind el kell készítenem. Azt látom, hogy te már *készen* vagy.

– Ne bolondulj, Marci pajtás. Hájszen egyszer él az ember! – Igyál egyet, no, a kedvemért.

– Iszik az ördög! Nem látod, hogy ma ács vagyok. Háztetőkön kell mászkálnom; mind leszédülök.

– De bizony csak egy kortyot bakatortól te le nem szédülsz. „Kutya iszik vizet; bort, aki megfizet.” Addig odább nem mégy, amíg egyet nem húztál a kulacsomból.

– No, hát ide vele. – Marci megtette neki, hogy ivott.

– Aztán csókolj meg szépen, igaz barátságból. Isten áldjon meg, pajtás!

Marci azt is meg hagyta történni, s azután igyekezett továbbmenni. – Marci pajtás! – kiáltá utána a kisbíró. – Gyere vissza még egy szóra. Ide gyere!

– No, mi kell még?

– Tudod, hogy tavaly egyszer kukoricafosztás előtt való vasárnap a Csémiék háza előtt egy tallért kértem tőled kölcsön.

– Régen keresztet vetettem én már arra.

– No, hát azt most már megadom. – Van pénzem. Tartsd a markod.

– De már akkor csakugyan nagyon részegnek kell lenned, ha még fizetsz is.

A kisbíró előkereste a mándli zsebéből a lázsiás tallért, s markába nyomta a Marcinak, meg is szorította a kezét.

De most már igazán ment a Marci.

Csakhogy még egyszer visszaszólították; most már egészen más hangon.

– Dacsó Marci, te! Állj meg csak, ne szaladj. Nem vagyok ám én egy cseppet se kótyagos; hanem te lettél valami, ami még nem voltál. Ittál a katonák borából, elvetted a katonák felpénzét; katona vagy te már, galambom Marcikám, csak állj be a sorba!

A legény elbámult, amint a huszárcsákót egyszerre csak a fejébe nyomták. A keze a bőrköténybe dugott szekerce nyelét markolta meg. Egy pillanatig az járt a fejében, hogy rárohanjon a kisbíróra, s kettéhasítsa egy csapással a koponyáját. – Hanem aztán meggondolta magát. „Ezt bizony magad kerested magadnak. Itt a jutalma a tegnapi sétafikálásnak a bécsi urasággal.” Azzal csak megadta magát. Van is mit sajnálni azon, hogy *innen* elviszik az embert katonának. Nincs, aki utána sírjon ebben a városban. Azt tette, hogy lecsatolta a bőrköténytmagáról.

– De már ha katonává lettem, akkor eb hordja ezt a bőrkötényt, szekercét tovább. Szedd fel, kisbíró, hozd utánam! – No, hát mármost hadd látom, hol az a bor? – No, most cigány, húzd az én nótámat: „Katona vagy, rózsám, az lettél!” Hadd szakadjon meg a szíve a sok csalfa leánynak. „Sok víz lefoly még addig a Dunában, míg engemet megláttok ez utcában!” No, hát mármost, káplár uram, gyerünk, menjünk; kinyúlunk ma, az angyalát! Világ bosszújára, kivilágos-kivirradtig.

S csakugyan azt tette a Marci, hogy ivott egész reggelig a verbunkkal. Nem szokott a verbunkos aludni, csak minden negyednap.

A kisbíró persze elment a bőrköténytt hazavinni a Dacsóék házához. Nem volt annak egyéb dolga a verbunkkal, mint éppen csak a Marcit elkaparintani, akinek minden lépésére rálestek.

Másnap korán reggel a verbunkos káplár hazakísérte a Marcit, hogy hadd hagyja rendbe a házatáját. Volt egy vén nénje, arra mindent rábízhatott szépen. Hiszen tíz esztendő nem a világ, akkor majd hazakerül megint. Hisz mindjárt letelik az; az ember észre sem veszi.

A jó öreg néne javában kötözgette össze a batyut az útra készülő öccse számára, amint jön be nagy tappogással a kisbíró, s elkezdi:

– Héj, Dacsó Marci öcsém. Azt parancsolja neked bíró uram, hogy a verbunk még egy hétig itt lesz, addig te itthon maradsz; sehová sem mégy, hanem befogod a három lovadat, s ma még bemégy forspontba Pestre.

A Marcinak sok volt már a fejében.

– Ejnye, a szent Árgirussát! „Elmehetsz, ittmaradsz, kimégy; befogsz, kifogsz!” Ó, te halottbemondó, lakodalomrahívogató, forspontrakergető kisbíró! Te délig mindigéhes – estig mindigrészeg kisbíró! Te a város dobja szamárbőrén testvérgyilkosságot elkövető kisbíró! Azt mondom, hogy most mindjárt kieblábolj innen, hazáig meg se állj, otthon felmássz a kazal tetejére, onnan parancsold meg a

verebeknek, hogy ezután fél lábbal lépkedjenek, s amíg azok neked szót nem fogadnak, addig ide nekem vissza ne jöjj; mert ha még egyszer idehozod ezt a fejelésnél elfuserolt pofádat, hát dudát csinálok belőled, s azon muzsikáltatok magamnak! Annak a hájduda bírónak pedig megmondd, hogy „Eb ura a fakó!" A császár katonája vagyok én! Nekem csiszlik bíró ne izengessen többet, mert én huszár vagyok! S azt tanuld meg, hogy első a világon az Atyaúristen, azután a fia, azután mindjárt a magyar huszár, azután jön a huszárnak a lova, azután a huszár lovának a patkója; azután jön a semmi, s csak azután jössz te, meg a bíró, meg a magisztrátus. Hallottad? No, ha hallottad, hát eredj haza, s mondd el otthon, hogy a Dacsó Marci nem hall már egyebet, csak a trombitaszót! A többi mind kutyaugatás.

A kisbíró csak nevetett.

– Ugyan, ne mókázz, Marci öcsém. Hiszen megfizetnek ám jól a forspontért. Egy forint minden ló meg stáció után, aztán meg ostorpénz, meg borravaló.

– De hát mért kellene éppen nekem forspontba mennem? Mikor itt van még hetven szekeres gazda, akinek semmi dolga nincsen, mint majmot nézni, mikor ti. egymásra bámul.

– Hát megmondom az okát, édes Marci öcsém, hogy azt ne gondold, hogy az ember itt most tégedet kujonérozni akar. Hát tudod, az inzsellér bevégezte a munkáját; ma megy ki a városból. Aztán tudod, az a sok riha csőcselék nép mind dühös őkelmére. Rég fenik rá a fogukat, hogy majd mikor elmegy, a város végén rálesnek egész baromsokasággal, s csúnyaúl meghajigálják sárral meg göröngygyel. Meg is teszi a nép, amilyen veszett. Hanem hát tudod, tégedet szeretnek. Ha meglátják, hogy te vagy a kocsis, aki az inzsellért a szekereden viszed, akkor nem merik meghajigálni, nehogy tégedet koppintsanak fejbe.

Dacsó Marcinak egyszerre valami odalőtt a fejébe. Mintha a forró láz csapta volna el, olyan hőség támadt az agyában. Elkezdett lassabban beszélni, még a hangja is reszketőssé vált.

– Hát az inzsellér akar hazamenni Pestre? – Elviszi a mappákat is, meg a protocollumokat is? No csak azért kérdezem, hogy milyen ülést csináljak, hogy minden elférjen a kocsiban? – Aztán igazán jó borravalót szokott adni a kocsislegénynek? – No hát, Isten neki, nem bánom; beviszem. Mindjárt a lovak után látok.

Azzal kitámolygott az istállóba. A homlokán csak úgy gyöngyözött a sűrű veríték.

– Tudtam, hogy a borravaló szóra megjuhászodik a legény! – monda a kisbíró a káplárnak, akit magával vitt a tanácsához, hogy az engedélyt megadja hivatalosan a rekrutának ez egyszer és utoljára civil kiküldetéseért.

Fél óra múlva készen állt a könnyű fonott oldalú cséza a jó három lóval a prefektusi kastély előtt, ahol a mérnök szállva volt. Maga ült a kocsisülésben a Dacsó Marci. A hajdúk lehordták nyalábszámra az okmányokat; azokat mind jól el lehet pakolni a hátulsó saraglyába a bőrtakaró alá: magát a mappát, ami egy hosszú bádogtokba volt dugva, ki nem adta volna a kezéből a hites matematikus, mert abban van az ő egész tudománya. Azt odatette maga mellé az ülésbe, s még egy szíjnál fogva oda is kötötte a kocsi oldalához. Jól neki volt öltözve a hidegnek,

botosok a lábain, a bundája felöltve, a téli sipka lekötve az álla alá. A szolgálattevő hajdúknak fejenkint mind egy-egy ezüsthúszast osztogatott.

– No, aztán, Marci öcsém – biztatá a kocsisát –, ha jól elhajtasz, tudod, hát akkor majd nagyot iszunk ma.

– Ugyan iszunk! – erősíté meg Marci a maga részéről.

Ráby Mátyást ma megint kiunszolta a felesége vadászni. Hátha ma szerencsésebb lesz, mint harmadnapja, s nyúllal jön haza.

Az asszony csupa szeretet és figyelem volt hozzá.

Hát aztán nem bolondság az embertől, hogy mikor van neki egy jó, szép, takaros, szerelmes felesége, van jól hordó puskája, jól álló vizslája, jól szelelő pipája, mindezekhez elég jövedelme, puskapora, vágott dohánya: hát mégsem éri be vele; hanem nagyobb dolgokon töri a fejét?

Ki nem ment a fejéből, amivel azt az utóbbi napokban teleszedte. Azért ballagott ki egy kicsit a mezőre.

No, oda meg hát éppen jó helyre ment.

Ezúttal a budai út felé ment ki a városból, s bámulva látta, hogy a város végén a fazekas és vályogvető nagy gödröket egész népcsoport tartja megszállva, asszony, férfi és gyerek; mintha valakire várnának.

Nem akarta tőlük megkérdeni, neki úgysem mondanák meg.

De alig haladt az agyagvermeken túl mintegy ötszáz lépésnyire, amint egy háromlovas kocsit látott vágtatva jönni a kastély felől; mire az egész elrejtőzött néptömeg nagy zsivajjal rohant elő a földvágásból, s kétfelül az út melletti garádot ellepte.

A kocsiban ülőket nem bírta fölismerni; azt sem vehette ki, hogy a néptömeg mit kiabál rájuk. De e kiabálásnak a hangja valami oly ádáz volt, hogy azt nagyon meg lehetett különböztetni attól a búcsúriadalomtól, amellyel egy néptömeg a távozó kedves vendéget szokta útnak ereszteni. Mikor a fogat a néptömeg között végigvágtatott, a zaj még erősebb lett, az asszonyok legjobban visítottak; a felemelt öklök és botok fenyegető kísértetet képeztek hozzá. A kocsi természetesen nem állt meg a kedvükért közöttük, hanem vágtatott, ahogy csak a három ló ragadta, míg kijuthatott a sokaság közül. Különben semmi erőszakoskodás nem érte a bennülőket.

Mikor a kocsi utolérte Rábyt, ráismert legelébb is a hátulsó ülésben kuttogó mérnökre. Most már értette, hogy mit kiabált a nép olyan nagyon. Hanem azt már nem értette, hogy mi tartóztatta őket vissza, hogy jól meg nem hajigálták őkelmét, holott a kezük ügyében volt az a jó hajigálni való agyag. – Megértette azt is, amint a szekér egészen odaért hozzá; mert akkor a kocsis megállítá a lovakat. Akkor aztán megismerte benne a Dacsó Marcit.

– Servus humillimus! – köszönté Rábyt az inzsellér. – Hallotta spectabilis azt az infernális búcsúztatót? Így eresztik ám ki minden faluból az inzsellért. Ha a Marci nem lett volna a kocsisunk, még meg is hajigáltak volna.

– Tekintetes uram – szólt a Marci borrekedt hangon Rábyhoz –, van-e még abból a pálinkából abban a kulacsban?

– Van, Marci: nesze, igyál.

A legény megfogta a kulacsot, s addig le sem vette a szájáról, amíg az utolsó kortyot is ki nem húzta belőle.

– Marci! Majd megárt.

– De bizony meghasznál! – dörmögé Marci, visszaadva a kulacsot. – No hát – áldja meg a mindenható!

Azzal közévagdalt a lovaknak, s azok megint nekirugaszkodtak, a négy kocsikerék csak úgy szórta maga körül a sarat.

Ráby megállt az útfélen, és utánanézett. Elgondolkozott rajta, hogy milyen különös, hogy éppen ennek a fiúnak kell a szekéren beszállítani azt az egész machinát, ami az ő népét tönkrerontja, a szerzőjével együtt.

Egy helyütt, amint az országút a Dunához közeledik, egy mellékút kanyarodik fel rá, mely a szigetségi révbe vezet. Mikor a Marci bricskája ehhez a helyhez ért, egyszerre nekifordította a kocsis ennek a mellékútnak a lovait, s kegyetlenül közéjük vert. A szekér a meredekről vágtatva rohant le egyenesen be a Dunába.

– Szervusz, világ! – kiálta messze elhangzó kacagással a legény, elhajítva a virágos kalapját; s már akkor ló, szekér, mind benne úszott az éppen tavaszi áradástól kavargó Dunában. Akkor aztán, mikor már nyakig ért a víz, visszakiáltott Dacsó Marci a kocsiban ülőre: „No, most iszunk mindjárt nagyot, kegyes uram!”

Ráby csak azt látta, hogy az elmerülő szekérből egy bundás alak kétségbeesetten akar kimenekülni, de a nehéz úti öltözet lehúzza; nemsokára elmerül a szekér, s a rajta ülők; a három lónak a feje még egy ideig kilátszik a vízből, amint küzdenek a halálos ár ellen; utoljára azok is elbuknak a hullám alá. Kocsi, mérnök, protocollum és mappa, mind lementek a Duna fenekére. Sohase találta meg azokat senki.

Ráby Mátyás megdermedten állt ott az útfélen; a nedves böjti szél végigsöpört az avaron, s a távolból egy néptömeg ordítását tépte magával, mely olyan volt, mint mikor a kétségbeesés kacajra fakad.

Tizenhetedik fejezet

(Ennec az ember maga sem tvdhatia, hogi mi lez az weege?)

Ez a katasztrófa végzetes hatással volt Ráby lelkére.

Visszafordult, hazament; egész feje lázban égett.

Elmondta a feleségének, ami történt.

Ebből aztán az asszony kitalálta, ami történni fog.

– Most ennek az lesz a következése, hogy te mégiscsak nekiindulsz annak az útnak, amitől vissza akartalak tartani.

– Hát megszégyenüljek-e egy tanulatlan parasztlegény példája előtt, aki nem olvasta Curtius történetét, aki nem bírt fogalmakkal magasabb erényekről, s képes volt a maga együgyű barbár heroizmusával feláldozni az életét, hogy a köz-

sége nyomorult népét a koldusbottól megmentse? Ez mert nekiugrani a sötétségnek, s én, aki látok, ne merjek lépni?

– Hát mégiscsak meg akarsz engem keseríteni?

– Inkább haragudj rám, mint megvess!

– Hát neked a szeretet semmi?

– Inkább elviselem azt, hogy az egész világ gyűlöljön törhetlen akaratom miatt; mint hogy rászolgáljak a szeretetére a gyávaságommal.

– Itt csak az én szeretetemről van szó.

– Az viszonozva van az én véghetlen szerelmem által. Tudom, hogy csak miattam reszketsz. Ellenkezésed, amivel vissza akarsz tartani, tudom, hogy a te nagy szerelmed tanúbizonysága, s imádlak érte. De halld, angyalom. Ha én innen, erről a helyről megfutok, én ezen a pályán minden ajtót becsaptam magam előtt. Nincs más választásom, mint visszatérni a katonapályára, amire suhanc koromban készültem. Hát ott, ahol ágyútelepeket kell megostromolnom, kevésbé fogsz-e félteni? A szpáhik szablyái között örömestebb látsz-e viaskodni, mint egy csoport bujkáló cselszövényei között? Én bizony mondom neked, hogy ha most nem megyek fel Bécsbe, akkor sohasem megyek. – Megírom a császárnak, hogy ez a tusa nem nekem való, küldjön az ezredemhez, ahol bajtársaim vannak, Karánsebesre. – Válassz!

Fruzsinka azt választotta, hogy nem szólt semmit, csak sírt.

Ez is marasztás.

Ahhoz, hogy valaki egy szerető nőt elhagyjon akkor, amikor sír, hogy ott ne maradjon nála addig, amíg ismét nevetni látja – kovaszív kell.

No, hát Ráby Mátyásnak volt ilyen tűzkőből való szíve, mely a szép szemek tüzétől megolvad; kovából volt, mely a legerősebb választóvízben, a szép szemek könnyeiben sem olvad meg.

El tudott menni hazulról, úgy, hogy a fiatal menyecskét sírva hagyta otthon.

Azt hitte, hogy hiszen majd nagy hamar visszatér Bécsből. Mert lehetett ám akkor is gyorsan utazni. A híres nyergesújfalusi gyorsparasztok egy nap alatt fölrepítették az embert Bécsbe.

Fruzsinkán kívül senki sem tudott róla, hogy Ráby Bécsbe ment. Ott sem mutogatta magát sehol. Tudta, hogy a császár minden reggel nyolc órakor le szokott menni a „Liget”-be, s ott egy óráig sétál, a maga egyszerű, kopott zöld kabátjában, tolldísztelen kalapban; akik nem ismerik, legfeljebb valami lovásznak nézik. Ott beszélhetett vele Ráby. Elmondhatta neki élőszóval, amiket odalenn tapasztalt.

A császár aztán megdicsérte az eddigiekért, s megbízta, hogy csak folytassa tovább. Adott neki mindent (hát ami telt szegénytől), menlevelet is, amiben megparancsoltatik nagyoknak és kicsinyeknek, hogy Ráby személyét bántani tartózkodjanak. Hanem az megmondatott neki, hogy az oltalomlevelet csak a legvégső szükség esetén mutassa elő, s egyáltalában el ne árulja, hogy a császárral személyesen értekezett.

Sietett aztán haza; mint aki dolgát legjobban végezé, ellátva mindenféle parancsolatokkal.

Visszatérő útját úgy ejtette, hogy Pestnek jöjjön, s ott megjárja megint a dicasteriumokat.

Legelőször is a vármegyeházához ment, s a jegyzői hivatalba, holmi okiratokat kikerestetni.

Ott találta Tárhalmy főnótáriust.

Tárhalmy se nyájasabb, se komorabb nem volt hozzá, mint azelőtt. Behítta magához a belső szobájába, s mikor egyedül voltak, azt mondta neki:

– No, ugyan jó, hogy compareáltál, öcsém; mert már edictaliter akartunk evocálni, mint „nobilis elapsus”-t.

– Engem evocálni? Miért?

– Hát barátom, vádolva vagy. S találd ki, hogy mivel. Azzal, hogy te vagy a Gyöngyöm Miska, s te raboltad ki harmadnapja a Rotheisel zsidót a stíriai erdőkben.

Ráby nem tudta, hogy nevessen-e, vagy szörnyűködjék.

– No, de ez már ízetlen tréfa!

– Magam is azt hiszem, hogy ostoba tréfa; hanem hát vádolnak vele. De te abból nagy könnyen kivágod magadat. Kimutatod az „alibit”, azalatt másutt voltál, s azzal vége.

Ráby akarta volna, hogy ne vörösödjék el; de lehet is azt tenni! Olyan erős ember nincs a világon, aki, ha egyszer az orcája a fejébe vette, hogy ő most el akar pirulni, az ellen sikerrel tudjon küzdeni.

– De én nem ereszkedem le annyira, hogy ily eszeveszett vád ellenében védelmezzem magamat. Actori incumbit proba.[23] Hívja elő Rotheisel Abrahámot, az bizonyítani fog amellett, hogy nem én voltam, aki őt kirabolta. Én nem bizonyítgatok semmi alibit.

– Tudom ám én azt is, édes öcsém, hogy miért. Mert te ez alatt a három nap alatt olyan helyen jártál, amit még kevésbé lehet elárulnod, mint ha a stíriai erdőkben utasokat fosztogattál volna ki; s az, aki bizonyíthatná az alibidet, olyan személy, akit nem lehet tanúnak megidézni. Nem kérdezem. Én nem leszek bírád. Tudod, hogy a főjegyző csak referál a törvényszéken, de szavazattal nem bír. – Te tehát azt, hogy hol jártál az utolsó napokban, nem engeded magadbul egykönnyen kiszoríttatni. Vannak pedig, akik csak azt akarják. S a tréfának ez a komoly alapja. Azért akarod inkább a Rotheisel zsidóra bízni, hogy tanúskodjék amellett, hogy a rabló, aki fejbe ütötte s kifosztotta, nem te voltál.

– Rotheisel bizonyosan megteszi azt; ő engem jól ismer.

– Tudom. Csakhogy a zsidónak a tanúbizonysága törvényeink szerint csupán akkor érvényes, ha megesküszik rá.

– Rotheisel meg fog esküdni.

– Ne mondd ki olyan könnyen. A zsidó nagyon nehezen szánja el rá magát, hogy az esküt letegye. Maga a saját Talmudja is megnehezíti azt neki. A Schulchan Aruch törvényei egész pszichológiai tortúrát szabnak a zsidóra, csak

[23] A vádló tartozik bizonyítani.

odáig, amíg az eskületehetés megítéltetik neki. Törvények szerint az, aki mindjárt az első felszólításra késznek nyilatkozik az eskületételre, már azért megfosztatik a képességétől. Elébb meg kell azt gondolnia. Elébb a rabbinak meg kell őt jól ijesztgetnie. Egy olyan nap, amelyen egy zsidó esküt tesz le a törvényszék előtt, gyász és siralomnap az egész községre nézve. Hát még hozzá a törvényesen megszabott zsidó esküforma. Ismered-e?

– Nem figyeltem rá.

– Megállj! Majd kikeresem a számodra, aztán hallgasd meg. A legutolsó cikke a Tripartitumnak[24] így szól: „A zsidót, mikor esküt akar letenni, a nap felé kell fordítani, mezítláb, a zsidósapkával a fején, halotti ingbe felöltöztetve, s kezében a Mózses törvényeit tartva. – Az eskü pedig az legyen: Én »(név) zsidó, esküszöm az élő Istenre, a szent Istenre, a mindenható Istenre, aki teremtette az eget, földet, tengereket, és mindeneket, mik azokban vannak, hogy az, akit ez a *keresztyén* vádol, ártatlan és nem vétkes. És ha hamis eskü bűnét követném el, nyeljen el engem a föld, mind Dáthánt és Abyront, lepjen meg ínzsába és bélpoklosság, mely Elizeus könyörgésére szíriai Námánt elhagyta, és Géházi szolgájára átköltözött, rohanjon meg a nyavalyatörés, vérfolyás és gutaütés; rögtöni halál ragadjon el, és vesszek el testben, lélekben, magam és minden hozzámtartozó, hogy soha Ábrahám kebelébe el ne jussak, törüljön el a Mózses törvénye, mely a Sion hegyén kiadatott, s tébolyítson meg minden írás, mely a Mózses könyvében megíratott, s ha ez az én esküm nem igaz és való, tegyen semmivé engem *Adonáj* és az ő isteni hatalma, Amen!«”

– Rettenetes eskü!

– Valóban az. Ez önelátkozások! De ami mégis legkínosabb a zsidóra nézve, az az utolsó sorban van. A III-ik parancsolat tiltja az Isten nevét hiába fölvenni, s rettenetes büntetést szab rá. Egyéb vétkekért csak harmad- és negyedíziglen áll bosszút az Isten; de az ő nevének megszentségtelenítője ellen ezeríziglen! Egy egész nemzet szenved meg egy ember miatt, s az Isten nevei között a Jehova, Elohim, Zebaoth még kimondhatók, de az „Adonáj”-t még a szent Dávid zsoltárai sem mondják ki. S törvényünk éppen ennek a kimondását követeli. Ha most elmennél a Zsidó utcába, izgalmas látványnak lehetnél tanúja. Mert azt jól sejtetted, hogy amint Rotheisel Ábrahám megtudja, hogy tégedet ily abszurdus vétekkel vádolnak, ő maga siet fel a törvényszékhez, tanúságát felajánlani, hogy ez a vád nem igaz.

– Derék ember!

– A törvényszék esküt követelt tőle. Hagyományos szokás szerint a zsidó huszonnégy órai meggondolást kért magának. Ezalatt a Talmud törvényei szerint következnek az ijesztgetés órái. A tanúskodó zsidóra rajtamennek a rokonai, barátai, jajveszékelni, hogy ha hamisan talál esküdni, őket sújtja majd amiatt az Isten haragja; az egész község felháborodik, odatódul az ablaka alá, s onnan szidja és rémíti fenyegetőzve az esküdni készülőt; az asszonyok szétszórt hajjal, a férfiak megtépett ruhával szaladgálnak az utcán, s homlokaikkal döngetik a

[24] Werbőczi 3-as törvénykönyve.

falat. A tanú szobáját teleülik bócherek és sakterek, s végeszakadatlan imádságaikat dörögtetik a fülébe; a gyermekei kórusban jajgatnak, s a felesége a földön hempereg. Utoljára odamegy hozzá a rabbi. Teljes ornátusában. Hozza a nagy könyvet. Abból felolvassa neki azokat a rettenetes bosszúállásokat, amiket az Isten az ő nevének megbántására ifjakon és öregeken, gyermekeken és még nem született nemzedékeken, királyokon és országokon, porba döntött városokon és azoknak a barmain irgalom nélkül betöltött. Elmondja neki, hogy milyen könnyen eshetik valaki a hamis esküvés bűnébe, akaratlanul is; ami aztán mindegy, mert az Isten a kimondott átkot mégiscsak betölti rajta. Gondolja meg jól a dolgot. Sötét volt, mikor őt a rabló megállította, nem láthatta jól az arcát. Az viselhetett álhajat, álbajuszt. Nem is nézhette meg jól, mert egy fokosütés hátulról eszméletlenné tette. Milyen könnyen tévedhet a megrémült ember! S ha tévedésből hamis esküt mond, az csak olyan nagy bűn, mintha szándékosan tette volna, s akkor a kimondott „Adonáj” név jaj és pusztulás lesz az egész pesti zsidóságra, elzüllik az a világ minden részébe, s azt a helyet, ahol most lakik, sóval fogják behinteni!

– És én mégis tudom, hogy meg fog esküdni az Ábrahám.

– Akkor nagy a hited. – No, ennek még ma el kell dőlni; mert a statárium együtt ül, ami éppen a Gyöngyöm Miska miatt van kihirdetve.

– Tehát engem a statárium elé fognak állítani? Szép.

– Szép biz az. S tanácslom is, hogy már most maradj itt, és várd be a történendőket.

– Kegyes engedelmével. Csak egy levelet szeretnék írni. (Persze a Fruzsinkának, hogy mára ne várja haza.)

– Megbocsáss, édes öcsém, de neked itt az én hivatalszobámban levelet nem szabad írnod, sem azt innen elküldened.

– Hát tán fogoly vagyok már itt?

– Az még nem; de vádlott, akinek én hivatalból segédkezet nem nyújthatok, hogy innen kilevelezzen; hanem teszek egy ajánlatot. Innen ma úgyis nem jó lenne kimenned, mert lehetnének, akik azt mondanák, hogy „szököl”, s még valami szégyent tennének rajtad, hanem eredj fel hozzám, a magánszállásomra, ott van a leányom, az majd ád néked tollat és papirost; ott írhatsz levelet; ő megteheti azt, hogy maga felviszi a postára a leveledet; aztán mivelhogy ez a dolog a legjobb esetben is estig eltart, ha meg nem veted szegény asztalunkat, maradj ott nálunk ebéden.

Óh, ha arcul verték volna Ráby Mátyást, tán nem fájt volna neki olyan nagyon, mint ez a nyájas kínálgatás. „Eredj fel, ott a leányom.” „Majd odaadja neked a tollat, amit ereklyéül tartogatott utánad!” „Hogy írj vele levelet – a Fruzsinkának.” „Még majd maga el is viszi, s felteszi a postára azt a levelet.” – „Aztán ebédelj ott velünk, s hallgasd, hogy mit beszél ott az a tollas ember a kalitkában?” – (Hiszen még a beszélő seregélyt kalitkástul ki lehetne tenni abbul a szobából; de beszél ott minden! Még a napsugárban táncoló porszemek is, s mind azt beszéli, hogy „Óh, te Ráby Mátyás, milyen rossz voltál, milyen őrült, milyen átkozott voltál, hogy minket elhagytál!”)

Ráby Mátyásnak nem nagyon kellett erőltetnie magát a hazudásban, mikor azt válaszolta erre a szíves meghívásra, hogy:

– Hálásan köszönöm az ebédre hívást; de én most erős diétára vagyok szorítva, helleborizmussal kúrálom magamat. Csak egy zsemlét szabad megennem naponként.

– Hát az mi ellen való?

– Idegizgatottság ellen. Éjenként nem tudok aludni.

Tárhalmy majd mondott neki rá valamit – de csak elhallgatta.

– No, hát legalább levelet írni felmehetsz, az nem rontja meg a helleborusos kúrádat.

Tárhalmy úgy beszélt Ráby Mátyáshoz, mint aki tudomásul sem vette, hogy az valaha az ő leányába szerelmes volt, s hogy azt otthagyta, mást vett el. Ez a közöny fáj pedig legjobban.

Ráby Mátyás fejében úgy zúgott valami, mint egy tenger – forró zsírból. – A pokolba inkább, mint ez angyal szemei elé!

E kínos feszültségből kiszabadította volna valami véletlen. Nem „Deus”, hanem csak „hajdú ex machina”. A Mihály jött be jelenteni nagy hével-lével, hogy „Tekintetes uram! Jönnek a zsidók!”

Ah! Tehát nem használ az ijesztgetés. A Rotheisel Ábrahám mégiscsak meg fog esküdni.

Az volt aztán a parádé!

Nem maradt a Zsidó utcában a házőrző süket vénasszonyokon kívül senki. Minden ajtót, ablakot bezártak ott, s jött egy tömegben, mint hajdan a Mizraimből való kivándorláskor, Júda egész népe a vármegyeház elé. A sereg közepén hozzák az Ábrahámot zsellyeszékben, mert az még gyenge volt a kapott ütéstől, nem tudott a lábán járni.

Arra a hírre, hogy az Ábrahám kész a tanúbizonyságot esküvel megerősíteni, rögtön összeült a statáriális bíróság, s a vádlottat előidézték.

Ráby Mátyás ott láthatta valamennyi jó ismerőseit a zöld asztalnál, a szolgabírót, az esküdtet, kikkel együtt poharazott nemrég. Az elnöki széket pedig maga Laskóy táblabíró úr vitte, aki olyan jó nevető szokott lenni.

Most pedig megállhatta nevetés nélkül, hogy kikérdezze az előtte állót, hogy hívják? Hány esztendős? Mi hitű? Nős vagy nőtlen? Volt-e már fogva?

Azután látott Ráby Mátyás egy fiatalembert felállni a zöld asztal mellől, akiben egyik kedves iskolatársára ismert rá; az volt a tiszti ügyész. Az egy hosszú papirosrul felolvasta a maga vádját, mely szerint nemes Murai és Rábai Ráby Mátyás, szentendrei lakos, azzal vádoltatik, hogy mint Gyöngyöm Miska, rablónak öltözve, a békés utasokat kifosztogatja; in specie pedig ez s ez napon, a Rothesel, alias Rotheisel Ábrahám nevű zsidót a stíriai erdőben megrohanta, főbeütéssel elszédítette, s ötezer forintjától megfosztotta. Indiciumok: ugyanakkor, amidőn Ráby Mátyás a vidéken letelepedett, mely idejövetelének okát senki sem gyaníthatja, keletkezett a félelmes rabló kalandozása. Ráby Mátyás szüléitől nem örökölt nagy vagyont, azért mégis tele marokkal szórja a pénzt, ami a gyanút megerősíti. Végre legterhelőbb indicium magának a Rotheisel kocsisának a val-

lomása, mely az azonosságot Ráby Mátyás és Gyöngyöm Miska között kétségtelenné teszi. Vádló ügyész kéri a tanú meghiteltetését, s az ezáltal autentikussá lett bizonyítvány nyomán nemes Ráby Mátyásnak kötél által, vagy ha tekintettel akar lenni a törvényszék a nemességére, pallos által való kivégeztetését.

És senki sem nevette el magát eközben!

Az elnök egész komoly arccal fordult Rábyhoz.

– Kíván-e inculpatus ez actió ellenében az alibi constatálásának a remediumával excipiálni?

– Nem használom a remediumot – felelt Ráby. – Kérem a bizonyítékokat.

– Vezettessék be az elsőrendű tanú!

Behozatták a kocsist. Tökéletes akasztófacímer. Olyan pofa, amelyikből kilátszik, hogy az egy kurtaforintért mindennap kész megesküdni háromszor arra, hogy a ma született gyermek megölte a tegnap meghalt édesapját.

Ezt is kikérdezték a nacionáléja felől, s biz az arra a kérdésre, hogy volt-e már fogva, elmondá őszintén, hogy valami hétszer vagy nyolcszor – nemigen emlékezik rá pontosan, de hamarább kilencszer meglakta már a vármegye tömlöcét. Mikor aztán azt kérdezték tőle, hogy ráismer-e ebben az úrban, aki vele szembeállíttatott, arra a rablóra, aki a Rotheisel Ábrahámot a stíriai erdőben kirabolta, megfelelt egész készséggel:

– Hogy ne ismernék rá? Szakasztott ugyanaz. Csakhogy akkor fekete hamis haj volt a fején, kunkora bajusz volt ragasztva az orra alá, s szűr volt rajta. De mindjárt ráismertem a hangjárul, hogy ez a Ráby Mátyás úr.

Ekkor tapasztalta Ráby, hogy milyen jó az, hogy a magyar embernek két nyelve van, egy magyar meg egy diák; míg a parasztnak füle ugyan van kettő, de az egyik se hall diákul. Ő közbeszólhatott latinul.

– Én protestálok e tanúnak a megesküdtetése ellen. Én ismerem őt. Ez volt ugyanaz, aki azt a négy lovat hajtotta, amivel engem az ellenséges magisztrátus meg akart vesztegetni. A tanú interessálva van!

A fiskus replikázni akart, hogy ez még nincs bebizonyítva, de Ráby hirtelen bevágta az útját, odafordulva a tanúhoz, s azt mondva neki magyarul: – De hát hogy ismerhetett volna kend rám a hangomrul, mikor én kenddel sohasem beszéltem.

A tanú nem vette észre, hogy a fiskus hogy hunyorgat rá a szemöldökével; kapott rajta, hogy most mondhat valamit, ami már valóságos igazság.

– Micsoda? Hát nem emlékezik már rá az úr, mikor azt a négy lovat az új bricskával odahajtottam az udvarára, Paprika Péter uramékkal? Hisz akkor úgy lármázott az úr, hogy ha süket lettem volna is, meghallottam volna.

Ezzel aztán egészen elrontotta a dolgot.

A történiai igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy mind ezúttal, mind a későbbi alkalmakkal ültek ám a sedria zöld asztala mellett derék, igazságszerető férfiak is, akik Rábynak pártját fogták, csakhogy nagy kisebbségben voltak. Ő maga többször emlegeti emlékirataiban. Ezúttal is volt ott egy táblabíró, aki erélyesen felszólalt, hogy az ilyen tanút nem lehet esküre bocsátani.

– Tehát vezettessék be a felmentő tanú.

A zsidó sokaság már akkor ellepte az Irgalmasok utcáját meg a Sarkantyú utcát egész hosszában, s ott várt a történendőkre nagy félelemmel. Az Ábrahám a két legöregebb fiára támaszkodva jött be a törvénytartó-terembe. A feje be volt kötve a hátul kapott nehéz seb miatt, s a lábai kissé inogtak. Nyomában jött a rabbi meg a templomszolga a Tórával és egyéb fenyegető készülékekkel.

– Hát, Rotheisel Ábrahám – szólt hozzá az elnök –, mondja el kend, hogy történt a stíriai erdőben való kiraboltatása?

– Nem mondom biz én, tekintetes uram, mert én nem jöttem ide panaszkodni. Minek panaszkodnám? A Gyöngyöm Miskát nem hozzák ide nekem, azt tudom. Amiért idehíttak, csak az, hogy bizonyítsam, hogy nem tekintetes Ráby Mátyás úr volt az, aki engem kirabolt. No, hát azt bizonyítom.

– Gondolja meg kend jól, Ábrahám zsidó, a dolgot. Sötét volt, nem láthatta jól az ábrázatját, hátha mégis ő volt?

– És ha olyan sötét lett volna is, mint Egyiptomban a kilencedik csapás napján, s az én szememen olyan hályog lett volna is, mint a Tóbiásén, és ha annak a rablónak szakasztott ilyen képe lett volna is, mint a Ráby Mátyásé, még akkor is mondatnám, hogy nem volt ez a Ráby Mátyás, akit én ekkora kölyök korától ismerek, mint az öklöm! Se a fizimiskája, se a teremtése nem hasonlított a tekintetes zsivány úréhoz.

– Mit ért kend fizimiska és teremtés alatt?

– Nü! Hát a szemét, száját, orrát meg a derekát, nyakát, kezét, lábát a tekintetes zsivány úrnak.

– Tehát physionómia és termet.

– Igenis. Egyik sem volt a Ráby úré. Egészen másforma úr volt az a tekintetes zsivány úr.

– Miért tekintetes urazza kend a zsiványt?

– Azért, mert nem tudom, hogy mi lesz egyszer még belőle. Láttam én azt tekintetes úrnak is egyszer-másszor, megint az lesz abból. De én el nem mondom, amit gondolok, mert az bizonyosan hozna tizenkét megesküdött tanút, s bebizonyítaná az alibit, s utoljára még engem csuknának be.

A Rábyt pártfogó táblabíró erre közbeszólt, hogy íme, itt egyik tanúvallomása invalidálja a másikét, a pro és contra elidálja egymást.

– Igen bizony – szólt Laskóy elnök úr –, de hát tetszik tudni a törvényt, a zsidó tanúbizonysága a keresztyén tanú ellenében csak akkor bír valorral, ha leteszi rá az esküt.

Erre a szóra, hogy „eskü”, egyszerre „eltört a mécsescserép” az Ábrahám mind a két fiánál; odaveték magukat nagy cifra jajgatással a táblabíró úr elé térdre, arcra, s csókolták a kezét, lábát, hogy ne tegye az öreggel azt a kegyetlenséget, hogy megesküdtesse.

– Én, édes fiaim, nem segíthetek rajtatok – monda a táblabíró farizeusi jámborsággal –, itt a törvény, a Tripartitum III. részének 35-dik §-a: „Judaeus contra christianum attestans.” Én ettül el nem térhetek. Hanem ha meg akarjátok kímélni az apátokat a nehéz eskü letevésétől, forduljatok oda Ráby úrhoz, ennek csókol-

gassátok meg a kezét; annak csak egy szavába kerül, s mindjárt nem kerül semmiféle juramentumra soha. Declarálja őkegyelme az alibit. Arra rögtön felmentetik.

A két zsidó legény nosza nekiesett Rába Mátyásnak, térden csúsztak oda hozzá, úgy könyörögtek neki, hogy hát, ugyan, mondja ki azt az alibit, hiszen csak egy szó.

Erre aztán dühbe jött az öreg Ábrahám a két fiára.

– Keltek fel onnan? Elmentek onnan? S békét hagytok annak a becsületes embernek? Ki hítt benneteket ide? Csikónak jöttetek utánam? Titeket nem kérdezett a tekintetes törvényszék; a ti nevetek „hallgass!”. Kitakarodjatok innen mindjárt! Ugyan, édes tekintetes hajdú úr, dobja ki innen ezt a két zsidógyereket! Menjetek haza az anyátokhoz, ha jajgatni akartok! Nem kell engem támogatni! Tudom én még hasznát venni a fejemnek is, a lábamnak is. Bocsánatot kérek a tekintetes törvényszéktől, hogy az a két rossz *ségec* ilyen csúnya lármát csinált itten. Hát itt vagyok én. Készen vagyok, megesküszöm.

A két fiút csakugyan nem engedte az öreg a teremben maradni tovább.

Ekkor azonban hozzáfogott a rabbi a megdolgozáshoz. Zsidóul kezdett el beszélni, amire az öreg szintén zsidóul felelt vissza, amiből mi persze nem értettünk semmit. Majd magasra felvitték a hangjukat, majd meg egyszerre alászálltak, kezeiket az égre emelgették, meg a ruhájukat tépték velük; az ember nem tudta, hogy énekelnek-e, vagy pörölnek egymással.

Utoljára a vén zsidó a két gyönge rozoga lábával toporzékolni kezdett, s azzal leoldá a bal karjáról a tefilimet, az imaszíjat, s azt keresztülszorítá a homlokán, annak a jeléül, hogy kész az eskütételre.

Erre aztán a rabbi elcsendesült, s odaintve a templomszolgát, lehúzatá az Ábrahám lábairól a fűzött bocskorokat; feladatta rá a halotti köntösét, fejébe tétette a négyszegletű süveget, s aztán ő maga, elébb szerelmetesen megcsókolgatva az ezüsttokban rejlő tórát, odanyújtá azt a kezébe.

Azzal kinyitottak egy délnek néző ablakot, s odaállították az Ábrahámot, hogy a besütő nap egészen az orcájába süssön.

Künn az utcáról a zsidó néptömeg jajkiáltása hangzott fel; a kicsukott Rotheisel fiak az ajtó kulcslyukára tették a szájukat, úgy sírtak az ajtón keresztül.

Laskóy táblabíró úr majd megpukkadt a nevetésvágy miatt.

S képes volt azt elfojtani.

Csak egy szavába került volna véget vetni a kínjelenetnek: „Hagyjuk abba! Tréfa az egész. Én tudom legjobban, hogy ki az a Gyöngyöm Miska, hisz engemet is kirabolt!”

Dehogy tette, hogy azt mondja! Engedte az egész rettenetes eskü végigmondani a megkínzott öregembernek; engedte azalatt az egész utcát jajgatni.

Mikor vége volt, Ábrahám megtörlé a halottas ingével a homlokát, s odadörmögött a szakállába.

– Te térd, meg ne rogyj! Te láb, meg ne ingj! Te fej, ne reszkess! Azt ne higygyék, hogy a Jehova keze sújt le. Elmehetek már! Elvégeztem a dolgot. – Ne támogasson senki. – Nem kell nekem emberi segítség. – Van, aki engem támo-

gat! Jobb felül Gábriel, bal felül Mikhael, előttem Rafael, hátam mögött Uriel, fejem fölött Izrael! – Nem eshetem én el.

S aki idáig csak zsellyeszéken tudott jönni, két embertül a hóna alatt fogva lépegetni, innen hazáig gyalog ment, s nem engedte, hogy valaki megfogja.

– Most már rá lehet kezdeni a nevetést, Laskóy táblabíró úr!

Ráby Mátyást szabadon ereszték; ezúttal most az egyszer még kikerülte a vármegye tömlöcét; de vigyázzon magára!

Tizennyolcadik fejezet

(Mellbenn elev adatic, hogi nem az Komaaromi fazikasnac az kalháia volt az elsev, a mi nem tarthatott evrevkkee.)

Ráby Mátyás alig várta, hogy hazafuthasson; amint megkapta a felmentő ítéletet, már ott várta a szekér a vármegyeház kapujában, odavetette magát az ülésbe, s aztán „Hajts, kocsis! Se ostor, se ló nem a tied!”

Hiszen bizony Szentendre nincs az Óperencián túl; de azért Ráby Mátyásnak mégis véghetetlen hosszú volt az a távolság. Mindegyre azon törte a fejét, hogy vajon mikor az ember egy síró feleséget hagy otthon, útra kelvén, minémű feleséget fog otthon találni, az útról visszatérett?

Minthogy pedig az olyan embereknek, akiknek a judiciumuk igen kifejlett, a fantáziájuk szokott igen hátramaradott lenni, a metaphysica szerint, annálfogva azt Ráby Mátyás sehogy sem bírta kitalálni.

De bizony, ha olyan vakmerő fantáziája lett volna is, mint az „Erbia” szerzőjének (akinél sohasem tudhatta az ember, hogy melyik halott fog a következő lapon feltámadni), még akkor sem találta volna ki, hogy mi vár őrá odahaza.

Hát az várt rá, hogy amint a kocsiból leugrott, s az ajtójára ment bekopogtatni, ott találta éppen a kopogtató alá felszegezve az edictalis citatiót, melyben az egész vétsége, amiért statárium elé kell állania, hosszasan elmondatik.

Az idézőlevelet olyankor szokták a kapura kiszegezni, mikor a megidézettnek vagy a hozzátartozandóknak nem lehet azt kézbesíteni.

Rábynak a düh miatt egyszerre minden egyéb gondolat kiment a fejéből, amint ezt a citatoriát ott látta lebegni az utca ajtaján. Letépte azt onnan nagy mérgesen, s aztán ököllel, sarokkal döngette az ajtót, hogy nyissák ki.

A szegény Böske, mikor kinyitotta az ajtót, azt hitte, hogy most mindjárt megeszi.

– Miért hagytátok ezt az írást az ajtómra kiszegezni?

– Hát, kérem alássan, én nem mertem elvenni, s aztán az esküdt úr odaszegezte kalapáccsal, s azt mondta, hogy ha letépem, hát felakasztanak.

– Hát mért nem vette át az asszony?

– Az asszony? Az asszony?

– No igen, a feleségem. Hol van a feleségem?

– Jaj, kedves édes tekintetes úr, kérem alázatosan, ne üssön agyon. A tekintetes asszony itthagyta a házat.

– Bolondforma. Tán látogatóba ment?

– Nem biz a. Úgy mondják azt, hogy itthagyta a házat. Amely nap a tekintetes úr elutazott, a tekintetes asszony mindjárt levelet írt, idehívatta a Csicsa cigányt, attól küldte el expressussal; aztán vissza sem várta a választ, hanem amint a cigány nem került vissza délutánig, kocsit hozatott, mindent összepakolt, felült, elhajtatott, s nekem annyit sem mondott, hogy mit főzzek estére.

– Talán a nagybátyjához ment a kastélyba?

– Nem biz az, kérem alássan, mert az egészen ellenkező úton hajtatott el; utánanéztem a kisajtóból, amíg csak láthattam az utcán.

Ráby berontott a szobába. A cseléd igazat mondott. Minden szekrény tárvanyitva volt. Az asszony összepakolt, úgy ment el. Még csak egy emléknek való papucsot sem hagyott ott a férje számára.

Ráby nem tudott magának tanácsot adni. Ez bizony cudar állapot. Mikor az ember repül a szerelem szárnyain a boldog találkozóra, s aztán talál ott egy hideg ágyat, amelyiknek a vánkosairól mind lehúzták a stikkolt cihákat.

Nem jutott eszébe más, mint hogy elmenjen a nagybátyjához, a postamesterhez, akivel azóta haragot tartottak, amióta megházasodott.

Odamenve hozzá, nem szólt semmit, csak leült egy székre, s aztán szétmeresztette a lábait.

Gondolta, hogy úgyis tudja az öreg, hogy mi a baja. Hogy ne tudná? Kis városban? Három nap alatt! Ne tudná azt minden ember, hogy egy új menyecske otthagyta az urát?

Az öregúr is csak megállt előtte, s aztán hol az egyik, hol a másik vállát rángatta, és nagyokat hmgetett.

– Hm! No, öcsém! Csigavér! Nem veszik az ilyen dolgot nagyvilágbeli asszonyoknál olyan serio. Hát azért csak ne ereszd el kezedet, lábadat. Azon át kellett esni. Tudod, hogy a komáromi fazekas kályhája sem tartott örökké.[25]

– Csak azt tudnám, hogy hová mehetett – sóhajta fel Ráby.

– No, megállj. Ezen segítünk, ha csak ez kell. Itt hever nálam egy levél már két nap óta, ami a feleségednek szól. Törd fel, olvasd.

– Én feltörjem a feleségemnek írt levelet?

– Hát mért ne? A magyar Corpus Juris szerint a férj és feleség egy hús, egy test, I. rész 48-ik cikk: „Maritus cum uxore una caro et corpus”, ami levél az egyiknek szól, azt a másik feltörheti. De feltörné bizony, ha a Corpus Juris hétesztendei gályarabságot diktálna is a pecséttörőre, s egymás levelét nem hagyná olvasatlan. Csak te törd fel, én felelek azért, hogy mért adtam a kezedbe.

Ráby reszkető kézzel bontá fel a nejének írt levelet.

Igen egyszerű és világos szöveg.

[25] Ti. aznap összedűlt, amely nap felrakta.

„Édes Fruzsinkám. Megértettem kedves leveledből, hogy zsarnokod kegyetlenségeit nem bírod tovább elviselni. Ezt én előre gondoltam. Igen helyesen teszed, ha menekülni akarsz tőle, minél előbb; mert ez az ember jó véget nem fog érni. Házam, kívánatodra, mindig szerencsének fogja venni, ha nekem menedéket nyújthat. Tárt karokkal várlak. – Régi hű barátod, Petray."

Ráby szemei most már megszűntek kőmereven bámulni. Szikrákat szórtak.

– Olvassa, bátyám! – szólt odatartva a levelet Leányfalvy elé.

– No, mármost tudod, hogy hányadán vagy.

– Tudom! – szólt Ráby összehajtva a levelet s keblébe dugva.

– Hát már most mit fogsz csinálni?

– Legelébb is kérek egy négylovas fogatot egy könnyű szekérrel.

– Az meglesz. Hát aztán?

– Aztán hazamegyek a kardomért meg a pisztolyaimért, s felkeresem azt az embert, s vagy én ölöm meg őtet, vagy ő öl meg engem.

– No, azt már szeretem hallani. A duellumot a Corpus Juris megengedi, sőt szabályozza. Az 1486. 18. §. 5-ik szakasza világosan azt mondja, hogy ahol olyan sérelem fordul elő, amit nem lehet nyilvánosságra hozni, vagy nem lehet tanúk híján bebizonyítani, ott duellum az egyedüli orvoslás. Hanem hát meggondoltad-e? Ha az ellenfeled egy szál kardra akar csak kimenni veled; az egy mahumed-ember.

– Nem tesz semmit. A kard kiegyenlíti a termetkülönbséget. Majd megválik, hogy melyikünk tudja jobban forgatni.

– No, hát biz az jó lesz. Hanem még csak egyre figyelmeztetlek. A szolgabíró nagyon ravasz ember. Igen vigyáznod kell vele. Ügyelj rá hogy hamarább ki ne rántsd a kardodat, mint amikor ő is kirántja a magáét, különben pört akaszt a nyakadba, a Szent István II. 59. §. alapján: „Gladium evaginans medium homagium solvet." (Aki másra kardot húz, fél fejváltságot fizet.)

– Köszönöm, urambátyám. Megfogadom a tanácsát.

– Bár mindig azt fogadtad volna meg. No, de most már szeretlek! Ejh, hogy nem csinálsz többé olyan fancsali képet. Egészen más ember lett belőled, amióta megtudtad, hogy férfival akadtál össze. Terringettét: az asszonyprocessus egészen demoralizálja az embert. No, hát, ha csak kard meg pisztoly kell, azért haza se menj. Van énnekem olyan derék jó fringiám, ami Budavára visszavívásánál is ott volt. Kettévágja az a vasat. Többet ér, mint a te rossz parádékardod. Ezt kösd fel. A pisztolyaimat is odaadom. Három golyóbisra van mindenik töltve; ha célozni tudsz, három ellenséget meglőhetsz vele. – Én is meglőttem egyszer velük egyet; – dörmögé aztán halkan. – Nem halt meg, de nyomorék lett. *Ezért* nem került aztán asszony a házamhoz soha. No, de régen volt az! Sok szerencsét hozzá, öcsém. Azt szeretem, mikor legény vagy a talpadon!

S úgy felfegyverezte az öreg az unokaöccsét, mintha háborúba eresztené. A legjobb négy lovát fogatta be a számára. A szolgabíró a szomszéd, egy állomásnyira eső faluban lakott; a sárkányok egy óra alatt odarepíték Rábyt.

A váratlan vendég éppen akkor szállt le a szekérből, mikor a szolgabíró indulni akart valahova.

– Tessék csak visszajönni velem a házba – mondá neki Ráby –, egypár rövid szavam lesz az úrhoz.

Az „úr” címzésből sejthette Petray, hogy az nem jóban töri a fejét; de tette magát, mintha nem értené a dolgot, s ő csak tegezte a pajtást. (Akit ma délelőtt pallosra akart elítélni.)

Mikor aztán Petray kastélyának ebédlőjében magukra maradtak, akkor Ráby elővonta a kebléből a szolgabíró levelét, s az orra elé tartá.

– Ismeri az úr ezt a levelet

Petray felpattant.

– Phű! Micsoda vakmerőség ez! Felbontani a más levelét!

– Lassan csak, uram. Nem kell kiabálni. Nem ijed itt meg senki. A törvény szerint „maritus et uxor sunt una caro et corpus”, ami a feleségem levele, az az én levelem.

– De micsoda vakmerőség az: az embert a saját házánál így megrohanni!

– Mondtam már, hogy ne kiabálj olyan nagyon. Még nem voltam Gyöngyöm Miska, de ha tetszik, az lehetek. Látod ezt a két pisztolyt itt az övemben?

Most már ő kezdte el azt tegezni.

– No, hát tudd meg, hogy vagy a kezedbe veszed ezt az egyik pisztolyt, s úgy lövünk egymásra, vagy ha megtagadod a lovagias elégtételt tőlem, úgy lelőlek simpliciter, mint egy utamba tévedt farkast.

A nagy mahumed-ember elsápadt. Gyönyörű atlétai alak volt, de nem lakott a szívében bátorság, csak hetvenkedni tudott; hanem a bőrére nagyon kényes volt.

– Hát hiszen – én nem hátrálok meg előtted. Ha maga Herkó páter jönne, még az előtt sem. Hanem hát ez bolond beszéd. Pisztolyra nem verekedik igaz nemesember. Abban semmi virtus. A pisztolyt egy gyerek is el tudja sütni. Én nem vívok másra, mint kardra. Tessék egy szál kardra kijönni velem. Tessék velem kiállni igaz nemes módjára, kard ki kard! Aztán majd ott lássuk meg, hogy ki az igaz vitéz! Tudom, hogy gulyáshúsnak is aprítom a selyem úrfit.

– No, hát menjünk egy szál kardra – szólt Ráby nyugodtan, s visszadugta öve mellé a pisztolyokat.

– De akkor azt mondom, hogy tégy elébb testamentomot, mert innen élve el nem hordod az irhát.

– Azt majd a kard mondja meg. Nekem nincs több beszélnivalóm.

– Micsoda? S ki mernéd te énelőttem húzni a kardodat? Te nyaviga váz! Te! Hiszen ha megharagítasz, kenyérre kenlek, úgy eszlek meg. Húzd ki hát, ha van lelked.

– Majd csak veled egyszerre, barátom; különben azt mondhatnád, hogy kardot rántottam rád, fegyvertelenre.

– Azt mondom, ne hencegj! Ráby! Azt mondom, hogy kiszelelj ebbül a szobából, amíg ki nem húzom ezt a kardot.

– Ugyan, húzd már ki.

Petray hozzá is fogott, mégpedig egész komolyan; de kettőn áll a vásár. Abba még a kardnak is beleszólása volt. Az a jó derék ősi fringia a burkus háború óta

nem volt kihúzva a hüvelyéből, annálfogva abba úgy belerozsdásodott, hogy nem lehetett belőle kiimádkozni.

– Nem jön ki az átkozott. Biz az nem jön ki.

– Ej! – szólt Ráby türelmetlenül. – Add ide a tokját, majd én segítek kirántani.

Úgy kellett vele tenni.

A két duelláns fél nekiállt annak az egy renitens kardnak, Ráby fogta a tokját, Petray fogta a markolatát, úgy ráncigálták azt, hol a szolgabíró húzta ki a helyéből Rábyt, hol Ráby a szolgabírót. Utoljára sem mentek vele semmire, a kard maradt a győztes; nem jött ki a hüvelyéből. A két duelláns egészen beleizzadt.

No, ilyen párbajt se látott még a világ! Petray mérges volt.

– Vigyen az ördög az egész duellumoddal! Ha verekedni akarsz velem, gyerünk ökölre. Akkor tudom hogy megdögönyözlek úgy, hogy még a szentek se csinálnak belőled papatyit.[26]

– Hát én azt sem bánom – mondá Ráby, feltűrve a karján a dolmányujját, s azzal öklöző állásba téve magát, vágott egy olyan bokszermalmot a két öklével, hogy a Petray nem győzte bámulni.

Nagyon kényes volt a bőrére. Meggondolta, hogy ez a *petten* ember még be találja törni az orrát. Az angol bokszírozók mindjárt a szemét ütik ki az embernek, meg a fogát – s az nem jó.

– Ejh! Hagyj nekem békét! Én nem vagyok sicarius. Én szolgabíró vagyok. Törvényes ember. Ha valami kereseted van ellenem, ott a törvény, ott a sedria, keresd ottan. Én nem fogok a te feleségedért se lőni, se vágni, se öklöződni. Az itt nem szokás! Győzné azt az ember! – Bolond vagy! – Azt gondolod, én magam voltam csak, aki a feleséged körül tapodta a földet? Ha verekedni akarsz, eredj a Lievenkopp kapitányra, ott fekszik most Zsámbékon. Annak még nagyobb kontója van nálad, mint nekem. Ha csak kard, pisztoly kell, kapsz annál eleget!… Kapaszkodj bele, ha olyan nagy a kurázsid! – De én szolgabíró vagyok, akinek kötelességem a verekedést megakadályozni, nem pedig magamnak is beleelegyedni. Én ismerem a kötelességemet. Tessék a törvényszékre menni, majd ott megfelelek magamért.

Ez így folyt belőle; de már azt Ráby nem hallgatta. Felcsapta a kalapját a fejére, s a sarkával tette be maga után az ajtót. A szekeréhez érve, aztán azt mondá a kocsisának, hogy „Hajts Zsámbékra!”

Hát Fruzsinka?

Meglehet, hogy ő az egész jelenet alatt ott rejtőzött a mellékszobában; meglehet, hogy végighallgatta ezt az egész párbeszédet; meglehet, hogy mikor Ráby eltávozott, előjött az ajtón, s a gyávának, aki az üldöző férj elől belebújt volna már a fúrólyukba, aki a férj előtt a feleséget, a maga szeretőjét nem szégyellte rágalmazni – a nyakába borult, s lecsókolta a szégyenpírt, a félelemverítéket az arcáról. – Nem láttuk; de nem lehetetlen, hogy úgy történt.

[26] Kisliba.

Tizenkilencedik fejezet

(Mikeepen zokoth wala dvellaalni az Gievngievm Misca?)

Csak másnap reggelre jutott el Ráby Mátyás Zsámbékra. Könnyű volt rátalálni a kapitány szállására az őrt álló katonáról.

A kapitánynál még két tisztet talált, s az udvaron három felnyergelt ló állt; valahová szándékoztak menni, de nem hadműveletre, mert a katonaság nem volt kirukkolva.

– Áh! Áh! – kiálta fel Lievenkopp, amint Rábyt belépni látta. – Ráby Mátyás!

– Az ám. Én vagyok Ráby Mátyás. A Ráby Mátyásnénak a férje. Talán ki is találod, hogy miért jöttem?

– Nem én.

– Hát a feleségem elszökött tőlem.

– Potz Welten! Ilyen hamar! Azt gondoltam, tovább kitart.

– Petray szolgabíróhoz mentem legelébb, hogy elégtételt kérjek tőle. Ő nem fogadta el a kihívást, hanem tehozzád utasított.

– Becsülöm érte.

– Hát most már tudod, hogy mért jöttem.

– Tudom, pajtás. Meg akarsz velem verekedni. Az megtörténhetik. Ezek közül az urak közül az egyiket választhatod secundánsodnak; Sterneck Guidó főhadnagy úr, Bleyer Károly alhadnagy úr.

– Az alhadnagy urat fogom felkérni.

– Hát jól van. Ezen mindjárt áteshetünk. A fegyverekre nézve majd megegyeznek a secundáns urak. Hanem az időre nézve van valami akadályunk. Nekem elébb a Gyöngyöm Miskával kell végeznem.

Ráby majd kugrott a bőréből erre a szóra.

– De már nekem három hétre elég volt a Gyöngyöm Miskából! Hagyd azt később; úgysem fogod meg soha.

– De már ezúttal meg is fogtam. Még ebben az órában duellálni fogok vele.

– A Gyöngyöm Miskával?

– Igenis: ővele elébb; mert őt hívtam ki elébb.

– A Gyöngyöm Miskát kihívtad? Te? Hát lehet a Gyöngyöm Miskát kihívni?

– Hát tudod te, hogy ki az a Gyöngyöm Miska?

– Azt tudom, hogy tegnap én álltam a statárium előtt helyette, s a fiskus rám olvasta, hogy én vagyok az.

De már erre a kapitány még a lábával is toporzékolt, olyan dühbe jött.

– Donner und Doria! Hiszen itt lakik Szenttornyán, két óra járásnyira hozzánk, ott földesúr. Karcsatáji Miskának híják. Ő az a hírhedett rabló, és senki más. Azért nem lehet soha megfogni; mert ha már mindenünnen kiszorították, akkor szépen hazamegy; leteszi a zsiványkosztümöt, s mikor az ember keresi, már akkor talál a csigás hajú, pörge bajuszú betyár helyett egy jámbor compossessort, törökösen lefelé konyult bajusszal, copfba fonott púderezett hajjal, aki tizenkét tanúval bizo-

nyítja, hogy ő a házából hétszámra ki nem mozdult, vagy vadászni járt a Mátrában, a Vértesben, meg mit tudom én még hol. Tiszta hiábavalóság akár lóháton, akár paragrafusháton akarni elfogni.

– S tegnap engem akartak helyette felköttetni.

– Ugyan, csodálom, hogy meg nem tették. No, hanem hát most az egyszer én magam csíptem meg a jó urat. Azt is elmondhatom, hogyan: hiszen téged is csakúgy érdekel. Hát tudod, egyszer a napokban, amint a Gyöngyöm Miska bandáját zavartuk, egy gyanús fickót vettünk észre, aki a csatárláncunkon keresztül akart osonni drótostót képében. A fickót rongyról rongyra megvizsgáltattuk, s utoljára a bocskortalpában megtaláltuk ezt a levelet. Ez Karcsatáji Mihály úrnak volt írva. – Ráismersz talán az írásra?

Ráby Mátyás megismerte a neje írását.

– Elolvashatod bátran. Te még jobban meg fogod érteni, mint én.

A levélben ez állt:

„Kedves Miskám. A stíriai dolog miatt ne aggódjál. Az egész egy olyan emberre lesz ráfogva, aki nem fogja kimutathatni az alibit.” – »A Tied.«”

Rábynak csak leesett a két karja az oldalára. Csak most tudta meg, hogy ő eddig a cobra capellával hált egy ágyban, a kígyók legmérgesebbikével. Hisz ez volt az ő ellenségeinek a vezére: a feleség. A villámlobbanás a koromsötétben nem esik olyan rosszul a szemnek, mint az ilyen fölfedezés; pedig sokan egy ilyen fényrohamtól örökre megvakulnak.

Ráby nem akart hinni az öt érzékeinek, azt hitte, álmodik.

– Ülj le, pajtás – monda a kapitány. – Te elszédültél. Nem is csodálom. Engem nem ért olyan közel a mennykő szele, mégis a falnak támolyogtam, mikor azt a levelet elolvastam. Hanem aztán iparkodtam azt haszonra fordítani. Ezt a két bajtársamat rögtön lóra ültettem, s ezt a levelet a kezükbe adva, átküldtem őket Szenttoronyba. Már akkor otthon volt Karcsatáji Mihály úr. Báránykákat billogoztatott. Láthatta minden ember, hogy milyen jámbor gazdasági foglalkozással tölti az idejét. Az én két cartelvivőm aztán elmondta neki az izenetemet: „Ez elfogott levél tanúbizonysága szerint az úrnak gyöngéd viszonya van egy úrhölgygyel, akinek Lievenkopp kapitány is udvarol, s akinek az írását ő is jól ismeri. Lievenkopp kapitány ezt nem akarja eltűrni. Az úr nemesember; tehát tudja a lovagiasság szabályait. Holnap reggel kilenc órakor szíveskedjék az úr megjelenni a secundánsaival a zsámbéki romtemplomnál, ahol ez az ügy a lovagiasság szabályai szerint el fog intéztetni.” – A földesúr erre azt felelte, hogy igenis, nem tagadja a kettőnk közt fennforgó sérelmet, s annyival inkább meg fog jelenni a kihívásomra, mert neki sem szokása vetélytársakat tűrni maga mellett, s tekintsem magamat én is általa kihívottnak. – Most tehát nyolc óra. Fél óra alatt kiérünk a puszta templomhoz, s ott várunk a magunk találkozójára. Te azalatt, pajtás, itt maradsz a szállásomon egy óráig; akkor utánunk jössz. Kilenc órától tíz óráig Karcsatáji úré vagyok. Ha ő eljön, addig lövünk egymásra, amíg egyikünk ott marad. Ha én lövöm agyon Karcsatájit, hát akkor a Gyöngyöm Miskátul örökre megszabadult a vidék; s azután neked is szolgálatodra állok. Ha pedig ő teremt le engem, akkor a secundánsaim azt fogják neki mondani: „Tessék még egy óráig itt

időzni, most következik a férj, még annak is lesz az úrral egy kis szóváltása!”, s akkor verekszel te Karcsatájival, míg egyitek ott marad. Jól van-e így?

Hogy jól van-e? Kívánni se lehetne jobban. Ha még ezzel sem volna Ráby megelégedve?

De nem is felelt az arra semmit; mert amint a kapitány elvégezte a beszédet, csak végigdűlt azon a tábori ágyon, amelyre leültették, és rögtön elaludt.

Négy éjjel nem aludt már rendesen, csak a gyorsan vágtató vagy döcögő szekéren bóbiskolva, az egymásra következő csapások, az emberi ész fogalmait felülhaladó képtelen bántalmak úgy megzsibbaszták az idegeit, hogy elaludt egy ülésben.

Lievenkopp rátakarta a köpönyegét, s meghagyta a szolgájának, hogy pontban fél tízkor felköltse az urat, és hozzon neki mosdóvizet. Azzal a segédeivel lóra ült, és elporoszkált.

A zsámbéki rom egy nevezetes gót építészeti maradvány a hajdankorbul; a templom hajója, körülnőve banditabozóttal, igen alkalmas hely ilyen titkos találkozóra, ahol két embernek, a világtul nem láttatva, kell egymásra lövöldözni, míg az egyiknek elég lesz.

A katonatiszt urak a romokon kívül megkötötték a lovaikat egy nyírfacsoporthoz, s maguk bementek a rom belsejébe, hogy ottlétük fel ne tűnjék valami, ott a mezőn dolgozó embernek.

Ott aztán vártak egész tíz óráig. Aki tíz órára megérkezett, az Ráby volt.

Nem kellett azt felkölteni, olyan borzasztó álma volt, hogy az felébresztette maga. Aztán felcihelődött, kiment a szabadba. Nem kellett neki vezető a régi templomhoz, ismerte ő e szép romokat még kisdiák korából. Talán le is rajzolta, mikor egy esztendeig patvarista volt idehaza. S most is meglesz a rajza – nem meri a nevét még csak gondolatában sem kimondani, hogy kinél.

Még fél órája volt elsétálni való.

Bekalandozta a berket, erdőt, ami a romtemplomot körülveszi, s hallgatózott, ha nem hall-e lövéseket. Meglehet, hogy a falak elfogják a hangot. De a felszálló füstöt mégis kellene látnia.

Mikor aztán az utolsó öt perc volt hátra, akkor nekiindult a romok tájának, s olyan jól kiszámította, hogy az óramutató éppen a XII-sen állt, mikor ő a bejáratot elzáró bokrok közül előbukkant.

– Karcsatáji még nem jött el – mondá Lievenkopp a hozzájuk lépőnek. – A pontosság nem tulajdona a táblabíró uraknak. Azt gondolta, ez is hivatalos exmissio, ahol addig várnak az emberre, amíg meg nem unják.

– Azt hiszem, hogy éppen nem fog az nekünk idejönni.

– Ah, azt nem teheti. Akkor rajtamegyünk, s összevágjuk a saját házánál. Akkor aztán mehet gravamenezni a legközelebbi diaetára.

– Ahogy gondolod.

– Azonban hát mi a magunk dolgával most már nem fogunk őrá várni; ha elkésett, elvesztette az elsőbbségi jogát, s ő jön már most másodsorban. Mi végezzük a második ügyet elébb, uraim.

A secundánsok rövid értekezés után azt mondták, hogy beleegyeznek a sorrend változtatásába. S miután itt éppen semmi helye nem volt a kibékítés megkísértésének, kimérték a számukra a barrière-t, s odaállították a két átelleni falhoz a vívófeleket.

A kezükbe adott fegyverek jó lovaskatona-pisztolyok voltak, amik úgy vannak építve, hogy ha tíz ember áll egy rakáson, s azok közé durrantanak vele, hát egynek közülök a golyó bizonyosan kilyukasztja a köpenyegét – ha van rajta köpenyeg –, ha nincs, arról meg a pisztoly nem tehet.

Először lőttek egymásra huszonöt lépésről; pedig bizony komolyan igyekeztek egymást eltalálni; de minden eredmény nélkül. Másodszor húszlépésnyiről lőttek; megint hiába. Hisz tudnivaló, hogy a múlt századbeli hadászat szabályai szerint éppen annyi súlyú ólomnak kellett ellövetni egy ütközetben, mint amennyi súlya volt az összes elesetteknek. Ezek pedig még csak fél font ólmot lövöldöztek el mindössze.

– De átkozott rossz pisztolyok ezek! – zúgolódék a kapitány. – Én csak nem céloztam oda abba a vércsefészekbe a vadkörtefán, s mégis azt lőttem le.

– Talán az én pisztolyaim jobbak lesznek – ajánlá a magával hozottakat Ráby. – Nem ismerem őket; a nagybátyám, Leányváry adta kölcsön, az is töltötte meg.

A secundánsok elfogadták a kihívó fegyvereit erre a biztosításra, az egyik ugyan megjegyzé, hogy ezek csaknem a cső szájáig vannak töltve, s a secundánsok jól fogják tenni, ha a templompillérek mögé állanak, amikor az elsül; mert ha szétszakad, duellánst, secundánst mind agyonüt.

– Nem kell tartani tőle – monda Ráby. – Jó Lazzarino-csövek ezek; aztán nem a lőpor bennök a sok, hanem mindenikben három golyó van.

– No, hát, egy, kettő. Tessék lőni!

Harmadszor aztán lőttek a Ráby pisztolyaival.

Az a három golyóra töltött pisztoly pedig arra jó, hogy ha az ember nagyon jól odacéloz vele, hát az egyik golyó a hóna alatt, a másik a füle mellett, a harmadik a térde között repül át az ellenfelének: az ember maga közbül marad.

Az egyszerre történt két irtóztató durranás után elbámulva nézett szét minden ember, s ki-ki szörnyen csodálkozott, hogy saját magát és a másik hármat még élve találja.

– Tölsünk újra – monda az egyik segéd, s megtöltötték újra mind a négy pisztolyt.

Mikor készen voltak vele, a másik secundánsnak valami jutott eszébe.

– Urak! Háromszor lőttetek egymásra. A lovagiasság szabályainak elég van téve. Nekem kötelességem felajánlani a kibékülést.

A két ellenfél egymásra nézett. Először a Ráby vont egyet a vállán. Azután Lievenkopp húzta fel a vállát. Aztán mind a kettő mind a két vállát. – Hát érdemes ez a *dolog* hogy két jámbor ember egymást lepuskázza miatta? Egyszerre nyújtották egymásnak a kezeiket, s aztán parolát adtak.

Hanem most aztán jöjjön az a Gyöngyöm Miska! Most már két ember vár reá, aki meg akarja vele etetni a füvet.

Ki is fáradtak azonban a várakozásban, s a kihívott mégsem jött. Találgatták, mi oka lehet a késedelmének? Talán eltörött a kereke az útban? Talán nem akad ide a romokhoz? De hisz ez messzire ellátszik, el nem lehet téveszteni. Aztán ha más nem, ez a hat lövés csak figyelmessé tehette, ha eltévedt is; kivált az utolsó kettő.

De biz az csak nem érkezett.

– Szörnyűség volna, ha még ez is gyáva lenne! – dörmögé magában Ráby, akit kezdett bántani a nemzeti büszkeség; ezek a német tisztek olyan gúnyosan kezdtek már élcelni.

Végre közeledő lódobogás kezdett kivehető lenni.

– Mégis jön hát!

Az urak felkeltek a gyöprül, ahol untokban heverésztek, s vártak a történendőkre.

A lódobogás a romok faláig ért, s kivehető volt, hogy az csak egyes ló dobaja.

– Egyedül jönne? Secundánsok nélkül?

– Hát hol is venne itt falun secundánst? Számít rá, hogy kettőnk közül egyik az ő segéde lesz.

Kis idő múlva azonban az egyes lódobajbul többes lett. Hanem az úgy hangzott, mintha nem közeledő, hanem távozó paripadobaj volt.

– Barátaim! – kiálta fel Lievenkopp. – Énnekem úgy tetszik, hogy a mi lovainkat ellopják!

Nosza, futottak mind a négyen ki a romok közül.

Ördöge volt a németnek, hogy kitalálta!

Persze, hogy a lovaikat vitték.

Maga volt ott Gyöngyöm Miska. Virágos szűrében, aranyrojtos gatyájában, tüzes hóka paripáján. A három tiszti ló meg kantárjánál fogva összecsatolva, előtte. Azokat már vitte!

– Megállj, gaz rabló! – ordíta rá a kapitány, s vele duettben Ráby Mátyás.

Hát hiszen nem is volt neki szándéka elszaladni. Ott fincoltatta előttük a lovát, alig ötvenlépésnyire.

A két haragos ellenfél aztán kereszttűzbe fogta; mindegyiknél volt két pisztoly; piff! paff!, egyik innen, másik onnan; de nem értek azzal semmit, mert a hóka azalatt, amíg a gazdájára lövöldöztek, olyan táncolást, hánykolódást követett el, hogy könnyebb lett volna egy vízipókot eltalálni; mind a négy lövés kárba ment.

Mikor aztán vége volt, akkor a lovasnak egy szavára úgy megállt a paripa, mintha vasból lett volna odaöntve.

Akkor aztán a Gyöngyöm Miska fél kézzel a képéhez emelve a duplapuskáját, dirr, durr!, odalőtt mind a kettőnek, s az egyik golyó a kapitány sisaktaraját fúrta keresztül, a másik a sábeszteklit repíté le Ráby fejéről. – Azzal a betyár fél szemére csapva árvalyányhajas süvegét, odakiálta nekik:

– Így szokott duellálni a Gyöngyöm Miska!

Azzal kiereszté a karikás ostorát, s jobbrul-balrul odacserdítve a három összekötött paripának, úgy elporolt velük, hogy sohase beszéltek azokkal többet a tiszt urak.

Persze azzal se nyertek semmit, hogy feladták a dolgot; mert Karcsatáji Mihály úr megint tizenkét attestatumot hozott maga mellett, hogy ő azon a napon halálos betegen feküdt odahaza; három felcser rakta rá a köppölyt, s két kolduló barát imádkozott az ágya mellett életben maradásáért. Mindaz autentikus dokumentumokkal volt bebizonyítva.

Huszadik fejezet

(Az kinec kewees wagion, attol elweetetic, az kinec sok wagion, annak meg tevbb adatic.)

Mikor Ráby Mátyás ezt a történetet elbeszélte a nagybátyjának, az azt mondta rá, hogy ennél még Gyöngyösiben sem olvasott furcsább históriát.

Összeültek aztán tanakodni, hogy most már mit tegyenek.

Pert kezdeni, az a legelső dolog.

De minő alapon?

Hasonló casusokra a Corpus Jurisnak igen sok cikkelye vagyon. Leányváry úr mindenképpen az I. 105-ik törvénycikkelyt szerette volna alkalmaztatni. *„A házasságtörő nőnek feje vétessék!”* Nem volna rossz. De még sokkal jobb volna annál Szent László I. 13-ik §-ának az alkalmazása. *„Ha egy férj a házasságtörő nejét megöli, Istennek adjon róla számot, s ha akarja, vegyen más nőt.”* Hej, milyen bölcs törvények voltak ezek! – De Ráby Mátyásnak egyik sem volt kedvére. Ő nem akarta azt a szép fehér nyakat, azt a gyönyörűen kacagó nyakacskát levágatni. Inkább akarta Kálmán király II. 7-ik törvénycikkét alkalmazásba venni. *„Uxor, a marito fugiens, ei toties quoties reddatur.”* (A férjétől elfutó asszony, ennek annyiszor, amennyiszer visszaadassék.) Most is nagyon szerette még ezt az asszonyt, egészen bolondja volt. Képes lett volna őt még visszavenni, talán meg is bocsátani neki mindent; háromszoros hűtlenségét, árulását, ellenségeivel való cimborálását? Vagy talán meg akarta őt kínozni, bezárni, fogva tartani, magát is, azt is egymással halálra gyötörni? Vannak ilyen emberek, akik keresik a veszedelmet, s amint egy hurokbul kihúzhatták a nyakukat, megint ugyanoda visszadugják.

Ez hát elég jó törvény lesz az asszonyra.

– No, azt visszakapod, ha van igazság a földön – monda az öreg, hozzátevé halk parenthezisben („De ha az égben is van igazság, akkor nem kapod vissza.”). De már most mit csináljunk a csábító Petrayval?

– Bepereljük.

– Mi vétségeért?

– Nőrablásért.

– Van rá törvény. „Raptus” Szent István II. 25. – De hát van-e nagy istállód?

– Mi a hét ménkűnek nekem az istálló?

– Hát mert *„raptor solvat decem juvencos”.* A nőrabló fizessen tíz tinót. Hová teszed a tíz tinódat?

– A pokol fenekébe! Kell ott még más törvénynek is lenni. A házasságtörésről. Emlékezem én rá, hogy Ulászló azt mondja arra, hogy az *„detestabile vitium”* (kárhozatos bűn).

– De az csak a parasztokra szól. *Si rustici committant.*

Kell ott egyébnek is lenni!

Végre egyesült erővel felfedeztek egyet 1522-bül, amelyik azt mondja, hogy a *házasságtörőnek rövideden a fejét kell venni.*

No, hát ennek az alapján meg lehet indítani az actiót. A szolgabíró Petray ellen, hogy annak feje vétessék, Fruzsinka kisasszony ellen pedig, hogy az a férjének visszaadassék.

Ennélfogva nagyon komplikált lett a pöreset, ami annak nem vált javára.

Mert nehéz volt megállapítani a competentiam fori. Hová tartozzék az ügy? Az alispán ítélőszéke elé-e? A sedria elé-e? Vagy a Szentszék elé?

Abban állapodtak meg, hogy egyenesen a sedria elé viszik, mert főbenjáró kereset is van involválva.

Vigyázni kellett ám, hogy az ember calumniába vagy emendába ne essék. Calumnia volt, ha kétféle cím alatt indított pert, emendát fizetett, ha félszegül talált idézni.

Annyira végtére eljutott Rába Mátyás, hogy terminust kapott.

Ott is volt pontosan órára a sedria előtt. Petray is megjelent. Hanem Fruzsinka fiskálist vallott, s az által reprezentáltatta magát.

A sedriában ismét Laskóy mint legvénebb táblabíró elnökölt, a másodalispán távol lévén.

Íme, tehát módjában volt Rábynak mint vádlónak lépni fel a törvényszék előtt, s most már ő kérhette ellenfelének a fejét.

Nem is fog neki irgalmazni! Ha a szigorú magyar törvény azt mondja, hogy a más feleségét elszeretőnek a feje levágassék, hát legyen betöltve a törvény; ha mindjárt ennek következtében úgy fogják is, mint a piacon a pogácsaalmát, négyével egymásra rakva, árulni a levágott fejeket.

Petray, a vádlott, végighallgatá a kemény vádlevelet. Még csak el sem halványodott rá.

Következett az ő replicája.

Kezdte azon a gorombaságon, ami a boldog latin korszak perlekedőinél olyan szokás volt: az első exceptiván.

– *„Bos agnoscit praesepe suum, et dominus advocatus non noscit competentiam fori.”*[27] Ez az egész ügy nem tartozik a sedria elé, mert ennek a fóruma egyenesen a Szentszék, mely a házassági ügyekben ítél. És ugyanezen oknál fogva a vádlónak az actoratusa sincs megállapítva. Mivelhogy ő nem perelhet, mint törvényes férj, a tőle elmenekült feleség visszaadatása, s az annak me-

[27] „Az ökör ráismer a maga jászolára, és az ügyvéd úr nem ismeri a bírói illetékességet.”

nedéket adó férfi megbüntetése végett; lévén ő maga a *bigámia,* sőt *trigámia* vétkében elmarasztalandó.

– Micsoda ez? – kiálta fel Ráby.

– Az, hogy az úrnak már két esküdt felesége volt, mielőtt Fruzsinka kisasszonyt nőül vette volna.

– Nekem? Két feleségem?

– Akik most is élnek – szólt Petray komoly ábrázattal. – Itt vannak mind a ketten. Kérem őket Ráby úrral confrontáltatni.

– No, erre magam is kuriózus vagyok.

A mellékajtón két némbert bocsátának be. Az egyik szép fiatal rác menyecske volt, szerémségi festőileg tarka öltözetben; a másik kackiás alföldi debella volt, megmondták a neveiket is; de biz azokat Ráby elfelejtette, s nem jegyezte fel magának.

– S ezek az én feleségeim? – kérdé nevetésbe átcsapó bosszúsággal.

– Igen, igen! – bizonyítá Petray. – Ne is tessék tagadni, ők maguk majd megmondják.

– Hát hol láttatok ti engem valaha az életben? – förmedt a két vászoncselédre Ráby, nagy haraggal.

A rác menyecke szégyenlős volt, az arca ugyan elpirulni jobban nem tudott, mint amennyire már a pirosító szerecsika megtette; de tartott tőle, hogy nem állja meg a dolgot nevetés nélkül; azért eltakarta a selyemkendőjével az arcát, hanem a másiknak bezzeg annál jobban fel volt vágva a nyelve. A két csípőjére tette a két kezét, úgy állt a Rábyval szemben, s azon kezdte, hogy per tu beszélt hozzá.

– Hát már nem akarsz rám emlékezni? Hát tán el akarod tagadni, hogy itt meg itt – hogy ekkor meg ekkor, – így meg amúgy… Mindent elmondott az a világon.

Rábyt majd a guta ütötte meg mérgében. Nem tudott szóhoz jutni. Lenyelvelte az az asszony.

Az elnök közbeszólt végre. (Addig a bajuszát fogta a kezével, hogy a szája neki ne szaladjon a nevetésnek.)

– No, *asszonyság,* elég volt a verbalis constestatiókból; lássuk a dokumentumokat, vannak-e *asszonyságaitoknak* házassági bizonyítványaik?

„Az ökör ráismer a maga jászolára, és az ügyvéd úr nem ismeri a bírói illetékességet.”

Hogyne volnának?

A rác menyecske nagy pironkodva húzta elő a piros csizmaszárából a kívánt dokumentumot, míg a másik asszony nagy hirtelen felrántá a felső szoknyáját, az alatt volt harminchárom alsószoknya, azok közül valamelyiken volt egy nagy zseb, abban volt az igazsága, belekötve gondosan egy tarka zsebkeszkenőbe.

Azok bizony formális házasságlevelek voltak. Az egyik a Zaránd megyei Szentpál székhely helység anyakönyvének a kivonata, a másik a végvidéki Bellovác községeé, mind a kettő a helybeli plébános által kiírva, aláírva, az eklézsia hivatalos billogával megpecsételve.

– De én soha Zaránd megyének meg a katonai határőrvidéknek még csak tájékán sem voltam! – kiálta Ráby, dühtől reszketve. – Ezek a matricularis kivonatok falsificatumok! Én hamisítási vádat indítok azoknak az előmutatói ellen.

A rác menyecske erre elkezdett keservesen sírni, s a kezeit tördelte, a magyar dajna ellenben nekiereszté a *lepcsest,* s úgy lepocskondiázta a Ráby Mátyást a törvényszék előtt, hogy azon még a keresztvíz sem maradt meg.

Az elnök meg a két hajdú nagy nehezen csendességet csinált. Laskóy táblabíró úr összehúzta a szemöldökeit, s az orráig feltolta az összecsücsörített száját, hogy komoly képet tudjon csinálni, ami szükséges az ilyen pertractatióhoz.

– Silentium! Csendesség legyen. A bíróság beszél. Az ítélet meg fog hozatni, addig a felek menjenek ki a teremből.

Alig telt bele öt perc, megint visszahívták őket a folyosórul, s az elnök úr tudatá velök a törvényszék határozatát, ut infra. Ez előttünk petractált causa nagyon complicált. Két *actor* és két *incattus* áll egymással szemközt. Mind a kettő actor, s mind a kettő incattus. Első actor azzal incupálja első incattust, hogy az ő feleségét elrabolta, s vele tiltott correlatiót sustentál. Második actor azzal incriminálja második incattust, hogy ő bi-, sőt trigámiában leledzik, s ennélfogva nincsen is actoratusa a harmadiknak elvett feleség fugiuma alapján. Ennek ellenében második incattus azt triplicázza, hogy a producált matriculáris extractusok falsificatumok. Mely difficultásnak elucubratiójára ezennel dekretáltatik: „Kérettessék fel tekintetes nemes Pest-Pilis és Solt vármegyék tekintetes alispánja, miszerint, instálja meg tekintetes nemes Pest-Pilis és Solt vármegyék méltóságos főispánját, hogy remonstráljon a magas Helytartótanácsnál, miszerint méltóztassék az magát correlatióba tenni egyfelől az excelsum erdélyi Guberniummal, másfelől az illustrissimum katonai határőrvidéki Generalcommandóval, miszerint kegyeskedjenek egyfelől tekintetes nemes Zaránd vármegye főispánját, másfelől az illír határőrvidék nagyságos főkommendánsát odautasítani, hogy méltóztassanak azok ex offo legalis depustiót exmittálni Szentpál és respective Bellovác községeibe, afölötti inquirálás végett, vajon authenticumok vagy falsificatumok-e a Ráby contra Petray és Petray contra Ráby processusban produkált matriculáris docék? Az inquisitió resultatuma suo tempore a felekkel communikáltatni fog; ettől suspendáltatván mind az actoratus, mely szerint az a kérdés, hogy Ulászló 1522 : 36 szerint nemes Ráby Mátyás úr követelheti nemes Petray Péter úr ellen, hogy *„adulter caput amittat”*[28], avagy pedig nemes Petray Péter úr az 1599 : 3 szerint nemes Ráby Mátyás úr ellen, hogy *„bigami ubique capiantur”*[29], s ennélfogva, hogy vajon ez az egész causa a sedria vagy a spirituales judices elébe tartozik-e? – Most elmehetnek a felek Isten szent hírével!

Ráby Mátyás csak azt bánta már, hogy idejött. Hát kellett ez neki?

Alig tette be a törvényszék ajtaját maga mögött, már hallhatá a végítéletet. Az irtóztató kacagást, amibe a törvényszék összes tagjai kitörtek az ő eltávozása után. Ez a kacaj végigüldözte az egész hosszú folyosón.

---

[28] A házasságtörő fejét veszítse.

[29] A kétnejűek mindenütt elfogassanak.

Csak úgy ámolygott. A megszégyenülés, a keserűség, a megcsalatás s minden sérelmek ellenében ez a béna tehetetlenség – egészen elvette az eszméletét. – Annyira meg volt háborodva, hogy mikor a folyosó végén a lépcsőkhöz ért, szórakozottságában ahelyett, hogy a lefelé menő lépcsőkön indult volna el, a fölfelé vivőkre tévedt. És aztán csak ment, ment fölfelé, míg a második emeleti folyosóra ért; ott csak vitte, vitte a két lába, amelyiknek több esze volt most, mint a fejének, előre, előre, egy megszokott úton végig; vitte, vitte – a két lába –, talán más is – az a láthatlan fonál, amit a nagy Ismeretlen lenyújt néha az ember elé –, s vezeti annál fogva – egészen odáig – addig az ismeretes ajtóig; – csak akkor vette észre magát, mikor már rátette a kilincsre a kezét. – Akkor aztán pofon ütötte magát, „eszement!" hová jöttél?

Akkor aztán nem mert megint visszafordulni, hogy amely lépcsőn feljött, azon vissza is lépkedjen; attól félt, hogy valaki a nevetők közül szemközt találkozik vele, s azt fogja kérdezni: „Hohó, öcsém! Hol jársz te itten? Tán biz elfeledted, hogy már házas ember vagy? Azt hiszed, most is patvarista vagy még, s a régi szeretődet akartad meglátogatni?"

Lábhegyen osonva lépkedett tova – a hátulsó lépesőig, amelyen a tömlöcökhöz szokás lejárni, ott lopta el magát az udvarra senkitől észre nem vétetve. De még a tömlöcajtón keresztül is hahota hangzott eléje, utána. A rabok is bizonyosan őrajta nevettek. Nagyon valószínű, mert hogy az a két asszonyféle, akit az ő feleségeinek produkáltak, innen lett requirálva a tömlöc lakói közül, az kérdést sem szenved.

Három napig nem mert kijönni Ráby a „Fehér farkas"-ból. Azt hitte, hogy egész Pestben, Budában minden ember az ő dolgán nevet. S biz azon volt is mit nevetni, ha jól felveszi az ember. Nem mindennap esik ez meg.

Csak harmadnap este merte ráadni a fejét, hogy hazautazzék Szentendrére. Akkor is jól behúzta magát a bundájába, hogy valaki rá ne ismerjen, amíg az utcán végighajtat.

Hanem aztán, amint a mezőre kiért, a jó friss levegőtül kezdtek egészséges gondolatjai támadni. Nagy hiba volna, ha az ember elárulná, hogy bosszankodik ilyen esetben. Akkor éppen kifognának rajta. Jobb lesz tréfára venni a dolgot, s ha valami ismerősével összetalálkozik, magának kezdeni rá a nevetést, s ha az még nem tudná a vele történt tréfát, hát magának mondani el azt egész mivoltában, még ahol lehet, toldani is hozzá, hogy hadd legyen hát belőle igazi nevetés!

Mindjárt a nagybátyján akarta megpróbálni ezt a feladatot, s tökéletesen sikerült neki. Leányfalvy úr nem hallott még semmit a furcsa történetről; mert ő most a dinnye-melegágyak elkészítésével volt elfoglalva; annak hát egészen újság volt minden.

Nevetett rajta a jó öreg. Nem szokott úgy röhögni, hogy a szomszédok is összefussanak a csodájára, de ha valami dolog megtetszett neki, hát azon – mosolygott. Ez még jobban megtetszett neki, mint a minapi duellum-história. De az tetszett neki az egészben legjobban, hogy Ráby Matyi maga is hogy neveti azt a tréfát. Láthatta volna csak, hogy vérzik belül!

– No, látod, öcsém, mondtam, ugye, hogyha elveszed a Fruzsinkát, hát feleségben nem lesz hiányosságod. Most már van három. S ha egy kicsit erőlteted a dolgot, felviheted hatra, hétre.

– Hogyan, urambátyám?

– Hát úgy, hogy mire a nagy teketória után kisül majd, hogy ennek a két személynek a házassági bizonyítványa hamis, akkorra már itt lesz három-négy új feleséged, ki Beregből, ki Ugocsából, s akkor meg azokat kergetheted. Így aztán csak felviszed a pentagámiáig, mint a kékszakállú herceg.

Ráby igazán kénytelen volt nevetni a maga nyomorúságán.

– Megállj csak! Hogy is mondtad, hová valók azok a két pseudo oldalbordáid?

– Az egyik Szentpálra Zarándban, a másik Bellovácra az illír határőrvidéken.

– Ott van, ni! Keresheted ott hát az igazságodat. Hisz azt a székely helységet ott a zarándi hegyek közt harmadéve tőbül elpusztították a Hóra-Kloska lázadói, a másikat meg tavaly az arnauta martalócok. Nem maradt ott se templom, se pap, se egyházfi, se matricula. Nem sütheted azt ki soha, hogy annak a két dámának a házassági bizonyítványa hamis.

– Most jövök már rá, hogy miért hozták olyan messziről a bizonyítványaikat. Azért, hogy azt a falut se lehessen megtalálni, ahonnan azok datálva vannak.

– Te! Szépek?

– Tudja a magas mennykő! – pattant fel mérgesen Ráby. – Néztem is én a pofájukat!

– De úgy termetre, mire, érnek valamit?

– De hát én azt mind nem observáltam.

– No, én pedig azt mondom, hogy nagy hiba volt tőled, hogy legalább egyiket haza nem hoztad, ha már neked adták – legalább azt, amelyik fejni tud. Most jó volna otthon, mert a Böskédet azalatt becsukták.

– Az én szolgálómat? Kicsoda?

– Hát bírák uraimék.

– De hát miért?

– Azt énnekem nem izenték meg. Csak a szomszédok jöttek ide jelenteni, hogy küldjem oda a magam szolgálóját, mert a teheneid ott állnak a kapuban, nincs, aki beeressze; a Böskédet elvitték a városházára két hajdú között, s ott fogták.

– Tyhü! Aki áldotta! – kezdett el káromkodni Ráby Mátyás (azt is megtanulta már), s vette a fokosát. – De már azt nem szívelem el.

S azzal se szólt, se beszélt többet, hanem el-kirohant az utcára, vágtatott a városházára, ami nem messze volt a postaháztól, annak berúgta az ajtaját, s a legelső szerencsétlenre, akit a balsors hajdúnak teremtett, olyat rivallt, hogy az majd ónossá lett ijedtében.

– Hol van itt bíró, nótárius, várnagy vagy porkoláb? Kutyaláncos emez-amaz!

Az a jámbor valahogy kiadta magából, hogy bíró, nótárius este hat óra után nincs már a világon sehol; aki jelen van, az a kisbíró maga. Az egy személyben várnagy is, meg porkoláb is.

– Hát az hol van?

Az biz a pohár mellett volt, s olyan jó tele volt, hogy éppen azon tanakodott, hogyan lehetne még azt a hátralévő borocskát valahogy leszorítani. No, de hamar segített rajta a Ráby! Megragadta a mellén a lajblit, s megrázta úgy, mint a zsákot, amibe azt akarják, hogy még több beférjen, s ordított rá torkaszakadtából:

– Pimasz, beste karaffia! Hová tettétek a szolgálómat? Ördög, mennykő, teringettét!

Az a nyavalyás, azt sem tudta, melyik lábára álljon.

– Kérem alássan, bíró uramék csukatták be a dutyiba.

– Kibocsásd, rögtön, kutyafülű! Mert agyoncsaplak, s nem sajnálom a bőrödért letenni a negyven forintot. Merre van a tömlöc? Hol van a tömlöc? Hol a kulcs? Milliom áldotta!

A kisbíró ám mondta, hogy itt van, meg ott van; de Ráby Mátyás a nyakánál fogva vitte őtet ide is, oda is, s kinyittatta vele a tömlöcajtót:

– Gyere ki, Böske!

– Jól van, jól, no – szabódott a kisbíró –, azért csak nem kell az embernek a nyakát úgy szorítani. – Hájszen kieresztem mindjárt.

– Gyere ide, Böske! – szólt Ráby.

Azzal megfogta a parasztcselédnek a kezét, s úgy vitte ki a városházából. És aztán egész a saját házáig el nem eresztette a kezét, bármint húzódott is az hátra.

– Szegény hűséges cselédem. Gyere mellettem szépen! Még téged is üldöznek miattam. Ne sírj! Majd megadom én ezért nekik!

S úgy járt a jobb kezében az a fokos, hogy aki szemközt találkozott vele, ugyancsak igyekezett az utca közepére kioldalogni előle.

– No, megálljatok!

Az urak elrabolják a feleségét, a pógárok meg a szolgálóját.

Ezt lehet már aztán nevezni közreműködésnek.

– No, gyere be! – mondá a házba belépve Ráby. – Mondd el, mi történt veled.

– Jaj, dehogy érek én most arra! – monda a Böske. – Hosszú história az! De szaladok elébb a teheneimhez. Két napja nem láttam őket. Meg sem voltak fejve; tán éhen is vesztek azóta.

– Ne félj semmit. A postamesterék szolgálója ellátta őket minden módon.

– Ej, mit tud ahhoz a Zsuzska? A Csákó tehén, ha észreveszi, hogy nem az én kezem fejni, úgy felszíja a tejét, hogy egy cseppet le nem ád belőle, a Szőke pedig azt teszi, hogy ha más leány ül alá, mikor tele van a sajtár, úgy felrúgja kisszékestül, sajtárostul, hogy csak úgy hempereg. Aztán enni sem tud azoknak más adni, csak én. Hallja a tensúr, hogy bőgnek utánam, amint meghallották a szavamat.

S futott az istállóba. Dehogy beszélt volna addig a maga bajárul, amíg a tehenei baját el nem igazította. Azok már úgy ismerték őt; a Csákó nagyot nyalt a nyelvével a leány piros karján, mikor odament a kötőfékét megigazítani, még azt sem tudja az idegen szolgáló helyesen megkötni. Aztán répát vett elő a Böske, azt aprított szakajtóba, s meghintette jól korpával. „Tudom, hogy ezt se adott neki a Zsuzska, mikor fejte.” Aztán kimosta a sajtárt tisztára. Ej, az a Zsuzska azt is

mosatlanul hagyta! Mikor aztán ellátta mindennel a teheneit, s odaült a fejéshez, akkor azt mondá neki a tekintetes úr, aki be sem ment eddig a házba:

– Hiszen most is elmondhatod, hogy mi történt.

– Ha nem restelli a tensúr itt az istállóban meghallgatni. A biz úgy volt, hogy amint én harmadnapja éppen az élesztőt csinálom, mondok, hogy holnapután sütni kell, mert fogytán a kenyér, hát csak betoppan ám a kisbíró két hajdúval, s azt mondja, hogy nekem mindjárt muszáj kell menni a városházára. Mondok, én nem loptam semmit. Aszongya: Ne ugassak. Mondok: Ugatott ám a keed öreg apja! Aszongya: Most mingyá rávágok ezzel a bottal! Mondok: A képére is mászok keednek ezzel az élesztős kezemmel. Erre aztán elvigyorodott, s elkezdte a karomat csipkedni; aszonta: Ne féljek semmit, menjek velük bátran, nem lesz semmi bajom. Különben visznek. Mondok: De hát hogy hagyom itt magára a házat, mikor a tensúr sincs itthon? Aszongya: Majd bezárja ő a konyhaajtót, s felteszi a kulcsot az eresz alá a szarufára, ott megtalálom; úgyis mingyárt hazaeresztenek. Mit volt mit tenni? Ott kellett hagynom az élesztőt a teknőbe, az azóta tudom, hogy megsavanyodott, szakállt is eresztett; velük kellett mennem a városházára. Amint betuszkoltak a tanácsházába, ott ült az asztalnál a sok vén esküdt, s mind énrám nézett. A nótárus uram azon kezdte aztán, hogy no, Böske hugám, hát tudod-e, hogy neked most mingyárt meg kell esküdnöd. Hát biz én, mondok: Nem volnék tőle idegen; csak azt tudnám, hogy kivel kell megesküdnöm. Nem látok én itten egy legényt se; keetek mind feleséges emberek, de meg biz én ilyen salabakterekkel, mint keetek, nem is esküdném meg; inkább csak leány maradok. – Aszonta erre a nótárus úr, hogy nem úgy van az, nem férhezmenésről van szó, hanem meg kell esküdnöm arról, hogy mit tudok a tekintetes úrról.

– Ah, titkos inquisitió!

– Az bizony. Hát mondok: arra bizony akár mingyárt megesküdhetem. Nem tudok én a tensuramról egyebet, mint hogy olyan jó ember, mint a falat kenyér. Arra azt kérdi a nótárus úr: de hát azt nem tudom-e, hogy a házához mindenféle parasztok járnak, akiket az uram arra biztat, hogy csak lázadjanak fel az uraság ellen? Aszontam rá: Hazudott, akasztófára való volt, aki mondta! Az én uram nem csinál ribilliót. – Azután azt kérdezte tőlem, hogy nem az én uram biztatta-e fel a Dacsó Marcit, hogy ölje bele a Dunába az inzsellért magával együtt? Erre én aszontam: Nem bizony, mert a Dacsó Marci hetfőn reggel 8 órakor volt az én uramnál, amikor még maga sem tudhatta, hogy kedden reggel ő fogja befuvarozni az inzsellért Budára. Attul fogva meg folyvást a verbunkosok itatták. Akik olyan sok bort adtak neki, azok vessenek magukra érte, hogy a Dacsó Marci részeg fővel a Dunába hajtott a szekérrel.

– Ezt jól megmondtad, Böske.

– Várjon csak a tensúr. Akkor meg azt kérdezték tőlem, mit tudok felőle, hogy az én uram bűbájos, ördöngös, hogy éjszaka odacitálja a rossz lelkeket, s boszorkányságot csinál velük?

– Hát erre mit feleltél?

– Hát nevettem nagyon. Aztán azt mondtam, hogy dejsz az én uramtól még csak annyit sem hallottam én soha, hogy „Ördög bujjék beléd!”, nemhogy az ör-

dögöt előhítta volna valahonnan. Nem olyan ember az. Hát ekkor kinn a pitvarban valami csúnya nagy búgás támad, amire azt mondja a nótárus úr: „Hallod, leány, hogy bömböl az ördög; egyszeribe elvisz, ha igazat nem szólsz!” Én megint csak elnevettem magamat: Ne bolondozzanak kigyelmetek; tudom én, mi az. Mikor iskolásgyerekek voltunk, mink is csináltuk azt, hogy a léniát madzagra kötöttük, aztán egy pálcával körülcsóváltuk a levegőben, úgy ijesztettük a többieket vele. Akkor aztán mind rám támadtak, hogy merek a magisztrátussal mókázni? A nótárus úr azt mondta, hogy most mingyárt meg kell esküdnöm, hogy a tensuram ördöngös és istenkáromló. Én azt mondtam, hogy az nem igaz. Megesküszöm én a szent feszületre, hogy nem igaz. Arra azt mondta nótárus uram: Tudom, hogy a szent feszületre megesküsztök, ti parasztok, akárhányszor; mert attól nem féltek; de majd valami másra esküdtetünk mink meg tégedet; hozzák ide azt az ördögöt! Hát erre a szóra odahoztak ám egy üveget, a mi fejül szarvasbőrrel volt lekötve, s abban volt egy fertelmes kicsi szarvas ördög.

– Tudom. A Cartesius ördögcséje.

– Nem tudom én, hová való ördögöcske volt, de utálatos volt; úgy öltögette ki rám a piros nyelvét, hogy jó, hogy asszony nem vagyok. Aztán azt mondta a nótárus úr, hogy no, hát tegyem rá a hüvelykujjamat jó erősen arra a szarvasbőrre, s feleljek meg még egyszer arra a kérdésre: „Igaz-e, hogy az én uram ördöngös és istenkáromló? Ha hazudok, nem mondok igazat, az a kis ördögfiú mingyárt elkezd bomlani ott a palackban, s egyszeribe küldi értem az apját, hogy vigyen el.” Én pedig csak azt mondtam, hogy háromszor is megesküszöm rá, hogy az én uram kegyes, istenfélő ember, és semmi ördöngös dologba nem ártja magát. Hát amint ezalatt a hüvelykujjammal megnyomom azt a szarvasbőrt, csak elkezd ám forogni, kalamajkát járni az a kis ördög ott a palackban magátul. No, én is megharagudtam ám egyszerre: „Ejnye, hogy az Isten büntessen meg adta kis ördögöcskéje, hát te még meghazudtolsz engemet?”, s azzal kaptam üvegestül, úgy teremtettem a földhöz, s aztán még egyet jót tapostam rá a csizmám sarkával, hogy sohase lesz abbul többet ördög; azért aztán felképeltek, megbúboltak, bedugtak a dutyiba, s ott ültem étlen-szomjan, amíg csak tekintetes uram értem nem jött, hogy kiszabadítson. Így csináltak belőlem világ csúfját.

Ekkor aztán kitört a sírás a Böskéből: addig nem ért rá a fejés miatt, de amint a históriának és a fejésnek vége lett, akkor aztán nem tagadhatta meg magától azt az elégtételt, hogy a kétszél kötényét telesírja.

No, ez elég sok tarka meglepetés volt ilyen rövid időre! – mondá magában Ráby. De ugyan csalatkozott, ha azt hitte, hogy már elég volt. Most következett még csak az örege.

Amint a ház eresze alá dugott kulccsal felnyitották a konyhaajtót, a Böske, aki elöl ment, csak földhöz vágta a tejes sajtárt, hogy kidűlt abbul minden, s elordítá magát: – Jézus Mária! Itt zsiványok jártak!

Biz ott ki volt rabolva az egész ház. Olyan gavallérosan kitakarítottak onnan mindent, hogy nem hagytak ott egyebet a bútoroknál. De bizony az ágytollat is otthagyták, azzal együtt nehéz lett volna elvinni a párnahajakat; szerencse, hogy a tensasszony a hímzett cihákat lehúzta róluk, s maga vitte el. A kiontott sok ágy-

tollal tele volt az egész szoba, csak úgy repült, mint a felhő, mikor az ajtót kinyitották.

– Végünk van! Ki vagyunk rabolva! Gyilkosok! Zsiványok! – sivalkodék a Böske.

– Nem hallgatsz? – kiálta rá a gazdája, s befogta a markával a száját.

– De mikor az én ládámat is feltörték! – jajveszékelt a szolgáló a száját befogó tenyerén keresztül. – Elvitték a négy vászoningemet, gombos pruszlikomat, rázsaszoknyámat, a delivörös kendőmet, pillangós cipőmet!

– No, csak ne jajgass. Holnap beviszlek magammal Budára. Ott vehetsz a görögnél magadnak mindent, amit elraboltak tőled, az én pénzemen, nekem meg új ágyneműt. Gyerekség ez! A tolvajok bizonyosan az okirataimat akarták kézre keríteni; de azokat magammal hordtam; koppant tőle az álluk!

Erre a szóra a Böske megvigasztalódott.

– No, most csak takarítsd össze azt a sok tollat, míg én elmegyek a nagybátyámhoz a bundámért, azon majd elhálok. – Hát a Káró kutyám hol van?

Azt sok keresésre megtalálták a vályú mellett, megdermedve.

– Az átkozottak! – sopánkodék Böske. – Bizonyosan zsirban sült ispongyiát adtak neki. Még ettül sem maradhattak.

Ráby bekergette az udvarból a sopánkodó cselédet a házba, s azt mondá neki:

– S már most azt mondom, Böske, hogy te arról, hogy engemet kiraboltak, a teremtett világon senkinek se beszélj, mert az lesz belőle, hogy téged fognak be, s három esztendőnél hamarább ki nem szabadulsz a vármegye tömlöcéből.

– Juj! Az Isten őrizzen meg tőle!

– Nohát, úgy járjon el a szád.

Okos ember ám ez a Ráby Mátyás – mikor másvalakinek kell tanácsot adni.

A postamesternél aztán összepakolta az irományait, s mind a bekecse alá dugta; a bundáját is a vállára veté, s egypár szóval elmondva nagybátyjának a történteket, hazafelé indult. A vacsorára való meginvitálástól ismét megóvta a helleborizmussal élés, amihez elég egy tegnap sült zsemlye.

Este volt már, mikor az utcán végigbandukolt.

Mikor a Paprika Péter háza előtt végighaladt, egyszerre valami különös fütyentés hangzott a közelében, s ugyanabban a percben egy lökést kapott az oldalára, mely szinte megtántorítá. Körülnézett, senki sem volt közelében; egy élő lélek nem járt az utcán. Meg nem foghatta, hogy mi lehetett ez a fütty, meg ez a lökés. Hanem amint hazaért, s odaadta a bundáját a cselédnek, hogy tisztítsa ki az úti sártól, azt mondta neki a Böske:

– Ejnye, tensuram ugyan már hogy tudta a tensuram kilyukasztani a bundáját itt az oldalán?

Hát arról bizony Ráby nem tudott számot adni.

– De nini. Még a bekecsének az oldala is ki van lyukasztva.

Azon bizony volt egy kerek lyuk ütve, a bal oldalon a melle fölött. Ott kapta Ráby az imént azt a lökést.

Kivonta zsebéből az irományokat, s akkor aztán azok közül kihullott egy ólomgolyó. Egy csomó irományon keresztülfúrta az magát; de valamennyit nem bírta átütni.

Szélpuska volt az, amit Ráby füttyenteni hallott, s ha történetesen azok az okiratok a keblébe nincsenek dugva, most a számadások szépen be volnának fejezve.

Itt mindenre készen kell már lennie!

Megfogadta a saját tanácsát. A golyót eldugta a zsebébe, s nem szólt felőle senkinek.

Huszonegyedik fejezet

(Kibevl megtudivc, hogi nem ioo nagi vrakwal egy taalbvl cheressnieet enni, kiwaaltkeeppen, ha azoc az nagi vrac paraztoc.)

Most már vége van minden tréfának – mondá magában Ráby. – Itt nem péterbácsizunk többet ezekkel az emberekkel; hanem egyenesen a torkukra megyünk!

Másnap mindjárt felutazott Bécsbe.

Nem is titkolta az utazását.

A császárnál ki kellett eszközölnie, hogy a helybeli magisztrátus letétessék, s új bíró- és tanácsválasztás rendeltessék el. Ezt neki, mint ottani közbirtokosnak, teljes joga volt követelni.

Azalatt Böskét ott hagyta a háznál, s megengedte neki, hogy bátorságnak okáért az öreg vincellért hálassa ott éjszakánként a pitvarban. Meg is járta Bécset szerencsésen; mindent a legjobban rendbe hozott, s aztán szépen hazatért.

Gondolkozott magában, amint a város tornyait meglátta, vajon miféle csoda várakozik rá megint ez újabb visszatéréskor?

Nem találta ki. Pedig várt rá.

Amint a kocsijával a háza elé hajtatott, nagy álmélkodva látta, hogy a Böske ott ül kinn az utca szélén, és egy csomó mindenféle bútordarabot, szekrényt, asztalt, széket, ágyat, kanapét strázsál, amik mind ott terpeszkednek az utcán, s amellett sír keservesen.

– Hát te micsoda bútort árulsz itten? – kérdé tőle tréfásan az úr.

– Micsodát ám! – fortyant fel a Böske. – Hát csak ismeri tán a tensúr a magáét. A magunk retyemutyái ezek. Kiszórták az utcára la, engemet meg utánalöktek.

– Kicsoda? – kiálta fel Ráby, leugorva a szekérből.

Nem volt szükség a Böskének megfelelni rá, mert erre a szóra már megnyílt az ajtó, s ott láthatá a feleletet Ráby a nótárius rezes orrú bátyjában, akit népies nevén csak Csutora Miskának szoktak híni.

Az egész debreceni flegmával veté neki a vállát a kapufélfának, s egy hosszú, pipázásban meggörbült meggyfa pipaszárú selmeci cseréppipát tömögetve a sallangos dohányzacskóbul, elállta Rábynak az útját. Jól be volt már vásárolva most is, s a háta mögött lehetett még látni egynehány pógárembert, aki szükség esetén segítségére legyen, ha arra kerül a sor.

– Hát mi történt itt? – kérdezé tőle Ráby.

– Hát csak az történt, hogy én visszavettem a *házamat* az úrtól.

– Kend a *házát?* Hisz ez az én házam, amit kend minden törvényes forma szerint eladott nekem.

– De már megbántam, hogy eladtam, s visszavettem – monda a Csutora Miska, s elővette az acélt, kovát és szép nyugodtan kicsiholt az ürömtaplóba. – És most az úrnak semmi keresete itt ebben a városban többé, az úr nem idevaló impostor (compossessort akart mondani), már most alá is út, fel is út, mehet az úr – mind a vízig szárazon!

Azzal rá is nyomatta a pipakupakkal az égő taplót a dohányra, s nagyot szítt rajta, hogy meggyulladjon.

– De én kendet készpénzzel kifizettem! – szólt Ráby, dühtől és szégyentől reszketve. – Hát a vételár hol van?

– Azért tessék pörölni a szolgabíró előtt – monda a Csutora Miska, s olyan jóízűt nevetett utána, hogy a pipája is kialudt bele. Ráby hallhatta, hogy a kacagásnak sokszorozott visszhangja is van az udvaron belül.

Nem feleselt tovább. A Böskének azt mondta, hogy majd mindjárt szekeret küld a bútorokért, és elviteti innen az utcáról, addig csak maradjon ott; maga pedig sietett a nagybátyjához. Elpanaszolta neki az esetet.

– De már ez több, mint tréfa! – monda az öregúr. – Ezt már nem tűrjük el a pugrisnak.

– De hát kihez menjek panaszra? A szolgabíróhoz, aki személyes ellenségem, a sedriához, ahol Gyöngyöm Miska helyett akartak elítélni? Ahol trigámiával hagynak vádolni, ahol kinevetnek?

– Egyikhez sem. Van minekünk erre igen jó törvényünk: „ejectio violatoris”[30]. Keressük csak ki a Tripartitum III. 22. t.-cikkét. Ott áll szépen megírva, hogy akinek a birtokát valaki jogtalanul elfoglalja, a jogos tulajdonos azt abból egy év lefolyása alatt saját erejéből kidobhatja, kiverheti, s ha eközben az elfoglalónak kezelába törik, magára vessen.

– De hát hol vegyük mi azt az erőt, amivel mi ezeket innen erőszakkal kiverjük? Hisz az egész városi tanács, esküdtek, drabantok mind az ő szolgálatjukban állnak; a vármegye brachiumot nem ád, a katonasághoz folyamodni hazaárulás; ha pedig a népséget hívom fel ellenük, arra azt mondják, hogy „tumultus”, lázadás.

– Csak bízd te azt énrám. Már most csak hagyd te a dolgot egészen az én kezemben. Mink, öregek, sok olyan dolgot tudunk már tapasztalásból, amiről tinek-

[30] Az erőszakos elfoglaló kivetése.

tek, fiataloknak, még csak ideátok sincs. Nem megyünk mi se a vármegyére, se a tanácsházra, se a szegény parasztnépet nem hívjuk fel verekedésre. A parasztnak nem szabad verekedni, mert azt megcsapják, becsukják. De szabad a nemesembernek. Van nekünk itten két nemes helységünk, Bicske meg Velence. Híres verekedő nemzet mind a kettő. Az igazi Velence meg Ferrara között nem folyott annyi ütközet, mint ezek között, s ami a büszkeséget illeti, a bicskeiek el nem engedik, hogy ők még Tuhutum vezérrel telepedtek le ide, a velenceiek pedig, akikhez képest az adriai Velence nobilije csak szegény legény, azt vitatják, hogy ők Attilával járták meg Aquileja ostromát, onnan hozták el a Velence nevet a Velencei-tó mellé. Azért az elsőbbség felett minden alkalommal összeverekesznek, s egyébként is egymást minden módon pusztítják, injuriázzák, mortificálják. De nincs azért arra eset az annalisokban, hogy valaha velencei meg bicskei nemesuraknak valamiféle processusa, szolgabíró, vicispán, sedria elé került volna. Mert van közöttük egy szövetség, amely szerint mindennemű sérelem, amely a sűrű villongások közben közöttük felmerül, anélkül, hogy valamiféle a bíróság elé vitetnék, a nemesek hadnagya által ítéltessék el. Mégpedig úgy, hogy mindig az alperes fél községének a nemesi hadnagya legyen a bíró. Abban mindig megnyugosznak, és soha az ő perlekedéseik után esküdt, szolgabíró egy réz babka sportulát még be nem emelt.

– Patriarkális állapot.

– Nohát, ezek a nekünk való emberek, akiket az ilyen őseredeti excursiókra meg lehet nyerni. Két hét múlva lesz a fehérvári vásár. Ez a két hét szükséges nekem, hogy bejárjam a két községet, s beszéljek a primipilusokkal. Te azalatt itt maradsz a helyemben, s tartod in currenti a postamesteri ügyeket. Az is szükséges, hogy azalatt hagyj egy kis bajuszt nőni; mert az ilyen borotvált arc ellen antipátiájuk van a nemesuraknak. Most éppen a velencei nemesek hadnagya a soros: Nemes Kadarcsi Keő István uram. Eredeti egy alak. Az egész Rákóczi-hadjáratot végighadakozta, s még most is abban a viseletben jár, amiben a „nyalka kuruc” pompázott suo tempore; pedig a farkasbőr kacagány bizony nagyon meg van már kopva a nyakában. Ő nem is tette le a fegyvert a „majtényi síkon”, hazahozta magával, keresztültörve a labancon – no, meg az ecsedi lápon. Hanem arra nagyon sokat ad, s ezt jó lesz, ha előhozod neki, hogy ő nem olyan nemesember, mint a többiek; mert igaz, hogy az ő dédükei még Árpád apánkkal jöttek be lóháton Ázsiából; de egyik szépapja a Dózsa-lázadásba belekeveredvén, amidőn az 1514 : 34. t.-cikk által az összes máramarosi nemesség megfosztatott nemességétől, az ő őse is áldozatul esett; a nagyapja azonban a nemességet ismét visszanyerte; de nem az osztrák házból eredett királyok kegyelméből, hanem mint egyike annak a négyszáz nemesnek, akiket Bocskay ajándékozott meg az armálissal, mikor Magyarország királya volt, s akiket az 1686-diki diaeta nemességükben megerősített. Ezzel az öreg nagyon nagyra van; s aki ennek tudomásával bír, az egyszerre nagy embere lesz neki. Hát ezt el ne mulaszd majd neki előhozni. A titulusát is mindig megadd, nemzetes Kadarcsi Keő István uram. Mert vannak Aknasugatagi Keők is, akik „csak” erdélyi nemesek, meg Sáronberki Keők, akik „dubitatus” nemesek. Azért a praedikátumát mindig hozzátedd a nevé-

nek. Mert aki csak egyszerűen Keő István uramnak szólítja, annak a szavára szétnéz, meglát egy követ az utcán, meglöki a botja végével: „Hallod, te kő, hozzád beszélnek.” – Ha egyszer aztán elkészültem én a captatio benevolentiaeval, akkor felmegyünk együtt a fehérvári vásárra, s ott aztán majd kicsináljuk az egész stratagémát. Ne félj, kidobáljuk a házadból pógár uraimékat, hogy a lábuk sem éri a földet.

Ráby beleegyezett. Úgy el volt már keseredve, hogy valósággal szomjazott a lelke egy kis egészséges verekedés után; akármi legyen is azután belőle.

Elfogadta hát Leányváry János úrnak a tervét. Ő maga ott maradt helyette postamesterkedni, azt pedig eleresztette hadsereget gyűjteni.

Huszonkettedik fejezet

(Millen wala az feheerwaari waasaar ees az nemessi reoccupatio annac ideieebenn?)

Gőbölycsordák, ménesek, bivalygulyák, sertéskondák s azok között alkudozó, parolázó vásáros nép, falusi földesurak, hajdúiktól kísérve, cifraszűrös pásztornép, cigánykupecek, rongyos mentéiken ökölnyi, két sor ezüstgombokkal, eladásra szánt gebéiket fincoltatva, közben egy-egy egzotikus alak, oláh boér, magas süvegével, piros sipkás szerbek, egy-egy turbános fő; a kiűzött muzulmán nép maradványa, aki utolsó megmaradt juhait jött ide eladni, hogy aztán ő is mehessen a többi után. Még egy pár tevéje is van Alinak, azt is szeretné rásózni valakire; de biz azzal mindenütt kinevetik; nem paripázik itt azon a púpos hátú állaton senki, csak vigye haza Ázsiába.

A sátorváros, a ponyvatábor a csizmadiák és szűrszabók soraival kezdődik, azután jön az ország minden részeiből idesereglett árusok tömérdek tarkabarka bódéja. Külföldi áru nincs. Törvény és császári pátens egyaránt megtiltotta a haszontalan külföldi áruk behozatalát. Ami itt libeg-lobog, mind hazai kartony, szepesi vászon, gyöngyösi privilégium, fehérvári szűr, pukovai posztó, határszámra az osgyáni edény; egész torlaszok tulipántos ládákból; de a kolompárosok üstjeinek is van kelete, s az előkelő világ bőven látogatja a fabódékat, ahol őseink asztali luxusát, a cintányérokat árulják.

Készpénzben megy minden fizetés; de azért megtörténik, hogy mikor Reviczky uram őkegyelme (onnan Nagyváradról) egy egész rideg gulyát összevásárol, s történetesen nincs nála az egész szükséges pénzösszeg, kihúzza a csizmaszára mellől az ezüstnyelű evőkését, s azt hagyja ott zálogban az eladó boérnál. Tudja az jól, hogy az a kés ezreket megér, s ki lesz váltva a napjára.

Délfelé aztán áldomásra kerül a sor, a lacikonyhák megnépesülnek: a jó cigánypecsenyének nem kell cégér, elárulja azt a csalogató illat, s minden bor jó bor arra, még a bicskakinyitó karcos is.

Hanem a „Cserepes” csárda csak a nemesurak számára áll nyitva. Ott drágán mérik a bort, furkósbot hosszával.

Ezúttal a velenceiek foglalták el hamarább a hosszú asztalt a söntés mellett. Mert van ott több asztal is; de ez a „felső tábla” a díszasztal, ahonnan elsőkézből kapni a bort, s ahonnan legközelebb lehet odarikkantani a cigánynak, hogy kinek a nótáját húzza. A cigánybanda oda van letelepedve a nagy banyakemence padkájára.

A velencei nemesek tehát már letelepedtek a keresztlábú asztal körül, s húzatják a maguk nótáját:

Én is iszom veletek,
Ha veletek lehetek,
Egy pohár bort.
Ha veletek
Nem lehetek,
Azt sem bánom,
Úgy is unalmas
Az éjjeli
Dínomdánom.

Most azonban megérkezik a bicskei nemesfiatalság. Mindeniknek ott reng a markában a hatalmas ólmos fütykös vagy a kampós orrú rézfokos; amiket a velenceiek már szépen felraktak az asztalra, mintha az is hozzátartoznék az evőeszközökhöz. A később érkezettek meglátják, hogy a másik fél már elfoglalta a jobbik asztalt.

– Azt a fűzfánfütyülő rézangyalát! – mordul fel a csapatvezér, Bognár Laci. – De korán megéheztek a velencei urak!

– Bizonyosan *belenyertek, mint Bertók a csíkba,* s annak az áldomását isszák! – kontrázik neki egy köpcös termetű ragyabunkó.

Azt pedig tudvalevőleg nem szeretik a tavak és lápok körül lakó nemesurak, ha a sport ezen legalsóbb nemével, a csíkfogással bosszantják őket.

De még most nem vesznek össze. Ki a bolond verekednék ebéd előtt? Elébb lakjék jól az ember. Addig tarthat az ember barátságot – kiegyezik.

Bognár Laci odalép nagy hetykén a hosszú pad végén ülő legényhez, és megszólítja gavallérosan:

– Hát, Csonka Péter pajtás, nem cserélnénk pipát?

Az, aki a pad végén ül, okvetlen a legvitézebb hőse a velencei köztársaságnak, mert a hajcihő őnála kezdődik meg. Van is ahhoz való termet ottan.

– Eb, aki szavának nem áll! – felel vissza Csonka Péter, s nyújtja cserébe a pipáját a bicskei nemesnek.

– *Méltóztassék!* – mond amaz lovagias nagylelkűséggel. – Pedig az én pipám tajték, és ezüst a kupakja!

– Az enyém ugyan csak cserép – felel vissza a velencei –, hanem az aljára egy körmöci arany van forrasztva.

Tehát egyik sem érezheti magát lefőzve.

– Hát mondok, nemes barátim – szól erre Bognár Laci. – Amíg mulatunk, mulatnánk gavallérosan; az urak már elfoglalták a cigányt; de mink meg hoztunk magunkkal dudást meg tárogatóst. Hát mondok, hogy egyszer az egyik hadd húzza az urak nótáját, aztán meg a másik hadd fújja a mi nótánkat.

– Váltogatva, mint a két hajdú a deres mellett. Én se bánom.

Ezt hát tenyércsapással megerősítik.

Azzal a bicskei nemesifúság is letelepedik a maga asztala mellé, s rákezdi fúvatni a maga nótáját.

Nincs annak semmi baja,
Kinek kenyere, sajtja.
Van nekem egy kis tanyám,
Ott lakik barna babám.
Van kenyerem, szalonnám.

S ez így megy szép barátságosan az első pint borig. Addig csak a cigány húzza, akinek azt lehet mondani: „ácsi”, s aztán elszakad a nóta, s a két asztal azalatt ha átkiabál is egymáshoz, a megszólítás el nem marad: „Nemes barátim!” – Hanem a második palacknál már a nemes társaság is vele dalolja a zenével a nótát, s az éneklőnek már nem lehet azt mondani, hogy „ácsi”, amiből az lesz, hogy utoljára egyszerre éneklik mind a két népdalt, s cimbalom, hegedű, duda és klarinét egyszerre pengeti, húzza és rikoltozza mind a kettőt, s becsületbeli kérdés támad belőle, hogy melyik ordítja le a másikat?

Pedig külön-külön mindenik nóta igen szép; de együtt és egyszerre hangoztatva, pokolbeli hangománnyá kavarul.

A velencei előcsahos nem állhatja tovább a vexatiót; a második palackot meg sem várta, hogy kiürüljön; nem sajnálta azt a jó piros bort a fenekén, felkapta, s odavágta a falhoz, a bicskeiek feje fölé, hogy az üvegcserepek mind azoknak az asztalára hullottak, s azzal a markába kapva a rézfokosát, megütötte vele a mestergerendát, elordítva a csatajelszót:

– Nohát, ki a legény a csárdában!

Pedig bizony mind legény volt az! Tizenegy bicskei, tíz velencei legény; egyik sem rosszabb a másiknál; mind csákányra, fütykösre kapott, s pörgette a kezében a veszedelmes fegyvert. Azt szokta a magyar mondani ilyenkor: „Csak a fejét! Hogy meg ne sántuljon!”

E veszedelmes pillanatban jelent meg az európai békéltető bizottság a hadakozó felek között, nemes Kadarcsi Keő István uram és Leányváry postamester úr képében, akik ketten középre fogva, auffírolták a már-már megbajuszosodott Ráby Mátyást a társaságnak.

Az öreg kuruc a maga vedlett kacagányával, az agyarára fogott makrapipával olyan nyugodtan nyomakodott a két veszekedő tábor közé, mintha a genfi conventió minden vereskeresztje védelmezné az oldalbordáit. Meg se hunyorodott a nagy lármára. Felemelte a rézfokosát magasra. Ismerte azt a fokost már mindenki a furcsa formájáról; aztán a maga recsegő hangjával fölkiálta:

– Silentium! Csitt, vásár! Ej, ej, nemes fiatalság! Hát már megint összefeleseltetek! Ilyen korán! Hisz még fele sem ivott a hajdúságnak! Hát hiszen ha csak bevert fej kell, rezolválok én nektek annyit, hogy akár megunjátok! Nemes barátaim! Hallgassátok meg a propozíciómat! Íme, idefolyamodott hozzánk ez a derék nemesúr, akit itt láttok; tekintetes nemes, nemzetes és vitézlő Murai és Rábai Ráby Mátyás úr; annak a néhai vitézlett Ráby Istvánnak a fia, aki a nemesi szabadságért annyiszor kiontotta életét. Ezt a derék nemesurat az ő távollétében, holmi szentendrei pugris pógárok az ő nemesi kúriájából ejiciálták, azt törvénytelenül occupálták. Most ő bennünket, velencei és bicskei nemes hazafiait, felszólít és fejenkint két forint diurnum és a forspont megfizetése mellett megbíz, hogy a törvénytelen occupálókat az ő igazi ősi telkéből kihányjuk, kiverjük, kidobáljuk. Azért én tinektek azt proponálom, hogy a mostani vitát tegyétek félre a jövő fehérvári vásárra, addig is írjátok fel a mestergerendára, hogy feledségbe ne menjen, most pedig cum gentibus üljetek velünk együtt szekérre, s aztán „Vivát reoccupatio!”

Csonka Péter erre megsodorintá a bajuszát, s azt mondá:

– Jól van! Dehát kik menjünk el?

– Hát valamennyien, akik itt vagytok. Fizeti ez az úr a diurnumot.

– Nagyon sokan leszünk ahhoz.

– Nono, fiam! Csak ne böstörködj! Huszonegyen vagytok. Négy szekérrel leszünk, négynek a lovaknál kell maradni. Marad az attakhoz csak tizenhét legény.

– Az is sok egy Szentendrének!

– Csak nem kell az ellenséget megvetni.

– Dehogy vetjük meg. Csak azt nem szeretném, ha ezek a bicskeiek azt mondanák, hogy tíz velencei legénynek nem volt kurázsija egymagába bemenni Szentendrére reoccupálni.

Ezt meg a Bognár Laci nem hagyhatta szó nélkül.

– Nohát, a bicskeiek kurázsija sem maradt otthon a padláson. Hát én meg azt mondom, hogy menjünk hát együtt, cum gentibus – hanem egyet közülünk lóháton küldjünk előre, s adjunk neki nagy egérutat, hogy vigye meg az izenetet szentendrei bírák uraiméknak, hogy jövünk ám rájuk egész készülettel. Ne mondják, hogy mint a haramiák támadjuk meg őket, orozva; hadd várjanak ránk egész készülettel, ahogy illik.

Dejszen beszélhetett azoknak aztán Ráby Mátyás, postamester, nemesek hadnagya, hogy ez tiszta bolondság lesz, Szentendrének nagy az ereje, ha azt összeszedi, száz is jut egy ellen; nem hagyták azok magukat arról leverni! Tetszett mind a két félnek az az ötlet, hogy ők hát mint egy hadviselő potentát, megizenik előre a háborút az ellenségnek. Felültették a legfiatalabb legényt a legtüzesebb lógós lóra, s elereszték az izenettel, s hogy annál nagyobb egérutat vehessen, késő estig ott ittak a Cserepesben a Ráby contójára, s sorba csókolták a derék nemesifjút; este volt, mire fel lehetett őket rakni a négy szekérre. Ott aztán elaludt valamennyi.

– Urambátyám – szól szepegve Ráby Mátyás –, én attól tartok, hogy minket nagyon meg fognak rakni Szentendrén.

– Attól ne tarts; hanem azon imádkozzál, hogy odáig ki ne törjük a nyakunkat.

Ez csakugyan nem volt fölösleges aggodalom. Mert a velencei lovak éppen annyi bort ittak, mint a bicskeiek; tudniillik a kocsisaikkal együtt ittak annyi bort. Aztán mind a négy kocsis becsületbeli dolognak tekintette, hogy a másik őt meg ne előzze, annálfogva a postamesterék bricskája szüntelen abban a veszedelemben forgott, hogy eltörik a tengelyét, vagy belefordítják az árokba.

Nem történt semmi baj. Akik Bacchusnak áldoztak, azokra Jupiter gondot visel. Reggelre mind épkézláb érkeztek meg a pomázi „Pipagyújtó" csárdához; még csak egy istráng sem szakadt el. Ott pihenőt tartottak, a lovakat megkapatták; a nemesurak leugráltak a szekerekről, s kinyújtózták a tagjaikból az álmot, aztán felköltötték a kocsmárosnét, hogy csináljon nekik magyar kávét.

Az volt ám a valami! A „magyar kávé". Aminek az alkatrészeit képezte a vörös bor, gyömbér, magyar bors, tűznél megforralva, s forrójában bekapva. Szittyagyomor kellett ahhoz. Az aztán egészen újjászülte az embert egy napra. Még akkor Hahnemann nem is álmodott a homoeopathiáról, s már a magyar tudta, hogy a mámort legjobban ki lehet gyógyítani – borral.

Az etetés alatt az előreküldött lovas legény is visszaérkezett a csárdához. Jó híreket hozott. Egész Szentendre talpon van. Bírák uraimék kidoboltatták városszerte, hogy minden fegyverfogható lélek dorongot, vasvillát, cséplőt ragadjon, az egész drabantság, csőszök, erdőkerülők glédába felállíttassanak a Rába úr háza előtt; belül az udvaron pedig esküdt uraimék helyezzék el magukat a repulsióra felfegyverkezve. Ott lesz az egész frekvencia.

Hahó! Milyen örömrivalgás fogadta ezt a jó hírt! Lesz hát kivel verekedni! Rögtön siettek felszerszámolni.

– Csitt csak, nemes barátaim! – monda nemzetes Kadarcsi Keő István uram. – Elébb csináljuk meg a stratagémát. Mert minden patáliánál ez a fődolog. Most én kommandírozok. Tehát ismerni kell legelébb is az erősséget, amit be akarunk venni. A várnak két frontja van. Az egyik a budai utcai felőli kapu, a másik a kertek alatti kapu. Azért kétfelé kell osztani magunkat. Az egyik csata az utca felől kezdi meg az attakot, a másik csata azalatt a szőlők alatt elkerülve, a kertek alól veszi be a sáncot. Az egyik csata lesz a velencei, a másik a bicskei nemesfiatalság.

Az öreg kuruc nemcsak nagy stratéga, hanem egyúttal nagy pszichológ is volt. Jól ismerte a tábora természetét; ha együtt viszi a támadásra a velenceieket meg a bicskeieket, azok legelébb is egymás között fognak összeverekedni az elsőbbség fölött, s egyik sem fogadja meg a másiknak a szavát, s az egymás fölötti versengéssel elszeleskedi a dolgot.

– Nohát, ki kezdje a támadást az utca felől? Ki a kertek alól? Szalmát húztak rá. A rövidebb szál jutott Bicskének; azé a kertek alatti diversio.

– Hát már mink hátulról támadjunk-e? – pattogott nemes Bognár Laci, duzzogva.

– Nemes atyámfia! – csitítá őt a vén kuruc. – Tanuld meg azt, hogy aki a hétfejű sárkányt megtámadja, annak sehol sincs „hátulról", mert minden oldalra jut egy feje. – Ti a *hátulsó frontját* ütitek az ellenségnek.

Annyi concessiót mégis kellett nekik tenni, hogy ők két szekérrel előreindulhassanak, hogy a kerülőt megtehessék a szőlőkön keresztül, s egyszerre érjenek oda a velenceiekkel.

– No, de minekelőtte elindulnánk – szólt a Csonka Péter –, nem zengedeznénk el egy istenes zsoltárt, ősi kegyes szokás szerint?

– De bizon jó lesz! Hol a kántor? Álljunk karikába, nemes fiatalság.

A ripacsos képűt hítták kántornak.

– No, hát azt a Szent Dávidné zsoltárát.

Rákezdték szép harmóniával az ájtatos zsolozsma hangjait ömledeztetve kegyes ajkaikról.

Uram, büntesd meg a hagymát!
Mért keserű?
Lám a répa mily édes!
Ha megfőzik disznólábbal
Vagy órjával,
Apád is megeheti!

Biz ez eléggé szép himnusz Szent Dávid feleségétől. Tudunk mink ilyent többet is; de most nem érünk rá; csülökre, fiúk! Aztán hadd menjenek előre a bicskei vitézek.

Nemsokára az öt kocsi porfellege kergette egymást; amiből kettő eltűnt a szőlőhegyek között, s aztán csak a három kocsi tartott egyenesen az országúton neki Szentendrének.

Már messziről lehetett hallani a közeledőknek, hogy verik félre a harangokat valamennyi toronyban. A hírnök igazat mondott. A város végén már nagy néptömeg foglalta el kétfelől a bakhátakat; de azok többnyire csak gyerekek meg asszonyok voltak, akik harsány zsivajgáson kívül egyébbel nem állták útját a támadó seregnek.

Hanem aztán a Budai utca meg volt szállva a hadsereg zömétől. Ott tömörült, nemzetiségek szerint csoportosulva, a kicsődített férfilakosság az utca átelleni részén; a magyarok furkósbotokkal, a svábok cséphadarókkal, a rácok vasvillákkal – biz abból száz is jutott egyre.

A Ráby háza előtti utat azonban a rendes hadsereg foglalta el, városi drabantok, bakterok, csőszök, erdőkerülők, cúcákkal, alabárdokkal és disznólábakkal felfegyverkezve. (Ez utóbbi a régi kovás puskának a díszneve.)

E falanx előtt állt teljes ünnepi ornátusában, azazhogy levelibékaszínű mundérban, a kisbíró, nyakában a rézdobbal, s azon irgalmatlanul dobolta a rohamra serkentőt, és szájjal is buzdítá a vitéz harci népet kegyetlen ellenállásra.

A legelső volt, aki leugrott a szekérről, a Csonka Péter.

– Ejnye, aki zöld angyalod van! – kiálta a kisbíróra. – Nem tudod jobban ütni azt a dobot? – S megmutatta aztán neki, hogyan kell, olyat ütött neki az ólmos botjával a dobjára, hogy azon rögtön beszakadt a bőr; akkor pedig megfogá a rézdobot, s úgy csapta bele a kisbírónak a fejébe, hogy annak nyaka beleszorult, mint a torkos kutyának a tejesköcsögbe, s minthogy a nyavalyás se látott, se hal-

lott, amiatt vaktában a csás lónak ment neki, az meg felrúgta, hogy csak úgy hempergett. A sok kaszás, vasvillás, dorongos ember véghetetlen nagyot kacagott ezen a tréfán.

Amint aztán a többi hét nemeslegény is leugrált a szekerekről, az armádia észrevette, hogy ennek fele sem tréfa, s nosza, loholt befelé az erősségbe hajdú, csősz, bakter az egész fegyverzettel, s ugyan igyekeztek maguk után bezárni a kaput. Csak akkor kezdték aztán rá a gyilkos fenyegetőzést, mikor már biztos helyen érezték magukat.

Az összecsődült nép nem vett részt az ütközetben, az csak nézte a mulatságot.

A Csonka Péter megpróbálta elébb a vállával kivetni a sarkából a kisajtót; de az nagyon be volt már kötözve. Szabályszerű ostromhoz kellett fogni.

Nemzetes Kadarcsi Keő István uram maga nem szállt le a szekérből; onnan kommandírozott felállva.

– Vegyétek csak le azt a kútgémet onnan az ágasról, nemes barátaim. Aztán neki a kapunak vele!

Négy legény nagy hirtelen lekapta a csordakút ágasáról a gémet, s azzal aztán nekilódultak a kapunak, mint a római faltörővel; míg három vitéz a kisajtót vívta ólmos botokkal. Hanem a bennlevők is vitézül védelmezték ám magukat. Az udvaron voltak ölbe rakott hasábfák, azokat hajigálták ki az ostromlókra; ezek meg természetesen vissza őreájuk. Hogy mindez nem történt meg cifra áldások nélkül, azt el lehet képzelni.

Odabenn az udvarban bíró uram meg nótárius uram parancsoló szava hangzott, különösen fennhangon emelve ki azt a vezényszót: „Ha be találnak törni, minden puskából tüzet kell reájuk adni!” Ennek ellenében dörgött a Csonka Péter fenyegetése: „El ne próbáld sütni azt a disznólábadat, mert akkor meghalsz!” Ő maga felmászott nagy vakmerően a kisajtó bolthajtására, s aztán a ház párkányáról a macskajárás tégláit szedegetve le, azokat hajigálá az ostromlottak fejére.

Hanem mind e hősi erőfeszítésnek nem lett volna sikere, ha a bicskei segélycsapatok idején meg nem érkeznek. Ez azután eldönté a csata sorsát. – Egyszerre csak a kert felől nagy rivallgás támad, az ellenség hátulról tört be a várba.

Arra az udvarban iszonyú zűrzavar támad; bot pufog, ember ordít, a megriasztott sokaság menekül, amerre ürességet lát; fel a szomszéd ház falának, be a házba, a góré alá, az istállóba. Erre a velenceiek is átugrálnak a zárt kapun, s hős költő legyen az, aki azt leírja, ami odabenn történik!

– Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon! – kommandíroz a szekérről nemzetes Kadarcsi Keő István uram. – A nép röhög és rettenetes jókedvvel mutogatja egymásnak, amint egy-egy ismerős tanácsbelit lát a szomszéd ház tetején négykézláb végigmászni: „Ahol megy, ni!”, aztán meg mikor egy-egy *kedvenc* jó emberét, mint a macskát, keresztülhajítják a kapun, hogy csak úgy nyekken, mikor a földet éri. Jaj, de nehezen sajnálják! Pedig nótárius uram is az utóbbiak között van. Őtet dobták ki előbb, utána meg a Csutora Miskát, a bátyját. A ruhájuk úgy össze van tépve, mintha sasokkal vaskodtak volna, betört fej, kiütött fog, kék folt, amennyi csak dukál. Amint tovaszaladnak, szidva az egész világot, de csak egy ember

sem akad a nép közül, akik a kabátjukat leporolja. – De legjobban megjárják azok, akik a házba bemenekültek; mert azok közül egy sem marad, ki a Tripartitum III. r. 22. törvénycikkelyéről kellő felvilágosítást ne kapna. Azokat, mint az estrengára fogott juhokat, billogozzák meg, fustélyokkal, s úgy eresztik el a kert felé. – Bíró uram, maga nagy veszedelmére, azt gondolta ki, hogy a kéménybe meneküljön; de ott meg egy kis szalmát gyújtottak alá, azt azután nem állhatta sokáig, keresztül akart bújni a kürtőn. A fejének sikerült is, meg a két karjának, de a teste alsóbb részeihez nem volt ez a kémény szabva; azoknál fogva fennakadt, s csak úgy deklamált aztán a kéményből kifelé, mint a skatulyából kiugró kis ördög. Úgy kellett a kéményt kibontani, hogy kiszabadítsák, mikor vége volt a reoccupatiónak.

Mikor aztán tiszta volt a fundus, akkor kinyitottak ajtót, kaput, s szekerestől együtt beinstallálták a visszafoglalt házába Ráby Mátyást.

– Nohát, nemesuram, hogy tetszett a reoccupatio? – szólt nemzetes Kadarcsi Kő István uram, pipáját kiverve a tenyerébe.

Biz az tiszta munka volt; valljuk meg az igazat. Kár, hogy már kiment a divatból.

Elöljáró uraimék azonban tanultak ebből a példából kettőt. Az egyik az, hogy a jámbor polgár, ha verekedést kezd a nemesurakkal, hát akkor őtet verik meg. A másik meg az, hogy a jámbor paraszt, mikor azt látja, hogy az elöljáróságot döngetik, nem tartja helyette oda a hátát; hanem igen jó mulatságnak veszi a dolgot.

A nemes reoccupáló urak aztán a munka bevégeztével, biberunt magnum áldomás, s szépen búcsút vevének a visszahelyezett házigazdától:

– Máskor is szolgálatjára állunk az úrnak!

E szókkal nyújtá kezét másnap reggel (az áldomás után) nemzetes Kadarcsi Kő István uram Ráby Mátyásnak: ami elég szép leereszkedés volt tőle, aki Bocskay Istvántól nyerte a nemességét, holott ez csak III. Károlyig tudja felvinni az eredetét.

Huszonharmadik fejezet

(Mellbenn ollateen dolgoc leznec, a miket ember ki nem tudna fvndaalni ha meg nem lettec wolna.)

Csak azután, hogy egészen magára maradt, kezdett Ráby Mátyás elgondolkozni azon, hogy mégis nagyon bolond dolog ám ez, amit ők most itt csináltak.

Megrohanni egy békességes város népét fegyveres erővel, harmincat, negyvenet a polgárok közül, a fél magisztrátust, kékre, veresre püfölni, még a város dobját is beszakítani! Ez a világ akármelyik civilizált országában sem menne tréfaszámba. Képzeljük csak, hogyha Hessen-Kasselben vagy Würtembergben játszottak volna el ilyen vígjátékot!

Szó sincs róla, hogy ez a sok bevert fej mind panaszra megy.

A Böske már korán reggel jött jelenteni, hogy ugyan ment ám már hajnalban a sok szekér fel Budára, megrakodva bekötözött fejű, felkötött állú elöljáró uraimékkal.

Ráby Mátyás hirtelen elhatározta magát, ő is felmegy Budára. Legjobb lesz, ha maga jelenti fel a dolgot; csináljanak vele aztán, amit akarnak.

Sokkal jobb, mintha bevárja, hogy érte jöjjenek; még megtennék vele azt a csúfot, hogy vason kísérnék be. Mindjárt postakocsit rendelt magának.

Persze a Böskét sem hagyhatta ottan. Szegény árva cseléd mit csinált volna ott magában a puszta háznál. Úgysem volt már mit strázsálni abban. A teheneire sem volt már gondja. Rég kimérte azoknak a húsát a mészáros. Esküdt uraimék felfalták azt mind gulyáshúsnak, s a Ráby Mátyás borait megitták rá. Még sincs jókedvük.

És éppen az volt a szerencséje Ráby Mátyásnak, hogy a Böskét is magával vitte, ahogy majd meglátjuk nemsokára.

Megint csak a pesti „Fehér farkas”-ban szállt meg, vesztére; pedig, lám, megmondta neki Leányváry uram, hogy a budai „Fehér farkas” jobb vendégfogadó; de hát az ilyen agyafúrt emberre hiába vesztegetni a jó tanácsot.

Ott átöltözött német gálába, s felvitette magát gyaloghintón a várba, a helytartótanács elnökének palotájáig.

Amint belépett a várakozóterembe, valami ismerős szag ütötte meg az orrát. Nem csalódott. Mintha csak a szentendrei tanácsházba lépett volna be. A tanácsbírák mind veres bagariacsizmát viseltek. S annak válogatott illata van. Azzal volt tele a várakozóterem.

Valamennyi ellenségét mind ott látta egy csoportban. Azok is őexcellenciájára vártak. Ugyanazokban az összetépett köntösökben jöttek fel, amiket a tegnapi ütközet olyan csúnyául megviselt, kinek a fél karja, kinek az álla volt felkötve, ki meg a markában hordta a feldagadt fél pofáját, amelyikből a fél szeme csak úgy pislogott elő. A kötelékek össze voltak vérrel mázolva, még az ábrázatok is. Senki meg sem mosdott azóta, úgy jöttek fel, egész égrekiáltó szenvedéseik tanújeleivel külső formájukon.

Voltaképpen valami nagy baj nem eshetett bennük, mert amint Ráby Mátyást meglátták belépni, egyszerre rákezdték a hangos fenyegetőzést, s szertelen jókedvük támadt, olyan zsivajt csaptak. A beszédjük tartalmát ugyan nem érthette, mert mind rácul beszéltek, aki csak úgy törte is a nyelvet; az volt náluk a szalonnyelv, az arisztokrácia nyelve; hanem a hangból meg a taglejtésekből kivehette, hogy „No, jó helyre jöttél ide! Majd lesz itt neked kutya porció mindjárt.”

Nem is igen jól érezte magát. Csak behúzódott egy ablakmélyedésbe, s hátat fordított nekik, és hagyta őket lármázni.

Egyszer aztán, mintha kettévágták volna a hencegő lármát, a janitor jelenté, hogy őexcellenciája megérkezett; már jön fel a lépcsőn! Arra a fenyegetőző alakok egyszerre mind miserabilis positurákba görnyedtek, a szemeikre lehúzták a véres kendőlcet, s elkezdtek nyögni, nyöszörögni, hogy az csupa szánalom volt.

A váróterem ajtaja megnyílt, s őexcellenciája belépett.

Semmivel sem volt újabb a köntöse, mint mikor legutoljára volt szerencsénk nála tisztelkedni; hanem a mellénye még valamivel tubákosabb volt, mint akkor.

Félrefordított fejével nagy mérgesen végigsandított a rá várakozó tömegen, s nem látszott az arcán valami különös részvét a jajveszékelők iránt. Ellenben, amint Ráby Mátyást megpillantá, egyenesen odament hozzá, s a vállára veregetett és mosolygott.

Kérem! Őexcellenciája mosolygott. Minden három esztendőben egyszer szokott az rajta megesni. Aztán „dominus frater”-nek szólítá Rábyt.

– Nagyon jól van, dominus frater! Ezt szeretem már! Most van kegyelmed az igaz úton! Hogy a hazai törvények értelmében szerzett magának satisfactiót! Hoc est rectum. – Tessék besétálni hozzám diskuráljunk egy kicsit. – Janitor! – Senkit se jelentsen kend be addig, amíg a tekintetes kamarás úr nálam lesz. – Kendtek pedig – szólt a vert hadhoz fordulva – elmehetnek, ahonnan jöttek; amit kerestek maguknak, azt megkapták. – Placeat intrare, domine perillustris!

Azzal ott hagyta őket a faképnél.

Azok csak egymásra bámultak, nem tudták mire vélni a dolgot, míg aztán őexcellenciájának a titkárja meg nem magyarázá nekik, hogy a Tripartitum III. 22. tc. értelmében egészen legális ütlegek voltak azok, amiket ők agyba-főbe kaptak, s ezt ki is adta nekik írásban, hogy az otthon levőket megnyugtathassák.

A Ráby Mátyást pedig ezúttal még le is ülteté őexcellenciája a belső szobájában.

– No, látja, kamarás úr, lehet ám az ős magyar törvények szerint is igazságot szerezni Magyarországon; csak érteni kell az applicatiót. Azért nem kell mindjárt a császárhoz szaladni pátensért. Vannak nekünk jó törvényeink; nem szükség azokat felforgatni. Szeretném látni, hogy Németországnak valamennyi landesgerichtje igazította volna-e el az úrnak a dolgát ilyen rövideden, radikálisan és ilyen olcsón, mint a velencei nemesek hadnagya? – De az úr már megint a császárnál járt odafenn! Már megint delátorkodott! Már megint tele van a zsebe intimatumokkal. Elő se vegye, ha nekem szólnak; mert én fel se bontom. Csodálom őfelségét, hogy minek küldöz nekem intimatumokat, mikor tudja, hogy nem olvasom el!

– Ezúttal másféle rendeleteket hozok őfelségétől – mondá Ráby, ki jónak látta nem állani elő mindennel, amit tud. – Őfelsége most csupán atyai kegyességének tanújeleivel bocsátott le. Sokat gondolkozott Magyarország fővárosáról, s nagy tervei vannak e város fölemelése iránt.

– Lássuk a plánumokat!

– Legelőször leküldi az engedélyt a pesti zsidó község számára, hogy zsinagógát építhessen a városban.

– Bihászman? Zsinagógát! A zsidóknak! – kiálta fel a helytartósági elnök úr, felpattanva a helyéről. – De hisz ez nem fölemelése, hanem elpusztítása Pest városának. Hisz akkor, ha ez meg lesz engedve, száz esztendő múlva Pestet úgy fogják híni, hogy Jeruzsálem! A zsidóknak háromemeletes házaik lesznek itt, s látni fog a világ nemcsak zsidó burgereket, de még zsidó nemesembereket is, prédikátumokkal és címerekkel! Megéri a világ, hogy zsidók fogják viselni az

insignis ordók vitézi keresztjeit – még úgy segéljen, a diaetába is beviszik a bársonybugyogót, s száz esztendő múlva, horrendum dictu! – zsidó ablegatus fog az inclyti status et ordines előtt a katolikus fundus religionis fölött perorálni. – Bihászman!

– Csak azt sajnálom, hogy én azt a szép kort nem érem meg! – viszonzá Ráby Mátyás. Amit őexcellenciája persze tréfának vett. Mert hisz arról maga is meg volt győződve, hogy amit megjövendölt, annak beteljesülése tiszta képtelenség. Maga is csak nagyon nagyot akart vele mondani.

– No, hát az elég szép volt bevezetésnek! Bihászman? Van-e még több is?

– Sine dubio – folytatá Ráby, s mivelhogy éppen az ablaknál állt őexcellenciája, ő is odalépett melléje, ahonnan a Dunára és Pest városára lehetett látni. – Látja excellenciád azt a nagy négyszögletű térséget ott a pesti városerdő szélében? Fűzfás árok veszi körül.

– Látom. Hát abból, bihászman, mi lesz?

– Őfelsége elrendelé, hogy oda egy nagyszerű épületet emeljenek, két contignatióra, kilenc udvarral, kétezer ablakkal. Nekem megmutatta az épület nagy tervét, amit saját költségén készíttet a főváros számára. Az egész negyvenezer ölet fog elfoglalni.

– Bone Deus! De hát mire lesz ez a nagy épület? Tán csak minden embert oda akar csukatni őfelsége, aki a pátenseit nem tiszteli. Akkor kicsi lesz a ház!

– Ő azt kórháznak szánta Pest számára.

– Tehát ispitálynak? De hiszen a nagy pestis alkalmával sem volt itten annyi lázár, hogy a rendes lazaretumokban el ne fért volna. Ha azt akarja őfelsége, hogy azon a kétezer ablakon mind nézzen ki egy ember, hát akinek náthája van, vagy a tyúkszeme fáj, mind belehordathatja Pest városából, mégsem telik meg.

– De egyúttal lelencház is lesz az.

– Bihászman? Olyan gyermekeknek az asyluma, akiket az anyjuk kitesz az utcára? De hisz ilyen nincs Pest városában. Hiszen meg nem tűr itt a polgárság a maga falai között olyan asszonyszemélyt, aki gonosz életet él. Az itt eklézsiát követ, annak fejét veszik, kiseprűzik a városbul.

– Ez most még úgy lehet; de mind megváltozik ez, ha egyszer Pest a nagy világvárosok közé emelkedik, ahol az egyeseknek és a tanácsnak másra van gondja, mint a családi élet ellenőrzésére. A nagyvárosok előnyeivel Pest is örökölni fogja azok calamitásait.

– De hát hogyan legyen ebbűl a Pestbül nagy város? Azt nem értem. Bihászman? Ide jön a császár lakni?

– Azt nem; hanem nagy kereskedővárossá fogja azt emelni.

– Kereskedőváros? Pest? Nem tudom kitalálni, hogy mivel kereskednének a pestiek? – Bihászman? Van egynehány tímár, aki bőrt készít, azt el is hordják Kőrösig, Kecskemétig. A komáromi talpas kereskedőknek is van itten filiájuk a vizafogóban, s mikor a talpakat leeresztik a Vágrul, a tótok rendesen hoznak ide ládákkal fűzfaalmát, s azzal kereskednek, a mézesbábosaink is eljárnak a közel városokra; de valami nagyobbszerű kereskedést éppen csak a disznókereskedők meg a rongyászok űznek itten. Sohase lesz Pesten kereskedés!

Ráby Mátyás csak mosolygott arra a szóra.

– A császár pedig egyszerre egy nagyszerű operatióval akarja Pestet a kereskedővárosok sorába emelni. Kész a plánuma egy csatorna ásatására, mely Pestet Trieszttel összekösse, s egyenesen a tengerrel hozza kapcsolatba, a Balatonon és a Dráván keresztül.

– Trieszttel? Te! Öcsém! (Már ennél tegezni kezdte a dominus fratert.) Ne tarts hát bolonddá! Hisz nincs ma első április. Tán én is csak tudom, hogy merre van Trieszt! Hát a Karszt hegyén, bihászman, hogy viszi fel a császár a csatornát?

– Sehogy. Azt keresztülfúratják, s alatta megy át a csatorna.

– No, de már, édes fiam, kamarás úr, barátom, hallja kend! Ha már nem tekinti az úr bennem a magyar királyi helytartói elnököt, tekintsd, öcsém, az ősz hajszálaimat, s keress ki magadnak valami más bolondot, akivel elhitesd, hogy a Karszt hegyét keresztül lehet fúrni, s azon a tengert a Balatonon keresztül a Dunáig vezetni! Hisz ahhoz milliók kellenének!

– Hatvanmillióra megy a költségvetés.

– Hatvanmillióra! Bihászman? Hisz annyit tizennyolc esztendő alatt vesz be a császár egyenes adókbul Magyarországon. (Még akkor hárommillió háromszázezer forint volt csak Magyarország összes államadója.)

– A pénzösszeg pedig már készen áll e célra. Egy vállalkozó társaság alakult, a császár elnöklete alatt, mely a csatorna elkészítésére a kívánt összeget előteremteni kész, s akkor Budapest a tengerrel egyenes összeköttetésbe hozva, egyszerre nevezetes emporiummá emelkedik.

Rengeteg nagy eszme! Budapestről Triesztig egyenes vízi út. A világkereskedés lerakodóhelye Magyarország közepén! Ugyanaz az eszme, amivel a francia császárok Párizst, amivel a fáraók Memphist, a Ming császárok Pekinget erőlködtek a világ mozgalmához közelebb tolni. Mi volna Budapest, mi volna Magyarország most, ha ez a terv kőbe vágott valósággá lehetett volna?

Hanem őexcellenciáját ez aztán végképpen kihozta contenantiájából.

– Micsoda? – kiálta fel, s most már a szemei fehérét is elfutotta a vér. – Hát csakugyan serio planizáltok egy ilyen monstrosus chimaerát? Csatornát a tengerig Magyarország közepéből! Hogy azon keresztül a külföld kupecei ennek az országnak minden zsírját és vérét kiszivattyúzzák? Abból semmi sem lesz! Ebbe még majd az ország Rendei is bele fognak szólni! Nem fogjuk engedni az ország népét éhhalállal elpusztíttatni! Hogy itt nekünk angolok, hollandiak fészkeljék be magukat, s a bányáinkból minden aranyat, ezüstöt kilopjanak, a szegény magyarnak a szemét is kicsalják! Hogy a tenger vize egész Budáig feljöjjön, a Dunát, a Balaton tavát besósítsa, hogy aztán a tengeri só még az egyedüli kincses ládánkat, a sóbányát is tönkrenyomorítsa. Dejsz ebből nem lesz semmi!

Ráby Mátyás pedig nem hagyta magát. Ezen a téren egészen otthon volt. Példákat, adatokat tudott felhozni, hogy éppen ellenkezőleg, azok az országok a boldogok és gazdagok, amiknek tengeri kereskedésük van; a kereskedelem nemhogy kipusztítaná, hanem inkább felgazdagítja a nemzeteket. De nem ért azzal semmit; mert őexcellenciája azt vágta neki vissza, hogy igenis, jó a kereskedés az olyan nemzeteknek, akik csalni tudnak, de az együgyűeknek ellenben

az a veszedelmük. Lám, a zanzibáriaknak meg az otahajtiaknak is van tengeri kikötőjük, jár is abba hajó elég; a bennszülöttek mégis meztelenül járnak. A világkereskedés útjában lábatlankodni nem olyan népeknek való, amik egy tükördarabért vagy egy pántlikáért odaadják a hízott malacot; pedig a magyar éppen ilyen! Legyen annak is tengeri kikötője, hát tíz esztendő múlva ceglédi bíró uram a dolmánya helyett a meztelen bőrére fogja a cifra sujtást tetovíroztatni, mint az otahajti kacika; mert nem lesz neki más; a Szent Domingóban a nádmézültetményeket a néger rabszolgák helyett magyar parasztok fogják kultiválni, akiket a földesuraik eladtak.

E nagyon mulatságos disputa hevében észre sem vették az urak, hogy egy harmadik is odaszármazott közéjük. Ez a districtualis commissarius úr volt, akinek mindig bejelentés nélkül lehetett őexcellenciájához belépni, s aki csak hallgatta aztán mosolyogva a nagy disputát, amelyben egyik fél sem akart engedni a másiknak, s mind a kettő meg volt felőle győződve, hogy neki van igaza.

Végre őexcellenciája már nem is argumentált, csak kolerikus kacagással fejezé ki magas fitymálását az ilyen szörnyeteges képtelenségek irányában.

– Hahaha! Még kanálist! Megiszom én azt! Hogyisne! A tengert ide! Bihászman? „Tengerit” a magyarnak, nem tengert! Görögnek való a kereskedés! Annak is csak a cincárnak! A magyar nemes kardjából nem lesz soha rőf! Nem vált a magyarból soha tyúkász, olajkáros, babkáros, rongyász, tollszedő; hagyta ezt a mesterséget hiencnek, hanáknak, zsidónak. Becsületes magyar ember nem kereskedett soha egyébbel, mint búzával; azt pedig nem adjuk el az idegennek. Ide csatorna nem jön, s punctum!

A districtualis commissarius úr, mint afféle jó ember, nem szerette, ha a jó emberek egymás között civakodnak. Interveniált. A Rába Mátyást is meg akarta kímélni őexcellenciája haragjától; aztán meg őexcellenciáját is meg akarta szabadítani attól az alkalmatlanságtól, hogy ővele egy subalternus hivatalnok vakmerően disputáljon, aki négy rangfokozattal alatta áll. Átvitte a társalgást neutrális terrénumra.

– Ej, bajtárs, nem bízták miránk a national-economiát! Mondd el inkább, mi szépet láttál Bécsben? Hiszen azóta nem is találkoztunk egymással, hogy azt a híres computust csináltuk. Hahaha! Hahaha!

Itt valami jutott őméltóságának eszébe, amin annyira nevetnie kellett, hogy kénytelen volt a hímzett batiszt zsebkendőjét kirántani a zsebéből, s abba temetni a nevetését.

És Rába Mátyás tudta jól, hogy mit nevet a kegyelmes úr. A Fruzsinka jutott eszébe bizonyosan, meg az a derék tréfa a másik két feleséggel. Úgy esett Rábynak ez a nevetés, mintha spékelték volna a vékonyait.

A kegyelmes úr elharapta a nevetés vágyát; hanem a jókedve azután is megmaradt.

– No, de beszélj a bécsi dolgokrul valamit, barátom. Voltál a Nationaltheaterben? Láttad *Dandin György* előadását? Jól játszották-e a címszerepet?

Ez már nem spékelőtű volt: ez már maga volt a nyárs, a szíven és beleken keresztülütve.

Ráby Mátyás egészen felfogta a célzást. „Tu l'a voulu, George Dandin!" – „Te kívántad, Dandin Gyurka!" Hiszen senkinek a története nem hasonlít a megcsalt, kidobott, kicsúfolt George Dandin komédiájához olyan nagyon, mint a Ráby Mátyásé.

Csak az a keserű döfés igazolhatja, hogy Ráby annyira elfeledkezett magáról, hogy visszadöfjön. Nagy vigyázatlanság volt tőle, amit tett; de nem tudom, hogy melyikünk állta volna meg a helyében, hogy hasonlót ne tegyen.

Finom mosollyal válaszolt a kegyelmes úrnak.

– Én nem értem rá Dandin György előadását megnézni. *„Neked"* majd több idődd lesz azt megláthatni ott fenn *Bécsben,* s megbírálni, hogy jól adták-e a címszerepet.

A válaszban csak a tegezés lepte meg egy kissé a kegyelmes urat. Ott fenn Bécsben, az udvarnál igaz, hogy *kölcsönösen* tegezték egymást. De amint ő districtualis commissariussá lett, akkor úgy fordult a szokás, hogy ő ugyan az egykori bajtárst tegezze, de az őneki megadja a competens „kegyelmes uram"-at. Hogy felejtkezhetett el magáról annyira Ráby?

Őkegyelmessége erre rögtön feszes pozitúrába tette magát, s a körmei hegyét kezdte nézegetni. Ráby Mátyás meghajtotta magát az elnök előtt mélyen; a kegyelmes úrnak pedig csak a kezével intett „agyő"-t, úgy távozott el.

– Ez valamiért megharagudott rád? – mondá őexcellenciája Ráby eltávozta után a kegyelmes úrnak.

– Visszacsaholt, mint a kiskutya, mikor a farkára találtak lépni.

Amint Ráby kihúzta a lábát az ajtón, jött be sietve a titkár, s hozta a postáról érkezett stafétákat, amik az elnöknek szóltak.

– Egy staféta kegyelmességed számára is van itt – monda a titkár a districtualis commissariusnak –, parancsolja, hogy a kancelláriába küldjem, vagy át méltóztatik itt venni? Kívül az áll rajta: „ad personam" (személyesen).

– Adja ide, kérem. Köszönöm.

Őméltósága felvágatta a pecsétet a titkárral, s aztán elővette az aranyfogantyús lorgnette-jét, és kényelmesen nekidűlve, olvasá a kapott levelet.

Hanem mire végigolvasá, már nem ült, hanem állt, és csak a pirosítónak köszönhette, hogy el nem sápadt.

– Méltóztassék ezt olvasni – hebegé zavarodottan –, a császár azt írja sajátkezűleg, hogy rögtön menjek fel Bécsbe; a districtualis commissariusi hivatalomtól fel vagyok mentve.

– Az én stafétámban pedig már ki is van nevezve az új districtualis commissarius, a helyedbe.

– Nem értem!

– De én értem. Most már, „dominus frater", elég idődd lesz magadnak megítélni, hogy jól adják-e a Nationaltheaterben a – bihászman – Dandin Gyurkát.

Az exkegyelmes úr a homlokára csapott.

Őexcellenciája pedig elővette a tubákospikszisét, s teleszórva burnóttal az orrát, száját és mellényét, azt mondá neki:

– Ez nem kiskutya, aki csahol – hanem nagy kutya, aki harap! Neked már leharapta a nyakadat! Bihászman?

Huszonnegyedik fejezet

(Kibenn meglaatandivc, millen nagi wezedelem, ha az ember wizet iszic.)

Mondtuk feljebb, hogy Ráby Mátyásnak vesztére kellett a pesti „Fehér farkas”-ba szállni, ahelyett, hogy a budai „Fehér farkas”-t választotta volna. Mert ha az utóbbiban ütötte volna fel kvártélyát, hát akkor, amint a helytartótanács elnökétől megvált, egyenesen ment volna ki a szállására, útközben megcsapta volna a drága jó hársfaillat, ami a Városmajorból szétterjedez ilyenkor, arrafelé vette volna sétálását. Ott még abban az időben a mostani bűzös „Ördögárok” helyén gyönyörű szép patak folydogált, ami a Zugligetből eredt; azon volt a városnak egy derék négykerekű malma, amelyben egyúttal tejgazdaság is volt; ott Ráby Mátyás kapott volna a pirospozsgás majorosnétől jó friss tejet, puha cipót; azután kedve támadt volna felsétálni tovább a kies patak partján, észre sem vette volna, mikor a Disznófőhöz megérkezett. Ott éppen akkor nyílt a gyöngyvirág minden csalitban; ki ne szeretne gyöngyvirágot szedni? Az felcsalogatta volna őt egész a Mátyás király fájáig. Ott a fűbe leheveredett volna; senki más a dongó vadméheken kívül meg nem szólította volna; azok pedig nem bántanak senkit, aki őket nem bántja. Onnan aztán nagy délután elkerült volna a Mátyás király kútjáig, amihez a törökök egész tömör épületet emeltettek; attól nem kell kérni a vizet, adja magától; végre késő estére jól kifáradva került volna vissza a „Fehér farkas”-hoz, a markát teleszedve mezei virággal, s aludt volna utána fölségesen.

Egészen másképpen ütött azonban ki a dolog, hogy a pesti „Fehér farkas”-t választotta tanyául. Pest még akkor nem volt olyan szép, mint most, hanem olyan bűz akkor is volt benne, mint most. Abban a hajdankori vendégfogadóban megette az embert a légy. Menekülni kellett valamerre. Ki a városerdőbe, ahogy akkor a „liget”-et nevezték. Ott pedig akkor is annyi por volt már, mint most.

Ráby Mátyás ide indult ki sétálni.

Tele volt a feje mindenféle nagy gondolatokkal.

A népboldogítás eszméi legjobb útban voltak teljesedésükhöz.

A lanyha, lágymeleg kerületi biztost egyenesen az ő feljelentése folytán hívta vissza a császár, s akit helyébe kinevezett: A…y P. egy szigorú, komoly ember volt, ki maga is nagy birtokú úr az országban, a hivatalt csak becsületből viselte; hidegvérű, hozzájárulhatlan és hűséges. És ami fődolog, senkivel sem állt barátságos lábon idelenn.

Amint ez le fog érkezni, a legelső teendője lesz, Ráby Mátyás alapos vádjai folytán, a szentendrei magisztrátust felfüggeszteni, új bíró- és tanácsválasztást elrendelni, melynek kétségtelen eredménye az eddigi tanácsbeliek előzetése s újak beiktatása. Akkor aztán az új tanácsbírák előtt vagy kénytelenségből fedezi fel a letelt nótárius a nagy kincsesládához vezető befalazott nyílást, vagy ha az nem teszi, majd fel fogja fedezni a pópa a másik bejáratot, amiről csak neki van tudomása, ahogy eziránt Rábynak ígéretet is tett.

Ha egyszer aztán a nagy kincsesláda fel lesz fedezve, abból először is a szegény kizsarolt jobbágynépnek egyszerre vissza lehet fizetni a rajta tíz esztendő óta kizsarolt harácsot. Micsoda öröm lesz ebben a városban meg az izbégi telepen, ha a szegény, elnyomorodott telkes gazdának egyszerre három-, négy-, ötszáz forintot leszámlálnak az asztalára, s azt mondják neki: „Nézd: ezt igazságtalanul fizettették veled, az igazság visszatért a földre, íme, megtéríti az elvettet.” Micsoda evangeliumi hírmondás lesz az nekik! Előre kéjelgett a lelke ettül a gyönyörtül! Őneki magának semmi anyagi érdeke nem volt ebben; mert ő előre lemondott minden jutalomról, s csak olyan föltétel alatt vállalta el e megbízatást, ha a felfedezett kincsben őt nem részeltetik. – Hiba volt tőle pedig ezt tenni; mert ha tartotta volna magát ahhoz, hogy a törvény által megszabott harmadrészt a felfedezett kincsből magának arrogálja, hát ahhoz kapott volna majd kompanistákat, akik vele a felfedezés fáradalmait s a jutalmat is megosszák; de mikor minden ember előtt azon kezdte, hogy „Gyerünk kincset ásni, de ebből magunknak ne tartsunk meg semmit!”, hát az ilyen kincsásáshoz világos, hogy senki sem adja oda kölcsön a tenyerét.

S ha aztán teljesül a nagy öröm, ott lesz mellette a nagy bosszúállásnak a gyönyörűsége is. Mert az a nagy láda nemcsak az eltitkolt kincseket, hanem a titkos számadásokat is rejtegeti. Azokból aztán egyszerre ki fog derülni, a nagyságos, kegyelmes, excellenciás és tekintetes urak közül kik és melyek vannak nyakig ebben a ládában? Kinek meg csak az ezüst sarkantyúja van odacsukva? Kiderül az egész turpisság egyszerre! És mindazok, akik őtet ex offo a magas paripáról üldözték, akik törvény elé állították, megcsúfolták, a szívében késeiket megforgatták, maguk kerülnek a vádlottak szégyenpadjára, s bármilyen magasan hordják is a szarvaikat most, ő ezeket mindet le fogja törni!

E szárnyas gondolatok vitték őt végig a pesti városerdő nyárfás útjain. Még akkor csak jegenye meg szilfa volt ottan; az első ákácot csak húsz évvel később, s az első platánt csak ötven év múlva ültették el Magyarországon.

Ábrándozásai elvitték az erdő széléig. Egyszer csak azon vette észre magát, hogy ott látja a közelben azt a nagy puszta térséget, amit nehány órával azelőtt a budai várból mutatott őexcellenciájának, azt a fűzfákból szegélyzett négyszögöt. Már akkor a mérnökkar dolgozott annak a felmérésével; utászok vertek le cölöpöket, az első kapavágást tették az új épülethez.

Vajon lebegett-e Ráby Mátyás szemei előtt az a város, melynek száz év múlva ez a kétezer ablakos épületszörnyeteg útjában fog állni, s alkalmatlanná válik továbbfejlődhetésére? Vajon álmodott-e róla kalandozó lelke, hogy a „Neugebäudé”-nak még története is lesz valaha? És minő története.

Merengéseiből megszólítás zavarta fel.

Észre sem vette, honnan került melléje a megszólító. – Hát hisz éppen annyi joga volt itten sétálgatni, mint őneki. Tisztességes pesti nyárspolgárnak látszott; magyaros öltözetben, zöld, hosszú mentében, nagy leffentyűs zsebekkel, melyhez hason alul érő tarkavirágos lajbit, s éppen nem feszesen álló magyar nadrágot viselt, s hozzá háromszögletű kalapot. Az óralánc a rajta lógó karniolgombbal a nadrághasítékából csüggött elő, ugyanonnan túlfelől, szimmetria kedvéért, a tarka zsebkendő. A kezében nagy elefántcsont fogantyús nádpálca volt. Az arca azt a kifejezést viselte, amit az ostobaságból consequenter kifejlődött bölcsesség kölcsönöz az olyan embernek, akinek mindig igaza van, s aki senkitől sem tanul. Kurta bajusza is volt, a szája két végén kiborotválva, ami magyaros kifejezést adott a tekintetének; hanem azért egy szót sem tudott magyarul. Tótul inkább, arra több szükség volt. Hanem az anyanyelve német volt. De még milyen német!

Ráby viszonzá a „gun tóg”ot udvariasan, s ő is mondott rá valamit németül. Hanem arra a megszólító csak a fejét rázta. Adelung nyelve arra nem elég, hogy azzal itt Pesten megéljen az ember. A pesti német nyelvet alaposan tanulni kell. „Tész kapir ma ned” – monda a jámbor polgár, s attól fogva Ráby arra lett szorítva, hogy ő csak hallgassa, amit a másik beszél.

Jobb is volt azt csak hallgatni.

– Hát tudja az úr, hogy mi lesz odaépítve, ahol az a sok inzsellér ókumlál most?

Ráby kíváncsi volt rá, a leghitelesebb kútforrásból értesülést venni efelől.

– Hát oda a császár egy nagy csillagvizsgáló-tornyot építtet.

– Erre igazán nagy szükség volt már.

– Nohát, persze szükség volt. Mert hát minek szenvedjünk mi, pesti polgárok folyvást a győri polgárok miatt?

– Nem értem egészen.

– Nem is olyan könnyű az. Hát eddig csak Győrben volt csillagvizsgáló. Az csinálta meg az egész ország számára az időjárást. Márpedig ami jó Győrnek, az nem jó Pestnek. Tud az úr diákul? No, mert én tudok.

Azzal kihúzta az oldalzsebéből a győri kalendáriumot.

– Hát ide nézzen. Mi áll erre az egész hónapra?

Aër calidus,
Et exsiccatus,
Calor gratus,
Aër fervidus,
Tonitruosus,
Aether torridus,
Ardor intensus,
Aestuosimus,
Sudorificus,
Taediosus.
Ventus calidus,
Aether exsiccus,

Pulverulentus,
Aridificus
Jucundus et fervificus,
Phoebus nitidus.

Ez így megy végig az egész hónapon. Csupa masculini generis! Csak egyetlen egy foeminini generis holdfertály van közbeszúrva; példának okáért, mint májusra volt írva:

Aura immutata,
Pluvia rigata,
Temperies grata,
Pluvia calida,
Vivifica,
Nubes densa,
Caligo tenebrica.

Hát jó volna! De hát mért nem teszi ezt a győri astronomus? Ugye, ezt nem találja ki az úr? Elhiszem azt. Hát én megmondom. Azért csinál a győri astronomus az egész hónapra szárazságot, mert a győriek gabonakereskedők, akiknek az kell, hogy az aratás előtt szárazság legyen, az ő búzájuknak az ára felmenjen. Ellenben a pestiek disznókereskedők, akiknek meg az kell, hogy ilyenkor jó esők legyenek, hogy a kukorica felvehesse magát, s a sertések a nagy hőségtől torokgyíkot ne kapjanak; azok meg mind zúgolódnak amiatt nagyon.

Ebből azt sejtette Ráby, hogy sertéskereskedőhöz van szerencséje.

– Nohát, már most ebből megértheti az úr, hogy milyen nagy szükségünk van nekünk, pestieknek arra, hogy saját magunknak legyen csillagvizsgáló tornyunk, ahol a magunk astronomusa olyan időt csináljon a számunkra, amilyen nekünk kell, nem Győrnek.

Ráby Mátyás tökéletesen capacitálva érezte magát. Eközben tovább sétálgattak a városliget tekervényes útjain. A polgártárs kifogyhatatlan volt a beszélgetésben.

Elmondta, hogy miért sétál ő most itten. Azért, mert itt még csinálatlan utakon lehet járni, ami jólesik az embernek. Amióta odabenn a városban behozták az utcák kikövezését, az embernek nincs kedve az utcára kimenni. Ez pedig egyenesen a mostani polgármesternek a machinatiója, aki maga német suszter; annálfogva, hogy a német susztercéhet a magyar csizmadiacéh fölé kerítse, elkezdte az utcákat kiköveztetni. Így aztán kevesebb embernek van szüksége magyar csizmára, mert a köveken cipellőben is lehet lépkedni.

Ráby Mátyás most már kezdett gyanakodni, hogy legalábbis a magyar csizmadiák atyamesterével van szerencséje beszélhetni.

Ez alatt hogy „magyar” – „német” pedig nem kell valami nemzetiségi kérdést keresni; ez csak sámfakülönbség. Emlékezem én még gyermekkoromból a nagy úrnapi processió alkalmával kirukkolt egyenruhás magyar vargák, német vargák, magyar szabók, német szabók ünnepélyes dandáraira. Sok zsinóros, mentés dalia egy szót sem tudott magyarul, viszont a zöld fecskefarkos frakk alatt olyan

magyar kebel dobogott, mely a „nix tájcs”-on kívül egyebet nem bocsátott ki németül.

Azonban hát a tisztelt polgártársnak tökéletesen igaza volt. – (Azazhogy: bocsánat a címzésért, még akkor nem lehetett a polgár-„társ” címet csak úgy fekete kávé mellett eltulajdonítani; a „polgár” cím száz forint lefizetésével járt.) Tehát a tisztelt polgár úrnak tökéletesen igaza volt, mikor a győri kalendáriumcsináló ellen panaszkodott; mert a gonosz astronomus erre a mai napra is olyan „Phoebus fervificus”-t csinált, hogy az embernek a hátán csorgott le az izzadtság. A polgár úr a háromszögletű kalapját a botja végére tűzte, s úgy tartotta az arca elé napernyőnek, amit csakhamar Ráby is utánacsinált.

A sétálás közben aztán elértek a „Bimbós ház”-hoz. Az már száz évvel ezelőtt is megvolt.

– Nem térünk be a Botzenhajzliba? – szólt a Ráby Mátyás kísérője. – Itt kapni ám fölséges duplasert.

Ráby mondta neki, hogy ő nem iszik semmi „gebranntes”-t és „gebräutes”-t.

Pedig hát a tisztelt polgár kész lett volna már egy csizmaszárnyi sert *kurálni* neki. Elő is vette az erszényét a nadrághasítékból (az is ott volt), hogy nagylelkűségét bebizonyítsa.

Ráby megköszönte szépen; ő csak vizet iszik.

– No, azt is fölségeset kapni itten! – bizonyítá a derék férfiú. – Hát várjon itt az úr, majd én bemegyek a Botzenhajzliba, magam bevágok egy stibli sert, az úrnak meg küldök ki jó friss vizet. Az nekünk van itt igen jó. Az Illés-kútból. Nem hallotta az úr soha az Illés-kútnak a hírét? Olyan víz nincs több a világon.

Hát Ráby nem bánta; nagyon szomjas volt és felhevült; különben is a friss víznek nagy barátja.

Amint a polgár bement a „Bimbós ház”-ba, nemsokára utána kijött onnan egy kisleány, s hozott egy fatálcán egy nagy cinpoharat. Még akkor a csárdákban ilyeneket használtak; azt nem törhették el a vendégek.

A kisleánynak olyan ártatlan kék szemei voltak; Ráby egészen elbámult belé-jük, amíg a poharat felhajtotta, úgyhogy csak akkor vette észre, hogy annak a víznek valami keserű íze van. Amint aztán az ajkáról levette a poharat, akkor látta, hogy a megmaradt víz fenekén valami fehér salak van. Megijedt.

– Mi volt ebben a pohárban? – kérdé a kisleánytól.

– Nem tudom. Az az úr adta a kezembe a poharat, aki most elment.

– Elment?

– Igen, a hátulsó ajtón. Meg sem várta, hogy visszaadjak a petákjából, amit a markomba nyomott.

Nem sertéskereskedő volt az, se nem csizmadiamester; hanem felbérelt orgyilkos! Ráby Mátyás meg volt mérgezve.

Egyszer csak elkezdtek körülötte a fák dülöngélni, a kék mennyboltozat veres színt ölteni; a lábai odaragadtak a földhöz, a fejét úgy érzé, mintha tízakós hordóvá dagadna – csak annyi ereje volt még, hogy egy gyaloghintóig tudott elvánszorogni, s a hordároknak megmondhatta, hová vigyék. A „Fehér farkas”-ba már eszméletlenül vitték fel.

S ha a szegény Böske ott nem lett volna, bizony be lett volna fejezve Ráby Mátyásnak a tragédiája ezzel az utolsó pohár vízzel.

De az a szegény cseléd nem vesztette el a fejét, amint azt a nagy veszedelmet meglátta.

Nagy hirtelen tejet itatott az urával, s aztán tollat vett elő, megcsiklándta vele a torkát, hogy kihányassa vele a mérget, tormát reszelt, azt a gyomrára kötötte; aztán eszébe jutott neki, hogy egyszer valamikor hallott ő valami parasztorvosságról, amit otthon a patkányméreg ellen használtak; ott a vendéglőben kovácsműhely is volt, leszaladt, felhozott egy marékkal abból a rozsdaszínű üledékből, ami a megoltó sajtár fenekén szokott maradni, s azt kanállal beadogatta a betegnek. A megmérgezett bevett mindent. S az használt neki. Pedig a parasztleányt nem tanította senki kémiára. Aztán arról is tudott valamit, hogy a beteget nagyon jó izzadtságba hozni; dunnát rakott rá, aztán odaült az ágya mellé egy pálcával, s amint a nyavalyás az izzó ágy fenekéről az egyik kezét vagy a lábát kidugta, jót húzott rá, hogy menten visszakapta, s így izzasztotta egész másnap reggelig, s itatta vele egyre a tejet meg az olajat.

Hát orvosért nem küldött?

Dehogynem küldött. Ahány pincér, háziszolga volt a vendéglőben, azt mind futtatta orvos után. Hanem hát az sem volt még akkor Pesten hatszáz, mint most. Ketten voltak mindössze; a vármegye physicusa meg a városé. Mind a kettő megtagadta szolgálatát a megmérgezett körül. A megyei orvos azzal indokolta meg nem jelenését, hogy őneki a város statutumai szerint nem szabad városi funduson levő házakra kiterjeszteni hatáskörét. A városi orvos pedig a megyei privilégiumban találta mentségét, mely neki a megyei betegek dolgába való avatkozást megtiltja.

Nem merte senki Ráby Mátyás gyógyítását elvállalni. Olyan gyűlöletessé volt már téve, hogy mikor megmérgezték, nem akadt Pest városában orvos, aki segélyt nyújtson neki.

Huszonnégy óráig nem volt más orvosa a megmérgezettnek, mint egy szegény parasztcseléd!

S ezt tudta az egész város!

Csak másnap, későn, mikor már besötétedett, kopogtatott be az ajtaján – a pilisi járás seborvosa. A nevét is följegyezte Ráby e derék embernek: „Moltzer János”.

Ez hozzáfogott a kigyógyításához. De megmondta Rábynak, hogy ugyan titokban tartsa ám, hogy ki jár ide őt gyógyítani; mert különben annak nem lesz ezen a vidéken megmaradása: így is csak egy angyali jó teremtés könnyhullató könyörgésére adta rá a fejét, hogy hozzá eljöjjön, s őt az életnek visszaadja.

Ráby kitalálhatta, hogy ki volt az az angyal.

Tíz hét telt bele, amíg e mérgezésből teljesen ki tudott gyógyulni. Hanem a derék sebészt, aki segített rajta, csakugyan kiüldözték még az országból is.

Huszonötödik fejezet

(Mellbenn ember meghghilkoltatic, aneelkevl, hogi ember meghghilkolnaa wala.)

E tíz hét alatt elég ideje volt Rábynak elmélkedni a maga történetének charadái fölött.

Vajon kinek a munkája volt ez az ő megmérgeztetése? A megtámadott tanácsbíráké-e? Vagy a hivatalától megfosztott udvaroncé? Vagy megszökött feleségeé? – Nem találta ki.

Az egész tíz hét alatt senki egy teremtett lélek sem nyitotta rá az ajtót, hogy felőle tudakozódjék, a chirurguson meg a Böske cseléden kívül.

Pedig hiszen, ha ellenségei nagy számmal voltak, de jó embereinek is csak kellett lenni. Ott volt a nagybátyja, a Rotheisel Abrahám, Avakumovics uraimék, a rác pópa – hát a háladatos nép?

Eleget követelte a Böskén, hogy ez meg amaz nem volt-e itt látogatóban? De az vagy azt felelte rá, hogy volt itt, de éppen akkor jóízűen aludt az úr, vagy azzal ütötte el a dolgot, hogy a *tilógus* megtiltotta minden embernek a beteg háborgatását.

Mikor nyár vége felé a szőlő zsendülni kezdett, a jó Böske egy tányérka gohérral lepte meg a lábadozó gazdáját.

Ráby azt kérdezte tőle, hogy ki hozta azt a szőlőt?

Böske azt hazudta, hogy Szentendréről voltak itt az ismerős gazdák, azok hozták. Pedig voltaképpen ő maga vette azt a béréből.

– Hát mért nem eresztetted be őket hozzám? – zsémbelt rá a lábadozó. S aztán addig veszekedett a cseléddel, míg az utoljára kivallotta, hogy biz itt nem járt se ma, se tegnap, sem az egész tíz hét alatt se rác, se zsidó, se úr, se paraszt.

Ekkor meg ezért haragudott meg a Ráby. Hogy ez hazugság! Bolond beszéd.

Ez világos fillentés.

Erre aztán a Böske ríva fakadt, hogy őneki nem akar hinni a gazdája, s aztán elmondott neki mindent a maga védelmére. Hogy az emberek milyen rosszak! Szántszándékosan kerülik a beteget. Félnek tőle. Minden rosszat reáfognak. Azt beszéli apraja-nagyja, hogy az ő ura megérdemelné, hogy lenyakazzák, mert el akarja adni az országot. A postamester is azt izente, hogy nem mer idejönni hozzá, mert fél, hogy meglátják, s hogy ha meggyógyul az úr, csak menjen fel Bécsbe, itt ne maradjon ebben az országban.

A jámbor cseléd igazat beszélt. Rábynak olyan veszett neve volt már költve, hogy azt az excellenciás uraktól le a suszterinasig mindenki szidalmazta. Hanem ő azért mégis úgy megharagudott azért az őszinte felfedezésért a Böskére, hogy rögtön elkergette a szolgálatából. Kifizette neki az egész esztendei bérét, de egy óráig sem tűrte meg őt tovább maga körül.

A lábadozó betegek ingerültek és háládatlanak.

De Rábynak igaza is volt.

Aki olyan munkára vállalkozik, mint ő, annak nem szabad azt meghallani, hogy mit suttog odakinn a haraszt, mit csiripelnek a háztetőn a verebek. Annak menni kell a maga útján előre, a maga terve szerint, s nem tekinteni a háta mögé, nem látni meg a fintor pofákat, nem venni magára az utánakiabált gúnyneveket, szidalmakat, nem jegyezni fel, hogy mi volt az, amivel most hátba hajították: sárgöröngy, záptojás vagy rohadt alma? Mert aki ebben válogat, annak nem való az ilyen kísérlet. A nép jóltevőjének lenni! Vasfej és rinocéroszbőr kell ahhoz. – Azért igen jól tette, hogy eltávolította magától azt az egyetlen utolsó cselédet is, aki bolondos jóhiszeműséggel behordta neki, hogy mit beszélnek felőle odakinn a hetivásárban.

Most aztán olyan egyedül maradt a világon, mint a fészekből leesett meztelen fiaveréb.

Amint annyira összeszedhette magát, hogy a szobát elhagyhatá, rögtön felvitette magát Bécsbe. Ezúttal nem gyorsparaszttal utazott, azt nem állta volna ki, hanem borszállító hajón, amit lovakkal vontattak fel Bécsig. Eltartott az odáig utazás nyolc napig. Hanem annyit nyert vele, hogy a friss levegő a vízen egészen talpra állította; mire Bécsbe ért, a megsoványodáson kívül semmi sem tanúsítá a kiállott nagy veszedelmet.

Elmondta a császárnak, hogy mi történt vele. A császár azt tanácsolta neki, hogy senkin se kereskedjék a megmérgeztetése miatt, mert ha a vármegye elé viszi a dolgát, *„dann sind Sie gefroren!”* (ipsissima verba). Ahelyett adott neki utasításokat és intimatumokat minden dicasteriumhoz, és legnagyobb szigorral sanctionált oltalomlevelet minden bántalmaztatás ellen.

Ráby Mátyás egészen páncélba öltöztetve tért vissza Budára.

Ezúttal nem volt már tréfa a küldetése.

Az új districtualis commissariusnak meg volt parancsolva, hogy egy „mixta deputatióval” menjen ki a helyszínére, s Ráby Mátyásnak a vádpontjait az elé terjessze.

A „mixta deputatióban” a karok és rendek tisztviselőin kívül előkelő katonatisztek is részt vettek. Azoknak egyike volt Lievenkopp (most már őrnagy), aki azóta csakugyan örökölte a gazdag nagynénjét, s kifizette hitelezőit az utolsó inggallérvarrónőig becsülettel. – S a katonákkal nem lehet olyan könnyen komédiázni.

Amint Ráby Mátyás visszatért Budára, s a kerületi biztosnak átadta a császár parancsát, rögtön tudtára adatott a szentendrei praefectusnak, hogy ez s ez napon a bizottság meg fog érkezni, és Ráby Mátyás feladása nyomán nemcsak a városi tanácsháznál, hanem az uradalmi prefektúrában is vizsgálatot fog tartani; tehát aszerint történjék az intézkedés.

Ugyanakkor a városi tanács, külső és belső, újból fog megválasztatni. Erről a választásra jogosított teljes gazdák és egyéb polgárok tudósíttassanak, s hogy mindez szép rendben mehessen végbe, kétszáz lovas katona számára szállás készíttessék; mivelhogy egy egész dragonyos escadron fog ez alkalomra odaküldetni. Ez az utolsó biztatás tette meg.

Lett nagy rémülés Izraelben.

A parancsolat vétele után gyorsan futtatott a prefektus úr a nótárius után. Még a porcelán pipáját is összetörte, olyan méregbe jött, s a bársonysipkáját úgy odaverte az asztalhoz, hogy leszakadt róla az ellenzője.

– Odavagyunk falustul! – jajveszékelt a prefektus, mikor a nótárius urammal együtt maradt. – Most lesz még csak, ami lesz! Jön a mixta deputatió. Nyakunkon a filiszteusok. Az az új districtualis commissarius olyan, mint egy fakutya; beszéltem vele, azt sem mondta, hogy „szervusz”. Mindenre csak azt mondta, hogy az instructiói szerint fog eljárni. Hiszen jó volna, csak én adnám neki az instructiókat. De még jobban félek a katonától. Csak ezt a Lievenkoppot ne küldték volna rám! – Hoztál köpönyeget?

– De hisz az régi jó ismerős.

– Az a baj, hogy jó ismerős! Dagadjon meg! Nagyon is ismeri a házam táját. Belém lát!

– Aztán egyszer-másszor, úgy tudom, kölcsönöket is fogadott el a prefektus úrtól.

– Az a baj, hogy visszafizette. Alig van két hete, hogy megküldött mindent az utolsó aranyig. Sohase hittem volna, hogy kaszna tiszt olyan jól emlékezzék arra, hogy kinek mivel tartozik. De bár ne emlékezett volna rá! Héj, drága aranyok lesznek azok nekem. – Sohasem történt az még velem, hogy valami deputatus *énnekem* küldött volna aranyokat! – Romlik a világ! – Hoztál-e köpenyeget?

– Eh, mit? Láttam én már karón varjút!

– Láttál bizony, ebanyád, de nem ettél belőle. Tudod-e, hogy mit izent a commissarius? Azt, hogy annak a gézengúz Rábynak a feladásai folytán a legszigorúbb házmotozást fogja végrehajtatni nemcsak a tanácsháznál, hanem a nótárius házánál, meg nálam is. Felhányatja az egész kastélyt. – Hoztál-e köpenyeget?

– Dejsz énnálam kutathatnak. A nagy ládát meg nem találják.

– Nálatok nem, mert ti jól eldugtátok a magatokét, de annál könnyebben kézre kerítik énnálam az én ládámat.

– De hát ki tudhat arról valamit?

– Hü! Bolond! Ki tudhat róla? Hát nem elég, ha a Fruzsinka tudja?

– Azt hiszi prefektus úr, hogy az elmondta a Rábynak?

– A Rábynak nem, hanem a Lievenkoppnak. Mintha előttem látnám, s a füleimmel hallanám, hogy mit beszéltek egymással, mikor odalenn spaciroztak a labirintusban. Csak hogy elvetesse magát a kapitánnyal, bizonyosan elmondta neki, hogy „Van ám az én bátyámnak egy ládája, tele obligatiókkal, az egész vármegye, a dicasteriumok, meg az udvari kancellária mind benne van abban. A nagy uraknál kinn levő pénzei felmennek százhúszezer forintra.” Ilyeneket szoktak a kisasszonyok beszélgetni a gavallérokkal, mikor egyedül maradnak. Aztán bizonyosan, mikor egyszer-másszor az ember nem küldhetett neki mindjárt pénzt, amikor meg volt szorulva, hát azt is elmondta neki a Fruzsinka, hogy most a bátyám nem küldhet, mert ez meg az a tekintetes úr nem adta még meg az interest. A Lievenkopp bizonyosan tud már mindent. Ha pedig megkapják nálam azt a sok contractust, miegymást: egybe kérdőre vesznek, honnan szereztem tíz esztendő

alatt azt a sok pénzt, mikor idejöttemkor még a magam birtokára is auctiót szedegettem fel? S mit mondjak? Kincset találtam? Ha pedig én belekeveredem a csávába, kendtek mind utánam potyognak bele. Mert azt minden ember tudja, hogy fél alma nem terem a fán. Hát ha az egyik felét megtalálták valakinek a zsebében, a másik felét is megkeresik a másiknak a zsebében.

– Hiszen ezen nagyon könnyen segíthetünk. El kell dugni ezt a ládát úgy, hogy ne találják meg.

– Azt bolond nélkül is tudom. De kire bízzam, hogy dugja el? Hiszen minden ember gazember már. Hajdú, kancellista, ispán, sáfár, ha rábízom a kincsemet, amint azt megtudja, hogy egyharmad rész a feladót illeti, rögtön elárulja. Ha magam viszem valahová, pincébe, padlásra vagy az üvegházba, meglátnak, és így megtudják, hogy odadugtam. Mind spion az egész világ! Csak mi ketten vagyunk még becsületes emberek, Kracskó öcsém.

– Semmi baj. Majd eldugom én azt a kis ládát, úgy, hogy ítéletnapig sem talál rá senki.

– Hát'sz azért kérdeztem, hogy hoztál-e köpönyeget.

– Hoztam; de letettem odakinn a pitvarban.

– Nohát, akkor most eredj haza, aztán megint gyere vissza, de köpönyegestül gyere be. A köpönyeg alatt hozz valami üres ládát, hogy lássák a népek, hogy hozasz valamit, aztán hogy mikor elmégy s látják, hogy elviszesz valamit, ne gondoljanak valamit.

Kracskó Mátyás úgy tett, ahogy Zabváry úr utasítá, elment, s visszajött köpönyegestül, valami üres céhládával.

Zabváry úr már akkor készen tartá a maga ládáját, amit erősen lepecsételt mind a nyitjánál, mind a nyolc sarkán.

– Nohát, itt van. Tedd el, de jól. De olyan jól mégse tedd el, ahogy mondtad, hogy ítéletnapig ne találjon rá senki; hanem, hogy nekem ezt megint előadd, amint a mixta deputátió elmegy a nyakunkról. Aztán tudod, adj róla nekem egy sor írást, hogy ez s ez ládát tőlem átvetted, s azt nekem visszaadni tartozol, mihelyt én előkérem. Mert hát tudod, hogy rossz a világ. Nincs már benne több becsületes ember, csak mi ketten; de mi ketten is nagyon jól tesszük, ha kötve hiszünk a komának.

Kracskó Mátyás megírta a reverzálist, aztán köpenyege alá vevé a kicserélt ládát a veszedelmes obligatiókkal, elvitte azt magával, s el is dugta azt úgy, hogy semmi commissió rá ne találhasson.

Amint a határnap elérkezett, melyen a vegyes bizottságnak ki kellett menni Szentendrére, Lievenkopp azt izente Ráby Mátyásnak, hogy jó lesz neki egy órával későbben indulni el, mint a commissió tagjának, de semmi esetre se korábban. Természetes, hogy nem fogadta meg. Csak azért is korán hajnalban indult el, hogy ő legyen ott elébb.

Szerencséje, hogy más embernek is volt rá gondja, nemcsak saját magának. A szentendrei határban szemközt találkozott egy vadászó emberrel, akiben nagy csodálkozására Leányváry urat ismeré fel – a kirilájzumáról. Sohasem szokott az öregúr vadászni, vajon mit vétettek neki éppen mai nap az ártatlan nyulak, hogy

fegyveres kézzel támadjon ellenűk? Megállíttatá a kocsiját, amint meglátták egymást.

– Hát urambátyám mire vadászik?

– Terád vadászok, öcsém. – Szállj le csak abbul a hintóbul, aztán gyere velem egy kicsit diskurálni. Nem szükséges a kocsisodnak a szájunkba bámulgatni, amíg beszélgetünk.

Ráby megtette, hogy leszállt a kedvéért, s akkor aztán az árokparton együtt sétálgatának előre, míg a kocsi lassan döcögött utánuk.

– No, ugyan régen nem láttuk egymást, öcsém.

– Ezt a szemrehányást ugyan nekem kellett volna elébb intéznem urambátyámhoz. Egész nagy súlyos betegségem alatt ajtót se nyitott rám.

– De furcsa beszéd! Hát nem oda lett állítva az ajtód elé egy hajdú, aki valahányszor hozzád akartam menni, mindig elutasított, hogy nem szabad hozzá menni másnak, csak a doktornak.

– Hajdú? Miféle hajdú?

– Hát bizonyosan nem a Krisztus koporsója mellett elaludt római lictorok egyike, hanem Pest vármegye hajdúja.

– S ki állította azt oda?

– Ezt én is kérdeztem tőle, azt mondta: a vicispán.

– S hogy mert az én ajtóm elé hajdút állíttatni a vicispán? Hogy nem mondta ezt meg nekem a Böske?

– Hát úgy, hogy a Böskének több esze volt, mint a tordai malacnak. A leány kivette a hajdútól szépen, hogy miért strázsál ő ottan. Annak az volt utasításul adva, hogy vigyázzon itt egy emberre, aki őrült, s ha egyszer az szaladni akar, fogja meg és kösse meg. Márpedig az bizonyos, hogy ha teneked a Böske megmondja, hogy itt egy hajdú bertáfol az ajtód előtt, te, amilyen nervozus a beteg, rögtön kiugrasz az ágyadbul, s in puris femoralibus szaladsz ki az udvarra, a hajdúval birkózni. Az pedig erős ember, te gyönge reconvalescens; megkötöz, bevisz az ispitályba mint futóbolondot, ahonnan azután, akit mint félbolondot vittek be, csak mint egész bolond kerül vissza. Hát ezért nem szól veled a Böske.

– S hogy haragudtam érte a szegény leányra. – Meg az egész világra. – No-hát, jól van. – Kibékültünk.

– Velem csak könnyen. De majd azokkal odaát!

– Az ellenségeimmel?

– Nem – a jó barátaiddal. Az ellenségeiddel elbánnál már, tudom, hanem, hogy a jó barátaiddal hogy jössz ki? Azt nem tudom. – Értsd meg a dolgot. Azt a tíz hetet, amíg te betegen feküdtél, nem hagyták potyába menni bírák uramék. Jöhetsz te már a császári paranccsal, hogy új bíróválasztásnak kell végbemenni. A te néped megint azt a magisztrátust fogja megválasztani.

– Az lehetetlen!

– Semmi sem lehetetlen. A nagyszájú kolomposokat, akik a népnek eddig szavukat adták, jól lekenyerezték. A te négy rác barátod mind megkapta a maga illetőségét, s most már azokra ne számíts. Bíró uram, nótárius uram, Paprika Péter uram nem sajnálták három hét óta csapra ütni a boraikat; mindennap

eszem-iszom volt a városban. Nincs már olyan áldott jó ember a földön, mint a mostani tanácsbeliek. A szegény embereknek mind kenderföldet, kukoricaföldet ígérgettek a jövő esztendőre, s a szőlősgazdák közt kihirdették, hogy az idén nem szednek se dézsmát, se porciót, ha ők maradnak meg. Tégedet ellenben úgy eláztattak a nép előtt, hogy nagy szerencse lesz, ha a bőrödet szárazon elhozod közülök. Elhitették velük, hogy „te adórectificáló" vagy, aki azt ígérted a császárnak, hogy Szentendre az eddigi hatezer forint helyett jövőben harmincezer forintot fog fizetni. Hogy ezért kutatsz olyan nagyon a város jövedelmei után. Dühös rád az egész nép.

– De hisz ez képtelenség!

– Barátom! A nép mindent elhisz, csak sokszor és többen mondják előtte. Hát azt nem elhiszi, hogy a garabonciás diák hozza a jégesőt? – Most te vagy a garabonciás diák. Majd meglátod, hogy megváltozott azóta Szentendre, mióta itt jártál. Egy jó embered sincs benne.

– Hát az izbégiek?

– Úgy? A szegény izbégiek. – No, azokat, az igaz, hogy nem lehetett tőled eltéríteni. Úgy álltak melletted, mint a Sion hegye; s nem vették be a gebulát[31]. Hanem azokkal meg tudod, hogy mit találtak ki? Negyednapja, éppen takarodás idején kiadták nekik a parancsot, hogy el kell menniök a pomázi utat csinálni robotba. Az aratás, betakarítás ideje alatt a jobbágyot kizavarni a legnagyobb kegyetlenség, mert jöjjön egy eső, s az egész termése ott vész a kepében. Az izbégiek közül több gazda ellenszegült a parancsolatnak, s a kényszeríteni akaró drabantokat kisbíró urammal együtt egy kicsit meg is ütlegelte. Akkor aztán katonaságot hoztak ellenük; az erőhatalommal ellenállókat befogták, felkísérték Pestre; a többieket pedig felcitálták tanúknak, s ott tartják, amíg a bíróválasztásnak vége leszen. Ilyenformán a te izbégi híveid ezúttal neked segítségedre nem lesznek. A többi pedig mind ellened van bőszülve. Azért azt a jó tanácsot adom neked, hogy te most addig a városba be ne menj a képes feledet megmutogatni, amíg a katonaság meg nem érkezik, hanem csavarogd el az időt itt velem a mezőn, s segíts nekem nyulat lőni. Ámbár tudom, hogy hiába adom neked a jó tanácsot, mert te, mint Almanzor Kalifának a fia, csak azért is azt fogod tenni, amit megmondtak, hogy ne tégy.

Nagyon jól mondta az öreg. Más emberi teremtés a vett felvilágosítás után ott ragadt volna az útban; Ráby Mátyásnak a csizmái meg éppen erre dühödtek meg; olyan vihetnékjük volt a gazdájuk lábait.

– Dehogynem megyek. Inkább most már sietnem kell közéjük, hogy hamarább beszélhessek velük, mint az urak megérkeznek. Isten áldja meg, bátyám! Láttam én már karón varjút!

– De nem ettél belőle! (Ennek is azt felelték vissza.) Nohát, eredj! De csak aztán visszajöjj.

---

[31] Halbódító.

Ráby sietett a szekeréhez vissza, s jó borravalót ígért a forspontosának, ha jóval megelőzi azokat a távolban csillámló rézsisakokat.

Nem is volt hiányosság a hajtásban. Ráby Mátyás elég idején megérkezett a házához. Nem volt szükség kaput nyitnia. Ki volt az döntve kapubálványostul együtt. A házárul még a vas ablaktáblákat is lelopták a távolléte alatt, a konyhaajtója is tárva-nyitva volt, s a konyhája polcán fecskefészkek voltak rakva. Ezúttal csak a fecskék meg a verebek occupálták el a tanyáját.

Nem sokat időzött a szomorú helyen. Sietett a piacra. Oda volt ma reggelre parancsolva a népség tanácsválasztásra.

De már útközben mindenütt gyanús szimptómákkal találkozott. Tóth Pál, a szűcs, Sánta Gábor, a csizmadia, Zöld Mihály, a takács, akik ezúttal a hajdan saját házaik kapujában ácsorogtak, amint őt meglátták, behúzódtak a házba. Egypár szemközt jövő ismerős átment előle a túlsó oldalára az utcának, s úgy tett, mintha sohasem látta volna. A piacon, a tanácsház előtt, már nagy néptömeg volt, s a tanácsház kapuja fölé ki volt tűzve a kardot tartó kéz. (Az uradalom *pallosjoggal* bírt.)

Mindjárt a legelső csoportban megismerte Ráby a maga embereit. Ezek azok az ő hívei, akik annyit jártak hozzá, szívére kötni a szegény kizsarolt nép ezer panaszait. Itt van, ni, ez a kék ködmen, amire a zöld foltok vannak varrva fehér cérnával, akkora öltésekkel, mint mikor a pipiske fut végig a havon: ez volt a nép szája, igazi Demoszthenész. Máskor, mikor meglátták, messziről levették a kalapjaikat, s alig győzte kezeit őrizni tőlük, hogy össze ne csókolják. Most azonban senkinek sem jut eszébe kalapot emelni előtte. De még csak utat sem nyitnak előtte, s mikor megszólítja őket nyájasan: „Édes felebarátim!”, elkezdenek mozogni, s egymásnak a szűrét rángatják. Ő annak a vezérkolomposnak a kezét nyújtja, az meg az öklét mutatja neki vissza helyette; ő magyarul szól hozzá, s az rácul felel neki vissza. Senki sem ért többé magyarul; ezek csak rácul tudnak már, a magyart meg nem értik. Beszélhet nekik. Szóhoz sem hagyják jutni, belekiabálnak a szavába, s lármás szavaikat fenyegető mozdulatokkal kísérik. Rettenetes érzés! Mikor az ember ugyanazt az ágrulszakadt folthátánfoltot látja maga ellen támadni, akiért küzdött, szenvedett, akit nyomorúságából ki akart ragadni; s látja azt dühödten hadonászni az orra alatt, és hallja annak a szidalmait, aki a ruhája szélét csókolta tegnapelőtt; s aztán mikor annak semmit sem vétett, csak a javára törekedett; mikor valósággal szerette azt a népet!

Igaza volt a nagybátyjának: a nép egészen meg volt fordítva, elhitették vele, hogy Ráby Mátyás eladta a városukat a császárnak. S hogy semmi se hiányozzék az „Ecce homo” jelenetből, még azt is meg kellett látnia, hogy üvölt „hozsánnát” a nép Barrabásnak. Kracskó nótárius a túlsó oldalon érkezvén, csakhogy a rongyos mentéiket nem terítik elejbe a jó emberek. Ez az ő jóltevőjük; a nép megszabadítója a fenyegető veszedelembül.

Ráby Mátyás még aligha keményebb tapasztalatokat is nem szerzett volna, ha oda nem érkezik Avakumovics uram, aki aztán karja alá öltve kezét, félrevonta őt a néptömeg közül, s felvilágosítá, hogy itt most nem jó lesz beszélni; jobb lesz hazamenni a házához, s ott bevárni, míg a commissió összeül, s hívatni fogják a

tanácsházhoz. Ott aztán majd megteheti, ami kezébe adatott. Hisz ők is ott lesznek mind a négyen, akik bizonyságot tesznek.

Ráby haza hagyta magát kísérni. Mást úgysem tehetett. Ott aztán az üres szobában volt ideje alá s fel sétálni, és gondolkodni a világ állapotján.

Egyszer a nagy járás-kelésben megpillant valamit a földön. Egy fületlen gombot. Egy kis rézgomb volt odaszorulva két padlódeszka hasadéka közé. Fölvette. Emlékezett rá. Fruzsinka ruhájáról szakadt le egyszer ez a gomb. Azt is tudja, minő alkalommal. Mikor itt sírt előtte az asszony; s aztán a nyakába borult, úgy marasztalta, hogy ne menjen ezért a háládatlan népért magát, feleségét, családi boldogságát feláldozni! Milyen édes volt ez asszony ölelése! Akkor, ha kérésére hajol, talán jó asszony lett volna; megmaradt volna hűségesnek; boldogság termett volna a nyomában; az övé lett volna testével, lelkével, minden szépségével, minden jóságával. – Most pedig maradt belőle az a letört fülű gomb. És az édes nép azt kiáltja rá: „Feszítsd meg! – Nekünk Barrabás kell!”

S mégsem kiált fel: „Múljék el tőlem ez a keserű pohár!”

Kihajítja a fületlen gombot az ablakon: ez se legyen hát.

Jön a katonaság. Végigvonul az ablaka alatt. Azután jön a commissió. Ő félrehúzza magát, hogy ne lássa, mikor Lievenkopp meg Petray benéznek az ablakán – s talán mosolyognak is.

Azután elcsendesül az utca, s kezdődik valami határozatlan lárma; a piacon összegyűlt nép zaja, ami a távolrul hallgatóra olyan izgatólag hat. A percek örökkévalóságnak tetszenek.

Egyszer aztán lódobaj közelít; hat dragonyos kíséretében jön a kisbíró Rábyt meghívni a tanácsházhoz.

– Megválasztották ám bíró uramat, nótárius uramat, esküdt uraimékat mind újra! – Ezzel a szóval köszönt be hozzá a kisbíró.

Ráby haragba jön amiatt, hogy minek, küldtek érte katonakíséretet. Ő fegyveres kísérettel nem megy végig az utcán. A kisbírónak vissza kell szaladni a hadnagyhoz, hogy parancsolja vissza a pikétet.

– Odatalálok én magam is, s nem félek senkitől!

S ezzel rendbe szedve az okiratait, elindult egyedül a városháza felé.

Nyugodt magatartása imponált a népnek. A tömeg ezúttal szótlanul utat nyitott előtte. Különben a piac közepén felállított dragonyosok karélya is respectust tartott ezúttal.

Ráby Mátyás belépett a tanácsterembe. Irtóztató hőség volt odabenn. A sűrű opalizáló gőzbül úgy tűntek elő az egyes alakok; mint a tengeri csodák a víz fenékéről. A terem tömve, dugva, s minden arc rákká főve az emberi hőségtől, s azonfölül fölhevítve mindenféle emberi rossz indulatoktól. S ezek az indulatok mind Ráby számára vannak felforralva. Láthatja az arckifejezésekből jól. Közönyös arcot csak kettőt talál, az elnöklő districtualis commissáriusét és Lievenkoppét. De ott vannak aztán Laskóy táblabíró, Petray szolgábíró és Zábváry prefektus, akikről tudja, hogy egy kanál vízben elvesztenék. Mikor Ráby ebbe a Zsidrák–Mizsák–Abednégó kemencéjébe beesik, az ájulás környékezi.

De a lelki erő feltartja a roskatag testet.

Legelső dolga ünnepélyesen protestálni a megejtett bíró- és tanácsválasztás ellen, miután a választók egy része, az izbégi nép erőszakosan vissza lett tartva. A választás megsemmisítését indítványozza.

Erre aztán támad rögtön olyan pokolbeli zsivaj benn a teremben, mely folytatását találja kinn a piacon. S ami tán meghiúsított volna minden további tanácskozást, ha elvégre a künn felállított katonaság trombitaszava végét nem szakította volna; a trombitaszótól aztán idebenn is mindenki szépen elhallgatott, úgyhogy az elnök kimondhatá, hogy Ráby Mátyás compossessor úr protestátiója protocollumba vétetendő, s már most felhívja a vádlót, hogy adja elő a vádpontjait.

Ráby az asztal végén, hol számára hely volt fennhagyva, lerakta az irományait, s aztán előadá az egész terjedelmes vádat, hivatkozva okiratokra és tanúvallomásokra. Mindez nem történt meg anélkül, hogy az érdekeltek goromba közbeszólásokkal félbe ne szakították volna.

A vádlevél felolvasása után következett a terhelő tanúk kihallgatása. Ráby Mátyás, nagy bámulatára, most tudta meg, amit már minden gyerek tud, hogy a vackor, ha megcsípi a dér, hát megpuhul.

Az ő négy tanúját mind megcsípte a dér. – Avakumovics uram nem tudott már semmiről, amit őneki *hajdanában* beszélt. Az embernek boros fejjel eljár a szája. Nem kell azt mind így venni. Egy kis harag is volt a dologban. A nagy kincsesládára sem akart már emlékezni. Ő azt csak mástul hallotta, de maga nem látta, az a más meg már meghalt. Semmit sem tudott ez többé.

A másik három meg természetesen még annál is kevesebbet akart volna tudni, ha lehetett volna.

Nem maradt más bizonyíték, csak a fertelmes számadások, meg az összegyűjtött porcióskönyvek. Ezek ellen védje magát a tanács. Nótárius uram vette fel a szót, hogy az egész megtámadott magisztrátus nevében előadja a védelmet.

De nem volt abban szó a tanács védelmezéséről, a vádpontok megcáfolásáról; hanem az egész replika egy válogatott szidalmi litánia volt Ráby Mátyás ellen. Elmondta róla, hogy istenkáromló manichaeus; ördögidéző és varázsló; – hétfeleséges mohamedánus török basa, a népnek gonosz felbujtogatója, aki a nemesség és földesuraság legyilkolására lázít; – alattomos útonálló rabló, aki az utasokat kifosztogatja álruhában; – hamis pénzverő, akinek idetelepülése óta a város el van árasztva hamis greslikkel; – erőszakos verekedő és országháborító; az istentagadó ádámvallás-követőknek a fő-fő prófétája; – hazaáruló pribék, aki a törököknek a végvárakat el akarja adni; – titkos zsidó, aki semmi templomba nem jár, hanem a zsidókkal egy kézre játszik, mikor azok keresztyén gyerekek vérével keresztelnek; – de mindenekfelett a népnek piócája, vérszipolya, aki a szegény nyomorult földmívesnek az utolsó babkáját is kicsalja a tarsolyából, s a nép véres verítékén *hízik.* (Szegény Ráby éppen akkor volt olyan sovány, hogy majd keresztül lehetett rajta látni.)

S ez így folyt végeszakadatlanul. A sok ocsmány rágalom úgy nőtt magasra, mint a trágyadomb – és Ráby mindezt hallgatta mosolyogva.

Nem volt az erőltetett mosoly; valóságos szív szerinti jókedv kifejezése volt az arcán. Tökéletes gyönyörűsége volt benne, hogy őróla annyi képtelen badarságot össze tudnak hordani. Mulatta magát nagyon.

Márpedig egy míveletlen, durva lelkületű emberre nézve nincs nagyobb méreg, mint ha azt látja, hogy a durván szidalmazott az ő dühöngései felett csak mosolyog. Mentül veszettebbül dühöng, annál derültebben mosolyog.

A szidalmazó embernek az arca egészen kikelt az alakjából, a képe olyan sápadt lett, mint az irhabőr, s a veríték csorgott le róla, szederjes ajkai egymásnak adták a tajtékot; szemei kidülledtek üregeikből, a nyakán és a halántékán vastagra megdagadtak az erek – s az átellenében álló szidalmazott alak csak mosolygott reá.

Végre nekifohászkodott a nótárius a végső megesemmisítő csapásnak.

– De hogy megismerjék, hogy micsoda emberrel van dolguk, tekintetes és nagyságos uraim, hát tudják meg, hogy ez egy felségsértő perduellis, aki nem szégyenlett azzal dicsekedni maga a prefektus úr előtt, hogy ő olyan pajtásságban él odafenn a császárral, hogy *együtt szoktak egymással kuglizni, sőt akárhányszor megteszi, hogy felveszi császár őfelségének drága brilliántos aranyos ruháit, s azokban sétál végig a promenádon…*

De már ennél a mondásnál nem állhatta meg Rába Mátyás, hogy hangosan fel ne kacagjon.

– Ha-ha-ha!

S ettől a három szótagtul, mintha szíven lőtték volna, egyszerre megnémult a dühöngő ember; a szája nyitva maradt, a feje hátracsuklott, a két kezével előrekapott, a szemei a fehéreikkel felfelé fordultak, hanyatt esett a karszékébe, a két keze még néhány percig úgy tett, mintha tollat fosztana – s azzal meg volt halva.

Az a „ha-ha-ha” megölte. Olyan jól megölte, mintha a szélpuskát a szívének irányozták volna.

(Aztán igaz történet ám ez, nem költemény; ott olvasható Rába önéletírásának a 190-ik lapján.)

A nótáriust hirtelen felkapták, s kivitték a szabadba; azt hitték, csak elájult, s hozzáfogtak az életrehozásához.

De nem engedte magát.

Mikor aztán kezdték észrevenni, hogy de nem akar ez többet élni ezen a világon, akkor lett aztán igazi kétségbeesés.

Legjobban megrémült Zabváry úr. Megfogta a halottnak a fejét a két fülénél fogva, úgy unszolta:

– De Kracski! Meg ne halj, amíg meg nem mondod, hogy hova tetted el a kis ládámat. Hallod-e! Ébredj fel. Ne légy bolond! De Isten uccse, nem mégy a másvilágra addig, amíg elő nem adod a kis ládámat!

– De hát a mi nagy ládánkat? – jajveszékelt a bíró. – Itt van, ni. Mindig mondtam, hogy ha csak egy ember tudja, s ha azt elviszi az ördög, mit csinálunk? Szaladjatok a bábáért meg a tilógusért! Muszáj neki még egyszer annyit élni, hogy megmondja, merre a nagy láda.

De biz azt se bába, se tilógus nem bírta annyira vinni, hogy azt a barátságot megtegye nekik. Csak halva maradt az, s ahogy megígérte a prefektusnak, úgy eldugta a rábízott ládát, hogy rá ne találjon senki a legközelebbi ítéletnapig.

Ezzel aztán igazán kiesett a világ feneke.

A kétségbeesett uraságok dühösen rohantak vissza a folyosórul a tanácsterembe: „Gyilkos! Gonosztevő gyilkos!” – ordítá a bíró és Zabváry úr, Rábynak rohanva.

– Koldussá vagyok téve! Ki vagyok rabolva. Fel kell, akasztáni azt a gyilkost, aki megölte a nótáriust!

– No, csak lassan a testtel – mondá Lievenkopp őrnagy, Ráby élé állva. – Még más is van a házban, nemcsak az urak.

– Ez a gyilkos! Emberölő gyilkos! – ordítá az egész tanács egyhangúlag, Ráby felé forgatva az ökleit. – Fel kell húzni a kútgémre!

Ekkor felállt az elnök a székéről, s inte, hogy hallgassanak rá.

– Az igaz – mondá –, hogy a jegyző, ha meghalt; valóban annak a következtében halt meg, hogy Ráby Mátyás úr a beszédébe belenevettett. De a vád, amit ellene felhoztak, csakugyan olyan volt, hogy azon nevetni kellett. S törvényeink a nevetést nem számítják az emberölés eszközei közé. Azért azt tanácslom kegyelmeteknek, hogy Ráby Mátyás úr ellen a kezeiket felemelni tartózkodjanak; akik ellenkezően cselekednének, azokat majd a major úr fogja megtanítani a törvényes rend tiszteletére.

A sisak és páncél előtt nagy respectusa van a – felzúdult tengernek: – Most takarodjanak kegyelmetek haza.

A sokaság nagy morogva nyomakodott ki az ajtón.

– Ez a váratlan katasztrófa egészen megzavarta a procedúránkát – mondá az elnök, midőn a comissió magára maradt. – Ilyen irritált állapotban nem lehet annak folytatására gondolni. Legjobb lesz az inquisitiót prorogálni, míg a zűrzavar elcsendesül. Kegyelmednek pedig, Ráby kamarás úr, azt a barátságos tanácsot adom, hogy ebben a városban már most egy pipagyújtásra se maradjon tovább; hanem igyekezzék innen kijutni Lievenkopp major úr dragonyosai fedezete alatt.

Hiszen úgysem maradt volna ott Ráby tovább.

Mikor a szekerével visszafelé döcögött a budai úton, megint találkozott postamester nagybátyjával.

Az öreg nagyon örült, mikor épkézláb láthatta az öccsét.

– No, hát szerencsésen jártál? Hál Istennek! Nekem is szerencsém volt. Lőttem egy nyulat.

– … Én meg egy farkast…

Huszonhatodik fejezet

(Mellben kezdevdic az „Rab Raaby”.)

Rábynak a meghiúsult kísérlet után a végső eszközhöz kellett nyúlni. – Ez volt a rác pópának az egyenes vallomásra bírása. Egyedül az tudta még a másik bejárást ahhoz az üreghez, melyben a nagy községi láda állt; s csak ennek a ládának a kézre kerítésével lehetett az egész cselszövényt kideríteni. A halomra gyűjtött kincstömeg s a még nagyobb összegre rúgó kötelezvények képezték a legcsalhatlanabb bizonyítékokat.

Evégett Ráby felhívta Budára a rác pópát magához.

Ezúttal nem kereste a leglátogatottabb vendéglőt, hanem beérte a „Három kapás”-sal, ahová a társzekeresek szoktak beszállni. Ott fogadott magának egy szobát, ahonnan csak estefelé járogatott ki.

Mégis nyomába akadtak az ellenségei, s anélkül, hogy észrevette volna, három kémük szüntelen sarkában volt, akárhová vette útját.

Délelőtt megírta a levelet a császárhoz, amiben tudatta, hogy a rác pópa kész felmenni Bécsbe, s mindent fölfedezni, mihelyt őfelségétől erre egyenesen hozzáintézett parancsot kap. Ezt a levelet felolvasta a pópa előtt is, aki azt egészen helyeselte. A levelet nem bízta másra, maga vitte fel a postára. A pópát aztán ott marasztotta ebédre a „Három kapás”-nál, s annak a kedvenc ételeit, paprikás halat és „csáját” rendelt meg délre. Ez utóbbi rác ízléshez való tésztaétek volt; még a jelen század negyvenes éveiben is nagy kelete volt a városban; Pestről is átjártak érte a „Három kapás”-hoz. Én már nem ettem belőle, mert akkor már elmúlt. – Rábynak is jobb lett volna, ha nem evett volna belőle.

Mert amint legjobban iszogatják a rácürmöst, egyszer csak benyit hozzájuk az ajtón Petray szolgabíró.

Ráby Mátyás akkor ivott először életében bort. Nem olyan bort, amilyennel a Fruzsinka traktálta meg, hanem igazi bort. S azt mondják, hogy a bor egészen más embert csinál megivójából.

Én nem tudom, mert én sokszor próbáltam; de belőlem se okosabb, se vitézebb embert nem csinált, mint amilyen egyébként volnék. Rábyból feledékeny embert csinált.

Azzal fogadta Petrayt, hogy „Szervusz, pajtás! Hozott Isten! Gyere, ülj ide közénk harmadiknak!”

Vagy ezzel talán csak azt a fitymáló megvetését akarta kifejezni, hogy ő még csak arra sem tartja többé érdemesnek az egész Fruzsinkát, hogy az elszöktetőjére haragudjék.

A Petray Péter nagyon megszontyolodott képet csinált erre.

– Jaj, dehogy ülök le, kedves barátom, jaj, dehogy iszom! Bizony Isten, nem iszom ma. Ezer bocsánatot kell tőled kérnem.

– Tőlem? – szólt Ráby, dölyfös jókedvvel. – Sohse kérj éntőlem bocsánatot, pajtás. Nem haragszom én már Fruzsinkáért, annyiba sem veszem, mintha téve-

désből az én paraplémat vitted volna el a magadé helyett. (Pedig dehogynem vette.) Bírjad békével.

– Jaj, hiszen ha a Fruzsinka tensasszonyról volna csak szó, pajtás – tódítá meg a csúnya beszédet Petray –, a számat se koptatnám azzal, hogy nálad deprecáljak miatta. Nekem volt az baj, nem neked. Aztán nincs már az nálam; továbbállt; tudja tatár, hová? Most már kollégák vagyunk mind a ketten. – Nem azért jöttem el hozzád bocsánatot kérni; hanem hát nagyobb baj van most annál. – Ugyebár, te most levelet írtál a császárnak?

– No, és ha írtam volna?

– Tudod, hogy a helytartótanács megtiltotta a császárhoz panaszokat küldözni a dicasteriumok ellen?

– Hát ki tudja azt, hogy mi van az én levelemben?

– Hát mi, akik leveledet lefoglaltuk a postán.

– Micsoda? Az én levelemet el mertétek vinni a postáról?

– Még többet is mertünk vele tenni. Fel is bontottuk, és aztán felolvastuk a particularis gyűlésben azonnal.

– De hisz ez hallatlan vakmerőség! – kiálta Ráby, haragosan felmgorva.

– No, látod, hogy haragba jöttél! Mindjárt tudtam, hogy megharagszol érte, ha megtudod. Azért is kértem előre bocsánatot. Az ám. A particularis gyűlés aztán elhatározta, hogy azért a perduellis cselekvéseért rögtön in flagranti elfogattassék, és börtönbe vettessék Ráby Mátyás.

Mindezt pedig olyan kedélyes hangon mondta el Petray szolgabíró, hogy az asztalnál ülő rác pópa szentül azt hitte, hogy most csak mókázik. Azért poharat töltött neki tele rácürmössel, narancsszeletet dobva a bor közé, s odakínálta azt neki.

– Ej, no, spectabilis, ne bolondozzék tovább! – Úgysem hiszi az ilyen komédiát senki. – Jöjjön inkább, igyék egy pohár bort velünk, aztán gyújtsunk rá a „Mnoga ja létá”-ra.

A rác pópa derék, szálas termetű, hosszú hajú, gömbölyű piros orcájú férfi volt, a java életkorában, s úgy ragyogott a képe az igazi jókedvtől, mikor a szolgabírót kínálta, hogy ne bolondozzék, jöjjön, igyék egyet velük.

Petray azonban nem fogadta el a poharat, hanem egész feszesen pozitúrába tette magát, a bal kezét a kardja markolatára, s szigorú hangon monda:

– Semmi tréfa. Én a particularis congregatio által vagyok exmittálva, hogy nemes Ráby Mátyás urat mint „nobilis elapsus”-t ibi ubi deteneáljam.

Ezzel az ajtóhoz lépett, azt felnyitotta, kitárta. – A folyosón künn állt hat megyei hajdú puskával, karddal és a megyei porkoláb.

Erre a látványra annak a szép, daliás termetű rác pópának az egész arca egyszerre átváltozott, pirosból szederjes színű lett; a haja zilláltan borzadt szét a rémülettől; nagyot hörgött, s azzal végigvágta magát a padlón.

Meg volt halva; megütötte a guta ijedtében.

Ez volt az utolsó emberi teremtés, akinek tudomása volt felőle, hogy merre van valamiféle bejárás a nagy pénztár föld alatti üregéhez. Ezzel aztán be volt csapva minden ajtó.

Ráby Mátyás már nem tudta meg, hogy mi történt a pópával, mert amint a szolgabíró az ajtót feltárta, a főporkoláb, Janosics Pál uram odarohant hozzá, s felszólítá, hogy adja meg magát, különben láncra verve viszik el magukkal.

Ráby hidegvérrel válaszolt:

– Én a fegyveres erőnek ellent nem állhatok, de bízom az isteni gondviselésben, hogy az igazságot győzelemre juttatja.

– Nohát, csak tessék elébbre kerülni.

A hajdúk kivont kardokkal rögtön közrefogták, s kikísérték az utcára. Ott állt három nyitott kocsi; az egyikbe felültették az első ülésbe, két hajdú szemközt ült vele a hátulsó ülésbe, kivont kardját a mellének szegezve, a többiek a szolgabíróval és porkolábbal a másik két kocsiba ültek, s aztán úgy hajtattak végig Buda és Pest utcáin egész a vármegyeházáig. A csőcselék hujjahó kiabálása kísérte őket végtől végig. Hiszen mikor valakit így „visznek", az már a közönségnél előre el van ítélve.

Amint a vármegyeház udvarán leszállították, Petray szolgabíró azt mondta a porkolábnak:

– Bánjon el a *rabbal* annak rendi szerint.

Janosics Pál aztán elbánt vele annak rendi szerint. Leoldozta oldaláról az ezüstös kardját, kiszedte a zsebeiből erszényét, aranyóráját, lehúzta az ujjáról a pecsétnyomó gyűrűjét, kikeresgélte a belső ruháit, megtalálta azokban a császárnak a menleveleit, amik megparancsolják, hogy Ráby Mátyást bántani ne merjék, azokat elolvasta, és nagyokat nevetett rajtuk. Azután egy könnyebbfajta láncot hozatott elő, s annak a békóit Rábynak a kezére, lábára lakatolva, egy vaspléhvel burkolt nehéz börtönajtót kinyitott előtte a Nro. 3-ban, s oda minden hosszas kínálgatás nélkül belökte.

Ettől a perctől fogva hívták a Ráby Mátyást úgy, hogy a „Rab Ráby"[32].

---

[32] Magam is érzem én azt, hogy ami ebben a fejezetben előfordul, a rác pópának rögtöni halála, az olvasóban ezt az önkénytelen kitörő protestatiót fogja előidézni, hogy ez mégis vakmerő fogás! Kétszer egymás után ismételni azt az egyszer is nagyon erős expedienst, hogy egy ember csak úgy egy látástól egyszerre meghaljon, s hogy ez mind a kettő éppen az a két ember legyen, aki egy közös titoknak, amit nagyon keresnek, egyedül van birtokában. Ezt, ha regényírói ötlet volna, nem tudnám igazoni; de mivel igaz történet (olvasható Ráby önéletleírásának 250. lapján), kénytelen vagyok azt a tisztelt olvasóval együtt, minden rendkívülisége mellett, úgy, ahogy készen találtam, elfogadni. Hisz ez az egész história úgy teli van szokatlan, rendkívüli fordulatokkal, hogy aki az eddigieket megszokta, már „ezt" és az ezután következőket is elfogadhatja.
J. M.

Huszonhetedik fejezet

(Mellbenn leiratic egi nagion waalogatott taarsasaag ees annac az ev visselth dolghai.)

Kilenc láb volt a hossza, hat láb a szélessége annak a föld alatti pinceboltnak, ahova Ráby Mátyás bekerült.

Aztán volt is már akkor benne igen díszes társaság. Tizennyolcan voltak. Mármost aki csak annyit tud is az arithmetikához, mint magam, könnyen kiszámíthatja, hogy ebből minden egyes vendégre jut 3 láb. Untig elég, ha színházi díszelőadásról van szó. Hanem már a lefekvésnél csak úgy oldható meg a geometriai talány, hogy a legszélső alvónak a háta a falon fekszik, azután pedig minden következőnek a feje az antecessorának az ölében nyugszik. Éppen, mint a római trincliniumoknál.

Egészen classice! De mármost Ráby Mátyás személyében még egy tizenkilencedik is járul az osztozókhoz. Hogy ennek miként jut még ottan hely, hogy kényelmesen megfészkelhesse magát? Azt már oldják meg azok, akik a sublimior mathesishez értenek.

Szerencsére az ajtó fölötti ablakon nem voltak üvegtáblák, csak drótfonadék, tehát megfulladni nem lehetett odabenn.

Ez különben a legelőkelőbb börtön volt a vármegyeházánál, ami gyanítható volt abból, hogy itt telepedett meg az öreg Csajkos is, a „rabok apja”, akit már Ráby olyan régen ismert, s annyiszor megszólított. Hébe-hóba jót is tett vele. A principális pipáiból a félig égett dohánymaradékot, a bagót összegyűjtötte a számára. (Mert a szegény rabnak pipázni nem szabad, csak bagót rágni.)

Az is mindjár ráismert ám. Odacsörömpölt eléje. (Neki nehéz lánc volt a lábán.) S megveregette a vállát; míg a többi sok akasztófa pofa mind odabámult a szeme közé.

– No, hát, édes selyem úrficskám, te is bekerültél a *társaságba?* Ezt már sohasem hittem volna, hogy ennyire vigyed! Én mindig olyan alamuszi kölyöknek ismertelek, aki még az almát se tudja hámozatlan megenni. S ehol van ni, milyen derék fickó lett belőled! Hát mi van a *saraglyában,* öcsécském! Loptál, raboltál vagy meg is öltél valakit? Mert nem ér ám az semmit, miközöttünk azt mondani, hogy „Ártatlan vagyok”. Hiszen mind ártatlanok vagyunk mi odafenn; s eb, aki rávall akár magára, akár másra, még a deresen is, vagy ha létrára húznak is fel. Hanem idelenn, a pajtások között nem szabad ám mórikálni! Hát csak rukkolj ki vele, hogy mi jó hozott ide.

Rábyt megnémítá az undor és iszonyat. Eltakarta a kezével a szemeit.

– No, csak nem fakadsz tán sírva, vagy mi? Csak nem csúfolod meg vele ezt a társaságot? Hiszen ha pityeregni akarsz, akkor csukasd magad az asszonyok tömlöcébe; úgyis ott van a két feleséged!

Az egész társaság röhögött.

– Ahá! – kiálta fel egy hang a legbelső szegletből. – Hát ez az a híres! Hát akkor tudom én, hogy mi a bűne. Megmondták nekem az asszonyok, azoknak meg a hajdúk mondták. Ez egy ispion!

Arra az egész társaság felzúdult: Ispion! Árulkodó! Dejsz ezt megfojtjuk az éjjel. Ráfekszünk valamennyien, s kiszorítjuk belőle a lelket.

– Csihaj te! – rivallt rájuk a rabok apja; visszatartva a Rábyra rohanó tömeget. – Majd nem ugattok mindjárt! Én is tudom azt jól. Olyan ispion ez, aki csak az urakra árulkodik, nem a szegény emberekre. Mikor az urak lopnak meg rabolnak, azt fütyüli be. Nem bánt ez minket.

– Az már más, akkor hát legyünk jó komák! – kiabálták a rabok, s Ráby Mátyásnak megvolt az az öröme, hogy az új bajtársak rendre összeölelgették. A szép selyemruhái megköszönték azt nagyon.

– Jó gyerekek ám ezek nagyon! – sietett a rabok apja megismertetni rabkollégáit Rábyval, sorba rámutogatva a fejeikre, s elmondva, hogy melyik a lókötő, melyik az útonálló, melyik a gyújtogató. Legtöbb volt köztük a gyilkos.

Ráby mind azt hitte, hogy csak egy rossz álom az, amit maga előtt lát.

Hiszen „álmodni! De hogyan aludni!” Erre mondta volna még csak Hamlet, hogy „Itt a bökkenő!”, ha Ráby Mátyás helyében lett volna.

Szerencséjére Ráby nem volt Hamlet; mert akkor nem állta volna ki filozofálás nélkül, ami pedig az ő helyzetében éppen nem segített volna rajta. Amint az öt érzéke meggyőzte felőle, hogy ez valósággal tömlöc, ahol ő van; hogy ezek az alakok, amik őt körülveszik, csakugyan rablók, hogy az a muzsika a kezén-lábán csakugyan lánccsörgés, hogy azok a tenyerek, amik az ő markát szorongatják, csakugyan ragadnak a szutyoktul; hogy az az illat, ami az ő torkát szorongatja, csakugyan penészbűz, s az a korty, amivel őt a jószívű öreg zsivány kábulatából magához téríti, csakugyan a pesti vármegyeház salétromos kútvize, hát akkor mindjárt az első gondolatja az volt, hogy elővegye a jobbik eszét, s azon kezdje, hogy miként szabaduljon ki innen.

Csajkos apó félreértette Ráby széttekintgetését.

– Azt nézegeted, ugye, fiacskám, hogy melyik szegletbe kvártélyozd be te magadat itten? Az ám a fura dolog! Mert itt már minden hely el van foglalva; aztán nekünk már régi jussunk van hozzá. Haneha a Pápis át nem adja a maga helyét éjszakára.

– Miért ne? Jó pénzért! – hangzott valahonnan a kuckóbul.

Az a Pápis egy kis törpe cigány volt.

Vén legény lehetett már, de még a haja mind fekete. A bőre olyan, mint a kordován, hanem a fogai olyan fehérek, mint az elefántcsont.

– Gyere hát ide, Pápis! – kiáltott rá a vén Csajkos; mire az előmászott a többieknek a lábai alatt, s a Ráby szeme közé mosolygott.

– Ne félj, Pápis! Megfizet ez az úr. Van ennek pénze, annyi, mint a tarka kutya. Hát hogy adod a helyedet?

A cigány nem gondolkodott sokáig.

– Mindennapra egy aranyért.

Rábyt már utolérte az akasztófahumor. Azt mondá rá:

– Még nem is sok.

Ezzel aztán mind lefőzte az egész társaságot.

– Hiszen te derék cimbora vagy, fiacskám! – kiálta Csajkos, a bagót a szája túlsó felébe tolva át a nyelvével. – Bárcsak soká itt maradnál közöttünk. Majd meglátod, milyen jó helyed lesz. Te fekszel legszélrül a faltúl, terajtad már nem fekszik senki; te pedig a fejedet az én térdemre teszed, az lesz a vánkos. Ne félj, a toll föl nem töri az oldaladat, mert ha szalmát kapnánk, hát azon aludnánk, de így a téglán még egészségesebb.

– De hát a Pápis hol aluszik aztán?

Rábynak a saját nyomorúsága mellett ez a kérdés jutott eszébe. Arra nagyot röhögtek valamennyien. Azután egyszerre elhallgattak, s egymásra néztek. Majd meg valamennyien a Csajkosra néztek.

A vén Csajkos csak mosolygott nagy ravaszul.

– Hát oda fel, ni! A lózsiban.

Ráby felnézett, s akkor vette észre, hogy a tömör bolthajtásrul két lánc csüng alá, azoknak a karikáin két rúd van keresztüldugva, azon a két rúdon függ azután az a nagy vizes cseber, amiben a rabok esténkint a vármegyeházban lakó tisztviselő urak konyháira a vizet fel szokták hordani. Sehogy sem akarta elhinni, hogy ez hálószobául is lehessen használható a rabok számára.

Megmutatták aztán neki, hogy lehet az. Egy szálas legény felkapta a két lábánál fogva a Pápist, felhajította a cseberre: ez felnyitotta a cseber fedelét, s belebújt egészen.

Ráby még jobban elbámult.

– De hát hogy fog az ottan aludni abban a cseberben?

Most újra felhangzott az a kórusban röhögés, éppen olyan gyanús rögtöni félbeszakasztással.

– Jaj, be együgyű kópé vagy te még, fiacskám – szólt Csajkos, megcirógatva a Ráby orcáját a szurtos tenyerével. – Paplanos ágyban fog a Pápis hálni az éjjel!

– Hogyan?

– Tartsd ide a füledet, megsúgom. Kiszökik innen a te kedvedért.

– Az én kedvemért?

– Hát ugyancsak. Aztán reggelre megint visszaszökik.

– Visszaszökik?

– Vissza biz az.

– De hát hogy lehet az?

– Hát már az nem a kutyák gondja. Elég, hogy ő visszaszökik. Megteszi ő azt mindig, amikor valamelyik szegénylegénynek izenetet kell innen kiküldeni az odakinn maradt pajtásához vagy a szeretőjéhez, s aztán megint vissza kell hozni a választ, hogy mihez tartsa magát a szegénylegény, ha odafenn vallatják. Hát a te kedvedért ma is megteszi – aztán, ha levelet akarsz valakinek írni, az elviszi azt oda hűségesen. Aztán, ha pénzt bíznak is rá, ha száz arany lesz is, hogy hozza ide, hát el nem szökik ám vele, hanem visszajön ide, és átadja. Nincs a császárnak olyan hűséges kurírja, mint a Pápis!

Rábynak melegedni kezdett a feje. Ha ő mostani helyzetét tudathatná József császárral!

– De hát mivel írjak levelet? Minden papirost elvettek tőlem, s a legkisebb darab plajbászt is.

– Lesz itt mindjárt egész kancellária – monda Csajkos. – Csak te fordulj addig a fal felé. Nem szeretem, ha új ember meglátja a dolgot.

Úgysem láthatta volna meg Ráby. Mert az embertömeg eltakarta előle azt a helyet, ahonnan előkerült a tinta, toll, papiros. Biz az úgy volt, hogy a rabok már régóta dolgoztak a börtönfal keresztülásásán. Voltak nekik jó eszközeik hozzá, amiket beszerzett Pápis. Egy nagy követ már kivettek a falból, utána a másikat is. A kivájt vakolatot tollszáron keresztül kifújták a rostélyon át; a munka éjjel ment. Reggelre mindig visszatették a követ; a hézagokat betömték rágott kenyérrel, s arra megint port hintettek. A porkoláb nem vehetett észre semmit. A másik kő helyén, amit megint ráspollyal törtek apróra, volt aztán a mindenféle veszedelmes eszközeiknek a rejteke: ott tartották az írószereket is.

Asztalt is rögtönöztek Ráby számára. A Csajkos intésére egy széles hátú legény letehénkedett elébe négykézláb, s annak a hátán írta meg a levelet Ráby Mátyás József császárhoz, melyben őt egész balesetéről tudósítá.

– Kinek kell ezt a levelet átadni? – kérdé Csajkos.

– A Rotheisel Ábrahámnak a Zsidó utcában.

– Meglesz. Fogjad, Pápis!

A kis cigány kinyújtotta a kezét a cseber takarója alól, s átvette a levelet. Hogy jut ki ez a levél innen? Azt csak nem tudta Ráby elképzelni. A kis cigány erre kiszállt a cseberből.

Kezdett beesteledni.

A rabok csináltak valami helyet Rábynak a szegletben. Tettek alája egy rossz bundadarabot, hogy az úri teste kényelmesebben feküdjék.

A határai őrváltás után, amint a kapu bezáratott, hangzott a nagy kulcscsörömpölés: a porkoláb jött a tömlöcöt megvizsgálni, meg a raboknak kiosztani a kenyérporciójukat.

Valamennyinek megvizsgálta a láncait, nincsenek-e átfűrészelve? A Rábyhoz ért legutoljára. Annak is megrázogatta a lakatokat a kezén-lábán, mintha ki tudja, mióta itt volna már, hogy azokat megronthatta volna. Azután odanyújtá neki a fekete kenyérdarabot.

– No, itt a kenyér! Ezzel nem terheli meg az ember a gyomrát.

Aztán, hogy Ráby nem nyúlt érte, odadobta neki a földre.

De azalatt, amíg a porkoláb Ráby láncait vizsgálgatta, két rab leemelte a csebret a karikákról, s egy pillanat alatt benne volt abban, a födéllel letakarva a kis cigány.

A két rab vállára vette a két rudat, s aztán egy fegyveres őr kísérete mellett, haladt vele a kút felé nagy lánccsörömpöléssel. – Hogy fog ezen az úton Pápis megszökhetni, azon Ráby mindhiába törte a fejét.

Törhette ugyan az egész éjjel; mert az álom kerülte a szemeit. Egy pillanatig sem tudott elaludni ezen a rettenetes helyen.

Ráért rajta gondolkozni, hogy most hol van. Bejárhatta lelkével azt az egész házat, melynek minden termét, szobácskáját olyan jól ismerte, elkezdve a nagy gyűléstermeken, az archívumokon, a hivatalszobákon, a fiatalság pipatóriumain – egész addig a kis cukorillatú szobácskáig, ahol az a szelíd rokkapörgés zenéje hangzott. Csak egy részét nem ismerte ennek a háznak: azt a föld alattit – most már ez a tapasztalata is megvolt.

Vajon meddig fog tartani?

Lehetetlen, hogy ha levelét megkapja a császár, őt rögtön ki ne szabadítsa.

Számítgatta, hogy hány nap kell ahhoz.

Két nap oda, két nap vissza. Közben egy nap, hogy Rotheisel a levelét átadhassa az uralkodónak.

Öt egész nap!

Rettenetes idő! E rettenetes helyen!

Hátha még azt tudta volna, hogy a napokbul esztendők lesznek, s hogy ez a hely nem a legirtózatosabb ebben a házban.

Bizonyosan szétzúzta volna a fejét azon a falon.

Nagy nehezen csak megvirradt. A kulcscsörömpölés, a porkoláb nehézkes lépései hangzottak ismét a folyosón. Egy éj elmúlt.

A porkoláb, amikor Rábyhoz ért, azt kérdezte tőle gúnyosan:

– Nos, hát hogy szolgált az éjszakai nyugodalom?

Persze, hogy nem felelt rá neki.

Azután a porkoláb nyers, durva szóval parancsot osztott a raboknak, hogy melyik menjen udvart söpörni; kik hordjanak vizet.

Ketten ismét vállukra vették a csebert, s aztán egy ideig lehetett hallani a nagy lánccsörtetést udvaron, folyosón, lépcsőkön alá s fel. A bennmaradt rabok, hogy a számuk megkevesbedett, s most már jobban kinyújtózhattak, tovább folytatták az alvást nagy horkolva.

Hosszú idő múlt el, míg a rabok ismét visszatértek a cseberrel. Már akkor egészen világos volt. A porkoláb ismét megvizsgálhatta a bilincseket.

Rábynak féltében dobogott a szíve. Most meg fogja tudni a porkoláb, hogy egy rab hiányzik: a Pápis.

Dehogy hiányzott! Mikor a porkoláb a nevét kiáltá, akkor csak előcammogott a szegletből a kis cigány, s a fekete pofája kétfelé dülledt a vigyorgástul.

Ördöge van ennek az embernek!

Még jobban elbámult azután Rába, mikor a porkoláb újra rájuk zárta az ajtót, s akkor a kis cigány odakuporodott melléje, s aztán az egyik pofájából elővett egy sokrét összehajtogatott cédulát, a másik pofájából pedig egy csomagot, amiben ötven arany volt. – Attul volt olyan vigyorgós a képe.

Mind a kettőt odatette a Rába kezébe.

Rába nem tudta, hogy bámuljon-e, vagy megölelje ezt a kis embervakarcsot. Pedig olyan csúnya volt szegény! – Aztán, ki tudja, milyen bűnök lehettek a lelkén?

A cédulába csak annyi volt írva: „Még ma – a corridortornácra.”

Rába tudta, hogy mit jelent e szó.

Még egy jegy volt odatéve: „50 #”.
Ez azt teszi, hogy „ötven arany”.
Egy sem hiányzott belőle.
De hát hogy tudott mindezzel ez a kis cigány ide visszakerülni?
…Hanem már ezt tartsuk fenn a jövő fejezet számára.

Huszonnyolcadik fejezet

(Kibenn leiratic az rabok traficája, mi modonn evk az welaggal corespondealnac vala.)

Ebben babona van! Hogy egy rab éjjelre kiszökik, reggelre vissza szökik, s a kétszeres vizitációnál mind a két alkalommal jelen van, teljes parádéban, láncokkal a lábán. Hogy lehet az?

Hogy ne sokat törje rajta a fejét a tisztelt olvasó, elmondom, aszerint, ahogy azt a Pápis önkénytes vallomásai kideríték.

A kis termetű cigány azalatt, amíg a porkoláb az utána következő többieknek a láncait vizsgálta, belopózott a földre tett cseberbe. Maga Argus sem vette volna észre, hogy tizenkilenc ember közül egy szűk, sötét odúban egy kis törpe eltűnt.

Akkor a két odarendelt rab felvette a vállára a csebret, s kicsörömpölt vele a kúthoz. Az a kút kerékre járt, amíg az egyik vedret fel-, a másikat lehajtották, annak a lánccsörömpölése alatt a Pápis a vederben szépen lehúzta a lábairól a bilincseket. Nem volt olyan szűk békó, amiből a cigány ki ne tudta volna szabadítani a lábát. Akkor aztán a másik két rab a hegyibe öntötte a veder vizet, úgy intézve a dolgot, hogy a veder födele mindig a felügyelő hajdú felé legyen fordulva. A cigánynak csak a szája maradt ki a vízből. A levél jó helyen volt eltéve, bedugva a félpofájába.

A két rab aztán vállára vette a megtöltött csöbröt, s felvitte a vicispán szállására. Ott a hozott vizet a rabok a konyhában álló víztartóba kiönték. Ha valami leánycselédféle talált ott őgyelegni olyankor, a rabok olyan csintalan, mosdatlan beszédet kezdtek egymás között, hogy az menten kiszaladt onnan. Az a víztartó pedig éppen a kályhafűtő lyuk előtt állt. Amint tehát azt a vizet a cseberbül beletöltték az álló vendelybe (gratulálunk a másnapi leveshez a vicispán úr asztalán!), a kis cigány, mint az evet, besurrant a kályhalyukba, onnan azután felmászott a kürtőbe, s ott várt, amíg minden elcsendesedik.

Mikor aztán a harmadik „válts fel!” kiáltás tudatá vele, hogy elmúlt tíz óra, akkor kibújt szépen a kéménylyukon, s végigkúszott a megyeház tetején.

Volt pedig a megyeház udvarán egy régi nagy körtefa. Az alispán nem engedte azt kivágatni, mert igen szép „klastrom”-körték termettek rajta, ámbár sokszor mondták neki, hogy az ilyen nagy fa veszedelmes olyan helyen, ahol rabok vannak.

A Pápis nagy könnyűséggel átmászott erről a tetőről a fára, annak az ágai pedig kihajlottak a két öl magas kőfalra, ami a megyeház udvarát a Vármegye utca felől elkeríté.

No, hát ilyen megszökési históriát eleget olvastunk már akár regényben, akár criminális történetekben. Voltak rabok, akik a Bastille-ból is ki tudtak szökni, meg a Jedikulából; tízöles falakról is le tudtak surranni; mi ehhez képest a régi pesti vármegyeház rongyos két öl magas falán át kiszökni?

Igen: kiszökni; hanem aztán megint *visszaszökni!* Ez az, amiben a mindennapi történetektől a mi históriánk különbözik. A Pápisnak vissza is kellett még szökni a börtönébe.

Hát ez meg így ment végbe.

Annak a körtefának volt egy nagy odúja: abba volt egy kötél eldugva, azt a kötelet a cigány megerősítette a körtefa kihajló ágához. Aztán végighasalt a kőfalon, s rálesett, amíg a fal mentében járkáló fegyveres strázsa hátat fordít, s odább megy. Akkor leveté a kötelet, s szépen leereszkedék rajta.

A visszatérő strázsa azonban okvetlenül előbb-utóbb rájött volna arra a lelógó kötélre, s azt mondta volna magában, hogy „Nini, hát ez a kötél mit keres itt?”

Ezt a veszedelmet úgy hárította el a cigány, hogy a kötél végére hurkolt megint egy szál fonalat, annak a fonálnak a végére volt kötve egy rozsdás szeg. Amint a földre leért, a kötelet felhajította a falra, a szeget meg benyomta a két tégla közé a falba. Az már aztán ugyancsak a lehetetlenségek közé tartozik, hogy egy strázsa egy szál fonalat, ami a fal mentében lelóg, éjszaka, sötétben észrevegyen. Mire visszafordult, már a Pápis rég a Sarkantyú utcában volt, s onnan aztán nyargalt a Zsidó utcába, ott volt egy „jó ismerőse”, azzal elvezetteté magát a Rotheisel Ábrahámhoz. A jó ismerős, a Naderer elvárta tőle, hogy szolgálatát meg fogja jutalmazni. Meg is tette. Az Ábrahámnak átadta az izenetet, s átvéve tőle a Rábynak küldött cédulát az aranyakkal együtt, azonnal sietett nemes hivatásának egyéb funkcióit teljesíteni. A Zsidó utcában rátalált a zsidó bíró lakára, aki a nemes magisztrátus által egyenesen e lakossági osztály felügyelete végett volt ide internálva. „Ejnye, de szép lakat van ezen a vasajtón!” – mondá magában. Vajon mi lakhatik azon belül? Egy szál *fonállal* szépen kinyitotta a lakatot a vasajtón, onnan bejutott a folyosóra. Talált egy másik ajtót, az is be volt zárva. Azt kiemelte a sarkából; onnan bement a bíró hálószobájába, az ágy előtti asztalon megtalálta a bíró erszényét és óráját és gyémántos gyűrűjét; azokat elhozta magával, s aztán búcsúvétel nélkül eltávozott. Útközben felfedezte a lúdpecsenye-áruló zsidóaszszonynak a boltját; annak az ablakán kivágta a gyémántgyűrűvel az üveget, azonban még vasrács is volt belül. Az neki nem szokott akadály lenni; olyan volt a teste, mint a kaucsuk, keresztül tudta az azt préselni a legszűkebb réseken is. Ott összeszedte a sok lúdfertályt és mazsolaszőlős süteményt, azt abroszba kötve a hátára vette. Azután hűségesen bekocogtatott az útmutató Nadererhez, annak kézbesíté a bíró óráját, aranylánccal együtt. Akkor a pecsenyével és süteménnyel felkereste azt az ismerős házat, ahol egy gondos anya felügyelete alatt sok fiatal leányok laktak együtt. Ott kiteríté a magával hozott csemegéket, hozatott bort, megtraktálta valamennyit; a legszebb leánynak az ujjára húzta a gyémántos gyű-

rűt; mulatott, amíg az utolsó máriást is elköltötte a bíró erszényéből; tovább hiába marasztották; a Ráby pénzéhez nem volt szabad nyúlni; az becsületbeli kérdés volt. Aztán sietni is kellett, az idő éjfél utánra jár. Az utcán összetalálkozott az őrjárattal. Azok ketten voltak és alabárddal felfegyverkezve, meg akarták fogni; az egyiket úgy főbe ütötte egy nagy kővel, hogy összerogyott, akkor annak az alabárdjával a másiknak a tarkójára olyat húzott, hogy elég volt neki. Azzal aztán szaladt *„haza”,* jókedvében cigánykereket hányva, s ugyanazon az úton, amelyen kijött, megint vissza is ment; kötélen át a falra, körtefán át a háztetőre, kürtőn át az alispáni konyhába, s a cseberben, amivel másnap korán reggel megint vizet hoztak a rabok, szépen vissza a tömlöcbe; mire a porkoláb vizitálni jött, már akkor ő megint ott volt, a két lábán a nehéz bilinccsel.

Másnap aztán a sok meglopott, megvert ember futott hetvenhét felé kergetni a rablót, gyilkost. Mindenütt keresték azt, csak a vármegyeház tömlöcében nem.

Huszonkilencedik fejezet

(Kibevl meghtvdivc, hogi mi hatalmasabb az chaazaar zawaanaal?)

Amilyen gyorsan csak nyergesújfalusi szekér vágtathat végig a csinált országúton, olyan röptében ott volt a Rotheisel Ábrahám a Ráby levelével Bécsben. A császári vár corridorfolyosóján találkozott II. Józseffel.

Majd egyszer később, ha rákerül a sor, leírjuk, hogy mi volt ez a híres „corridorfolyosó”? De most nincs időnk rá, sietnünk kell lóhalálában a stafétával vissza Budára, akit az uralkodó két nagy pecsétes levéllel rögtön útnak indított, amint Ráby leveléből megértette, hogy az minő szoros helyre került.

Az egyik pecsétes levél a helytartótanács elnökének szólt.

– Bihászman? – monda őexcellenciája, amidőn a leveleket jobbra-balra megfordítva a kezében, megismerte rajta az uralkodó kézírását és magánpecsétjét. Éppen diktált valamit a titkárjának. Az a füle mögé dugta a tollat, amint a félbeszakító levél közbejött. – Sohase dugja az úr a tollát a füle mellé, hanem folytassa: Hol hagytuk el? „Nihilominus…”

S azzal a kapott levelet egy nagy födeles kosárba tette, ami már tele volt ilyennel, s diktált tovább, csendesen járkálva alá s fel a szobában. Ez sürgetős ügy lehetett.

De mégsem végezhette el azt az ügyet, mert ismét félbeszakíták. A districtualis commissarius úr őméltósága nyitott be hozzá minden bejelentés nélkül.

– Kapott ma excellenciád egy stafétát őfelségétől? – azon kezdé.

– Kaptam.

– Mit írt a fölség?

– Nem tudom.

– Hát hol a levél?

– Ahol a többi.

Azzal fölnyitá a kosár födelét, s megmutatta annak a tartalmát. Tele volt az már felbontatlan császári intimátumokkal.

A districtualis commissarius összecsapta a kezeit, s suttogva igyekezett kiabálni, ami nehéz dolog.

– De hiszen, kegyelmes uram, ezek a császár intimátumai, amiket nem lett volna szabad halomra gyűlni hagyni, amiket már expediálni kellett volna.

Őexcellenciája keresztülnézett rajta, egy olyan vágást adva neki a szemeivel, aminőt a vívók alsó-belső vágásnak neveznek.

– Csakugyan? Bihászman? Már régen expediálni kellett volna? Habet rectum. – Amice! (Ez a titkárnak szólt.) Vegyen, egy árkus tiszta papirost. Pakolja bele ezeket a bihászman – izéket. Úgy. Most írja rá kívül veres plajbásszal: „expediantur”.

No, hát már most expediálva van mind.

Azok között a császár legutolsó levele is.

A kerületi biztos a fogait szívta.

– De nincs ám ezzel vége még, kegyelmes uram. Mert őfelsége még egy másik intimátumot is küldött, az énhozzám szólt, s én azt elolvastam. Abban őfelsége nekem megparancsolja, hogy azonnal siessek el excellenciádhoz, és tudassam legmagasabb rosszallását afölött, hogy Ráby Mátyás, őfelsége menlevelei dacára, elfogatott, s Pest vármegye börtönébe bezáratott, mégpedig a legaljasabb zsiványok közé; tizenkilenced magával egy szűk pincebörtönbe, s sürgessem, hogy excellenciád azonnal intézkedjék, miszerint Ráby Mátyás azonnal szabadon bocsáttassék, s magát, mint nemesember, szabadlábrul védelmezhesse.

– Az a törvényeink szerint nem lehet. Tessék megolvasni Werbőczit.

– Tehát azon esetben, ha a törvények oly vád esetében, aminő Ráby Mátyást terheli, a letartóztatást rendelik el, őfelsége azt parancsolja, hogy az elfogott a megszégyenítő börtönbül kivétessék, s számára oly tartózkodási hely rendeltessék, mely őt rangjához és nemesi állásához képest megilleti.

– Ez meglesz – monda a nagyméltóságú. S azonnal csengetett.

Az irodaszolga bejött.

– Menjen kend azonnal Pestre a vármegye házához, és mondja meg a substitutus vicispán úrnak, hogy tiszteltetem – azazhogy nem tiszteltetem – hanem, hogy jöjjön fel azonnal hozzám.

Azzal a titkárhoz fordult:

– Hol hagytuk el? „Haudquaquam eiusmodi…”

A districtualis commissarius mehetett, ha akarta.

– Szabad lesz délután visszajönnöm, s megtudnom a resultatumot?

– Ha nem restelli méltóságod a fáradságot. – „Eiusmodi.”

S az interrumpált opus folyt csendesen tovább.

Alig telt bele egy óra, hogy Laskóy úr megérkezett hozzá. Ő volt folyvást a helyettes alispán; mert a másodalispánnak szürethez kellett készülni odahaza.

De majd megette a derék urat őexcellenciája, mikor a szeme elé került.

– Hát micsoda disznóság az, Pest vármegye házában, a tömlöcökre nézve! Hát ilyen rendet tartanak az urak a börtöneikben? Amely nap bedugják az áristomba a Ráby Mátyást, már harmadnap ott van a levele a császárnál Bécsben, amiben tudósítja, hogy hová, miféle dutyiba van csukva. Hát ez a rend az uraknál? Nem tudnak az urak ilyen veszedelmes fogolyra vigyázni? Nem tudja azt olyan helyre elzárni, ahol még a légy se férhet hozzá? Nem tudják a kezeit úgy a lábaihoz vasaltatni, hogy még ha volna is neki mivel, ne tudjon levelet írni? Szégyen, gyalázat!

Laskóy úr ötölt-hatolt, utoljára meg nagyon is felbuzdult, s ütögette a mellét, hogy hiszen, ha csak az a hiba, hát majd segít ő rajta!

Sietett vissza a megyeházához. Egy kis értekezés után a porkolábbal nagy hamar készen volt az intézkedés.

Volt egy fáskamra a pincében, abból hirtelen kihordták a fát. A pincén vasajtó volt, arasznyi ablakkal a közepén, az is elzárható. Ennél már jobb helyet csak nem lehetne kitalálni a Ráby Mátyásnak.

Az a jámbor már a negyedik napot tölté a tizennyolc elítélt rabló társaságában, s számlálta az órákat, a perceket, mennyi kell rá, hogy a császárnak a parancsa leérkezzék, ami őt e borzasztó nyomorúságból kiszabadítsa.

No, iszen, elérkezett a szabadulás órája!

Éppen a levesét ette – vízben főtt darát, fakanállal, ez a rabok kosztja –, amint értejöttek, s kiszólíták a rettenetes társaságból, de nem azért, hogy szabadon eresszék, hanem hogy a kezeit kurta vasba verjék, s azután még egy pinceodúval alább, belökjék egy hideg, nyirkos, penészes barlangba, ahova soha napfény nem jut, ahol emberhangot nem hall.

Van még annál rosszabb hely is, ahonnan kikívánkozott! Azok gonosz emberek voltak ott; de mégis emberarcok voltak! Minden szavuk szitok és átkozódás volt; de mégis emberhang volt.

Mikor becsapták rá az ajtót, ez a sötétség, ez a némaság a fejére szakadt, elájult.

Délután a districtualis commissarius úr felment őexcellenciájához, aki éppen biliárdozni készült. Szenvedélyes tekéző volt.

– Hát kérem alássan…?

– Minden el van intézve. A Rábyt áttették más tömlöcbe. Nézze, barátom, hogy becsinálom ezt a vöröset per mopsz…

– De nem valami még rosszabb lyukba talán?

– Nem. Oda a szögletlyukba.

És becsinálta remekül.

Másnap nagyon rossz napja volt őexcellenciájának. Kegyetlenül összekaptak a districtualis commissariussal, aki személyesen elment a vármegyeházához, meggyőződni róla, hogy csakugyan a nemesek börtönébe van-e zárva Ráby Mátyás? S miután azt ott nem találta, s a megyei tisztviselők semmiképpen nem akarták neki megmondani, hogy hol van hát, a helytartósági elnöktül követelt felvilágosítást. Ekkor aztán a hatáskör competentiája felett összevesztek; úgy váltak el.

– Jaj annak, aki ma referálni fog! – suttogá a titkár az elnöki irodában. – Az öreg ma egy tál pókot evett meg!

Úgy is volt. A referendáriusok mind veresre főtt ábrázattal jöttek ki a szobájából.

No, most jöjjön valaki instantiával hozzá!

Pedig mégis jött.

Délután, mikor a hivatalos ügyeknek vége volt, (az öregúr mindenkit úgy kergetett ki az ajtón), a titkár annyira nekiemberelte magát, hogy be mert hozzá nyitni.

– No, mi baj? – förmedt rá a kegyelmes úr, az asztala mellett ülve, s egy tollat rágva, amellyel valami remonstratiót írt a császárhoz. Jó szerencse, hogy olyan fertelmes írása volt, hogy másnap már maga sem tudta elolvasni.

– Egy instans persona.

– Kergesse a pokolba!

– Kérem, excellenciás uram. Egy fiatal kisasszony.

– No, most kellenek nekem ide fiatal kisasszonyok! Mit csináljak én itt egy fiatal kisasszonnyal? Én nem tudok complimentirozni. Mi az ördögöt jön énrám? Bizonyosan valami jóféle lehet.

A titkár egy nevet súgott oda neki.

Arra a haragos ember ledobta a tollat a kezéből, s elbámulva szólt:

– Bihászman? Az van itt? Ki jött vele?

– Senki. Magában jött.

– Magában? Eressze be mindjárt.

„Ő” volt az; hát ugyan ki is lett volna más? Nagyon könnyű azt kitalálni.

Nem öltözött gyászruhába; hiszen csak úgy szökött el hazulról, a háziak tudta nélkül. Elég gyász volt a két szemében.

Nem tudott mással beszélni, csak azzal a két nagy szemével. Nem készült nagy szónoklatra, aminőt a színpadon mondanak, akciói sem voltak hozzá. Egy szó nem jött ki az ajkán. Csak odarogyott annak a kemény embernek a lábaihoz térdre, s megragadva annak a két kezét két forró kezével, odafekteté az arcát annak a térdére és zokogott.

– Nohát, ni! Bihászman? Kisleánykám! Hogy jött ide, kisleánykám?

Keresztapja volt neki.

– Hát mért jöttél? De csak úgy magadban? Hát ha elfogtak volna az utcán? Hát mi kell? Mondd! Nem tudsz beszélni? Hát én beszéljek helyetted? Mi? Én találjam ki, hogy mi hozott ide? Azért a gaz Rábyért jöttél, ugye? Nincs még elég mély börtönbe dugva a gazember? Aki téged megcsalt, elhagyott, megszégyenített! A semmirevaló gézengúz.

A leány a két kezét a kegyelmes úr szája elé tartá, hogy visszatiltsa ezeket a szavakat.

– Ha-ha-ha! – kacagott epésen a főúr. – Hát ugye, azért jöttél hozzám, hogy kínoztassam meg még jobban? Hogy veressek rá ötvenfontos vasat, hogy lásd az ablakodból utcát seperni az alávalót?

Erre a szóra aztán a leány a két kezét a keblére feszíté; majd a szíve szakadt meg. A lélegzet elhalt az ajkán.

– Jól van, no. Ne sírj! – szólt a kemény ember; odavonva őt magához. – Bolond gyerek! Még most is tudja szeretni! No, hát ne sírj! Tudom, no! Azt akarod, hogy bánjunk vele kegyelmesebben. – Bizony pedig, amikor terád nézek, akkor volna legnagyobb kedvem kitörni neki a nyakát. – Hanem hát az megint csak neked fájna jobban. – Milyen bolond az ilyen gyerek! Hogy nem tudja elfelejteni? – Hát hiszen, Ráby Mátyás, áldjad ez egyszer az Istenedet, akit megtagadtál, mert a császár se hozott volna ki abból az odúból, ahova bekerültél, ha ez a gyerek nem!

Most aztán egyszerre megnyílt a leánynak az ajka, örömében.

– Oh, kedves, oh, édes, oh, áldott jó keresztapám!

S minden szavát száz csók, arra a nehéz vaskézre, kíséré.

– Hogy tud neki örülni! A bolond gyerek. Hát sietve akarod, hogy meglegyen, ugye?

Csengetett. A titkár belépett.

– Üljön le az úr, és írjon. „Pest vármegye helyettes alispánjának. Ezennel meghagyom az úrnak, hogy nemes Ráby Mátyás rab az eddigi börtönéből kihozassék, láncaitól megszabadíttassék, s azonnal a nemes urak tisztességes fogházába átvitessék. Különben nem cselekedvén!”

A szegény gyermeket a hideg rázta örömében. Úgy reszketett, mint a láz legnagyobb paroxismusában.

– Most fogja az úr ezt a levelet, s siessen át vele Pestre. Keresse fel a vicispánt, ahol találja, ott legyen maga, míg a rabot a nemesek börtönébe átszállítják, s megmondja az uraknak, hogy fél óra múlva magam is ott leszek, meggyőződni felőle, hogy parancsolatomnak elég van-e téve? A kocsisom fogjon be azonnal!

A titkár szaladt az írással.

– Nohát! Bihászman? Micsoda? Meg van-e elégedve az én kis keresztlányom a keresztatyjával? Ostoba kis kölyök! Hát kell-e cukedli? Nem kell? Nincs is. – De már most ne sírj hát!

Lehet is a sírást elhagyni, ha az ember belejött.

– De bizony, még náthát kapsz, ha agyonsírod magadat. No, nesze egy szippanat tubák, ettül majd eláll a zokogásod.

Mindenképpen nevetésre akarta áttéríteni.

Azután, hogy a leány odaborult a keblére, megsimogatta a fejét.

– De már most aztán hogyan mégy majd haza? Ha megtudja az apád, hogy elszöktél hazulról, s itt voltál a Rábyért könyörögni, majd jól megver! – No, ne búsulj. – Hát majd én hazaviszlek magam. Aztán majd én beszélek vele elébb. Majd kapacitálom. Én leszek a prókátorod. Hanem ezt a fickót a fejedbül kiverd. Jól van, jól, no. – Nem szólok róla semmi rosszat. Csak újra ne kezdd a sírást. Nono, csak ne sírj. Nem lesz neki semmi baja. Nem vétett semmi nagyot. Majd kiszabadul, aztán elmegy Bécsbe, s nem jön ide többet lábatlankodni. Aztán elfelejtjük őtet – te is – én is.

A leány csak nagyot sóhajtott erre.

A hintó előgördült, az inas jelenté, hogy be van fogva. Őexcellenciája kézen fogva vezette le a hintóig keresztleányát, s mint a tisztesség hozta magával, átellenbe ültette őt az első ülésbe. A kisleányoknak ott a helye, mikor a keresztatyjukkal ülnek egy hintóban.

Mariska arra számított, hogy majd ő, amilyen szépen elszökött hazulról, olyan szépen haza is fog szökni. Ebből már most semmi sem lett; mert amerre csak őexcellenciájának a hintaja végigdöcögött, városház, kaszárnya, megyeház előtt, mind kverauszt kiáltottak előtte, s fegyverbe állottak a közeledtére; olyan nagy úr volt az!

Így hát mindenki megtudta a Mariska hazaérkezését ilyen nagy parádé mellett.

A várnagy, Janosics uram, süveglevéve jött a főúr elé a kaputornác alatt.

– Rab Ráby? – kérdezé röviden a főúr.

– Már átszállíttatott az első contignatióba, sub Nro. 3.

A főúr fejével bólintott, s egy szóval sem mondá a várnagynak, hogy tessék feltenni a kalapját. Megfogta a leányka kezét, s felvezette a lépcsőkön az atyja lakáig.

Tárhalmy még nem tudott semmit, s egészen elbámult, mikor a helytartósági elnököt leányával együtt belépni látta.

– Itt hozom a kis desertort! – köszönte be tréfás hangon a főúr. – Aztán nem kell rá haragudni. Képzelje, domine spectabilis! Bracchiummal tört rám. Ki állhatott ellent ennek a violenciának! Meg kellett hajolnom a parancsolatja előtt.

Most aztán megértett mindent a főjegyző.

Egy pillanatig csak úgy néztek egymás szeme közé: az apa és a leánya; azután odaborult a leány az apja keblére, s az ölelte annak a vállait. Az apa megcsókolta a leány homlokát, s azt súgá neki:

– Te tehetted!

Óh, milyen nagy szó volt az reá nézve.

„Te tehetted!” – Akkor hát még ezután is „teheted”. Ebben az egész nagy házban minden embernek az a hivatala, hogy a Rab Rábyt üldözze, kínozza, keserítse; teneked magadnak van adva a privilégium, hogy őt védelmezd, enyhítsd, vigasztald.

Nem mondatott ő többet magának. Kiszaladt a konyhába

Őexcellenciája hallotta a csirkesírást odakinn, s kitalálta, hogy mi történik. Azért is ott maradt Tárhalmynál, diskurálni; hadd végezze a dolgát szép csendesen. Fél óráig nem távozott el. Mikor újra bejött a leány a szobába, már egészen piros volt az arca. Tán a tűz körül járt, vagy tán valami öröme volt? Vagy tán mind a kettő? A főúr megveregette a piros orcácskáját a tenyerével, s azt ígérte neki, hogy majd többször is eljön.

Nem engedte Tárhalmynak, hogy őt lekísérje. A Rab Rábyt akarja meglátogatni egyedül.

A várnaggyal odavezetteté magát a Nro. 3-ba.

Az egy igen tisztességes tágas szoba volt, négy ággyal és egyéb bútorzattal. Rab Ráby egyedül volt benne.

Éppen az asztalnál ült, s akkor költötte el a csirkebecsináltat. Jóleshetett neki, mert az utolsó csontocskát is leszopogatta.

Mikor az elnököt belépni látta, felállt, és megtörülte a száját. Dacos tekintetet igyekezett mutatni.

– Szervusz! – monda a főúr, körültekintve. – Nos, hát meg van-e elégedve az úr a mostani szállásával?

– Amennyiben börtönnel meg lehet elégedve az, aki ártatlannak érzi magát.

– No, hisz az majd ki fog tűnni a processusból. De legalább, amíg a pöre tart az úrnak, itt elég jó helye lesz. Jól ebédelt, látom. Tiszta fehérneműt is kapott?

– Úgy gondolom, hogy a hajdani szolgálóm hozta el a szállásomról utánam. Igen hűséges cseléd volt.

– A hajdani szolgálója. – No, jó. – Több hűséges fehérszemélyre nem is emlékezik az úr? – Hát könyveket is hoztak az úrnak valahonnan? Hogy el ne unja magát. Tacitus, Horatius. Nagyon jó. – Böskének híják a szolgálót, ugye? Jól kiválasztotta a könyveket! Hát aztán egy kis különbség csak van mégis a mostani meg az eddigi szállása között?

Ráby Mátyásnak a fejébe ment a vér erre a szóra. Közel volt hozzá, hogy a vizeskorsót a kérdező fejéhez vágja erre a visszaemlékezésre.

– Az nagy méltatlanság volt, ahogy velem bántak – szólt kifakadva. – Ha nem tekintették bennem a magyar nemest, tekinthették volna a császár megbízottját.

– Bihászman? – Hát már most azt hiszi az úr, ugye, hogy ezt a változást a tegnapi és a mostani állapot között a császár közbenjárásának köszönheti?

– Meg vagyok felőle győződve, hogy őfölsége nem engedi hű szolgáját nyomorultul elveszni.

– Jól ismeri a mi fölséges urunkat. Ő valóban nagyon kegyes. Az úr még aznap, hogy becsukták, tudott írni levelet a császárhoz, s azt fel tudta küldeni hozzá. Bámulom a talentumát. Nagy diplomata veszett el benne. A császár abban az órában elküldte hozzám a parancsát. Már tegnap reggel a kezemben volt.

Rábynak az arca kigyulladt.

– És engem mégis tegnap délben vetettek a legmélyebb börtönbe, a mozdulatlanságig megláncolva, egy hideg, penészes odúba: ahol az őrülés környékezett.

– Az ám. Mert tudja az úr, hogy mi történt a császár levelével?

– Mi történt?

– Ez, ni.

A főúr ezzel elővonta az oldalzsebéből a lepecsételt levelet, s odatartá Ráby elé.

– Ön fel sem bontotta azt?

– Nem: valamint az ezután következőket sem fogom felbontani. És hiába firkál az úr erről a helyről a császárnak többet. – Ha van az úrnak védelme hazai törvényeink szerint, vegye elő, védje magát; de minden erőködése a törvényen kívül álló eszközökkel innen kiszabadulni, haszontalan vergődés, s csak a láncát fogja szűkebbre szorítani vele. Jól körülnézzen az úr, és gondolkozzék rajta, amit rövid fogságában eddig is tapasztalt. Háromféle börtönét ismerte meg az úr ennek a háznak. Az első is rossz volt. Onnan az úr a császárhoz recurrált, hogy szabadít-

sa ki. Akkor még rosszabb helyre jutott. – Most tűrhető helyen van. Kitalálja e három grádicsnak a titkát?

Ráby csak a fejét rázta.

– Nem találja ki? No, jól van. – A tegnapi börtöne, úgy tudom, azelőtt fáspince volt. Az ilyen helyen százlábú bogarak, scolopendrumok szoktak lenni, amiknek a marása fájdalmas. Csípték önt?

Ráby vállat vont: micsoda kérdés is ez?

– No, ebben a szobában nincsenek százlábúk, hanem hagyok én itt az úrnak ahelyett skorpiókat. Hát nem találja ki az úr, hogy minek köszönheti, hogy onnan kihozták, és most itten lehet? Hát nem mondta meg az az ing, amit felvett magára, nem mondta meg az az étel, amit megízlelt, hogy kinek a keze takargatja be az úrnak a fejét a megérdemelt csapások elől? Hát majd ha egyszer ez a rossz szíve megsúgja ezt a titkot: az lesz az úrnak a skorpiója, aki éjjel-nappal marja ebben a szobában.

S e szónál „ez a rossz szíve”, a mutatóujjával odabökött arra a helyre Rábynak: s az olyan volt, mintha karddal szúrt volna rajta keresztül. Mert az a rossz szív egyszerre rátalált a maga skorpiófészkére, a dacos fő aláhanyatlott, az arc elsápadt.

A főúr megfenyegeté őt mutatóujjával:

– Mindennap találkozni fog az úr ezzel a gondoskodással, amit ma tapasztalt, de vigyázzon magára, hogy ne recividázzék, mert *lefelé* még sok grádics van előtte.

Azzal megfordult, s magára hagyta a rabot.

Mikor Rab Ráby egyedül maradt, lerogyott a székére, s homlokát odafekteté arra az abroszra, aminek a virágai olyan sokat tudnak neki beszélni arról, akinek a keze azt fonta-szőtte, aki őt betakargatja!

És attól fogva megtalálta börtönének legkínzóbb skorpióit.

Harmincadik fejezet

(Kiben leiratic mikeeppen mvlatnac az zegeen raboc a tevmlevtzbenn.)

Az a négy ágy pedig nem azért volt abban a szobában, hogy Rab Ráby sorba háljon bennük, hanem hogy alkalom adódván, azokat hozzá illő szobatársak foglalják el időjártával.

Egynek már volt is gazdája. Nemes Kalabusz úr ebben az órában éppen sétálni volt kinn a megyeház udvarán. A börtönőr, Janosics uram Rab Rábyt is megkínálta, ha nem tetszik-e egyet sétálni a friss levegőn? Még fél órája van rá.

Hogy aztán Ráby megköszönte ezt az ajánlatot, akkor kimutatta a számára, hogy melyik ágyban fog hálni; jobbrul az ablak mellett. Aztán azt is megmagyarázta neki, hogy a két ablak melletti ágy előkelőbb nemesurak számára való, a két

másik, az ajtó mellett, ellenben csak az ordinárébb nemesurakat illeti meg. Kalabusz uram is ilyenfajta. El van ítélve öt esztendőre testamentomhamisításért, ami igen nevezetes dolog volt. Kettőt már leült belőle, még van neki három.

Hát, biz arra Ráby nemigen volt büszke, hogy ilyen szobatársra tett szert. Válogatós volt. Jobban tetszett neki a Pápis cigány meg a Csajkos társasága. Azok derék, karakteres rablók voltak. De hát a Noé bárkájában ne kérdezze az egyik állat a másiktól, hogy miért került oda.

De hát ha még csak hamisító lett volna Kalabusz, azzal Rab Rábynak nem lett volna semmi baja. Egyéb hibája is volt annak.

Azazhogy talán nem is hiba, inkább virtus. Sokan annak tartják, pietista volt.

Amint a sétából visszakísérték a szobába, még csak jó napot sem kívánt az újon érkezett szobatársnak, hanem odament az ágyához, letérdepelt előtte, s elkezdett imádkozni.

Ez igen istenes foglalatosság, gondolá magában Ráby, s meghúzta magát csendesen, hogy meg ne háborítsa őt valahogy benne.

Eleinte csak lassan imádkozott Kalabusz és könyv nélkül; azután könyvet vett elő, és abbul imádkozott. Elmondta a hosszú litániákat. Megint elöl kezdte.

Ráby kezébe vette a Horatiust, hogy majd ő is olvas valamit. Tiszta lehetetlenség volt. A folytonos „Irgalmazz nékünk!”, „Könyörögj érettünk” minden verset decomponált. Le kellett tennie a könyvet, aztán alá- s felsétálással tölteni az időt.

Gondolta, hogy majd csak vége lesz egyszer. De arra ugyan hiába várt. Megpróbálta megszólítani a szobatársát, kérdezősködni a családjáról. Hallotta az azt mind, felelt is rá; de aztán megint csak folytatta, ahol elhagyta. Utoljára belenyugodott Ráby. Meg kell ezt már neki szokni, mint a molnárnak a malomzörgést. Ez már hozzátartozik a tömlöc beneficiumaihoz, úgy látszik.

Az este is bekövetkezett, lefeküdtek. Kalabusz uram még azalatt, hogy a csizmáját lehúzta is, imádkozott. Csak akkor hagyta el, mikor elaludt. Aztán nagyon rossz alvó volt, s amint valami álomrém felrezzenté, egyszerre rákezdé az imádkozást. S Ráby is rossz alvó volt. Amint egyet fordult az ágyában, s a nyoszolya elkezdett nyikorogni, Kalabusz rögtön fölébredt, s kész volt az imádkozás; úgyhogy Ráby a kezét sem merte megmozdítani, hogy fel ne költse.

Azzal vigasztalta magát, hogy talán csak erre a napra tartotta a fogadása Kalabusznak ezt a mérték feletti kegyeskedést, s lesz annak valamikor böjtje; de biz az másnap korán reggel már a „Szentek Hegedűjé”-vel ébreszté fel megint Rábyt; s nem volt abban se szünet, se vakáció; még azalatt, amíg mosdott is, az ábrázatjával félig a vizestálban, nem hagyta felhívatlanul az ég boldog lakóit, amíg a fogkefével dörzsölte a fogait, addig is könyörgött, s mikor délben az ételt behozták, Rab Ráby már el is felejtette az ebédet, amikor még Kalabusz folyvást mondta az asztaláldást.

Gyötörte ez az ember. Hisz az ő szíve is tele volt érzésekkel, amik ki akarnak törni az ég felé, de ez a motollára szedett könyörgés mind visszazavarta. Csak az éj csendjében tudott egy sóhajtást küldeni fel ahhoz a Mindenhatóhoz, aki tudja, hogy miért „kell” az embernek szenvedni idelenn.

Az ő imájának nem volt határozott alakja. Kiszabadulni? Hisz ahhoz nem kellenének föld feletti csodák. Csak szépen meg kellene adnia magát, s kegyelmet kérnie ellenségeitől, de ő küzdeni akart velük még tovább is, s mikor hatalmukban volt is, diadaláról álmodott. Hát még miért imádkozhatnék? Boldogságért? Nem saját maga rontotta-e le azt? Ki fordíthatja azt meg, amit ő elrontott? Ki adhatja vissza neki azt az ártatlan kedélyt, amiben oly nyugodt örömei voltak? Ki törölheti ki emlékéből az őrjöngő szenvedély elmúlt gyönyöreit és fájdalmait? Miért imádkozzék? – Kiért imádkozzék? Az elszökött hűtelen hitvesért-e, vagy a hűségben elhervadó lányért? Nem jobb volna-e, ha hirtelen halállal ragadná el innen mind a kettőt Isten! rá nézve is, azokra is? Hiszen ő rontotta el mind a kettőnek az életét.

Így folyt le egypár hét a börtönben, csendes imádkozás között. Ráby kitalálta végre a módját, hogyan szerezzen magának egy-egy kis időre megpihenést. Ő meg Horác ódáit kezdte el fennhangon szavalni. Azalatt, amíg ő a verset mondta, a vezeklő elhallgatott. És ha éppen akkor térden talált csúszkálni a padlón töredelmes áhítattal, felugrott talpra, s aztán elkezdett járkálni alá s fel, hátratett kezekkel, s aközben vasvillaszemeket hányt rabtársára.

Különösen haragos volt, mikor ezt a verset kezdte elszavalni Ráby:

Non ebur, neque aureum
Mea renidet in domo lacunar.
(Se arany, se elefántcsont
Nem fénylik házam mestergerendáján.)

Pedig találó volt a vers; mert itt biz nem fénylett.

Egyszer fel is fortyant érte.

– Már nem tud az úr más ódát deklamálni?

Nemigen beszéltek különben egymással.

– Mi rosszat talál az úr ebben az ódában?

– Azt, hogy az első sorban az van, hogy „non” és „neque”.

– Hát mi rossz van abban?

– Mi rossz van abban? Hát az van benne, hogy mikor valaki imádkozik, aztán egy másik ezt a szót találja kiejteni: „nem”, az egész imádság füstbe megy, s újra kell kezdeni.

– De mondja meg az úr, miért imádkozik olyan megátalkodott buzgósággal? El van rá ítélve?

– Hát – csak!

– Hiszen nem ölt az úr embert, hogy olyan nagy terhet érezzen a lelkén. Ha kiállotta az emberektől diktált büntetését, az égiek megbocsátanak ingyen kegyelmükből.

– Éppen az, hogy nem akarom kiállni az egész rám ítélt büntetést. Hát tudja meg az úr. Az első éjjel, mikor ide bekerültem, álmomban egy nagy ezüst szakállú ősz férfiú jelent meg előttem, s az azt mondta, hogy akkor szabadulok ki ebből a börtönből, amikor a „Szentek Hegedűjé”-t ezerszer keresztülimádkoztam.

– Ezerszer! Hát aztán hány telt már le?

– Ha az úr mindig ki nem zavarna belőle, ma lenne a hétszázadik.

– Szent Kajafás! Még háromszáz van hátra.

A szegény jámbor ember azóta mindig végighadarta az egész vastag nagy imádságoskönyvet, annak minden könyörgéseit, még a „szárazon és vízen utazók”, az „árvizek és szárazság ellen való”, a „férjhez menendő leányok” s a „gyermekágyból felgyógyult asszonyok” imádságait is.

Ráby átlátta, hogy ez hát szobatársára nézve életkérdés, s többé olyan ódát nem szavalt fennhangon, amelyben valami „non” fordult elő.

A másik hét végén aztán egy kis változatosság adta elő magát unalmas börtönéletében.

Janosics uram egy reggel azzal jött be, hogy egy harmadik szobatárs is érkezik; a neve Garabos János. El van ítélve két esztendőre.

– Mi a vétke?

– Blasphemia. (Káromkodás.)

Terring… (pardon!), az már csak virtuóz egy káromkodó lehet, aki ezzel a tulajdonságával ilyen magasra fel tudta vinni! Két esztendőt kapni!

– Már ötödször van érte bezárva. Incurabilis.

Az elővigyázati intézkedések nem nagyon biztatók voltak. A másik két rab úr számára cserép mosdótál és korsó volt készítve, ennek az ágya mellé bádogedényeket helyeztek el, s a csizmahúzóját odaláncolták az ágy lábához.

Nemsokára megérkezett ő maga is. Alacsony, öreg legényke volt, de olyan peckesen járt, mintha Góliátnak meg Absolonnak képzelné magát, erőre és dali szépségre nézve. Az orra pedig félre volt ütve, s a pofája tele sebhelyekkel, a bal szemöldöke erősen igyekezett eltakargatni a folyvást hunyorgató szemét, egy kissé biccentett is az egyik lábára; hanem azért a fél bajusza (a másikat ki tudja, hol hagyta el?) úgy ki volt pödörve hegyesre, mint az egyszarvú öklelője, s csak úgy vicsorgatta az agyarát alóla. A sarkantyúi úgy pengtek, mintha lánc lett volna a lábán.

– Pálinkás jó reggelt urak, úrfiak, válogatott cigánylegények! Hát hogy mint ityeg a fityeg?

Ez a beköszöntés éppen az imádkozó Kalabuszt találta legközelebb. Az csak elszörnyedve hőkölt hátra, s ijedtében leült az ágyára.

– Héj, porkoláb! Birkaláb! Szarkaláb! Hát ez itten ki lova, csikaja; ez a másik két fancsali pofájú bébillér?

Janosics uram nevetett rajta.

– Majd megismerkedik velük Garabos uram, lesz rá ideje.

Az újon érkezett oda akarta letenni az iszákját az ablak melletti ágyra. Janosics uram figyelmezteté, hogy nem az lesz az övé, hanem az a másik van már felszerszámozva az ajtó mellett.

No, megeredt erre a cifra mondások jégesője.

– Hátha a szentséges római pápa akarna itt feküdni ezen az ágyon? Négyszer voltam én már itten, mindig ez volt az én ágyam, az én szöglém; az apám, a nagyapám, a szépapám, mind ebben a szöglében nyugodott. De ezt a Messiásnak sem engedem!

A porkoláb aztán megsúgta neki, hogy biz azt az ágyat nem ilyen szentséges személyek teszik számára elvitatottá, hanem hogy egy tekintetes úr számára van reserválva, mihelyt azt behozzák. Meg is súgta neki a nevét, hogy a többiek ne hallják!

Erre a névre megnyugodott Garabos uram. Úgy látszik, respectusa volt előtte. Akkor aztán elkezdett fütyülni, olyan hegyesen és cifrán, mintha még fütyülve is tudna káromkodni.

Kalabusz csak csóválta a fejét, és nagyokat sóhajtott. A füttyszó és a káromkodás szintén úgy megzavarja az imádságot, hogy annak minden sikere kétessé válik.

Az új lakó úgy járkált alá s fel ebben a szobában, mintha ő volna itt az igazi árendás; még Ráby is félrehúzódott előtte.

Hallgattak, mint a nyúl.

De Garabos uram tudott magában is káromkodni. Szidta a jelen nem levőket, a földön lakókat és föld felett levőket, sőt egész tárgy nélkül is tudott káromkodni. Olyan volt az neki, mint mikor az énekes a hanglajtorjában gyakorolja magát.

Szegény Kalabusz nem jutott hozzá, hogy imádkozzék.

Egyszer aztán ebédre harangoztak. Garabos uram már tudta régi praxisból, hogy mit jelent ez a harangszó. Odaült az asztalfőre, mint aki itt a legöregebb, s kihúzta a csizmaszára mellől a fehérvári bicskáját, s odafente az asztal széléhez.

De ugyan megjárta vele! Mert a porkoláb ciberelevest hozott be egy nagy tálban, ami elég volt kettőnek.

No, ha még erre se káromkodta volna el magát.

– Hát aki istenfája van a keseredett lélöttyének! Disznó vagyok én vagy micsoda, hogy nekem moslékot küld a vármegye? Hogy fulladna bele vicispányostól!

– Péntek van! Garabos uram! – magyarázá a porkoláb. – Aztán csak keverni kell, van abban gánica is alul.

– Hát aztán csizmástul menjek bele ebbe a Noé átkozta kóficba, vagy úgy leffeljem fel a nyelvemmel, mint a kutya? Düködjön meg, aki komponálta.

– De hiszen itt a kanál hozzá, csak ne haragudjék kegyelmed.

– Hogy a nyavalya járjon vele ordináncot, aki az ilyen habarnyicát feltalálta.

– No, csak ne káromkodjék Garabos uram olyan csúnyául!

– Mért ne káromkodnám? Ez itt az én tömlöcöm! Itt én itthon vagyok! Otthon parancsoljon a vármegye! Böjtös levest egyem, aztán ne káromkodjam? Hát az a másik miért nem zabál együtt velünk?

Ez Rábyra céloztatott.

– Extrakoszton van, később küldenek neki.

– Fulladjon meg tőle!

A porkoláb aztán otthagyta őket a habarékkal együtt.

Garabos uram elvégre mégiscsak palástul veté a gyomrát a ciberelevesnek, s hozzálátott a pofázáshoz. (Ni, hogy ragad a jó stílus!) S ez volt az első pillanat, hogy elcsendesült. Amit rögtön sietett is felhasználni a másik asztaltárs, Kalabusz uram, előkapva rögtön a „Szentek Hegedűjé”-t, s rákezdte elébb a szegény em-

berek asztaláldását, azután a gazdag emberek asztaláldását, azután az úrvacsorája előtt mondandó imádságot, azután a nagy éhínség idején mondandó imádságot, utoljára a húsvéti páskabárány fölött mondandó ájtatoskodást.

Garabos uram csak nézett rá egy darabig. A szemei kimeredtek, mint a teknősbékának. Nagyokat nyelt, majd a torkán akadt a falat; tappogott a lábaival, meg-megállt a kezében a kanál. Utoljára lecsapta a kezéből a kanalat, s nagyot ütött az öklével az asztalra, s elkerítette, amilyen cifrán csak tudta.

– De már azt a jégenkopogó fapapucsos baráttáncát a karmelitába ojtott farizeus mivoltodnak! Sohase jár le a garadja ennek az imádságőrlő pitlés malomnak? Az ebengubáját!

Erre a goromba félbeszakításra Kalabusz uram elkezdte csendes hidegvérrel lehúzni a csizmáit a lábairól, leoldani a nyakravalóját a torkáról.

Garabos uram csak bámult, hogy mi lesz ebből.

– E biz, a mákos teremtette, meg akarja úszni a ciberelevest.

De nem arra való volt a nekivetkőzés.

Hanem arra, hogy Kalabusz uram a két kapcáját összegyűrte csomóba, azokat a nyakravalójával a két fülére kötötte; így aztán nem hallott semmit, nem zavarta meg az ájtatosságát a külvilágból eredő hang: folytathatta, ahol elhagyta, s most már maga is hozzálátott az evéshez, a nyelési időközöket felhasználva az elmulasztott imádkozás helyrepótlására.

Akkor aztán az egyik imádkozott, a másik káromkodott, duettben: Ráby Mátyás meg olvashatta, hogy „Beatus ille, qui procul negotiis…!” (Boldog, ki hivatal nélkül…)

Utoljára is Garabos uram lett az, aki nem állhatta ki tovább a versenyt. Az ő lova dőlt ki.

Odavágta a tál közepébe a kanalát, hogy Kalabusz uramnak szemeszája tele lett korpaciberével.

– Eb eszik többet egy tálból ezzel az istentiszteletben telhetetlen bőrharanggal! Hisz ehhez képest a bicskei vásáron koledáló vak koldus még néma barát! Hogy rúgnák ki a fogát azok a szentek, akiket lábuknál fogva rángat le az égből! Mondj már egy ámen, láncos menkű kerülgette! Mondd, hogy: ámen! Aztán „szentmártoni mákos rétes, kívül mákos, belül üres!” Mondjad rá, hogy alleluja!

De biz azt Kalabusz uram nem tette.

Mire aztán Garabos uram kirúgta a széket maga alól; s elkezdett megint járkálni nagy sarkantyúcsörömpöléssel alá s fel, sorba vette a görbe áldásokat. – Egész arzenálja volt káromkodásokból! A bécsi fegyvertár nincs úgy megrakva ócska, furcsa fegyverekkel, mint amilyen múzeuma volt Garabos uramnak cifra káromkodásokból. Kár, hogy valaki nem gyorsírta utána; egész florilegium lett volna belőle. A bekötött fülű Kalabusz meg annál hangosabban mondta a maga lerónivalóit.

S ez így ment napestig.

A szegény közbeszorult Ráby aztán csinálhatott, ami neki tetszett. Puritán kedélye éppen úgy undorodott a mosdatlan szitkoktul, ahogy sérté az érthetetlen imahadarás. Hát még a kettő együtt.

Már ezt pedig meg kellett szoknia; mert ezek, amíg csak el nem aludtak, mindig ezt folytatták, az egyik szidta a szenteket, a másik meg magasztalta, s amint felébredtek, mindjárt rákezdték. Néha már az ágyban fekve Garabos uram kidűlt a maga munkájából; de a másik nem engedte elaludni: még az győzte a dicséretet; akkor aztán Garabos felkapta a sarkantyús csizmáját, odavágta Kalabusz uramhoz, egyiket a másik után; az meg visszahajigálta azokat az ő fejéhez; utoljára kiugráltak az ágyaikból, egymás hajába kaptak, birkóztak, egymást a földre teperték, megdögönyözték, asztalt, széket felforgattak: Rábynak kellett őket mindig szétválasztani. – No, ez szép mulatság lesz, ha soká így tart.

Harmincegyedik fejezet

(Mikeeppen bvsvl wala az siralmass tevmlevtzbenn egi bizonioss tekintetess vr?)

Egy délelőtt nagy sürgés-forgás támadt a nemes rab urak szobájában. Hajdúnék jöttek a szobát felsikálni, lepókhálózták a falakat hevenyében, madárlépes veszszőket raktak ki a legyeknek, s a negyedik ágyat tisztába húzták, selyempaplant is adtak hozzá, s a porkoláb maga sajátkezűleg verte be a szeget a falba az óravánkos számára. Ma érkezik meg a tekintetes úr?

Ráby csakugyan kíváncsi volt rá, hogy hát az miféle új felvonást fog beledolgozni az ő tragikomédiájába?

Tizenegy óra felé nagy fennhangon diskurálva jött a folyosón a nagy ünnepélyességgel várt rab úr, a porkoláb egész alázatossággal nyitotta előtte az ajtót, s csakhogy kezet nem csókolt neki.

Rábynak úgy tetszett, mintha rémlenék előtte valami ebből a physionomiából; de nem tudott rá tökéletesen visszaemlékezni. Copfba fonott, púderezett hajat viselt, elöl tapírozott hajhurkákkal, törökösen lefelé hajtott bajuszt; öltözete az akkori magyar divat szerinti volt; zöld kancamente, meggyszín nadrág, sárga csizmával arannyal paszomántozva.

Mintha a vármegye minden hajdúja az ő szolgálatára volna rendelve, az egyik a pipáit hozta utána egy nagy öblös bőrtokban, a másik a dohányos börböncéjét, a harmadik, negyedik mindenféle bőröndöket és iszákokat, egy sietett az ágya elé a medvebőrt leteríteni, más a különféle átalagokat és kulacsokat rakta sorba az ágya mellé. A tekintetes úr észre sem látszott venni a másik három szobatárst, hanem egészen úgy rendelkezett, mintha az övé volna az egész vármegyeház.

Janosics uram pedig sietett neki elmondani a maga instructióit, hogy mihez tartsa magát a rab úr.

– Kérem ássan, a rab uraknak a tömlöcben dohányozni meg vagyon tiltva.

A tekintetes úr, mintha nem hallotta volna:

– Aztán majd ha elfogy a dohányom, hát vágjon frisset, Janosics; de ne bízza a hajdúkra, mert azok nem tudják olyan jól. Abból a kóspallagiból, tudja? Ki ne cseréljék; mert ráismerek.

– Kérem ássan. Azt is meg kell mondanom, hogy a rab urak kosztja hetenkint háromszor tésztásétel, háromszor húsétel, egyszer pedig böjtös eledel. Egyféle! A parancsolat szerint.

A tekintetes úr ezt se bocsátá be fülein.

– No, majd a szakácsom tudja, hogy mit kell főzni. Pénteken meg a Kametter halászhoz kell elizenni, hegy készítsen halászlevest; de csupa kecsegéből. Behozták a boraimat?

– Kérem ássan. Az a parancsolat, hogy a rab uraknak nem szabad bort inni.

A tekintetes úr jó, hogy figyelmeztetve volt rá:

– Ugyan, Janosics. Mikor a hordóbul lehúzzák a borokat palackokra, maga legyen ott a bedugaszolásnál. Aztán gondja legyen rá, hogy a hűtővederben mindig friss víz álljon. Aztán a parádi csevicét ki ne hagyja fogyni.

Ekkor nézett csak körül.

– Ugyan! Szalajtson csak egy hajdút le a szakácsomhoz, ide át a komlókertbe; izenje meg neki, hogy négy ember számára adja fel az ebédet; nem szeretek magamba pánizálni, hogy valaki a szobában nézze, míg én falatozok. Ha már egy társasággá lettünk, hát az én vendégem legyen az egész kompánia.

– Az a negyedik úr ott – beteg koszton van; az külön kap vékony eledeleket onnan felülről.

Ráby hátat fordított a tekintetes úrnak; mutatni akarta neki, hogy biz ő nem sokat törődik vele.

– No, mindegy; azért csak négy emberre kell rendelni az ebédet, ami megmarad, nem vész az kárba.

– Aztán kérem alássan. Este nyolc órakor már le kell feküdni a rab uraknak, hogy csendesen legyenek, mert idefenn fölöttük lakik a második vicispán úr.

– Úgy, igaz! Janosics, majd elfeledtem. Tartson ám készen elég tányért, poharat, hogy ha az embernek egyszer-másszor kedve szottyan, s jó kedvében egyetmást a földhöz talál vagdalni, hát másnap legyen készen másik. Aztán a rabok ne járjanak ezen a folyosón azokkal a csörömpölő láncaikkal, mert azt ki nem állhatom. No, most elmehettek, fiaim, szervusz Janosics! Majd ha kell valami, hát kocogtatok az ajtón; itt legyen a strázsa közel. Aztán bejöhetsz; de megtörüld odakinn a lábad.

Hajdúnép és várnagy kotródott nagy bukdácsolással ki a szobából.

Most aztán a szobatársait kezdte szemügyre venni a tekintetes úr. Igen joviális, leereszkedő úr lehetett. Személy szerint ismerte az első kettőt.

– Hát maga, Kalabusz, mégis itt van? Azt gondoltam, már csak kiimádkozta magát innen! No, megálljon, majd ha én tanítom meg imádkozni, akkor még meg is szereti a tömlöcöt. Hát magát, Garabos atyafi, mi lelte, hogy még egy teremtettéjét sem hallottam?

– Tisztelem a *mesteremet* – dörmögé Garabos uram, mely felelet annyira megtetszett a tekintetes úrnak, hogy rögtön odaajándékozott neki a sok pipái

közül egyet. A másikat meg rádisputálta Kalabuszra, aki a tudvalevő oknál fogva nem akarta azt elfogadni. Azután az asztalra kitette a dohányosbörböncét a tekintetes úr közhasználatra, s rábízta az egész darab bükkfa taplót Garabosra, hogy szolgáljon tűzzel, mikor szükség van rá. Maga is kiszeleltette a pipáját azonnal. Nem volt szabad a börtönben pipázni, hát azért tette.

Aztán még egy negyedik pipát is előkeresett; szép faragott tajtékpipa volt pedig, azzal meg a hátat fordító Rábyt kínálta meg.

– No, kollega uram, hát maga is gyújtson rá ebből a kóspallagiból!

Ráby ekkor odafordult hozzá, s megköszönte.

– Én nem dohányzom.

A tekintetes úr meglepetve szólt:

– Mi a mente? Hisz ez az úr Ráby Mátyás!

Ráby a szemébe bámult a rab kollegának.

– Honnan ismer engem az úr?

A tekintetes úr valami furcsa hangon nevetett.

– Hehem! Én nagyon jól ismerem az urat; de az úr nem ismer engem. Pedig találkoztunk egyszer.

– Nem emlékezem rá.

– Nem, mert másképpen voltam frizírozva. Pedig beszéltünk is egymással. Csakhogy más volt a hangom akkor.

– Nem tudom elképzelni.

– Az igaz, hogy csak három szó volt.

– Hol?

A tekintetes úr erre megint azt mondta, hogy „hehem!”, s azzal visszament az asztalhoz, megtölteni a pipáját és rányomta az égő taplót. Addig találgathatta Ráby a maga enigmáját.

Mikor aztán a tekintetes úr egypár kedvére való füstkarikát fújt a levegőbe visszament a Rábyhoz, s felülve az ablak hídjára, s onnan lógázva alá a lábait, az összepengetett sarkantyúkkal, azt mondá neki mosolyogva:

– Hát nem mondták még meg az úrnak, hogy kinek híják azt a rab kollegáját, aki itt a szomszéd ágyban fog alunni?

– Nem kérdeztem.

– Hát annak a neve – Karcsatáji Miska.

Ráby talpra szökött. Valami keverékét érezte a dühnek és örömnek. Ez a szó szaladt ki a száján.

– A Gyöngyöm Miska!

– Dehogy az – szólt sarkantyúit összeveregetve a tekintetes úr. – „Az” nem hagyja lépre keríteni magát. A „magam” bolondsága miatt kerültem én ide. Furcsa dolog az nagyon. Majd elhistóriázom egyszer, ha illendően be leszek kapva; de éhomra nem szeretek róla beszélni.

Azzal, mintha egyéb baja sem volna, mint az, hogy még éhomra van, leszállt az ablak hídjárul, elővette a nagy bőriszákból a pálinkásbutykost, a fehér cőkös cipóval meg egy csoport apró kupicával, s minden embert megkínált vele.

Annyira imponált annak a másik két rabtársnak, hogy az egyik elfelejtett imádkozni, a másik káromkodni mellette.

De még Ráby is egészen ki volt zavarva általa magára parancsolt nyugalmából. – Előtte állt a legszerencsésebb vetélytárs, akit az az asszony még a másik két vetélytársnál is többre becsült. A megalázott férfiúi büszkeség berzenkedett föl ellene. Hanem aztán megint jólesett a lelkének, hogy, íme, ezt is elérte a fátuma, s idekerült a börtönbe. Eszébe jutott, hogy egyszer éppen őt akarták ez ember helyett elítélni, arra is visszagondolt, hogy a saját felesége maga is tudta ezt a cselszövényt, s elősegítette; de most végre mégis rajtavesztett valamin, s börtönbe került. De közös börtönbe, ahol egymás szavát kell hallaniok mindennap; egymás mellett aludniok. S ez még itt a börtönben is urat játszik, s fumigálja az egész vármegyét.

Amint délre harangoztak, a tekintetes úr megzörgette az ajtót, s arra rohant be hanyatt-homlok a szolgálatára rendelt hajdú:

– Mit tetszik parancsolni!

– Teríts fel.

Arra hárman is jöttek. Tányérakat, poharakat hordtak fel, megterítettek négy személy számára; azután felhordták a gazdag lakomát, amit a tekintetes úr saját szakácsa főzött a számára az átellenben levő komlókertben.

– No, komáim, üljetek hozzá!

A két másiknak nem kellett nagy kínálás. A jó gulyáshúsillatra Garabos uram elfelejtette a káromkodást; nem is lett volna rá oka. Kalabusz uram meg az asztaláldást tartotta egészen fölöslegesnek; csak a cibereleves kívánja meg azt a hosszú imádságot.

– Hát Ráby úr nem tart velünk?

– Köszönöm. Én két órakor ebédelek.

– Bécsiesen?

Aztán nem kínálta tovább. Nekiült a vendégeivel együtt, s becsületet vallott előttük minden fogás, Ráby nélkül is olyan tisztára kitakaríták a tálat, hogy „móres”-nek való sem maradt benne.

Aztán bor is volt elég. S hozzáláttak.

Csak akkor keltek fel az asztaltól, mikor már Ráby ebédjét hozták; a szokott citromos becsináltat.

Akkor aztán Karcsatáji úr leheveredett az ágyára, a két szobatárs meg odaült melléje, s elkezdtek more patrio pipaszó mellett anekdotázni. Dehogy volt szó a „Szentek Hegedűjé”-ről! Hisz odakinn sincs jobb világ, mint idebenn. – Garabos uram most már csak úgy fűszerképpen használta az elbeszéléseihez a körmönfont „lánchordtákat”, Kalabusz uramnak is csak a nevetés közben járt rá a szája az „Uram, irgalmazz!”-ra.

A nagy urat igyekezett mind a kettő megnevettetni. Ez a tányérnyalók kötelessége.

Később aztán egy kicsit elfeküdtek, s jót aludtak délesti álomra a nagy ebéd után, ahogy uraknak dukál.

Rábynak ezalatt volt ideje a maga sorsa fölött elgondolkozni.

Milyen raffinírozott kiélesítése ez a börtönbüntetésnek, őt ilyen bárom emberrel egy ketrecbe zárni! Akik iránt egyenkint is ellenszenve van, hát még mikor összefognak.

Karcsatájit gyűlölnie és bámulnia kellett. Az ilyen embert szeretik az asszonyok. Aki éppen ellentéte a szentimentalizmusnak. – Aki fel sem veszi a világot; akit semmi baj ki nem hoz úri jókedvéből. Tud rabolni vakmerően, s a rablottat elajándékozni gavallérosan. Ez az ember segíthetne az ő dolgán. Hisz ennek folytonos öszeköttetése van a külvilággal. Ennek nem szükség a Pápis cigányt bújtatni keresztül a kéményen, hogy levelet küldjön valahova; egyenesen a hajdúra bízhatja, s az elviszi. – Jobb érzése undorral utasítá el magától ezt az ötletet. Neki ezt az embert meg kellett vetni; akiről azt tudta, hogy közönséges útonálló volt; ha úri betyárkodásból tette is, de mégis csak piszkos mesterség volt az – s aztán ami annál több és megbocsáthatatlanabb: egy ember, akinek Fruzsinka azt írta: a „Tied!” – Hátha a mennyország kapuját nyithatná meg a számára, elfogadná-e azt tőle a pokol fenekéről!

Csak az estharangszó költögeté fel egymás után az alvó urakat. Akkor aztán mit csinálhattak? Elővették a kártyát, s elkezdtek durnyizni. – Minthogy pedig pénze csak egynek volt közülök: annálfogva pénzre nem játszottak; hanem összszefontak egy zsebkendőt jó kemény korbácsnak, s azzal annak, aki benne maradt a durnyiban, a tenyerébe vertek. Természetes, hogy Karcsatáji Miska mind pecsenyévé verte a két játszótársának a tenyereit, amíg a vacsora ideje eljött.

Akkor megint dörömbözött az ajtaján. Ezúttal maga a porkoláb jelent meg a hívására.

– Kérem ássan, a rab uraknak meg van tiltva vacsorálni – jelenté alássan.

– Hát csak azt a hideg pecsenyefélét hordasd fel, Janosics. Meg veres bort küldj fel.

Meglett, amit parancsolt, mivelhogy meg volt tiltva.

Akkor aztán elkezdte a két kompanistáját itatni. Lassankint annyira vitte őket, hogy Kalabusz uram kezdett „teringettéket” fűzni a beszédje közé, s Garabos uram végzé a mondatait „Uram, irgalmazz”-zal; amin Karcsatáji végtelen nagyokat tudott kacagni.

Ez így folyt késő éjszakáig. Ráby már feküdt az ágyban, onnan nézte őket.

Egyszer aztán bejött a porkoláb.

– Jelentem alássan, az a parancsolat, hogy a rab urak ne csapjanak olyan nagy lármát – a második vicispán úr odafenn nem tud alunni.

– Hát ha nem tud alunni, keljen fel táncolni. Te meg ne tátogj itt, mint a potyka a szárazon, hanem ülj le, Janosics, és igyál velünk!

Azzal a két rab úr nem volt rest, megfogták a porkolábot két kezénél fogva, leültették az asztalhoz negyediknek. Az eleinte szabódott, hogy nem illik, nem szabad – bizony megárt, nincs ő ahhoz szokva, de csak belediktálták a bort, attul aztán a porkoláb is megszelídült, ott ragadt közöttük. Utoljára elkezdtek dalolni, olyan nótafikálást csaptak, majd felverték vele a vármegyeházát, a porkoláb hangja hallatszott ki a devernyábul legjobban. Az alispány úr csakugyan táncolhatott odafenn az emeleten, ha kedve tartotta.

A bor csodákat mívelt; vége felé Garabos uram kezdett imádkozni, keservesen zokogva bűnbánatában, míg Kalabusz uram a gyáva mivoltát szidta az ilyen mihaszna kákompille embernek, s úgy szórta maga körül a „tüzes istennyilát”, mint egy Jupiter; amitől a tekintetes úrnak olyan tréfás kedve kerekedett, hogy minden keze ügyébe akadó tányért, poharat a földhöz vagdalt.

A két ellenlábas szobatárs következetesen összeveszett. Garabos azért, hogy Kalabusz mért káromkodik? Kalabusz meg azért, hogy Garabos mért imádkozik? Az lett belőle, hogy ölre kaptak, dulakodtak, az asztalt felfordították; Karcsatáji nevetve uszogatta őket, mint két marakodó szelindeket: „Ksz, ksz, csípd meg, fogd meg. Ne hagyd magad! Húzd le! Ksz, ksz!”, utoljára belevágták egymást valamelyik ágyba, annak a feneke leszakadt alattuk, ott aztán hogyan, hogyan nem, elaludtak.

Csak a porkoláb volt még talpon; de az is úgy nyakban volt már, hogy mindenképpen össze akart csókolózni a tekintetes rab úrral, aki nem győzte őt magától eltámogatni; Janosics uram bornedves bajusza esküvel bizonyítá, hogy örök barátságot fog kötni kedves cimborájával mind a sírig – mind az akasztófáig! Utoljára Karcsatájinak úgy kellett őt nyakánál fogva kilökni az ajtón, s belülről zárni be magának a tömlöcöt, hogy vissza ne jöhessen.

Ilyen volt az első napi *búsulása a* tekintetes úrnak a vármegye tömlöcében. A többi se lesz különb!

Harminckettedik fejezet

Amint a börtönben magára maradt Karcsatáji, legelébb is kinyitotta az ablakokat, hogy a nagy dohányfüst kimenjen, azután megint pipára gyújtott. Mert az a füst, amit az ember maga csinál, nem kellemetlen; csak a másé az.

– Alszik-e már, Rába úr? – kérdezé ágyszomszédjától.

– Naiv kérdés – e gyönyörű quartett után!

– No, ha nem alszik, hát akkor éppen a legjobb alkalom lesz elbeszélgetni egyről-másról, ami megtörtént ebben a tarka világban. A másik két atyafi alszik már, mint a juhászbunda. Tudniillik, hogy nincs szükségem tanúkra ahhoz, amit Rába úrnak akarok mesélni.

– Hallgatom. Nem vagyok álmos.

– Még kevésbé lesz az, ha végighallgatja. Két patiensnek jólesik, ha egymásnak a baját elmondhatja. Mi pedig egy bajban szenvedünk mind a ketten; csakhogy az úr még a könnyebb beteg, mert az urat még csak a hideg leli tőle; de én már az „orrommal is túrom a földet”, mint a Csonka Laci hajdúja bizonyítá az uráról. Velem járatta még csak meg igazán az a veszedelmes szép asszony. Kettőnk közül én átkozom azt most jobban.

– Én nem átkozom őt.

– No, akkor hát az úr porcelán ember. De én csak olyan Ádám agyagjából készült fickó vagyok. Hadd kezdjem legalábbis ott ezt a történetet, hogy miért lettem én Gyöngyöm Miska. Hiszen magamnak annyi birtokom van, hogy ha nem en-

gedném minden embernek, hogy engem lopjon, hát nem tudnám a jövedelmét hogyan elpusztítani. Ennek is ez a két fekete szem volt az oka. A bizony. Tudtam én azt, hogy más is bolondul utána. Legnagyobb szálka volt a szememben az a Petray szolgabíró. Átkozott szép fickó. De hát az teszi meg, hogy ő azt a nyalka viseletet hordja, amiben az őseink ragyogtak, minket meg ahhoz a copfos módihoz szoktattak; nekem se tetszenék, ha asszony volnék, az olyan férfi, akinek ki van toldva a feje hátul egy kis kutyafarkkal. Ne vegye rossz néven Ráby úr. Sokat tesz az asszonyoknál a külső figura. Aztán meg mikor perorálni kell, hát akkor nincs olyan hős Pest vármegyében, mint a Petray sógor, mikor rágyújt a dikcióra, azt hinné az ember, hogy most mindjárt levágja a németet az utolsó szálig; pedig hát csak egy akkora katona keresse, mint a kisujjam, hát lefekszik az ágyba, s fedőt melegíttet a gyomrára.

– Tudom.

– Hanem azért úgy megüli az orációt, mint én a nyerges lovamat. Aztán az a furcsa, hogy az asszonyok, akik különben nem szeretik, ha sokat deklamálnak nekik, mikor egyszer valaki abban a frázisőrölő szárazmalomban, a congregatión, előáll egy pattogó orációval, hát egészen belebolondulnak érte. A szép fekete szemű tündér, akinek együtt udvaroltunk, egyre azzal szekírozott, hogy milyen derék, bátor ember az a Petray; hogy az milyen hatalmasan vissza tud vagdalni a császárnak a megyegyűlésen, csak úgy zeng a viváttól az egész szála! Könnyű visszavagdalni a császárnak, mondék én, mikor az harminc mértföldnyire van innen, s sohasem hallja meg, amit Petray uram beszél; aztán aki csak a teremben van, mind vele egy véleményen van; egynek se tetszik a pátens. Az orátor előre tudhatja, hogy amit mondani fog, mindenre vivátozni fognak. Oda nem kell kurázsi. De tegye meg valaki azt, amit én megteszek, hogy szólaljon fel ellenkező értelemben. Mondja meg a renitens uraknak, hogy bizony nem vagytok jobbak a Deákné vásznánál, magatok felé hajlik a kezetek, mint a kuruti szenteknek, megérdemlitek, hogy kifordítson a bőrötökből a fölséges német!

– S ön ezt el merte mondani! – szólt Ráby, s most már félkönyökére dűlt az ágyában.

– Hát a tündér is azt kérdezte tőlem. No, Karcsatáji, ha maga ezt el merné mondani a congregatión, hát akkor magát tartanám a legbátrabb embernek a vármegyében. Elmondom én! Nem is kellett nekem íródeák, hogy a dikciómat elkészítse. Nem kell nekem oda nyereg. Megülöm én a szilaj csikót szőrén is. A szép tündér egy pompás dohányzacskót stikkolt annak a jutalmára, aki a jövő gyűlés alkalmával legvitézebb hős lesz. Én fogadtam, hogy az leszek; víz mentében úszni gyerekdolog; de víz ellenében, az a legény! Meg is tettem én azt; ott ragyogott az a két szép fekete szem akkor is a karzaton, egészen bevilágítá a szálát, mikor bejött, mintha két lámpást gyújtottak volna meg. Előttem beszélt Petray, a pátens ellen, szokás szerint; régi pattogó frázisok. Szinte tudta már, hol kell pausát tartani, hogy a nemes galéria közbevivátozhasson. – No, megálljatok! Majd ha én rákezdem! Akkor lesz itt furcsa ordítás mindjárt. Készen voltam rá, hogy amint én elkezdek oppozíciót csinálni az egész vármegyével szemben, milyen ónodi gyűlés lesz itt egyszeribe! Azt a szcénát nézze meg aztán a szép is-

tenasszony, mikor minden ember felpaprikázva ugrál fel helyéről, s tüzet, lángot, patkószegeket okádik ellenem. Én pedig állok valamennyivel szemközt, s százfontos gorombaságokat hajigálok jobbra-balra, s azzal a stukatúrrepedeztető hangommal túlkiabálom az egész cétust! Az lesz az igazi hajcihő! De hát egészen másképp történt ám, mint ahogy én kiszámítottam. Amint elkezdtem beszélni, s odavetettem egy ötvenfontos goromba igazságot a gyűlés szeme közé, ahelyett, hogy mind rám förmedtek volna, ellenkezőleg, egyszerre olyan csendesség lett, hogy az órám ketyegését a zsebemben meg lehetett hallanom. S aztán nemhogy felugráltak volna, s az ökleikkel, meg a kivont kardjaikkal hadaztak volna a fejem körül, amire készen voltam, hanem bámulva nézett rám minden ember, s láttam igen sok ábrázaton, hogy nagyon tetszik az, amit elkezdtem; várják, hogy folytassam.

Ráby most már egészen felült az ágyában.

– Jó lett volna, ha akkor ott lett volna Ráby úr, hogy súgta volna, mit mondjak? De engem ez a nem várt csendesség confundált. Az ötvenfontos igazság után következni kellett volna a százmázsás argumentumoknak. Hanem azokat én nem hoztam magammal. Én csak mosdatni jöttem ide, de nem törülgetni is. Hogy ellent nem mondott senki, kijöttem a contextusból; vettem észre, hogy nagyon magasan kezdtem, mint a somogyi gyerek a zsoltárt, s mikor feltekintettem a karzatra, tizenkét Fruzsinka kisasszonyt láttam magam előtt, aki tizenkét legyezővel hajtja rám a szelet. Elkezdtem okosan beszélni – az meg olyan, mint mikor a szabólegény lóra ül; tudtam, hogy visz valahová az a ló; de hogy hová, azt ő tudja. Egyszer aztán a verítékhullatás közepett belekiáltja a beszédembe az a vén pókhasú táblabíró, a Laskóy, ezt a szót: „Jaj, gyöngyöm Miska, hatökör vagy te ahhoz!” S erre, mintha egy puskaporos akna sülne el alattam, felrobban az óriási kacagás körös-körül az egész teremben. Én azonban csak azt az egy nevető arcot láttam a karzaton, melyet nem is igen igyekezett az a nagy festett legyező kegyelmesen eltakarni. – De akit ledobott a ló, nem igyekezik olyan sunyi módra elkotródni bukása theátrumából, mint ahogy én ez összemorzsoló röhejzápor közül kimenekülni igyekeztem. Még az a zsíros dolmányú áporkai nemes is a szemembe kacagott. – Aztán délben a többi urakkal együtt a főispánhoz voltam ebédre híva. Tettem magamat, mintha fel sem venném az egész casust: compareáltam. De több mérget ettem én ottan, mint cukerpakerájt. Minden ember azzal szólított meg, hogy „Gyöngyöm Miska!”, s ebéd után, mikor a pipázóba átmentünk, a Petray odajött hozzám, s megkínált a dohányával. Ráismertem a gyöngyös dohányzacskóra. Ekkor jött az a furcsa gondolatom, hogy „Nohát, ha én Gyöngyöm lettem, hát legyen ez is az én gyöngyöm!” Nem kellett hozzá nagy tudomány; összeszedtem öt-hat korhely cimborát, nem kellett nekik nagy biztatás, lovat, fegyvert adtam nekik; az ábrázatomat valóságos futóbetyárfrizurával úgy elváltoztattam, hogy senki rám nem ismert. Mikor aztán a Petray szolgabíró a sedriák végeztével hazafelé utazott volna, egy kis kerek erdő mellett útját álltuk, a cimboráim elszedték tőle az óráját, erszényét, én magam a gyöngyös dohányzacskóját. Ez volt az első herculesi facinusom. – A következését kitalálhatja Ráby úr. A Karcsatáji Miska meg a Gyöngyöm Miska két különböző személy. Az egyik

elől elfutnak az asszonyok, a másiknak meg utánafutnak. Futottak biz énutánam a férfiak is, s én gyönyörűségemet találtam mind a kettőben. Furcsa élet az a betyárélet! Hanem hát egyszer megunja az ember. Jóllakik vele. Aztán a szép leány is férjhez ment, kapott egy derék, jó, jámbor férjet, s azt mondják, hogy igen jó asszony lett belőle. Hát hisz' a betyárbul lesz a legjobb pandúr. Nem az én hibám, ha elromlott a dolog. Ez ugyan úgy hangzik, mintha én most mentegetném magamat. Van eszemben! Hanem azért mondom ezt el, mert nekem van az úrra nagyobb panaszom, nem az úrnak énrám. Én szeretném azt jobban, ha az úr most ahelyett, hogy a gézengúz szentendrei parasztok kedvéért itten ül, ülne inkább a visegrádi tiszttartói lakban, s Fruzsinka tensasszony ott köpültetné a vajat, s melleztetné a libákat. Mert a fészke üresen maradt, az én nyakamba szakadt a nagyobbik veszedelem. Az asszonyság, mint tudni méltóztatik, Petray szolgabíró úr védszárnyai alá menekült. Amint azonban azt a fatális levelét, amit hozzám írt, elfogták, minek következtében aztán Lievenkopp és Ráby úr engem párbajra kihívott annál az emlékezetes találkozónál a zsámbéki ócska templom mellett, hát ennek az lett a vége, hogy Petray, megtudva az egész casust, emiatt keserves szemrehányásokat tett a hozzá menekült bájos védencének; úgyhogy, mint hallom, e naptól fogva úgy éltek egymással, mint férj és feleség, mindennap összeverekedvén. Néha Petray három nap sem mehetett ki a szobából, úgy összse volt karmolva a pofája. Utoljára is a menyecske unta meg ezeket a mézesheteket, s egy szép napon búcsút vett a kapufélfától, s ott termett nálam.

Ráby mérgesen vágta vissza magát az ágyában, s a fal felé fordult.

– Sose tessék hátat fordítani olyan nagyon! Bucolicus poéma lesz ebből, nem fescennina. Én már akkor felhagytam mindenféle Gyöngyöm Miskasággal. Kibuzogtam a régi haragot a vármegye ellen; hozzáfogtam a gazdaságom rendbe szedéséhez, a cimboráknak kiadtam a rendeletet, hogy többet ne járogassanak hozzám; ha kell nekik valami, hát izenjenek be, kiküldöm az erdőre; de én többet velük Gyöngyöm Miska nem leszek; mert én meg akarok házasodni. A szomszéd torbágyi grófnak volt egy gyönyörűséges comtesse-e, a vagyon a fiáé, a leányok csak kiházasítást kapnak, azért földesúrnak is odaadják. Ugyanannak pedig a Csajtay Gazsi barátom is udvarolt, s azt mondták, hogy tetszett is a fiú Eulália grófnőnek. Eggyel több ok, hogy elvegyem. A szülőkkel már rendben voltam; az esküvőre ki volt tűzve a határidő, akkor áld meg az Isten azzal a nagy szerencsével, hogy a szökevény szép menyecske hozzám menekül. – Ezt nevezem fölösleges áldásnak! – Nem csuklott az úr abban az időben? – Ej, de sokat szidtam magamban! – Nem akarok én a X-ik parancsolat ellen véteni. Nem kívánom én a felebarátom feleségét – mostan! Tartotta volna kalitkában, ha elvette. – Ej, de nagy bajt csinált nekem az odajövetelével. Én mindjárt az első órában igyekeztem vele megértetni, hogy egész szolid ember lett belőlem. Láthatja, templomot építtetek a falumban. Megbántam bűneimet, böjtölök, vezeklek. Nem játszom többet a Gyöngyöm Miskát, a bandát is feloszlattam. Csakhogy hát az van benne, hogy amilyen könnyű az asszonyfélét elbolondítani, mikor elcsábítjuk, éppen olyan nehéz elámítani, mikor le akarjuk rázni a nyakunkról. Gyanút fogott. Ha én császár volnék, a policájt, perzekutorságot mind asszonyokra bíznám. Megtette,

hogy a leveleimet is elfogdosta. Kegyelmes szent Isten! Az volt aztán a tatárjárás, amit velem elkövetett. Azt gondoltam, hogy széjjeltép. Aztán bosszút esküdött, és otthagyott. Azt gondoltam, hogy már most észre tér, s visszamegy az urához, és kibékül vele.

Ráby a fogait csikorgatta.

– Tudom, hogy nem ment. Dehogy tért észre. Most kezdett el még csak igazán öregében bolondokat csinálni. Nem tudom én, ki lehet az a Villám Pista? Nem hallotta az úr hírét?

– Ugyan, hol hallottam volna? Hiszen tíz hétig betegen feküdtem, mint egy darab fa.

– Magam is csak annyit tudok, hogy az az én helyettesem. Mindenféle tekintetben. Annak a bandának a vezére, amit én elcsaptam magamtól. Átkozott vakmerő fickó.

Azt kell hinnem, hogy ezzel kötötte magát össze a szép asszony. Van okom erre a hitre, mert egyszer csak az történik, hogy amint az én kis menyasszonyom, a torbágyi comtesse az apjával együtt hozzám jönne háztűznézőbe, az erdőn körülfogják Villám Pista legényei; maga is ott volt a vezér; a grófot becsukják egy csőszházba, s ott tartják három napig sült szalonnán; a comtesse-t meg elviszik szépen az én vetélytársamhoz a Csajtay Gazsihoz, s férjhez adják hozzá, velem már csak levélben tudatják, hogy a menyasszonyom Csajtay Gazsiné lett.

Ráby Mátyás a paplan alatt elkezdett kacagni, mintha az ördögök csiklandozták volna a talpát. Jólesett neki, hogy egyszer valahára mást is bolonddá tettek már. Hogy utolérte a bűne az átkozott vetélytárst! Még Gyöngyöm Miskának sem elég lenni. Még őfölötte is van villám, ha nem is az égben, legalább az erdőben. Hahaha!

– Bizony Isten, van oka az úrnak kacagni – szólt Karcsatáji, eloltva a csonkig leégett gyertyát, s levetve magát az ágyába. Aztán tovább beszélgetett a sötétben. – Ez a két szép fekete szem az én életemet is mind kiforgatta a sarkából. Nem volt elég, hogy Gyöngyöm Miskát csinált belőlem, még ide is behozott. Így kacagott rajtam az egész vármegye, de még így ebben! S az ilyen kacagás megőrjíti az embert. Másodszor kellett megérnem. Az első kacagás, amivel a vármegyeházában elvadítottak, még csak az emberiség ellen lázított fel; de ez a második már az istenség ellen. – A Villám Pistán nem állhattam bosszút. Hol keressem én azt? Az bizonyosan tolvajnév, mint a Gyöngyöm Miska, s kétféle alakot tart, amiben az erdőn meg a városban mutogatja magát. Az erdőn sem kereshetem fel; mert a banda már az övé; ő lövet meg engem, ha rátörök, s még megszolgálja a fejemre kitett ezer aranyat, ha a keze ügyébe kerülök. – Olyan bosszúra gondoltam hát, ami a nevetőket megint az én részemre hajtsa. – Volt a portámon egy jókedvű barát, valamikor karmelita; de hogy a császár kitette a kámzsáját a klastromából, hát csak úgy éldegélt nálam, „Deo gratias”-ból. Igen fáin cimbora volt, minden bolondot lehetett vele csinálni. Frater Paphnutius volt a neve. Hát én azt a tréfát gondoltam ki, hogy egy napon nagy lakodalomra hívtam össze a vidéki cimboraságot. Senki sem tudta, hogy ki lesz az összeesketendő pár, csak annyi volt kihíresztelve, hogy a Gazsi meg az Eulália kelnek egybe. Van énnekem ilyen név

nélküli cselédem elég, aki csak akkor kap nevet, mikor família lesz belőle. Frater Paphnutius lesz az esketo pap. Ez maga sem sejtette a tréfát. Csak akkor tudta, mikor előtte állt az összeadandó pár, a legszebb pej ménló meg sárga kanca a ménesemből, vőlegénynek, menyasszonynak felkoszorúzva. Ez a Gazsi, ez az Eulália! – A barát megijedt, el akart szaladni. – Debacchált, hogy ez szentségtörés lesz. De én azzal fenyegettem, hogy a vízbe dobatom, s szörnyen félt a víztől, akár pohárban volt az, akár mosdótálban. Egy kis crapulája is volt – még tegnapról. Nolens volens rájuk adta az áldást egész ceremóniával. Ez a tréfa tökéletesen sikerült. A kapott tromfra az egész torbágyi grófi családnak az új vővel együtt ki kellett vándorolni az országból, itt nem volt maradásuk többé; hanem, héj, megütöttem én is a bokámat – híresen! Az érsek nem vette tréfára a dolgot. Sacrigéliumért perbe idéztetett, s akit hét vármegye pandúrja el nem tudott fogni, a maga bolondsága úgy lépre kerített, hogy most itt búsulhatok két esztendeig, amit rám diktált a királyi tábla, s héj, de sok fejkötőt vehetnék annak az árán, amibe az került, hogy a vasat elengedjék.

E szóknál kifújta az öblös pipából a fenéken maradt izzó dohánysziporkát, ami a sötétben valami ördögi világítást adott az arcának.

– Mármost hát mondja meg az úr, Ráby uram, hogy kettőnk közül melyikünknek van nagyobb oka a másikat cifrára eláldani?

Nem várta meg a választ; hanem rákezdte rögtön. Tíz percig félbeszakítás nélkül tudott körmönfont kanyarú mondatokat eregetni a szájából. Mikor elvégezte, a fal felé fordult, s rögtön elkezdett horkolni.

Ráby Mátyás pedig végiggondolt a mondottakon; elkísérve azt a csábító alakot mindenféle kalandos viszontagságai közé. Álmában folytatta ez őrült jeleneteket tovább. S mikor felébredt, nem tudta, hogy mi volt belőle az álom, mi volt a való?

Harmincharmadik fejezet

(Folytataasa ees variatiója az wizontagsaagocnak.)

Ráby Mátyás hat hetet töltött már a börtönben, s azalatt módjában volt összehasonlításokat tenni, hogy a scolopendrumok és a patkányok-e a kellemetlenebb lakótársak egy tömlöcben vagy az ilyen három szobatárs? Éjszaka sohasem alhatott el addig, amíg azok el nem dülöngéltek, mert csillagot rúgattak vele, ami abból áll, hogy az alvó szobatársnak a lába ujjai közé papirost csíptetnek, s azt meggyújtják.

Ezalatt még csak azt sem kérdezték tőle, hogy meddig szándékozik itt maradni. Mindennap kétszer, délelőtt, délután, levezették sétálni a vármegyeház udvarára, ahol minden protestatiója dacára, folyvást egy hajdú kísérte kivont karddal.

Lehetetlen volt a császárhoz írnia tömlöcéből. A rablógyilkosok között megtehette azt, azokban volt karakter, hogy a rabtársukat el ne árulják, még inkább

kezére adtak mindent; de ettül a három szobatárstul félnie kellett. Ezek bizonyosan elárulták volna.

Aztán nem ment ki a fejéből, amit a helytartósági elnök mondott, hogy fogságát a császár közbenjárása csak rosszabbá teszi, ha pedig nyugodtan várja be ügyének lefolyását, s védi magát az ország törvényei szerint, akkor tűrhető állapota lehet.

Hiszen védte volna is már magát, csak vádolták volna; de azzal még mindig késtek. Tudhatta eleve, hogy három bűnnel vádolhatják; az egyik „calumniator consiliariorum" (a tanácsosok rágalmazója) – ennek büntetése *fejvétel –,* a másik a „portator causarum" (a peres ügyeknek az országon kívül hordója); ezé csak fogság. Az első bebizonyítható az ő elfogott levelei által, amikben a főhivatalnokok ellen igen súlyos vádakat emelt a császár előtt. Hanem a halálos ítéletnek elébb a császár elé kell kerülni helybenhagyás végett, s előre látható, hogy ha az uralkodó azt fogja olvasni, hogy az ő, éppen e vizsgálat végett kiküldött meghatalmazottját azért, mert megbízatásában híven eljárt, le akarják nyakazni, ehhez beleegyezését nem adja; de még talán meg is haragszik. A második vétke is bebizonyítható; de azért legfeljebb fogságot kaphat, s ha azt leülte, kiszabadul. Keresni kellett tehát az alapot a harmadikra. Ez volna a „nobilis cum rusticis tumultuans". (A parasztokkal együtt zavargó nemes.) Ehhez azonban elébb adatokat kell gyűjteni.

Egyszer csak Kalabusz uramra megint nagyon ráért az imádkozás. Megtartóztatta száját a boritaltól, s nem bánta, akármilyen csúnyául danolt mellette a másik rab úr mindenféle bolond nótákat, ő csak feltérdepelt az ágyába, s összetette a kezeit, és mondta erősen. Feltűnhetett, hogy egy imádságot különösen elmondott ötször-hatszor egymás után; a bűnbánó és tettét töredelmesen megsirató bűnös imáját. – Azt a furcsát is tette, hogy mikor Rába egyedül ült az asztalnál ebédelve, szolgai készséggel igyekezett neki felszolgálni, a tányérját megtörölgette a poharába vizet töltött s addig settenkedett körülötte, nagyokat fohászkodva, míg szerét tehette, hogy orozva kezet csókoljon neki. „Mi lelte, Kalabusz uram?" A kegyes férfiú aztán erre szemeit ég felé forgatva rebegé bánatos hangon: „Ugye, megbocsát nekem, Rába úr?" – Rába azt hitte, hogy ez ember csendesen meg van háborodva, s azt felelte neki: „Megbocsátok, Kalabusz uram." – Néha mikor Karcsatáji ráerőltetett egy pohár bort a kegyes emberre, akkor is Rábyhoz fordult az elébb: „Megbocsát, Rába úr?" S csak a biztosítás után merte azt felhajtani.

Hát biz ezt az lelte, hogy egy napon levitette őt magához Petray úr (aki most a tiszti ügyészi állomást foglalta el), s eléje adva Rába Mátyásnak a császárhoz írt és elfogott levelét meg egy másik fogalmazványt, ráparancsolt, hogy ezt az iratot, Rába kézvonásait utánozva, másolja le, s annak a nevét is jól eltalálva írja alá.

Az az irat pedig egy nyílt lázadásra felhívás volt a szentendrei és izbégi néphez.

Az elítélt hamisító végezte a rábízott kötelességét. Hasonló tettért ugyanaz, aki most megbízta vele, ítélt rá egykor ötesztendei fogságot.

Ez nyomta aztán olyan súlyosan a szegény Kalabusz lelkét. De hát a szegény rabnak tenni kell, amit a fiskális meg táblabíró urak parancsolnak. Ez mégis könnyebb munka, mintha vizet hordatnának vele.

Ezt a levelet azután elküldé Petray Péter Zabváry prefektus úrhoz, hogy szerezzen a szentendrei meg izbégi jobbágyok között ötven-hatvan tanút, akik bizonyítsák, hogy ezt a lázító levelet csakugyan őhozzájuk írta Ráby Mátyás, s ők azt annak idejében olvasták, és ezennel feljelentik.

A levél a legjobb helyen volt, Ráby legdühösebb ellenségének Zabvárynak a zsebében. Paprika Péter uramék majd összeszerzik ahhoz a megkívántató tanúkat.

Így hát Rab Rábynak jól meg volt vetve az ágya.

És így bizonnyal ki is törték volna a nyakát ezzel a stratagémával, ha nem lett volna neki egy jó embere, Leányváry postamester, aki a maga furfangos eszével az egész gonosz hálóvetést összekuszálá vala.

Mint postamesternek az ő kezén ment keresztül minden levél, amit Zabváry prefektus írt másnak, s őneki mások. Jegyzőkönyveiből kiveheté, hogy úgy Szent Mihály-nap táján más esztendőkben sok helyről érkeztek jól lepecsételt pénzes zacskóktul kísért levelek a prefektushoz. Az írásról a borítékon mind tudta, hogy kiktől jönnek azok. Előkelő hivatalos urak voltak azok, kik a prefektusnak tőkepénzekkel tartoztak, s ilyenkor küldték meg a kamatot, mikor maguk is kapták a haszonbért a jószágaikból. Ez évben semmi zacskó nem jött, csak a puszta levelek. Ezekre azután rögtön Zabváry levelei repültek vissza az illető címekre. És ismételve repültek időközökben.

Ezekből a következő kombinációra jött az öregúr.

„Mikor a nótáriust megütötte a guta, Zabváry azt kiabálta: »De addig ne halj meg, amíg a ládámat vissza nem adod!« Ezt többen hallották. A nótárius vagyonának összeírásánál Zabváry maga nagy buzgósággal igyekezett megtalálni minden zugban egy elrejtett ládikót, amiről reverzálisa volt a megboldogulttól. Mi lehetett volna abban egyéb, mint azok a kötelezvények, amiket a vizsgáló bizottság előtt jónak látott elrejteni? Erre a következtetésére pedig mások is rájöhettek. Nevezetesen maguk az adós urak. Azok megsejtették, hogy a kötelezvényeik mind elmentek valamerre a limbusba, s most pénz helyett a felmondást küldik a hitelezőnek. Kifizetik neki a tőkét, ha előadja a kötelezvényüket.”

Ezért olyan savanyú és keserű az ábrázatja a prefektus úrnak!

Ő maga szokta felhozni a postára a leveleket, amiket sürgetőleg ír a tekintetes jó barátoknak, nehogy a postalegény elsikkassza útközben. Most is egy egész csomagot hozott. Afölött aztán sokáig eltanakodott a postamesterrel, hogy hogyan biztosabb a levél megérkezése; ha az ember frankírozza, vagy ha nem frankírozza? Az első esetben az történhetik meg, hogy a szentendrei posta eldugja a frankót, s betűt a levéllel; a másodikban ellenben, hogy az adressátus nem fizeti ki a frankót, s akkor a zsámbéki postás fűt be a levéllel. Valahogy csak megalkudtak.

Akkor aztán a prefektus úr, hogy kellemessé tegye magát a postamester előtt, előhozta neki az unokaöccsét.

– Hát arról a szegény sógorról mit hallott a nemzetes úr? Szegény, nyomorult Ráby Mátyás, de nagyon sajnálom a jámbort. Bizony, a véremet adnám érte, ha kiszabadíthatnám!

Már akkor zsebében volt az áruló hamisítvány.

– Hát biz az szegény nagy nyomorúságban van – monda a postamester. – De hát az ő hibája, a saját magáé. Könnyen kiszabadíthatná magát, csak vallaná meg, amit az urak odafenn ki akarnak tudni tőle.

– S ugyan mit akarnak belőle kicsikarni azok az urak? – kérdezé ártatlan fejcsóválással Zabváry úr, szemeit égnek meregetve.

– Hát én – gondolom, hogy mit. Bizonyosan nem tudom. Mert én nem beszélhetek vele. Csak úgy mások mondják.

– Talán csak nem azt, hogy a népet akarta volna fellázítani! – szörnyedt fel Zabváry úr, egész méltatlankodással taszítva el magától Leányváry urat, mintha emberestül együtt el akarná utasítani ezt a rémséges gondolatot.

Az a nagy bajusz megállhatta, hogy legkisebb mozgása által se árulja el azt a furfangot, amit eltakargat.

– Nem éppen ez az a dolog – dörmögé a bajusz alól Leányváry úr –, amit ki akarnak facsarni belőle, ez csak az inquisitionalis hüvelykszorító. Más az, amit ki akarnak belőle venni. Hiszen tetszik tudni, hogy Matyi öcsém az utolsó napokban a szegény megboldogult esperes úrral együtt volt. Attól megtudta, hogy hol van a titkos bejárat ahhoz a pincebolthoz, amelyben a nagy láda rejtőzködik. Ebben a nagy ládában pedig vagyon, a sok élére vert készpénzen kívül, a fő-fő uraknak mindenféle kötelezvénye. Mármost, ha erre rászabadítaná őket a Matyi öcsém, azok egyszerre megkapnák, amire nekik szükségük van, s nem kellene senkivel osztályt csinálniok. Azért azon mesterkednek, hogy Rab Rábyt addig mortificálják, kínozzák, bosszantsák, míg az utoljára kínjában meg halálfélelmében megváltja magát ezzel a titokkal. Hát én, ha neki volnék, nem is hagynám magamat gyötretni. Azt mondanám: Itt van, vegyétek fel. De hát ez az én öcsém olyan bolond, hogy inkább sót hágy vágatni a hátán. Azt mondja, hogy ő ezt a titkot másnak meg nem mondja, mint éppen csak a község elöljáróságának; mert azé az a kincs és minden egyéb!

A prefektus arca e mesemondás alatt csupa izzó tűzláng lett; a szemei majd kiugrottak:

– Azt mondja! – ordítá el magát, végét sem várva a mesének. – Derék ember! Becsületes ember! Ő tudja, hol van a kincsünk? A község kincse! S nem akarja megmondani másnak, csak minekünk! De ezt az embert nem hagyjuk elveszni! Kiszabadítjuk! Ne szóljon senkinek, nemzetes úr! Magam leszek az, aki Ráby Mátyást kihozom a börtönből! Csak nem kell senkinek szólni! Én sem szólok, az úr se szóljon! Nyomában vagyok a gyalázatos praktikának! De fel fogom őket csúfolni! – Szegény derék, becsületes Ráby sógor! Csak látszik, hogy ki a karakteres ember. No, ebbül nagy dolog lesz!

Az is lett. – Zabváry úr szaladt rögtön bíró uramhoz; összehívták az esküdttanácsot; prefektus úr előadta nekik a titkot, amit véletlenül megtudott. Hát rögtön nem volt olyan kedves ember több a világon, mint Ráby Mátyás! Most ismerték

hát meg, hogy ő a községnek az igazi jóakarója. Elhatároztatott, unisono, hogy Ráby Mátyás kiszabadítására a község minden eszközt mozgásba hozzon, s rögtön egy deputáció küldessék fel a császárhoz, az ő ügyében remonstrálni, a nép között pedig kihirdettessék, hogy senki Rab Ráby ellen legkisebb tanúbizonyságot letenni ne bátorkodjék; addig is pedig, amíg kiszabadulna, az elöljáróság felhatalmaztassék őt a börtönében minden szükségessel ellátni, s a kinn levő jó barátjaival leendő összeköttetését minden áron rendszeresíteni.

Ilyen csodát mívelt annak a nagy bajuszú embernek a furfangos ötlete.

Prefektus úr pár napig engedte forrni a mustot; akkor aztán visszaküldte Petray úrnak a Ráby hamis lázító levelét, azzal a megjegyzéssel, hogy nem akar arról itt tudni senki. Nem mulasztá el a lélektani magyarázatot is hozzácsatolni. Így van az a népnél. Amikor azt hitték, hogy Ráby a császár kegyence és hatalmas áruló, akkor készek voltak őt megfeszíteni; de amint azt látják, hogy Ráby mártírrá lett, az ellenkezőre fordultak, s most már készek a vérüket ontani érte.

Van is benne valami. Ilyen a nép. Egyik nap „hozsanna!”, másik nap „feszítsd meg!” Mikor aztán meg van feszítve, akkor megint „Kyrie eleison!”

Petray úr és consortesei még nem is sejtették, hogy honnan fáznak. Egy új próbát tettek. Kirándultak három hintóval, ugyanannyi hajdúval Szentendrére, abbul a célbul, hogy Ráby Mátyás iratait, amiket elfogatása után a község irattárába tettek le, elhozzák.

Hanem furcsa tapasztalatra jutottak.

A tegnapelőtti jó cimborák ma a községháza előtt csoportosultak össze, s az urakat még csak be sem bocsátották a községházába.

Petray megkísértette hatalmas declamatori talentumát értékesíteni; de keservesen tapasztalá, hogy a parasztok között még nagyobb szónokok is vannak, mint ő.

Mikor aztán végre gorombáskodni kezdett, azok visszagorombáskodtak, s amidőn vesztére a kardjára talált csapni, azok meg a furkós botjaik után nyúltak, úgyhogy utoljára örülhetett a három hintó, hogy épkézláb kijuthatott a veszedelmes községből.

Mind Rab Ráby embere volt az már.

E kudarcot vallott kísérlet után az urak katonai erővel tértek vissza, s ötvenet a lármásabb gazdák közül összefogdostatva, felvitték Pestre, s ott láncra veretve tömlöcbe vetették.

Onnan azután a keserves tömlöcbül egyenkint felhordatva őket, kemény vallatás alá vették valamennyit. A vallatottat négy hajdú fogta körül, a kivont kardjának a hegyét a testének szegezve. De nem vallott az egy sem Rab Ráby ellen semmit. Meg is ütlegelték őket, mégsem vallottak.

És Rab Ráby ott az első emeleten semmit sem tudott arról, hogy mi történik odalent a földszinten.

Harmincnegyedik fejezet

(Egi seregeeli madaarnac, ees egi kiss egeernec az tevrteenete.)

A szentendrei deputáció felment szerencsésen a császárhoz, előadta a maga dolgát meg a Rábyét, most már egyesítve mind a kettőt; minden megtörtént hiba és visszaélés természetesen a rögtöni halállal kimúlt nótáriusra háríttatott, a többiek mind derék, igazságban járó emberek voltak.

A császár rögtön kemény parancsolatokat küldött mind a helytartósági elnöknek, mind a kerületi biztosnak, meghagyva erősen, hogy Ráby Mátyás azonnal szabadon bocsáttassék, s a sérelmes sikkasztási ügy az ő vádja alapján befejeztessék.

A helytartósági elnök ezt a parancsot is odatette az olvasatlan iratok fiókjába.

A kerületi biztos azonban sietett engedelmesen válaszolni, hogy a legmagasabb parancsnak azonnal elég fog tétetni, csak még a vármegye tudósítása váratik be.

Ebben a császár aztán megnyugodott. Mert nem tudta, hogy mit tesz vármegyei nyelven ez a szó, hogy „csak még”.

Legelébb is azt tette, hogy amint e parancs az alispánnal közölve lett, rögtön jöttek a Rab Rábyért, és kihozták a börtönéből, de nem azért, hogy szabadon bocsássák, hanem hogy rálakatolják a kezére meg a lábára a láncot, mert úgy illik az, mikor a rabot vallatni viszik.

Ekkor volt az első vallatási próbája.

A törvényszék előtt, a kerületi biztos jelenlétében kezdték el keresztül-kasul faggatni fogdosó kérdésekkel. Ami csak népzavargás volt az országban, arról mind meg kellett neki felelni, hogy mit tud róla. Négy óra hosszat gyötörték; azalatt majd leszédült már egy álló helyéből. A ráhalmozott vádaknak fele is elég lett volna, hogy négyfelé vágatásra ítéljék.

Akkor aztán visszaküldték a börtönbe.

A megszokott szobája felé támolygott, hanem az az ajtóban Janosics uram megragadta a karját s visszarántotta.

– Ohó! Rab uram. Nem oda Buda! A vasban járó rabnak másutt a helye. (Igaz! A „tekintetes úr” nem szereti a más lánccsörgését hallgatni.)

S azzal bevezette őt egy másik mellékszobába, melynek vasajtaja volt, hármas lakatra, s az ablakain keresztvas és sodronyháló. Abban nem is volt más, csak egy hárságy fekvésre, se asztal, se szék. A könyveit sem hozták át ide.

Délután volt az idő, még nem ebédelt. De a megszokott gyöngéd kezek készítette étek sem várt itt rá; sőt még a nemesuraknak rendelt rabétel sem. A porkoláb nyomában egy hajdú jött egy nagy kőkorsóval meg egy darab fekete kenyérrel.

– Itt van, Rab úr! Tessék traktálózni! – enyelgett durva tréfálódzással a hajdú, amivel a porkolábot is megnevetteté. Hanem mikor a korsót letette Rába mellé a földre, azt súgta a fülébe:

– A korsó feneke lejár.

Azzal magára hagyták, s rázárták hármas lakattal az ajtót.

Most azután teljesült a kívánsága; megszabadult a három bosszantó szobatárstól. Egyedül lehetett. – S nem bántotta volna az egyedüllét, csak a könyveit el ne vették volna. Így csak saját gondolatjai jöttek vele társul, s azok rossz mulattatók. Kalabusz imádkozása, Karcsatáji hahotája elnémult, s a rákövetkező csendet a feltámadó indulatok elviselhetetlen hangja kezdé betölteni.

Haraggal volt eltelve az egész világ iránt, amit nem tud megmozdítani a helyéből; de legjobban haragudott saját nyomorult testére, mért fázik, mért éhezik, mért reszket a haláltól, mért fájnak a láncai, mért nem tud úgy dacolni, mint a lelke?

Eszébe jutott, hogy ennek a silány izom- és csontalkotmánynak táplálékot is kell adni, hogy megbírja terhét; azt sem tudta, hogy mit eszik. Fekete kenyér volt, de lehetett volna az akár torta, az sem tett volna különbséget. Mikor aztán a korsót felvette, hogy nagyot igyék rá, akkor ütődött csak meg azon a szón, amit a hajdú a fülébe súgott: „A korsó feneke lejár.” – Irgette-forgatta, mindenfelé próbálgatta, míg egyszer csakugyan kitalálta, hogy annak a korsónak a fenekét csakugyan le lehet srófolni. Az egy furfangosan készített cserépedény, aminek a rejtekében talált egy üvegcse tintát, tollat és papírt, s nem alaptalan gondoskodásbul egy pár szeletke szalámit. – Mindezekhez egy kis cédula volt mellékelve, eltorzított írással:

„Ne féljen semmit. A császár mindenről értesült. Barátjai nem hagyják el. Tudósítsa újból a császárt.”

Nem félt már az egyedülléttől. Ah, a kísértetek hatalma megszűnik ott, ahol toll, tinta és papír van! A leírt gondolat jó barát.

Hozzáfogott a megírásához mindannak, ami vele elfogatása óta történt, s mikor készen volt az irat, ismét visszatett mindent abba a rejtekbe, amit a korsó kettős feneke képezett.

A két darab szalámi is jólesett a testének.

De mindenekfelett jólesett a tudat, hogy nincs magára hagyva, hogy vannak jó barátai, és fenn van tartva az összeköttetése a külvilággal. Bár azon hiába törte a fejét, hogy kik lehetnek azok a jó barátok. Azoknak hatalmasabb embereknek kell már lenni, mint ez a gyönge gyermek odafenn – akiknek a nevét rossz *szíve* megsúgta.

Másnap reggel a porkoláb visszajött, ugyanazzal a hajdúval.

– Hát megszámlálta-e az éjjel a gerendákat a rab úr? – tréfálózék a hajdú.

Mert ahol az ember először aluszik, ha megszámlálja a gerendákat, amit akkor álmodni fog, az beteljesül.

Azzal kivitte a korsót.

Délben megint visszahozta a kenyérilletménnyel együtt.

– Ma szalonna is jár a kenyér mellé, minthogy húsevő nap van! – monda a hajdú. Aminek a porkoláb nagyon nevetett.

Mert hogy *szalonnának* nevezik a népnyelven azt a rugacsos, degetes részét a rosszul kelt kenyérnek, ami a külső héjához tapadt.

A rabokkal enyelegni szokás – akik már vasban vannak.

Ráby alig várta, hogy magára maradjon, s ismét megvizsgálhassa a korsó rejtekét.

Ismét ott találta az írószereit, s a postai nyugtát leveléről, melyet extracurirral küldtek fel a császárhoz. Az ő barátainak tehát gazdag embereknek kell lenni.

Hirtelen elrejtett mindent, mert tömlöce felé léptek közelítettek.

A börtönajtó szokatlan időben felnyílt, s belépett rajta három férfi: Laskóy, a substitutus, aki pörében elnökölt a sedrián, Petray, a főfiskus és Margari, az új szentendrei szolgabíró. Az utóbbi hozta a vádlevelet Rab Rábynak.

Rab Ráby büszkén utasította azt vissza.

– Nem önök a vádlók, hanem én vagyok az! Az én dolgom a vádlevelet önöknek átadni, nem az önöké énnekem. Nem fogadom el azt.

– Vigyázzon az úr magára! – rivallt rá Laskóy. – Gondolja meg a következését a rejectiónak! Ha nem acceptálja a criminalis citatoriát, a sedria convincálni fogja az urat in contumaciam fejvesztésre!

– No, hát convincáljon, ha mer!

– Veszett dühös ember ez! El kell neki fogadni a vádlevelet!

De Ráby eldugta a két kezét a hóna alá, nem lehetett a markába tenni. Akkor aztán azt mondta Laskóy úr: – Dobja neki oda a lába elé, szolgabíró úr, s aztán adja ki róla az attestatumot.

A szolgabíró megtette.

– No, hát arról is adja ki az úr az attestatumot, hogy én meg kirúgtam azt az ajtón.

És Ráby is megtette, amit mondott.

E hallatlan vakmerőségre aztán a három úr hangos fenyegetődzések között eltávozott.

Kis idő múlva bejött a börtönbe a porkoláb.

– No, iszen, nem adnék az úrnak a fejéért egy fületlen pitykét. Most ül össze a törvényszék, kimondani az ítéletet. Már oda is izentek a hóhérhoz, hogy holnapra legyen készen. Statárium van ám – s annak az ítélete nem megy föl a császárhoz.

Ez a szó szeget ütött Rábynak a fejébe. Az biz igaz, hogy a rögtönítélő bíróság ítéletét végrehajthatják, mielőtt a legfelsőbb helyről közbeszólhatnának; mehet aztán akkor a hóna alá fogott fejével a császárhoz panaszra. Egész éjjel nyugtalanította ez a gondolat. Az erős lélek hasztalan beszéli ennek a nyomorult idegtömegnek: „Ugyan, mit reszketsz? Ugyan, mit sajnálsz ezen a keserű életen? Nem el kell-e alunni mindennap? Hát egyszer úgy elalunni, hogy fel ne ébredj többet?” – Hasztalan, hasztalan a bölcsesség; az otromba sártömeg fél annak a közeledtétől, aki őt visszabocsátja a maga édesanyjához, a földhöz; úgy szeretne még együtt maradni a maga égi részével, akire nézve ő csak börtön.

A másnap úgy találta, hogy még el sem aludt.

Korán hajnalban sűrű férfiléptek közeledtek börtöne felé, s a felnyitott vasajtón egész csoport mindenféle alak jött be hozzá: alispán, szolgabíró, megyei orvos, porkoláb, hajdúk, idegen arcok, amik között egyben a pesti hóhért vélte felismerni.

Szédülni kezdett, a világ keringett vele. Alig hallotta, hogy mit beszélnek hozzá.

Az az ember, kit a hóhérnak nézett, elkezdett nekivetkőzni, felgyűrni az ingujjait a karjain.

Azt hitte, hogy titokban akarják kivégezni.

A félelmes ember kikiáltott a segédei után, hogy hozzák már a szerszámait. Ráby felfohászkodott az égre, s összetette a kezeit a keblén.

Ekkor aztán az egész társaság elkezdett rajta kacagni. A mester szerszámai, amiket behoztak, voltak a csákány, a malteres dézsa meg a csapókanál. Nem hóhér volt az, hanem kőműves, akit azért hoztak, hogy Rab Rábynak az utca felőli ablakát egészen befalazza, aztán egy csatorna számára lyukat vágjon a boltozatban. Egészen elzárták a külvilágtól. Most már nem kapott a börtöne egyéb világosságot, mint az ajtó fölötti kis ablakon át, ami az udvarra nyílt, s vasráccsal és sodronnyal volt elzárva.

Ekkor aztán hozzáfogtak a szabályszerű ostromlásához a cernirozott várnak.

A „csak még” annyit tett, hogy e naptól kezdve mindennap levitték Rab Rábyt a kihallgatási szobába vallatásra. Éjfélekig elvallatták; ugyanazokat a kérdéseket téve föl eléje összevissza, hogy zavarba vagy ellenmondásokba hozzák. – A vádpontok száma először csak húsz volt, azután lett negyven, majd felnőtt hatvanra, végre megállapodott nyolcvanon.

S ez így tartott négy hétig szakadatlanul, s a „csak még”-nek mégsem volt vége.

Nem lehetett Rab Rábyra semmit kisütni.

Hanem ezek kínterhes napok voltak.

Egyszer az a megszokott hajdú, a rab úr mulattatására, egy madarat hozott a börtönébe, egy beszélő seregélyt.

A kis állat rögtön azon kezdte, hogy Ráby kezére repült, s az ujja hegyét megcsípve a csőrével, azt kérdé tőle: „Matyi bácsi, mit csinál?”

A kemény embernek kicsordult a könnye erre a szóra. Pedig hisz az nem emberi szó volt, csak egy madárnak a betanított fecsegése, aki nem tudja, hogy mit beszél.

Odaértette az ajkait a madárnak a fejéhez, s engedte az arcát annak a repeső szárnyaival veregetettni. Oh, milyen drága kincset kapott ebben!

Nem volt már egyedül. Nem volt kénytelen azt a szózatokkal teljes némaságot hallgatni egész nap; volt egy beszélőtársa. Volt akivel játsszék, maga is egész gyermek lett mellette. Odaültette az ujjára, tanította fütyülni, drága neveket utánamondani, s aközben elfelejtette azt a nehéz vaskarikát ott a kézcsuklóján.

Még meg is nevetteté ez a madár. Mikor a porkoláb belépett a börtönbe, a „Hanzi” mindjárt készen volt a megszólítással: „Du spitzbub!” – De hát ki haragudnék meg egy madárkára ezért?

Egy este azután, mikor ismét visszahozta Rab Rábyt a vallatásbul a porkoláb, szokás szerint fütyülve lépett be a börtönbe, amire a Hanzi a maga füttyszavával szokott visszafelelni; most nem adott neszt magáról.

Ráby kereste a madarat az egész szobában; hisz nem volt ott hova elbújni. Végre megtalálta a fejénél fogva felakasztva az ablak vasrostélyán.

A szegény kis kedvencnek is ki kellett szenvednie azért, hogy a Rab Rábyt szerette.

Oh, ha egész atyafiságát ott látta volna holtan maga előtt, nem fájt volna úgy a szíve, mint ezért a holt madárért.

Hát még ennek sem tudtak irgalmazni? Oh milyen rosszak az emberek!

Janosics uram nevetett rajta.

– Nem mondja már az a csúnya madár többet azt, hogy „Du spitzbub!”[33]

Rábynak nem a maga fájdalma fájt jobban, mint inkább az a gondolat, hogy ha megtudja ezt a szomorú esetét a kis tollas beszélgetőtársnak egykori gazdasszonya, milyen nagy könnyhullatása lesz ezeknek a szép kék szemeknek. Arra kérte Janosics uramat, hogy tartsa ezt az esetet titokban, hogy meg ne tudják odafenn a főjegyzőék.

No, ugyan jó gondolat a torturázott rabtól a hóhérlegénynek megmondani, hogy hol ne nyúljon hozzá a tüzes harapófogóval, mert ott jobban fáj, mint másutt! Persze, hogy ez egyenesen felvitte a holt madarat Mariskához. Hadd legyen mit mesélni róla holnap Rab Rábynak.

Mariska leányasszony azonban jól nevelt gyermek volt. Mindig azt hallotta az apjától, hogy állatot megsiratni vétek. Azért nem is indult neki a pityergésnek, mikor kedvenc madárkáját megdermedve hozták eléje; rábízta azt a Böskére, hogy temesse el a kertben. Egyszer-egyszer ugyan vonaglottak az ajkai, amint kedvencét lábra akarta állítani, s az megint csak félrehajtá a fejét, de csak erőt vett magán; az ilyen kék szemeken mindjárt meglátszik a sírás. Az apa észrevenné, hogy könnyezett, tudakozódnék az oka után, meg kellene mondani az igazat, azért azután – nem – nem szidná meg, azt ő nem szokta – de összehúzná szemöldökeit, s úgy nézne rá; s lehet-e valami iszontatóbb büntetés egy szegény kisleányra nézve, mint mikor az apja ilyen összehúzott szemöldökkel néz rá, és nem szól semmit? – Azért vissza kell parancsolni a könnyeket.

Hanem a szegény Rab Ráby már most megint egyedül maradt! Nagyobb ez annál. Mariska nem gondolkozott soká. Volt még egy kedves madara, egy cinege, azt adta oda kalitkástul a porkolábnak, hogy vigye le rögtön Rab Rábynak; de ne mondja ám, hogy ő küldi; tegyen úgy, mintha megsajnálta volna, s a saját cinegéjét hozná oda neki vigasztalásul.

Mintha nem kitalálta volna az igazat Rab Ráby azonnal. De kitalálta bizony.

S amint a porkoláb visszajött hozzá a cinegével, s azt a kalitkában letette az ágyára, valamit hazudott hozzá, s aztán magára hagyta; hát akkor, aki látta volna Rab Rábyt, azt hihette volna, hogy bálványimádóvá lett, mert csak lerogyott a

[33] Lásd a Ráby önéletírásában.

térdeire, s kezeit összekulcsolva, odaborult az elé a kalitka elé, és zokogott keservesen.

…Azt a kis cinegét aztán még jobban megszerette, mint a seregélyt.

Egy napon, mikor ismét a vallatásból visszahozták a tömlöcébe, a kedves cinkét is ott találta halva, a kalitkája fenekén. Annak megmérgezett legyeket adtak, hogy elveszítsék.

Ekkor aztán azt mondta, hogy ne hozzanak neki több madarat; ne legyen körülötte semmi élő teremtés, amit megszeressen.

Azonban hát mégis akadt szomorú lakhelyének önkénytes lakótársa. Bolond kis állat, aki maga jószántábul vállalkozik örökös fogságra. Egy kis egér.

Eleinte csak félve ütötte ki a fejét az egérlyukból, s óvatosan szaladt végig a fal mellett. Azután, hogy észrevette, hogy a lakótárs kenyérmorzsákat hinteget el az útjában, azokat hirtelen felszedegette. Látta, hogy többet is adnak, és jó szívvel. Azután megtanult kérni. Közelebb sompolygott hozzá. Egész a lábáig. Látta, hogy nem tapossa el az óriás. Felfutott a térdére. A fogolytárs a tenyerében nyújtá eléje a kenyérmorzsákat; a kis egérszív oroszláni bátorsággal indult a kísérletnek; a nagy kolossz tenyerébe sikamlott, s aztán két hátulsó lábára állva a két első tenyerébe fogta a kenyérdarabkát, úgy majszolta azt, hosszú bajuszát táncoltatva, s parányi fekete szemeivel a pártfogó óriás arcát vizsgálva.

S ez az arc nem volt már szép. Feldúlva a szenvedés által, borotválatlan bajusza, szakálla bocéros bozótkint lepte be megnyúlt vonásait. Haja sem volt se befonva, se púderezve, még csak fésülve sem; kuszáltan lógott a szemei elé. És a kis egérnek mégis volt bizodalma hozzá.

Később egész nap ott játszott körüle. Felszaladt a földrül a vállára, s mikor lefeküdt, összevissza szaladgált, pajkos táncot követve el a takaró pokrócán; bebújt az öltönye ujjába, s ott aludt; ha hítta, cincogásával felelt rá, s mintha tudná, hogy mi fáj neki, mikor szemeit lehunyta, nekiállt annak a bilincsnek a kezén, s elkezdte azt finom fogaival rágni. Utóbb egészen odaköltözött hozzá, az ágya szegletébe, s csak olyankor szaladt odújába haza, mikor az ajtónyikorgást hallotta. Nem is mulasztá el Rab Ráby kegyes oktatásokat adni neki, hogy ne legyen bizalma más emberekhez, mert azok mind – macskák!

Azt mondja maga Rab Ráby az önéletírásában: „Annyira hozzám szokott ez a kis állatocska, hogy azt hittem, nem is tudnék már nála nélkül élni.”

Egyszer aztán ezt az örömét is megsokallták. A késő estei vallatás után hazatérve, hítta a szokásos sziszegéssel az egérkéjét; de az nem jött elő. Sok keresés után megtalálta azt egy szögletben felpuffadva. Az egérlyukba valaki patkánymérget dugott. Ezt is elpusztították.

Keserű a kifakadás, amivel Rab Ráby ezt az utolsó megölt kedvencét elbúcsúztatja. Az olyan embert, aki ezt el tudta követni, hasonlítja ahhoz a lényhez, akiről a teológusok azt állítják, hogy *minden ok nélkül is rosszat mível: azért, mert gyönyörűségét találja a gonosztettben.*

Harmincötödik fejezet

(Bolondnaal bolondabb dolgoc tevrteennec az fevldevnn, miket ember ki nem gondolhatna, ha emberenn megh nem esstec volna.)

Mikor már nyolcvanra felszaporodtak a vádpontok Rab Ráby ellen, akkor egy nap azt mondá a vizsgálóbírónak:

– Én már össze vagyok törve, testem-lelkem belefáradt. Visszavonom a vádamat; úgysem vezet az az elnyomott nép felszabadítására, csak még nagyobb elnyomásra.

Hanem erre azt felelte neki a vizsgálóbíró, hogy:

– Ez most már nem lehet: a feladás a császár előtt történt a vádló tartozik azt fenntartani. Ha a feladott kincs megtaláltatik, annak egy harmadrésze a feladóé; de ha hamis volt a feladás, akkor a feladó fejét veszíti el. Tehát bizonyítsa be!

– Bizonyítsak? Innen a börtönbül? Megláncolt kézzel? Mikor a bűnvádat megerősítő irataim már mind az ellenségeim kezében vannak. Mikor a szentendrei városházát nemrég éjjel feltörték, az archívumot kirabolták, s bizonyítványaimat mind elvitték.

– Hogy tudja ezt az úr? – kérdé a bíró elbámulva.

– Tudom. A rablók neveit is tudom. Azt is, hogy a szolgabíró vezetése alatt törtek oda be.

– Ez a vallomása az úrnak a legsúlyosabb vád ellene! Az úr folyvást tilos összeköttetést tart fenn a külső világgal.

– Ez arra mutat, hogy az egész világ nekem ad igazat.

– Kik az úrnak a cinkostársai, akik e levelezést elősegítik?

– Senki és mindenki. A puszta falak, a levegő, a vasajtó, a láncaim, a porkolábom, az őreim, mindenki szövetségesem.

– No, hát majd szűkebbre fogjuk vonni az úrnak a láncait, hogy ne mozoghasson olyan sokat!

– Hasztalan. Láncaim kinyúlnak a börtönbül, s elérnek a trón lábáig; minden csörrenésüket meghallja az, aki önöknek ura és bírája, s itt lesz nemsokára Pesten, hogy ítéljen fölöttünk. Rettegjen az, aki bűnös. Nem engem illet a rettegés.

A vizsgálóbíró a sarkaival toporzékolt dühében. Ez az ember mindenről értesítve van. Már azt is tudja, hogy a császár tábort húz össze Pest alatt, s hadiszemlére maga le fog jönni a nyáron személyesen, s hogy a szentendrei és izbégi jobbágyok tömeges aláírásokkal ostromolják az uralkodót Rab Ráby szabadon bocsátásáért, s az őt fogva tartó megyei hatóság elleni vizsgálatért. – Hasztalan változtatják az őreit, hasztalan bízzák a felügyelést magára a porkolábra; hasztalan zárják el minden emberi érintkezés elől, ez folyvást levelez ki a börtönbül, és kapja a leveleket kívülről. Azt nem tudták kitalálni, hogy a kettős fenekű korsóval maga hordja a porkoláb, tudtán kívül a levelezést ki és be. Ott künn a korsót,

amely hajdú megtölti vízzel, az belecsempészi a levelet, s a porkoláb nem tud róla semmit.

Végigverették valamennyi hajdút, aki csak gyanúba vehető volt. Azok nem nagyon bánták, mert ahány ütleget kaptak, valami jóltevő kéz ugyanannyi aranyflastromot ragasztott reájuk; s ez, ha jól felvesszük, nem is rossz kereset.

Mikor a császár augusztusban (már ez a második esztendő augusztusa volt) lejött a pesti táborba, Rábynak a hozzáküldött leveléből bámulva értesült, hogy megbízottja még most is a tömlöcben van. Azonnal maga elé hívatta a helytartósági elnököt, s legnagyobb haragját tudatva vele, megparancsolá neki, hogy Ráby Mátyást azonnal bocsáttassa szabadon, különben őt is és az egész tisztikart elűzi a hivatalából.

Ezt a parancsot már nem lehetett felbontatlan ad acta tenni. Őexcellenciája mindjárt, ott a császár jelenlétében, kénytelen volt kiadni a helytartósági parancsot a kerületi biztosnak, hogy Rab Ráby menten szabadon bocsáttassék.

– Bihászman?

A parancs peremptorius volt. Annak haladék nélkül engedelmeskedni kellett.

Azon az éjszakán Rab Rábynak a tömlöcajtaja alatt egy levelet dugott be valaki, amiben ez állt:

– Legyen készen az éjjel. Jó barátai érte jönnek. A porkolábot megkötözik, elveszik tőle a kulcsokat. Ráby urat kiszabadítják.

Jól van, jól! – monda magában Ráby. – Ez az ajtó alatt bedugott levél nem a jó barátaimtól jön, mert azok tudják a levelezés módját. Ezt az ellenségeim küldik. A császár bizonyosan megparancsolta már nekik, hogy szabadon bocsássanak, s most ezek azt szeretnék, ha erőszakkal szökném meg a börtönbül.

Azt tette ezzel a levéllel, hogy átadta a porkolábnak.

Úgy, de ez megint egy új inquisitióra adott alkalmat. Hisz ez egy valóságos nagy komplott! Az állami közbiztonság ellen tervezett forradalom. De már ezért megint itt kell tartani Rab Rábyt, hogy vallja ki, kik lehetnek azok a veszedelmes rablók, akik a vármegyeházát az ország fővárosában erőszakkal meg akarják rohanni.

Késő őszig eltartott a vallatás ezen új merénylet fölött.

Persze a császárnak egyébre volt ekkor gondja. Beütött a szerencsétlen török háború, kudarcos kezdetével; az uralkodó maga is lenn volt a táborban, s elég veszedelmet kiállt.

Hanem azért még ott is rátaláltak Rab Ráby levelei a tömlöc fenekéről.

Most már csak azt kérte őfelségétől, hogy ha már őt börtönébül kiszabadítani nem tudja, legalább azt eszközölje ki legmagasabb befolyása által idefenn az uraknál, hogy számára a rendes rabtartásdíjat, a naponkinti húsz krajcárt rezolválják, mert a mostani hét krajcárért igen fekete kenyeret lehet kapni, meg hogy a láncait eresztenék egy kicsit hosszabbra.

Ennek a folyamodásnak aztán az lett a sikere, hogy a hét krajcárt leszállították négy krajcárra, amiért már csak penészes, száraz kenyeret lehet kapni, a láncait pedig kiegészíték egy vas nyakörvvel, amihez a kezei vasrudakkal voltak odaerősítve, hogy ne írhasson több levelet.

Ezalatt pedig Janosics uram mindig úgy tett, mintha sajnálkoznék rajta. Majd meg ittasnak tetette magát, s elesett a folyosón. Az őrt álló strázsa aztán bejött Rábyhoz, a porkolábtól elvett kulcsokkal.

– No, most Ráby úr, frissen nyissuk fel a lakatokat a békóin, aztán vegye magára a porkoláb ruháit, aztán „usgye fóre!”

Ráby azt mondta, hogy hagyjon neki békét; tudta, hogy ez csak kelepce.

Eljött a tél is. Kemény hideg idő volt. S az ő börtönét nem fűtötték. És őrajta csak a nyári ruhái voltak, azok is szakadoztak már. Mégsem akarta elfogadni az egyre megújított ajánlatokat, hogy megszöktetik. Tudta, hogy az ellenségeitől jönnek azok.

Egy napon a vallató bírónak azt felelte a kérdésére:

– Én nem tudok beszélni, mert meg vagyok fagyva.

– Hát nem fűtik a szobáját?

– Azt önök jobban tudják.

Erre a kegyelmes úr behívatta a porkolábot, s kegyetlenül meghagyta neki, hogy ezentúl a Rab Ráby tömlöce naponkint háromszor befűttessék.

No, aztán befűtötték a szobáját úgy, hogy az olyan lett, mint a sütőkemence. Rakták abban a tűzet éjjel-nappal, hogy a kályhája szétrepedezett, s éjszaka úgy világítottak az izzó cseréptáblák, mint a pokol kapuja, hogy a nyomorult ember kénytelen volt a földre lefekünni a fullasztó hőség miatt, s a homlokát a hideg falhoz támasztani.

Még ezzel sem tudták rávenni, hogy a szándékosan bezáratlan hagyott tömlöcajtón át megszökjék.

Nem! Neki diadallal és felemelt homlokkal kell innen kivonulni. Éspedig úgy, hogy utána az üldözői következzenek e szoba lakosaiul.

Csak azért sem!

Egy decemberi napon aztán azzal az örvendetes hírrel jött be hozzá Janosics uram, hogy nagy kegyelem érte a rab urat. A láncok mind levetetnek a testéről. Sőt még annál is nagyobb grácia gyakoroltatik irányában, mert amit olyan régóta nélkülözött, megadatik neki, megborotválkozhatik.

Ez igazán a legnagyobb kín az olyan embernek, aki ehhez hozzá volt szokva. Mintha kicserélték volna, mikor azt a szőrbozótot érzi az arcán berzenkedni. Nem is viselte azt abban az időben más, csak a rabok.

Sohasem érzett nagyobb hálát valaki iránt, mint a borbély iránt, aki az arcát ismét beszappanozta! S úgy örült neki, mikor az ujjai hegyével ismét végigsimíthatta az állát. A borbély tükröt is tartott eléje, hogy nézze meg benne magát.

Olyan finom a bőre, mint egy kisasszonyé.

Persze, másfél esztendő óta nem sütötte azt a nap.

Ezen a napon tűrhető ételt is adtak neki, amit már esztendő óta nem kapott; az ágyára új pokrócot adtak, s a szobáját nem fűtötték be olyan kegyetlenül. Legalább a következő éjjel jól alhatott.

Éjfél után volt az idő; a rab mély álmát a vasajtó zárainak zajos csörömpölése riasztá fel, a feltört ajtón besütött a tömlöcébe a tele holdvilág, s ő bátran azt hihette, hogy álmodik, olyan csodálatos volt az, amit látott.

Cifra török öltözetbe bugyolált alakok lépkedtek be egymás után a szobájába, turbános főkkel; öveikben handzsárokkal és pisztolyokkal; némelyiknek szuronyos puskája és kardja is volt, és valamennyinek az arca be volt vonva fekete fátyollal.

Ráby azt sem tudta, hogy micsoda nyelven szólítsa meg a fantomokat.

Az első közülök aztán először rácul, majd meg magyarul szólt hozzá:

– Ne féljen semmit, Ráby úr! Mink szentendrei jó barátjai vagyunk. Megvesztegettük a strázsákat. Elfoglaltuk a vármegyeházát. Kiszabadítjuk uraságodat keserves tömlöcéből.

– De én nem akarok innen erőszakkal kiszabadulni.

– Meg kell lenni! A császár parancsolta.

– Ej, ha engem a császár akar innen kiszabadítani, az nem öltözteti az embereit török ruhába, nem küldi éjszaka, hanem fényes nappal.

– Itt a parancsolat. Itt van! A császár saját írása.

Azzal az álarcosok vezére egy iratot mutatott Rab Rábynak, amiben tizenkét pont folytában volt megparancsolva, hogy mi történjék a szentendrei ügyben, mindez rác nyelven volt írva; persze ez volt József császárnak a kedvenc nyelve, amin fogalmazni szokott.

Ráby protestált az elszöktetés ellen.

– Hagyjanak kendtek nekem békét. Én nem akarok elszökni. Távozzanak, vagy segítségért kiáltok.

Erre aztán handzsáraikat rántották, s minden oldalról a Ráby mellének szegezték.

– Egy mukkanás se legyen, vagy rögtön halálfia lesz az úr.

E fenyegető megrohanásra a testben összetört rab ájulva rogyott össze. Mire eszméletéhez tért, azt látta, hogy fel van öltöztetve – leánynak. Csinos, kackiás rác leányt csináltak belőle, pántlikába font hajjal, gyöngyös pártával, hímzett köténnyel; a nyakán üveggyöngy sorokkal.

Ezért volt a tegnapi simára borotválkozás!

Rab Ráby könyörögni kezdett nekik, hogy ne tegyék szerencsétlenné, földönfutóvá; hagyjanak fel a merénylettel; hisz az üldöző katonaság rögtön utol fogja őket érni, s mindnyájukat lekaszabolja: nem hajtottak rá! Utoljára egy hórihorgas fickó felkapta az ölébe, s kirohant vele a tömlöcbül, a többi nagy lármával utána. A megyeház lakóinak tisztán süketeknek kellett volna lenni, ha ezt a zajt nem hallották volna. S aztán végig az udvaron, teljes holdvilágnál; a kapu alatt, az őrszoba előtt, ahol huszonnégy megyei hajdú szokott alunni, s aztán ki az utcára, végig az egész városon, anélkül, hogy valaki akadt volna, aki megkérdené, hogy hová igyekezik az a huszonnégy török azzal az egy rác leánnyal.

Valóságos farsangi komédia volt! Huszonnégy török martalóc, olyan fantasztikus öltözetekben, aminőket a mostani ivadék már nem is látott ember hátán, nagy zajjal és kiabálással végigroboghatott a fél városon, anélkül, hogy egy strázsa rákiáltott volna, hogy „Ki népei vagytok?”

Pedig még akkor Pest városának kapuja is volt, a Kecskeméti utca végén, s az be volt zárva, azt még ki kellett nyitni. Az is megtörtént hiba nélkül. Jól be volt ez a komédia tanulva. Lehetővé tette ennek a képtelen alakosjátéknak a kivitelét Pest-

nek akkori összevissza épült mivolta. A vármegyeház és a Károly-kaszárnya között egy átjáróutcát elfoglaltak kertnek az irgalmas barátok, hanem azért annak a két ajtaján által s ki lehetett járni. Azután a városkaput őrző Schneiderrundellt a szabócéhnek kellett volna őrizni, de az azt nem tette, valamint a Krautschneiderrundellt sem igen strázsálták a káposztavágók. Innen pedig aztán ki lehetett jutni az Alsó-bajor utcán egyenesen, azaz, hogy görbén a Duna-partra.

Azután decemberben már ki volt szedve a hajóhíd, a jégzajlás elől. Ahelyett ideiglenesen a „repülőhíd" volt beállítva. Minthogy jelenben ilyen csudát az egész Duna–Tisza mentében nem találni már, hát csak leírom, hogy milyen volt az; nehogy valaki azt higgye, hogy a jövő század repülőgépeit akarom a publikummal még egyszer bevetetni. – Tehát volt egy nagy komp, akkora, mint a hajóhídnak egy szakasza; azt megkötötték egy karvastagságú kötéllel, azt a kötelet keresztülhúzták hat egymás után következő ladikon, azok arra valók voltak, hogy a kötelet a víz felett tartsák, az utolsó ladiknál aztán a kötél egy nehéz horgonnyal a Duna fenekéhez volt erősítve, az „Apáca-révnél", a „Nyulak-szigete" alatt. Ezen a kötélen repült aztán a híd az egyik parttul a másikig: persze evezővel hajtották. Éjszaka nem járt a repülőhíd; a révészek olyankor aludtak. Ezen a napon azok is ébren voltak, s ott ültek már a helyeiken. A rejtélyes muzulmánoknak csak le kellett telepedniök a prédájukkal a hidasban, azonnal megindult az.

Ráby reszketett, mint a kocsonya. Először is a hideg miatt. Hónapok óta nem volt kinn a szabad levegőn, most egyszerre a csípős decemberi szellőre kihozták ebben a hangos menyasszony-öltözetben, ami ott nem takarta, ahol legjobban fázott. De még jobban didergett attól a gondolattól, hogy ha most őtet ezek az ismeretlen elszöktetői bele találják dobni a vízbe, sohasem tudja meg senki, hogy hová veszett el.

Azonban ezt nem tették vele. Szerencsésen átjutottak a túlsó partra. A repülőhíd a csonka toronynál szokott kikötni. Ott vártak már a felnyergelt paripák meg egy négylovas szekér. Három szarácsi felkapott a szekérbe, Ráby Mátyást közbül ültetve, a többi a nyeregbe vetette magát, s azzal vágtattak az óbudai úton elfelé.

Az egyik kísérőnek mégis volt annyi embersége, hogy didergő útitársát betakargatta a saját bundájába.

A kocsi előrevágtatott, a lovasok utána. Ezek aztán lassankint elmaradoztak, mire Vörösvárra ért a szekér, már akkor a lovas kíséret nem volt sehol.

Itt már Ráby egészen eszméletén kívül volt a testi szenvedés miatt. Elcsigázott idegei nem állották ki ezt a rohamos változatot. Ott le kellett őt venni a szekérről, és ágyba fektetni.

A rég nélkülözött párnás ágyban aztán mélyen el talált alunni. Késő reggel volt, mire felébredt.

A három kísérője közül már csak kettő volt akkor mellette. Azok sem viseltek többé sem török jelmezt, sem álarcot. Tisztességes rác polgároknak voltak öltözve, maguk hétköznapi ábrázatjával, s meg is mondták a neveiket Rábynak: Szentendréről való közbirtokos társak.

De ő nem emlékezett sem az arcaikra, sem a neveikre. Lehet, hogy az elméje gyöngült.

Ez a két férfi pedig igen emberségesen bánt vele. Vettek a számára meleg öltözetet; készíttettek neki gyönge betegnek való ételt, s nagyon kérték, hogy meg ne erőtesse magát az utazásban, a kocsisnak is meghagyták, hogy csak csendesen hajtson, ne rázassa magát nagyon össze.

Ez a csendes utazás nem esett volna rosszul a Rába testének; hanem a lelke azon aggódott, hogy hátha üldözni találják, s utolérik.

Az egyik kísérője, aki magát Kurovicsnak nevezte, iparkodott őt megnyugtatni. Amíg a vármegye a maga pandúrjait lóra ülteti, addig ők nagy egérutat nyerhetnek. Aztán nem tudja senki, hogy minő álruhában szöktették el. Azután a személyleírás után, amit a pestiek szét fognak küldeni a currensben, soha senki rá nem talál. Afelől ugyan nyugodtan szunnyadhat minden állomáson.

Úgy is történt. Rába Mátyás naponkint nem utazott többet két állomásnál, úgyhogy nyolc napig tartott az útja Pesttől Pozsonyig; minden útba eső vendéglőben megpihentek vele. Útitársai sertéskereskedőknek adták ki magukat, s ő az egyiknek a testvérhúga volt. A harmadik napon már találkoztak a lovas pandúrokkal, akik a tömlöcéből elszökött Rab Rábyt üldözték, beszéltek is velük; s elmondatták maguknak az egész históriát. Rába Mátyás maga olvashatta minden vendéglő ivószobájában az utána küldött currenst, ami ki volt szegezve a táblára, s megtudhatta belőle, hogy ő micsoda nagy gonosztevő, lázadó, országcsaló, akinek a fejére kétszáz arany díj van téve, ha élve elfogják. De nagy megnyugtatására, a személyleírás még azt a portréját mutatta be, amit a tömlöcben hagyott, borzas szakállú, csapzott hajú, sápadt színű; szakadozott ócska selyemszárdutban, kopott bársonypuliderben, beszél németül, franciául, diákul és magyarul. Ezt ugyan nem találták volna meg ebben a hímzett ruhás rác hajadon alakban, akinek elővigyázatból még pirosra is ki van festve az arca; s aki nem értett más szót, mint amit rácul intéztek hozzá. Megesett, hogy néha egy födél alatt háltak az üldözőikkel.

Rába kénytelen volt a két kísérőjét valóságosan jó barátjának tartani.

Harminchatodik fejezet

(Megismertetic ar hiress haramia wezeer, Willaam Pista, hogi ki leegien?)

Csak egy állomás volt még hátra az osztrák határig, ahol azután a magyar vármegyék hatósági köre megszűnt.

Ott valószínűleg, mint útlevél nélküli szökevényt, le fogják tartóztatni Rábyt, mert erről az egyről elfelejtettek gondoskodni a kiszabadítói; hanem ebből nem származik nagyobb baj, mint hogy majd felkísérik Bécsbe, ott azután majd megismerteti magát.

Útközben a vendéglők utasai már beszélgettek róla, hogy a török ellen kiindult hadsereg már téli szállásaira vonult, hogy a császár visszatért Bécsbe, s új hadsereget húz össze, aztán az egész vezényletet átveszi majd az öreg Laudon.

Mindebből Rábyt csak az érdekelte, hogy a császárt Bécsben fogja már találni. S most már kezdett gyöngén megalkudni a kételyeivel, hogy hátha mégis maga a császár eszközölte ezt az ő erőszakos kiszabadítását? Látta, hogy parancsszóval nem megy semmire. Nyílt katonai erőhatalommal nem akarta a nemzeti büszkeséget megsérteni, aminek messze kiható következései lehettek volna, éppen most, amikor külháborút viselt, s újoncokra és contributióra volt szüksége. Kezdte valószínűnek hinni a képtelenséget, miután megtörtént.

Az utolsó éjszakára egy kis faluban háltak meg, mely még Pozsony vármegyében fekszik.

Ott is megtalálták már a vendéglőben a currenst a személyleírással, az ajtóra kiszegezve.

Szegény kis csárda volt biz az, Pozsony és Marchegg között, ahova csak akkor szállt be vendég, ha zivatar kapta útban, vagy a kereke eltörött. Nem is igen jó hírben állt beszéltek eltűnt társzekeresekről, kiket itt öltek meg. A kocsmáros maga most is benn ül valahol Pozsony vármegye vendégfogadójában, ahol nem ő mér, hanem neki mérnek. A kocsmárosné csak maga vezeti a gazdaságot, s azt suttogják felőle, hogy cselédlányokat bolondít el, akik formásak, hogy majd elszerzi jó kondícióba, azokat aztán elviszik Triesztbe, sohasem hallja többé hírüket senki.

Nincs is egyéb hely a vendégek számára a nagy ivószobánál; ott zsuppalomra elfekhetik egymás széltében úr és paraszt, hajcsár, fuvaros és olajkáros. A nagy hosszú ivószobát egy szál faggyúgyertya világítja be, ami a gerendárul lelógó sodronyra van felakasztva bádogtartójában. Aki azt akarja, hogy jobban világítson, megnyálazza a két ujját, s elcsípi vele a hamvát.

A hosszú keresztlábú asztalnál ül legfejül egy szentképáruló hanák, aki, hogy a dohányát kímélje, a kurta pipaszárának a megfordított végét fogja a szájába, s azt szopogatja; a hosszú lócán végigheveredve fekszik egy laxenburgi mészáros, aki valószínűleg az éjjel ökröket akar átcsempészni a határon. Mellette, az asztalra tehenkedve, falatozik egy hienc fuvaros, érett túróval és fokhagymával bűzölve tele a perifériáját, a szegletben, a szalma közé kuporodva didereg egy tyúkász, akit a hideg lel, s akiből a fogvacogás minden szót olyan cifrára ráz ki, mintha cifralaska-metélővel írták volna fel a betűit. A kocsmárosné, egy hajdani híres szépség, most pedig egy tenyeres-talpas debella, maga hordja fel a bort a vendégeinek, egyéb azoknak nem kell. A pálinka még ez időben nem volt népszerű, azt csak úri lakomákon isszák, a paraszt csak csemegének ismeri s „alamáziának” híja.

Ezek közé telepedik le a két újon érkezett férfi, a leánynak öltözött Ráby Mátyással. Ő az egyedüli nőalak a vendégtársaságban.

Kellemetes egy társaság, ahol minden ember úgy tekinget a másikra, mintha attul félne, hogy az elvágja a torkát álmában, s alattomban azt tapogatja a köpö-

nyege alatt, hogy jól fel van-e csatolva a pénzestüszője, s keze ügyébe esik-e a pisztolya meg a kése?

A csaplárné azt ajánlotta az új jövevényeknek, akik paprikás csirkét meg veres bort rendeltek, tehát jómódúaknak látszottak, hogy a leányasszonyt majd beviszi a maga szobájába hálni, minthogy olyan félős szegényke. De Kurovics uram megköszönte szépen a szívességet, már csak a húga hadd maradjon idekinn közöttük, mert nagyon korán tovább akarnak utazni. Ki is fizetett előre mindent.

A paprikás csirke nagy hamar elkészült, s ők hárman nekiültek, és csendesen borozgattak mellette.

Rábynak is bort kellett inni, mert a kútvíz csak lovaknak való volt. Ettül aztán elálmosodott, lehúzta a feje, odaborult az asztalra, az arcát a két karjára fektetve.

De alig szunnyadhatott el, amint újabb zaj keletkezett. Lódobaj, fegyverzörgés. A kocsmárosné azt mondá: „Pandúrok érkeztek.”

Ráby meg sem döbbent már ezen. Komáromtul kezdve minden állomáson találkozott megyei pandúrokkal, akik az ő üldözésében fáradtak. Természetes, hogy a tévesztett személyleírás után nem találhattak rá. Kurovics uramnak volt rá gondja, hogy minden reggel elindulás után simára leborotválja a húgocskája ábrázatját, s aztán a cserecsikával megint kifesse pirosra.

Ha már a komáromi és győri pandúrok nem ismerték fel a szökevényt, a pozsonyiak sem fogják kitalálni.

Amint azonban az ajtón kívül a pandúrvezető hangját meghallá, nagyot dobbant a szíve. Ez oly ismerős hang! Oly gyűlöletesen ismerős. A pesti tömlöctartó hangja!

Hogy kerülne ez ide? Pozsony vármegyébe? A Pest megyei hatóságnak itt semmi keresete nincsen. Egyik megye pandúrjának az üldözött betyárt sem szabad tovább kergetni, ha az a „hármas halmon” átszökhetett a másik megye területére.

– Egy legény maradjon kinn a lovaknál; egy pedig jöjjön be velem!

De hát nem lehet-e hasonló rikácsoló felpaprikázott hangja más embernek is más vármegyében?

A fél szemét félig felnyitva, odalesett a nyíló ajtóra.

Hideg borzadály futott végig a testén.

Janosics várnagy volt a belépő. Ő a Pest megyei pandúrok egyenruhájában, az utána jövő pedig a Pozsony megyeiben.

Kezében tartotta a karabélyát, s a kivont kardja szíjra akasztva csüggött a kézcsuklóján.

Ráby még jobban elrejté az arcát karjai közé, a leányköntös dudorai segítették azt eltakarni.

– No, hát csülökre minden ember! Ki van a csárdában? Hadd nézzek a szeme közé! – recsegett a perzekútor. Amire a jelenlevők mind igyekeztek előtte felállni, amíg szemlét tart fölöttük az egy szál gyertya pisla világánál. – Te sem kellesz! Te sem kellesz! Elmehetsz apádhoz!

Hanem amint a hosszú asztal túlsó végén Kurovics uramat megpillantá, egyszerre nagyot rikkantott.

– Uccu, ne! Hát kend hol terem itt, Kurovics gazda? Hová utazik ilyen télvíz idején?

– Hát csak van énnekem mindig egy kis utam – felelt rá a megszólított, egy cseppet sem zavarodva meg.

– De van-e passus?

– Kell is az nekem! Nem megyek én át a gránicon. Csak idáig jöttem.

– Csak idáig? Hát mi hozott idáig?

– Lassabban beszéljünk – dörmögé Kurovics, s fél szemmel az oldalán ülő leányalakra intett.

– Ahán! Értem. Szép leány onnan alulról. A csaplárosnénak hozta. Innen aztán viszik odább – Törökországba. Jó kereset biz az.

Ráby könnyebben kezdett lélegzeni.

– Hát van-e jó török dohány, Kurovics gazda? – szólt a várnagy, úgy telepedve le a lócára, hogy Ráby és Kurovics között szorított helyet magának.

– Hogyne volna! Tessék rágyújtani belőle.

Janosics uram megtöltötte a pipáját, s a karabinját a térde közé fogva rágyújtott. A legelső füstöt aztán egyenesen odafújta a Ráby orra alá.

– Hát aztán szép-e ez a leány? – kérdé a fejtakarót felemelintve.

– Hagyjon neki békét, várnagy uram, el van pilledve szegényke. Hadd aludjék.

– No, hát aludjék! Hej, csaplárné, egy icce bort nekem meg a pandúromnak, a másiknak is odakinn! De jól alszik a szentem, még a kiabálásra sem ébred fel.

– Úgy van szokva. De hát kegyelmedet, várnagy uram, mi hordja erre? Nincs már itten Pest-Pilis és Solt vármegye.

– Tudom én azt. De hát az urak odalenn elhibáztak valami dolgot, s most azt nekem kell helyrehoznom. Egy híres, veszedelmes nagy gonosztevő tört ki a múlt héten Pest vármegye tömlöcéből: a nagy haramiavezér Ráby Mátyás. Az urak nagy sebten utánaküldték a currenst, anélkül, hogy előbb tőlem is megkérdezték volna, hogy „wieviel ungrisch hat garas?” Hát persze, hogy az ő személyleírásuk után soha senki se fogja el a dezertort; mert azt csak én tudom, hogy előtte való nap azt a tömlöcben megborotválták, s olyan sima képe lett neki, mint egy kisasszonynak.

– Ejnye, ejnye!

Rábynak hangosan kezdett dobogni a szíve.

– Mikor aztán én megtudtam a baklövést, szaladtam fel a vicispánhoz: Tekintetes uram! Ezzel a currenssel sohasem fogják el a Rab Rábyt, mert az most olyan sima képű, hogy ha egy rokolyát felvesz, egy katrincát hozzá, senki sem mondja meg, hogy nem oláh fáta. No, hát fiam, Janosics, kapj lóra magad, itt a credentionalis, valamennyi vármegye adjon assistentiát melléd; üldözd, fogd el, ha ráismersz. Kétszáz arany üti a markodat, ha visszahozod.

– Az bizony szép pénz – bizonyítá Kurovics uram. – Magam is megérdemelném, ha megkaphatnám a szökevényt.

– Dejsz abból nem eszel, komám; mert azt már csak én csípem el magam. – De hallja kend, Kurovics gazda, nem kend szökteti az én Rab Rábymat éppen, szép leány képében? Csak szeretném én ennek a fizimiskáját látni!

Rábyt az ájulás környékezte.

Kurovics kacagott erre a szóra. Janosics pedig olyan erős füstöt fújt Rábynak az arca alá, hogy azt a köhögés és a tüsszögés erőtette tőle. Azon volt, hogy felugorjék, s elkiáltsa magát: „Én vagyok az! Mit üldöztök?”

Nagy nehezen elnyomta félelmét és köhögését. Ha felemeli az arcát, ez az ember rá fog ismerni.

Az a gondolata támadt, hogy ez az egész egy kicsinált komédia. Kísérői és üldözői mind egy követ fújnak. Így vannak betanulva. Minthogy semmi vétket sem lehetett rá kisütni, erőszakkal megszöktették, futni hagyták, hogy az utolsó határállomáson, mint a macska az egérre, rátegyék a körmeiket, s aztán diadallal viszszavigyék bírái elé, akiknek most már lesz őt miért elítélni.

– Nocsak, én szeretném ennek a leányzónak a képes felét megnézni – mondá Janosics uram, s Ráby Mátyás egy jéghideg kezet érzett az arca alá csúszni.

Azt hitte, hogy el van veszve.

– Nem néznél a szemem közé, kis húgocskám? Tudok ám én rácul!

S azzal fölemelte Ráby arcát a két karjáról, s a szeme közé vigyorgott gonosz kárörömmel.

E pillanatban betör az ajtón a kinn hagyott pandúr, s elordítja magát:

– Itt *vannak* a Villám Pista!

Német is volt szegény, meg aztán a Villám Pista olyan sok volt neki, hogy büntetlenül véthetett a singularis ellen.

No, vége lett egyszerre az eddigi komédiának! Következett a másik. De már ebben nem Janosics uram volt a hős. Dehogy volt. Ez a Villám Pista olyan jó hitelű firma lehetett, hogy csak a kimondására is perzekútor és pandúrok eldobálták a karabinjaikat, s hogy könnyebben futhassanak, a kardjaikat is lecsatolták, s azzal ki az ablakon egymás után, amerre tágas a világ! A többi vendéghad pedig, tót, hanák, hienc és zsidó, ki a kéménybe fel, ki a pincébe le; nem maradt ott más, csak a csaplárné meg Ráby Mátyás a két kísérőjével.

– No, iszen, most jutottak már kendtek esőbül az eresz alá! – vigasztalá őket a csaplárné. – A Villám Pista gonoszabb száz pandúrnál. Lesz itt mindjárt mulatság a kendtek szép húgával.

Azoknak volt okuk nem nagyon félni.

Odakinn három-négy lövés hangzott, az egyiket egy kis jajgatás is kísérte; Janosics uram hangja. Azután feltárult az ajtó, s belépett rajta Villám Pista, két cimborájától kísérve, kezében a kétcsövű puska, aminek még füstölgött a szája a lövéstől.

Gyönyörű nyalka fickó volt. Se bajusz, se szakáll az arcán; csak a hetyke magatartás hirdeti, hogy ő a „legény” a csárdában. Dolmány, nadrág csak úgy feszült a testén, mintha rá volna öntve, cifraszűr a nyakában, makrapipa a szájában, a túri kalap a fél szemére lecsapva.

– A pandúros árkangyalodat! – kiálta csengő hangon a Villám Pista, odalökve a puskáját az asztalra. – Ennek ugyan kifizettem a gázsiját. Tudom, hogy nem ül többet lóra! Szerencséje, hogy csak nyúlserétre volt töltve a puskám.

Azzal körülnézett.

– No, hát mi ez? Nincs több gyertya a háznál, csak ez az egy szál? Senki sem szereti itt a szépet? Héj! Pedig én ma itt mulatni akarok. Azzal rákezdte dalolni a maga nótáját mély, ércteljes alt hangon:

Kocsmárosné, gyújts világot!
Héj! Van-e kökényszemű lányod?
Héj! Van-e kökényszemű lányod?

A csaplárné sietett tizenkét tartóban tizenkét gyertyát felhordani az asztalra.
A betyár folytatta a nótát:

Ha nincs kökényszemű lányod,
Héj! Aludjék ki a világod!
Héj! Aludjék ki a világod!

Rábynak a két kísérője úgy állt eléje, hogy a köpönyegeikkel eltakarták őt a betyár elől.

Hanem a ravasz csaplárné felkapta a nótát, s ő dalolta el az utolsó versét, letéve a nagy korsót az asztalra:

Borom is van, söröm is van,
Héj! Kökényszemű lányom is van!
Héj! Kökényszemű lányom is van!

S azzal a hamis szemével odakacsintott a Rába felé.

A betyár észrevette, hogy a két férfiköpönyeg közül valami piros viganó kivirít, s azzal Kurovics uramat félkézzel félretaszítva maga elől, nagyot rikkantott örömében.

– Héj, cucám! Volt-e már betyár szeretőd?

S azzal megkapva Rába kezét, kipenderíté őt a szoba közepére, s átölelte a derekát, s aztán egymás szemébe néztek.

S aztán megismerték egymást. A szép leány, az volt a férj, s a deli legény, az volt a feleség.

Rába megtalálta a Fruzsinkáját, s a Fruzsinka a Rábyját. Minő viszonttalálkozás!

Hanem a betyár nem ereszté el az átölelt alakot. Odasúgott a fülébe:

– Tégy úgy, mintha menekülnél előlem, fuss ki az ajtón!

Rába úgy tett. Fruzsinka utána.

Mikor odakünn voltak a sötétben, az asszony megragadta a férj kezét.

– Nincs idő a beszélgetésre. Nyomodban van az egész vármegye minden pandúrja. Menekülj. Itt az elfutott pandúrok lovai. Ülj föl, és vágtass lóhalálában, míg a határon túl nem érsz. Kísérőid majd utánad mennek; de ne higgy nekik, ne várd be őket. Ne higgy senkinek! Még a szenteknek se, mert azok is megcsalnak!

És segített Rábynak felülni a lóra; magától nem tudott volna, úgy el volt gyöngülve.

A szíve még jobban el volt gyöngülve. Sírt, mint egy igazi leány.

A másik pedig szitkozódott, mint egy igazi férfi.

– Ne sírj! Nyomorult! Szégyelld magadat. Ne tekingess rám vissza! Mit látsz rajtam? Nézz meg engem, s nézd meg magadat! Mivé tettél engemet is, magadat is! Szaladj! Vissza ne nézz! S úgy vigyázz magadra, hogy vissza ne jöjj többet erre az Isten átkozta földre! Verjen meg az Isten, amiért ilyen nyomorulttá tettél engemet is, magadat is, a te átkozott népedért!

Hanem azért, hogy úgy elátkozta őt, a szűrét odateríté a vállára, hogy meg ne hűtse magát a téli zúzmarázos éjszakában.

Ráby Mátyás akart valamit mondani, hanem a Villám Pista nagyot vágott az ostorával a lovára, hogy az elkezdett tovairamodni, s aztán vitte magával Rábyt a havas dombokon, völgyeken keresztül, míg a csárdaajtóbul a kieresztett karikással folyvást nagyokat kongatott utána – a Villám Pista…

Harminchetedik fejezet

(Nem tevrteenic megh minden mulattsaag neelkewl.)

Hát biz' azt senki sem hiszi, hogy ez egész szöktetési história nem elejétől végig kicsinált komédia volt. Úgy lett ez kifundálva, hogy a szökevény Ráby Mátyást hagyják szép csendesen futni nyolc napig egész az ország határszéléig, ott azután a Pozsony vármegyei pandúrok szépen elállják az útját, az utána kiküldött Janosics felismeri az álruhában, s ekkor aztán nagy hűhóval visszahozzák világ csúfjára, leányruhában a „prófétát". Az a két kísérő is csak azért volt melléje adva, hogy valamerre ki ne törjön a hajtásból az űzött vad, s a maga eszével valósággal el ne meneküljön.

Hanem a Villám Pista megjelenése, az már nem tartozott a kicsinált komédiához, s el is rontotta az egészet.

Ez a hajtóvadászat nem történt meg nagy lárma nélkül. Villám Pistának hírül hozták a kémei, hogy minden csárda tele van currensekkel, amikben a tömlöcéből megszökött Ráby Mátyást kergetteti a vármegye.

Villám Pista akkor éppen a Hanság bozótjai között ütött tanyát. Pompás jó tanya olyan ember számára, aki az egész világgal haragban van, aki saját magát is úgy meggyűlölte, hogy eldobta az asszonyruhát, s férfiköntösbe bújt bele. A bolond fantaszta asszony úgy akarta visszaadni a tromfot az elhagyott társaságnak, hogy „No, ha ti kiraboljátok a szegény embereket, s megosztoztok a pénzükön a nagy urakkal, hát én meg kirablom a nagy urakat, s megosztom a pénzüket a szegény emberekkel." Megtanították rá, hogy ne szeressen, ne becsüljön senkit, ne higgyen senkinek, ne féljen semmitől, az életet pedig egy gombostű kevés, annyira se becsülje. Az ilyen talentumnak aztán nagy jövendője van a hanági bozótban. Sokra is vitte rövid idő alatt. Azt a bizonyos ezer aranyat levették a Gyöngyöm Miska fejéről, s az övére tűzték ki.

Hát mikor hírül hozta a Villám Pistának egyik betyártársa a Ráby Mátyás üldözetését, azt mondta az asszony:

– De már ezt nem engedem! Hogy az én szegény uramat így felcsúfolják. Szegény Mátyás, milyen jó fiú volt! Az Isten is egymásnak teremtett bennünket. Csak azt hibázta el, hogy nem én lettem a férfi, ő meg az asszony. Jertek, fiúk, csináljunk egy tréfát a pozsonyi pandúroknak.

S felkerekedett hetedmagával; egy éjjel ott termett Pozsony vármegyében; a csapat meghúzta magát az erdőben, csak akkor tört elő, mikor egy Pest vármegyei uniformist meglátott a cirkálók között. Azt azután megpuskázta, ahogy láttuk.

Villám Pista csak akkor tudta meg, hogy Ráby Mátyás minő álöltözetben szökik, mikor meglátta. Mint a villám, olyan gyors volt a terve is, amit végrehajtott. De még nem volt megszabadítva Ráby Mátyás. A Pozsony megyei pandúrok mindenfelé cirkálnak, vagy azok fogják el, vagy megérkezik a Lajtához, s ott az osztrák határőrök kezébe kerül, akik megismerik a lovának a zsabrákjára hímzett betűkből, hogy az Pest vármegyei pandúr tulajdona, s akkor kiadják őt a magyar pandúroknak.

„Tágítsuk meg szegény kis uram számára ezt a szűk világot!” – mondá magához, azután visszatért a csárdába.

Kacagott, amint belépett.

– Ármányadta szilaj szüzecskéje! Kisiklott a kezemből, felugrott egy pandúrlóra, s úgy elvágtatott, hogy fittyel sem értem utol.

Kurovics uram nagyon megijedt erre a szóra.

– Micsoda? Elvágtatott? Szaladunk utána! A húgomnak! Gyere, komám!

– Ugyan már, hová szaladnátok? – mondá Villám Pista, a lábával visszarúgva a szaladni készülőt. – Mikor Villám Pista van a csárdában, nem szokás onnan akkor kimenni.

Aztán az a szokása volt beszélgetés közben, hogy mindegyik kezébe egy pisztolyt fogott, s mint az asszonyságok szoktak a legyezővel játszani, úgy irányozgatta ő annak a pisztolynak a lyukas végét annak a képe felé, akivel diskurált.

– Hát beszélgetnénk előbb egy kicsit – szólt Villám Pista, kackiásan egyengetve magát a feszes ruhában –, hisz még meg se ismerkedtünk. Hát hogy hívnak, galambom?

– Kurovics Jakabnak.

– Kurovics Jakabnak? Hát van-e vagy egy rossz fogad?

– Miért tetszik kérdezni?

– Csak azért, mert látod: ennek a pisztolynak az a szokása, hogy ha valakinek rossz foga van, aztán hazudni talál, mikor nekem felel, hát ez a pisztoly magától elsül, s kilövi a rossz fogát.

_ Jaj!

– Nem hínak téged Kurovics Jakabnak.

– Igenis, nem.

– Hanem Pityi Palkónak.

– Igenis, úgy hínak.

– Hát azután miféle szerzet vagy?

– Disznókereskedő.

– Most mindjárt egy fogad bánja meg! Nem vagy te disznókereskedő!
– Igenis, nem vagyok az.
– Hanem pakulár vagy.
– Igenis, az vagyok.
– Ha pakulár vagy, akkor dudálni is tudsz.
– Nem tudok én, kérem alássan.
– Ejnye, most mindjárt elsül az a pisztoly! – És aközben a hüvelykujjával a pisztoly sárkányát kattogatta.
– Igenis, tudok, kérem alássan –, rebegé félelmében a megszorított ember.
Most Villám Pista az egyik betyárnak intett.
– Add elő azt a dudát; hadd mulasson az ember egy kicsit kedvére.
Kurovics megszeppent, mikor látta, hogy az élő duda előkerül a szűr alul.
– Jaj, kérem alássan, nem tudok én ahhoz!
– Dehogynem tudsz. Ezt a kecskét a hónad alá fogod, s a könyököddel szorongatod, ezt a szopókát a szájadba veszed, és belefújsz, ezt a lyukas fát meg a kezedbe kapod, s az ujjaddal billegeted a lyukait! Így, mint én ennek a pisztolynak a sárkányát, ni.
A szegény nyavalyásnak mindent meg kellett tenni, ahogy parancsolva volt.
– Hát tudod-e azt a szép nótát, hogy „Eb fújja, kutya járja”.
– Dehogy tudom!
– Hogyne tudnád! Csak billegtesd.
Ezalatt egyike a künn maradt betyároknak jött le csendesen az ajtón, s azt dörmögé halkan Villám Pista fülébe:
– A Pozsony vármegyei pandúrok jönnek nagy erővel. Jó lesz sietni.
Villám Pista vállvonva veté oda:
– Ejnye, hát itt hagyjam azért a mulatságot? Nem látod, hogy ezt a jámbor embert tanítom itten dudálni? Ti négyen menjetek eléjük, s fogadjátok őket becsülettel; ha nem bírtok velük, hátráljatok a fenyves felé, mi majd utolérünk. – No, tubicám, hát megy-e már a nóta?
Menni kellett. A duda adta a hangot, olyat, amilyet.
– Hiszen te nagyon szépen tudod már! No, látod, most tanítottalak valamire, amivel egész életedben megkeresheted a kenyeredet. – De hát táncolni is kellene ezen a szép nótán. Héj, te másik, hogy is hínak?
– Ahogy parancsolod, kegyelmes zsiványfejedelem! Rácz Palya, ha tetszik.
– Hát tudod-e a „rókatáncot”?
– Nem tudom én, kérem alássan.
– Dehogynem tudod, állj ki csak ide a középre. Mindjárt megtudod, hogy tudod.
Azzal az egyik betyárnak a szűre ujjából lelógó kurta nyelű baltáját leakasztva, azt az éle hegyével a két ujja közé fogta. S aztán odahajítá a Rácz Palya elé oly ügyesen, hogy az éppen az élével vágódott bele a padlatba; mire a Rácz Palya olyat ugrott mind a két lábával egyszerre, hogy majd a mestergerendát ütötte a fejével.

– No, látod, hogy tudod a rókatáncot! – szólt szilaj jó kedvvel kacagva Villám Pista, s megint felkapta a baltát, megint odavágta azt a kedve ellenére táncoltatott lábaihoz oly ügyesen, hogy mindig a hegyével állt meg.

Csupa nevetség volt az! Az egyik ember, aki duzzadt pofával, kidülledt szemekkel fújja a kecskebőr dudát, a másik meg, aki a lábához hajigált balta elől kétségbeesetten ugrál a magasba, együtt a halálfélelem a vigassággal.

Hanem azért Villám Pista dévaj jókedvében észre tudta venni a távolban hangzó lövéseket, s szemöldökével inte a két vele jött betyárnak, hogy menjenek ők is társaik segítségére.

De ő még azután is folytatta a mulatságot, hogy egymagára maradt. Pedig a puska már a közelben ropogott.

A két dudáló és táncoló embernek egyszerre egy gondolatja támadt. Amint a Villám Pista még egyszer le fog hajolni a padlóba vágott baltáért, egyszerre rárohanni, földre teperni s megkötözni.

Csakhogy a betyárnak mindig előbbre jár az esze fél lófejjel a pandúrénál.

Villám Pista nem vette fel többet a baltát, hanem az utolsó hajítás után felkapta a puskáját az asztalról, s kiugrott a nyitott ajtón. Ott állt a paripája, arra egyenesen a földről felpattant, s mikor aztán a nyeregben ült, széttekintett; a pandúrok ott csörtettek már a közelben, hollók, varjúk ott repkedtek a feje fölött, ekkor elkiáltá magát:

– No, hollók! Ha pandúrhúsra éheztetek, most jöjjetek, *tálalok!*

Ez utolsó szóval mégis elárulta asszony voltát.

Űzőbe vették amazok, de csak játszott velük. Jó telivér paripa volt alatta, Eszterházy méneséből, el is futhatott volna előlök. De szándéka volt egy kis puskázást támasztani, s bevárta az üldözőit puskalövésnyire. Azok természetesen, amint megtudták, hogy Villám Pista került eléjük, felhagytak Ráby Mátyás kergetésével, mert amannak ezer arany volt a fejére kitűzve, ennek meg csak kétszáz, s a pandúr is tanult algebrát.

Hisz azt akarta Villám Pista éppen.

Aztán meg azt is, hogy a nagy lövöldözésre mind odafordul a figyelme a Lajta túlsó partján strázsáló határ-vámőröknek, s azalatt Ráby Mátyás a befagyott folyó hátán észrevétlenül átjuthat az osztrák területre.

Ezáltal magát tette ki a legnagyobb veszélynek; mert amíg ő, mint a róka a vadászfalkát, csalogatta szanaszét a pandúrokat, nem vette észre, hogy két pandúr a cserjésen keresztül a háta mögé került, s elvágta az útját a többi társaitól.

Csak akkor riadt fel, amikor már előtörtek a bozótból, s rárivalltak:

– Add meg magad!

Villám Pista nagyot nevetett.

– Kellene az ezer arany? A két pisztolyát jobb és bal kezébe fogta, a lova kantárszárát a fogai közé. S mikor aztán közelébe értek, egymás után odalőtt mind a kettőnek. Nem a lovast vette célba; mégiscsak asszony volt ahhoz! Hanem a lovat. S bizony, nem hiába lőtt az. Az egyik paripa egyszerre felágaskodott magasra, a fejét megrázva, s aztán lovagjával együtt hanyatt vetette magát, a másik mén pedig megsántulva bukott térdére, a pandúrt keresztüldobva a fején.

– Nesztek, az ezer arany!

Villám Pista, a két pisztolyt visszadugva az övébe, elkezdett a tenyereivel hangosan tapsolni és kacagni.

– Most már szaladhattok a kis uram után!

S mikor így tapsolt és kacagott, akkor tökéletes Fruzsinka volt!

A pandúrok felhagytak az üldözéssel, sűrű köd takarta be a vidéket, a köd homályában, erdők bozótjában eltűnt a csudálatos nő alakja, amihez hasonlót megint csak az ős Hunnia pusztái termettek valaha. Ki tudja, hol és mi módon találkozunk vele még egyszer a világban?

Harmincnyolcadik fejezet

(Mellben meglaativc leezen az controlor foliossoot.)

Ráby csakugyan szerencsésen keresztül tudott jutni a vámosok csatárláncán a Lajta túlpartjára. A hold már lement, csak a hómező világított az útjára. A köd az ő menekülését is elősegítette.

Még láthatta a háta mögött felvillogó puskatüzek lobbanásait. És gondolhatta, hogy ott most Fruzsinka csatározik az őtet üldöző pandúrokkal.

Mennyire öldökölte ez a szégyen! Megszabadíttatni egy rablóvezér által! Egy rablóvezér által, aki neki felesége – és talán egy másik rablónak a szeretője!

Azért a sok rosszért, amit tett vele ez az asszony, nem tudta őt meggyűlölni; hanem azért az egy jóért, ezért megutálta. Nehéz is azt elnyögni egy férfinak, hogy mikor ő, gyámoltalan leányképpen, ott reszketett kínzója körmei között, akkor egy asszony, férfi módon vágja őt ki a veszedelemből, s még aztán meg is fenyegesse egy jó tanáccsal útravaló gyanánt: „Vissza ne jöjj többet erre a földre!”

A sors különösen oltalmába vette mai nap. A Lajta nemigen jól volt még befagyva, a paripa alatt beszakadt a jég. Azt ott kellett hagynia vesztében, s gyalog menekülnie ki a partra. Hát persze, hogy nagy sorskedvezmény volt ez rá nézve, mert ha lóháton állít be abba a vendéglőbe ott az út mellett, menten elfogják; a német nincs ahhoz szokva, hogy lóháton utazó leányok kószáljanak az országútján; még visszakísérték volna. Így azonban gyalog valahogy csak elvánszorgott a legelső emberi lakásig, ami nem is lehetett más, mint betérőkocsma, s ott azután elhistórizált valamit a vendégfogadósnak a hóban elrekedt szánkóról, amin a bátyja hátramaradt. A becsületes német elhitt neki mindent, s még aztán maga a legényeivel el is indult felkeresni a hóba zátonyult utazókat, meg is találta őket hajnal felé. Azok csakugyan feldűltek egypárszor; nem hagyták Rábyt hazugságban; amint éjjel utánaindultak a nagy ködben, a pandúr- és rablóharc tovavonultával. A kocsmáros azután odavezette őket a megmenekült leányhoz, s nagy volt az öröme mind a háromnak, hogy újra megláthatták egymást. Itt már nem kellett félniök a magyarországi pandúroktól; megvacsorálhattak nyugodtan

(korán reggel), s alhattak a vetett ágyban késő délig. A rablókrul nem szóltak semmit, nehogy tanúknak híják őket valahová.

Még a Lajtán túl Bécsig azonban két egész napi járó volt ebben a nehéz útban. Rábynak arról kellett meggyőződnie, hogy ez a két ismeretlen kísérő mégiscsak a császár megbízottja lehet, s nem az ellenségeinek a barátja, mert különben nem kísérnék őt fel még Bécsbe is. Ha ezek az üldöző vármegye zsoldosai volnának, akkor a határnál visszafordultak volna, mihelyt azt látták, hogy martalékjuk elszabadult. – Hogy ez náluk nélkül is tud tovább menni, azt tudhatták, mert az első állomáson maga Kurovics adott át Rábynak harminc forintot, arra az esetre, ha valami véletlen elszakítaná őket egymástul, hogy pénz nélkül ne maradjon.

A Lajtán túl Kurovics uram egészen beszédes lett, s elmondta, hogy ő bizony nem szentendrei pógár, hanem pomázi földesúr, és Rácországból beköltözött magyar nemes, az apja Mária Teréziától kapta a donációt, s ő maga a császárnak nagy híve és bizalmas embere.

Ezen a réven azután barátságot kötött Rábyval.

– No, csak te még egyszer triumfussal visszatérj mihozzánk; de ne egy darab mamlasz papirossal ám, hanem policájokkal meg dragonyosokkal, hát majd meglátod, hogy milyen parádét csapunk mi akkor teveled! El kell hozzám jönned Zsámbékra, az én portámra; majd meglátod, hogyan fogadlak! Az udvarom kellő közepén ásatok egy vermet, azt körülrakatom venyigével, azt meggyújtom; mikor parázzsá égett, előhozom a legszebb berbécsemet, azt magam leölöm, megnyúzom, beleteszem a verembe; mikor megsült, olyat lakunk belőle, hogy az apád apjának az apja sem lakott jobban! Aztán leviszlek a pincébe, a legjobb boromból magam húzok le a csutorába a lopótökkel, s olyat iszunk belőle, hogy az apád apjának az apja sem ivott nagyobbat.

Ez a legnagyobb megtiszteltetés, amivel egy rác földesúr a legkedvesebb vendégét megtisztelheti.

Erre azonban azt mondta Ráby, hogy „Nem tudom biz én, megyek-e még valaha tihozzátok vissza!”

– Hogyne jönnél! Hanem policájjal és dragonyossal.

Tizednapra érkeztek meg Bécs városában, s a veres torony melletti „Barna szarvas”-ba szálltak be. Kurovics uram teljes jártasságot tanúsított Bécs városában, s ezáltal még jobban confundálta Ráby Mátyást iránta való véleményében.

Ráby egypár napig ki szándékozott magát pihenni a keserves téli expedíció után; de Kurovics nem hagyott neki nyugtot.

– Csak te láss hozzá a dologhoz azonnal. A császár nyughatatlanul várja a relatiódat a tizenkét punctumokra. Azokat írd meg azonnal. Aztán még ruhát se cserélj, hanem ebben a leányköntösben jöjj fel a controllor-folyosóra, mi is veled megyünk a Burgba. Mert tudod, hogy Bécs nem olyan ám, mint Pest; itt mindjárt beírják a nagy könyvbe, hogy ki jött a városba, mit akar itt csinálni. A bécsi policáj már ezóta megkapta a Pest vármegyei currenst, s ha alul kezded a dolgot, hogy megmondod, kinek hínak, még elfognak és becsuknak; hanem felül kell kezdened, a császárnál, az aztán majd parancsol a policájnak. Őfelsége azt akarja,

hogy így elmaskarázva eredj fel hozzá. Bizonyosan azért, hogy vele való találkozásod titokban maradjon bizonyos ideig.

Addig kapacitálta Rábyt, míg azzal csakugyan elhitette, hogy jó lesz neki a leányruhát oly rögtön le nem vetni.

Ráby tehát megírta a referádát ama tizenkét pontokra igazi naiv együgyűséggel. Annyi keserves tapasztalat sem bírta kiirtani a szívéből az emberek iránti bizalmat. Az csalhatta meg, aki akarta. Szentül meg volt győződve, hogy az a Kurovics a legdühösebb népbarát; annyi adatot tudott neki bediktálni a császárhoz készült fölterjesztésébe a tisztviselők visszaéléseiről. Pedig az, amit írt, csak egy része volt annak a machinának, amiben tökéletesen meg kellett neki magát fogni.

Kurovics alig hagyta megszáradni a tintát a papíron, azonnal fiákert hozatott, és abba mind a hárman beleültek, hajtattak fel a Burgba, hogy el ne késsenek a controllor-folyosórul.

Így hítták azt a hosszú tornácot, amihez a Batthyány-lépcsőről lehetett bejutni, s ami egyenesen az uralkodó magánirodájába vezetett. Akkor még nem takarták a falait azok a pompás francia gobelinszőnyegek, amik most a műértőt bámulatra ragadják, s amiknek egyikén magyar őseinknek híven a részletekig utánzott különös viseletét tanulmányozhatjuk, hanem ahelyett a puszta sima falak embermagasságnyira valami árnyéklatot mutattak, ahogy a mindenféle látogatók a hátaikkal nekitámaszkodtak, ami sokszor ismételve nyomot hagy. Mert ez a folyosó reggeli tíz órától déli egyig nyitva volt naponkint boldognak, boldogtalannak; jöhetett akárki kérelemmel, panasszal, bejelentetlenül, cifra öltözet nélkül, helyet foglalhatott a sorban, s mikor József kijött a dolgozószobájából, elmondhatta neki a dolgát élőszóval, ha tudta, vagy átadhatta írásban, ha úgy jobb volt. József beszélt országa népeinek minden nyelvén, s ha paraszt volt a kérelmező, annak a nyelvén szólt hozzá; úrfélénél csak a németet használta. Szegény emberrel, katonával, zsidóval, protestáns pappal hosszasan elbeszélgetett; uraséggal, főtisztt el, piros öves pappal, de különösen divatöltözetes asszonyokkal igen röviden végzett. Ez utóbbiak még szarkasztikus humorát is gyakran megérezték. Kisaszszonyok, kik darázsderékú karcsúságuk által feltűntek, annak tették ki magukat, hogy a császár megtapogatja az oldalukat, hogy nincs-e rajtuk páncélvállfűző. S akkor megkérdezi, hogy melyik kurazir-regementben szolgálnak.

Ezúttal is igen vegyes társaság várakozott a controllor-folyosón a császár megjelenésére; főpapok, rokkant katonatisztek, zsidók, gyászruhás özvegyek, cifra asszonyságok, parasztok, mindenféle jelmezekben, ezek között elvegyült Ráby Mátyás alakja is, két kísérőjével együtt. Elsőbbség, kedvezményezett hely nem volt e folyosón, mert a császár azt szólította meg elébb, akit maga kiszemelt, s valamennyire rákerült a sor egymás után.

De legjobban kitűnt valamennyi közül egy délceg huszár alakja, aki éppen Ráby tőszomszédságába jutott; ennek is köszönheté, hogy őtet nemigen nézegette senki, mert mindenkinek a szomszédján akadt meg a szeme. Magában véve is elég feltűnő vala a hadfi alakja, egy fejjel a többi közül kiváló termet, amin megfeszül a zöld dolmány és piros nadrág; napbarnította arca keresztül-kasul sebhege-

désekkel, s két olyan hatalmas bajusz az ajka fölött, hogy a néphumor szava szerint olyan volt, mintha egy varjút nyelt volna el, s annak a két szárnya akadt volna fel a két szája szélén. De ami még feltűnőbbé tette a huszárt, az volt, hogy ennek a marciális alaknak a karján egy kis háromesztendős gyerek ült, piros huszárcsákó a fején, fehér gyolcsing és gatya, piros pruszlik pitykékkel, meg sárga sarkantyús csizma az öltözete. Azon bámult aztán minden ember, hogy sohase látott még senki huszárt dajkának. A daliás vitéz pedig oda se hederített az egész publikumnak, miatta táthatták a szájukat a feléje bámészkodók; ő csak azzal a kis poronttyal volt elfoglalva, aki egyre kérdezősködött, nem zsenírozta magát, de a huszár sem fáradt ki a magyarázgatásban, engedte a gyereket a vitézségi érdemrendjével játszani, s ha az nyűgösködni kezdett, összeverte a nagy pengősarkantyúit a kedvéért:

– Hallod? Muzsika!

Ráby Mátyás ráismert a huszárra, valamikor a hadnagya volt ő annak, mikor az ezrednél szolgált; de ez nem konyított őhozzá, rá sem igen nézett, s mikor egyszer a kis nyughatatlan fickó a mellette álló Rábynak az arcát a kis kezével végigcirógatta, meg is feddé azt érte:

– Ne nyúlj hozzá, az ebadtához, mert az ujjadra ragad a festék a pofájáról!

Egyszerre a suttogó elcsendesedés jelenté, hogy a császár kijött a szobájából.

Ráby megdöbbent, amint meglátta ez alakot. Nagyon elváltozott, egészen meg volt öregedve. A táborélet megviselte. Arca valami rőtbarna zománcot sajátított el, s kétfelől lecsüngött vonásain eltitkolt testi és lelki szenvedés árulta el lassan pusztító munkáját, csak híres szép kék szemei maradtak meg a régiek. Beszéd közben gyakrabban látszott felső ajkán az a felvonaglás, ami a kedvetlenség jele volt nála. Csak akkor napsugárzott fel az arca egyszerre, amint azt a kemény huszárt meglátta azzal a kis gyerekkel a karján. Rögtön felé indult.

– No, most gyerek, riktájk! Jön a császár!

S arra az a kis gyerek is utánozva a nagy ember példáját, a kis csákójához emelte a kis kezét és szalutált. De a huszár még akkor sem tette őt le a karjáról. Furcsa kép volt. Egy komolyan szalutáló huszár, kard, tarsoly, lóding az oldalán, s egy kis gyerek a karján.

A császár azonban mosolygó arccal szólt hozzá magyarul:

– Hát ez a „regement fia”?

– Igenis, szolgálatjára, fölség.

– Kend az a Bankós Balázs?

– Közvitéz a Splényi huszárregementnél, fölség.

– Mennyi ideje szolgál?

– A harmadik kapitulációt, fölség;

– Hol kapta az érdemkeresztjét? És miért?

– A prágai ütközetben, fölség. A generálist vágtam ki harmadmagammal az ellenség közül, mikor már el volt fogva.

– Miért nem avandzsírozott kend följebb?

– Nem tudok írni, fölség.

– Mondja el, hogyan történt az az eset ezzel a gyermekkel?

– Parancsolatjára, fölség. Mikor a karánsebesi attak után a generális retirádát kommandírozott, a mi regementünk maradt hátul, a török lovasság attakját feltartóztatni. A lugosi lápok között utolértek bennünket a szpáhik. Itt az óbester úr frontba állította a regementet, s „karabint a kézbe” kommandérozott. A két mocsár között csak annyi út maradt, hogy a szaladó földnépe elfuthasson mellettünk. Egy asszony leghátul maradt a futamodó sokaságbul, az ölében cepelt egy kis gyereket. Mikor már a török lovasság rikoltozása nagyon közel hangzott, az asszony, hogy könnyebben futhasson, eldobta a karjáról a kis gyermekét, és maga elszaladt a nádasba. A nyomorult poronty ott hentergett a földön sírva, szaladni sem tudott. Ekkor én azt mondám az óbester úrnak: „Vitéz ezredeskapitány uram! Engedje meg, hadd szedjem fel azt a kis kölyket onnan a földről.” „Menjen kend, és tegye, Bankós!” – kommandérozott az óbester. Erre én kiugrattam a glédából, két szpáhi jött előre vágtatva, az egyik már nekimérte a dárdáját a kis porontynak, hogy feltűzi rá. Azt lelőttem a pisztolyommal, a másiknak levágtam a fejét, azzal a kis fickót felkaptam a földről, röptében odadobtam a hátam mögé a nyeregbe, s mire a szpáhik nagy baromsokasága odaérkezett, már helyemben voltam a gléda közepén. Az óbester úr azt mondta: „Jól van, Bankós!”

– Helyesen mondta.

– Akkor aztán az óbester úr elébb general decharge-it kommandérozott, azután meg „kard ki kard!” s „rajta, magyar, rajta!”, nekivágtunk a töröknek, s addig vágtuk, amíg értük: a szpáhi nem kívánt belőle másodikat.

– Tudom. Vitézségtek nélkül magam is veszélybe kerültem volna. Hát a gyermek azalatt hol volt?

– Ott ült a hátam mögött a nyeregben. Megmondtam neki, hogy no, kis kölyök, csak jól megfogózz a lódingomban, aztán ne félj semmit, de nem is félt az egy cseppet sem, még ő kiabált a legjobban, mikor egy-egy olyan egészségre váló csapást adtam a szpáhi fejének, hogy turbán, sisak, koponya erre-arra potyogott le! Ugye, úgy volt kölykem, hé?

A sok mindenféle nemzet csak úgy bámulta, hogy mit beszél ez a magyar huszár a császárhoz meg ahhoz a kis furcsa porontyhoz, akit még akkor se tesz le a karjáról, mikor a legfőbb hadúr előtt áll, akivel szemben a katonaregula szerint zsinórra tett kézzel kellene állania, egyenesen, mint aki nyársat nyelt. Nem lehetett ezt kitalálni, aki nem értette a nyelvet, amin a beszéd folyt.

– Hát aztán a kisfiú anyja nem jött vissza a gyermekért? – kérdé a császár.

– De igenis, hogy ugyan visszajött a drágalátos. Amint a törököt világgá kergettük, az asszony is előkecmelgett a nádasból, s kérte a kisgyerekét, hogy adjuk hát oda. De elkergette ám az óbester úr: „Elmenj te rossz, haszontalan asszony! Ha el tudtad dobni a kisfiadat, nem is kapod vissza soha, most már itt marad az, a regement fia lesz! Aló mars!” Íme, ez az a „regement fia”. Felséged parancsolatjára, akit az óbester úr rám bízott, hogy bemutassam. Szalutálj, gyerek, a császár előtt!

József mosolygott, s hátratolta a gyerek csákóját, hogy a szemébe nézhessen.

– Jól van, vitéz, hagyd itt a gyermeket, lesz rá gondom, hogy a katonaiskolában neveltessék.

– Pardon grácia, fölség; azt nekem nem szabad tennem, mert nekem az óbester úr meg az egész regement azt parancsolta, hogy a gyereket visszavigyem. Azt mi neveljük föl, prófunton, szalonnán, jó vörös boron, derék, bátor katona lesz belőle.

József a vállára vert a hadfinak. S aztán ötvenaranyos tekercset nyomott a markába.

– Jól van, vitéz. Hát vidd vissza a regementhez, s fogadd ezt jutalmul.

– Pardon grácia, fölség! Nekem nincs erre szükségem, mert énnekem dupla lénungom van, harmadik kapitulációban. Jó úr az óbesterem, van gondja a katonájára; hanem elteszem az ajándékot, majd jó lesz a regement fiának, ha egyszer zászlótartó lesz, extramundurra. No, porontyom, kiáltsd háromszor, hogy „vivát”! – A kisgyerek kiáltozta a vivátot, nem háromszor, de tízszer is.

Csupa tréfa volt az! Hanem Ráby szemében meggyűlt a könny a tréfára.

Az járt az eszében, hogy neki is jobb lett volna ott lenni annál az ezrednél, mint jó katonának, ott verekedni vitézül derék szpáhikkal, vitéz szarácsiakkal; hogysem ülni a börtönben, láncok között, s küzdeni tehetetlenül, szemébe nevető ellenséggel, s most itt állani asszonyruhába bujtatva e derék közvitéz mellett, aki hajdan hűséges ordinánca volt, most pedig még csak rá sem néz. Minő dicső napokat cserélt el minő átkozott napokért.

És a császár, aki oly hosszasan elbeszélgetett egy közvitézzel, őt még csak észre sem látszott venni.

Mikor a császár odább lépett, Ráby bátorságot vett, a kezében levő iratot eléje nyújtani.

– Nun, was ist’s? – szólt németül József, s aztán elvette tőle az iratot, s anélkül, hogy belenézett volna, a kabátzsebébe dugta azt a többi folyamodások közé, s azzal odább ment.

Akivel már beszélt a császár, annak szabad volt eltávozni. Senkit sem hagyott megszólítatlan.

Ilyenformán Ráby a két kísérőjével utoljára egyedül maradt a controllorfolyosón.

A császár észrevette, hogy azok még várnak valamire; visszatért hozzájuk.

– Hát önök mit akarnak? – kérdé Kurovicséktul.

Kurovics uram néma fejhajtással mutatta, hogy ők csak ennek a leánynak az asseclái.

– Hát már elvettem az instantiáját. Mit akar még a leányasszony?

– Fölséged nem ismer rám? – mondá Ráby halkan.

A császár rábámult hidegen. Tekintete oly visszautasító volt.

– Sohase láttam önt! Kinek hívják?

– Én vagyok *Ráby Mátyás*.

A fölség összecsapta a kezeit: – Ráby! Hát elment önnek az esze? Honnan kerül ön ide ebben a maskarában?

– Pest vármegye börtönéből, fölség.

A császár erre megfogta Rábynak a kezét, s egy szót sem szólott többet, bevitte magával egyenesen az irodájába.

Ott éppen két fiatal kamarás az iratok osztályozásával foglalkozott. A császár odaállítá eléjük a leányalakot.

– No, urak, hát ismerik-e ezt a kisasszonyt?

Azok megütközve siettek tiltakozni mind a ketten, hogy ők sohasem látták.

– Ej, ej, uraim – szólt a császár –, minek az a tagadás? Mikor én tudom, hogy önök igen jól ismerik egymást: az utóbbi időkben nagyon sokat leveleztek egymással.

Azok esküdtek mennyre-földre, hogy most látják először a kisasszonyt, s a nevét sem tudják.

– Ez a kisasszony: Ráby Mátyás.

Arra a két fiatal kamarás, dacára a császár jelenléte által indikált emberségtudásnak, olyan hahotára fakadt, hogy a hajpor fellegzett a fejük körül a rázkódás miatt. Még a császárra is elragadt a jókedv.

Csak Ráby arca maradt szomorú. A tréfából neki a legrosszabb rész jutott.

Ellenségei a leggyönyörűbben csinálták ki ezt a dolgot. – Ha úgy adták volna ki a börtönbül, ahogy odabenn élt, bozontos hajjal, kuszált szakállal, fakó, penészfogta ábrázattal, abban a lerongyolt, bilincsek alatt levásott börtönbűzű ruhában, hát az olyan tragikus látvány lett volna, hogy az a császár és az egész udvar mély felháborodását költötte volna fel; így pedig: felöltöztetve cifra rácleánynak, halvány arca kifestve fehérre, pirosra, haja pántlikába fonva, mindenkinél, akivel megismertette magát, a legtermészetesebb derült hangulatot idézte elő.

S ez az első hatás megmarad. Az egész udvar, az egész Bécs város nem a sajnálatot, nem a bosszút, hanem a tréfát fogja érezni Ráby Máyás esetében.

Ő nem nevetett. Bosszúsága keresztültört az arcfestéken.

A császár észrevette azt.

– De hát ki mondta önnek azt, hogy ebben a maskarában jöjjön ide?

– Én úgy tudom, hogy fölséged parancsolta azt.

– Én? Honnan képzel ilyet?

– Íme, itt vannak fölséged instructiói.

Ezzel elővette kebléből az említett tizenkét pontos iratot, s átnyújtá a császárnak.

A fölség a fejét rázta, amíg keresztülfutott az iraton.

– Hiszen igaz, hogy én tudok rácul is, s a cirill betűket is tudom kezelni; de ezeket a pontokat mégsem én írtam. Kitől kapta ön ezeket?

– Annak a huszonnégy álcázott török martalócnak a vezérétől, akik engem éjszaka, fölséged nevében, a Pest vármegyei börtönbül erőszakkal kiszabadítottak. Kettő közülök egész idáig elkísért. Felséged látta őket.

– Elém kell hozatni azokat az embereket!

Az egyik kamarás rögtön sietett ki a controllor-folyosóra, s nemsokára visszajött azzal a tudósítással, hogy a keresett két rác férfi már elhagyta a császári várlakot.

– A rendőrség kerítse őket rögtön kézre!

Dejszen üthették már azoknak bottal a nyomát. Ez a két ember a Burgból egyenesen a Dunához hajtatott, ott várt rájuk egy ladik négy evezőlegénnyel, a Duna még csak zajlott, nem volt befagyva; azok a ködben és jégárban szépen eleveztek a bécsi policáj elől. Sohase tudta meg senki, hogy kik voltak.

Az volt a legnagyobb talány e történetben, hogy miért jöttek el Rábyval egész Bécsig, miért egész a controllor-folyosóig, miért várták be annak a találkozását a császárral? Hogy nem hagyták őt hamarább magára? Ha az ellenséges cselszövők megbízottjai voltak, micsoda távoleső céljuk lehetett nekik azzal, hogy egész a végső percig kitartottak Rába mellett?

Harminckilencedik fejezet

(Kibenn nagion tanvlsaagoss, azonbann nagion vnalmass dolgoc leznec elbezeelve, az kiket elolwashat, kinec ideie wagion ees maas dolga ninchen.)

Ebben az esztendőben nagy csudatünemény jelent meg; nem ugyan üstökös csillag, nem is az égen, hanem az első magyar újság itt ezen a földön, sőt nem is itt, hanem Bécsben.

Mert a csudával határos az, hogy támadjon „egy” magyar ember, aki azzal a szándékkal keljen fel az ágyból, hogy ő ma bizonyos hazugságokat fog elterjeszteni a világban, s azokért pénzt szed be a publikumtól. De még furcsább az, hogy akadjon egy „másik” magyar ember, aki megalázza magát arra a hiábavaló munkára, hogy amit az első bolond összefirkált, azt ő betűről betűre kiszedje, mint a szitaszemkötő, egyik betűt a másikhoz odaillessze, még a közbeeső commákat és kérdőjeleket is; mikor ez megvan, akkor azt kulimásszal bekenje, s papirosra lenyomtassa – és ami legcsodálatosabb, hogy akadjon egy „harmadik” magyar ember, aki arra a neszre, hogy adnak ki Bécsben egy magyar újságot, előkeresse a fiókja fenekéről a keservesen megtakarított máriásait, azokat ötpecsétes levélbe bezárva, elküldje Bécsbe, egy vadonatidegen embernek, akinek semmi familiájával soha ismeretségben nem volt, abban a jó hitben, hogy majd attul kap azért egy magyar újságot! Hátha a fráter eltagadja, hogy megkapta a pénzt? Hátha elszökik vele? Hátha nem is újságot küld érte, hanem valami tavalyi kalendáriumot, amiből sok maradt meg a padláson? Mert az is kitelik az ilyen gauklertől, aki efféle gyalázatos mesterségre adja a fejét. – Aztán, ha valósággal megkapja az ember az újságot tőle, vajon ki áll felőle jót, hogy mind igaz-e az, ami abban nyomtatva van?

Ez a csuda azonban mind eképpen megtörtént, a „Magyar Híradó” kiadódott, megszerkesztődött és nyomatódott Bécsben, s arra praenumeráltatott Magyarországon. Akkora formátum volt biz az csak, hogy egy egész évfolyama beférne a „Hon”-nak egynapi kiadásába. Hanem hát nem is volt akkor se országgyűlés, se országos virágtárlat, se iparoskongresszus, se egyetemes tanítói értekezlet, se

fő rendi toaszt a világon. – Amit az újságba kinyomattak, az arra való volt, hogy azt az utolsó betűig el kell olvasni, sőt el is kell hinni.

Egy példánya a „Magyar Híradó”-nak a pesti vármegyeházához is járt. Természetesen Tárhalmy főjegyző járatta; ő volt az, akitől kitelt, hogy ilyen dologra kidobja a pénzét. Őtőle aztán elhordatták mások, s úgy olvasták sorban; hiszen csak nem kívánhatta valaki, hogy azok mind előfizessenek rá. Elég, ha egy városban egy ember járat egy hírlapot; untig elég az. Ilyenformán a Mariska leányasszonynak egyéb dolga sem volt, mint egyre-másra abbahagyni a megkezdett munkáját, s elfogadni a nuntiumokat, amikkel hajdú, kocsis, pesztonka beállít hozzá: „Tiszteltteti a tekintetes első vicispán úr a leányasszonyt, ne sajnálja odaadni a Magyar Híradó újságot.” – „Köszönteti a tekintetes archivárius úr a leányasszonyt, visszaküldi a Magyar Híradó újságot; nem ő csinálta ám bele azt a tintapecsétet, már benne volt.” Ilyenformán a Mariska kezén egy nap négyszer is megfordult a Magyar Híradó. S mikor aztán a vége felé a sarkain elkallódva, a szélein bekunkorodva, tinta-, szalonna-, pipahamupecsétekkel meghitelesítve visszakerült hozzá véglegesen, a leánynak is eszébe jutott, hogy ugyan mi lehet ebben az újságban, hogy azt olyan nagyon igyekeznek elolvasni? Ő is beletekingetett. Az apja ugyan ezt nem engedte meg; de nem is tiltotta el, tehát szabad volt.

Persze, hogy rá nézve az mind hieroglif volt. Lehetett az magyarul írva, azért ő nem értett abból semmit. A németalföldi rendek protestatiója. A magas porta alkudozásai a szentpétervári udvarral. Nem is azt kereste ő ebben az újságban, hanem valami mást. Azt gondolta, hogy ha újság akar lenni ez az izé, hát abban mindennek meg kell lenni, ami a világon történik. Hanem az, amit ő szeretett volna megtudni, csak nem volt abban sehol. Annak a keresésében minden egyebet elolvasott a lapból. Azon aztán elmélázott, amit összeolvasott, keresgetve az összefüggést a maga szűk ismerősvilága s az ismeretlen nagy világ között.

Tárhalmy gyakran rajtakapta a leányát, mikor betoppant a szobába, hogy az akkor dugta félre a Magyar Híradót. Úgy tett, mintha észre sem vette volna.

Egyszer a kisleány, amint megint hiába olvasta végig Nagy-Britanniától kezdve az Alservorstadti színházig az egész világ eseményeit, nekiemberelte magát, hogy megszólítsa azt a szörnyen hallgató embert, az édesatyját:

– Ugyan, édes jó apám – megszabadult-e szegény Ráby Mátyás?

Tárhalmy szomorúan tekinte rá: kitalálta ő azt jól, hogy a leány azt szeretné megtudni azokból a betűkből, s várta régen ezt a kérdést.

– Ezúttal, kisleányom, megszabadult. De ahogy én ismerem őt, azt hiszem, hogy újra bele fog rohanni a veszedelmébe, s akkor elpusztul, nyomorultul és menthetetlenül.

A leány még egy újabb kérdésre bátorítá fel magzát:

– Kedves édes jó apám: – rossz ember az a Ráby Mátyás?

– A legjobb ember, becsületes, igaz lelkű férfi.

A leány csodálkozva rázta a fejét. Még egy lépéssel odább mert menni.

– Hát azok az urak – akik őtet bántják – igazságos emberek?

Ez már merész kérdés volt. Határos a támadással. S Tárhalmy arra is megfelelt – egyenesen.

– Nem azok. Ők igazságtalan emberek.

A támadásnak ily nagy sikere vakmerővé tette a félénk leányt.

– De hát akkor, hogy lehet annak megtörténni, hogy azt, aki jó ember, elveszítsék azok, akik nem jók?

Ez elől már ki akart térni a kérdezett:

– Mert ennek ez a rendi.

Mariska most, ügyes harcolókint, más oldalrul fogta a támadást.

– Haragszik édesapám Ráby Mátyásra?

– Nem. Úgy szeretem, mintha saját fiam volna.

– És mégsem védelmezheti őt azok ellen, akik bántják?

– Nem.

– De hát miért nem?

– Mert én is azoknak a pártján vagyok.

A leány bámulva tekinte fel rá:

– Az én kedves apám – azoknak a pártján, akik nem igaz emberek – és az ellen, aki jó ember, akit úgy szeret, mint a fiát. Hogy történhetik ez?

– Ez országos ügy, amiben nem mérnek emberi igazsággal.

– De hát mi lehet ez az országos ügy, amiben nem kell emberi igazság szerint mérni?

– Szegény kisleány, te! Hogyan akarod te ezt a te együgyű eszeddel felfogni, amit annyi nagy bölcs férfiak, akik a világ minden tudományával bírnak, nem képesek megérteni?

A kisleány most már belemelegedett az ostromlásba, s nem akart tőle tágítani.

– De hát, én Istenem! Miért nem csinálnak az okos emberek olyan országos ügyet, hogy azt minden együgyű emberek, még a szegény parasztok és még a kisleányok is világosan megértsék. Hiszen ha azt nem sajnálják velünk, kicsiny népekkel megértetni, hogy a mennyországért bizony szenvedni kell, hát azt is csak megértethetnék, hogy a földi országért is mi okbul kell szenvednünk?

Tárhalmy elbámult a gyermeki ékesen szóláson. Egészen meglepte, megragadta az. A gyermek szavában az őseredeti igazság nyilatkozott. Ez úgy van! Miért nem csinálnak a bölcs emberek olyan országos ügyet, hogy azt a szegény parasztok, a szegény kisleányok is megértsék?

– Várj hát, édes kisleányom, megpróbálom elmondani neked azt a nehéz dolgot úgy, hogy te is megértsd, miért van ez így, s miért nem lehet másképp?

Azzal leakasztott a falról egy vászonra ragasztott papirost, ami alul-föjül kemény fapálcával volt megerősítve, azon a papiroson nem volt valami rajzolat, hanem mindenféle színű festékkel írott görbe-gurba kanyargatások, közbe egy-egy tekergőző vonal, olyan, mint egy kígyó, aztán meg hosszú szőrös hátú csikmákok, mint egy papmacska, szerteszét mindenfelé elszórva kisebb-nagyobb gömbök, punctumok, csillagok, amik alá nevek voltak írva; ezt Tárhalmy odateríté Mariska elé az asztalra.

– Tudod, kisleányom, hogy mi ez? Hiszen én tanítottalak meg rajta eligazodni.

– Ez Magyarország mappája.

– Az. – Ez a mi őseink országa, a mi hazánk, a mi egyetlen szülőföldünk. – Mármost, ha azt mondaná neked valaki, hogy egyet oda kell neked adnod áldozatul, vagy azt az embert, akit legjobban szeretsz ezen a világon, vagy azt az országot, vagy annak kell meghalni, vagy ennek kell letöröltetni erről a laprul: válassz! Mit mondanál?

A leány egy ideig tanakodott magában: aztán odaveté magát apja keblére.

– Azt, hogy vigy el engemet is magaddal.

Mikor arrul az emberrül volt szó, akit legjobban szeret a világon, hogy gondolhatott volna egyébre, mint az édesapjára?

– No hát – készebb volnál engemet is halva látni, meg magad is utánam jönni, mint kibékülni azzal a gondolattal, hogy ez a mappa ne legyen többet erre a papirosra rajzolva.

A leány a fejével bólintott.

– No látod: és vannak bölcs emberek, akik nem akarják azt megérteni. Akik azt mondják, hogy mit bánja azt a földglóbus, hogy az egyik plágájának némi darabját Magyarországnak híják-e, vagy másnak? S akik csodálkoznak rajta, hogy vannak emberek, akiknek e nélkül a haza nélkül ez az egész plánéta nem kell; akikre nézve ez a paradicsom, amit életökkel, halálukkal meg kell védelmezni! Hogy ilyen emberek nagyon sokan vannak; együtt úgy híják őket, hogy „nemzet”, hogy mikor az a nemzet szenved, akkor az egyes embernek nem lehet örülni; hogy mikor ez panaszra emeli fel a szavát, akkor senkinek a panasza emellett meghallható nem lehet. – Gondold, mintha édesanyád volna ez a nagy haza, aztán idejönne egy doktor, azt mondaná: Öreg már, beteges már, veszekedő természetű, zsémbes anya, nesze, add be neki ezt a medicinát, attul majd elmegy a másvilágra, aztán te is megszabadulsz tőle meg a testvéreid is, megosztoztok az örökségen, ugyan jó dolgotok lesz! Beadnád neki azt a medicinát?

– Eldugnám, ahol senki rá nem talál.

– Ezt tesszük mi. A mi császárnak igen jó ember. Szívébe az egész emberiség ügyét be tudja fogadni. Plánumai a népek boldogítására vannak kifundálva. Hanem egyet nem akar megérteni. Ezt a mi kínzó gyermeki szeretetünket a mi szenvedő anyánk iránt! Vajon belenyugodtál volna-e te, ha azt mondtam volna: Ej, a te anyád már régen beteg, elküldöm a háztól; hozok helyette neked egy angyalt mostohának.

– Nem! Nem. Egy angyalt sem cserébe.

– Pedig ő azt akarja tenni velünk. Tudatlan, hátramaradt nemzet vagyunk; ő más néppé, civilizált nemzetté akar bennünket átgyúrni erőhatalommal. Nem úgy tesz, mint elődei tettek, akik el akartak bennünket ölni: ő fel akar bennünket támasztani; de egy idegen világban. Amazok ellen védelmezzük magunkat fegyverrel, vérhullatással. De ez nem jön ellenünk erőszakkal, aminek kardot lehet eléje szegezni, hanem csak a hatalom parancsszavával. Mi védelem van ez ellen? Találd ki?

– Én? Hogy tudnám azt kitalálni?

– Gondolkozzál csak rajta. Ha én teneked azt parancsolnám, hogy holnaptul kezdve a rokka helyett nekem pianofortén játsszál, s a szolgálóid németül beszéljenek, itthon ne főzess, hanem majd hozatok én a traktirtól olyan ételt, amit vajjal és nádmézzel főznek; ez a jó; mit felelnél rá?

– Azt, hogy nem tehetem, amit nem tudok; s inkább fekete kenyeret eszem, mint a traktir főztét.

– Ezt mondanád; pedig milyen engedelmességhez szokott gyönge kisleány vagy! Hát azt gondolod, hogy mi vén, viharokban megedzett férfiak lágyabbak lehetünk? Mi is azt feleljük: „Ezt nem tehetjük, ezt nem vesszük be!” És hasztalan küldözi ide a császár haragos parancsolatjait; nem hajtja azokat végre senki. Nincs egy tisztviselő az országban, aki továbbadná, amit ő megindít. Minden parancsszava egy süket pincébe lekiáltott hang. Az összes tisztikar, a legfelsőtül a legalsóig, egy ellenálló tömeget képez ellene, amibe egy rést nem lehet neki törni. Az ősi alkotmányt védi minden ember, amit ő el akar törülni. Szent koronánkat felvitette Bécsbe, országgyűlésünket megszüntette, megyegyűléseinket betiltotta, földeinket felmérette, házainkat, nemességünket megszámláltatta, idegen nyelvet parancsolt ránk, ősi alkotmányunkat megtámadva, ami nélkül ez a föld nem Magyarország többé. Mi pedig küzdünk mind az ellen!

Hiszen ezt mind nem bánta a szegény kisleány; azt, ha az apja is teszi, bizonyosan nagyon helyesen van téve; ezt még igazolni sem szükséges őelőtte. A kisleány, ha az apja rákócziánus, a „libertás” pénzt hordja a nyakába akasztva, ha pedig az apja császárpárti, akkor a vállfűzőjére hímezteti arannyal a kétfejű sast – hanem azt még mindig nem értette, hogy miért kell mindezekért a Ráby Mátyás kezének, lábának vasba kerülni.

– Most mindjárt megértetem a kisleánnyal, amit meg akar tőlem tudni – folytatá az apa. – Ennek a mi ősi alkotmányunknak van egy nagyon sebhető oldala: a nagyon elterjedt erkölcsi romlás a tisztviselői karban. Hajdanta, minden három évben újraválasztották a megye rendei tisztviselőiket. Aki közülök rossz karakterűnek, tisztátlan kezűnek, megvesztegethető bírának bizonyult be, azt elcsapták, mást választottak helyébe. A császár megszüntette a restauratiót, s a meglevő tisztviselőket megtette életfogytig hivatalnokoknak. Ezzel minden megromlott népkínzó megörökült a székében. A megye közönsége többé nem mozdíthatja el azt. De ezek az igazságtalan rossz emberek azért mégis annak a tábornak a részét képezik, amely az ősi alkotmány megvédelmezésére együtt tart, s az igaz, jó hazafiaknak természetes szövetségesei, mindaddig, amíg a császár az alkotmányt vissza nem állítja, amíg új választást nem enged. És mindaddig hasztalan jelentik föl Bécsben a csaló, huzavonó tisztviselők gyalázatos visszaéléseit, idelenn mindenki ezeknek fogja pártját, s a császár által leküldött commissariusoknak vet gáncsot. Inkább ezeket a gonosztevőket fogadjuk el cimborákul, hogysem kezet nyújtsunk az olyan legtisztább lelkű, legbecsületesebb ideálistáknak, mint amilyen Ráby Mátyás, akik azt hiszik nemes felindulásukban, hogy a népet szabadítják fel öröklött nyomorúságából, s nem tudják, hogy mit cselekesznek. Ezért kellett Ráby Mátyásnak ennyit szenvedni eddig; – ezért fog szenvedni még többet, ha rossz csillagai még egyszer ide vezetik!

– Még többet? – szólt a leány elrémülve.

– Igenis, még többet: egész a keserű pohár kicsordultáig; mert most már az egész nemzet felgerjedt haragját találja magával szemközt. Ő ezt nem is tudja bizonnyal. Hisz a világ nagy eseményeitől el volt zárva hosszú ideig. Nem tudhatja azt, hogy a császár mit kezdett meg azóta. Egy nagymértékű hadjáratot a török ellen, az orosszal szövetkezve. Ismét egy nemes sugallatból eredő szerencsétlen elhatározás. Fel akarja szabadítani a török járom alul a keleti keresztyén népeket. S nem törődik azzal, hogy a magyar nemzet hamarább ki tud békülni az elnyomó ozmánnal, mint a felszabadító moszkovitával. Emlékezel rá, tavaly, mikor azt kérdezted tőlem, mi okbul illuminálják az ablakokat egy éjszaka egész Pesten? Akkor azt mondtam rá: Nem értik azt a kisleányok. Most hát értsd meg. Annak az örömére illumináltak egész Magyarországon, hogy a török sereg győzött, hogy megverte a mi saját seregünket Karánsebesnél: a mi tulajdon fiainknak holttestei fölött ujjongott örömében a nemzet! És gyásznap volt idefenn minden diadalhír, ami a törökök vereségével tért be hozzánk. Ebbül elképzelheted azt a véghetetlen elbúsulást, ami az egész országot felháborítja. Minden vármegyéből elszánt hangon írnak fel a császárhoz, protestálva és megtagadva az adót és subsidiumot. S most ő még új contributiókat, új rekrutaállítást akar elrendelni. Tűz, láng ég a lábaink alatt. – Hanem erről Bécsben nem tudnak semmit. – Az olyan emberek, mint Ráby Mátyás, azt hiszik, hogy az emberiség ügyének, a népszabadságnak szolgálnak, s nem gondolják meg, hogy micsoda rettenetes állapotnak kell lenni abban az országban, ahol olyan emberek, mint én, aki Istennel mindig békében, az igazsággal mindig harmóniában éltem, egy társaságba állunk olyan emberekkel, akiknek egész élete gonoszság és istentelenség volt, s amíg a rablóbandát, aki gyilkol és fosztogat, mindenki futni hagyja, addig az olyan tiszta lelkű, becsületes embert, minő Ráby Mátyás, mindenki láncokkal keresi, hogy a legmélyebb börtönbe temesse!

Itt elhallgatott a főjegyző, s végigsétált alá s fel a szobában.

Aztán hosszú szünet következett. A kisleánynak sok-sok végiggondolnivalója volt.

Egyszer aztán megállt előtte az apa.

– Megértetted-e hát, hogy mi az az országos ügy, amiben nem azzal a mértékkel mérnek, aminek emberi igazság a neve?

A kisleány megragadta az atyja kezét.

– Oh, édesapám. Szabad volna énnekem azt mind leírnom, amit nekem elmondtál, s aztán elküdenem Rábynak?

Tárhalmy elérzékenyülve suttogá:

– „Te teheted.”

S aztán, hogy könnyebben menjen a kisleánynak a nagy írás, ő maga vágott neki új kalamust hozzá.

Negyvenedik fejezet

(Mellben gonozvl iaarattatic egi bizonios ispion.)

A császár nemcsak Ráby által, de a districtualis commissarius részéről is figyelmeztetve volt arra, hogy az ő első hivatalnoka Magyarországon, a helytartótanács elnöke, gróf N…y az ő politikájának nem híve. Különben pedig olyan ember, akit nem lehet csak amúgy könnyedén ide meg oda tenni. Mert amíg ez a férfiú áll az ország élén, addig onnan alulról sem lehet semmi erőszakos mozgalomnak megindulni. A kegyelmes úr a forradalmároknak is azt mondta, hogy „bihászman?", s úgy ült rajtuk, mint a kősó. – Csakhogy afelől a császár nem volt egészen bizonyos: vajon e nyakas ember, aki az ő rendeleteit olvasatlanul rakja félre, nem vetemedik-e valami összeesküvésre? – Hiszen Wallenstein története még nincs olyan messze, s a Nádasdyak, Frangepánok ebben az országban teremnek.

Ez iránt bizonyosságot szerezni kiszemelt egy fiatal kamarást a császár, M…szky bárót, Rábynak egyik kollegáját, s leküldte Budára, őexcellenciája mellé; azzal a címmel, hogy *„Adlatus in militaribus".* Akkoriban éppen katonás világ volt, szükségeltetett egy ilyen extraserialis hivatal.

Nagyon természetes, hogy őexcellenciája egy nappal hamarább értesíttetett M…szky báró megbízatásáról, mint az az útimálháját összecsomagolta volna; mert a hivatalnoki szent Hermandad úgy volt berendezve, hogy amit a császár elrendelt Bécsben, azt egy nappal elébb megtudják Budán. Nagyon jól szervezett titkos policáj volt az, csakhogy nem alulról fölfelé, hanem fölülről lefelé szolgált. S aki ebbe a tökéletes gépezetbe nem akart beleilleni, az vagy úgy járt, mint Ráby Mátyás, vagy úgy, mint M…szky báró.

A helytartótanács elnöke tudta jól, hogy ezt a fiatalembert az ő szemmel tartása végett küldték ide le őmellé. Azt is gondolta, hogy ez a Rábynak a mestersége volt. „Calumniator consiliariorum!" Amint a megbízólevelét átadta az ifjú gavallér, azt mondta neki:

– Bihászman! Tehát holnap mindjárt munkába akar állani a báró úr? Van-e jó karmantyúja kanavászból? Mert itt sok írnivaló lesz. Aztán kár volna azért a szép piros hajtókás zöld gros de Napel frakkért, ha kiszakadna a könyöke a sok írásban. – No, hát holnap reggel fél hat órakor méltóztassék megjelenni adlatus úrnak nálam. Akkor elkezdjük a munkát.

Hej, megszeppent a kamarás úr erre a szóra! Fél hatra Bécsben az ember le szokott feküdni, nem pedig felkelni. Azonban mégis valahogy ki tudta csinálni, hogy Budán a várban, a „Koroná"-nál fogadván szállást, ilyen kora reggeli órában felköltette magát a hausknechttel. Früstökről azonban még senkivel sem lehetett értekezni; be kellett érnie egypár darab cvibakkal, amit tegnap estéről megmaradt hideg tojásos puncsba mártogatott. Így kísértette aztán fel magát a helytartótanács elnökének palotájáig, a hausknecht ment előtte lapáttal, s hányta el az útjából a havat, ami az éjjel esett, az inasa meg vitte a lámpást. Még éjjel volt; farkasok is járhattak volna az utcán – ha lettek volna.

Az elnöki palotában már minden cseléd talpon volt; az adlatus urat a komornyik egyenesen bevezette őexcellenciája hálószobájába, aminek a kulcsa az ő zsebében volt, kívülről levén bezárva az ajtó.

A kulcsnyikorgás ébreszté föl őexcellenciáját álmából, még akkor az ágyban feküdt.

– Ahá! – szólt nagyot ásítva. – Megérkezett a kamarás úr? Johann! Gyújtson neki két gyertyát. Tessék kérem helyet foglalni, ott az íróasztal. Aztán tessék dolgozgatni egész kommoditással.

Kommoditás az igaz, hogy volt elég, hanem hogy mit dolgozgassék a kamarás úr, azt nem mondta meg neki senki. Ráért cifra betűket rajzolni a papírra, s azokat kisatírozni veres plajbásszal, amíg az elnök úr felöltözködik.

Az pedig nagy nyugalommal ment végbe. Őexcellenciája meg is borotválkozott; a báró még ezt sem végezhette el, ma reggel kénytelen volt azzal a hivatalóra utánra biztatni magát.

Őexcellenciája alig is várhatta, hogy a képéről letörölje a szappant, rögtön sietett az orrát tubákkal bemázolni. Egy szippanat nagyon jólesik korán reggel. Kivált, ha az ember jó nagyot prüsszenthet utána. Amire a komornyik nem késik rákiáltani: – Helf Gott!

– …Keltz Gott![34] – viszonoz az elnök úr. No, Johann, mit jelent a hétfőn reggeli prüsszentés?

Johann mondja:

Aki hétfőn reggel prüsszent,
Az kikerüli a köszvényt.

Rossz vers, de jó biztatás.

Őexcellenciája fél szemmel a kamarás úrra sandít, vajon feljegyezte-e ezt a munkálatába?

– No, ha készen van a fölöstököm, mehetünk az ebédlőbe – szól, mindennel készen lévén őexcellenciája. – Placeat, kamarás úr.

Ezt már kellemesebb szónak vette a báró, s követte őexcellenciáját a mellékszobába. Biz a fölöstököm jól fog esni.

Az elnök úr opulentiával szokott étkezni. Az asztalon volt csokoládé, vajas kenyér, liptai túró, mazsolaszőlő, kalács és meggypálinka. Kellemes kilátás.

– Hát csak tessék, kamarás úr, leülni oda az íróasztalhoz, minden zsenírozás nélkül. Van ott toll, papiros, kalamáris. Folytassa szépen a munkásságát.

Az étkezőasztalhoz nem invitálta meg az adlatust, hanem ott is készen volt annak a számára egy kis íróasztal, leülhetett mellé, s aztán végignézhette, hogy früstököl meg őexcellenciája egyes-egyedül, pompás jóétvággyal látva hozzá minden csemegéhez; közbe-közbe kedélyesen zsörtölődve a komornyikkal, aki a megszokás jogánál fogva el akarja azt az ennivalót ragadni az ura elől, amivel az nagyon megterhelhetné a gyomrát.

---

[34] Vergelt's Gott.

– Elég volt már abból a vajból! Megárt.

Őexcellenciája aztán megnyugtatja őt egy ideillő diaeteticai aranymondással: – Tanulja meg, Johann: „Mane aurum, meridie argentum, vesperi plumbum” (Reggel arany, délben ezüst, este ólom; ti. a butyrum, mondjad: vaj).

De biz azt a Johann nem tanulja meg; hanem ahelyett a liptai túrót igyekezik elodábbítani az ura keze ügyéből. Megárt.

Erre is talál megnyugtató auctoritást a klasszikusokból őexcellenciája.

– „Caseus et panis – sunt optima fercula sanis.” (A sajt és a kenyér, az egészség abból ugyan nyér!)

Aztán kedélyesen félretekint a kamarás úrra, hogy vajon feljegyezte-e mindezeket?

Az pedig jobb szerette volna, ha inkább a brinzával kínálta volna meg, mint annak az encomiumával.

– No, mármost menjünk a hivatalszobába – szóla, a száját megtörülve az elnök úr. – Tessék utánam jönni, kamarás úr. – Feljegyezte-e kamarás úr a *„rapturákat”?*

Jegyezte biz az az előtte terpeszkedő papirosra a keserves karikatúrákat egy vidravasba került tollrágó bürokratáról, s telefirkált cifra iniciálékkal egy konc bibulát.

A hivatalszoba egy nagy hosszú terem volt, boltozatra építve; annak a közepén állt egy irtóztató zöldposztós asztal, rajta hat óriási ólomkalamáris derékig beleütött kalamusokkal; a falakhoz ócska szekrények támaszkodtak likacsos ajtókkal. A csíkos kabátos öreg titkár már ott dolgozott egy mellékasztalnál: csak úgy billegett a parókájának a farka a nagy betűvetés közben.

– Méltóztassék csak helyet foglalni, kamarás úr, és folytatni a munkáját. Secretarius úr, adjon a kamarás úrnak egy új tollat.

Az öreg secretárius aztán adott neki egy csinálatlan lúdtollat; ha van penicilusa, vágja meg. A báró úr pedig soha életében nem próbálta, hogyan kell abból írótollat faragni, mert odafenn Bécsben azt az urak készen kapják; annálfogva aztán nem is lett abból írótoll soha, addig faragott, addig nyiszált rajta, míg utoljára is fogpiszkáló lett belőle.

No, annál pedig célszerűtlenebb eszközt erre a mai napra alig szerezhetett volna magának. – Mert amint vége volt a referendáriusok előterjesztéseinek, akik mindnyájan nyaláb aktákkal jöttek az elnök urat az ország legkülönbözőbb ügyeiről felvilágosítani, következett az audienciaadás. Ezt a sok instáló, kunyoráló, protestáló, informáló, supplicáló siserahadat végighallgatni, azokat mind agyonvigasztalni egy bűnhődő Jupiternek való penitencia volt. Két óra lett délután, mire ennek vége szakadt.

Hála légyen a papnak! – sóhajtá fel a szegény megnyomorgatott báró, mikor a hajdú elvégre megjelent a partvissal, kisöpörni az instánsok után itt maradt sarat, s a komornyik jelenté, hogy az ebéd fel van tálalva.

No, mármost ő is szaladhat falatozni, aminek legfőbb ideje! Azt már következtetheté, hogy az elnök úr az ebédre sem invitálja meg. Azonban kellemesen csalódott.

– Tessék átsétálni, kamarás úr, az ebédlőbe, velem.

Ez már jól hangzik! A leves ott gőzölgött az öblös tálban, hanem veszedelmes kilátás! Hogy megint csak egyre volt terítve.

– Méltóztassék csak helyet foglalni, kamarás úr, ott az íróasztalnál. Folytassa a munkáját. Ne hagyja magát confundáltatni általam. Én igen csendesen végzem a dolgomat. – Még ide is áthozatta magához a hátramaradt aktákat, s amíg a levest felkanalazta, azalatt is korrigált bennük plajbásszal.

A báró úr megint leülhetett az íróasztalhoz, s csinálhatott patológiai tanulmányokat őexcellenciája appetitusának rendkívüli aberratiói fölött. Aki a reggelinél oly hatalmas étvággyal fogyasztott el mindent, az ebédnél oly finnyás, oly házsártos volt, hogy semmiben sem találta kedvét. Persze elrontotta a gyomrát a sok relatió és instantia. Minden ételre volt valami kifogása. Szidta a szakácsot, s izengette neki, hogy elkergeti. S ezt annak az éhes embernek ott az íróasztalnál végig kellett hallgatnia. Eleget nézegette pedig a zsebóráját; de őexcellenciája nem akarta azt észrevenni. Az ebédnek is vége lett ilyenformán. Ekkor őexcellenciája nyájasan felkérte a báró urat, hogy méltóztassék vele átsétálni a biliárdterembe.

Valahára hát már mégis vége lesz a hivatalos órának. Dehogy volt vége. A biliárdszobában is volt egy íróasztal.

– Méltóztassék csak, kamarás úr, leülni oda az íróasztalhoz, ott igen komótosan lehet írdogálni. – A titkár úr pedig jöjjön be.

A báró úr el nem tudta gondolni, hogy mit írdogáljon ő itt egyre-másra. Hiszen már négyre jár az idő, s még ő nem ebédelt. Kínjában csupa nyárson sült kappanokat rajzolt a papírra.

A titkár úr bejött; őexcellenciájával elővették a dákókat; felrakták a pyramidlipartie-t, s elkezdtek játszani. Őexcellenciája kitűnő művészettel gyakorolta a tekézést. A báró úr számlálhatta a lyukba csinált golyókat. Ez igazán egy adlatus kamarásnak való foglalatosság.

Egyszer aztán bejön a janitor, s jelenti; hogy őméltósága, a pécsi püspök úr kíván azonnal beszélni őexcellenciájával.

– Bocsássák be.

A prelátus úr arca még egészen szederjes színű volt a fagytul, ahogy télvíz idején Baranya megyéből ide felszánkázott; egyenesen ide sietett, még a hideg sem engedett ki a tagjaiból, a botosok is a lábain voltak, s a téli kesztyű a nyakába akasztva.

– Hát, főtisztelendő úr, mi szerencse hozta ide Fő-Buda városába? Conducat sanitati![35]

A püspök ti. azon kezdé, amint a melegre belépett, hogy elkezdett prüszkölni.

– Ago gratias. – Hát (Y) (ezt a görög „pszi” betűt úgy vegye a tisztelt olvasó, mint „signum sternutationis”-t) excellenciád kegyeskedett hozzám egy stafétát küldeni a napokban (Y).

[35] Egészségére.

– Igenis, emlékezem rá, conducat sanitati. Tessék helyet foglalni, főtisztelendő úr. Látja, ezt a vöröset a fehérrel duplára ecklochba kell becsinálnom. Aló mars! Mind a kettő bement! Verlauf! Hát mi történt tovább azzal a stafétával?

– Hát kérem alássan, ezt saját kezével méltóztatott excellenciádnak megírni, Y, s mivelhogy „docti male pingunt."[36]

– Indocti pejus.[37] Conducat sanitati.

– Annálfogva én azt semmiféle tudománnyal nem bírtam kivenni, hogy mi van ebbe a levélbe írva. Y! Y!

– A bizony megeshetett rajta. Titkár úr, állítsa föl a golyókat. Hát aztán, mit mívelt főtisztelendő úr?

– Y! Mit míveltem? Összehívtam a káptalanbelieket, azok már elég versátusok a különféle obsoletus calligraphiák kibetűzésében, eléjük adtam excellenciád levelét, hogy magyarázzák ki; azok is azt felelték egynapi fejtörés után, hogy ők nem bírják a levelet elolvasni, Y! Y!

– Hát talán azért jött főtisztelendőséged fel Budára e zegernye időben, hogy a levelemet megmagyaráztassa magának? Conducat sanitati!

– De ördögöt conducál a sanitásomnak! Biz inkább otthon maradtam volna vele! Hanem a kopertájára az volt írva, hogy „in militaribus"[38]. Hát nem mertem félretenni a jövő szüretig, amikor reményem volt excellenciádat a siklósi tusculanumban tisztelhetni.

– Úgy? In militaribus? Akkor hát – per mops a középlyukba azt a fehéret! Meglett volna, ha gikszert nem ád! Hol az a kréta? Hát in militaribus szólt a levél? Akkor, kérem, méltóztassék főtisztelendőségednek azt a bizonyos levelet annak a kamarás úrnak ott az asztalnál prezentálni, ő az adlatus in militaribus.

No, hát valahára kapott a báró úr valami szakmájába vágó dolgot. A püspök odavitte hozzá a levelet.

M…szky felbontotta azt, megnézte alulról, megnézte felülről, forgatta minden oldalra. Olyan írás volt az, mintha egy cserebogarat belemártanának a kalamárisba, aztán eleresztenék a papiroson, betűk, amik egymást agyba-főbe rugdalják, egymásnak gáncsot vetnek, saját ábrázatjukat ismerhetlenné tenni törekesznek; darabokra tört lécek, szerencsétlenül járt fazékfülek, kiszakított varjúlábak toloncserege, escortirozva, egy-egy köszvény-összehúzta kezdőbetűtől, de akiről nem tudni, mi nemzetiségből való, cirill-e vagy glagol, avagy pedig arabs talik? S végre pedig mind az egész debandált had, hátba lövöldözve a haragos penna szétfrecscsenő kartácslövéseitől. Azt mondta rá a báró úr, hogy ha mindjárt fejét veszik, sem ismer ő meg abból de csak egy keserves betűt sem.

– Bihászman! Hadd látom azt a levelet! – kiálta végre haragosan őexcellenciája, s kezébe vette saját autographonját.

---

[36] A tudósok infámisul írnak.
[37] A tudatlanok még rosszabbul.
[38] Hadi ügyekben.

De biz ő maga sem tudott abból semmit kitanulni. Közel is tartotta a szemeihez, távol is tartotta, nagyítóüveggel is nézte. Utoljára visszaadta a püspöknek, nevetve:

– Tudja patvar, mi van benne? Bihászman? Régen volt, talán nem is igaz. Bizonyosan nem valami sürgetős dolog. Tegye ad acta, főtisztelendő úr. Ezért kár volt felfáradni Budára. Tessék visszautazni in nomine Domini.

A püspök nagy zúgolódva eltávozott. Őexcellenciája pedig leült a feketekávéjához, s elköltötte azt csendesen, aközben átfutva az „Augsburger Allgemeine Zeitung”-ot.

A bárónak még mindig nem adatott meg az engedély az eltávozhatásra.

Ez pedig arra számított, hogy őexcellenciája majd ebéd után, öregurak szokásakint, el fog szunnyadni, s akkor ő aztán „ill a berek, nádak, erek!” úgy odább áll, mintha soha itt se lett volna. De nagyon csalatkozott. Alig volt vége a feketekávénak, amidőn jelenté a komornyik, hogy itt van a tudós orientalista, Kalmár.

– Be kell ereszteni.

Ez volt a kedves embere az elnök úrnak. Cinikus ember; csak úgy leffegett rajta a zsibvásáron összeszedett lebernyeg; szalmával, tollal tele a parókája. Ezzel szokott a téli estéken át eldisputálni az elnök úr. Mind a kettőnek egy szenvedélye volt; a magyar nemzet eredetét más régi nemzetekével összekötni; csakhogy amíg Kalmár a magyarokat a medo-perzsákkal igyekezett azonosítani, azalatt őexcellenciája az egyiptomiakat iparkodott belevonni az atyafiságba.

A báró úrnak aztán hallani lehetett, hogy *Farao* annyit tesz, mint *Faragó* (mivelhogy azok mind szfinkszeket, Memnon-szobrokat, s más efféléket faragtattak), de viszont Dejoces nem más, mint „*de jó okos*”. *Semiramis* az világosan „*szemérmes*”, *Xerxes* nem más, mint „*szekeres*”, mert sok szekéren indult el Görögországot meghódítani; *Borysthenes* pedig azon folyó, mely mellett terem „*bor: istenes*”, s ha még *Cambyses* sem magyar szó, hát akkor mi volna ez: „*Kan biz ez!*”, azaz hogy igazi férfi! Ellenben a híres egyiptomi *Tiglát Pilézár* világosan azt teszi, hogy *„téglát pazarol”*; mivelhogy ő építette a legnagyobb piramidok egyikét. „*Osiris*” annyit tesz, hogy „*azér(t) is!*”, mivelhogy ő mindenható. „*Memnon*” onnan jön, hogy „*nem mon(d)*”, ti. hallgat a szobra, csak zengeni szokott. „*Isis*” pedig világos, hogy „*ízes*”; s aki azt meri tagadni, hogy „*Osimandias*” annyit tesz, hogy „„*ősi mondás*”, az nem ért a filológiához.

És ehhez hasonlókat a két úr oly komolysággal vitatott egymással szemben, hogy ugyan megjárta volna, aki el merte volna nevetni magát aközben. Az meg éppen szerencsétlenné tette volna magát, aki pártját fogta volna annak a kálvinista papnak, akit mind a két tudós úr közakarattal elkárhoztatott, amiért az a magyar nemzetet a *zsidóktul* próbálta leszármaztatni! Ez már valóságos „handlé” a hazaárulók között.

Eközben pedig dohányozának vala, mint két török, ami a kamarás úrnak semmiképpen nem volt tetszésére.

A toronyban már hetet harangoztak. A szerencsétlen adlatusnak kék-zöld karikát hányt már a szeme az éhségtül, s még mindig nem lett elbocsátva. Ekkor a

medo-perzsa tudós úr kászolódni kezdett, hogy már elmegy. Őexcellenciája még marasztalta. Maradjon nála vacsorán. Nagy nehezen ráállt a tudós. – No, most már, gondolá a kamarás, csak nem lesz olyan goromba a háziúr, hogy ha az egyik vendégét ott tartotta vacsorán, a másiknak engedje tovább is nyelni az éhkoppot! S őexcellenciája jó asztalt tart!

Most csalatkozott azonban még csak igazán.

Őexcellenciája, aki reggel gourmand volt, délben hipochondra, estére aszkéta lett, s olyan lakomára adta magát, aminőhöz a tudós volt szokva. Felhoztak az asztalra egy irtóztató nagy fekete retket meg fekete brúgót hozzá. És semmi egyebet. Az volt az egész vendégség. A háziúr még sót sem engedett az asztalra tétetni azt állítván, hogy: „Omnia cum sale, raphanum sine sale comede!”[39]

De nem bánta volna már a báró, ha csak a retekkel meg a fekete kenyérrel kínálták volna is meg, olyan éhes volt, a két tudós azonban egészen megfeledkezett róla (a tudósok egoisták); fellakomázták ők ketten az egész retek-mamutot, csakúgy harsogott a foguk alatt; az adlatust csak levelező tagnak nézték, aki nem kap a retekből, s aközben elővették az ostáblát, és kijátszottak rajta három partit.

A Johann meg akarta tetézni a lukulluszi dobzódást még egy tányér száraz dióval; hanem azt fel sem engedte tenni az asztalra a házigazda; volt rá alapos diaeteticai rendszabálya: „Prima nux valet, placet alter; tertia mors est!” (Egy a dióbúl jó, megy a másik; harmadik öl már!) De még ezzel a halállal is szembenézett volna már a báró úr, csak belemarkolhatott volna abba a dióba. Nem kínálták meg vele. A két orientalista rakta nagy figyelemmel a „lange puffot”, s hagyták őt csendesen dolgozgatni. Az utolsó „schustermatsch” után aztán a tudós búcsút vett őexcellenciájától, megígérte, hogy holnap megint eljön, s folytatják. – M…szky is kereste a kalapját.

Őexcellenciája a komornyikjának utasítást adott.

– Johann! Készítsen a kamarás úr számára két szál gyertyát a tartókba, hogy, ha elfogy, tovább folytathassa a munkáját, mert nagyon sürgős. Aztán zárja be az ajtót.

A Johann megtette, ami parancsolva volt, s a kamarás egyedül maradt őexcellenciájával. Ő az íróasztal mellett, az elnök úr pedig levetkőzött, és lefeküdt az ágyba alunni. S nem volt több egy ágynál a szobában.

Reggelig majd az Isten hidege vette meg a kamarás urat abban a gros de Napel frakkban. Őexcellenciája pedig horkolt, mint egy kenetlen szárazmalom. Mikor fölébredt, azt kérdé az adlatus úrtól:

– No, kamarás úr, hát készen van-e a munkájával?

– Nem tudom, micsoda munkát méltóztatik kérdezni – szólt az fogvacogva, berekedve és bosszúsan. Alig ismert már magára a tükörben, úgy megnőtt tegnap óta a szakálla.

– Hát azt, hogy méltóztassék megírni őfelségének, *mivel töltök én el egy huszonnégy órát*. Látta a kamarás úr. Amilyen volt az egyik nap, olyan a másik. Ha

[39] „Mindent sóval egyél, csak a retket sótalanul fald!”

tetszik, újrakezdheti a kamarás úr. S meggyőződhetik róla. Most pedig elmehet früstükölni, ha úgy tetszik.

– Azazhogy „ebédelni” tegnapra valót!

Őexcellenciája csöngetett, a komornyik kinyitotta az ajtót. De úgy elszaladt báró M…szky, hogy vissza se jött többet; amint kiette magát, kocsira ült, s meg se állt Bécsig.

Ott aztán megreferálta a császárnak, amit tapasztalt a budai helytartótanács elnökénél. Karakán ember az! Nem jó azzal tréfálni!

Negyvenegyedik fejezet

(Kiben meghfeitetic, mieert zoolnak az prewchkevc olian nagion mindevnn ziwatar keovzeledic?)

Ráby Mátyás Bécsbe megérkezte után egészen elzárkózott a világtól; nem járt fel a Burgba, hanem fogadott a Paternoster utcában egy kis szállást, s senkinek sem mondta meg, hogy hol lakik.

Erre pedig nemcsak az az oka volt, hogy háborítlanul elkészíthesse azt a nehéz és bonyolódott munkát, ami a rábízott ügy volt, cifra változandóságaival; hanem még inkább mindenféle pszichológiai állapotok.

Érezte, hogy az ő egész tragédiája valami fölöttébb nevetséges história. A bécsi „janhagel” nem tekinti azt egyébnek, mint egy kapitális „jux”-nak. Hogy a nagybajuszú magyarok ezzel a „schabernak”-kal magát a császárt is feltréfálták, ez csak annál mulatságosabbá tette a „hetz”-et. A „hetz” meg a „jux” pedig a bécsi népnek az, ami a rómainak a cirkusz. Jaj annak, aki belejutott; legyen az szép asszony, hercegnő vagy komédiásné, főúr vagy pap; az mindegy, nincs neki kegyelem; agyonnevetik, agyonélcelik. Ezért kerülte még a jó barátjait is.

Még a hírlapok olvasásától is irtózott. Azt látta belőlük, hogy az egymás fejére tóduló világesemények az ő történetének veszedelmes versenytársai. Ki fog a szentendrei kicsiny emberek apró bajairól, a Pest vármegyei táblabírák machinációjáról, meg a kettő között kepickélő Ráby Mátyás furcsa kalandjairól beszélni, mikor a keleten Oroszország diadalai a nagy ozmán birodalmat rendítik meg alapjaiban, mikor benn az országban új hadjárat előkészületei folynak, mikor a németalföldi lázadás az osztrák birodalmat egyik legszebb tartományától készül megfosztani, s mikor mindezeknél óriásibb, általánosabb rém gyanánt tornyosodik fel a franciaországi forradalom?

Ráby sejtette jól, hogy mikor ennek a nagy mennykőhullásnak az ideje bekövetkezik, akkor az ő szentendrei causáját többé senki sem fogja meghallgatni.

Ezért sietnek a szegény prücskök is a mezőn olyan nagyon cirpelni, mikor érzik a vihar közeledtét; tudják jól, hogy a mennydörgés alatt az ő cirpelésük elvész. Pedig nekik is bizonyosan igen fontos okaik lehetnek arra, hogy szót emeljenek.

Úgy sietett a maga relatiójával elkészülni, hogy már január elején azt letisztázva benyújthatta a császárnak.

Terjedelmes és kimerítő opus volt az, benne a legvilágosabban kiderítve az egymással kapcsolatban levő visszaélések. Remekműnek lehetett mondani egy vádiratban.

Csakhogy úgy volt ezzel Rába, mint aki magában tanul sakkozni; természetes, hogy minden partit ő nyer meg. Csak akkor veszi aztán észre, mikor eleven ellenjátszóval kerül össze, hogy annak is van ám saját terve; s azáltal az övé egészen másképp üt ki, mint ahogy ő szépen kicsinálta.

A pesti és budai urak sem késtek ám a maguk vádiratát felküldeni a császárhoz, a börtönbül kitört Rab Rába ellen.

Abban le volt őkelme írva, mint néplázító, országbékét háborító, a király tanácsosait vakmerően rágalmazó, erkölcstelen életet folytató cégéres gonosztevő, akinek visszaküldetése s az ország rendes törvényszékei elé állítása követeltetik. S mindezekre éppen annyi adat lett felszámlálva, ahánnyal terhelte Rába a maga bevádoltait.

S a császár a legfőbb ítélő bíró. Neki nem szabad az ilyen dologban részrehajlónak lenni; hanem ítélnie kell, nem a szíve hajlandósága, de a tiszta igazság szerint.

Mikor Rába Mátyás átadta a császárnak a munkálatát, élőszóval is előadva annak tartalmát, s megmagyarázva, hogy a bizonyítékok hol és miképpen megszerezhetők, ezúttal azonban a kezéből mind ki vannak véve; a császár szép csendesen végighallgatta őt, s aztán elvette tőle a vastag munkálatot.

– Át fogom olvasni figyelemmel. Addig pedig vegye ön át ezt a másik csomagot, és olvassa el magában. Én már átnéztem. Ezekben viszont ön van vádolva számtalan törvénybe ütköző cselekményekkel. Hogy e vádoló iratokat önnek átadom, abból láthatja ön, hogy bizalmam önhöz a régi. Olvassa őket végig. S ha ön akkor, amidőn ezeket visszahozza hozzám, azt fogja mondani: „Mindezekből egy tény, egy szó, egy gondolat sem igaz; én a törvényszék előtt kész vagyok ezeket visszadobni a vádolók szemébe; a magam vádjait pedig fenntartom!”, hát akkor én odarendelem ön mellé két leghívebb policájcommissariusomat, akiknek parancsuk lesz önt sehol egy pillanatra is el nem hagyni; önt minden személyes bántalmazás ellen, császári teljhatalmam gyakorlásával megvédelmezni; minden embert, akit ön megidéztetni, kihallgattatni kíván, odaparancsolni; minden irományt, amire önnek szüksége van mint bizonyítékra, előadatni, és önt, amidőn kívánni fogja, ide Bécsbe visszakísérni. Ha azonban ön ez ellenvádakban csak egyetlenegy gondolatot is talál, aminek a továbbfűzése önre nézve kellemetlen lehetne… (ne értsen félre, ön ifjú ember, lehet, hogy elragadta az ügybuzgalom, talán lobbanékony hevében igazságtalan volt; talán könnyen hitt olyan embereknek, akiknek érdekükben volt önt elámítani …vagy ha jól meghányja-veti, talán csakugyan összeütközésbe jött az ország kardinális törvényeivel; hiszen szerelmes szív, elrontott gyomor, fölösleges epe sokszor ártó befolyást gyakorol a megfontoló észre), tehát ha ön csak egy árnyékot is talál e vádiratokban, aminek nem jólesnék a világosság, akkor – ne szóljon ön erről a dologról többet semmit. Én

nem fogok felőle kérdezősködni. Legyen az én hibám, ami eddig történt. Egy meghiúsult kísérlettel több, ami nem sikerült nekem. Elhallgatunk róla. – A szentpétervári nagykövetségnél megürült a titkári állomás, oda ön nagyon alkalmas lenne. Én várni fogok a betöltésével e hó végéig. Odáig meggondolhatja ön az egész dolgot. Tehát a viszontlátásig. A legközelebbi találkozásnál önön függ, hogy mit mondjon: „Megyek Budára", vagy „Megyek Szentpétervárra".

Azzal elbocsátá őt kegyelmesen.

Jobban nem is bánhatott volna vele, a császár. Ha csakugyan követett el valami hibát a fiatalember, legyen az eltemetve. Az eddigi pályafutásának legyen vége; kezdődjék meg az új, más földön, más régióban, aminek az elmúlttal semmiféle összeköttetése nem lesz. Atya sem gondoskodhatnék jobban a fiáról.

Hanem Ráby Mátyást ez bántotta éppen kegyetlenül.

Hogy a császár hiheti azt őfelőle, hogy az ő egész történetében lehet egyetlen egy olyan árnyék, aminek nem esik jól a világosság.

Aztán hazavitte azokat a veszedelmes iratokat, s végig mulatott rajtuk.

Átkozott jó mulatság volt. Hol kacagott rajtuk a düh miatt, hol meg a fogait csikorgatta jókedve túlságos mértékében. Annyira bolond volt, hogy az ember bámulta benne az okosságot. Az az egész vádhalmaz olyan remek szisztémával volt rendbe szedve, olyan méltó elkeseredés hangján fogalmazva, úgy megerősítve szemtanúk és adatok bizonyítékaival, hogy a vége felé Ráby Mátyás maga is kezdett kétségeskedni afölött, hogy vajon csakugyan nem ő az az országcsaló gazember, aki itt le van írva? S csak most kezdi megismerni magát, miután lerántották az álarcot a képéről? Eddig maga is csak ezt az álarcot ismerte!

Hisz ezen vádlevél elolvasása után nincs az a földi bíró, aki őt kegyetlenül halálra ne ítélje!

Milyen lavinája az összehömpölygetett hazugságoknak! Aláírva nagy tekintélyű, jellemteljes, országos férfiaktól; bizonyítva, erősítve ugyanazon ágrólszakadt nyomorultaktól, akik őnála, kezeit-lábait csókolva könyörögtek, hogy védelmezze meg az ügyüket a hatalmasok ellen! – Védelmezte – szenvedett érettök annyit, amennyivel tíz gonosztevőnek minden bűne le volna bűnhődve; holott se inge, se gallérja nem volt neki egyik is, s most ez a rongy ellene támad, és beáll hamis tanúnak a saját nyomorgatói mellé.

Bizony nagyon kínálkozott az az elhatározás, hogy a sutba vágja az egész népügyet, s aztán elfusson a hazájától olyan messzire, ahol egymásnak soha többé hírét sem hallják.

Nagy lelki tusakodás támadt ebből.

Egyfelől a kényelemszerető önzés szedte elő minden fegyvereit, hogy lemondásra és megfutamodásra bírja. Hát érdemes a közönség bajáért magát kitenni új szenvedéseknek? Összeveszni halálosan, nagynevű, hatalmas emberekkel, akikhez semmi köze sincsen? Rágalmaztatni jó hírnevét az egész országon keresztül? Mikor enélkül minden ellehetne; tölthetné az idejét víg mulatságok között. Az orosz Versailles-ban ott a Néva mellett olyan szép lehet a nyár, világos éjszakáival. A növésben levő óriás talaján az egyes talentumok is oly gyorsan emel-

kedhetnek magasra. Ott hír, dicsőség, eredményteljes pályafutás várna reá; míg itt nevetség, szidalmazás és egy „delator” kétséges hírneve.

Aztán „nem elég volt egy sütésből egy lepény”?

Másfelől azonban a büszke önérzet hányt ellent.

Hogyan? Megfutni a phaeákok hadától? Elszaladni a hajdúk és porkolábok gúnyhahotája elől? Diadalt adni az ármánynak, a lomha nyers erőszaknak? Elismerni az igazságtalanság előjogát? – Elnyögni mindazt, amit méltatlanul szenvedett, s aztán csak magában pirulni, mikor e helyrehozhatatlan két gonosz év eseményeire visszagondol, s aztán kiirtani szívéből minden emlékezést saját hazájára?

E nehéz lelki küzdelem között találta őt Mariska levele, amit az apja engedelmével írt hozzá.

Ez volt az egyetlen levél, amit Ráby feltört, és elolvasott.

Kétszer is, háromszor is elolvasta ezt a levelet, mely leírta előtte a vészeket, amik visszatértében reá várnak, s esengve kérte: „Vissza ne jöjj!”

Ez a levél döntött.

Mert ha ennek az elolvastára azt nem mondta volna Ráby, hogy „Most már bizony visszamegyek”, akkor megérdemlené, hogy a tisztelt olvasó földhöz csapja ezt a könyvet, s ne olvassa tovább Rab Ráby történetét.

„De most már visszamegyek!”

„Nem tartozom már se neked, édes népem, se neked, édes császárom semmivel – hanem ennek a leánynak – ennek még tartozom valamivel.” „Tartozom neki bebizonyítani, hogy férfi vagyok, aki a veszélynek arccal fordul, nem háttal – hogy becsületes ember vagyok, aki szidalmazóinak visszavágja a lábaikhoz rágalmaikat – hogy igaz hazafi vagyok, aki nem retteg hazája földére rálépni, s egész nemzetét bírául fölhíni, hogy ítéljen fölötte: valódi híve volt-e hazájának, nemzetének, a szabadságnak, vagy pedig árulója?”

„Sárral hajigálhat az egész világ; de ennek az egy leánynak meg kell tudni, hogy lelkületem fehérebb, mint a napfény; mert ez még a prizmán kersztül sem törik hétféle színre.”

„És aztán, ha megismert feltámasztott becsületem egész dicsfényében, ragyogja őt magát is körül ez a fénykör!”

„Mily végtelensége ez a felfoghatatlan szeretetnek!”

„Mily lelki erő kellett ahhoz, hogy egy leány, ki még a szemét sem meri felemelni férfira, elszánja magát, hogy egy ilyen levelet írjon valakihez, melynek minden sora elárulja azt, hogy szeret. Szeret minden indulataival a dúsgazdag szívnek. Itt a testvér szeretete a bátyához, a bizalmas közlékeny nyájasság, itt az aggódó anya szeretete féltett fiához, kit veszélyek, bajok ellen bölcs tanácsaival féltőn betakargat; itt az ábrándos szűz szerelme vőlegényéhez, mely titkoló szemérme által öntudatlan vallomásra téved; és itt a hitves lángoló szerelme sors üldözte férjéhez, mely a kétségbeesésben indulatos kitöréssé válik, s követel, parancsol! Minő szívnek kell annak lenni, mely neki ezen szavakat diktálta?”

„Mennyi álmatlan éjszakájába kerülhetett neki, amíg gondolatait ilyen kész domborúra kiformálta, amíg azokat ilyen szép kerek betűkkel leírta? Milyen isme-

retlen világokat kellett beröpkednie galambszárnyú lelkével, míg ezeket az eszméket, amik rá nézve oly idegenek voltak, megtalálta, megértette!”

„Ezt a lelket utol kell érni!”

„Fel, férfiindulat sólyomszárnyra! Mutasd meg, hogy el tudod őt érni!”

„Tépd ki szívedből azt a másik asszonyt, ki, hogy a hitves nevére egészen érdemetlen legyen, még a nemét is megtagadta; fújd el az alakját magad elől, mint az elégett papír hamvát, amire a képét valaha lefestetted!”

„Hat hét alatt Erdélyben elválasztanak tőle törvény szerint, ha az idézésre nem jelen meg, annál biztosabban.”

„S akkor szabad vagy.”

„A pesti porkoláb valamennyi lánca nem olyan fájó, mint ez a lánc, amivel hozzá vagy békózva.”

„Törd széjjel.”

„S akkor aztán keresd fel ezt a másikat, ezt a hívet, ezt a végtelenül szeretőt: Szabad vagyok – igaz ember vagyok – egészen a tied vagyok! Van-e kedved egy halálra kínzott, kiszenvedett szívet halottaiból feltámasztani?”

„Uraim, uraim, tekintetes, nagyságos és nagyméltóságú uraim ott fenn Budán! Szállok elétek! S ha akkora istenek vagytok is, mint az olimpiak voltak, én leszek az Enkelados, s rátok döntöm az Ossát Pelionnal!”

Szegény Mariska! Ugyan eltévesztette a célját azzal a levéllel! Ahelyett, hogy elijesztette volna vele Ráby Mátyást a hyperboraeok országáig való futásra, visszaidézte őt vele Budapestre.

Ráby Mátyás nyalábra fogta az ellene intézett nagy halmaz vádiratot, felsietett vele a Burgba; ledobta azt a császár elé az asztalra, s ráütve a tenyerével, azt mondá:

– Ami e csomagban írva van, az alfától az omegáig mind merő koholmány, rágalom, valótlanság. Kérem, küldjön engemet fölséged Budára!

– Jól van. Meglesz.

– És aztán védelmezzen meg.

– Legyen róla nyugodt. Ha parancsom ellenére önt el mernék fogni, én magam személyesen fogok odamenni, hogy önt kézen fogva visszahozzam.

Ez olyan szó volt, ami által hármas páncéllal (aes triplex) érezhette a szívét befedve Ráby Mátyás.

Negyvenkettedik fejezet

(Kiben meglatiuc, millen hatalmass aallat az cethal; de mindazonaaltal, ha zaarazfevldre kerewl, magaawal iss iool tehetetlen.)

A császár két policájcommissarust rendelt Ráby Mátyás mellé, akiknek utasításul volt adva, hogy Ráby Mátyást mindenüvé kövessék, sehol el ne hagyják; külön-

külön mindegyiknek teljhatalom volt adva a császár nevében mindenüvé bebocsátást követelni, minden embert, rangjára való tekintet nélkül megidézni, szükséges pénzösszegeket a közpénztárakból utalványozni, s a császár utasításait élőszóval nagyoknak és legnagyobbaknak elmondani.

Az egyik commissarius, Plötzlich úr, egyike volt a császárváros leghíresebb rendőri közegeinek.

Hírhedett rablókat rejtekhelyeiken meglepni, éjjeli razziákat nagy sikerrel végrehajtani, titkos complottokat egész terjedelmében felfedezni, valódi passziója volt. Személyes bátorsága is elismertetett; számtalan érdemrendeket viselt belés külpotentátoktul; sok összeesküvőt hurokra kerített. S olyan impozáns fellépése volt, hogy még a bécsi „brodkravallok” alkalmával is elég volt a puszta fellépése a zavargó néptömeg között, hogy az szétfusson, s elhagyja Plötzlich úr által vitetni fogolyképpen a báránnyá szelídült vezérkolomposát. Ennél tehát hatalmasabb férfiút nem rendelhetett volna a császár Ráby Mátyás mellé comitivának.

Csak egy hiánya volt Plötzlich úrnak; az, hogy Bécsen kívül sohasem járt, Magyarországról pedig éppen csak annyit tudott, amennyit a „normá”-ban hallott a pater subrectortul, hogy „bos hungaricus est formosus”.

Annálfogva, amint együtt hárman postakocsival útra keltek, fel levén fegyverkezve mindennemű rablómegtámadás ellen, a legelső, ami meglepte a szabad mezőn Plötzlich urat, egy csoport veréb volt, amint egy fáról a másikra repült.

– Nini, micsoda kicsiny galambok!

Mivelhogy Bécsben egyéb repülő madarat nem látni galambnál, az van az István téren elég; a verebet pedig rég kiirtották az egész környéken, régi tanácsrendeletnél fogva, mely szerint minden ember köteleztetik: „Das schädliche Ungeziefer von Spatzen überall vertreten, verreissen, verschlagen, verschiessen” (A verébféle kártékony férget mindenütt összetaposni, összetépni, összezúzni, összelőni).

Ez már rossz augurium (madárjóslat) volt Ráby Mátyásnak. Bölcs antik római az ilyenre visszafordult volna.

De még jobban megjárta Plötzlich úr, mikor Magyarországra beérve, meglátta, hogy egy helyen a parasztok a mezőn valami gödröket ástak, s azokbul majd itt, majd amott egy hörcsököt vertek fel az odújából. A gonosz állat olyan vakmerő volt, hogy az üldöző embereknek a szeme közé ugrált, amint a téli álmábul felzavarták.

Ez az állat is hiányzott Plötzlich úr zoológiai képtabellájáról. Rábyt nem merte háborgatni, mert az a magával hozott iratokat tanulmányozta az egész úton; hanem odainté azt az úrforma embert, aki a robotosokat kommandírozta; valami ispán lehetett, attul kérdezte meg, hogy mi az a kegyetlen fenevad?

Az meg, a jámbor magyar, nem volt az egész német szótár birtokában, hogy az igazi nómenklatúrát ki tudta volna választani, hanem körülírta valahogy, hogy: „Der ist ein ungarischer Maus”.

Este aztán, mikor Győr városába bevergődtek, s vacsora után egy szobában készültek lefeküdni, elébb jól bereteszelvén az ajtót, Ráby bámulva látta, hogy Plötzlich úr kihúzza a kardját, s maga mellé fekteti az ágyba.

– Mi a manót akar azzal a karddal, commissarius úr? Hiszen csak nem törhet ránk valami zsivány a bezárt ajtón keresztül.

– De hát abbul az egérlyukból ott, ni – szólt Plötzlich úr, a szögletbe mutatva a kardja hegyével –, egy „ungarische Maus!”

Jaj, barátom Plötzlich, ha te már a magyar egértül is úgy megszeppensz, mi lesz még, ha a magyar oroszlánnal összekerülsz, mikor azt ordítja a füledbe, hogy „bihászman!”

Azonban az egész ügy, meg kell adni, hogy a legnagyobb bürokratai fifikussággal volt kifundálva.

Ott Bécsben egész hivatalosan protocollumot vettek föl super eo, hogy inculpatus Ráby Mátyás mit felelt a budai helytartótanács nyolcvan vádpontjaira. Ezzel a protocollummal küldetett ki evocatus a dicasteriummal való confrontatio végett.

E confrontatiónak a budai főpolicájdirektor hivatalszobájában kellett megtörténni, s a districtualis commissarius által végrehajtatni.

Mind a budai rendőrfőnök, mind a Pest kerületi főbiztos a császár kinevezett hivatalnokai voltak, bécsi nevelésű, hivatalszobában meggörbült derekú, aranyeres, sőt aranykulcsos bürokraták; de mégiscsak, mindazonáltal és mindezeknek dacára is magyar emberek.

Este későn volt az idő, amidőn a két bécsi commissarius Ráby Mátyással megérkezett Budára. Ez is jól ki volt számítva. Nehogy valaki a vámnál ráismerjen, s előre szaladjon értesíteni a vármegyét.

Rögtön, még lámpagyújtat előtt, siettek Rábyval együtt felkeresni a rendőrfőnököt. Úgy volt a rendelés, hogy majd Rábyval együtt ott maradnak a rendőri hivatal helyiségében szálláson. A császári épület kapuján ott a nagy bolond fekete sas, onnan ki nem veheti őt a vármegye. Katona is áll előtte, meg faköpenyeg.

A rendőrfőnök ugyan megijedt, mikor Plötzlich úr elmondta neki, hogy kit hozott hozzá. Összecsücsörítette a száját, s valami visszafelé fordított fütyülést hallatott!

– Hűh! Hunderbunder! Ez nevezetes dolog. Nekem parancsolatom van őexcellenciájától, a helytartótanács elnökétül, hogy amint Rab Ráby megkerül, azonnal szolgáltassam át Pest vármegyének.

– Mi pedig a császár parancsát hozzuk önnek, hogy nemes Murai Ráby Mátyás urat, őfelsége kamarását a rendőrségi hivatalban tartsa ön őrizet alatt.

– Hja, barátom – szólt a rendőrfőnök, a saját orra hegyét hosszabbra húzogatva –, őfelsége messze van, őexcellenciája pedig közel van.

– No, de mégis a császár csak nagyobb úr az országban, mint a helytartótanács elnöke – pattogott vissza a bécsi rendőrbiztos.

A budai rendőrfőnök csak a fejét lógatta.

– Majd meglátják az urak. Furcsa ember az, nagyon furcsa. Nem ismerik az urak?

– De hát mit csináljunk? Nekünk instrukcióink vannak a császártól.

– Hm! Hm! – A rendőrfőnök a mutatóujjával feltámasztotta az orra hegyét, hogy el ne ejtse a fejét nagy búsultában. – Találtam egy jó gondolatot.

– Ki vele. Hadd halljuk.

– Menjenek fel az urak őexcellenciájához a palotájába, s kérjenek tőle rögtön kihallgatást. Önöket talán nem eszi meg.

– Hát'szen mi is ott leszünk. Csak nem ijedünk meg tőle. De mi történik addig nemes Ráby kamarás úrral? Neki addig itt kell maradni.

– Jól van. Majd én addig becsukom az inquisit-szobába, magamhoz veszem a kulcsát, s két strázsát állítok az ajtaja elé.

– No, az lesz a legjobb.

Ráby Mátyás tehát az első intrádára mindjárt csak egyszerre azon vette észre magát, hogy megint „Rab Ráby" lett belőle. S még áldania kellett a sorsot, hogy ilyen jó helyre volt becsukva, ahol szalmakanapé is van, ahová az „inquisit" lefekhetik, s hallgathatja a két alá s fel sétáló katona lépését az ajtaja előtt.

A két bécsi policájcommissarius lóstatott a helytartósági palotába. Alig akarták őket a kapun beereszteni. Tisztességes ember Buda várában esti harangszó után nem kódorog az utcán.

Kívántak rögtön őexcellenciája elé vezettetni.

Az a „rögtön" azonban nem megy olyan könnyen.

Őexcellenciájának ez órában éppen fontos vitatkozása volt a tudós orientalista Kalmárral azon nagy horderejű kérdés fölött, hogy Trója nem azonos-e ezzel a magyar helynévvel „Torja"?; annálfogva Latium valóságnal nem Lacháza-e? Abban már kölcsönösen megegyeztek, hogy Siciliát valamikor a székelyek népesítették be. „Sičulus" = „siculus".

Tehát a két németnek várni kellett addig, amíg Aeneas a Boszporuszon keresztül a Csepel-sziget farkáig „per varios casus" elvergődik. Azután meg, amíg egy földglóbus nagyságú fekete retek az utolsó szeletig elfogy.

No meg aztán, amíg három parti „lange puff" szerencsésen lejátszatik.

Akkor aztán, úgy éjfél után, bebocsátották őket őexcellenciája elé. Őexcellenciája sohasem volt valami nyájas ember. Nem, ennek ellenkezője volt. Ma azonban a superlativusa igyekezett annak lenni, ami rendes napokon volt.

– No hát, bihászman? Mit akarnak az urak?

– Én vagyok Plötzlich, policájcommissarius Bécsből.

– Hol van az úrnak a titkos jegye?

A biztos elő tudta azt mutatni.

Az elnök úr leült, s hagyta a két fő-fő biztost álldogálni.

– Hát mit keresnek az urak itt Budán?

– Megbízattunk őfelsége által, hogy szembesítés végett a megyei tisztviselőkkel, lekísérjük nagyságos Ráby Mátyás kamarás urat.

– Azaz, hogy „Rab Rábyt", a börtönből kitört gonosztevőt, a semmirekellő gézengúzt! – igazítá helyre az elnök úr.

– Kérem! Ő a császár megbízottja.

– És az én foglyom!

– Azt bátor vagyok tagadni! Ő a mi személves felelősségünk alatt és őfelsége védelme alatt áll, s csupán a törvényes eljárás befejezése végett van ideküldve.

– Lárifári! Én már ki is adtam a parancsolatot, hogy azonnal adassék át a maga törvényes hatóságának, Pest vármegyének.

– De az ellen én ünnepélyesen protestálok! Itt van nálam a császár plenipotentiája.

– Tartsa az úr a zsebében, ha ott van. A császár parancsol Bécsben: itt pedig én parancsolok!

E szónál felugrott helyéből az elnök és csengetett.

A titkár belépett.

– Menjen az úr a vármegye hajdúival azonnal a policájdirectióra, s vitesse át Pestre a vármegyeházához Rab Rábyt.

Erre duettben rivallt fel mind a két bécsi commissarius.

– Ez violentia! Ez rebellió! Mi protestálunk. Ellenállunk.

– Azt próbálják meg az urak! Önöket is vasra veretem, és odacsukatom a gonosztevő mellé, hogy tudom, megemlegetik a magyarok Istenit! Alló mars! Ez is két szó.

A két commissarius, amint látta, hogy ez nem tréfa (sohase látott még ilyet!), nosza igyekezett az utcára lejutni, s meg sem állt addig, amíg a policájdirektor lakásáig nem jutott.

Akkor már hárman voltak, akik nem tudták, hogy mitévők legyenek.

– Hunderbunder! Mondtam ugye, hogy furcsa ember ez az excellenciás úr?

– Azt hittük, hogy mindjárt széjjeltép bennünket.

– Velem is így szokott tenni, ha megharagítom.

– S erre az esetre nincsen instrukciónk őfelségétől.

Nem sok idejük maradt pedig a tanakodásra; mert a Pest megyei albörtönőr megérkezett hat fegyveres hajdúval, hogy Rab Rábyt elszállítsák Pestre. A policájdirektornak elő kellett adni a szobakulcsot, ahová őkegyelme be volt zárva.

– Ám vigyék el erőszakkal! – mondá Plötzlich úr. – De mi vele megyünk, ahogy a császár parancsolta.

– Mindenüvé vele megyünk! – szekundált neki a második biztos.

Amire az alporkoláb azt mondta neki egész prosopopoeával, hogy „Méltóztassék!”

S azzal éjjel és sűrű ködben megindultak Budáról Pestre, közbefogva Rába Mátyást és a két kísérőjét.

A két bécsi rendőr persze azt gondolta, hogy itt is két kőhíd van, ami Budáról Pestre átvezet, mint a rongyos bécsi Dunán: lehet rajta járni télen is, éjjel is. Mikor aztán meglátta maga előtt ezt az óriási folyamot, a budapesti Dunát egész domborúra megdagadva a torlódó jégzajtól, akkor kezdett el csak hüledezni.

– Hát hogy akarunk itten keresztülmenni?

– Nagyon szépen – mondá az alporkoláb. – Itt van a csónakunk. Mink is most jöttünk át. Két óra sem telt bele.

Ott volt a csónak a Rudas fürdőnél, egy partvéd-sarkantyú mellé kikötve, abban ült négy evezőlegény. A Dunán pedig harsogott a zajló jég, a fehér jégtáblák egymás hátára torlódtak, mikor olyan két úszó jégsziget egymáshoz ütődött.

– Tessék beszállni, kérem alássan.

Rab Rábyt nagy hirtelen betették a csónakba; erre a két biztos is kötelességének tartotta utánamenni, s helyet foglalni a padokon.

– Hogy megyünk mi ezen a jégen keresztül? – tűnődék fennhangon Plötzlich úr.

– Majd meglátja az úr.

A kormányos eloldotta a láncot, s az egyik evezős eltaszította a csónakot a parttól. De alig indultak meg, már jött egy irgalmatlan nagy jégtorlasz, mely visszaszorította azt a parthoz.

– Luláj machen! – kiáltá a kormányos a jelszót.

A bécsi biztos semmiképp sem ismerte ezt a német műszót. Megtanulta mindjárt.

A „Luláj machen” abból állt, hogy ahány ember volt a csónakban, az mind kétfelé feszített lábbal felállt, azután egy jelszóra: hol a jobb, hol a bal lábára nehezkedett, miáltal a hintálásba jött csónak jobbrul-balrul a saját súlya által tört magának utat a körülvevő jégtorlat között, a két szélével folyvást a víz színéig lemerülve. Olyan mulatság volt ez, hogy az embernek a haja szálai emelgették a kalapját a fején borzadalmában.

– Ebben én nem veszek részt. Nicht mitmachen! Protestálok! A császár nevében protestálok! – rivallt a megrémült comissarius. – Én rendőrbiztos vagyok; engem esküvésem kötelez a többek között arra is, hogy mikor a jég zajlik, másokat nem engedek a Dunán átmenni. Ezt magam sem szeghetem meg. Én követelem, hogy vigyenek vissza bennünket a partra.

Hát visszavitték a partra, s engedték őt kiugrani a csónakból; utána a másik biztost is.

– Ráby kamarás urat is szállítsák ki!

Erre aztán nagyot nevettek a szeme közé.

– Azt nem kell félteni! Akinek lógni kell, az nem fullad a vízbe.

S azzal újra betaszíták a jég közé a csónakot.

– Ez hallatlan vakmerőség! Mi ünnepélyesen protestálunk.

S a két rendőrbiztos rögtön elővette a kebléből a piros bőrbe kötött bugyellárisát, s a helyszínén, a szép holdvilág és a parti lámpa világa mellett – protocollumot vett föl erről az esetről.

A csónak pedig törtetett tovább a jég hátán s lehetett hallani a Luláj machen tempószavát: „Jobbra! Balra” – néha ki is látszott az emberek feje a jégtorlaszok közül.

Plötzlich úr csak azon imádkozott az Úristenhez, vajha összezúznék az a csónak, s odaveszne Ráby Mátyás kamarás úr, ez nagyon egyszerűsítené a reportot; de biz ez nem történt meg, mert a csónak kétórai munka után szerencsésen átvergődött a pesti partra; mikor már a révészek nem bírták a jeget áttöretni, akkor a hajdúkkal együtt kiugráltak a jégen át a partra, s aztán egy hosszú kötélnél fogva úgy vontatták keresztül a jég fölött a csónakot a benne maradt Rábyval, a porkolábbal meg a kormányossal együtt. Mindennapi tréfa volt ez nekünk, régi embereknek. Hát mikor a magyar színészek is így jártak át Budáról Pestre a német színházban egy magyar előadást tartani. Tréfadolog volt ez!

Másnap reggelre aztán valahol a Nyulak-szigeténél fennakadt a felső jég, s azon alul a Duna kitisztult; a commissarius urak átcsónakázhattak Pestre vígan.

Siettek a vármegyeházát megtalálni. Ott, miután egy darabig megpróbálták a német szóval vesszőt futni a „nix tájcs” világában, végre a második biztosnak, aki eddig egy szót sem szólt, s akit különben Habersack úrnak híttak, eszébe jutott, hogy ő tud valamit diákul, s ettül fogva ő lett Cicero. A latin nyelv segélyével aztán megérttették magukat, hogy mit keresnek. De ez még annál rosszabb volt rájuk nézve, mert akkor még Pontiustól Pilátushoz küldözték őket, alá s fel, előre, hátra: az volt a boldogabb, aki rászedhette őket. Utoljára Plötzlich úr elővette az univerzális nyelvet, megkente egy ácsorgó hajdúnak a markát egy lázsiás tallérral, azért az aztán nemcsak megadta neki a kívánt feleletet, hanem el is vezette őt ahhoz az ajtóhoz, amelyen belül Rab Ráby be volt zárva. A strázsának is adtak egy tallért, s azért az megengedte, hogy a commissarius úr az ajtón keresztül beszélhessen a rabbal.

– Itt van ön, Ráby úr?

– Igenis, itt vagyok.

– Mit csinál itt az úr?

– Mulatom magamat a láncaim csörgésével.

– Önnek a kezére láncot vertek?

– De biz a lábamra is.

– Ne féljen ön; mi itt vagyunk, s ezt nem fogjuk eltűrni.

– Köszönöm szépen.

De már ez több volt, mint amennyit egy policájcommissarius elviselhet nyugodt szívvel. Plötzlich úr nem kérdezősködött tovább, hanem amely ajtó előtt legtöbb parasztkalapot látott lerakva a földön, azon berontott. Hát persze, hogy jó helyen járt; az volt az alispán szobája, a II-odiké; de aki azonban nem volt maga jelen; mert éppen a leányát adta férjhez, s amiatt el kellett utaznia Ugocsába; hanem szokás szerint Laskóy táblabíró úr suppleálta. Plötzlich úr félretaszigálta maga elől a parasztokat, akiket éppen benevolizáltak, s odarohant a legnagyobb hasú, tehát legtekintélyesebb úr elé.

– A császár nevében!

– Jaj! (A táblabíró úrnak nagyon gyönge szíve volt, azt gondolta a két rendőr megjelenésekor, hogy már viszik Bécsújhelybe lenyakaztatni.)

– Hogy merték az urak a császár parancsolatja ellenére Ráby Mátyás kamarás urat láncra veretni és börtönbe záratni?

– Rogo humillime. (Szerencsére, Laskóy úr nemigen tökéletes volt hős Arminius népének nyelvében.)

– Nem tud az úr németül?

– Igenis szolgálatjára nix tájcs.

– Muszáj az úrnak tudni. A császár elrendelte, hogy minden hivatalnok megtanuljon öt esztendő alatt németül. Nem tanult az úr?

– Ik bin gelernt.

– No, ha tanult az úr, hát beszéljen, ahogy tud.

– Zer wenig.

– Hát mondja azt a „wenig”-et.

Laskóy úr pedig nem vitte tovább a régi magyar–német grammatikának az első „gyakorlatánál”; elkezdte mondani: – Die Feder der Vögel sind mankmal weisz, mankmal gelb, mankmal rot.

– Mást nem tud az úr?

– De igen. A Frühlingsliedet.

Wak auf, wak auf du stille Natur,
Wak auf, wak auf, du schlummernde Flur.

Ezt már Plötzlich úr maga sem állhatta meg nevetés nélkül.

Ismét ott volt szerencsére kisegítőnek a másik biztos, Habersack úr, aki megmagyarázta idejöttüknek s haragba jöttüknek az okait, amit megértve, a táblabíró úr is egész indignatióba jött.

– Ez már abusus! Ez a porkoláb impertinentiája volt! Ezt én nem rendeltem. Hívják ide rögtön a porkolábot.

Janosics uram megjelent; még most is sántított attól a lövéstől, amivel Villám Pista megtisztelte, s nagyon megjuhászodottnak látszott.

Laskóy úr aztán lehordta őt a biztosok előtt keményen, hogy micsoda infamia volt a kamarás urat láncra veretni. Most mindjárt vegye le a békóit, s bánjék vele rangja szerint illendően; különben ördögöt fogat vele.

A porkoláb rögtön sietett a tévedést helyrehozni.

Laskóy úr a két biztost megnyugtatá, hogy holnap mindjárt megtörténik a confrontatió; méltóztassék azon megjelenni, s akkor aztán visszavihetik Ráby urat békével.

– Hisz ez nagyon derék, jámbor ember – mondá Habersack úr Plötzlich úrnak, mikor eltávozának.

– Igen, mert ráijesztettem őkelmére! Ezt nekem köszönhetni.

Annyi policáji ösztön azonban mégis volt a két biztosban, hogy kötve higgyenek a komának, s még egyszer fölkeressék azt az ajtót, melyen belül Rab Ráby tartózkodott, s megújítsák az ajtón keresztül a diskurzust.

– Levették-e már kamarás úrról a láncokat?

– Levették; de majd visszaadják.

– Holnap esik meg a confrontatió. Mink is ott leszünk.

– De én nem leszek ott.

A biztosok megnyugtatva távozának. Csak jöjjön az a holnap.

Az megvirradt szépen; ők most már egész biztos helyismerettel compareálának az alispáni szobában a hivatalos órára, ott azonban nem találának egyebet egy kancellistánál, kinek az volt a hivatala, hogy egy hosszú szalmaszálat hosszú pipaszárakon húzogasson keresztül.

– Hol a tekintetes úr?

– Otthon van. Jégvermet töltet.

– Hát mi lesz Ráby úr confrontatiójával?

– Azt nem tudom. Tessék tőle megkérdezni.

A biztos urak mentek egyenesen Ráby tömlöcajtajára. Útjokban találták Janosics uramat, aki azzal foglalkozott, hogy egy roppant nagy parázzsal telt medencébe fenyőmagot meg köményt hintett, s azzal a folyosót befüstölte.

– Mikor lesz Ráby úr confrontatiója? – kérdezé őt Habersack úr.

– Jaj, rogo humilime. Talán sohasem lesz. Nagybeteg a szegény. Igen nagy beteg.

– Mi látni akarjuk, és beszélni akarunk vele!

– Nem lehet az. Olyan baja van, hogy nem lehet hozzá bemenni. Azért kell az egész folyosót kifüstölnöm.

– De hát mi baja van?

– Nem tudom én. Odabenn van éppen a doktor úr, mindjárt kijön, az majd megmondja.

Nem kellett rá soká várni; az ajtó nyílt, s jött ki rajta a vármegye physicusa. Az egyik kezében volt egy hosszú nyelű vasserpenyő, azon égett hat darab franciskáner; a másik kezével meg egy zsebkendőt tartott az orra, szája előtt, ami levendulaszesszel volt itatva.

Addig nem is állt szóba senkivel, amíg egy hajdú hirtelen oda nem hozta neki a mosdómedencét, melyben tárkonyecetes víz volt, s abban elébb az arcát, azután a kezeit meg nem mosta; a ruháit pedig köménymaggal körül nem füstöltette.

A biztos urak rémedezve bámulták ezt a ceremóniát.

Habersack úr megerősíté a szívét, hogy meg merje szólítani a doktort.

– Mi baja van a páciensnek?

A doktor nagyot lélegzett az orra elé tartott levendulaszeszes zsebkendőbül, s aztán odasúgta a biztos fülébe:

– Pestis orientalis…

Hej, annak se kellett több. Úgy elszaladt, Plötzlich urat is magával ragadva, hogy semmi pátenssel vissza nem lehetett volna parancsolni. Nem is időztek ott tovább; hanem nyargaltak vissza Bécsbe, azzal a rémhírrel, hogy Ráby Mátyás beleesett a keleti pestisbe; amivel aztán Rábynak az ügye egészen be lett fejezve. Mire a publikumba került a hír, már akkor csak arról volt szó, hogy vajon elég oltatlan meszet öntöttek e rá, mikor eltemették.

Negyvenharmadik fejezet

(Kibenn bebizonittatic, hogi megh az XVIII-ik seculumban anno Domini iss tevrteennec wala chvdaac az welaagonn.)

Amit a policáj sohasem tudott meg, azt a baját Rab Rábynak majd elmondjuk nehány szóval.

Amint a vármegyeházához megérkeztek vele éjfél után három órakor, dacára a késő éjjeli órának, az egész ellenséges cétus ott várt reá ébren; Laskóy, Petray urak és a többi; Janosics uram sem maradván el közülök.

Rengeteg hahota fogadta a kamarás urat, mikor beléptették a telepipafüstölt alispáni kihallgatószobába.

– Aha! Hahhó! Vivát Soroksár! Megérkezett – nagyságos úr! No, hát kaptunk-e a császártól aranyláncot? Még aranysarkantyút se? No, hát majd adunk mi láncot is, sarkantyút is. Hozza elő, Janosics!

A rézbőrű indiánok, akik az amerikai pampasokban egy fehér embert kézre kerítettek, nem tehetnek túl efölötti örömük eredeti kifejezéseiben ezeken a jelenlevőkön, olyan szépen adták. Rab Ráby búcsúzhatott már a skalpjától.

Annyi lélekerővel bírt, hogy haszontalan protestatiókkal ne szaporítsa a lármát; hallgatva tűrt el mindent. Szép új magyar ruha volt rajta, selyemposztóbul, nyusztprémmel, arra éppen ráillett a kettős lánc. Mindenféle ártó szerszámot elszedtek tőle, órát, pugilarrist, plajbászt, mentéjéről levágták a vitézkötést, hogy fel ne akaszthassa rá magát, s aztán bekísérték a hajdani börtönébe, s jó éjszakát kívántak nagy csúfondárosan.

Megkeményítette a szívét, hogy mindez el ne csüggessze. Az ember megszokik mindent; még azt is, hogy mikor a kenyeret a szájába akarja tenni, a lábát is felemelje; oda levén ti. a lába láncolva a kezéhez.

No, de nem tart ez soká! Itt van a két commissarius; majd hátulköti az a sarkát a sok tekintetes úrnak; aztán végső esetben jön maga a császár, s majd akkor lesz aztán haddelhadd! Addig türelem a jelszó.

Másnap reggel a commissarius urak ott is voltak az ajtaján, s beszélhetett velük. Az akkori beszélgetésből sejthette, hogy ezek nem fogják őtet innen kiásni.

Harmadnap meglátogatta a megyei orvos, s a porkoláb segélyével kegyetlenül megfüstöltette kömény- és fenyőmaggal. Azt mondta, hogy minden, az ország határán kívülről érkezett rabbal így kell bánni, mivelhogy odakinn Törökországban a keleti pestis grasszál.

Láttuk, hogy erre a füstre hogy futamodott meg a két bécsi biztos. Negyednap után, mikor már nem volt bécsi policájcomissarius a közelben, felvitték Ráby Mátyást a törvényszék eleibe.

Az eddigi korábbi vallatásai a kerületi biztos elnöklete alatt mentek végbe, mivelhogy azok politikusok voltak. Ezúttal azonban a rendes megyei sedria elé állították; mivelhogy csak közönséges bűnténnyel volt vádolva.

A vicefiskális felolvasta előtte a vádlevelet, mely szerint a delikvens erőhatalommal és ördögi praktikával kitört a vármegye börtönéből, és túl az ország határára szökött. Kéri őt azért huszonöt esztendei nehéz fogságra elítéltetni; évnegyedenkint nyilvános büntetések elszenvedésével megsúlyosítva, s országos vásárok alkalmával a pellengérre kiköttetve, nyakába akasztott bűnlajstrommal.

Ráby erre egész nyugodt lélekkel azt válaszolta, hogy „Hívassa elő a törvényszék azt a huszonnégy martalócot, akik őt amaz éjjel innen elragadták, s akikről az ellene intézett vádlevélben az állíttatik, hogy már mind kézre kerültek, s itt ülnek a vármegye börtönében.”

Erre Laskóy elnök úr haraggal ütött az asztalra.

– Az nem igaz! Az nincs a vádlevélben.

– De ott van. Én magam olvastam.

– Hogy jutottunk hozzá?

– Maga a császár adta kezembe.

Erre öten-hatan is elkezdtek rá kiabálni:

– Ez vakmerőség! Ez perfidia! Meghazudtolni a tekintetes törvényszéket!! – Valamennyien ütötték az ökleikkel a zöld asztalt.

– Jaj, ha az urak ilyen generalmarsot dobolnak az asztalon, akkor én nem beszélek tovább.

– No, hát beszéljünk. Nem doboltatik többé.

– A huszonnégy martalóc tehát nem kapható meg, aki ellenem bizonyíthatna. Azonban két tanú mégis van, akinek amaz éjszaka történetéről bizonyos tudomásának kell lenni. Az egyik az a strázsa, aki az én börtönajtóm elé volt rendelve, a másik az, aki a három nemesúr szolgálatára állíttatott az ő ajtajuk elé.

– Ki tudja már azt, hogy melyik volt negyven hajdú közül, ezelőtt három hónappal, éjfél után két órakor? – förmedt rá Laskóy úr. – Azt gondoljuk, hogy itt protocollum vezettetik efelől?

– Én tudom jól a neveiket, hogy kik voltak! – szólt Ráby csendesen. – Ébren voltam és hallottam, mikor a várnagy felszólította őket, név szerint felszólítva az őrjáratból, aki az én ajtóm előtt állt, annak a neve „Sipos”, aki a Karcsatáji ajtaján strázsált, azé volt „Nagy”. A porkoláb szavából értettem meg.

Laskóy úr e szókra bosszúsan tekintett Janosics felé, s a két kezét a két füléig emelve, befelé fordított hüvelykujjakkal olyanforma akciót csinált, aminővel az ember azt fejezi ki néma beszédben, hogy a másikat szentmártoni vízvezetőgépnek tartja. Mire Janosics uram csak a vállait mozgatta, s az öklével fenyegette Rab Rábyt.

Mint tudjuk, a sedria tagjai között voltak derék, igazságszerető férfiak is. Egy azok közül felszólalt.

– Vádlottul nem lehet megtagadni, hogy a tanúkat, akiket kihallgattatni kíván, elő ne vezessék.

– No, hát hozzák be őket! – mormogá Laskóy úr Janosicsnak, s a nyelvét mutatta neki. – Az ostoba!

A két hajdú behozatott.

Most aztán Ráby Mátyáson volt az elbámulás sora.

Hisz ez az ő két kísérője; a két rác disznókereskedő, nem is az, hanem pomázi földesúr: Kurovics meg Turocsics, azazhogy Pityi Palkó meg Rácz Miska; akik őt egész a bécsi Burgig felkísérték, még a császár előtt is az oldalánál álltak, s íme, ez a Sipos, az a Nagy. Az utóbbi személyesíté Kurovicsot.

Most aztán csakugyan nem tudta, hogy hányadán van. Jó volt-e neki ezekre hivatkozni?

Az igazságszerető asszesszor kérdőre fogta elébb Sipost.

– Kend volt a strázsa Rab Ráby megszökésekor az ő börtönajtajánál?

– Igenis, én voltam.

– Beszélje el, hogyan történt ez eset?

A megszólított szemre-főre tekingetett, a kezeit dörgölgette, mintha szárazon akarna megmosakodni, s aztán úgy nyögött, mint akit a hideg ráz.

– No, hát megnémult kend?

Dehogy némult; hiszen egyre mondta:

– Jézus Mária, Szent Anna, irgalmazz nékem!

– Ne imádkozzék kend, hanem feleljen a kérdésre! Mi történt az előtt, hogy Rab Ráby kitört a börtönből?

– Jaj, kegyelmes szent atyám! De hát igazat mondjak?

– Igen, igen! Mindent, ahogy történt! – unszolá az asszesszor; míg Janosics a csomó kulccsal a kezében fenyegette. A szegény nyavalyás azt sem tudta, hogy melyiknek tegyen eleget.

– No, hát megmondok mindent úgy, ahogy volt. A nemzetes várnagy úr azt parancsolta, hogy mink huszonnégy hajdúk öltözködjünk fel török ruhába, aztán nyissuk ki a tömlöcajtót, a Rab Rábyt öltöztessük fel rác leánynak, aztán szöktessük meg, s kísérjük el Bécsig. A Nagynak pénzt is adott az útra. Azt mondta, hogy ezt az urak parancsolták.

E szókra Rábyból kitört a diadalérzet. Lánctól csörömpölő lábával odadobbantott.

– Íme, hát ez az egész cselszövény ki van derítve! Maguk az urak szőttékfonták azt ellenem! S most a saját imposturájukért akarnak engem elmarasztalni…

De nem mondhatta tovább, mert egyszerre tízen is beleordítottak a szavába:

– Elhallgatsz! Te lázadó! Országcsaló! Gézengúz! Fogd be a szádat mindjárt! Egy szó se legyen több!

No, de még annak a szegény hajdúnak is jobb lett volna inkább barátnak születni! Azt csalónak, hazugnak, káromlónak szidták; összevissza taszigálták, kilökdösték.

– Ki kell vinni a pernahájdert! – ítélte rá brevi manu Laskóy úr. S aztán quinquaginta solidos az ilyen hamis tanúnak!

Bizony megkapta az igazmondásért a proverbium szerinti jutalmat.

– Lépjen elő a másik tanú! Álljon elő kend, Nagy János. Kend derék, okos ember. Adja elő az egész casust, hogyan, miképpen történt ez az evasio a tömlöcből.

Nagy Jánosnak talán nem is volt szüksége okulni társa siralmas példájából; ő még Ál-Kurovics korában megmutatta, hogy milyen messzire tudja elhajítani a sulykot, s gyanítható, hogy egészen be volt avatva a cselszövénybe, s abban vezérszerepet játszott.

– Hát kérem alássan, ez úgy történt, hogy mikor én december hatodikán ott strázsáltam a nemesurak tömlöce előtt, a pajtásom, Sipos meg a másik ajtóban a Rab Ráby előtt, hát egyszer csak valami nagy csattanás hallik, s arra felnyílik Rab Ráby ajtaja, s ő maga kijön rajta egy tüzes szekéren, amibe hat fekete macska volt fogva, a kocsi bakján ült egy ördög veres dolmányban, s az úgy pofon csapta a farkával először a pajtásomat, azután meg engemet, hogy se nem láttam, se

nem hallottam többet. Amire aztán a Rab Ráby nagy mennydörgés között kirepült a tüzes szekérrel az ablakon.

Ráby bámulva nézett – nem a beszélőre, hanem a hallgatókra.

– De hát, uraim! Tekintetes urak! Végig lehet hallgatni egy ilyen ostoba mesét a XVIII-ik század végén, felvilágosodott tudós férfiaknak a civilizált Magyarországban, ahol már hét századdal elébb Kálmán király kimondta, hogy „ördöngösökről, akik nem léteznek, szó se legyen!”

– Hallgasson az úr! – rivallt rá Laskóy. – Nem tanulunk az úrtól törvényt. Nekünk vannak törvényeink a boszorkánymesterek ellen. Ne vágjon a tanú vallomásába! Tessék protocollumba venni protonotarius úr a benevolumot.

És Ráby bámulva látta, hogy Tárhalmy egész hivatalos készséggel jegyzi fel a protocollumba ezt az ügyetlen varázsmesét.

Most emlékezett már vissza a hűséges leányka levelére, aki előre megmondta neki, hogy őellene az okos emberek a bolondokkal, a derék emberek a silányakkal, a szentek az ördögökkel készek ligát kötni inkább, hogysem azt, amit ő megindított, diadalra jutni engedjék.

Ez a gondolat indulatba hozta. Elkezdett dühösködni, sőt protestált a hazai törvények, a császár parancsai, s az emberi józan ész nevében. Utoljára kivitették a teremből.

Egy rövid negyedórai tanácskozás után ismét visszahozatták. Az ítélete kész volt.

Sok minden bűne volt; igaz, hogy nem bizonyítva, de elszámlálva; ami azonban világosan kiderül rá: ördögi segítséggel és boszorkány mesteri praktikával való kitörése a börtönből, ez maga elégséges volt arra, hogy halálra ítéltessék.

Halálra pallos által.

Mikor azt az ítéletet meghallotta Ráby, egész keserű nyugalma visszatért.

– Uraim! Tekintetes törvényszék! Hallgassanak ki hát az ítélet kimondása után. Hisz a legbűnösebb gonosztevőnek is meg van engedve, hogy mielőtt elítélnék, védelmezze magát; s nincs a világon oly zsarnok önkény, mely halálra ítéljen valakit, mielőtt mentségét meghallgatta volna. S miért vagyok én üldözve? Miért e rám mért szenvedések? Miért a fejemre kimondott halálítélet? Azért, mert a szegény nyomorgatott népnek a sorsát enyhíteni akartam? Azért, mert a sanyargatott jobbágyok jajszavára, mely felhangzott a trónig, vizsgálatot tenni fejedelmi parancsával leküldettem? Hisz nem voltak azok lázadók, nem zendülők az ország törvényei ellen, csak igazságot kértek, s én az igazságot kerestem számukra. Még a vadállatnak is jogot adott a természet, hogy életét védelmezze, s az embertől meg akarják azt tagadni? Emlékezzenek önök reá, hogy ugyanazt mondták önök az uralkodói hatalommal szemközt, mikor az a nemzet jogaihoz nyúlt hozzá, hogy embernek és nemzetnek a magáét védelmezni Istentől adott jog. Amily szentül várják önök védelmük sikerét a hatalommal szemben, oly szentül bízom én az én védelmemben az önök hatalma ellenében. Lelkem tiszta; nem vétettem se ember, se Isten, se a magyar nemzet ellen. Meggyőződéseim vannak, amiket meg nem tagadok. Jobb sorsot kívánok a népnek; felszabadítást nyomorgatói járma alól. Ha ez mai nap halálbűn, legyek elítélve miatta; az én életem se legyen drágább,

mint azoké a mártíroké volt, akik egy szent ügyért halálra engedték magokat kínozni. De az én vérem szálljon azoknak a fejére vissza, akik azt kiontják!

Több asszesszor könnyezett. – Tárhalmy kezével eltakarta arcát. – Talán ő sem állhatta azt meg anélkül, hogy szemei megnedvesedjenek.

Rábyból a keserű indulat oly folyékony ékesen szólással tört ki, hogy ellenfelei nem bírták őt félbeszakítani. Csak akkor tudott Laskóy úr szóhoz jutni, mikor Ráby az utolsó szót elmondta. Akkor is csak azt tudta mondani, hogy „Ki kell őt vinni!”

– Én apellálom az ítéletet!

– Azt lehet. Hanem a halálra ítélt rab addig is nehéz vasba veretik.

– Az ellen pedig én protestálok!

– Ki kell vinni! Híják a vármegye-lakatost!

S hítták a vármegye-lakatost.

Negyvennegyedik fejezet

(Kibeol megtanvlivc, hogi mi leegien az az neheez wass?)

Már akkor volt Rab Rábynak a jobb kezén egy lánc, mi azt a bal lábához csatolta, azután meg a bal kezén egy másik, ami azt a jobb lábához csatolta, harmadik volt a keresztbékó, amelyik a két keze csuklóját egymáshoz fogta. Negyediknek következett a nehéz vas.

Két békó, amit hat vasgyűrű tart össze, együtt egy negyedrész mázsa az egész játékszer.

Ezt már nem lakattal zárják a lábra, hanem úgy kovácsolják rá az üllőn pörölylyel, mikor le akarják róla verni, akkor megint úgy kell róla azt leráspolyozni.

Akkora zajjal és lármával vitték le a hajdúk Rábyt az udvarra, hogy az utcáról becsődült a járó-kelő nép, s a vármegyeházából minden fehércseléd összeszaladt annak a csodájára, hogyan verik rá a huszonöt fontos vasat egy szép selyemruhás ifjú úrnak a lábára.

S ilyen látványnál a publikum mindig az elítéltnek a pártján van.

Mikor ezt a szép, szenveteg arcú ifjút leültették a kövezetre, s az egyszerre megszisszent a fájdalomtul, amint a lakatos a nehéz kalapáccsal az első ütést tette a vasbékóra, ami a lábával együtt az üllőre volt téve, akkor egyszerre sírva fakadt minden körülálló, s elkezdett fennhangon sajnálkozni felette: „Oh, a szegény nyomorult! Ugyan mit véthetett?” Az asszonyemberek leszedték a fejökről a patyolatkendőiket, s azt hajigálták oda neki. Az pedig csak bámult, s nem tudta kitalálni, hogy miért dobálják ezeket neki. Egyszer aztán egy fehérszemély (talán Böske volt, nedves szemeitől jól meg sem láthatta), odament hozzá a néptömeg közül, s letérdelve mellé, megmutatta neki, hogy mire valók azok a keszkenők. Egyet-egyet odacsavart neki a bokája körül, hogy a nehéz vas fel ne sebesítse.

De a porkoláb elkergette onnan.

– Takarodj haza, csula! Minek a rabnak a bugyolálás? A többinek sincs. Tán bizony a kéne, hogy bársonnyal béleltesse ki a békókat a nemes vármegye? Majd megszokja őkeme, ha soká együtt lesz vele.

S letépte a lábairól a zsebkendőket.

Mikor aztán készen volt a lakatos a munkájával, akkor fel kellett volna állani Rábynak a földön ültéből. De nem tudott.

A két kezével nem segíthetett magán, mert az keresztbe volt békózva, a nehéz vas miatt meg nem tudott a lábaival mozdulni. – Visszaesett.

Janosics durván elröhögte magát.

Nincs is annál nevetségesebb, mint mikor egy ilyen megvasalt rab ügyetlenül kecmeleg, csatlik, botlik, elbukik a láncaiban.

Hanem az asszonypublikum nem vette tréfára a dolgot. Azok elkezdték a hajdúkat meg a porkolábot szidni. (Az asszonynép vakmerő és rebellis!)

– Ti gyilkosok! Hóhérok! Gyalázat az! Istentelenség! Így bánni egy ilyen derék úrral! Volnánk mi csak férfiak! Bizony nem engednénk! A török se volt ilyen kegyetlen! Pogánynál is pogányabbak vagytok!

– Ejnye mindjárt! – kiálta Janosics uram, megszeppenve, hogy most mindjárt megpüföli ez a sok asszonynép. – Kergessétek ki frissen ezt a kofahadat! Be kell zárni a vármegyeház kapuját. Aztán „Upré, púpos!”, készen a ketrec, tessék felsétálni a maga lábán!

A hajdúk egy része az asszonynépet terelte ki a kapun; a többi ott maradt Ráby körül. Egy hajdú, akiben Ráby azt az első strázsáját ismerte fel, aki a kettős fenekű korsót hozta neki, felsegítette őt a földről. Alig tett azonban Rab Ráby három-négy lépést előre, a nehéz békó már keresztülvágta a vékony selyem lábravalót, s már felsebesíté a bokáját, úgy, hogy a fájdalomtól kénytelen volt megállni.

Az a bizonyos hajdú aztán egy zsebkendőnek a végét rákötötte a lánc egyik karikájára, a másik végét pedig a Ráby kezén levő békóra: hogy azzal felemelve tarthassa; aztán megtanította rá, hogy hogyan kell lépegetni azzal a lánccal. Mintha kaszálna a lábával, félkört csinálva maga körül; aztán ki kell számítani, hogy nagyobbat ne lépjen, mint a lánc ereszti, mert akkor megrántja vele a másik lábát: de kisebbet se lépjen, mert akkor meg a békó zsurolja a lábát. Oh, megtanulják ezt a rabok szépen, ha egy kicsit gyakorolják benne magukat!

Hanem azért minden lépésnél hátramaradt utána – egy vércsepp.

Nem is abba a tömlöcbe vitték vissza, amiben eddig volt. Meg volt neki mondva, hogy sok gradatio van a tömlöcök dolgában. Vannak jobbnál jobbak. Ez éppen a legjobb volt.

Mindjárt a törvényszék terme mellett volt egy kis nedves, téglapadlós szobácska. Aztán volt egy négyszöglábnyi ablak az utcára s egy vasajtó a folyosóra, hatszoros zárral. Az ablakon kettős vasrács volt, és sodronyháló. Ez nem akadályozta a szelet, hogy a friss havat befújja a szobába, mert üveg nem volt rajta.

Azon a helyen, ahol a kályha szokott állni, volt egy nagy kőkolonc befalazva, s abba volt egy rőfnyi hosszúságú vaslánc megerősítve. Ehhez a lánchoz lakatolták hozzá a rabnak a nehéz láncát, úgyhogy az e láncon túl nem léphetett, hanem

éjjel-nappal kénytelen volt a szalmaágyon feküdni vagy guggolni. A fejénél pedig állt két puttony; az egyikben volt az ivóvíz, egy egész hétre való; a fedelére téve a profont, az is egész hétre kiszámítva. És így nem volt szükséges Rab Rábyhoz, amint egyszer rá volt zárva a vasajtó, egy hétnél hamarább belátogatni; a kettős fenekű kancsó se jöhetett be hozzá.

Most lett már azután valósággal „Rab Ráby!”

Negyvenötödik fejezet

(Romanticus historia fog taamadni ebbevl.)

Most már kezd a történetünk egészen regényessé válni. A börtön olyan tökéletes, hogy annál már egy piktor sem kívánhat különbet; a fogoly odaláncolva a falhoz, akárcsak a velencei Dózse-palota tenger alatti börtöneiben.

Ide már nem talál hozzá utat semmi sem, még az egér sem. Ezt a vasajtót nem nyitja fel semmi sem, még az arany sem.

De valami mégis megtalálta az utat Rab Rábyhoz – mi lett volna az egyéb, mint a véghetetlen, megfoghatatlan szeretet.

A legelső éjszaka csendességében úgy tetszett neki, mintha a feje fölött levő padlaton valami csendes őrölés hangja hallatszanék, mintha a plafondot fúrnák keresztül.

Oda figyelt. S aztán számítgatta, hogy ki lakhatik itt a feje fölött. A törvényszék feje fölött van az irománytár.

Egyszer vége lett a fúrás hangjának, s mintha az égből zengene alá, megszólalt a feje fölött egy szeráfi hang: – Szegény Rab Ráby!

Azt hitte, hogy a láncai lehullanak erre a szóra. Olyan volt ez a hang, mint egy álom emléke a gyermekkorbul.

– Hallja ön a szavamat? – kérdezé a magasból jövő hang.

– Hallom!

– Bízzék Istenben. Meg fogja szabadítani. Nem vesztik el önt. Holnap reggel vigyázzon a feje fölé, mikor kopogtatást hall. Isten irgalma legyen önnel! – Azzal elmúlt minden, mint egy álom.

És Ráby Mátyás e vigasztaló evangeliumi szózat után olyan édesen elaludt négyszeres láncai között, mint a gyermek anyja keblén. Reggel, mikor fölébredt, azt hitte, hogy valóban csak lázbeteg agyának álma volt ez az égi jelenés. Fölnézett a feje fölé, de nem látott semmit. Az a plafond, még abból az időből, amikor németek laktak a vármegyeházban, akik szeretik a szobákat befesteni, be volt mázolva iromba festéssel; azt a kis lyukat, amit onnan fölyülről fúrtak rajta keresztül, észre sem lehetett venni. S ez volt benne a jó.

Alig virradt meg annyira, hogy a szűk ablakon behatott a világosság, hangzott a hármas kopogtatás a feje fölött; s aztán az édes, ismerős hang:

– Szegény Rab Ráby.

– Ébren vagyok.

Arra a plafondnak abból a szegletéből, mely az ő feje fölött volt, egyszerre leereszkedett hozzá valami. – Egy hosszú nádszál. – Egész az ő fekhelyéig bocsátkozott alá, amíg az összeláncolt kezeivel elérheté.

– Elérte ön? – kérdezé a hang onnan felülről.

– Igen.

– Húzza széjjel a nádat; de vigyázva.

Ráby a nádszál első cikkét levonta, az, mint egy tok volt ráhúzva a felsőre. Abban talált *tintát.*

Azután a második cikket húzta le. Abban volt egy *írótoll* hollószárnybul.

Azután a harmadik nádszakaszt húzta ki; abbul előjött egy összegöngyölített vékony *papírlap.*

Íróeszközök! Az Alhambra minden eltemetett kincse nem okozhatna olyan örömet a feltalálójának, mint ezek a drágaságok Rab Rábynak.

– Írjon ön, én várok – szólt a hang.

A rab sietett a munkával. Apró betűket írt, hogy több férjen a papírra. Megírta a császárnak mindazt, ami vele történt. Oh, milyen jólesett a szívének, azzal a megláncolt kezével a felhúzott térdén leírhatni mindazt, ami lázas agyában forr!

Mikor készen volt a levél, ismét összegöngyölítette azt vékony pálcikó alakra, hogy a nádszálba beleférjen, s aztán tollat, kalamárist, mind visszadugott a nádszál végébe.

– Köszönöm! Megvan!

– Isten áldása legyen önnel – hangzott felülről halkan. A nádszál ismét felhúzódott a plafondba.

Még aznap estefelé újra megszólalt a vigasztaló hang:

– Szegény Rab Ráby! Legyen jó reménységben. Levelét felvitte Bécsbe az Ábrahám zsidó.

Ez a hír átmelegíté a rabot. Nagy szüksége volt rá ebben a hideg szobában, aminek az ablakán betódult a februáriusi szél, s ahová egy hétig (előre megmondták neki) nem fogják rányitni az ajtót. Addig eltart a kenyere meg a vize.

Ennek a hétnek az utolsó napján pedig az történt, hogy őexcellenciája, a helytartótanács elnöke „cito, citissime!” idéztette fel maga elé a substitutus alispán urat.

Az nem volt baj, hogy Laskóy úr éppen ebédnél találta őexcellenciáját; azért lehetett vele beszélni. Őexcellenciájának különben is megvolt ez a minden magyar emberrel közös tulajdonsága, hogy nagyon lassan szeretett enni, s amíg a falatját rágta, addig is beszélt.

– Nohát, bihászman? Tudja a spectabilis, hogy miért hívattam? Hát csak azt akartam tudtul adni, hogy én holnap délelőtt háromfertály tizenegyre, tehát egy fertállyal a bécsi posta elindulása előtt, ott leszek a pesti vármegyeházánál, s ha még ott egy Rab Rábyt találok a börtönben, azt menten szabadon bocsátom. Az általa szenvedett károkat illico a domestica cassából neki kifizettetem. S azoknak a fizetéséből, akik okozták, lehúzatom. Holnapután reggel pedig a nagyságos Murai és Rábai Ráby Mátyás kamarás úr vádjának alapján mindazokat, akik általa

feladattak, a districtualis törvényszék elé állíttatom, s akire egy makulányi bebizonyul, ha kicsiny, ha nagy, ugyanabba a tömlöcbe bezáratom, ahonnan a Rab Rábyt kihozatom… S amíg ezt elbeszélte őexcellenciája, szép csendesen verte a kése meg a villája hegyével a tányérján a capfenstrájkot.

Laskóy úr úgy megijedt, hogy a saját bundája gallérjába kapaszkodék menekülésképpen.

– Quid hoc est? – rebegé.

– No, ugye? Most már rajtatok a sor azt mondani: „bihászman?” Hát az történt, hogy harmadnapra azután, hogy kegyelmetek olyan jól elzáratták a Rab Rábyt, hogy ahhoz még a légy sem férhet, dupla vasajtót tétettek a tömlöcére, aminek a kulcsain a porkoláb rajta hál, s a foglyot úgy megvasaltatták, hogy az se kezét, se lábát meg nem mozdíthatja; hát mondom, harmadnapra hívat fel a császár Bécsbe lóhalálába. Még azt gondoltam, a zsidó rekrutáknak sütendő kóserprófontról akar velem beszélni. Dehogy az volt a baja! Az első szava az volt hozzám: „Mit tettek önök Rábyval?” – Én támaszkodva az uraságotok által nekem intimált relatióra, s azt gondolva, hogy csak a bécsi commissariusok reportja ellen kell védelmeznem magamat, elmondtam, hogy Ráby Mátyás a maga törvényes hatósága elé állíttatott. A confrontatiót nem lehetett vele elkezdeni, mert veszélyes betegségbe esett, amiben őt a vármegye physicusa egész emberséggel gyógyítja és ápolja; mihelyt felépül, az ügye fölvétetik etcetera, és így tovább… S a császár olyan maliciózus volt, hogy nem szakított félbe, hanem engedte nekem végigfújni az egész litániát, mint valami rossz diáknak, aki a tíz körmérül olvassa le a penzumot. Csak mikor végig elmondtam, akkor adott elő a markából egy vékony szalmapapirosra írott, de sűrűn teleírott levelet, amit a Rab Ráby írt vala hozzá, négyszeres vasba verve, kettős vasajtó mögé bezárva, s amibe az utolsó commáig minden olyan híven meg volt írva, ami vele történt, hogy még az sem volt belőle kifelejtve, hogy kegyelmed, spectabilis, azt kérdezte tőle: „Nohát, adott-e a császár aranyláncot?”

– Hűh! – fújtatott Laskóy úr, kegyetlenül megrémülve.

Őexcellenciája haragosan fente a villájához a kést, mintha meg akarna valakit ölni; pedig csak a karmonadlijára agyarkodott.

– A bezárt tömlöc falán keresztül oda tud írni a császárhoz másnap mindjárt! Ezzel az emberrel nem bírunk. Az urak valamennyien nem bírnak vele. Ez már szent. A császár aztán, mikor végigolvastatta velem a Ráby levelét, kihúzta az óráját a zsebéből, s azt mondta: „Igazítsa ön a magáét az enyimhez; most háromfertály kettőre, holnapután ön otthon lesz Pesten, déli tizenegy órára Ráby Mátyás szabadon legyen bocsátva és bántatlanul. Aki ennek az én parancsolatomnak haladéktalanul nem engedelmeskedik, azt én bezáratom élete fogytáig a – bolondokházába!” – Tessék ezt magának praenotálni, spectabilis. Én éjjel-nappal vágtattam, hogy hazajussak; most kegyelmeteken a sor. Akinek van kedve magát a *vörös toronyba* becsukatni, s mindennap hideg vizet csepegtetni a feje lágyára, tegye meg; nekem nincs.

Laskóy úrnak sem kellett több biztatás. Vágtatott keréktörésig haza Pestre nagy fúriával.

Az első szava az volt, mikor a kocsiból kiomlott:

– Küldjék ide a Janosicsot!

Az rohant szaladva, mind a két keze tele egy nagy csomó, karikára fűzött kulccsal.

Janosics uramnak sajátszerű széjjelálló fülei voltak, mint egy túri kancsónak, olyan szélfogó fülek.

Laskóy úr nem szólt neki semmit, csak azt tette vele, hogy amint az ajtón belépett, megfogta neki két kézzel azt a két speciosus fülét, s annál fogva a feje tarkóját úgy odaütögette neki az ajtófélhez, hogy a két csomó kulcs a két kezében csak úgy csörömpölt, mintha a táblabíró úr eleven török muzsikát akart volna belőle csinálni:

– Nesze! Nesze! Nesze! Ne még ez! Ne még ez!

Akkor aztán, mikor ilyen szépen felköszöntötte őporkolábságát, azt hörgé fogcsikorgatva a fülébe:

– Lélek hordjon el, kutyaáldotta! A Rab Ráby már megint levelet írt a tömlöcbül a császárnak!!!

A megrémült porkoláb összecsapta a két csomó kulcsot a két kezében, s elsápadva hebegé:

– Akkor bizony mondom, ördöggel kell neki szövetségben lenni! Nem találta el, angyallal volt szövetségben.

Erre fiskális, doktor, szolgabíró, esküdt mind összeröffentek. Mi történt? Mitévők legyenek?

„Ötvenet vágatni a porkolábra!” Ez lett volna a legjobb, csak a Villám Pista lövésemlékének köszönheti, hogy meg nem kapta.

Itt már csinálni kell valamit!

Másnap háromnegyed tizenegyre pontosan ott volt a vármegyeházánál őexcellenciája.

Eléje jöttek mind egész deputációval, vitték fel az alispáni szobába.

– Nohát, bihászman? Mi történt?

Laskóy úr nagy mosolyogva nyújtott eléje két levelet. Mind a kettő Ráby Mátyás írása.

– Eccé! Már Szentendréről ír.

– Igenis, még tegnap elbocsátottuk, s ő egyenesen hazakívánkozott.

Az egyik őexcellenciájának szólt, melyben Ráby Mátyás megköszöni azon kegyességét, hogy az ő gyors kiszabadulását kieszközölte. Ígéri, hogy ezentúl az ország törvényeihez fogja alkalmazni magát. A publicopoliticumoktul különben is egészen visszahúzódik, s saját ökonomiája rendbe hozása után lát. Kéri ezt a másik levelet, melyet őfelségéhez írt, őexcellenciája által elolvastatni, s ha helyeslését megnyeri, ex offo felküldetni.

A másik levél tehát a császárhoz volt intézve. Az elnök úrnak azt is el kellett olvasni: ha helyesli-e?

Nagyon helyeselte. Optime: Bene! Benissime!

…Átlátja, hogy hamis denunciatiók által maga is félre volt vezetve… Optime… Mindennek a megboldogult rác pópa volt az oka, aki azt a hamis mesét a nagy

kincsesládárul kigondolta… Bene… Sajnálja, hogy a derék tisztviselői karnak s különösen őexcellenciájának olyan sok keserűséget okozott… Benissime… Nem kíván többé Bécsbe visszatérni, a curriculum vitaet falun óhajtja folytatni egészsége állapotja végett… Habet rectum… Kéri azt a kis penziócskáját, amire számot tarthat, ide utalványoztatni Szentendrére, ahonnan többé nem szándékozik kimozdulni… Habeat sibi!…

Nohát! Őexcellenciája mindjárt ott kopertába tetette a levelet, lepecsételteté, s ő maga írta rá a császár címét, mégpedig úgy, hogy el lehetett olvasni. A posta éppen fújta a trombitát a kapu előtt. Elvihette idején a levelet.

„Ettől tehát megszabadultunk volna!”

Azzal búcsút vett, s visszadöcögtette magát a zsalugáderes hintón Buda várába.

Dejszen nem hagyják magukat ezek az urak a bécsi bolondokházába becsukatni!

Mármost ennél a lapnál tehát becsaphatnók a könyvet. A Ráby nem „Rab Ráby” többé. Otthon van Szentendrén. Szőlőt nyittat, mihelyt kienged az idő. Viszszaveszi a Böskét, s tehenet szerez mellé… Bírja békével.

Jaj, ne tessék hinni! Dehogy van otthon! Most is Rab Ráby az, s ott ül a tömlöcében, még kurtábbra szorított láncokkal.

Amint Laskóy úr elmondta az uraknak a levélhistóriát, mind valamennyien rohantak fel, hajdú és porkoláb asszisztenciával a Ráby tömlöcébe; a nyomorult embert megfogták, levetkőztették abban a kriminális hidegben pucérra; úgy vizitálták ki, hogy hol a toll, hol a tinta, hol a papiros nála. Szétszedték az ágyát aprórra, még a szalmát is felkutatták, azután a téglákat feszegették fel a tömlöc padlatán, s dühösek voltak, hogy sehol sem találtak semmit. A plafondot nem jutott eszükbe megvizsgálni. Olyan kis lyuk volt azon, hogy nem lehetett észrevenni. De ha lehetett volna is, olyan vastag volt minden falon és a plafondon is a zúzmara, hogy az az áruló lyukat betakarta eléggé. Végre abban állapodtak meg, hogy bizonyosan a kulcslyukon keresztül dugta be az írószereket valaki egy drót segélyével, s ez csak az őrt álló strázsa beleegyezésével történhetett meg. Annálfogva, aki csak azóta ott őrködött a Ráby ajtaja előtt, arra a hajdúra mind huszonötöt csapattak. Az ártatlanok pedig azt mind megérdemelték, mert mind részesek voltak abban az elszöktetési komédiában; tehát ha nem competált is nekik, de jólesett nekik.

Azzal aztán a Rab Rábyt még szorosabban odaláncoltatták a falhoz, s a bezárt vasajtón a kulcslyukat maga Laskóy úr pecsételte le saját gyűrűjével, s kegyetlen fogadást tett, hogy ha még most is ki tud ebbül a börtönbül egy levelet meneszteni a Rab Ráby, hát akkor saját magára vágat huszonötöt.

Azzal egy hétre való kenyérrel, vízzel megint magára hagyták a jámbort.

…De hát az a két levél, Ráby Mátyás saját keze írásával, az elnök úrhoz meg a császárhoz?

…Hm! Hát Kalabusz uram mire való?

Ő sem eszi hiába a vármegye kenyerét!

Ráby feje fölött ismét megjelent a vigasztalás angyala. Az ismert módon ismét nyújtott neki írószereket. Ezúttal Ráby sem használta fel az egész papírdarabot, hanem annak egy részét szorosan összegöngyölítve eldugta egy szál szalma belsejébe. Azt a szalmaszálat megjegyezte a vérével. A lánctul folyvást vérzett.

Megtudta ezt odafenn az őrző angyal, s még aznap küldött le neki a szalmaszállal vászondarabkákat meg tűt, cérnát, hogy azokkal varrja be a vasbékókat; ne sértsék annyira a lábait.

Ez volt Rab Rábynak a mindennapi mulatsága. Este, elalvás előtt bevarrni a vászondarabkákba a békóit, s reggel megint kibontani azokat, hogy ha vizsgálni jön a porkoláb, észre ne vegye.

A második levele már nagyon rövid volt, amit a császárhoz írt. „Felséged mondá – »ha önt elfogják, magam megyek érte, s kihozom börtönéből kézen fogva.« Még most is itt vagyok.”

A hét nap még nem telt le, midőn jöttek a börtöne ajtaját megnyitni. Hoztak neki nagyon sok felaprózott kenyeret és két puttony vizet. Mire való lesz már ez?

Azután levették a vasajtót a sarkábul, s Rab Ráby ismét látta megjelenni a legényeivel együtt azt az embert, akit egyszer hóhérnak nézett, s aki a vármegye kőművespallérja volt.

Ez most azért jött, hogy a börtönajtó küszöbét kivegye, aztán az egész ajtót befalazza.

Mint a rémmesékben olvassuk, hogy befalaztak eretnekeket, akik nem akarták elismerni a transszubstantiatiót, trónkövetelőket, akik nem akartak lemondani elsőszülötti jogukról, templárius főnököket, kik elárulták a Bafomet titkát, akként befalazták Ráby Mátyást – azért, mert nem akarta megengedni, hogy a szentendrei számadásokban hadd legyen „kétszer kettő: nyolc!”

Ez valóban mulatságos egy történet, magunk is kíváncsiak vagyunk rá, hogy mi lesz a vége.

Negyvenhatodik fejezet

(Kibenn nagion soc newetni waloo dolgoc levznec.)

Csaknem egyszerre, de egy napon érkezett meg Rab Rábynak mind a két levele a császárhoz; az is, amit Kalabusz úr hamisított, az is, amit ő saját maga írt. Az utóbbit ugyan egy nappal később küldték el, de extrapostán; míg az előbbi csak a delizsánccal cammogott fel.

Nemsokára aztán híre futamodott, hogy jön a császár Pest-Budára. A tartalékhadsereg már összegyülekezik a Rákoson, s a császár személyesen fog mustrát tartani felette, s aztán ő maga vezeti azt le Belgrád alá, orvosainak minden tiltakozása ellenére.

Akkor bizonyosan meglátogatja a vármegyeházat is.

Erre az ünnepélyes alkalomra történt Rab Ráby befalaztatása. Hogy a császár, ha keresni fogja, rá ne találjon sehol. Ha odább megy, majd megint kibontják a falat, s helyre teszik a vasajtót; nem fog úgy járni Ráby, mint az az orosz archimandrita, akit a kijevi toronyban csak háromszáz esztendő múlva találtak meg mint csontvázat.

Hogy a friss falazat feltűnő ne legyen, nyitva hagyták az ablakokat a folyosón; akkor aztán a sűrű köd úgy bevonta zúzmarával az egész falat, hogy nem lehetett a régit az újtól megkülönböztetni. – De olyan volt ám Rab Rábynak a börtöne belül is; bevonva vastagon ezüst filigrán munkával, amit a zúzmaráz tapasztott oda! S egyúttal a haját s bozontos szakállát is bevonta a dér, a plafondja csillámlott az apró jégcsapoktul.

A legnagyobb baja az volt ebbül, hogy a meghűléstül úgy elrekedt, hogy nem tudott választ adni a felülről lehangzó kérdésekre. „Szegény Ráby!”

Csak a láncai csörgésével tudott felelni, hogy még él. Rekedt susogása nem bírt keresztülhatolni a plafondon.

Azon a napon, amelyen II. József meglátogatta a pesti megyeházat, elmaradt a vigasztaló hang. Természetesen a császár látogatása előtt ki kellett súroltatni azt a szobát ott fölötte is, meg rendbe hozni az iratokat valami hányd-el-vesd-el módon. Egész nap nehéz patkós csizmák kopogtak ott az ő mennyországában. A császár valósággal maga jött el, hogy megbízottját kihozza a börtönből.

Délig megnézte a felállított csapatokat; megvizsgálta az „Újépület” emelkedő falait; délre hivatalos ebéd volt számára rendezve a megyeház nagy gyűléstermében.

Abban a hosszú, karzatos szálában, ahol a tekintetes Karok és Rendek tartották egykor zajos gyűléseiket és tisztújításaikat, ott volt felterítve a monarcha számára.

Egyedül ebédelt. Senki sem volt hivatalos az asztalához. Kinek is lett volna ínye szerint az ő betegek számára is nagyon frugális lakomáját megosztani? Csigabigát, sárgarépát meg spenótot!

Dejsz ahhoz kötéllel sem lehetne asztaltársaságot fogni jó Magyarországon. Aztán a rövid ebédelés alatt is a folyóügyeket végezte. Tábornokok, nyargoncok, szállítmányosok jöttek-mentek körülötte, akikkel mind röviden végzett evés közben; az írószerek ott álltak a tányérja mellett. A karzaton kíváncsi hölgyközönség csoportosult; eljöttek megnézni, hogy ebédel egy császár?

Biz ez szomorú látványosság volt.

Egy vendég, aki csak azért falatozik, hogy a teste tovább bírja elhordani a lelkét, de nem azért, mintha valami jólesnék az ínyének; egy fejedelem, aki tudja azt jól, hogy azok mind, akik itt körüle járnak, hajlongnak, neki nem hívei; nincs egy szív, amely szeretné itten. Ezen az asztalon, amelyre most az ebédjét felhordják, írták meg tegnap azt a körlevelet, amelyben a többi megyéket felszólítják, hogy az ő rendeleteinek elleneszegüljenek. Senki sem érez együtt vele. Ez az egész világ nem az ő világa; ő csak egy kísértő lélek ebben – nem egy régen eltemetett, hanem egy nagyon korán született embernek a lelke: egy rém – a jövőből.

Csupán egy ember lehet ebben a házban, aki őt megértette, aki híve mindhalálig: az is láncra verve itten.

A széke mögött állnak a megye főtisztviselői, pompás nemzeti viseleteikben; nyusztprémes panyókákban, boglárosan, aranysújtásosan, s szolgálnak neki, aki kopott, foltos könyökű vereshajtókás zöld kabátjában valami vadászhoz hasonlít.

Laskóy úr csupa jobbágyi alázatosság a monarcha színe előtt.

Ő maga saját kezével siet felbontani a legjobb tokaji esszenciás palackot, ami a régiségtől már szivárványrozsdát kapott, s amíg őfelségének egy karcsú velencei kristályt teletölt vele, elhistorizálja, hogy mikor született ez a bor, s hányféle virtus van abban.

A császár felemeli a poharat a világosság felé, s keresztülnéz rajta.

S még ekkor sem változik el az arca.

Pedig akiben emberi vér lángol, ha soha nem is, de már akkor csak szokott mosolyogni, mikor az átlátszó aranyon keresztültekint.

Iste est vinus tokajinus?

Szólt egykedvűen, s letette megint maga elé a poharat, anélkül, hogy az ajkát megnedvesítette volna a borával.

Az urak egymásra néztek.

Megsérteni a tokaji bort azzal, hogy „masculini generis”-nek mondja, holott a barát mondása szerint „quale vinum, tale latinum” (amilyen a bor, olyan a latinság). De még aztán nem is inni belőle! Lehet-e ennél nagyobb kegyetlenség egy uralkodóban? Egy monarcha, akivel még koccintani sem lehet! Egy vendég, aki még lakoma után is szomorú!

Hogy nyerhetné meg ez a szíveket?

Hisz annak az első titka az, hogy „örüljünk együtt, búsuljunk együtt!” Márpedig azt a Krisztus sem próbálta víz mellett. Az Úr vacsoráján is bort rendelt.

Az ilyen mindig józan fejedelemnek azután még ilyenkor is eszébe jutnak a kellemetlen ügyek.

– Ön itt a megyefőnök? – kérdé Laskóytól.

– Substitutus vicecomes, sacratissima majestas! – felelé Laskóy.

– Feleljen ön, mi történt az én kiküldött biztosommal, nemes Ráby Mátyás úrral?

– Oh, az már régen odahaza van Szentendrén, ahogy többrendbeli hálálkodó leveleiből értesültünk.

– Én is kaptam ilyen levelet Szentendréről, de csakhamar utána egy másikat innen a Pest megyei börtönbül, melyben ő maga tudósít, hogy még mindig fogva tartatik.

No, táblabíró! Most mutasd meg, hogy mit tudsz. Tudott az valamit!

Egész joviális derültséggel felelt az meg a császárnak:

– Oh, felséges uram, nagyon világos magyarázatja van annak. Nemes Ráby Mátyás úr ugyanis egy Kalabusz nevű nemessel volt egy börtönben deteneálva (hogy az egyedül üléstől megkíméltessék). Ez pedig egy híres hamisító, aki mindenkinek az írását tudja utánozni. Ez az ember cselekszi azt, hogy amit Ráby

úrtól sincerizálás közben meghallott, azt felhasználva s az ő keze vonásait utánozva, innen a börtönbül felségedhez felküldözi.

– S mi célja lehetne azzal ennek az embernek?

– Igen könnyen megérthető az is. Tudva azt, hogy Ráby Mátyás mennyire fávorban álló embere volt felségednek, arra számított a delikvens biztosan, hogy felséged majd személyesen fogja megtekinteni a Pest megyei börtönöket, s akkor ő felséged lábaihoz borulva, büntetése hátralevő részének elengedéseért folyamodhatik.

(Mintha csak nyomtatásból olvasta volna!)

– Igaz, azért jöttem ide, hogy a börtönöket megtekintsem. Vezessenek önök oda.

S a rendkívüli ember nem utálta, mindjárt ebéd után, ezeket az undorító, lélekszomorító helyeket sorba járni.

Elvezetteté magát a legmélyebb föld alatti odúkba is, ahol az egymásra zsúfolt embertömeg párája megmérgezi a levegőt. Kinyittatott minden zárt ajtót maga előtt, s minden zegzugnak megtudakolta a rendeltetését. Még a pincéket, a fakamarákat is összevizsgálta; látszott, hogy gyanakodott, nem bízott vezetőiben. Egy üres börtönnek a megfeketült falai tele voltak karcolva nevekkel; ott megállt, valamennyit elolvasta, ha nem találja-e közöttük Ráby nevét.

Azután elvezetteté magát a felső börtönökbe, amik a nemesurak számára szolgálnak. Látta Karcsatáji szobájában, hogy vannak rabok, akik nemigen panaszkodhatnak a jó tartás ellen. Ott találta Kalabuszt is. Az éppen a „királyért való imádságot” recapitulálta.

– Ön az a híres hamisító, aki mindenkinek az írását tudja utánozni? – kérdé a rabtól.

– Igenis, fölség.

– Ön írt hozzám, Ráby kézírását utánozva?

– Én írtam, fölség.

Nem is mondott valótlanságot.

A császár gondolt valamit.

– Mennyi ideje van önnek még hátra a fogságból?

– Két esztendő, fölség.

– Én ezt önnek kegyelemből elengedem, azon föltétellel, hogy a börtönét rögtön elhagyja, s azonnal felmegy Bécsbe, s ott az udvari levéltári hivatalnál jelentkezik. Mint kéziratmásoló lesz ön alkalmazva rendes fizetéssel.

Kalabusz eldobta a kezéből a „Szentek Hegedűjé”-t. Lantolhatnak már! S odaveté magát a császár lábaihoz, hogy azokat megcsókolja. Igaza volt a császárnak; az ilyen veszedelmes embert nem lehet tovább megtűrni a börtönben; ennek kenyeret kell adni a kezébe, hogy ne ártson.

Laskóy úr ebben a szobában megmutatta a császárnak a fekhelyet, amit Ráby foglalt el, amíg „idebenn” volt. Az uralkodó ott találta még az egykori rab ágyfejénél Horác ódáit, s amint belenyitott, megismerte a marginális jegyzeteken hívének írását. Tehát mégis itt kellett neki lenni.

Aztán tovább ment. Karcsatájira rá sem nézett. Pedig az sem bánta volna, ha őtet is kidobatta volna a vármegye tömlöcéből.

A császár azt kérdezte: hol vannak még a többi nemesi börtönök? Azokat is megmutogatták neki, lakókkal és üresen. Minden „ajtót” felnyitottak előtte.

Mégsem hitt. Látni akarta az egész vármegyeházának minden helyiségét, termeit, szobáit, archívumát, lakosztályait.

Háromszor elment Rab Ráby börtöne mellett, s egyszer fölötte hangzott el sarkantyús lépteinek kemény dobbanása, s mégsem talált reá. A befalazott ajtó úgy meg tudta csalni. Rab Rábynak nem súgta meg semmi ösztön, hogy most itt mellette, körülötte, fölötte, uralkodója, megszabadítója jár, hogy csörömpölő láncaival megverte volna a falakat, hogy ha ő nem szólhat, azok mondták volna meg: „Itt vagyunk!”

Sikerült a tréfa.

A császár még a saját legmagasabb személye közbejöttével sem bírta kiszabadítani Pest vármegye börtönéből a Rab Rábyt.

És az egész vármegyeházában nem akadt egy ember, aki megütötte volna öklével a falat, s azt mondta volna neki: „Itt van, akit keressz!”

Erre a napra Mariskát Böske szolgálójával együtt elküldték Budán lakó nagynénjéhez. Ok volt rá elég. A császár idejöttével a kíséret egy részét a megyeházba is elhelyezték vendégül; a főjegyző szállása is kapott egy kapitányt. Az pedig hallatlan volt egy kálvinista háznál, hogy a felnőtt leánynak a szemeibe egy császári katonatiszt belenézzen!

A császár lement a táborba; Rab Ráby ott maradt.

Negyvenhetedik fejezet

(Mellben elmondatic, hogian zeliditic meg a wad elefaanthot.)

Minden természethistóriai kézikönyvben megtalálható az a módja az elefántszelídítésnek, hogy amint azt vad állapotjában egy veremben megejtik, előbb több napon át ütik, verik, szurkálják, éheztetik; mikor aztán jól kidühöngte magát, akkor odajön hozzá egy *derék ember,* szétkergeti róla bántalmazóit, elkezd rajta sajnálkozni, ád neki rizskását, mézes pogácsát, s kiszabadítja a veremből. A nagyfejű barom aztán ezt az utóbbi embert jó barátjának fogadja, s ennek a szavára mindent megtesz. Rábyval ugyanezt produkálták.

Harmadnapra, hogy a császár továbbment, kibontatták a befalazott ajtaját, s a támadt rés előtt a feltápászkodó megdermedt rab nagy *vociferatiót* hallott.

Laskóy Bálint és Petray Péter spectabilisek verekedtek diákul.

– Hoc ego non tolero! Meum clientem non patior amplius taliter mortificari! (Ezt én nem tűröm el. Az én védencemet nem engedem tovább ekként kínoztatni.)

Szörnyen pattogott a derék úr; a másik úr egyre csitította: „Sed rogo tamen audiat!”, de ez nem hagyta szóhoz jutni: „Omnipotens Deus! Quale spectaculum!

Miserrimus Rábyus! Sed hoc iam ad coelum clamat!” (Mindenható Isten! Minő látvány! Szegény Rába! De már ez égbekiáltó!) Alig is várhatta, hogy annyi rés legyen törve a falon, amennyin egy ember befér, ő maga jött elöl, maga után vonszolva a porkolábot, azután meg a megye lakatosát. „Rettenetes látvány!”

Biz az rettenetes volt. – Az elaszott, megdermedt fogoly félig el volt temetve a hótul, amivel a nyitott ablakon át befújta a fekhelyét a szél, s a bilincsei körül ez a hó piros volt a vértül.

– Rögtön le kell róla venni a láncokat! – parancsolá Petray úr, amit a lakatra járó láncoknál rögtön foganatosított is Janosics uram. – És addig is hozzanak egy jó meleg pokrócot, amibe betakaródzék!

Biz az a pokróc is jólesett a Rábynak, mert az hosszú munka, amíg a lakatos leráspolyozza a lábáról a hidegen rávert vasakat. És kínos munka arra nézve, akinek azt ki kell állani.

Még a lakatos sem állhatta meg szó nélkül, akinek kezeit mind ellepte a fogoly vére, amíg békóit leráspolyozá.

– Istentelenség az, így bánni egy derék, jó úrral!

Ez az ember igazán jószívű volt: ez nem súgó után játszott. Ez csak publikum volt, akinek őszintén nem tetszett se a darab, se az előadás. Mikor a vasaktól mind megszabadították a Rábyt, akkor kisült, hogy nem tud a lábára felállni. Úgy kellett őt két hajdúnak felemelni, s átvinni a másik szobába.

Ez a szoba is ismerős volt Rába előtt. Ez volt a korábbi börtöne. – Ez még paradicsom az elhagyotthoz képest! Van benne kályha, mégpedig befűtött kályha, s ágy, meleg pokróctakaróval.

– No, csak pihenje ki magát a szegény rab – mondá Petray, elhelyeztetve őt új fekhelyén. (Most már nem voltak láncai, kinyújtózhatott.) – Majd ha kinyugodta magát a szegény rab, akkor beszélhetünk az ügyéről.

Hiába is akart volna most vele beszélni, mert a rabnak egy csepp hangja sem volt, úgy be volt rekedve.

– Hozzanak neki meleg tojásos borlevest – parancsolá Petray úr –, s a párolgó borleves rögtön ott termett, mintha már készen tartották volna. És a kiéhezett, megfagyott embernek olyan jólesett az a forró, édes tápláló ital; az utolsó cseppet is kiszürcsölé.

És amellett olyan dühös volt önmagára! Erre a nyomorult testre! Miért esik neki olyan jól az, ami édes és tápláló? Miért örül úgy annak a meleg pohárnak? Hogy nem tud oly törhetlen, oly hajthatatlan lenni, mint a lelke? Hogy nem tudja visszautasítani e kedvezést, ápolgatást – az a „cadaver!”

A lelke csak arra gondolt, amit abban a másik börtönben elvesztett.

Ez a szoba a másodalispán szállása alatt van; itt nem fogja ő hallani az ő angyalának vigasztaló szavait többé. Aztán azt a félig rothadt szalmát is sajnálta nagyon, ami a másik börtönben ott maradt; aközött volt az a szalmaszál, amibe ő azt a maradék papírlapot elrejtette, ami rá nézve kincs volt. – S ennek a silány, didergő izomtömegnek mégis jobban tetszik a meleg pohár meg a tojásos borleves! Mit tud az az angyalhangok balzsamáról meg a bosszúvágyó lélek kín szülte reményeiről? – Képes elaludni az új börtönben, a kába idegekkel csábító álmokat

hazudni a lélek elé; izzadásba jönni a pokróc alatt, s visszanyerni a hangját, mire fölébred – ez az ostoba test!

Ráby csakugyan azt látta, mikor fölébredt, hogy az állapotja nagyon megváltozott. Csak a gyolccsal körültekergetett lábai tanúsíták, hogy azokon valaha nehéz vas volt; most már csak be kell gyógyulni a rajtuk esett sebeknek.

Bántotta aztán az a gondolat, hogy ezért az enyhülésért éppen Petraynak tartozzék hálával.

Hogy is jutott ő ehhez a gráciához?

Mit locsogott az az ember „az én kliensem”-rül? Miféle „kliens”? Hogyan kell ezt a szót érteni?

Nemsokára meg lett ez a talány fejtve. Az ajtó megnyílt, bejött rajta Petray úr; egy hajdú kísérte, roppant nagy iratcsomaggal a hóna alatt.

Odajárult a derék úr nagy nyájasan Rábynak a fekhelyéhez, megkérdezte, hogyan aludt? Kirekedt-e már a torka? Elég erősnek érzi-e már magát?

Rábyt úgy undorítá ez az egész hízelkedés, hogy még csak annyival sem bizonyítja be hangja visszanyerését, hogy egy „köszönöm” szót ejtett volna ki a száján.

– Hát ezt a változást most nekem köszönheti Ráby úr, mivelhogy én vagyok az úrnak jelenleg a védőfiskálisa!

– Hogyan? – rebegé Ráby hüledezve. – Micsodám nekem az úr?

– Hát tudja ön, hogy engem még tavaly a főfiskusi állásra *neveztek ki,* más lett helyembe szolgabíró. Most a particularis congregatión az úrnak az ügye előkerülvén, én rendeltettem ex offo az úr védőfiskálisául.

Ráby erre felugrott az ágyából, s ledobta magárul a pokrócot.

– Micsoda? Önt akarják mint védőfiskálist rám tuszkolni, aki maga legnagyobb mértékben érdekelve van az általam emelt vádpontokban? Akinek ott kellene ülni a vádlottak padján? Önre bízzák, hogy engemet képviseljen a törvényszék előtt – aki nekem legnagyobb ellenségem?

Petray csak mosolygott ezen a kifakadáson. Tudta, hogy Ráby le sem tud szállni az ágyárul. Könnyen elbánhatott vele.

– Lássa az úr, milyen igazságtalanná teszi a rosszindulat? Tudhatná az úr, hogy ezt kívánja a törvénykezés rendje, hogy a vádlott mellé hivatalból védőfiskálist rendel a törvényszék a hivatalos vádlófiskális ellenében. Ketten vagyunk: én, a főfiskális, aztán meg a vicefiskális; ugyanaz, aki az urat a statárium előtt fejvételre akarta elítéltetni. Mármost hát, melyikünk tetszik jobban: az-e, vagy én?

– Egyikük sem! Nekem nem kell fiskális! Magam is az vagyok. Különb, mint önök ketten együtt. Én tudom védelmezni magamat. Nekem nem kell az önök által substituált védelem. Tudom, hogy mit akarnak vele!

– Látod, Mátyás, milyen igazságtalan vagy! – szólt még szelídebben: fogva a szót Petray, s tegezve a rabot. – Azt hiszed tán, hogy majd én úgy foglak védelmezni, hogy annak az alapján elítélhessenek? Pedig éppen megfordítva van. Te magad oly ügyetlenül és ferdén védelmezed magadat, hogy azzal csak a falnak rohansz, míg az én replicám olyan finoman van concipiálva, hogy annak a nyomán nincs az az incarnatus táblabíró, aki fel ne mentsen totaliter.

– Hiszen nem történik meg a te beleegyezésed nélkül. Elébb felolvasom előtted az egész védelmet. Hallgasd meg. Meglátod a végén azt fogod rá mondani: „Ez a Petray Péter derék, nagylelkű ember volt, igazán”. No, csak hallgasd meg!

Mit tehetett Ráby? El nem szaladhatott – harminchárom oknál fogva, kénytelen volt végighallgatni azt a szép védelmi replicát, amit az ő nevében készített a számára védőül kinevezett fiskális. Az a nagy halmaz írás az ő processusa volt.

Igazán remekmű volt, amit Petray felolvasott előtte; remeke a furfangos rabulisztikának. Minden kéménysepő fehér volt abban, és minden molnár fekete – a bűnt kifordították a bélésével kifelé, s lett belőle erény – egy megeshető, de meg nem történt dologra fölépítettek egy egész lehetetlen históriát – összekeverték az igazat a nem igazzal olyan sűrűen, hogy azon még a nap sem süthetett keresztül, s végül az egész *„eltagadhatatlan” néplázongást* odavarrták a nyakába egy csoport apró-cseprő jobbágy embernek, zsellérnek, kopott fertálytelkes gazdának, meghagyatván az *elkövetett* bűn oroszlánrésze a meghalt rác pópának, ki az egész merénylet titkos mozgatója volt, s aki mellett Ráby Mátyás csak egy kegyelemre méltó elámított áldozatul lőn feltüntetve.

Ennél már jobban csak nem lehet megvédeni a „clienst”!

Ráby csak hallgatta, s forrt benne a méreg.

Mikor vége volt, s Petray nagy dicsőséggel tette le az írást, azt mondá neki:

– Hát azt hiszi az úr, hogy én mindezt az alávalóságot elfogadom a magam védelmének? Hogy én azokat, akik bűnösök, ártatlanoknak fogom nyilvánítani, s akik ártatlanok, azokat bűnösöknek? – Hiszen ha még annyira megtörne is a testi-lelki szenvedés, hogy visszavonjak mindent, amivel önöket, a nép mindenféle nyomorgatóit vádoltam; de olyan mélyen meg nem alázhat se Isten, se ördög, hogy a magam gyalázatos megszabadulása végett egy csoport becsületes embert lázadónak rágalmazzak. S azt, amit magam tettem, teljes öntudattal, ráfogjam szegény tudatlan parasztokra, s bemocskoljam az emlékét egy tiszta lelkű embernek, aki már nem védheti magát, mert meghalt…

Petray úr nagyot nevetett erre.

– Hej, édes Matyikám, csak idealista maradsz te, egész élted világában. Ugyan mit sopánkodol te a rác pópán, ki már meghalt? Nem érzi az már, akármit beszélnek felőle. A parasztokat se szánd olyan nagyon; hiszen nem húzzák őket karóba: azok brevi manu absolváltatnak, ki huszonöttel, ki harminccal; csak olyan az a parasztnak, mint mikor civilizált ember fogat húzat: megkönnyebbül, ha átesett rajta. Sose vedd te azt olyan igen a lelkedre. Jó védelem ez, hidd el. Csak te írd ezt alá szépen.

– Száradjon el a kezem örök lánchordozásban, ha ezt a förtelmet aláírom! – kiálta a rab, kezét az égre emelve; pedig úgyis elég száraz volt már.

– Rab Ráby! Gondold meg, hogy mit beszélsz! – harsant rá a fiskus. – Ha ezt elutasítod, én leveszem rólad a kezemet, s akkor visszatérsz oda, ahonnan kihoztalak.

– Vitessetek vissza! Kínoztassatok tovább! Ölessetek meg! De amíg az én lelkem parancsol ezeknek az én csontjaimnak, addig semmi fájdalom és iszonyat rá

nem vesz arra, hogy megtagadjam az én becsületemet, s szemébe köpjek az igazságnak!

S az indulat, az akaraterő oly energiát kölcsönzött ez összetört alaknak, hogy képes volt fekhelyéről felugrani, sebesült lábaival az asztalhoz rohanni, kiaszott kezeivel megragadni a Petray által olvasott replicát, amit aztán Petray is megkapott, s az a kettőjük keze között szerencsésen kettészakadt. A kezében maradt részt Ráby a lába alá taposta; minden sebe feltört, a meggázolt papiros csupa vér lett tőle.

Ez már aztán a végső dühbe hozta Petray urat. Elkezdett ordítani hajdúk, porkoláb után. A pogány nagy lármára összeszaladt az egész ház.

Laskóy úr volt az első, aki a szobában megjelent.

– Ez egy dühös, veszett ember! – kiabált Petray Péter. – Megátalkodott gonosztevő! – Rám rohant, és meg akart fojtani. – Láncra kell verni újra!

– A legnehezebb vasat kell a számára előhozni! – secundált neki Laskóy úr. – Hol vannak az *ötvenfontos* vasak?

Csak azon múlt, hogy az első alispán (derék, humánus ember) a múlt évben az ötvenfontos bilincseket mind összetörette. Nem hagyattak meg nehezebbek a harminchárom fontosaknál.

– No, hát hozzák neki ide azt a harminchárom fontosat!

S újra lebontották a sebesült lábáról a kötelékeket, s hívatták a vármegye lakatosát, hogy kovácsolja fel rájuk a legnehezebb békókat.

De ez már sok volt ennek a derék embernek.

– Én ugyan rá nem verem! – szólt, a bőrkötény alá dugva a kezeit. – Én ez órától fogva nem szolgálom tovább a vármegyét; verjék rá az urak maguk a vasat, ha akarják; én nem nézhetem ezt az istentelenséget! Megyek haza.

S azzal ott hagyta őket.

Felhajtották aztán az egész várost lakatos után. Egy sem állt kötélnek. Rab Rábyt nem akarta megkínozni senki. – Utoljára elhozatták Pilisről a cigánykovácsot, az megtette.

Mikor így visszavitték Rab Rábyt a jeges börtönébe, visszakiálta bíráinak:

– Non omnis moriar!

(Nem halok meg egészen!)

Negyvennyolcadik fejezet

(Az utolsoo leweel és a tinta, melylyel megirodott wala.)

– No, majd én megmutatom neked, hogy egészen meghalsz! – dörmögé Janosics uram, mikor e szavak után odaláncolta megint Rab Rábyt a falhoz.

– Ezentúl pedig mindennap kétszer kell a rabot megvizitálni, hogy nem követ-e el valami ördögi praktikát idebenn a tömlöcben! – Ezt parancsolá Laskóy úr a porkolábnak.

Mikor a porkoláb behozta a rab számára a kenyeret és vizet, s letette melléje, olyan furcsán vigyorgott rá.

Rábynak feltűnt, hogy az a kenyér valami fehér porral van behintve. Sok panasza volt, hogy sótlan a kenyere. Tán azon segítettek? Nem volt éhes, nem nyúlt hozzá. Este is volt már.

Amint aztán besötétült, megjelent börtönében az, ami ez odút a gyönyörök sanctuariumává tette, az az alakot öltő hang, mely ha megszólalt, magát a beszélőt látta benne: – Szegény Rab Rába!

– Ébren vagyok.

– Ne egyék ön a kenyérből, ne igyék ön a vízből, amit hoztak, mert meg van mérgezve.

Rába sejtette azt.

De hát mit csináljon? Akkor éhen kell meghalnia.

– Vigyázzon ön a nádszálra, amit lebocsátok.

Mi férhet bele egy nádszálba? – Oh, az asszonyi leleményesség kitalál mindent. A nádszál meg volt töltve vékony csokoládérudacskákkal. Tápszernek holnapig elélni elég az. Olyan kevés kell egy szegény rabnak.

De hát az ital? Annak is kitalálták a módját.

– Öntse ki a korsóból a vizet, s vezesse a nádszál végét bele. Ezen a nádszálon keresztül töltötték meg a korsaját iható vízzel. Miket ki nem talál a szerető szív!

Másnap a porkoláb bámulva látta, hogy Rab Rába mégsem adta ki a lelkét; de csak nem is panaszkodik.

Vas ennek még a gyomra is! Persze, a kenyérből csak kevés volt elmorzsázva.

Amint a vizitációnak vége volt, ismét eljött hozzá a jó szellem.

Az az erős szellem, aki egy galamb képében, egy gyönge leány képében megharcolt az erősek, a hatalmasok egész táborával, s ha azok kimondták az ő szerettére: „El kell neki veszni!”, ő azt mondta rá: „Én nem engedem!” És nem engedte.

– A császár itt volt – beszélte a hang –, kereste önt, de nem találhatott rá; azt mondták neki: már kiszabadult ön; aztán odább ment.

– Nyújtson nekem még egyszer írószereket! – könyörgött fel védangyalához a rab.

– Nem adok önnek több írószert, mert kimondták, hogy ha még egyszer megtudódik, hogy ön a börtönbül levelet küldött ki, rögtön lefejezik önt. – Különben sem tudni, hová ment a császár. Azt mondják: Törökországba ment.

Ez még csak élesebb sarkantyú volt Rab Rába lelkének: ez a fenyegetés. Nem könyörgött védszelleméhez tovább, makacs volt! Ha elhagyja az őrangyala, őnála nélkül is tud a maga útján menni.

Papirosa volt; ott a szalmaszálban. Elég arra, hogy megírja a császárnak, hogy játszották ki.

Írótollat tudott csinálni egy másik szalmaszálbul; jó éles körmei voltak hozzá.

Hát a tinta, amivel írjon? – Ott volt a saját vére.

Utolsó levelét a vérével írta a császárhoz.

Amint megszáradt az írás, ismét összegöngyölítette a papírt, hogy a szalmaszálba beférjen.

Aztán várt vele, míg egy reggel a szobájában meggyűlt havat, szemetet puttonnyal kihordani éppen arra a hajdúra kerül a sor, aki egy időben a kettős fenekű korsót hordta be hozzá. Ebben bízhatott. Azt súgta neki, mikor az ágya körül kotorászott:

– Ez a szalmaszál száz aranyat ér.

A hajdú elértette a szót, s azt a szalmaszálat is a szemét közé dobta. Ez volt Rab Rábynak az utolsó kísérlete.

E naptul fogva a rémítések minden nemét megkísértették rajta, hogy rávegyék a Petray által készített vallomás aláírására. Mindennap lehurcolták a törvényszék elé, s addig vallatták, míg el nem alélt.

Egy éjjel nagy csörömpöléssel nyílt föl az ajtaja, s Janosics negyedmagával rohant be rajta. Egy ember hozta utána a parázzsal tölt serpenyőt, a másik a harapófogókat, a negyedik volt a pesti hóhér, akit látásbul ismert a rab.

– No, majd én megpuhítom azt a kemény embert, ha az urak nem tudják! – szólt a porkoláb ittas fővel. – Hóhérmester, tegye kend a kötelességét. Itt az izzó harapófogó. Csipkedje meg vele, amíg ki nem vallja a vétkét. Vetkőztessétek le!

A két hajdú letépte a ruháit. Ráby megnémult a rémülettül. Amint ezt az elnyomorodott alakot meglátta a bakó, megesett rajta a szíve.

– De bizony, Janosics gazda, ezt a szegény embert én meg nem kínzom, ha ezt az egész vármegyeházát nekem adja is kend.

S azzal felvette megint a ködmenét, s fogta a nagy kantát a Ráby ágya mellett, leöntötte vele a tüzes serpenyőt, hogy egyszerre sötét lett. A négy alak aztán úgy ráncigálta ki egymást az ajtón, kölcsönösen szitkozódva.

Másnapra elpanaszolta ez esetet Ráby a törvényszék előtt. Kinevették vele. Azt mondták rá, hogy álmodta azt.

Negyvenkilencedik fejezet

(Kibenn kevwetkezic az legeerzeekeniebb chapaass az rab feieere.)

A rabnak mindenre kiterjed a gondja; Ráby még azt is kifundálta magában, hogy mi lenne, ha egy nap vagy több nap az ő oltalmazó angyala nem jöhetne el, az ő táplálékát lenyújtani. Egy részét a csokoládédarabkának elrejtette. Hová? Abba a fekete kenyérbe lyukat fúrt az ujjával, s abba dugta bele. Éppen olyan barna volt a kenyér is, mint a csokoládé. A vízitalárul pedig úgy gondoskodott, hogy a tiszta vízen megfagyott jeget elrakta az ágya alá. Hosszú tél volt, megmaradt az ott elolvadatlan. Egy kis aszalt jég!

Úgy számított, hogy neki meg kell érni még a legközelebbi napokat. Minden furfanggal igyekezett nyújtani az életét. (Qui habet tempus, habet vitam! Aki időt nyer, életet nyer.)

Egyszer aztán bekövetkezett az, amitől előre rettegett. Egy egész nap elmaradt az édes vigasztaló hang odafönn.

Ezen a napon már a gyanús kenyérbe eldugott csokoládémaradékhoz kellett folyamodnia; s a félretett jégdarabkákat szopogatnia szomj ellen. Hanem a rab olyan bámulatos kevéssel beéri.

Másnap sem jött el az édes vigasztaló szózat; hanem hallott ahelyett a feje fölött durva férfilépéseket, s aztán egész éjjel valami kínos asszonyi nyögést, s az ilyen hang megöli az álmot. Úgy szorítá a szívét egy gondolat!

De nem engedte a lelkének ezt a rémséges eszmét végiggondolni.

…Valaki haldoklik a feje fölött… Egy nő… Talán reggelt sem ér… Nem engedte képzeletének, hogy a haldokló arcát lelke elé hozza, nem a nyelvének, hogy némán kimondja azt a nevet…

Nem igaz, nem igaz, nem igaz! – Káprázat ez! – Álom volt; nem igaz!

Reggelre csakugyan végképp elcsendesült az a nehéz nyögés odafenn.

De a vigasztaló hang mégsem jelent meg.

Rab Ráby már az utolsó darabka csokoládét kezdé fogyasztani. Holnapra már nem maradt több.

A délután aztán bizonyossá tette felőle, hogy nem álom volt a múlt éjjeli rémség.

Sűrű sorakozó lépések hangzottak a felső szobában; mint mikor a kántor, diákok karikába állnak. – A kántor válogatta a kezdőhangot: „dol – re – mi – fa”. Azután rázendíték egyszerre azt a jól ismert gyászdalt:

Halld meg lélek;
Mert neked beszélek.

Azután következett egy vontatott összhangon elmondott búcsúztató. Rab Ráby hallotta, hogy pattognak a sorokra szedett verseknek a rímei.

Azután megint következett egyike azoknak a keserűségben telhetetlen kálvinista halotti énekeknek:

Félelemnek királynéja!
Rettenetes halál!

Oh, milyen okos emberek azok a pápisták, hogy diákul éneklik el a halottaikat, amiből a hallgató nem ért egyebet, mint azt, hogy „circumdedérum”, még a hozzá való melódia is olyan becsületes allegrettóban van tartva – de ezek a mi kálvinistáink úgy kikeresik a legelkeserítőbb gondolatokat, s kitalálják hozzá a melódiák legbúskomorabb, legmélább fajait, hogy az embernek marokra fogják vele a szívét, úgy facsarják ki!

Kit énekeltek el hát odafenn?

Azután azok a nehéz kalapácsütések, amikor a szeget beverik – koporsóba!

Szerencse, hogy a híveknek nem szabad még harangot tartaniok; különben bizonyosan harangoznának is.

Rab Ráby reszketett; de most már nem a hidegtől.

Estefelé ismét bejött hozzá Janosics uram vizitálni.

Ráby rávetette magát, hogy kínzóját megszólítsa.

– Kit temettek ma innen fölülről?

A porkoláb úgy olvasott a rab arcvonásaiból, mint a nyitott könyvből. Az arca elárulta az egyetlen sebhető részét Rab Rábynak.

A kínzó nem sajnálta odacsípni a tüzes harapófogóval az elevenjére.

Megtörülte a szemeit hipokrita elkeseredéssel, s gyászoló hangon hörgécselé:

– Oh, a mi áldott jó kisasszonyunkat, a főnótárius Mariskáját temették el ma szegénykét! Isten nyugosztalja meg az ártatlan teremtést!

A rab fölordított, mint a halálra sebesült, s aztán elkezdett zokogni.

Ez odatalált jól. A lelke közepébe. Ez keresztülhatolt azon a hármas páncélon. Az ő angyala meghalt.

A porkoláb úgy nevetett a háta mögött nagy diadalmasan.

Túltett a hóhéron!

„Most mondd már, hogy nem fáj!”

Rab Ráby odafektette a fejét a két felhúzott térdére, s láncba vert kezeit imára kulcsolva, csendes, szívből eredt könyörgést bocsáta föl az egek urához, a földi ködökbül felszálló lélek mennybeli üdvéért.

És azt bizonyára nagyon jól tette Rab Ráby, hogy azért a megholtért a végtelen irgalom urához felfohászkodott – mert semmi énekszó és papi imádság nem tisztítja úgy fel az útját az emberi bűnökből sűrűsödött felhőkön keresztül, mint a Rab Ráby könyörgése; és senki szájában nincs oly erős értelme e mondásnak: „Bocsáss meg minékünk, mint mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek!”, mint a Rab Rábyéban – mert az, akit ma az ő feje fölött elénekeltek, az, akit ma innen temetni vittek, nem Mariska volt, az ő védangyala – hanem Fruzsinka, az ő hűtelen hitvestársa; aki ott halt meg a börtönben, maga is rab, miként férje, Rab Ráby.

Hogy miként került Fruzsinka e helyre, s mi volt a katasztrófája, azt majd elmondjuk később; hanem elébb egy nagyobb emberrel leszen dolgunk, akinek szintén sietős az útja.

Ez a nagy ember gróf N…y úr, őexcellenciája.

Hej, ha azt megtudná Rab Ráby, hogy mi történt a nagyméltóságú úrral? S hogy az a gyászdal odafenn nem Mariskának szólt, hogy verné össze a bokáin a láncokat pokoli jókedvében!

De ezt Janosics nem mondja meg neki, hanem engedi, hogy hadd sírjon, s hadd ütögesse a fejét a hideg falhoz. Ez jó neki!

Ötvenedik fejezet

(Egi nagi vrnac az ev tragoediaia elmondatic.)

Ráby most már kívánta, hogy hoznák bár azt a megmérgezett ételt és italt, hadd halna meg tőle! A megmaradtat minden este visszavitte a porkoláb, nehogy „indiciumok” maradjanak a rab kezében, ha netalán a bírák közül valaki meglátogatná börtönében. Mert azt fel kell jegyeznünk az igazság kedvéért, hogy ez a megmérgezési szándék az ő bárdolatlan lelkének a szüleménye volt; az uraknak nem volt arról semmi tudomásuk. (Azért nem mondjuk, hogy nagyon bánták volna, ha megtörténik.)

Másnap reggel azonban üres kézzel jött a porkoláb.

– Hát ma nem kapok kenyeret és vizet? – kérdezé a rab.

– Jaj, úrfi! – szólt nevetve Janosics. – Mától fogva már uraság a dolgod. Nem kenyéren és vízen élsz már, hanem bort, pecsenyét kapsz, amennyit csak megkívánsz. A vasat is leveszik a kezedről, lábadról. Aztán más szobába visznek. Tiszta inget adnak rád. Találd ki, hogy mit jelent ez. – Ráby vállat vont; mit találgatna rajta?

– Ez azt jelenti, hallod-e, hogy ma hirdetik ki a fejedre a szentenciát. Az pedig nem más, mint a keserves halál. Attul fogva aztán három napig úgy él a rab a siralomházban, mint a süket disznó a búzában. Amit csak megkíván a szeme, szája, mind eleibe rakják az asztalra dosztig!

Ráby tapasztalá a következésből, hogy a porkoláb nem tréfált. Csakugyan jött már a pilisi cigány leráspolyozni lábairól a nehéz vasakat. A többi láncait is levették. Azután jött a borbély, s megborotválta az arcát; hanem egyúttal lenyírta a haját is kurtára.

Ez az „utolsó” toalett.

Nem séramóráztak vele. Azonnal vitték a törvényszék elé. Vitték, mert a lábán nem tudott járni. Ahol letették, ott vérnyom maradt utána.

A törvényszék előtt tudtára adták, hogy halálítélete a helytartótanácstól, ahol apellálva volt, visszaérkezett. Ott is megerősítették azt.

Nem bánta már. Csak azt kérte, hogy végezzék hát ki hamar.

Innen nem is vitték már többé vissza a zúzmarázos börtönébe, hanem a másikba, amelyik be volt fűtve. Az volt siralomháznak elkészítve. Az asztalra fel volt rakva cseréptálakban mindenféle drága csemege, kocsonya, borkorcsolya, susinka, barátfüle, disznósajt, csája, krisztuslába, katakönyöke, szaladós, prósza, gömböc, pálanyja, s ki tudná mind elszámlálni a sok nemzeti eledelt, ami ezen a tájon terem?

Mert hát itt az a dicséretes szokás uralkodik, hogy amint kipublikálják, hogy egy elítélt rab került a siralomházba, nosza, minden szomszédasszony siet sütnifőzni, a kamrájából kikeresni, ami csak drága jó, s küldi fel a szegény nyomorultnak; hadd duskálkodjék addig a három napig, amíg a világa tart! – Természete-

sen, hogy a jó rácürmös, méhser és az alamázia sem marad el. Igyék a jámbor még egyszer nagyokat a maga halálára.

– No, Ráby! Most jóllakhatol már kedved szerint! Senki sem kapja el előled! – kínálgatá a rabot Janosics uram. – Feküdj' neki! – odatolta a rakott asztalt az ágya mellé, hogy elérhessen mindent.

A rab azt felelte, hogy nincs már őneki vágya sem ételre, sem italra, hanem inkább lelki vigasztalásra; küldjön hozzá egy lelkészt.

Mert a protestánsok is megtartották még akkor azt a szokást, hogy haláluk közeledtét érezve, lelkészüket elhívatták, s felvették az úrvacsoráját.

Janosics komoly képpel ígérte, hogy mindjárt hoz neki egy papot. Alig került fordult, már itt is volt vele a siralomházban. Hozott Rábynak – egy „veres barátot".

Ez a *veres barátok* szerzete, még mielőtt József császár a tömérdek kolostort eltörölte, már olyan jó hírben állt, hogy maga a prímás megtiltotta nekik két óra járásnál messzebbre eltávozni a kolostortól, s rendeletet adott ki, hogy ha ezen a perifférián kívül megkapnak egyet, csak mindjárt vágják le a fejét. József császár, amikor felszabadította őket e tilalom alól, viszont megtiltotta a többi fennhagyott egyházi szerzeteknek, hogy őket befogadják. – Úgy dőzsöltek aztán, mint korhely cimborák még korhelyebb földesuraknak a portáin; saját osztályukból kiakolbulítva, másoknak tréfa tárgyai.

Egy ilyent fogott Janosics Rab Ráby számára.

– Vigye innen azt a barátot! – monda Ráby bosszúsan. – Hiszen tudja, hogy én protestáns vagyok. Én református lelkészt óhajtok.

– Honnan a pokolbul vegyek én most kálomista papot? Majd én most mindjárt szaladok Dabasra prédikátorért! Pap csak pap! Bűnösnek ez is jó. Ne válogasson az a papban, aki úgyis pokolra megy már. – No, bizony! Éppen most volt a tisztelendő fráter Paphnutius a Karcsatáji Miska tensurat meggyóntatni. Ha annak jó volt, neked is jó lesz az, Ráby!

Ah, tehát ez az a fráter Paphnutius, aki összeeskette a ménlovat a kancával. Még ez volt hátra, akit meg kellett ismerni Rábynak ezen a világon, hogy minden gyönyörűségből kivegye a részét.

A porkoláb becsukta hozzá a barátot a siralomházba, aki mindjárt le is ült az asztal mellé, s bort töltvén a poharába, megízlelé azt, s azt mondta rá „vere valet", s le is nyomtatta valami borkorcsolyával. Azzal hozzáfogott a munkához: Rab Ráby lelkének a megtisztogatásához.

Rab Ráby nagyon szépen kérte, hogy hagyjon neki békét, ő nem tartozik a hívei közé, s nem fogad el lelki vigasztalást, csak protestáns paptól.

– Jaj, fiam, hogy szabadíthatna téged az meg a pokoltól, mikor maga is odajutandó? Annak a szekere saraglyájába hiába kérezkedel fel, mert az nem visz fel a mennyországba. Ha már a testedet meg nem szabadíthatod is, legalább a lelkedet szabadítsd meg halálod óráján, hogy pokolra ne jusson.

Aztán elkezdte előtte leírni a poklokat, egész rettenetes pompájukban, az alvilágnak minden ördögeit és kénköves mocsárait a legválogatottabb ékesen szólással; közbe-közbe egy boszorkánypogácsát autodafézve le gyomrának tűzkemencéjébe; Ráby hallgatta, amíg el nem állt benne a szusz.

Akkor azt kérdezte tőle: – Lesznek-e a pokolban is *veres barátok*

– Dehogy lesznek!

– No, akkor én odamegyek.

Erre aztán még jobban felbuzdult a veres barát. Szemére hányta Rab Rábynak a maga és az ősei minden eredendő bűnét; ezek miatt szenved most a delikvens ily méltó büntetést az egektől! Nem másért mérte rá a gondviselés ezt a mostani nyomorúságát, mint azért, hogy ő is segített a császárnak a kolostorokat kirabolni, harminchárom ezer barátot, apácát földönfutóvá tenni. Így járnak mind az istentelenek, az Antikrisztus fogdmegei.

Azután előfogta gyóntatni Rab Rábyt. – Vallja meg, melyik zsidó vette meg a veres barátok kolostorának az arany- és ezüstedényeit, mikor elkótyavetyélték? Neki csak tudni kell, aki az Antikrisztus szolgálatában állt, s a zsidónak zsinagógát segített építeni. Ha megvallja, egy poklot a tizenháromból elenged neki.

Utoljára annyira dühbe hozta Rábyt, hogy az elkezdett az ökleivel dörömbölni az asztalon, hogy vigyék vissza a másik börtönébe; vegyék el róla ezt a barátot, s rakják rá vissza helyette inkább a harminchárom fontos vasakat.

Janosics uram pedig csak azért sem nyitotta ki az ajtót késő estig, ami a veres barátnak nem is volt ínye ellenére; meg levén az asztal rakva mindenféle jókkal, amiket hiba lett volna kárba hagyni veszni. Közbe-közbe meg exorcizálta a *Rab Rábyt,* kergetve ki belőle a hetvenhétféle ördögöket, ami szintén igen jó mulatság.

De ne leskelődjünk mi e titokban tartandó jelenet után, hanem inkább lássuk, hogy mi történt ezalatt a külső világban, mert ok nélkül nem volt ez a nagy sietség a Rab Ráby dolgaival.

Mi történt a szalmaszállal?

Azzal a szalmaszállal, amihez a vízbe fúló kapkod.

Hát az bizony nagy utat tett meg. Elvitte azt magával Ábrahám zsidó a császárt keresni Zimonyig. Ott megtudta, hogy a császár orvosai tanácsára visszatért Bécsbe nagybetegen. Oda is utánasietett; ott megtalálta, átadta neki Rab Rábynak vérrel írott utolsó levelét.

Ezt követően harmadnap reggel korán beállít őexcellenciája, a helytartósági elnökhöz *Lievenkopp* ezredes, a pest-budai katonai térparancsnok; s a katonás üdvözlés után átad neki egy lepecsételt levelet a császártól.

– Köszönöm, ezredes úr, csak tessék itt hagyni. Majd elolvasom. Ráérek.

– Nem ér rá, excellenciád. Mert nekem utasításom van, hogy ezt a levelet jelenlétemben olvastassam el excellenciáddal.

Ez a szó bántotta az elnököt.

Ő nagy dignitárius úr volt; Magyarország első hivatalnoka: kiskirály! Ez pedig csak olyan piciny kis óbester, amelyikből tizenkettő tesz egy tucetet. S még neki parancsolgat!

– Bihászman? De ha én most mással vagyok elfoglalva? S nincs kedvem levelet olvasni.

– Figyelmeztetem excellenciádat, hogy énnekem különös utasításaim vannak. Azon esetben, ha a levelet rögtön el nem olvassa, hat betegápoló katona és a tábori felcser van odakinn, akik excellenciádra (furcsa biz ez, de el kell monda-

nom) rá fogják adni a *kényszerzubbonyt,* s úgy szállítják fel Bécsbe: tetszik már tudni, hogy „hová”?

Az elnök arca rákveresre gyulladt.

– Énrám? A bihászman? *Zwangsjackét?* Énrám? A bihászman? A locumtenentiális praesidensre? Ezt mondta? Ezt írta? A – bihászman? A császár?

Azzal kitépte a levelet a borítékjából, s az írást maga elé tartá. A szemei is vérben úsztak.

A levélben ez volt írva:

„Ön a mai nappal el van bocsátva hivatalából. Adja át a kulcsait a kerületi biztosnak.

József.”

– Ez a Rab Rábyért történt? – hörgé a főúr.

– Gondolom, hogy azért – mondá Lievenkopp –, mert egy nyílt parancsot ugyancsak énáltalam küldött a császár Pest vármegye hatóságának, melyben az felszólíttatik, hogy nemes Ráby Mátyás kamarás urat azonnal bocsássa szabadon; mi ha holnap reggel tíz óráig meg nem történnék, nekem határozott parancsom van, egy egész ágyúüteggel s a megfelelő katonai fedezettel a vármegye háza előtt felállani; s ha felszólításomra a nevezett rab ki nem adatnék, erőhatalommal betörni és minden ellenállást leverni, úgy szabadítani ki Ráby urat a börtönből.

– Megostromolni a pesti vármegyeházat! – hörgé magánkívül a főúr, a markában összegyűrt levelet homlokához ütögetve. – Odadobni az üszköt a puskapor közé. Felforgatni fenekestül az egész országot. Egy nyomorult ember miatt. Oh, oh! Mégis az az ember ölt meg engem! – Megölt – engem – a Ráby.

A nagy ember tántorogni kezdett; a további szavai értelmetlen szaggatott igék voltak; kezeivel maga körül kapkodott, s aztán lerogyott egy karszékbe. Az arca egészen el volt kékülve. A levelet mégis rángatózó jobbjában tartá, míg bal keze bénultan esett alá.

Lievenkopp kisietett az előszobába, s azt mondta a titkárnak, hogy jó lenne orvosért küldeni, mert őexcellenciájának aligha valami veszedelmes rohama nem készül.

Már nem készült; megesett rajta. Gutaütést kapott.

Jól mondta azt: „Mégis az az ember ölt meg engem.”

Mikor a titkár belépett hozzá, már eszméletén kívül volt.

Rögtön futottak orvosért, sebészért.

A sebész hamarább érkezett, mint a megyei főorvos.

Egyike a sors véletlen szeszélyeinek, hogy a sebész, akit legelébb megkaptak, hogy a főúrhoz vigyék, ugyanaz volt, aki egykor Ráby Mátyást gyógyította, mikor megmérgezték, s ki emiatt sok üldözésnek volt kitéve. Most ennek kellett odajönni, hogy megmentse annak az embernek az életét, aki Ráby szenvedéseinek kiváló intézője volt.

A sebész keze reszketett, el is volt fogulva; talán a beteg maga is okozta a balsikert görcsös rángatózásaival. A műtétet oly szerencsétlenül hajtotta a sebész végre, hogy a beteget halálra sebesíté.

Mikor erről meggyőződött, elfutott kétségbeesetten, ott hagyta a sebészi eszközeit, s maga rohant az orvosért elmondani, hogy minő szerencsétlenséget okozott.

A nagy vérveszteségre a gutaütött eszméletéhez tért, de csak azért, hogy megtudja az odaérkezett orvostól, hogy a legirtóztatóbb kínok várnak reá, amik között meg kell halnia.

Mikor a nemesúr megtudta, hogy menthetetlenül el van veszve, azt kérdezte, hová lett az a sebész, akinek az ügyetlensége ezt a balesetet okozá?

Mondták neki, hogy a Dunába akarta magát ölni, de elfogták. Erre azt mondta a titkárjának, hogy hozza elő a végrendeletét.

– Még egy pontot írjanak bele. Minthogy a sebész, aki halálomat véletlenül, akaratlanul okozta, amiatt majd földönfutóvá lesz, s minden keresetét elveszti, annálfogva adják át neki egész évi bennmaradt fizetésemet; van egy kis házam Budán, azt is neki hagyom – legyen holtig hol laknia.

Ez az egy vonás egészen kidomborítja a jellemét ennek a rendkívüli alaknak, aki eszményképe volt a magyar konzervatív főnemesnek; törhetlen, hajthatlan fölfelé is, lefelé is egyaránt; vasból vert bajnoka a régi eszméknek, az új korszakkal nem alkudozó, nem kacérkodó; erőszakos és keménykezű az ellen, aki elveit megtámadja; de nagylelkű és jótékony ahhoz, aki csak őt magát sértette meg – modorában, külsejében cinikus és barbár és amellett minden csepp vérében nemes. Arany, ami rozsdás.

Úgy is halt meg. Amint egy karcolást ejtettek rajta, porrá omlott. Amikor Rab Ráby a siralomházban várta a halála napját, az a háromszor megcsendülő „szegény bűnösök lélekharangja” nem őneki szólt, hanem a nagyméltóságú gróf N…y F. úrnak, Magyarországon a király valóságos helyettesének, a régi épület legerősebb kidőlt oszlopának…[40]

[40] A fentebbi adatot gróf N...y haláláról és végrendeletéről két olyan férfiútól hallottam, akinek a szava szentírás; a jelen magyar országgyűlés felső- és alsóházának elnökeitől: gróf Cz...y J. és Sz...y J. őnagyméltóságaiktól, kik ezt mint őseiktől szájrul szájra hagyott tradíciót tartogatták emlékezetben. J. M.

Ötvenegyedik fejezet

(Mi tevrteent wala az titokteliess felsev zobaabann?)

Hogyan váltotta fel Fruzsinka asszony Mariska leányasszonyt, abban a felső szobában, ott Rab Ráby tömlöce fölött? – Hogy ezt kimagyarázzuk, nagy kerülőt kell tennünk.

Fruzsinka asszonyt akkor, mikor a férjét üldözőitől megszabadította, s maga is a legnagyobb kelepcéből csak alig tudta kihúzni a lábát, ennek az esetnek a következtében megszállotta a szentlélek. Valami nagy dologra határozta el magát. Ha megszabadult egyszer Ráby, szabaduljon meg kétszer is, szabaduljon meg egészen!

A cimboráitól azonnal búcsút vett, azokat utasította, hogy menjenek ki Magyarországból, csatlakozzanak Törökországban valamely harámbasához, ott a haramiamesterség még tisztességes hivatal, értenek hozzá: folytassák ott.[41]

Maga pedig levetette a Villám Pista-féle köntöst, felvette megint az asszonygúnyát, átment Erdélybe, letelepedett a híres zsibói házban, kitért kálvinistának, s rögtön megindította a válópert „szökevény” férje ellen. Igen jó titulusa volt hozzá; „hűtlen elhagyás”, „bebörtönöztetés”. Afelől biztos lehetett, hogy Ráby Mátyás nem fog megjelenni az edictalis citatióra; s akkor in contumaciam elválasztja a consistorium a feleségétől hat hét alatt. Akkor aztán megszabadul Ráby Mátyás az utolsó, a legnehezebb láncától is, senkinek sem lesz Rab Rábyja, még a Fruzsinkának sem. Vissza akarta adni Ráby Mátyást magamagának. Jót akart tenni.

Már javában folyt a válóper, amikor hírét vette, hogy a futóbolond Ráby megint csak beledugta a nyakát abba a kalodába, ahonnan nagy keservesen tudta már egyszer kihúzni, s megint odajutott Pest vármegye tömlöcébe.

Ekkor összekáromította az egész világot: hát a herkópáter sem akarja, hogy abból, amit ő elkezd, valami jó lehessen! Bújában, bosszújában megint felvette a férfiruhát, övébe dugta a mordályokat, lóra kapott, s újra nekiindult Villám Pista hírével felrémíteni a világot, s most már kegyetlenkedett.

Vakmerő betöréseit a horvát határszéli lankásokból egész a solti határig kiterjeszté, s nemcsak a lovat lőtte ki már a pandúr alól.

Egy éjjel azonban hirtelen rosszul kezdte magát érezni, s kénytelen volt a cimboráitól egy halászkunyhóban elmaradni. A halász elárulta őt a pandúroknak, rajtaütöttek, nem tudott se menekülni, se védekezni; elfogták, felhozták Pest vármegye börtönébe.

---

[41] A Corpus Juris-ban van egy t.-cikk, „de erectione haramiarum” (a haramiák felállításáról). Ez is valami olyan középosztály lehetett a rabló meg a pandúr között.

Mire ideértek vele, már alig állt a lábán, valami ragályos bajt hozott magával a török határszélről. Ott azt nagyon olcsón adták.

Amint Janosics uram megpillantá a behozott foglyot, egész gyönyörűséggel látott a beneventáláshoz. – Még most is sántított a lövéstől, amit kapott tőle.

– Bekerültél hát, drágalátos szép madár! No, majd mindjárt lekopasszuk rólad a cifra tollaidat!

S hozzákezdett a kopasztáshoz.

A Villám Pista nyakán volt egy szép fekete selyemkendő nagy tenyérnyi aranyrojttal, legelébb is azon kezdé a porkoláb, hogy azt leoldja onnan.

– Ne nyúlj hozzám, porkoláb; mert bizony megbánod! – nyögé a beteg rabló.

– Dejszen jobb lesz ez az aranyrojtos nyakravaló nekem! – szólt Janosics nevetve, s mindjárt fel is kötötte a saját nyakára.

– Attól fulladsz meg, porkoláb, meglátod!

Mikor aztán a várnagy a többi ruháiból is le akarta vetkőztetni, a felébredt asszonyi szemérem iszonyattal lázadt fel ellene. Villám Pista – nem, Fruzsinka elkezdett kétségbeesetten tiltakozni.

A női jajszavakra egy tekintélyes úr jött be a hajdúterembe, ahol a rablót vetkőztették; Tárhalmy, a főjegyző.

Első tekintetre megismerte Fruzsinkát.

Rögtön megparancsolá, hogy hagyjanak neki békét, mert az a fogoly nem férfi, hanem nő. Ő ismeri a családját; ez egy nemesasszony, akivel rangja szerint kell bánni.

Nem engedhette, hogy Ráby Mátyás feleségét így meggyalázzák.

S minthogy a legritkább esetek közé tartozott, hogy magyar nemesi családból való hölgy a vármegye palloshordó keze alá kerüljön, annálfogva kűlön börtön sem volt a nők számára rendelve; hanem az ilyen rendkívüli esetnél becsukták a foglyot a legkevésbé használt szobába, a levéltárba. Ennek a kulcsa a főjegyzőnél állt, ki egyúttal archivárius is volt. (Azért tudott Mariska a levéltárból Rábyhoz leizengetni.) Most aztán ezt a szobát Fruzsinkának rendezték be tömlöcül.

Mikor Tárhalmy kiszabadította a fékezhetlen asszonyt a mortificáló hajdúk keze közül, az lihegve mondá neki:

– Ezt én még meghálálom az úrnak…

– Mivel tehetné ön azt, szegény asszony?

– Azzal, hogy holnapra meghalok…

Amint aztán Tárhalmy maga felvezette őt a börtönébe, s asszonycselédet rendelt a szolgálatára, az összeroskadó nő azt suttogá neki:

– Uram! Önnek van egy szép, fiatal leánya; jó gyermek, egyetlen. Küldje el azt innen a háztul azonnal, mert én olyan vészt hoztam magammal, ami megrontja még a levegőt is.

Tárhalmy megmondta a dolgot a leányának. Azt is megmondta neki, hogy a behozott kalandornő – a Ráby Mátyásnak a felesége. Azért Mariskának el kell menni a háztul, Budára a nagynénjéhez.

Mariska megijedt: de nem a beteg nőtül, hanem attul, hogy ő nem közlekedhetik a fogollyal többé, s az vagy éhen hal, vagy méreg által vesz el. Azon könyörgött az atyjának, hogy hadd maradjon ő itt; hadd ápolja ő maga azt a nőt.

Bizony csak még ez lett volna hátra, hogy a Ráby Mátyás Fruzsinkájának dögvészes ágya mellett virrasszon a Mariska! – De már ennél több esze volt Tárhalmynak, mint hogy a romanticizmust ennyire engedje vinni.

Pedig majd rávette ez a leány; olyan szépen tudott könyörögni!

Ezalatt azonban megérkezett a megyei orvos, s megvizsgálta a beteg rabnőt.

Az orvos *hamis diagnózist* csinált, félreismerte a bajt. Nem is csoda. Hetven év óta nem volt ez országban híre sem „annak" a nyavalyának. A Villám Pista a *keleti pestist* hozta el magával a török határszélről; annak a jelenségei pedig olyan könnyen összetéveszthetők egy másik bajjal, aminek az orvosok olyan cifra nevet adtak, hogy a laikusok meg ne értsék.

Mikor ezt az orvostul meghallotta Tárhalmy, akkor aztán határozottan megtiltotta Mariskának, hogy azon nő szobájába belépjen.

De Fruzsinka nem is engedett magához senkit közelíteni. A franciskánust is kikergette, aki a lelki vigaszt adni jött hozzá. Attul tudták meg, hogy protestánssá konvertált. Maga rendelte el, hogy ha meghal, a nagykőrösi diákokat kell elhívatni, hogy elénekeljék.

De azután egy még ennél is nehezebb körülmény jött közbe, mely Tárhalmyt arra bírta, hogy leányát elküldje a vármegyeháztól Budára. Megérkezett az alispánhoz Lievenkopp peremptorius felszólítása Ráby szabadon bocsátása iránt.

A megye rendei azt mondták rá: „Nem!" – El kell neki ítéltetni a maga törvényszéke által.

Lievenkopp felszólításához sanctio is volt csatolva. A kérdést ágyúk és szuronyok fogják kísérni.

– Tessék! A kérdésre bezárt kapu lesz a válasz. – S e bezárt kapun belül a kihirdetett ítélet fog végrehajtatni a rabon, aki ennek a vármegyének a rabja, s a fegyvernek fegyver fog ellenállani.

Tehát vagy végre lesz hajtva az ítélet „in facie loci", vagy ostrommal veszik be a vármegyeházát.

Ez elül el kell távolítani azt a gyönge leányt. Ez nem annak való tapasztalás.

Így lett Ráby Mátyás szűk ege megfosztva az ő édes angyalától, s így váltotta azt fel az ő életének, szerencsétlen sorsának elbukott angyala.

Amit ígért az asszony, meg is tartotta: reggelre meghalt. Tanácsos volt őt még aznap átadni a nyugodalmas földnek.

Aludjék békével…

Ne vádolja s ne mentse őt senki…

Ötvenkettedik fejezet

(Az halaal-iteeleth!)

Megvirradt a legszomorúbb nap; nemcsak Rab Rábyra nézve, de az egész vármegyeházára is. Az urak az egész éjet tanácskozással töltötték.

Együtt voltak a jók a gonoszokkal, az igazak a hamisakkal, és elválaszthatatlanok.

Arrul volt szó, hogy az ősi alkotmány megvédessék az erőhatalom ellen; s itt nincs különbség jó és rossz ember között. Itt csak az a kérdés, ki a hű, ki az áruló? Mind hívek voltak.

Sokan sajnálták a szegény megtört rabot: szívükben igazat adtak neki; de ő egy eszmét testesített meg magában, aminek össze kellett törnie. Egy szó sem emelkedett a védelmére.

A helytartótanács elnökének gyászos halálesete, a nehéz csapás, mely azt okozta, nem rémíté meg őket. El fogják ítélni.

Reggel kilenc órakor istentiszteletet tartottak a ferencrendiek templomában, azután bevonultak a vármegyeházába, felkötötték a kardjaikat, s fegyverbe álíltották a vármegye egész helyőrségét.

Azután odahozatták a törvényterembe a rabot.

Az már nem tudott a lábain állani; ahová letették, ott összeroskadt.

Az ablakok mind nyitva voltak, télutói fagyos verőfény sütött be a terembe, a Rab Ráby kopasszá nyírt fejére.

Bágyadt tekintete végigtévedezett bírái arcán, nem talált rajtuk irgalmat. Tárhalmy ott ült az elnök mellett jobbrul, s arcát tenyerébe temette, könyökére támasztva. Az óra tízet ütött, a ferenciek tornyában harangoztak; erre mindenki felállt. De Tárhalmy még akkor is eltakarta kezével az arcát.

– A Szentháromság Istennek nevében! – hangzott az elnök szava.

Erre az aljegyző felvette a terjedelmes ítéletet. (Annyi emberség mégis volt a törvényszékben, hogy nem bízta a funkciót a főjegyzőre.) Elolvasta a képtelen vádpontokat, amik Ráby ellen voltak emelve, azután a rossz védelmet, amivel azokra a hivatalos védőfiskális megfelelt, melynek következtében Rab Ráby, mint erőszakos börtönfeltörő, rablókkal cimboráló, boszorkánymester és néplázító, a hazai törvények idézett cikkelye szerint pallos általi halálra ítéltetik. Mivelhogy azonban őfelsége a halálbüntetést mindenkorra eltörölte, s azt életfogytiglan való *hajókötél-húzásra* átváltoztatta, annálfogva Rab Ráby mai napon a hajókötélhez fog láncoltatni, és büntetését legottan megkezdi.

Hajókötélhez láncoltatni! Ezt a nyomorult, összetört alakot! Ez elől csakugyan jó volt a Mariskát eltávolítani, hogy ne lássa az ablakból, hogy láncolják a vastag hajóalattsághoz az ő Ráby Mátyását – a Pápis cigánnyal egy sorba!

Rab Rábyt azalatt, míg az ítéletet felolvasták, két hajdúnak kellett karjainál fogva fenntartani, hogy állva hallgassa azt végig. Halálsápadt arca mosolygott fájdalmában.

E pillanatban trombitaszó, dobpörgés hangzott az utcán, a szomszéd Károly-kaszárnyából robogva jöttek elő a hadcsapatok, gyalogosok és lovasok. Lehetett hallani a nehéz ágyúk gördülését s a lafféták csattanását a kövezeten, amint azokat lecsatolták. Rab Ráby megismerte Lievenkopp vezénylő hangját, amint „tölts”-öt vezényelt, amire száz meg száz vasvessző zörgése a puskacsövekben volt a következés.

A sápadt arc egyszerre kigyulladt. A lankadt izmokba galvanizáló erő szállt. Itt van a szabadító! Ah, most emezeken van az elsápadás sora! Az üldözők remegnek, és ajkaikon megfagy a szó. A pallos nemcsak a rab feje fölé van emelve, hanem a bírák fölé is! Vajon mely dobja el azt hamarább a kezéből?

Nos, uraim, a *halálítéletet elébb ki is kell hirdetni a vármegyeház nyitott ablakából,* ősi szokás szerint, hogy hallhassa minden ember! Kinek lesz bátorsága hozzá?

A fiatal aljegyző körül forogni kezd a világ: a sápadt ifjú szédeleg, s egy pohár vizet kér a szájapadlásához tapadozó nyelvvel: ez nem fogja azt megtenni; Laskóy elnöknek a szája tárva-nyitva áll, de egy szó drága, annyi se jönne ki rajta. Most válik el, hogy ki férfi a gáton.

Ekkor Tárhalmy kikapja az aljegyző reszkető kezéből az ítéletet.

– Majd kihirdetem én!

S azzal a várnagynak parancsot ád.

– Zárják be a kapukat! A hajdúk élesre töltsenek!

E szóknál Rab Ráby összeborzadt. Végigfut a lelkén mind az az iszonyat, ami erre az összeütközésre következni fog. Az első lövés, mely Pest vármegyeházának kapuját bezúzza, lángba borítja az egész országot, felforgatja alapjaiból a belső békét, romlást, pusztulást fog hoz a nemzetre és a dinasztiára!…

S mindez miért? Azért, hogy az ő nyomorult teste megszabaduljon a szenvedéseitől! – Hát érdemes vagy erre, te silány cadaver?

Ráby eltaszítá maga mellől a kísérőit, s odaveté magát az ablak felé siető Tárhalmy lábaihoz.

– Uraim! Elismerem, hogy ítéletetek igazságos. – Nem dacolok veletek tovább. – Megsemmisülök. – Ölessetek meg. – De ne kínozzatok; ne gyalázzatok meg! Ne legyen miattam harc, vérengzés az országban. – Tapossatok el, temessetek el! – Egy jajszóm nem hallja többé senki!

Tárhalmy kirántotta az öltönye szárát Rab Ráby kezéből, amit az görcsösen ragadt meg, s büszke, hideg tekintettel lépett oda az ablakhoz.

Odalenn az utcán „fegyvert a kézbe!” parancsolt a vezénylő.

Az égő tűzkanócok salétromfüstje beszűrődött a terembe.

Tárhalmy az ablakban állva, meg nem rezzenő hangon olvasta fel Rab Ráby ítéletét – elejétől végig.

A rab ájultan roskadt össze.

A tüzérkanócok már füstölögtek – a fegyverek már töltve voltak csak a parancsszónak kellett elhangzani – akkor azonban lóhalálában vágtatott végig az utcán egy hírnök, végigtrombitálva pofaszakadtából, hogy „elmaradt az úr a

lórul!”, míg a térparancsnok elé érkeze egy nagy pecsétes levelet tartva fel a magasra, s hangosan kiáltva:

– A császár nevében!

Lievenkopp átvette a levelet, és feltöré. Amint elolvasta, nyugodtan a keblébe dugta azt.

Azután „vállra” parancsolta a fegyvert, a trombiták visszatérőt fúttak, az ágyúkat talyigáikra kapcsolták; a fenyegető dandár visszatért, ahonnan előjött, a Károly-kaszárnyába.

A veres frakkos futár pedig még ott maradt a vármegyeház előtt ostora gombjával megütve a kaput, hangosan kiálta:

– A KIRÁLY nevében!

Ötvenharmadik fejezet

(Mellben weegre walahaara nagi nehezenn weege wettetic ezen siralmass historianac.)

És erre a szóra, „*A Király* nevében!” egyszerre megnyíltak a vármegye házának kapui.

Mert csodálatos természeti tünemény az, s valamintségesen az alföldi délibáb, úgy ez is éppen csak itt Hunniában szemlélhető – hogy van két szó, mely egymás mellé leírva, alig különbözik egyik a másiktól, az egyik a „császár”, a másik a „király”, s mégis milyen különböző hatása van mind a kettőnek!

Ha az elsőt kiáltják el – azonnal hideg tél lesz; minden folyó befagy, minden zöld lomb lehull, a hó fehér szemfödéllel húzza be a földet, a nehéz köd elüli a láthatárt, megdermed az egész világ…

Ha meg a másodikat kiáltják el – egyszerre virágos mező borítja a hegyet, völgyet; engedelmes idő kicsalja a föld alul a vetést; permetező felhők öntözik végig a tavaszillatú tájékot…

Ha az elsőt kiáltják el – egyszerre sötét lesz; a láthatáron vésztűz, ágyúvillogás veti fel rémvilágát; barlangjaikbul kijönnek az oroszlánok, s folyamaik fenekéről a behemótok, s úgy ordítanak bele az éjszakába, s üvöltésük hangjára emberek hadai indulnak meg nagy robajjal; nehéz ágyúk kerekei dörögnek végig a rónákon, s ádáz csatazsivaj kiabálja túl a közelgő zivatart… a föld alatt tűzaknák fúrása dobog fel…

Ha meg a másikat kimondják, egyszerre delelő nappal van; nem barlangok azok ottan, hanem szép fehér tanyák, tornyos városok; s nem oroszlánok és behemótok azok, hanem szép szelíd bárányok, amiket úsztatnak és nyírnak; az emberhad nem egymást vágja, hanem érett aranykalászt, s azok a kerekek nem ágyúkat szállítanak, hanem kévéket meg gyapjút, s az a kiáltás végig a hegyeken, völgyeken nem harci riadó, hanem hozsánnaéneklés!… s nem tűzakna-ásás, ami a föld alatt dübörög, hanem aranybánya-turzás…

Pedig csak két szó az egész.

Észlelték ezt mindazok a természettudósok, akik több ízben próbát tettek vele – ezen a Hunnia földén.

Erről nem tudnak semmit az európai tudósok, éppen úgy, mint az erdélyi volkáni tüneményekről, amik az orruk előtt vannak.

No, de semmi! Elég, ha mi tudjuk.

A veres frakkos kurír a nagy stafétával a kezében felvezetteté magát a még együtt ülő törvényszék elé.

– Staféta a királytól!

A főjegyző hivatala volt azt felvenni, felbontani és elolvasni.

Először magának olvasta el.

A nagy, komoly férfiú szemeiben meggyűlt a könny, mire a végére jutott.

A hangja úgy ringott, mint a megütött harangé, mikor megszólalt, s annyira el volt fogódva, hogy e szókkal kezdé:

– Tekintetes Karok és Rendek!

Pedig nem volt az generalis congregatio, hanem csak sedria; mégis „így” szólítá meg. – „Ott” járt a lelke.

– „Király” őfelsége e mai kegyelmes leiratával visszavonja minden eddigi törvényellenes rendeleteit, kivéve a vallástürelmi edictumát s a jobbágyok felszabadítását. Megszünteti az idegen nyelv kényszerét, helyreállítja a vármegyéinket, ősi alkotmányunkat. Berekeszti üdvös békekötéssel a nemzet akarata elleni háborút. Felszólít bennünket, hogy hívjuk össze a generalis congregatiót, s hirdessük ki a megyében a restauratiót. Elrendeli, hogy a magyar szent korona Bécsbül visszaszállíttassék Budára. Összehívja az országgyűlést, s megkoronáztatja magát. A végső szavak már elenyésztek e felkiáltásban:

– Éljen a király!

A férfiak felugráltak helyeikből, nevettek és zokogtak.

Ez a hír elmosta az előbbi jeleneteknek minden kísértő emlékét. Más emberek ültek a zöld asztal körül, mint akik előbb voltak jelen. De aki legjobban átalakult, az Tárhalmy volt.

A hosszútűrő, jéghideg tekintetű férfi, a némán engedelmeskedő rabja a kötelességnek, most egyszerre lángarcú, parancsoló, fenyegető alakká változott át.

– És most, uraim, következik a tisztújítás! A nagy törvényszék, amely ítélni fog igazak és hamisak fölött. Most már felszabadult a szó! S kimondhatom Isten és ember előtt, hogy jaj azoknak, akik Ráby Mátyással ez igazságtalanságot elkövették. Ott a maguk tőrvényes fóruma előtt, a mi törvény szerinti nemes areopágunk előtt fogom őket bevádolni én! És egynek a feje sem fog megmaradni büntetlen, aki ez ártatlan, igaz embernek üldözésében, aki a szegény adózó nép nyomorgatásában vétkesnek találtatik. Ítélni fog fölöttük a mi visszatért urunk: a nemzet!

– Úgy van, úgy van! Lakolni fognak! – kiáltozák a zöld asztal minden oldalán, s kardjaikkal csörömpöltek az igaz lelkű táblabírák.

De aki a leghangosabban kiabálta a „feszítsd meg”-et, s legjobban fente a fogát, az volt maga *Petray Péter.*

– Igazság! Úgy van! – kiabált a derék úr. – Gyalázat volt, amit Rábyval elkövettek. Mindig mondtam a substitutus vicecomesnek, hogy az Isten ellen való vétek, amit ő ez igaz ember vesztére komplotizált.

– Micsoda? – kiálta fel elszörnyedve Laskóy úr. – Én komplotizáltam? Hát nem az úrnak a machinája volt az egész? Nem az úr csinálta az egész planumot? Én csak connivealtam. Én csak accidentaliter kerültem ebbe a dologba; én csak suppleáltam a vicecomest, aki a fogas kérdések elől mindig evapórált. Az úr volt interessálva; az úr ült nyakig, fülig ebben a csávában. Az úr imposturája volt ez, a szolgabíróval együtt. Nem az én akaratom ellenére törték-e fel a szentendrei archívumot is, hogy a Rába dokumentumait elsikkasszák?

– Protestálok ez ellen! – ordított bele most harmadiknak a szolgabíró. – Én otthon sem voltam akkor, az urak ketten fogták körül az esküdtet, az tette az egészet. Én tudtam, csak nem mertem szólni.

– Hazugság! – kiabálta túl mind a hármat az esküdt. – Én úgy jöttem bele, mint Pilátus a credóba; nekem ez az úr mondta. Én mit tehettem? Itt a vicefiskális; ő tudja a legjobban…

– Én semmit sem tudok! Rágalom! A táblabíró úrtól jött! Én csak a kész írást olvastam fel, amit elejbém adtak…

A derék urak fertelmesül összevesztek, s mind valamennyi a többit mocskolta, és magát mosta, utoljára elhalmozták egymást olyan titulusokkal, amik nem találhatók a gothai almanachban és kifejezésekkel, amiket Páriz Pápai a Lexiconjábul kifelejtett.

S csakhogy kardra nem kaptak.

S mindez a hajdúk jelenlétében történt.

Tárhalmy hóna alá csapta az irományait, s azt mondta:

– Menjünk, urak! Aki tiszta ember, ezekkel itt többé egy asztalnál nem ülhet!

S azzal fele a törvényszéknek elhagyta a termet, otthagyva a ludasokat a legocsmányabb veszekedés között.

A hajdúk mindezt látták és hallották.

A császári leiratnak az a szava, hogy „restauratió lesz!”, mint a futó tűz terjedt el egy perc alatt az utolsó lakszobáig. Minden ember ujjongott rajta. Ez az idő, amikor a hatalmasok lehányják a szarvaikat, mint a szarvasbika az agancsát tavasszal. Ekkor nyílik fel a szegény nemesembernek a szeme, ekkor oldódik fel a nyelve egy kis időre! Ekkor ő az „uraknak ura!”

Jött azonban nagy rémülten az őrszobába Nagy uram (a pseudo Kurovics) , ott találta a várnagyot.

– Hühühü! Várnagy uram; micsoda nagy patália van odafenn! Az urak összevesztek egymás között, hogy ki benne a hibás, hogy a szegény Rab Rábyt úgy összekínozták? Egyik sem akarja magára vállalni. Azt mondják, ártatlan volt, s egyik a másikra keni a hibát. Kutya van a kertben! Ha restóráció lesz, mind lecsapják őket, s hátul kötik a sarkát valamennyinek.

– A ménkü! Hát Laskóy úr meg Petray úr?

– Úgy szidják egymást, mint két debreceni kásáskofa a nagypiacon. A többi meg mind a kettőt. Ezóta tán kardra is kaptak.

– Bárcsak mind megölnék egymást!

– De mástul félek én, Janosics uram. Az urak nem ölik megy egymást; hanem utoljára is az lesz belőle, hogy a Rab Ráby dolgának nem akad gazdája, s az egész cudarság a mi kettőnk nyakában marad.

– De mákuccse nem marad! Már arrul majd teszek én! Ha ők most azt mondják, hogy a Ráby Mátyás *ártatlan* volt, én nem hagyom őkelmét a galléromhoz varratni. Majd segítek én egyszerre magunkon is, meg az urakon is. Jöjjön fel velem négy ember!

Azzal Janosics felsietett négy hajdúval a Rab Ráby siralomházába.

Rab Ráby csak alig ocsúdott fel aléltából. Azt hitte, viszik a hajókötélhez láncolni.

– No, Ráby! Áldjad a Jehova Istenedet! – szólt Janosics, még az állást is ökölrázással fejezve ki. – Kegyelmet kaptál! Elmehetsz!

E szóra a legelső érzés az öröm volt, mely a rab arcán végigvonagott. A megkínzott idegek kéjelegtek abban a gondolatban, hogy nem kell hát a vontatott hajóhoz kötve érezniök a fullajtár ostorcsapásait, hogy még tovább is szerelmeskedhetnek ezzel a szép földi világgal, s nem kell atomjaikra megoszlaniok a négy elementum között.

De csakhamar rajtok ütött a kegyetlen zsarnok, a hajthatlan lélek, visszakorbácsolta a gyáva örömök kutyakölykeit odúikba.

– Nem kell nekem senki kegyelme! – rikácsolt, ahogy csak bírt, kezével az ágya szélébe kapaszkodva. – Hajtsák végre az ítéletüket rajtam. Nem fogadok el tőlük kegyelmet! – Nem megyek el innen! – Itt akarok meghalni! – Nem megyek el!

– Dehogynem mégy, szegény Ráby! Majd megmutatom én, hogy milyen szépen elmégy egybe! Csípjétek fel, legények! Aztán „sertifurti” ki vele!

Azzal négyen kezénél-lábánál fogva felkapták a jámbort, s minden rángatózása dacára levitték a rabok lépcsőjén a hátulsó udvarra. Ott a fáskamrákon túl egy nagy tömör fal volt, aminek egy kis vaskapuja szolgált az „Újvilág utcára”, ezt a kaput kinyitá Janosics uram, s arra a négy hajdú kivitte (a nem Rab – Rábyt többé) az utcára. Ott jó messze a vármegye házától letették a hideg kőre. Meg se mozdult: a düh és tehetetlen erőfeszítés miatt újra elhagyta az eszmélete; ott maradt fekve, mint egy darab korhadt pudvás fa.

– Aki nekem még egyszer megpróbálja *„beereszteni”* Ráby Mátyást a vármegye házába, olyan száz pálcát kap, hogy még a deres is megjajdul alatta.

Ezt mondva, Janosics uram a négy hajdúval diadalmasan tért vissza a kis ajtón. – Ez volt a Columbus tojása! Ez volt a gordiuszi csomó.

Nem kell már az uraknak azon veszekedni, hogy kinek a lelkén vesszen a Rab Ráby. – Nincs már Rab Ráby sehol!

Janosics uram nagy fütyürészve tért meg a szobájába.

De egyszerre csak elhagyta a fütyülő kedve: a torkához kapott.

Meg akarta fojtani valami.

Az egész teste egyszerre megzsibbadt, s öldöklő kínok nyilaltak egyik oldalából a másikba.

Kiáltani akart, s hang helyett vér ömlött az ajkaiból.

Összeesett; a torkára mutatott. Meg akarja fojtani valami.

Igen, az az aranyrojtos selyemkendő, az fojtja meg.

Megmondta neki az az asszony: „Ne nyúlj hozzám!”

Az orvos, aki hozzá siet, megrémülve kiált fel:

– Ez a keleti pestis! – Most már kitalálta a jelenségeiből a rettenetes vészt.

S azzal erre a szóra szétfut minden ember a haldokló mellől, s ott hagyják kínlódni a rázárt ajtó mögött, amíg csak el nem csendesül. Az azt jelenti, hogy meghalt.

Akkor aztán két halálra ítélt rabot érte küldenek, s azok belehempergetik egy lóbőrbe, úgy hurcolják ki a temetőbe: minden énekszó nélkül.

A közönség csak azt tudakolja, hogy vajon elég sok oltatlan meszet töltöttek-e a gödrébe, ahová elásták?

A Ráby pedig ott feküdt félholtan az utca szélén.

Egy olyan utca szélén, amelyikben még akkor nem volt több fal, mint a rengeteg nagy Károly-kaszárnya, az egyetem kórháza, aztán meg a nagy kőkerítés a megyeház hátulsó udvarán.

Egyszer napjában rendesen mégis akadt valaki, aki ezen az utcán is végigmenjen.

Egy vén zsidó, Ábrahám. Ez volt a minden reggeli útja. A vörös köpönyeg el volt már a zsidónak engedve. Fekete talárban szabad volt járnia, prémes kaftánnal.

Másodmagával jött. Az a vörös hajú siheder a legkisebb fia volt. Azt azért hozta magával, mert jó lábai voltak. Szaladva megjárta az utat Pestről Budára két óra alatt.

A gyereket ott szokta hagyni az utca szegletén, csak ő maga jött el a kis vasajtóig.

Ott addig leskelődött a reggeli órában, míg a kulcslyukon keresztül meglátta a szövetséges hajdút közelíteni.

Akkor egy papírosba csavart aranyat bedugott a kapu alatt; mire onnan belülről valami más papírdarabot toltak ki a küszöbre.

Ez volt a híradás Rab Rábyról.

Ezt a cédulát aztán odaadá a szögleten settenkedő veres fiúnak.

– Osztán szaladj!

Az már tudta, hogy hová. Mariskához vitte Budára.

Ezen a reggelen Ábrahám zsidó a cédula helyett magát a Rab Rábyt találta meg, az utcára kilökve.

Nem ütött lármát, nem kezdett jajveszékelni, leborult mellé, a szívére tette a kezét – még dobogott.

Azután leveté a meleg rókaprémes kaftánját, beleburkolta a fagytól, kíntól elaléltat, ölébe vette, úgy vitte a szegletig. Ott azután a fiával együtt ketten egy gyaloghintóig cipelték, abba befektették, s elvitték magukkal.

Senkinek sem mondták, hová.

Mint a szeráfok éneklése, mint a szférák harmóniája, mint a hattyú haláldala, mint minden, ami csak édes van földi és földöntúli hangban, olyan szó ébreszté mély halálálmából az árnyak közé visszatérő lelket.

– Isten hozzon vissza, szegény Ráby Mátyás!

A felébredő egy meleg langyos illatoktól üdített, kis szobában találta magát, puha párnák között fekve, s ami a szemébe mosolygott, az két mennyország volt; tele a paradicsomnak minden nevető angyalaival, a legkékebb, a legsugárittasabb égmennyezet – két szerető, hűséges szem…

A szentendreiek máig sem lelték meg a nagy kincsesládájukat; azt ugyan jól el találták tenni!

Történelmi befejezés

Aki azt hitte, hogy regényt olvasott, az jól teszi, ha nem olvassa tovább a következő lapokat, amik már csak a történetbúvárt érdekelhetik, aki e rendkívüli ember életviszontagságaiban egy érdekes korszak illusztrációját fogja megtalálni.

Amint az agyonkínzott Ráby a szeretetteljes ápolás mellett annyira magához jött, hogy lábon tudott állni, hazasietett Szentendrére, a házát rendbe hozni, megszüretelni. A házában már lakókat talált, s a szőlőjét leszüretelve. Nagy lármát csapott, hogy mi dolog ez. Arra előjött a szolgabíró, s tudtára adta, hogy mindenféle kártételekért, a vármegyének okozott költségekért, a börtönben való tartásdíjért, különösen tizennyolcezer forintnyi adósságért a házát és földeit bíróilag lefoglalták.

Ráby tudta, hogy senkinek sem adósa. Hanem azért nem jött indulatba. Egész nyugalommal arra kérte a szolgabírót, hogy küldje át hozzá azokat a periratokat, amikben az említett tartozásokért el van marasztalva, ő készpénzzel kifizet minden követelést.

A szolgabíró belement a kelepcébe, s elküldte neki a nagy percsomagot. Csakugyan szabályszerű processus volt az, polgári perrendtartás szerint, amit azalatt folytattak ellene *idekinn,* amíg *odabenn* a criminális eljárás kezét-lábát vasban tartá. A követelések rendesen instruálva voltak, exceptivák, replicák, duplicák, apellaták szépen következtek egymás után – csakhogy minden *instrumentum* „hamis” volt. Kötelezvények, császári rendeletek.

Ráby nem gondolkozott rajta sokat, összenyalábolta az egész, hamisítványokkal teljes aktacsomagot, s minden servus humillimus nélkül vágtatott fel vele Bécsbe. Meg akarta azt mutatni a császárnak.

Hanem a császár nagybeteg volt; Rábyt nem eresztették eléje. A magyar udvari kancellárhoz lett utasítva.

Annak előadta az egész szentendrei ügyet; végighallgatták kegyesen. Akkor azt mondta neki a kancellár:

– Önnek tökéletesen igaza van. A szentendrei elöljáróság *százötvenezer forintnyi* sikkasztást követett el. Ezt ön adatokkal bebizonyította. Ez összegből önt

illeti egyharmad mint feladórész. Itt az utalvány, fizettesse ki magának a kincstárnál.

Erre nemhogy örömében összeütötte volna a bokáit Ráby Mátyás, hanem még felfortyant.

– Nekem nem kell a feladórész! Én nem a pénzért fáradtam, szenvedtem, hanem a nép felszabadításáért. Én nem kérek magamnak jutalmat, azért, hogy a bűnt felfedeztem, hanem megtorlást és büntetést azoknak, akik a bűnt elkövették.

A bolond! Ahelyett, hogy a gyönge ötvenezer forintokat beseperte volna a táskájába, s azzal örök időkre „karsamadinert" mondott volna az egész udvari és dicasteriumi pereputtynak, csak azt követelte, hogy neki állítsák vissza a becsületét! Mintha nem régen meg volna írva, hogy „pénz – becsület!"

Erre aztán vállat vont a kancellár, s azt mondta neki, hogy no, hát adja be a memorandumát a kancelláriához, aztán lássa, hogy mi lesz belőle.

Beadta, és járt utána.

Az pedig éppen olyan mulatság, mint mikor valaki egy mókust szelídített meg, s azt elereszti a gyümölcsöskertben. Azt azután kergetheti egyik fárul a másikra, csalogathatja dióval, mézeskaláccsal, hogy újra kézre keríthesse. Sohase fogja azt el!

Expeditor, registrator, protocoll-director, egyik a másikhoz utasítgatta a memoranduma keresésében, mikor már azt hitte, hogy no, most leborítja a sipkájával, huss! Megint a másik fára szaladt fel a memorandum. Utoljára nem találták sehol – bizonyosan bebújt valami lyukba.

Ekkor egyszer egy napra megnyílt ismét a controllor-folyosó.

A császár annyira felgyógyult, hogy a panasztevőket újra személyesen elfogadhatá.

Itt látta őt újra Ráby. A császár még jobban össze volt törve, mint ő. A betegség halált jósló rózsái égtek az orcáin.

Végighallgatta Ráby szenvedéseit, s akkor azt kérdezé tőle, hogy volna-e bátorsága még harmadszor is visszamenni ellenségei közé.

– Harmadszor és tizedszer is! Míg megtorlom őket.

A császár ezúttal olyan biztosítékot adott Rábynak, ami csalhatatlanul megvédje őt minden bántalmazás ellen.

S jó sikere volt e találmánynak. Ráby keresztül-kasul járta vele Pestet, Budát, és senki rá nem tette a kezét. Leutazott Szentendrére is ezen „égisz" alatt, s ott fényes nappal járta sorba a zsellérházakat, ahonnan bizonyítékokat kellett gyűjtenie. A szolgabíró megtudva ezt a lábatlankodását, nagy hirtelen utánaküldé a két ismerős hajdút, az utcán találkoztak össze vele. Az egyiknek a kezében volt egy kötél, a másikában egy lánc – Ráby engedte őket egészen közeljönni magához; akkor egyszerre szétcsapta a köpenye szárnyait előttük, mire mind a két hajdú megszeppenve húzta magát a falhoz, s dugta a kötelet meg a láncot a háta mögé; Ráby ezúttal a hajdani huszárezrede egyenruháját viselte, s a katonauniformis előtt éktelen respektusa volt mindig a *digának.*

– No, hát mit akarnak kendtek? – kérdezé tőlük Ráby.

– Csak tiszteletünket kívántuk tenni alássan.

– Örülünk, hogy jó egészségben láthatjuk.

– Furcsa kis öröm meg tisztelettétel: lánccal és kötéllel a kézben!

A huszáregyenruha ezúttal megőrzé mindenféle veszedelemtől. Szerencsésen beszerezte a szükséges bizonyítványokat mind, s azzal sietett vissza Bécsbe.

Mikor minden adattal felszerelve, egész diadalelőérzettel sietne a császári várlak felé, nagy néptömeggel találkozik össze, mely egy papot kísér, aki kezében a szent feszületet viszi, levett süveggel, előtte a minisztrans, a füstölővel és csengettyűvel. Kérdezősködésére azt a választ kapja, hogy most adják fel a császárnak a halotti szentségeket.

Ráby kétségbeesett. Minden reménye tönkre volt téve. Megfordult, hazasietett, s levelet írt a haldokló császárhoz:

„Uram! Mielőtt az Isten szigorú ítélőszéke előtt megjelennél, szolgáltass igazságot az elnyomott községeknek, hogy ne kelljen számadásra vonatnod ott fenn az igazság nevében meggyilkolt annyi ártatlan embernek véreért, s az özvegyek és árvák könnyhullatásiért!”

Ráby régi jó barátja, a kabinettitkár bevitte azt a levelet a császárhoz, s a császár elolvasta azt.

Ráby nyugtalan éjszakát töltött szállásán.

Reggel hat óra tájon, február 20-ikán az István-templom lélekharangja költé fel álmából. Sietett fel a Burgba.

Mire odaért, II. József már elköltözött e földrül.

A kabinettitkár könnyező szemekkel jött ki Ráby elé, s egy cédulát adott át neki, azt a császár diktálta véglehelletével. – Ez iratban *bocsánatot kér tőle és minden alattvalójától, akinek életében panaszra adott okot. Ő is csak ember volt, mint a legszegényebb koldus, s minthogy e világtól megválva, az ártatlanul szenvedőnek többé elégtételt szerezni nem tud, utasítja őt az utána következő trónörököshöz.*

Ugyanezek a kifejezések fordulnak elő II. Józsefnek a végrendeletében is, mit a kormány nyomtatásban is közzétett.

Ennél a katasztrófánál már csakugyan befejezhette volna a maga drámáját Ráby Mátyás; de még ekkor sem hagyta megpihenni nyughatatlan lelke.

Amint II. Lipót mint megkoronázott magyar király a trónra lépett, Ráby újra elővette a sérelmes ügyet. Leírta a sokszor kárba veszett memorandumot még egyszer, s azt átadta az uralkodó fiának, Ferenc főhercegnek. Rövid időn hívatta őt II. Lipót. Beléptekor így szólt hozzá:

– Ön az a derék férfi, aki az állam javáért vérét és vagyonát áldozta? Örülök, hogy önt láthatom.

S mikor Ráby elő akarta adni az ügyet, azt mondta neki:

– Mindenről értesítve vagyok, a fiam, Ferenc elmondta az egész esetet. Legyen ön nyugodt. Igazságot fogok önnek szolgáltatni, hogy meg lesz vele elégedve. Meg is jutalmazom önt érdemei szerint! – Jöjjön vissza ön nyolc nap múlva.

Nyolc napig Ráby Mátyás a legboldogabb ember volt a világon. – A nyolcadik napon azzal a hírrel költik fel álmából, hogy II. Lipót hirtelen meghalt.

Ez is a sírba vitte a Rábynak tett ígéretét.

Most már csakugyan minden közönséges ember fia azt tette volna, hogy elfogadja a kínált ötvenezer forintot, s aztán fidibusnak vágja az egész szentendrei processust; de Ráby nem tartozott a kigyógyítható *betegek* közé.

Most már a meggyilkolt becsületét akarta föltámasztani.

Halottakat föltámasztani mindig emberfölötti küzdelem volt; pedig azoknak csontjaik, izmaik vannak; hát még egy megölt, eltemetett becsületet, ami egy megmarkolhatatlan fogalom: egy semmi!

És mégis vannak emberek, akik nem sajnálják úgy a koporsóban fekvő kedvest, nem az egyetlen gyermeket, mint ezt az eltemetett becsületet; akik viselik miatta a gyászt évről évre szakadatlan, akik nem beszélnek egyébről, csak erről a halottjukról – kik mindennap megzörgetik a kriptaajtót és hívogatják: Jöjj vissza! Támadj fel! És aztán ilyen kriptája az eltemetett becsületnek annyi van, ahány ember a nevüket ismeri; s mikor egy nagy társaságba belépnek, az egy egész temető. Minden embernél el van temetve az ő halottjuk.

Ráby valamennyi ismerőse arcáról leolvasta, hogy az tud annyit, hogy ő éveken át aljas gonosztevők közé volt elzárva nehéz láncok között, és azt senki sem tudja, hogy miért. Az emberek kitérnek előle. s vigyáznak a szavaikra; azt mondják róla, hogy „denuncians”!

Rettenetes szó! Utálatosabb a rablónál, a méregkeverőnél; a hóhérlegény, a kutyapecér szégyenlene egy asztalnál ülni vele! – És azokban az években hemzsegett Bécs, Buda ettől a fajától a kétlábú kígyónak; mindenütt jakobinusok, forradalmárok után leskelődtek, tele volt e mérges hüllőkkel minden szalon és lebuj.

S Rábynak éreznie kellett, hogy őt minden ember ezek közé számítja.

Addig könyörgött Ferenc császár-királynak, míg az 1792. március 9-én kiadott egy kabineti rendeletet, s azt megküldte minden dicasteriumnak, amiben az volt kimondva, hogy minden *névtelen* feladás olvasatlanul félrevetendő – csak az olyan méltatandó figyelemre, amelynek a feljelentő aláírja a nevét, s a bevádlottal szemtül szembe kész szavának állni. Végzi e rendelet e szavakkal: „mert amilyen utálatos az árulkodó, épp oly megbecsülendő az, ki a veszélyeket jókor felfedezi, amik az államnak rosszakaratú emberek vagy hanyag tisztviselők részéről kárt okoznak”. E rendelet a hamisan árulkodónak szigorú büntetést, az igaz bevádlónak jutalmat ígér.

Ráby azt hitte, hogy ezzel ő most ki van fényesítve. Rövid időn rájött, hogy nincs.

Valami peres ügyben tanúbizonyságot kellett volna letennie, s akkor a törvényszék előtt a szeme közé vágták, hogy ő nem lehet tanú, mert Magyarországon el lett ítélve gonosztettekért hosszú nehéz fogságra, amely alól csak a császár kegyelme szabadította ki.

Hogyne rohant volna ennél a szónál Ráby a fejével a Burg kapujának. Nem kellett már neki se pénz, se bosszúállás, csak az eltemetett becsületét követelte vissza.

De hogyan jusson annak a koporsójához?

Egy kulcsa volt a kriptaajtónak: a Pest megye által hozott ítélet. Ezt sohasem kézbesítették neki. És semmi utánajárásra nem tudott hozzájutni.

Utoljára arra a vakmerőségre vetette a fejét, hogy álruhában, az arcát elváltoztatva, lement még egyszer Pestre. Ott álnév alatt felkereste a királyi tábla pertárnokát, aki őt sohasem látta. Annak elmondta, hogy neki Ráby Mátyás *ellen* valami nagy pere van, aminek a megnyeréséhez szüksége van a Ráby ellen hozott ítéletre. És aztán, hogy annál nagyobb sikere legyen az instantiájának, legyalázta a pertárnok előtt azt a Rábyt irgalmatlanul. – S ezzel járta meg legjobban. – A pertárnok jól összeszidta, hogy meri azt a derék embert rágalmazni? Ő nem ismeri a személyét, de az aktáit olvasva, azt meri mondani, hogy az egy derék, becsületes, jó hazafi, akivel igazságtalanság történt, azért annak az ítéletét nem is engedi elolvasni, takarodjék innen. Utoljára, hogy Ráby nem szűnt meg saját magát szidalmazni – a derék pertárnok annyira haragba jött, hogy kilökte őt az ajtón.

Meg volt tehát az az elégtétele, hogy saját magáért kidobták. Egyetlen jóakarójára talált rá véletlenül, s az meg a saját ellenségének nézte, s úgy megvédelmezte ellene, hogy nem férhetett hozzá.

Akkor aztán még veszedelmesebb módszert kísértett meg. Egyenesen a megyei pertárból akarta lemásoltatni bizalmas emberei segélyével az ítéletet. Ezen meg majd rajtavesztett. Neszét fogták, hogy itt lappang a városban; alig tudott a hegyeken keresztül elmenekülni gyalog Vörösvárig.

Ebbe egy esztendő beletelt.

Ráby már ekkor kezdett a becsületének a bolondja lenni.

Addig járt a királyra az igazoltatását követelni, míg I. Ferenc megtette azt, ami eddigelé hallatlan a törvénykezés történetében. Becsületbíróságot nevezett ki, mely Ráby Mátyás egész peres ügyét átvizsgálja.

A király előre figyelmeztette Rábyt, hogy gondolja meg a dolgot; mert ha csak egyetlenegy, ha csak a legkisebb vádpontban is bűnösnek fog találtatni, az végveszedelme lesz.

Nem félt tőle; kívánta a vizsgálatot.

A becsületbíróság állt két magyar és két német tanácsosbul, akikhez elnökül egy osztrák miniszter lett kijelölve (akit Ráby csak N. betűvel jelez).

A király megparancsolta, hogy Pest megyéből szállítsák fel Bécsbe Ráby Mátyás összes aktáit. Megküldték azokat egy egész tele szekérrel. A becsületbíróság nekiült.

Ráby a német tanácsosok részrehajlatlanságában bízott; de ugyancsak felsült velük. Azok gyávák voltak a magas dicasteriumokkal collisióba hozni magukat, s mind a ketten hímeztek-hámoztak; azt mondták, hogy nincsenek tisztában a dologgal.

Ellenben a két magyar tanácsos, akiktől Ráby inkább tartott, határozottan azt mondta ki, hogy Ráby semmiben sem bűnös, amivel vádoltatik.

Hátra volt az ötödik szavazat, az elnöklő miniszteré.

Hogy mennyire érdekelve voltak ebben az ügyben a legmagasabb körök is, bizonyítja azt, hogy a döntő szavazatú minisztert a bécsi udvari körök legünnepeltebb szépasszonya által akarták rávenni, hogy ejtse el Ráby ügyét.

A miniszter ellene tudott állni a szép szemeknek, s ő is a két magyar szavazatához adta a magáét.

Ki volt hát mondva a becsületbíróság által, hogy Ráby ártatlanul szenvedett. A miniszter egy huszonkét ívre terjedő előadást nyújtott át az uralkodónak, melyben Rábynak tökéletes igazsága fényesen ki volt derítve. A király erre maga elé hívatta Rábyt, s örömét fejezte ki megérdemlett diadala felett.

Az ítélet mellette szólt. S az igazságos volt, megtámadhatatlan, gyanúsíthatatlan.

Csak az kellett, hogy ezt az ítéletet mármost a kezébe kapja.

Hanem itt akadt fenn megint.

A dolog a minisztertanács elé került, s ott azt mondták, hogy az ugyan nagyon szép, hogy Ráby Mátyás ilyen igen ártatlan ember, de azért mégis neki azt az ítéletet nem lehet kiadni, mert ha a kezébe kapja, az azt bizonyosan ki fogja nyomatni, szétküldi a világba, még a hírlapokba is beiktatja. S ez most rossz vért fog szülni; a magas dicasteriumok megneheztelnek érte; azt pedig a mostani háborús, revolúciós időben nem szabad kockáztatni; tehát csak elégedjék meg a Ráby azzal, hogy ő maga tudja, hogy a becsületbíróság ártatlannak ítélte.

Ez meg nem akart abba belenyugodni. – A becsület nem olyan, mint a boldogság, ami azt akarja, hogy elbújjanak vele, az dicsekedtetni akar magával.

Ráby folyvást törte a fejével a Burg ajtaját; de már nem eresztették a király elé.

Végre rálesett egyszer a templomajtóban; ott nem parancsolnak az udvaroncok, ott vetette magát a lábaihoz, s megragadva a király kezét, úgy könyörgött neki, hogy ne tartsa tovább kriptába zárva a becsületét; hiszen él már, fel van támasztva.

A király azt mondta neki:

– Fiam, én most már nem tehetek semmit; holnap indulok az armádiához, hogy ennek a szerencsétlen háborúnak véget vessek, fordulj a palatinushoz, Sándor főherceghez; ő viszi távollétem alatt a kormányzás ügyeit.

Másnap már betört Ráby a palatinushoz, s követelte tőle a becsületbíróság ítéletét.

A nádor azt felelte neki:

– Azt az ítéletet nem lehet kiadni. Önnek a világ szemei előtt vétkesnek kell maradnia; mert azt lehetetlen kihíresztelni, hogy annyi magas hivatalnoka az országnak goromba vétségeket követett el önkényileg.

Ráby elkeseredésében kemény szavakat mondott a nádornak. Akkor azt tanácsolta neki, hogy indítson az ellenfelei ellen pert a királyi tábla előtt; mire így szólt Ráby:

– Ahhoz énnekem Matuzsálem életére, Crőzus kincsére s Jób béketűrésére volna szükségem. Én csak az Isten elé apellálhatok már, aki előtt mindnyájan állunk, aki nekünk és fenségteknek úgy fog igazságot szolgáltatni, ahogy fenségtek igazságot szolgáltatnak alattvalóiknak.

E vakmerő szavak után útjára ment Ráby.

A palatinus néhány nap múlva egy tűzjátékból eredt szerencsétlen felrobbanásnál halálra sebesült.

Rábynak azonban a rendőrfőnök által tudtára adatott, hogy minden további nyugtalankodástól eltiltatik, s ha még egy szót beszél a maga dolgáról, a rezidenciából el lesz távolítva.

Várnia kellett, míg a császár ismét visszatér abbul a szerencsétlen háborúból, amit nem végezhetett be.

Ismét megjelent előtte, kérve, könyörögve az ítéleteért.

Ekkor azt a választ nyerte, hogy a becsületbíróság munkálata mindenestül együtt elveszett, nem található sehol.

Annyi kézen ment keresztül, hogy nem tudni, merre tévedt el! Ráby most már kezdett futóbolond lenni. Egyik embertől a másikhoz futó. Egyik tanácsostul a másikhoz nyargalt, keresni azt az írást, amiben a becsülete helyre van állítva. Sehol sem találta.

Utoljára kezdett alkalmatlanná válni. Valamit kellett kigondolni vele, hogy megszabaduljon tőle a világ.

Mindig panaszkodott a magyar igazságszolgáltatásra; úgy volt helyes, hogy egyszer az osztrák igazságszolgáltatásbul is adjanak neki egy kis kóstolót, amitől kigyógyuljon.

Egy napon hívatják a rendőrfőnökhöz, aki elmondja neki, hogy, íme, azzal van vádolva egy bizonyos L** által, hogy őtőle száz forintot fogadott el egy magas államhivatalnok megvesztegetésére. Az ilyen bűntény pedig Ausztriában szigorúan megtoroltatik. Bizonyítsa be, hogy ártatlan.

Ráby nagyot bámult; az egész világon mindenütt a vádló az, aki bizonyítani tartozik, nem a vádlott! Nem hitték el neki. Az ő dolga bebizonyítani, hogy nem akart vesztegetni. Adnak neki három napot. Ha azalatt elő nem hozza a bizonyítékait, szabad lesz választania, hogy itt akarja-e magát elítéltetni Bécsben, vagy pedig odahaza a honi bírák elé akar állíttatni?

Biztató alternatíva!

Az a háromnapi haladék világosan arra volt neki engedve, hogy szedje a sátorfát, s szökjék, amerre lát.

Bizonyos volt, hogy most már ilyen kigondolt aprólékos bűntettért akarják elítéltetni, becsukatni; akkor aztán, ha egy kis folt van ejtve a becsületén, mosogathatja azt már; rajtaszárad az örökké!

Nagy elkeseredésében elment egy jó barátjához, elpanaszolni neki ezt a keserves baját. Annál történetesen egy idegen is volt jelen, aki végighallgatva Ráby panaszát, amint a vádló L** nevét meghallá, diadalmasan kiálta fel: „Hisz ez egy notórius rágalmazó, ki a bécsi fenyítő törvényszék által hamis feladásért már el volt ítélve! Jöjjön velem, kikerestetem az ítéletét.”

Ezzel az ítélettel a kezében aztán visszament a rendőrfőnökhöz Ráby.

– No, lássa az úr – monda neki az –, ugye, hogy tud az úr bizonyítványt találni, ha keres. Ez hát rendben van. Ezúttal megszabadult az úr félesztendei tömlöctül. Hanem csendesen viselje magát, mert gyanúban van!

Ráby most már vehette észre, hogy vederbül cseberbe jutott.

Az alkalmatlan embert Bécsben is el tudják tenni láb alól, nemcsak Pesten.

E naptól kezdve minden lépten-nyomon titkosrendőrök kísérték. Az udvarnál levő titkos barátai tudatták vele nagy titokban, hogy fel van jelentve, mintha a jakobinusokkal állna szövetségben.

Egy ilyen gyanúper pedig akkoriban elég volt arra, hogy akárkit is elveszítsen. Egy suttogó szó: „ez is jakobinus”, veszedelmesebb fegyver volt, mint a szélpuska.

Átlátta, hogy neki innen futnia kell. De merre?

Hazájába lehetetlen, a külföldre útlevél kellene; de ahhoz semmi reménység. Egész Európában a megújult háború dühöng.

Úgy látszik, hogy barátjai között mégis voltak jakobinusok, mert azt tanácsolták neki, hogy meneküljön Franciaországba, s ajánlóleveleket is adtak neki a Konvent előkelő tagjaihoz.

Egy napon aztán szereztek a számára egy barátcsuhát, felöltöztették karmelitának, a kis inasára minisztránsruhát adtak, s úgy ment ki a lakásból, előtte a csengető gyermek a lámpával. A leskelődő rendőr azt hitte, valakit gyóntattak odabenn, s békével engedte őt odább menni.

Amint a vámvonalhoz ért, kegyes búcsújárónak adta ki magát, aki a passaui csodatevő szent szűzhöz zarándokol. Így nem kértek tőle útlevelet.

Passauban azután szereztek a számára egy vándorlókönyvet, amivel, mint könyvkötőlegény, a császári hadsereg vonalán keresztülhatolhatott.

Itt társzekerekkel szövetkezett, amik kereskedői málhákat szállítottak. Ulmnál mindenestül együtt belekerült a császári és francia előhadak heves csatájába, ami a franciák győzelmével végződött.

Azok aztán elfogták a fuvarosokkal együtt. Vitték a generális elé. Az sehogy sem akarta neki elhinni, hogy könyvkötőlegény. Mindenképpen osztrák katonatisztet akart belőle csinálni.

Vesztére, amint a többi innen-onnan összeszedett osztrák-magyar foglyokkal összeterelték, azok között egy Splényi-huszárezredbeli közvitéz ráismert mint hajdani hadnagyára, s ezt nem bírta eltitkolni.

Most aztán azt hitték róla szentül, hogy kém.

„Fel kell a legközelebbi fára kötni!” – ez volt felőle a vélemény. Ekkor vezette oda a sors La Roche tábornokot, a francia dandár főparancsnokát, aki azt mondta, hogy „Puszta gyanúra nem szabad egy embert elítélni!”

(Első szó, mely így hangzott bíró ajkáról Rába feje felett.)

Rábynál megtalálták az egész életírását, melyben keserves sorsának változatai fel voltak jegyezve; csakhogy az mind magyarul volt. – A tábornok talált a kíséretében valakit, aki tudott magyarul, azt előhívatta, s átadta neki az emlékiratot, hogy mondja el annak tartalmát. Addig Rábyt fogva tarták az őrszobában.

Azt hitte, hogy utolsó órája ütött. Emlékirataiból meg fogják tudni, hogy ő nem kézműves, hanem bécsi udvari hivatalnok, s a francia forradalmi bírák előtt elég valakinek megtudni a nevét és rangját, hogy a fejét elveszítse.

Néhány óra múlva egyike a veres huszároknak jött érte, ki őt az őrszobából egy nagy kivilágított terembe vezette, ahol egy hosszú asztal körül francia katonatisztek ültek.

Azt hitte, a haditörvényszék előtt áll.

Ekkor azonban egyike a katonatiszteknek hozzá ment, megfogta a kezét, s így szólítá:

– Testvér!

– Jó barátok között vagy! – mondának a többiek. Aztán a tábornok szólt hozzá:

– Bajtárs! – Bocsáss meg a tévedésért. – Leveleidből és irataidból megtudtuk, hogy üldözött szabadsághős vagy; részt veszünk sorsodban, s mindenben elősegítünk. – Addig is vacsorálj velünk!

Azzal leültette őt maga mellé az asztalhoz, adatott neki ételt és italt, s azután a legjobb ágyat a háznál, ahol Ráby, annyi idő óta először, nyugodtan alhatott.

Hajnal felé ágyúdörgés verte fel álmából, követve a dob- és trombitariadótul. Felugrott fekhelyéből. Az osztrákok támadták meg a helyet újból nagyobb erővel.

Ki akart futni a szobából.

Az ajtóban találta a tábornokot.

– Ne siess, testvér! Van idő. Mindjárt kész lesz a reggelid. Behozták. A verekedés a mi dolgunk, te csak kávézzál nyugodtan.

Azzal kezet szorított vele, s magára hagyta.

Ráby az ágyúdörgéstől reszkető ablakok zöreje mellett költé el reggelijét, s mire készen volt vele, már jött a tábornok hadsegéde hozzá, s átadott neki huszonnégy arany caroline-t útiköltségül, s egy útlevelet, mely így szólt:

„Polgár Ráby Mátyásnak megengedtetik Magyarországból Strassburgba utazhatni, amit jogosan megérdemel, mert hazafias elveiért üldözte ki őt hazájából a zsarnokság.”

Adtak neki egy lovat is, amin Strassburgig mehessen.

Itt érezte (saját szavai) húsz szenvedésteljes év után a szabadság- és emberjogok áldásait törvény által biztosítva.

Mindenütt tárt karokra talált, ahová fordult; barátja lett, aki megismerte. Elragadtatással beszél róla, hogy szenvedéseinek megtalálta minden jutalmát a jók és igaz nemesek elismerésében.

Itt fejezte be életrajzát, melyből a címzett regényt merítettem.

Ez egy terjedelmes nagy könyv, mely megjelent „a köztársaság ötödik esztendejében” (1797) Strassburgban kevés példányban, úgy, hogy a tulajdonomban levő példány a ritkaságok közé sorolható.

Azt mondja az emlékirat végén Ráby:

„Nem azért írtam le ezt a történetet, hogy az ifjú világpolgárt visszarettentsem attól, hogy a közjónak szolgálni törekedjék, hanem azért, hogy tanulja meg belőle, hogy az, aki testvérei, hazafiai jóléteért küzd, soha sincs a szerencsétlenségben magára hagyatva, minden becsületes ember szívében megtalálja mentsvárát. – Talán elő fogja mozdítani ez az én történetem hazám politikai reformját, a nagy erőteljes nemzetnek fölébredését. Talán érezni fogja e történet olvasásakor a szükségét boldogságának, szabadságának kivívása után. Talán szét fogja törni kínzói bilincseit, és szabad lesz! Csak akarat, bátorság és testvéri egyetértés kell hozzá, és bizony szabad lesz.”

Végül felhívja valamennyi ellenségeit és bíráit, hogy álljanak vele szembe Európa bármely törvényszéke előtt, s védjék magukat vagy cáfolják meg, ha tudják! Ő helytáll nekik bárhol és bármikor.

Mi történt a rendkívüli emberrel tovább? – Azt nem tudjuk.

Ráby Mátyásnak még a neve is el lett temetve.

Pedig magvető volt –, s a mag kikelt.